

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

Том 30 (69). № 2, 2019

**Київ
2019**

Головний редактор:

Горник Володимир Гнатович – доктор наук з державного управління, доцент, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Клименюк Микола Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Ладонько Людмила Степанівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Путінцев Анатолій Васильович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та кредиту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Сук Петро Леонідович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та аудиту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кураташвілі Альфред Анзорович – доктор економічних наук та доктор юридичних наук, професор, Міжнародна Академія соціально-економічних наук (м. Тбілісі, Грузія), Президент; Дійсний член Нью-Йоркської Академії наук і Академік Академії політичних наук США.

Корнєєв Володимир Вікторович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та кредиту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Каменська Тетяна Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, Голова Аудиторської палати України.

Редько Олександр Юрійович – доктор економічних наук, професор, перший проректор з науково-педагогічної роботи та академік Національної академії статистики, обліку та аудиту

Шпачук Віталій Васильович – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Хлобистов Євген Володимирович – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дидактичного інституту Вищої школи економіки та гуманітаристики, м. Бельсько-Бяла (Польща).

Петровська Ірина Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та природничих наук Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Безус Павло Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 9 від 28.05.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 15716-4187Р від 28.09.2009 року)

Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2017 № 1714 (Додаток 7)

ЗМІСТ

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Радченко Л.П.

ІННОВАЦІЙНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ..... 1

Якименко М.А., Краснікова О.М., Борисова І.С.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БЕССАРАБІЇ В СИБІР
ТА КАЗАХСТАН У РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ (1906–1914 РР.)..... 6

2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бусарєва Т.Г.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PRINCIPLES
OF THE FORMATION OF THE CATEGORY “KNOWLEDGE MANAGEMENT”..... 11

Скороход І.С., Горбач Л.М.

РОЗВИТОК «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ..... 17

3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Байда Б.Ф.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ..... 22

Горшков М.А., Лозовський О.М.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ..... 26

Гук Н.А.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТУРИЗМУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
СУСПІЛЬНИХ ПРОСТОРОВИХ СИСТЕМ..... 31

Дергалюк Б.В.

СПРЯМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ..... 35

Коробка С.В.

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО: НОВІ МОЖЛИВОСТІ
ДЛЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ..... 40

Крамар І.Ю.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ
РОЗВИТКУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ..... 45

Крутько М.А.

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ РОЗВИТКУ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ..... 51

Малюта Л.Я., Дерманська Л.В.

ІННОВАЦІЙНО-ЦИФРОВІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ..... 55

Рожко З.П., Струс Л.А., Чеснік Н.М.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ..... 61

Khmurova Victoria, Likarchuk Lyubov

FEATURES OF SELF-GOVERNMENT FUNCTIONING IN UKRAINE..... 67

4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Артюх Г.І., Горлач А.С.

СИСТЕМА КОРПОРАТИВНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 72

Бездітко О.Є.

АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ..... 76

Бєлова Т.Г., Гулька В.І. ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	81
Волошина С.В., Запорожець Ю.В. ТЕОРІЯ МОБІЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: БАЗОВІ АСПЕКТИ.....	86
Даниленко О.В., Зоценко Л.М., Братіцел М.Л. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ (FOODTECH) В УКРАЇНІ.....	95
Данько В.В. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ.....	102
Дриженко О.А. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	110
Кракос Ю.Б., Вєпрецова К.А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	115
Куліш О.А. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГНУЧКИМ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЗАЛІЗОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	122
Лєган І.М. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	127
Леєнова С.В. КРЕАТИВІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	133
Майєрова І.М. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	139
Mohamed Albdranc STAFF DEVELOPMENT OF SMALL FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE ASPECT.....	144
Ріщук Л.І., Тараєвська Л.С. ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	149
Савіцький А.В. АКТИВІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА УМОВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ.....	154
Савко О.Я. ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ.....	160
Семененко К.Ю., Юрченко В.І., Скригун Н.П. МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ “FACEBOOK” ТА “INSTAGRAM”.....	164
Сідина Л.П. ПРІОРИТЕТНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ МАСОВОГО ХАРЧУВАННЯ (FOODTECH) В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ШИРШОГО ВПРОВАДЖЕННЯ.....	169
Соколюк С.Ю. ГАРМОНІЙНО ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	176
Фархшатова О.В. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СИСТЕМНО-РЕФЛЕКСИВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	181

5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Моргачов І.В.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ
З ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ..... 185

Томашук І.В.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ
НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ..... 192

6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Попова М.О., Кузін М.Д.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ФЛУКТУАЦІЙ..... 201

7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Karyagin Yurii, Bezpalchuk Oleksandr, Sapun Kostiantyn

THE INTEGRATED ECONOMIC AND POLITICAL APPROACH
TO THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT IN THE ASPECT
OF THE FREEDOMS OF CITIZENS AND THE DEVELOPMENT OF TOURISM..... 205

Серікова О.М.

НАКОПИЧУВАЛЬНА ПЕНСІЙНА СИСТЕМА ЯК НАПРЯМ
КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 210

8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Матвієнко Г.А.

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ ЗА ГЛОБАЛЬНОГО СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ..... 215

Ситник І.П., Микитенко Я.В.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ..... 223

Сус Т.Й.

ПРОГРАМНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ..... 228

Тимошик Н.С., Семчишин Є.В.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ
ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ..... 232

Тютюнник І.В.

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ РОЗРИВІВ В ЕКОНОМІЦІ..... 238

9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Паянок Т.М.

ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА..... 243

Хоча Н.В.

БЮДЖЕТУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ..... 249

Шевченко Л.Я.

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА АНАЛІЗУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОРПОРАЦІЇ..... 254

10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Курков М.С.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ
ПРОЦЕСУ ІНВЕСТИВАННЯ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСАМИ..... 260

CONTENTS

1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Radchenko Liubov

INNOVATION OF THE NATIONAL ECONOMY
IN THE CONTEXT OF HUMAN DEVELOPMENT.....1

Yakimenko Mykola, Krasnikova Oksana, Borisova Iryna

ORGANIZING THE RESETTLEMENT OF THE RURAL POPULATION
OF Bessarabia to Siberia and Kazakhstan during
the period of the Stolypin Land Reform (1906-1914)..... 6

2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Busarieva Tetiana

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PRINCIPLES
OF THE FORMATION OF THE CATEGORY “KNOWLEDGE MANAGEMENT”.....11

Skorokhod Iryna, Horbach Liudmyla

DEVELOPMENT OF THE “GREEN” ECONOMY IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES.....17

3. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Bayda Bogdana

SYSTEM APPROACH TO DEVELOPMENT OF TOURISM MANAGEMENT.....22

Horshkov Maksym, Lozovskyi Olexandr

ACTUAL PROBLEMS OF DIAGNOSTICS AGRARIAN RESOURCE POTENTIAL..... 26

Huk Nataliia

IMPACT ASSESSMENT OF TOURISM
ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIAL SPATIAL SYSTEMS..... 31

Dergaliuk Bogdan

STRUCTURE OF THE STATE STRUCTURAL POLICY IN ECONOMY OF UKRAINE..... 35

Korobka Svitlana

ORGANIC PRODUCTION: NEW OPPORTUNITIES
FOR SMALL ENTERPRISE ON RURAL TERRITORIES.....40

Kramar Iryna

INSTITUTIONAL AND ECONOMIC FACTORS OF THE DEVELOPMENT
OF SCIENTIFIC AND RESEARCH POTENTIAL OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF INTERNALIZATION..... 45

Krutko Marharyta

FORMATION OF METHODOLOGY OF DEVELOPMENT
OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR.....51

Maliuta Liudmyla, Dermanska Liudmyla

INNOVATIVE AND DIGITAL PERSPECTIVES
OF DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE.....55

Rozhko Zoya, Strus Liudmyla, Chesnik Natalia

COMPETITIVE OF UKRAINIAN ENTERPRISES OF MILK INDUSTRY
AT THE INTERNATIONAL MARKET.....61

Khmurova Victoria, Likarchuk Lyubov

FEATURES OF SELF-GOVERNMENT FUNCTIONING IN UKRAINE.....67

4. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Artiukh Hanna, Gorlach Alla

THE SYSTEM OF CORPORATE INSURANCE
IN THE CONDITIONS OF DOMESTIC ENTERPRISES.....72

Bezditko Olena

AGRICULTURAL INSURANCE AS A MAIN TOOL
FOR RISK MANAGEMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION.....76

Belova Tatyana, Gulka Victoria APPLICATION OF THE CONCEPT OF SOCIAL AND RESPONSIBLE MARKETING IN THE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE.....	81
Voloshyna Svitlana, Zaporozhets Julia HUMAN CAPITAL ASSETS' MOBILITY THEORY OF AN ENTERPRISE: BASIC ASPECTS.....	86
Danylenko Olha, Zotsenko Liudmyla, Bratitsel Maryna PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN RESTAURANT BUSINESS (FOODTECH) IN UKRAINE.....	95
Danko Vladyslav IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF HEALTH INSTITUTIONS ON INNOVATIVE FACILITIES.....	102
Dryzhenko Aleksandr STATE SUPPORT OF INNOVATION PROCESSES IN AGRICULTURAL HOUSEHOLDS.....	110
Krakov Uliya, Veprentsova Kseniia ENSURING FINANCIAL STABILITY OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISES IN CONDITION OF INCREASING GLOBAL COMPETITION.....	115
Kulish Oleksandr CONCEPTUAL BASES OF THE COMPLEX SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE FLEXIBLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF IRON-MINING ENTERPRISES.....	122
Lehan Iryna PERSONNEL'S COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT.....	127
Leonova Sophiya CREATIVISATION AS A VECTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE MODERN ECONOMY.....	133
Mayorova Irina INVESTMENT AND INNOVATIVE POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	139
Mohamed Albdrane STAFF DEVELOPMENT OF SMALL FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE ASPECT.....	144
Rishchuk Liliia, Tarayevska Lesia TO THE ISSUE OF RISK IDENTIFICATION PERFORMANCE AND USE OF ELEMENTS OF STRATEGIC PLANNING IN UKRAINE'S HIGHER EDUCATION STAFF.....	149
Savitskyi Andrii ACTIVATION OF ENTERPRISE'S EXPORT UNDER CONDITIONS OF TRANSFORMATION CHANGES OF INTEGRATION PROCESSES AND ITS INFLUENCE ON PROFITABILITY INCREASE.....	154
Savko Oksana INVESTIGATION OF CONDITIONS OF THE FUNCTIONING OF NATURAL MONOPOLIES.....	160
Semenenko Kateryna, Yurchenko Veronika, Skrygun Nataliia MARKETING ACTIVITY IN SOCIAL NETWORKS FACEBOOK AND INSTAGRAM.....	164
Sidyna Liudmyla PRIORITY DIGITAL MASS CATERING TECHNOLOGIES (FOODTECH) IN UKRAINE AND WAYS OF THEIR WIDER IMPLEMENTATION.....	169
Sokolyuk Serhii HARMONY INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY.....	176
Farhshatova Olga ANTICRISIS MANAGEMENT OF THE MODERN INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE ON THE CONSIDERATION OF THE STRATEGY OF SYSTEM-REFLEXIAL MANAGEMENT APPLICATION.....	181

5. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Morhachov Illia

REGIONAL COMMUNICATION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL SYSTEMS WITH INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES IN UKRAINE.....185

Tomashuk Inna

EVALUATION OF INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON IMPROVEMENT OF THE USE OF RESOURCE POTENTIAL OF VINNYTSIA REGION.....192

6. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Popova Mariia, Kuzin Mikhail

REGIONAL ASPECTS OF NATURE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC FLUCTUATIONS.....201

7. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Karyagin Yurii, Bezpachuk Oleksandr, Sapun Kostiantyn

THE INTEGRATED ECONOMIC AND POLITICAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT IN THE ASPECT OF THE FREEDOMS OF CITIZENS AND THE DEVELOPMENT OF TOURISM.....205

Serikova Olga

PENSION ACCUMULATION SYSTEM AS A DIRECTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISE.....210

8. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Matviienko Halyna

PUBLIC FINANCE MANAGEMENT IN THE PROCESS OF GLOBAL AGING OF POPULATION.....215

Sytnyk Inna, Mykytenko Yana

THE MODERN STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRIC PAYMENT SYSTEM OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE.....223

Sus Taras

PROGRAM BUDGETING IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REGION.....228

Tymoshyk Nataliya, Semchyshyn Yevheniia

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF FORMATION AND OPTIMIZATION OF FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISES.....232

Tiutiunyk Inna

PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF TAX GAPS IN ECONOMY.....238

9. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Payanok Tanya

ESTIMATION AND PROGNOSIS OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISE.....243

Khocha Nadiia

BUDGETING FOR SMALL ENTERPRISES ACTIVITIES IN UKRAINE.....249

Shevchenko Liubov

COMPLEX METHODOLOGY OF ANALYSIS OF CORPORATION RESOURCE POTENTIAL.....254

10. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Kurkov Maksym

INTELLIGENT AUTOMATION SYSTEMS FOR INVESTING IN FINANCIAL MANAGEMENT.....260

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.342.146

Радченко Л.П.

кандидат економічних наук,
доцент, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Radchenko Liubov

Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda

ІННОВАЦІЙНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено теоретичні та практичні питання формування інноваційного розвитку національної економіки в умовах глобалізації, проаналізовано особливу роль людського капіталу у забезпеченні високого рівня її інноваційності, основні напрями інноваційної макроекономічної політики за досвідом різних країн світу. Розглянуто стан інноваційності національної економіки, сучасні проблеми формування інноваційної моделі розвитку в Україні. Досліджено рейтингові позиції української національної економіки за глобальним індексом інновацій (GII), індексом людського розвитку (HDI) у світовій економіці та їхню динаміку. Запропоновано шляхи підвищення рівня інноваційності національної економіки та ефективності державної інноваційної політики України на підставі вдосконалення умов людського розвитку.

Ключові слова: інноваційний розвиток, глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII), рейтинг інноваційності національної економіки за GII, індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI), державна інноваційна політика.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, реалізація завдань щодо боротьби з бідністю та зростання добробуту населення, підвищення конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізаційних викликів неможливі без підвищення її інноваційності та невинного здійснення стратегії інноваційного розвитку в макроекономічній політиці держави. Найвищі успіхи в соціально-економічному розвитку та передові місця в рейтингах конкурентоспроможності на світових ринках економічно розвинені країни демонструють саме на підставі успішної реалізації інноваційних чинників, серед яких людський розвиток є найважливішим [1, с. 108]. Інноваційна модель економічного розвитку базується на знаннях, інтелекті, розвитку творчих здібностей людини. Саме останні є важливими складовими людського капіталу, від рівня розвитку якого значною мірою залежить реалізація цієї моделі. В Україні, незважаючи на проголошену інноваційну орієнтацію розвитку національної економіки, не тільки не відбувається нарощення інноваційного потенціалу, але й використання наявного інноваційного потенціалу

здійснюється неефективно внаслідок недостатнього застосування регулятивних можливостей макроекономічної політики [2, с. 165]. Водночас підвищення рівня конкурентоспроможності українських товарів та послуг і підвищення рівня інноваційності національної економіки України складають основу наближення можливостей реалізації євроекономічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних питань моделі інноваційного розвитку, умов та чинників її забезпечення (особливо ролі людського капіталу в цій моделі), проблем формування й практичної реалізації економічної політики держави, націленої на інноваційний шлях розвитку національної економіки, представлені в численних наукових працях, авторами яких є як закордонні, так і вітчизняні вчені, зокрема П. Агійон, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, А. Гальчинський, А. Геєць, Е. Лібанова, Р. Лукас, П. Самуельсон, Р. Солоу, Е. Тоффлер, Я. Тімберген, Й. Шумпетер, А. Савченко, Л. Шаульська, А. Чухно, Л. Федулова, І. Шовкун. Розробки та рекомендації цих дослідників складають основу дослідження інноваційної моделі розвитку національної економіки та подальших пошу-

ків напрямів і засобів більш ефективної її реалізації в конкретних умовах розвитку тієї чи іншої країни. В економічній літературі розкрито сутність людського капіталу як сформованого або розвиненого в результаті інвестицій та накопиченого людьми певного запасу здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивації. Людський капітал використовується в процесі праці, завдяки чому впливає на його власника та виробництво валового внутрішнього продукту. Обґрунтовано концепцію людського розвитку, в якій високорозвинена людина визначається метою розвитку суспільства, а підвищення добробуту людини та людського потенціалу є його найважливішим завданням [1, с. 21]. Незважаючи на значні досягнення у розробленні цих наукових проблем, актуальність їх подальшого дослідження не зменшується. Значної уваги для активізації інноваційної діяльності потребує проблема вдосконалення умов людського розвитку, використання конкурентних переваг, які має людський потенціал української економіки. На це необхідно націлити вдосконалення макроекономічної політики для технологічного оновлення національної економіки України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних питань формування інноваційної моделі розвитку української національної економіки з урахуванням можливостей та конкурентних переваг людського потенціалу під впливом макроекономічної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Формування інноваційної моделі розвитку національної економіки в постіндустріальних країнах, як засвідчує світовий досвід, здійснювалось на підставі використання неопіндустріальних стратегій активізації макроекономічної політики, яка сприяє розвитку інноваційних процесів та високотехнологічних галузей для підвищення конкурентоспроможності національних економік. Інноваційна стратегія макроекономічної політики спрямована на формування середовища та умов розвитку науково-технологічного потенціалу національної економіки, його оптимального використання для створення інновацій через такі види регулятивної діяльності держави, як державна підтримка фундаментальних та пошукових досліджень; використання різноманітних форм та джерел фінансування й непрямого стимулювання наукових досліджень; максимальне стимулювання інноваційного бізнесу. Залежно від вибраної моделі інноваційного розвитку та стратегії інноваційної макроекономічної політики країни світу доцільно умовно розділяти на три основних групи:

– країни, орієнтовані на лідерство в науці, реалізацію великомасштабних цільових проектів, що охоплюють всі стадії інноваційного циклу, зі значною часткою науково-інноваційного потенціалу у військовій сфері (США, Великобританія, Франція);

– країни, орієнтовані на створення сприятливого інноваційного середовища, оптимізацію та диверсифікацію національної економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія);

– країни, що стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйнятливості до досягнень світового науково-технологічного прогресу, координації дій різних секторів в галузі науки й технологій (Японія, Південна Корея) [1, с. 110; 4, с. 15].

З огляду на соціально-економічні можливості досягненню успіхів в реалізації стратегії інноваційного розвитку національних економік різних країн світу, як засвідчують численні публікації, сприяє перш за все зростання загального обсягу й частки витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у структурі ВВП. Особливу позицію в цьому напрямі займають США, виділяючи з різних джерел такий обсяг коштів, що перевищує видатки інших розвинутих країн світу. Передові місця за показниками витрат на інноваційний розвиток посідають країни ЄС та країни Східної Азії. Наприклад, частка видатків в Японії на науково-інноваційну діяльність перевищує 3% ВВП та продовжує зростати. Країни ЄС висувують у своїх стратегіях намагання до 2020 р. досягти обсягу витрат на науково-інноваційну діяльність до 3% ВВП, а Китай – до 2050 р. перетворитися на світового лідера науки й технологій [1, с. 108–110]. Це реально сприяє інноваційному розвитку. Так, згідно з даними Євростату та Національного наукового фонду США, у 2016 р. частка високо- та середньотехнологічного секторів у виробництві промислової продукції у Швейцарії складала 14,6% та 21,3% відповідно, в Ізраїлі – 38% та 12,6%, в Південній Кореї – 21% та 33,4%, в Німеччині 3,7% та 28%, в Чехії – 4,2% та 42%, в Україні – 2,9% та 10,9%. При цьому у 2016 р. ВВП на душу населення у цінах 2010 р. в цих країнах мав такі показники: у Швейцарії – 76 667,4 дол. США, в Ізраїлі – 34 134,8 дол. США, в Південній Кореї – 26 152 дол. США, в Німеччині – 46 747,2 дол. США, в Чехії – 22 779,3 дол. США, що від семи до двадцяти п'яти разів більше, ніж в Україні, де показник склав 2 991,6 дол. США [4, с. 16].

Розробленню теоретико-правових основ та формуванню інноваційної політики держави в Україні за період її незалежності також приділялась значна увага, яка й зараз не зменшується, що проявляється в численних обговореннях на науково-практичних конференціях, парламентських слуханнях, прийнятті законів та програм інноваційної діяльності. Про це свідчать прийняття Закону України «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2009 р.), Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні (2011 р.), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», а також здійснення планів дій з імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, зобов'язання України щодо досягнення національних Цілей сталого розвитку на період до 2030 р. тощо. Водночас практична реалізація інноваційної політики та її наслідки ніяк не відповідають поставленим завданням. Так, Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. передбачала підвищення впливу інновацій на економічне зростання в Україні в 1,5–2 рази,

збільшення частки технологічно вищих виробництв до 35–40%, зростання частки наукоємної продукції в економіці до 25–30%, збільшення частки підприємств, що впроваджують інновації, в 3–3,5 рази [3]. Фактично ж в Україні відбувається поступове скорочення інноваційного потенціалу, адже дані Держстату свідчать про те, що кількість дослідників в Україні стрімко зменшується (зі 133 744 осіб у 2010 р. до 59 392 осіб у 2017 р.), наукоємність ВВП (витрати на дослідження та розробки за всіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2017 р. становила лише 0,45%, динаміка кількості підприємств, що займаються інноваціями, є негативною (у 2017 р. відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність, до 9% порівняно з 2016 р., коли вона становила 16,2% усіх промислових підприємств), хоча окремі приклади інноваційного підприємництва та високих технологій, що успішно розвиваються, в нашій економіці існують [4]. Забезпеченню сталого розвитку економіки та підвищенню рівня добробуту населення має сприяти переміщення України за індексом інноваційності як комплексним індикатором інноваційного розвитку, що визначається за Європейським інноваційним табло, з групи країн, які наздоганяють, до групи країн, які є помірними інноваторами, а за кращих умов – до групи країн-послідовників. Однак інструментарій макроекономічної політики, який використовується в країні останніми роками, не сприяє оновленню структури виробництва та здійсненню інноваційного розвитку [1, с. 311].

За комплексним індикатором рівня інноваційності національної економіки, тобто глобальним індексом інновацій (The Global Innovation Index, GII), Україна у 2014 р. посідала 63 місце зі 143 країн світу [6]. Такий рівень інноваційності України у 1,5–1,8 рази нижчий, ніж в країнах – лідерах інноваційного розвитку. У 2018 р. найвищі місця в рейтингу серед 126 країн світу посіли Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Великобританія, Сінгапур, США, Фінляндія, Данія, Німеччина, Ірландія, що відповідно склали топ-10 рейтингу. Країни-інноватори успішно збільшують інвестиції в людський капітал. Це створює сприятливі передумови поширення економіки знань, розвитку творчості та впровадження новітніх технологій. Україна у 2018 р. зайняла в рейтингу GII найвищу позицію за останні сім років, а саме 43 місце, покращивши його з минулого року на сім позицій, а в попередньому Україна піднялась на шість пунктів, що обумовлене високим коефіцієнтом інноваційної ефективності, тобто співвідношенням отриманого результату та інноваційних ресурсів [6]. Про позитивні моменти підвищення інноваційності української економіки свідчать такі показники, як створення знань та результати наукових досліджень, співвідношення патентів за походженням та ВВП за паритетом купівельної спроможності, співвідношення корисних моделей за походженням та ВВП за паритетом купівельної спроможності, витрати на комп'ютерне програмне забезпечення у відсотках до ВВП, експорт ІКТ-послуг у відсотках від загального обсягу торгівлі. Згідно з даними Держстату у 2017 р. продукція сектору

інформаційних технологій склала більше 3% ВВП, а сукупний дохід галузі – більше 3,5 млрд. дол. США, що зіставляється з обсягами продукції високотехнологічного сектору. Завдяки певним змінам за названими показниками інноваційне табло ЄС, яке включає дані щодо країн європейського співтовариства, країн – кандидатів на вступ в ЄС та деяких інших країн, віднесло Україну до групи «Інноватор, що формується» разом з Болгарією, Македонією та Румунією [4]. Найслабшими складовими української інноваційної системи у 2018 р. за показником GII є державні інституції (107 позиція) та інфраструктура (89 позиція). Далекими від досконалості залишаються розвиток бізнесу (100 позиція), ефективність державного регулювання (123 позиція), стан інвестування (113 позиція) [6]. Отже, Україна має значні, але недостатньо реалізовані можливості в інноваційному розвитку. Це стосується забезпечення інноваційно-інвестиційного клімату, розвитку науки, комерціалізації нововведень, захисту прав на інтелектуальну власність, а особливо – створення відповідних соціально-економічних умов для людського розвитку. Головними перевагами України є вигідне географічне положення, ємний ринок, наявність поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, багатство й різноманітність природних ресурсів, відносно високий рівень розвитку людського потенціалу, які в реальності майже не враховуються в макроекономічній політиці. Інноваційний напрям розвитку національної економіки України залишається нереалізованим значною мірою у зв'язку з недостатньою увагою до створення умов розвитку людського капіталу.

Відомо, що рівень соціально-економічного розвитку та цивілізаційного прогресу різних країн досліджується на рівні світової спільноти та щорічно представляється ПРООН у вигляді звіту про людський розвиток, в якому визначається індекс людського розвитку для країн – членів ООН та рейтинг кожної країни за цим показником. Відстежуються тенденції змін цього індексу для окремих країн та чотирьох груп, на які розподіляються всі країни світу за цим індексом (країни з дуже високим рівнем людського розвитку; країни з високим рівнем людського розвитку; країни із середнім рівнем людського розвитку; країни з низьким рівнем людського розвитку), простежується динаміка світового індексу людського розвитку тощо.

Для кожної держави цей індекс є важливим індикатором досягнень або невдач в соціально-економічному розвитку та державному регулюванні національної економіки. Так, в доповіді комісії ПРООН про людський розвиток за 2018 р. Україна перебуває в другій групі країн з високим рівнем ІЛР, хоча посідає в ній за рейтингом серед 189 країн світу 88 місце (табл. 1). Згідно з даними табл. 1 тенденція зміни рейтингу невтішна. Україну обійшли за цим показником Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, які посіли місця в першій групі. У 2010 р. Україна посідала 69 місце серед 169 країн, у 2012 р. – 78 місце серед 187 країн, тоді як у 1990 р. – 45 місце серед 174 країн [5, с. 22–25].

Глобальний рейтинг країн за Індексом людського розвитку та його компонентами у 2017 р.

Рейтинг країни зі 189 країн світу	ІЛР	Очікувана тривалість життя (років)	Середня тривалість навчання (років)	Очікувана тривалість навчання (років)	Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення (дол. США, 2011 р. за ПКС)
<i>Країни з дуже високим ІЛР (59 країн)</i>	0,894	79,5	16,4	12,2	40 041
1. Норвегія	0,953	82,3	17,9	12,6	68 012
2. Швейцарія	0,944	83,5	16,2	13,4	57 625
5. Німеччина	0,936	81,2	17,0	14,1	46 136
8. США	0,924	79,5	16,5	13,4	524 941
20. Японія	0,909	83,9	15,2	12,8	38 986
49. Російська Федерація	0,816	71,2	15,5	12,3	24 233
55. Білорусь	0,808	73,1	15,5	12,3	16 323
59. Казахстан	0,800	70,0	15,1	11,8	22 626
<i>Країни з високим ІЛР (53 країни)</i>	0,757	76,0	14,2	8,2	14 999
60. Іран	0,792	76,2	14,9	9,8	19 130
64. Туреччина	0,791	76,0	15,2	8,0	24 804
86. Китай	0,752	76,4	13,8	7,8	15 270
87. Еквадор	0,752	76,6	14,7	8,7	10 347
88. Україна	0,751	72,1	15,0	11,3	8 130
112. Молдова	0,700	71,7	11,6	11,6	5 554
<i>Країни із середнім ІЛР (39 країн)</i>	0,645	69,1	12,0	6,7	6 849
113. Філіппіни	0,699	69,2	12,6	9,3	9 154
130. Індія	0,640	68,8	12,3	6,4	6 353
151. Камерун	0,556	58,6	12,2	6,3	3 315
<i>Країни з низьким ІЛР (38 країн)</i>	0,504	60,8	9,4	4,7	2 521
152. Соломонові Острови	0,546	71,0	10,2	5,5	1 872
189. Нігер	0,354	60,4	5,4	2,0	906
<i>Світовий ІЛР (189 країн)</i>	0,728	72,2	12,7	8,4	15 295

Джерело: складено за джерелом [5, с. 22–25]

Отже, ІЛР, який визначається на підставі агрегування показників очікуваної тривалості життя, освітнього показника та показника ВВП на душу населення за паритетами національних валют, відбиває соціально-економічні умови людського розвитку, які склалися в Україні. Динаміка цього показника свідчить про низький рівень ефективності державного регулювання процесів, пов'язаних з людським розвитком.

Конкурентною перевагою національної економіки України залишається високий рівень освіти та грамотності населення, тобто інтелектуальний ресурс. Водночас він є недооціненим та значною мірою незатребуваним, а також зазнає все відчутніших втрат, що доводить останніми роками зростаючий потік зовнішньої трудової міграції. Інноваційний напрям розвитку національної економіки означає, що інновації стосуються не лише створення нових продуктів та впровадження нових технологій, але й «інноваційного» ставлення до людини. Саме люди з відповідною освітою, кваліфікацією та досвідом визначають та використовують можливості технологічної, економічної та соціальної модернізації суспільства.

Висновки. Дослідження стану інноваційності національної економіки України дає змогу констатувати, що певні позитивні зрушення, які спостерігаємо

за останні роки за показником ГПІ та підвищенням рейтингу країни, є недостатніми для висновку про ефективну реалізацію стратегії інноваційного розвитку. Інноваційний потенціал в Україні не розвивається, а скорочується, динаміка витрат на дослідження та розробки за всіма джерелами (у відсотках до ВВП) є негативною, зменшується питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП країни, скорочується частка реалізованої інноваційної продукції підприємств тощо.

В макроекономічній політиці слід реалізувати стимулювання інноваційного розвитку, особливо на підставі створення умов для розвитку та використання людського потенціалу, що потребує подальших теоретичних досліджень та практичного втілення. Необхідно забезпечити сприятливі умови для розвитку інноваційної сфери, посилення інтеграційних зв'язків «освіта – наука – виробництво», здійснити залучення інвестицій в інноваційну діяльність. В Україні мають бути реалізовані високі базові можливості для життєдіяльності людини, а саме можливості прожити довге та здорове життя; набувати, розширювати й постійно оновлювати знання; мати гідний рівень та якість життя; відчувати безпеку та захищеність. Створення цих умов відповідатиме практичній реалізації концепції людського розвитку.

Список літератури:

1. Інноваційна Україна – 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. Гейця та ін. Київ : НАН України, 2015. 336 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/-2020++.pdf> (дата звернення: 15.03.2019).
2. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку : колективна монографія / за ред. Е. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2016. 328 с.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт. та упор. Г. Андрощук, І. Жиляєв, Б. Чижевський, М. Шевченко. Київ : Парламентське вид-во, 2009. 632 с. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36380.pdf> (дата звернення: 22.03.2019).
4. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року : проект. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/wp-content/sir.pdf> (дата звернення: 05.04.2019).
5. Human Development Indicators and Indices: 2018 Statistical Update. 123 p. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 06.04.2019).
6. Global Innovation Index 2018 Energizing the World with Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#> (дата звернення: 06.04.2019).

ИННОВАЦИОННОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследованы теоретические и практические вопросы формирования инновационного развития национальной экономики в условиях глобализации, проанализирована особая роль человеческого капитала в обеспечении высокого уровня ее инновационности, основные направления инновационной макроэкономической политики по опыту разных стран мира. Рассмотрены состояние инновационности национальной экономики, современные проблемы формирования инновационной модели развития в Украине. Исследованы рейтинговые позиции украинской национальной экономики по глобальному индексу инноваций (ГИИ), индексу человеческого развития (HDI) в мировой экономике и их динамика. Предложены пути повышения уровня инновационности национальной экономики и эффективности государственной инновационной политики Украины на основе совершенствования условий человеческого развития.

Ключевые слова: инновационное развитие, глобальный индекс инноваций (Global Innovation Index, GII), рейтинг инновационности национальной экономики по GII, индекс человеческого развития (Human Development Index, HDI), государственная инновационная политика.

INNOVATION OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF HUMAN DEVELOPMENT

The theoretical and practical issues of the formation of the innovative development of the national economy in the context of globalization are examined, the special role of human capital in ensuring its innovativeness, the main directions of innovative macroeconomic policy from the experience of different countries of the world are analyzed. The state of innovation of the national economy, modern problems of forming an innovative development model in Ukraine are considered. The author studies the ranking positions of the Ukrainian national economy on the basis of the global innovation index (GII), human development index (HDI) in the global economy and their dynamics. The state's innovative macroeconomic policy is aimed at creating the environment and conditions for the development of the scientific and technological potential of the national economy. The Ukrainian innovation development strategy for 2010–2020 provided for increasing of the impact of innovations on the economic growth by 1.5–2 times. In fact, in Ukraine the innovation potential has a gradual reduction: in 2017 the science-intensive of GDP was only 0.45%, the share of the innovation enterprises decreased to 9% in 2017 compared to 16.2% in 2016. Despite the difficult situation, in 2014 Ukraine ranked 63rd in GII ranking from 143 countries, and in 2018 – 43d among 126 countries. This is due to the high coefficient of innovation efficiency - the ratio of the result to the innovative resources. There are the worst positions in the innovation system of Ukraine: state institutions, efficiency of state regulation, and state of investing. Innovative development of Ukraine is unrealized due to the difficult conditions for the development of human capital. In 2018 Ukraine ranked 88th among the 189 countries of the world and was in the second group of countries with high levels of HDI (in 1990 – 45th among 174 countries). Ukraine was bypassed for this indicator The Russian Federation, Belarus, Kazakhstan, which took place in the first group. The ways of increasing the level of innovativeness of the national economy and the effectiveness of the state innovation policy of Ukraine on the basis of improving the conditions of human development are proposed.

Key words: innovative development, Global Innovation Index (GII), national economic innovation rating based on GII, Human Development Index (HDI), state innovation policy.

Якименко М.А.

доктор історичних наук, професор,
Полтавська державна аграрна академія

Краснікова О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія

Борисова І.С.

кандидат економічних наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія

Yakimenko Mykola, Krasnikova Oksana, Borisova Iryna

Poltava State Agrarian Academy

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БЕССАРАБІЇ В СИБІР ТА КАЗАХСТАН У РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ (1906–1914 РР.)

У статті розкриті причини виселення молдавських селян із території Бессарабської губернії на територію східних окраїн Російської імперії, зокрема до Сибіру і Казахстану, в роки столипінської аграрної реформи; організація транспортування залізницею; умови переїзду і перевезення багажу, а також порядок наділення землею; розмір матеріальної допомоги і деякі пільги на протязі першого року життя на новому місці. Вказані причини повернення частини переселенців на батьківщину остаточно розореними і, відповідно, озлобленими невдалим переселенням. Водночас переселення декількох десятків тисяч молдаван на територію Сибіру і Казахстану, які на новому місці змогли створити стійке землеробське господарство, свідчить про те, що вихідці з Молдавії разом із мігрантами з інших регіонів імперії зіграли позитивну роль у заселенні і господарському освоєнні значних масивів цілинних земель.

Ключові слова: Російська імперія, Бессарабія, переселення, Сибір, Казахстан, селянство.

Постановка проблеми. У сучасному світі, особливо його європейській частині, міграції населення викликають значний суспільно-політичний резонанс, змушуючи низку країн використовувати різні адміністративні заходи, щоб ситуація з ними не вийшла з-під контролю. Ця обставина суттєво підвищує цікавість до міграцій на тих чи інших етапах розвитку суспільства. У зв'язку з цим певний інтерес становить і період столипінської аграрної реформи, коли в царській Росії міграції населення почали відігравати помітну роль як в економіці, так і в політиці вищезгаданої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У історико-економічній літературі проблема аграрних міграцій у Російській імперії епохи столипінських реформ із достатньою повнотою розкрито у працях таких дослідників, як М.А. Якименко, В.М. Кабузан, Л.Ф. Складаров, А.Г. Рашин [26, 8, 23, 21]. Так, М.А. Якименко дослідив соціальний склад переселенців, встановивши при цьому факт переважання у їхньому середовищі малоземельних і безземельних селян, тоді як В.М. Кабузан обґрунтував основні етапи аграрної колонізації Далекого Сходу. У ґрунтовній праці Л.Ф. Складарова та А.Г. Рашина наведено статистику аграрних міграцій, включаючи і відповідні цифрові показники по Бесса-

рабській губернії за окремі роки кінця XIX – початку XX ст. Проте було б необачним стверджувати, що питання з міграціями землеробського населення епохи столипінських реформ уже повністю вичерпане, адже по такому специфічному в етнодемографічному відношенні регіоні, яким на межі XIX – XX ст. була Бессарабська губернія, тобто сучасна Молдова, відсутні будь-які дослідження відповідної проблематики.

Формулювання цілей статті. Серед так званих «білих плям» залишається питання з переселенням молдаван до Сибіру і на територію Середньої Азії, включаючи, звичайно, і Казахстан. Цей аспект проблеми і є метою цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Причини селянських переселень були найчастіше економічними – дефіцит земельних угідь для значної частини аграрних мігрантів, який із часом у Російській імперії загалом і в Бессарабській губернії зокрема усе більш загострювався переважно за рахунок природного зростання чисельності населення: 1863 р. – 1 026,3 тис. осіб, 1914 р. – 2 657,3 тис. осіб; зростання становило 259% [21]. Питома вага сільського населення – 71,2%. Що ж стосується землі, то її дефіцит вже до середини XIX ст. був досить вагомим.

3 430 тис. селянських господарств Бессарабії 98 тис. (22,8%) були безземельними, а у 280 тис. середній розмір сільськогосподарських угідь не перевищував 6 дес. Середній розмір землеволодіння у поміщицьких селян, яких було 62,4% всього сільського населення, в 1905 р. становив 4 десятини на одне господарство, тоді як у державних (23,1 %) – 9,6 дес. У колоністів же (9,7%) середнє землеволодіння було вельми значним – 16,3 дес. на двір [24]. Щорічно сотні тисяч селян вирушали на заробітки, адже навіть за офіційними даними 1900 р. загальний надлишок робочих рук у Бессарабії значно перевищував півмільйонну цифру [10]. Ось один із листів, що поступили в Переселенське управління на початку 1908 р.: «Ми, малозабезпечені мешканці міста Килії Бессарабської губернії Ізмаїльського повіту, торік звернулися з листом про переселення на Далекий Схід. Ми плачемо і просимо вас, допоможіть нам заради бога, врятуйте нас і наших дітей, щоб ми з часом не пішли по світу жебраками ... як день не знайдеш роботи, так і їсти нічого» [13, с. 270]. Такою загалом була соціально-економічна ситуація в Молдавії напередодні широко розрекламованої столипінської аграрної реформи, складовою частиною якої була організація масових переселень малоземельних і безземельних селян із території західних губерній Російської імперії на її східні окраїни, включаючи сибірський і середньоазіатський регіони. В основу нової переселенської політики царського уряду було покладено закон від 6 червня 1904 р., відомий під назвою «Тимчасових Правил про добровільне переселення сільських обивателів і міщан-землеробів» [1]. Разом із деякими змінами і доповненнями 1906–1907 рр. цей законодавчий акт відкривав широкі можливості для виштовхування найбільш небезпечної для наявної влади частини населення з густонаселених західних і центральних губерній на окраїни імперії згідно з принципом: «далі їдеш – тихішим будеш». Практична реалізація нової політики в переселенському питанні була покладена на створені в 1906–1907 рр. землевпорядкувальні комісії, земських начальників і губернаторів. Відповідними законами було передбачено право переселенців на безпроцентну позику, здешевлений (а інколи і безкоштовний) проїзд до нового місця проживання і деякі пільги в оподаткуванні протягом перших 5 років після переселення. Для кожної губернії встановлювався певний період перевезення переселенців. Що стосується Бессарабської губернії, то в 1909 р. таких черг було шість. Час посадки в переселенські вагони з 10 по 25 березня передбачалися для тих, хто вирішив переселитися в Забайкальську область або Іркутську губернію; з 26 березня по 12 квітня – в Акмолінську область; з 14 по 29 квітня – в Томську і Єнісейську губернії, а також у Тургайсько-Уральській переселенській регіон; з 1 по 15 травня – в Семипалатинську область; з 17 по 31 травня – в Тобольську губернію і, нарешті, з 1 по 20 червня – «підлягають перевезенню всі переселенці, що не скористалися з будь-яких причин встановленими для них ранішими чергами» [20, с. 29–32]. Про якість

вагонів, призначених для перевезення переселенців, відомо з відповідних записів чиновників обласної земської переселенської організації, які супроводжували, як правило, великі партії аграрних мігрантів. Одним із таких очевидців був В.П. Косменко-Загорський, який супроводжував у 1908 р. партію українських переселенців. «Ці товарні потяги, – писав він, – не мають постійного, правильного розкладу свого руху. Їдуть вони в добу верст по 200. Стоять на всіх великих, а інколи і на малих станціях годин по 5–6, та ще не біда, якби просто стояли, а то весь час ганяють поїзди по всіх дорогах (маневрують), не даючи спокою, ні можливості відлучитися куди-небудь. Часто поїзди вирушають із станції без попередження». Нерідко пасажири відставали від своїх поїздів. «Мені доводилось бачити, – продовжував Косменко-Загорський, – кількох дітей років по 7–10, які відстали від потяга, які не знали ні свого прізвища, ні куди поїхали батько з матір'ю, які не вміють нічого пояснити і які тому надходять в розпорядження поліції. А що це за розпорядження – всі ми добре знаємо» [9, с. 6].

Проблеми у мігрантів на шляху слідування до обраних місць поселення починалися вже на самому початку дороги, яка пролягала через Україну – Москву, Челябінськ і далі на схід або південь імперії. Одна з газет за 1907 р. з обуренням повідомляла, що з причини скупчення на станціях народу під час сплати грошей по накладних касири часто-густо обраховують наших незграбних, неповоротких переселенців на гривеники, полтинники і на більше. Вагари у свою чергу також не відстають. Вони пропонують не записувати повну вагу в дублікати і накладні вантажу, щоб зекономити певні кошти. «Така пропозиція нерідко є привабливою для переселенця, і він, погоджуючись на таку операцію, ризикує зовсім втратити свій багаж, не маючи можливості вимагати з боку залізниці відшкодування збитків або ж подвійної сплати під час перевірки ваги вантажу на контрольних станціях або на станціях призначення» [18]. Багаж переселенців оплачувався по вазі з розрахунку 1 коп. з пуда і версти, за коней і велику рогату худобу – 0,5 коп. з голови і версти, за дрібну худобу – по 0,4 коп. з голови і версти; за свійську птицю в клітках бралася плата як за вантаж без визначення. Якщо ж переселенець слідував звичайним пасажирським поїздом IV класу, то за кожних 100 верст з нього стягувалася плата 75 коп., тоді як у переселенських поїздах – 38 коп. з людини. За поклажу в пасажирських поїздах брали плату з розрахунку 8 коп. за пуд. Таким чином, проїзд від Молдавії до Владивостока коштував у пасажирському поїзді IV класу близько 50 руб., тоді як за переселенським тарифом – наполовину менше. Згідно з даними Переселенського управління середня переселенська сім'я з 5 осіб повинна була викласти за проїзд пасажирським поїздом від Молдавії до Владивостока 430 руб., тоді як проїзд за переселенським тарифом обходився їй у 100 руб. [17]. Рекламуючи переселення як спосіб боротьби з малоземеллям і безземеллям значної частини селян, царський

уряд обіцяв комфортні умови перевезення залізницею до самого Владивостока. Було обіцяно, наприклад, видавати тим переселенцям, у кого були на руках відповідні документи, безкоштовно їжу: молоко і білий хліб дітям до чотирьох років; гарячу їжу без хліба – дітям від 5 до 10 років, а дорослим – борщ із м'ясом по 4 коп. за порцію і без м'яса – по 2 коп. за одну порцію [11]. На практиці ж нічого з обіцяного уряд в повному обсязі так і не виконав. Так, один з агентів обласної земської переселенської організації в своєму звіті за 1912 р. писав: «Їхали ми так повільно, що переселенці почали вимагати видачі документів, щоб їхати звичайним пасажирським поїздом. Вони навіть стали бойкотувати пропоновану їм їжу. Це нас спеціально тримають, щоб ми поїли цей паршивий борщ. Краще б нас не морили голодом, а швидше везли. На 4 копійки дадуть борщу, а протримають зайвих півдобы, то витратиш на їжу гривенник», – говорили вони [6]. «На переселенському пункті Самари, – повідомляв інший земський агент, – узяли скоромного борщу по 4 коп. за порцію. Але ні борщу, ні м'яса, яке у ньому було, ніхто не міг їсти, настільки вони були неякісними. Хто ж із голоду наївся, то цілу добу мучився з животом. Самарський борщ відбив бажання його їсти і на інших станціях, і до Челябінська ніхто більше гарячої їжі не брав» [7, с. 38].

Не було виконано й обіцянки безкоштовного транспортування новоселів, що мали у цьому потребу. Так, одна партія переселенців, яка прямувала з Бессарабії до Амурської області, на Челябінському реєстраційному пункті заявила місцевому переселенському чиновникові, що їх земський начальник обдувив, обіцяючи безкоштовний залізничний квиток до самого Челябінська [19, с. 99].

Реклама переселень, з одного боку, й обіцянка матеріальної допомоги в дорозі і на новому місці – з іншого сколихнули значну частину малоїмущих прошарків села до переселення, сподіваючись на просторах Сибіру і Середньої Азії знайти, нарешті, кращі умови життя, ніж на батьківщині. Так, у 1905 р. на східні землі Російської імперії у пошуках кращої долі відправилося 185 молдаван, тоді як у наступні роки таких людей налічувалося вже тисячі: 1906 р. – 1753; 1907 р. – 7674; 1908 р. – 7835; 1909 р. – 10132; 1910 р. – 12061; 1911 р. – 2386; 1912 р. – 1221; 1913 р. – 3919; 1914 р. – 5500 осіб. Таким чином, за 9 років столицьських реформ на нові місця Зауралля рушило понад 52 тис. сільського населення Бессарабської губернії [23]. Згідно з відповідними правилами перевезення переселенців залізницею, плата за проїзд у вагонах 4-го класу в 1909 р. становила 3/4 коп. із людини за версту, а багажу – 1/50 коп. із пуда за версту (ЦГИАУ: 94). Але навіть ці незначні суми грошей переселенцям із Молдавії знайти було нелегко, адже 52,4% аграрних мігрантів не мали на батьківщині жодних сільськогосподарських угідь, тому і родинний бюджет їх був вельми скромним [25].

У губерніях і областях Сибіру і Середньої Азії переселенці могли розраховувати на земельний наділ (від 8 до 15 дес. на особу чоловічої статі) і безпроцентну позику, загальна сума якої не могла бути біль-

шою за 165 руб. [11, с. 27–28]. Як показала практика, цієї суми було не досить для успішного облаштування, адже в Акмолінській області, наприклад, в 1906 р. ціна коня становила 37 руб., бика – 43, корови – 29, вівці – 4–5 руб., свині – 7–8 руб. [16]. А ще ж потрібно було звести житло і господарські будівлі, купити землеробські знаряддя і багато інших необхідних в селянському господарстві речей. Нерідко в архівах є листи самих переселенців, які, описуючи свій складний економічний стан, просили переселенських чиновників про невідкладну матеріальну допомогу. Один із таких листів прийшов 19 березня 1914 р. на ім'я уряду від новоселів-молдаван Тобольської губернії. «У голодному 1911 р. і весною 1912 р. дали нам від уряду продовольчого хліба і насіння. Нині вимагають повернути хліба і насіння назад та ще 10 фунтів зайвих на кожен пуд, що тоді узяли. Але ми перебуваємо в дуже важкому становищі: ділянка наша погана, хліб не родить – все замерзає, лісу немає, грошей теж немає і сплатити нічим. Прямо не знаємо, як прогудувати свої сімейства» [22]. Життєві умови переселенців Сибіру і Середньої Азії в роки столицьської аграрної реформи виявилися далекими від тих, які були їм обіцяні урядом у рекламних брошурах вартістю в 10 коп. [10], які чиновники частіше за все не продавали, а роздавали безкоштовно [5].

Як у опублікованих, так і в архівних джерелах є немало відомостей про вкрай важкі умови життя на новому місці більшості переселенців. Одне з таких джерел – звіт лікаря Омського переселенського пункту про традиційне житло переселенців у перші декілька років їх облаштування на новому місці. Таким житлом були найчастіше землянки, розмір яких був «у середньому 4 куба». У них, крім людей, «в зимовий час жили кури, телята и навіть лошата, що сильно забруднює житло і повітря екскрементами» [3, с. 9]. Нелюдські побутові умови новоселів протягом перших років життя на новому місці могли бути значно кращими, якби уряд виконав у повному обсязі видачу обіцяних грошей в розмірі до 165 крб. на сім'ю як позики на облаштування житла. Як видавалася така позика, видно з листа групи новоселів Іманського підрайону Приморської області, направленою 10 березня 1910 р. на дві адреси: Головному управлінню землеустрою і землеробства та депутатів Державної Думи від Приморської області А. Шило. У цьому листі повідомлялося, що в лютому місцевим переселенським чиновником було оголошено, що ті з новоселів, у кого немає продовольства і зерна для посіву, повинні прибути в Іман, де їм буде видано відповідні виплати з такого розрахунку, щоб його вистачило на найближчих 1,5 місяця. «Згідно з цим циркуляром ми, – повідомляли новосели, – у числі 83 осіб, що мають у цьому потребу, виїхали в Іман 2 березня і дізналися, що допомога буде видана 9 березня». Але цього дня виплати не проводились, і прохачів відправили додому. «Ми виявилися в безвихідному становищі, оскільки витратили в харчевнях Імана останні копійки, чекаючи вісім днів допомоги. За борги з нас знімають кожухи і свитки;

слізно просимо прийти нам на допомогу та покласти край свавілля чиновників, видати нам, врешті-решт, допомогу на прожиття і посів, без чого наші сім'ї чекає голодна смерть...» [17, с. 2–3]. На запит начальника Переселенського управління Н. Глінки про причини відмови у виплатах начальник Іманського переселенського району відповідав, що вимога прохачів є незаконною, оскільки ці переселенці вже отримали відповідну допомогу в повному обсязі, а наполегливість прохачів «пояснюється упертістю стояти на своєму щоб там не було...» [17, с. 10]. У квітні 1910 р. переселенці села Кузнецово, куди прибуло декілька сімей із Бессарабської губернії, направили скаргу до Петербургу на той порядок, який мав місце з видачею переселенського кредиту. У скарзі новосели вказували на неприпустимість системи кредитування, коли позику видають не грошима, а хлібом, борошном, крупою, сіллю і тому подібними продуктами. Що стосується грошей, то «ще в січні 1909 р. нам наказали з'явитися 20 січня, але 20 січня ми отримали новий наказ: з'явитися в кінці лютого або на початку березня. Ми з'явилися 28 лютого. Завідувач сказав: прийдіть завтра, тобто 1 березня. 1 березня чиновника не було. 2 березня нас записали на чергу. Чергу ми чекали до 5 березня, але 5 березня порядок надання позики змінився, і нам оголосили, що позика видаватиметься на ділянках. Нашій ділянці черга призначена на 9 березня, тому ми, не виїжджаючи додому, залишилися чекати 9 березня, але 9 березня наша ділянка залишилася без позики, а нам відповіли: чекайте... На підставі вищевикладеного просимо вас запитати через Державну

Думу кого слід: чи довго знущатимуться з нас ті, кому доручено нас влаштувати?» [17, с. 27]. Якщо говорити про кількість переселенців із Бессарабії, то відповідна статистика в Приморській області станом на 1916 р. визначила їх у 13 326, більшість із яких (7202) прибула в край у 1906–1914 рр. [8].

Чи варто після всього цього дивуватися, що значна частина новоселів після довгих поневірянь приймала рішення про повернення на батьківщину. Всього, згідно з даними переселенської статистики за 1905–1914 рр., з сибірських губерній повернулося на батьківщину 13,6% мігрантів, а із Степового краю і Туркестану – 21,4% [23]. Шляхом нескладних розрахунків встановлюємо приблизну чисельність переселенців-молдаван, які повернулися на батьківщину, – близько 10 тис. осіб. «Повернулися туди, – писала в 1912 р. газета «Звезда», – де не лише в більшості не залишилося і землі для курчати, але не залишилося ні кола, ні двору» [4]. Таким мігрантам не залишалося нічого іншого, як йти у найми до поміщика або відправитися в Херсонську губернію на заробітки – це традиційний для молдаван переселенський регіон із його портовим містом Одесою. Якщо брати загальне число переселенців, які повернулись у масштабах всієї колишньої території Російської імперії, то таких переселенців-невдах було досить багато – 754 441, або 18,0% всіх мігрантів [23].

Висновки. Таким чином, за роки столипінської аграрної реформи армія невдоволених внутрішньою політикою царського уряду істотно зросла, що, врешті-решт, істотно вплинуло на відомі соціальні потрясіння 1917–1920 рр.

Список літератури:

1. Высочайше утвержденные Временные Правила о добровольном переселении сельских обывателей и мещан-земледельцев. Полное собрание законов. Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1907. № 24701.
2. Врачебно-продовольственная организация по железной дороге до Оби // Российский государственный исторический архив. Ф. 391. Оп. 5. Д. 335. 225 л.
3. Жилища переселенцев безлесной части Сибири и Степного края. СПб. : Изд-е переселенческого управления, 1912. 208 с.
4. Звезда. Санкт-Петербург, 1912. 20 марта.
5. Здоров Н. Отчет Херсонского губернского осведомительного агента по переселению за 1913 год. Херсон : Тип. губернского правления, 1913. 56 с.
6. Известия областной земской переселенческой организации, 1910. № 30. 247 с.
7. Известия областной земской переселенческой организации, 1908, № 3. 216 с.
8. Кабузан В. М. Дальневосточный край в XVII – начале XX вв. (1640–1917). Москва : «Наука», 1985. 260 с.
9. Косменко-Загорский В.П. О переселении в Кулундинскую степь Барнаульского уезда Томской губернии. Чернигов : Тип. губернского земства, 1909. 47 с.
10. Материалы высочайше учрежденной 16 ноября 1901 г. комиссии по исследованию вопроса о движении с 1861 г. по 1900 г. благосостояния сельского населения среднеземледельческих губерний, сравнительно с другими местностями Европейской России. Часть I. Санкт-Петербург : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1903. 315.
11. О переселении // Российский государственный исторический архив. Ф. 391. Оп. 3. Д. 1558. 187 л.
12. О переселении на земли Дальнего Востока русских и зарубежных старообрядцев и малороссов, а также других иностранных подданных // Российский государственный исторический архив. Ф. 391. Оп. 3. Д. 1140. 497 л.
13. О повышении льготного переселенческого тарифа 1909 г. // Российский государственный исторический архив. Ф. 391. Оп. 4. Д. 338. 113 л.
14. Переписка агента Власенко И.А. // Центральный государственный исторический архив Украины. Ф. 1628. Оп. 1. Д. 86. 11 л.
15. Переселение в Степной край (области Акмолинская и Семипалатинская) в 1906 г. Санкт-Петербург : Изд-е переселенческого управления, 1906. 206 с.

16. По применению Манифеста 21 февраля 1913 года // Российский государственный исторический архив. Ф. 391. Оп. 5. Д. 350. 277 л.
17. По прошениям переселенцев о выдачи путевых пособий и ссуд на домообзаведение в Приморском районе в 1910 г. // Российский государственный исторический архив. Ф. 391. Оп. 4. Д. 509. 176 л.
18. Полтавский голос. Общественно-политическая газета, 1907. 29 августа, № 49.
19. Прибавление к всеподданнейшему докладу министра земледелия и государственных имуществ по поездке в Сибирь осенью 1895 г. Санкт-Петербург : Тип. В. Киршбаума, 1896. 123 с.
20. Расписание очередной отправки переселенцев по губерниям выхода и районам водворения // Журналы Полтавского губернского присутствия № 3. За март 1909 г. Полтава : Электрическая типо-литография Д. Подземского, 1909. С. 29–32.
21. Рашин А.Г. Население России за 100 лет (1811–1913 гг.) Статистические очерки. Москва: Государственное статистическое издательство, 1956. 351 с.
22. Разная переписка // Центральный государственный архив Российской Федерации Дальнего Востока. Ф. 19. Оп. 1. Д. 94. 172 л.
23. Складов Л.Ф. Переселение и землеустройство в Сибири в годы столыпинской аграрной реформы. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1962. 588 с.
24. Статистика землевладения 1905 г. Свод данных по 50-ти губерниям Европейской России. Санкт-Петербург : Изд-е Центрального Статистического комитета МВД, 1907. 199 с.
25. Турчанинов Н. Земельное обеспечение переселенцев и ликвидация ими надельной земли на родине. Вопросы колонизации. 1913. № 12. С. 244–265.
26. Якименко Н. А. Советская историография переселения крестьян в Сибирь и на Дальний Восток (1861-1917). История СССР. 1980. № 5. С. 105–123.

ОРГАНИЗАЦИЯ ПЕРЕСЕЛЕНИЯ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕССАРАБИИ В СИБИРЬ И КАЗАХСТАН В ГОДЫ СТОЛЫПИНСКОЙ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ (1906–1914 гг.)

В статье раскрыты причины выселения молдавских крестьян из территории Бессарабской губернии на восточные окраины Российской империи, в частности в Сибирь и Казахстан, в годы столыпинской аграрной реформы, организация транспортировки железной дорогой, условия переезда и перевозки багажа, а также порядок наделения землей, размер материальной помощи и некоторые льготы в течение первых лет жизни на новом месте. Указаны причины возвращения части переселенцев на родину окончательно разоренными и, соответственно, озлобленными неудавшимся переселением. Вместе с тем переселение нескольких десятков тысяч молдаван на территорию Сибири и Казахстана, которые на новом месте смогли создать устойчивое земледельческое хозяйство, свидетельствует о том, что выходцы из Молдавии вместе с мигрантами из других регионов империи сыграли положительную роль в заселении и хозяйственном освоении значительных массивов целинных земель.

Ключевые слова: Российская империя, Бессарабия, переселение, Сибирь, Казахстан, крестьянство.

ORGANIZING THE RESETTLEMENT OF THE RURAL POPULATION OF BESSARABIA TO SIBERIA AND KAZAKHSTAN DURING THE PERIOD OF THE STOLYPIN LAND REFORM (1906-1914)

Agrarian migrations within the former Russian Empire at the beginning of the 20th century have provoked strong public reaction, which has manifested in the form of a discussion concerning a problem of resettlement. The article discloses reasons of resettlement of Moldovan peasants from the territory of the Bessarabia governorate to the eastern outskirts of the Russian Empire, particularly to Siberia and Kazakhstan, during the period of the Stolypin land reform. At the turn of the 19th and 20th centuries, agrarian migrations of the rural population, which have constituted a large share of unprivileged strata of the Russian Empire, shaped almost all regions of the country, including so-called “Bessarabia”, i.e. a present territory of Moldova. Researchers of migration processes of Imperial Russia have determined that the main factors of peasant resettlements had comprised a lack of land and landlessness of a majority of peasants, as well as a policy of Pyotr Stolypin’s government. This policy have considered the above-mentioned resettlements from the European part of the Empire to its eastern and south eastern outskirts as an important element in solving the agrarian problem and, correspondingly, preventing social conflicts such as conflicts of 1905-1907. Having had planned an enormous program for resettlement of millions of peasants from central regions to sparsely populated outskirts of the empire, the Tsarist Government, in general and in particular, could not cope with the agrarian problem until 1917 due to unsatisfactory organizing migration processes and a number of other objective and subjective reasons. Conversely, this problem has only escalated on the account of the return of a considerable part of absolutely impoverished migrants to their homeland. Simultaneously, resettlement of several tens of thousands of Moldavians on the territory of Siberia and Kazakhstan, who have been able to create sustainable agrarian households in the new place, manifests that nationals of Moldova together with migrants from other regions of the empire have played a positive role in settlement and economic exploitation of large areas of virgin lands.

Key words: Russian Empire, Bessarabia, resettlement to Siberia and Kazakhstan, Moldavians.

2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 154.287.1

Busarieva Tetiana

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of International Economics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Бусарева Т.Г.

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF THE CATEGORY “KNOWLEDGE MANAGEMENT”

The concept of “knowledge management” appeared in the mid-1990s in large corporations, for which the problems of processing information became particularly acute and critical. At the same time, it became obvious that the main bottleneck is working (saving, searching, replicating) with the knowledge accumulated by the company’s specialists since it is the knowledge that provides an advantage over competitors. Usually, the information in companies has been accumulated even more than it is able to quickly process. At the same time, often one part of an enterprise duplicates the work of another simply because it is impossible to find and use the knowledge that resides in neighbouring divisions. Various organizations are trying to solve this issue in their own way, but at the same time, each company seeks to increase the efficiency of knowledge processing. The new concept of “knowledge management” really helps to change the view on the automation of the corporation, as it focuses on the value of information. The novelty of the concept of ultrasound is a fundamentally new task – to accumulate not only fragmented information, papers, graphics, files but also knowledge, i.e. laws and principles that allow solving real production and business problems. That is why at the beginning of the XXI century, the analysis of the theoretical and methodological foundations of the formation of the category “knowledge management” is relevant.

Key words: *theoretical and methodological principles, knowledge management, TNCs, approaches, knowledge.*

Problem statement. To date, terms such as knowledge management, intellectual management, knowledge economy, and information economy have become widespread. Considering that we live in an information society and in an era of rapidly developing information technologies, the question of the most effective way to control the transfer of knowledge has become particularly relevant. What factor is the key, what kind of knowledge transfer mechanism to use, and how to organize such a transfer within a research organization – these are all important and not fully resolved issues.

Analyses of publications. The scientific analysis of the creation, dissemination, and implementation of knowledge at the TNC level and its individual theoretical and practical issues have been studied in works by D. Andrussen, N. Bonis, S. M. Klimov, R. Coase, B. Lev, B.B. Leontiev, L.I. Lukicheva, B.Z. Miller, I.V. Pronina, T. Stewart, R. Thyssen, and others. The problems of increasing the

international competitiveness of TNCs in the world market of knowledge were considered in the works of E. Broking, L.G. Glushko, V.Yu. Zubko, R. Kaplan, A.N. Kozirova, D. Norton, A. Pulik, M. Meloin, L.V. Postanagov, K. Sweeby, K. Taylor, L. Edwinston, and others. However, many scientific issues remain unresolved regarding the identification of the main elements of the new universal model of knowledge management of TNCs, which would include a strong interconnection of all the necessary components.

The aim of the article. The goal of the article is to analyse the methodological base of the development of knowledge management in the time of globalization.

Presenting the main material. The author of the term “knowledge management” is considered the author of more than 40 books and well-known consultant in the field of management Karl Wiig, who presented it in his report at the conference of the International Labour Organization at the United Nations in 1986 and thus marked the beginning

of one of the most relevant areas of research in modern management. Being at the junction of several scientific disciplines and having a pronounced applied subtext, knowledge management gained popularity among economists among scientists, whose research was more devoted to the theoretical basis of the concept, and practicing managers attempting to implement specific knowledge management tools in their companies, increase the efficiency of enterprises, specialists in the field of technical sciences, exploring the creation of the necessary infrastructure in informative and communication technologies for knowledge management components protests. Operating essence and content of knowledge management, it is advisable to proceed from the following:

1) the production and use of knowledge is carried out not only at the individual but also at the public level, as a result of which certain interactions between people arise. If in the pre-industrial era, these communications were weakly manifested, then with the growth of the scientific, technical, and educational component of production, the social nature of knowledge becomes more and more obvious;

2) one should also proceed from the essence of management, as a purposeful impact in order to effectively coordinate the joint activities of people, the formation and use of resources to achieve the objectives.

Analysing the definition of the term “knowledge management” of both domestic and foreign authors, we can propose the following definition: knowledge management is a set of managerial influences on the ways, methods, and forms of organizing social relations in the sphere of production, dissemination, and use of knowledge, aimed at increasing the efficiency of these processes and carried out in specific economic framework (enterprises, institutions, divisions, various forms of cooperation, etc.).

The above differences in the definition of knowledge management are largely due to the existence of various schools in this area of management. In the 90s of the twentieth century, three classical approaches to knowledge management were born. The American and European areas have much in common and are often identified as a single western resource approach. The Japanese (Eastern) approach, as opposed to the Western one, is more process oriented.

One of the ideologists of the American approach, K. Wiig, considered the active participation of managers in knowledge management at all stages of the product life-cycle, innovation and organization as a whole. It implied the regular studies of knowledge, their analysis and evaluation, the identification of knowledge carriers in order to further their involvement in solving problems, in which they are specialists. In addition, it was assumed that the described activities would have to be implemented through specialized information systems capable of performing these functions autonomously.

The European approach to knowledge management has evolved on the Scandinavian Peninsula, mainly in Sweden. Its founder is considered to be K.-E. Sveiby. He identified two key areas in knowledge management: information technology management (creation of infrastructure

for storing, sharing and disseminating knowledge) and managing people (creating the necessary organizational structure and stimulating the production and productive use of knowledge). At the same time, Sveiby considered the management of people, the only possible creators of new knowledge, to be the main focus. In the majority of Russian publications, however, one can find an erroneous view of this school of knowledge management: it is assumed that the basis of the European approach is the measurement of intangible assets (intellectual capital) of companies. Nevertheless, Sveiby himself claims that the “Intangible Assets Monitor” created by him is a tool that contributes to a more effective “art of creating value from intangible assets” (knowledge management) [3, p. 30–34].

The Japanese approach was developed through the work of I. Nonaka and H. Takeuchi, who put forward the idea of the insufficiency of the company’s knowledge for business development. The Japanese researchers saw the solution to the problem in knowledge creation, considering this process to be the main driver of innovation. It is worth noting that the authors came to this concept not because of the increasing popularity of the subject matter in the scientific community but as a result of their own research: in the mid-80s a number of publications appeared devoted to the analysis of the processes of creating new information in informal groups of large Japanese enterprises.

Knowledge creation, in accordance with the Nonaka and Takeuchi model, is the result of 4 processes that form a spiral of knowledge: socialization, combination, externalization, and internalization – describing the transformation of knowledge between two forms: explicit and tacit. Considering the creation of a key process of knowledge management, Nonaka and Takeuchi did not rule out that the above transformation methods also contribute to the dissemination, exchange, and use of knowledge. Thus, the main ideologists of the Japanese approach laid the foundations of process knowledge management.

The main goal of knowledge management can be defined as the reduction of the lack of knowledge through its generation, detection and diffusion, and the use of knowledge to increase the competitiveness of the subject. At present, knowledge is systematically and purposefully applied in order to determine what new knowledge is required, whether such knowledge is reasonable, and what should be undertaken to ensure the effectiveness of its use. In other words, knowledge is applied to systematic innovations and innovations. As a theoretical basis of knowledge management take a set of sciences, covering various aspects of the study of biological, social, and technological processes.

It is important to emphasize the difference between knowledge management and information management in that the latter is focused on using IT in managing an organization, increasing the efficiency of information storage and transfer, while knowledge management is aimed at imparting additional value to information through its filtering, synthesis, and presentation in an optimal form. There are several levels of knowledge management:

– individual (individual level) (intellectual worker),

Table 1

Definition of the term knowledge management

№	Definition	Author	Source
1	The process by which an organization manages to profit from the amount of knowledge and intellectual capital at its disposal.	U. Bukovich	Knowledge management. Guide to Action: Per. from English. M.: INFRA-M, 2002. 504 p.
2	The process by which an organization manages to profit from the amount of knowledge and intellectual capital at its disposal.	Ian Watson	Applying Knowledge Management. 2003. Elsevier Science – San Francisco
3	It is the creation of an organizational, technological and communication environment in which knowledge and information will contribute to solving the strategic and tactical tasks of the organization.	J. Harrington	Knowledge Management Perfection / Harrington J., Voul F. – Moscow: “Standards and Quality”, 2008. – 272 p. – ISBN 9785 949380628. 4. M
4	These are systematic processes by which the basic elements of intellectual capital that are necessary for the success of an organization are created, maintained, distributed, and applied; a strategy that transforms all types of intellectual assets into higher productivity, efficiency, and new value.	A.L. Gaponenko	Gaponenko A. L. Knowledge management / Gaponenko A.L. – 2001. – 60 p.
5	This is a discipline that provides an integrated approach to the creation, collection, organization, use of information resources of the enterprise and access to them. These resources include structured databases, namely: information (documents describing rules and procedures) and implicit knowledge and expertise found in the heads of employees. KM is a new business process for managing intellectual assets of an enterprise, organizational culture and discipline (promoting and supporting the sharing of knowledge, employee cooperation and stimulating innovation), the ability for transparency and clarity of business processes and in the production of relationships, the ability to count competitors, buyers, and suppliers.	Gartner Group	The Knowledge Management Scenario: Trends and Directions for 1998-2003, Gartner Group, 1999. – URL: http://www.gartnergroup.org , The knowledge economy: multi-authored monograph / EiC Dr.Sc. in Economics, Prof. V.P. Kolesov. – Moscow: Infra-M, 2008. Pp. 98–99.
6	It is the creation of organizational, technological, and communication conditions in which knowledge and information will contribute to the solution of the strategic and tactical tasks of the organization.	V.N. Marinijeva	100% knowledge management: A guide for practitioners. Moscow: Alpina Business Books, 2008, p. 196.
7	This is the process during which we consciously create, structure, and use the knowledge base of our company.	E. Janetto, W. Williams	Knowledge management. Guide to the development and implementation of corporate strategies for knowledge management / Transl. from English EAT. Pestereva – 115. Moscow.
8	Creation, definition, distribution, preservation, acquisition, and enhancement of knowledge.	M. Rumizen	The Complete Idiot’s Guide to Knowledge Management. AST, 2004. 310 p.
9	Hybrid discipline, not art and not science; from a functional point of view, it includes areas of learning and organizational development, human resource management and information technology.	G. Parcell, C. Collison	Learning to Fly. M.: Institute for Complex Strategic Studies, 2006. 296 p.
10	It is information flow management that ensures that the data needed by certain people will be received by them in time so that these people can take the necessary action in a timely manner.	B. Gates	Business with the speed of thought. 2 ed., Rev. M.: Eksmo-press, 2001. 408 p.
11	Economic view on the strategic importance of organizational knowledge, facilitating the acquisition, search, and use of knowledge.	Smith, M.E., & Lyles, M.A.	The Blackwell handbook of organizational learning and knowledge management. UK: Blackwell.
12	It is the creation, presentation, storage, transfer, transformation, application, investment, and protection of organizational knowledge.	Schultze, U., & Leidner, D.	Studying knowledge management in information systems research: Discourses and theoretical assumptions. MIS Quarterly, 26(3), pp. 213–242. 2002.
13	It is a learning process that requires a constant reassessment of ways to acquire, organize, and transfer knowledge.	Van der Spek, B.R., & Spijkervet, A.L.	Knowledge management: Dealing intelligently with knowledge. Kenniscentrum CIBIT., 1997.
14	This is a methodology for systematically collecting, organizing, and disseminating information in a firm.	Morey, D., Maybury, M., & Thuraisingham, B.	Knowledge management: Classic and contemporary works. MIT Press, 2003.
15	It is a process of collecting, distributing, and effectively using knowledge.	Davenport, Thomas H.	Saving IT’s Soul: Human Centered Information Management. Harvard Business Review, March-April, 72(2), pp. 119–131. 1994.

№	Definition	Author	Source
16	It is a discipline that provides an integrated approach to the identification, collection, evaluation, extraction, and distribution of all corporate information assets. These assets may include databases, documents, policies, procedures, as well as previously unused knowledge and experience of individual employees.	Duhon, Bryant	It's All in our Heads. Inform, September, 12(8). 1998.
17	It is a discipline that provides an integrated approach to the identification, collection, evaluation, extraction, and distribution of all corporate information assets. These assets may include databases, documents, policies, procedures, as well as previously unused knowledge and experience of individual employees.	Kimiz Dalkir	Knowledge Management in Theory and Practice.
18	It is the systematic, explicit, and deliberate creation, updating, and application of knowledge to ensure maximum.	Wiig Karl Wiig	K. Knowledge Management Methods: Practical Approaches to Managing Knowledge. Schema Press. 1995.
19	This is the achievement of organizational goals through the strategically based motivation and stimulation of employees to develop, expand, and use their capabilities to interpret data and information (using available sources of information, experience, skills, culture, character, personality, feelings, etc.) through the process of understanding this data and information.	Roelof P. uit Beijerse	Questions in knowledge management: defining and conceptualising a phenomenon, Journal of Knowledge Management, Vol. 3 Iss: 2, pp. 94–110. 1999.
20	A transdisciplinary approach to improving organizational results and learning through the maximum use of knowledge. It includes the development, implementation, and review of social and technological activities and processes to improve the creation, dissemination, and application of knowledge.	Government of Australia	Australian Standard AS 5037. 2005.
21	A way to simplify and improve the processes of creating, sharing, distributing, collecting, and understanding knowledge in a company.	Petter Gottschalk	Strategic Knowledge Management Technology. IDEA GROUP PUBLISHING. London, 2005.
22	Planned and ongoing management of activities and processes to attract knowledge to improve competitiveness through better use and creation of individual and collective knowledge resources.	European Committee for Standardization	European Guide to good Practice in Knowledge Management – Part 5: KM Terminology. Brussels, 2004.
23	It is a conscious strategy of obtaining the necessary knowledge by the right people at the right time, as well as a strategy to simplify the exchange and use of information so as to strive to improve the work of the organization.	O'Dell C.,	Grayson C.J. If Only We Knew What We Know: The Transfer of Internal Knowledge and Best Practice. The Free Press. New York, 1998.
24	Begins with the identification and classification of the types of knowledge that currently exist in the organization, followed by understanding where and how knowledge exists.	Little, T.	Understanding Knowledge Management: Developing a Foundation for Future Advising Practices. Retrieved from NACADA Clearinghouse of Academic Advising Resources.
25	A systematic process of searching, choosing, organizing, transforming, and presenting information, which includes designing, analysing, and implementing both social and technological processes in order to increase the efficiency of knowledge application.	Indian Standard	Bureau of Indian Standards, New Deli, April 2012.
26	It is a discipline that means an integrated approach to identifying, managing, sharing, and using the knowledge and information assets of an organization based on policies, organizational structure, procedures, applications and technologies. Knowledge needs to be shared; Employees must be prepared, willing and able to share, and the organization itself needs a culture that promotes knowledge sharing in an atmosphere of trust and openness.	International Public Management Association for Human Resources	Glossary of International Public Management Association for Human Resources.

Source: [1, p. 12–17; 2, p. 21–25]

- micro level – the level of a separate organization,
- meso-level – the level of the region, industry, sector of the economy, a large company,
- macro level – the level of the national economy,
- mega level – the level of global research networks [4].

Based on the analysis of research devoted to the problem of knowledge management and intellectual capital, scientists have put forward the following methodological approaches to knowledge: cognitive (cognitive), behavioural, systemic, logistic.

The cognitive approach analyses the processes of production and assimilation of knowledge mainly at the individual level, as an intellectual activity that has both social and psycho-physiological content. The work of human intellect occurs on three levels:

- the subconscious;
- the ordinary consciousness (perception, initial judgment, representation, concept, position, concept, theory, doctrine);
- superconsciousness (the presence of unique abilities).

The material basis of the intellect at the levels of the subconscious and the superconscious is not yet known. Thus, most of the mental work of the individual falls on the stage of ordinary consciousness, which directs the activity of the mind to the solution of the tasks [5, p. 57–59].

The goal of the behavioural approach is to assist the employee in realizing his or her own capabilities and abilities by increasing the effectiveness of all the human resources of the organization. At the heart of a systematic approach to knowledge as an object of management is its perception as an integral system formed by the unity of various elements. The systems approach helps to consider knowledge as a complex of interrelated subsystems united by a common goal. Based on the use of this approach, the concepts of “knowledge system” and “knowledge management system” have arisen.

The logistic approach to knowledge management is manifested in the organization of the processes of transfer and assimilation (integration) of knowledge in the form of their flows. Flow movement means the movement of explicit and implicit knowledge between participants in the process. Any, including managerial, activity is based on certain principles. The content and classification of management principles developed and refined over time and changes in the dominant views on management. Each school of management offers its own principles.

Consider a specific set of knowledge management principles:

- the principle of science – building a knowledge management system (KMS) based on scientific recommendations, which requires the use of the entire spectrum of modern scientific achievements;
- the principle of a systematic approach – taking into account the interaction and interdependence of all components;
- the principle of the situational approach – taking into account the importance of the environment and feedback for the success of the organization, making management decisions based on studying the totality of situational factors;
- the principle of understanding and using psychological factors – creating the conditions for the most complete realization of the personal potential of each employee, optimizing interpersonal relations;

- the principle of using quantitative methods in knowledge management;

- the principle of authority and responsibility – each employee must have authority sufficient to be responsible for the quality performance of the work;

- the principle of democratic centralism – the provision of autonomy to workers and departments, while retaining the coordination functions.

Knowledge management, given the complexity and dynamism of this process, can be viewed in the following aspects:

- organizational (structure of the KMS, its internal and external relationships, goals of functioning);

- economic (economic relations in the process of production, dissemination, and use of knowledge);

- socio-psychological (creating a creative atmosphere, the effectiveness of interpersonal relationships);

- information and communication (creation and support of the functioning of the system inside and between organizational communications).

Conclusions. In conclusion, it is necessary to mention that as many KM specialists rightly point out, the development of methods for managing the intellectual assets of a company, in this case through a knowledge base, is only half the battle. The second half is to create motivation for employees to add their knowledge to the database. Here it is important not only to create a material incentive but also to strive to ensure that the KM program makes the life of the employee easier, otherwise it (the program) fails. Often, the manager has to turn to past knowledge in order to solve a new problem in order to learn or recall the history of a question, to see how a similar problem was solved before, or to use past knowledge as a basis for creating new knowledge. However, it is not always possible to find (or quickly find) a document that used information suitable for generating new information. Moreover, it is not always possible to remember that once similar information has already been used on this issue. Often, to solve a task, an employee needs knowledge that he does not possess, and he needs to determine whether there are employees in the company who possess this knowledge. Sometimes the manager has to perform the duties of a colleague. Here you also need to quickly grasp the essence of any issue, and not always a colleague is available to personally share knowledge.

Список літератури:

1. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке. Москва, 2015. 12–17 с.
2. Нонака И., Такеучи Х. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах. Москва, 2013. 21–25 с.
3. Бьюзен Тони, Доттино Тони, Израэль Ричард. Интеллектуальный руководитель (Как экономить деньги, время и побудить людей мыслить). Питер, 2016. 30–34 с.
4. Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України. Київ, 2016. URL <http://serendip.narod.ru/inter/progr/techknow.htm> (дата звернення: 14.12.2018).
5. Quinn J.B., Varuch J.J., Zien K.A. Innovation explosion: using intellect and software to revolutionize growth strategies. New York, 2017. 57–59 p.

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ»

Концепція «управління знаннями» з'явилася в середині 1990-х років у великих корпораціях, для яких проблеми обробки інформації стали особливо гострими і стали критичними. Водночас стало очевидним, що основним вузким місцем є робота (економія, пошук, тиражування) зі знаннями, накопиченими фахівцями компанії, оскільки саме знання дають перевагу над конкурентами. Зазвичай, інформація в компаніях накопичується навіть більше, ніж вона здатна швидко обробити. Водночас, часто одна частина підприємства дублює роботу іншого просто тому, що неможливо знайти і використовувати знання, які знаходяться в сусідніх підрозділах. Різні організації намагаються вирішити це питання по-своєму, але водночас кожна компанія прагне підвищити ефективність обробки знань. Нова концепція «управління знаннями» дійсно допомагає змінити погляд на автоматизацію корпорації, оскільки вона зосереджується на цінності інформації. Новизна концепції ультразвуку – принципово нова задача – зберегти не тільки фрагментарність інформації, паперу, графіки, файли, а й знання, тобто закони і принципи, що дозволяють вирішувати реальні виробничі та бізнес-проблеми. Водночас враховуються знання, які є «невидимими» – вони зберігаються в пам'яті фахівців, а не на матеріальних носіях. Ресурси знань відрізняються залежно від галузі та сфери застосування, але зазвичай включають довідники, листи, новини, інформацію про клієнтів, інформацію конкурентів і технології, накопичені під час процесу розробки. Самі ці ресурси можуть розташовуватися в різних місцях: у базах даних, базах знань, у картотеках, зі спеціалістами і можуть бути розігнані по всьому підприємству. Традиційно дизайнери систем КМ (КМС) орієнтувалися лише на окремі групи споживачів – переважно менеджерів. Більш сучасні системи управління вже розроблені для всієї організації. При цьому більшість теоретиків і практиків схильються до думки, що знання, орієнтовані на інновації, мають значно більшу перспективну вартість, ніж знання, орієнтовані на ефективність. Важливо також відзначити, що в теорії менеджменту сформувалося кілька підходів до управління знаннями. В рамках інформаційного підходу, що базується на посиленні ролі ІТ-технологій, управління знаннями трактується як управління базами знань і інформаційними технологіями в цілому і передбачає формування корпоративної інформаційної системи, складовими якої є структурні підрозділи з управління знаннями, організація інформаційної інфраструктури знань, налагодження інтелектуальної взаємодії і спільного використання знань. Саме тому на початку ХХІ століття аналізуються теоретико-методологічні основи формування категорії «управління знаннями».

Ключові слова: теоретико-методологічні засади, управління знаннями, ТНК, підходи, знання.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ КАТЕГОРИИ «УПРАВЛЕНИЕ ЗНАНИЯМИ»

Понятие «управление знаниями» появилось в середине 90-ых годов в крупных корпорациях, для которых проблемы обработки информации приобрели особую остроту и стали критическими. При этом стало очевидным, что основным узким местом является работа (сохранение, поиск, тиражирование) со знаниями, накопленными специалистами компании, так как именно знания обеспечивают преимущество перед конкурентами. Обычно информации в компаниях накоплено даже больше, чем она способна оперативно обработать. При этом часто одна часть предприятия дублирует работу другой просто потому, что невозможно найти и использовать знания, находящиеся в соседних подразделениях. Различные организации пытаются решать этот вопрос по-своему, но при этом каждая компания стремится увеличить эффективность обработки знаний. Новая концепция «управление знаниями» действительно помогает поменять взгляд на автоматизацию корпорации, так как акцент в ней ставится на ценность информации. Новизна концепции УЗ заключается в принципиально новой задаче – копить не только разрозненную информацию, бумаги, графики, файлы, но и знания, т.е. закономерности и принципы, позволяющие решать реальные производственные и бизнес-задачи. Именно поэтому в начале ХХІ века актуальным является анализ теоретико-методологических основ формирования категории «управление знаниями».

Ключевые слова: теоретико-методологические основы, управление знаниями, ТНК, подходы, знания.

Скороход І.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Горбач Л.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського «МАУП»

Skorokhod Iryna

Eastern European National University named after Lesya Ukrainka

Horbach Liudmyla

Volyn Institute named after V. Lypynskiy «MAUP»

РОЗВИТОК «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку «зеленої» економіки в країнах Європейського Союзу. Визначено основні сектори розвитку «зеленої» економіки в країнах Європейського Союзу, такі як формування зелених кластерів, «зелена» енергетика, екологічна модернізація транспорту та виробництво органічної продукції. Зазначено, що всі країни ЄС головним у розвитку «зеленої» економіки визначають енергетичний сектор, у якому переважає виробництво енергії з відновлюваних джерел. Досліджено сучасний стан ринку електромобілів в країнах Європейського Союзу. Визначено, що виробництво органічної продукції сприяє розвитку «зеленої» економіки в країнах ЄС. Розглянуто основні проблеми розвитку «зеленої» економіки в Україні. Визначено напрями «зеленого» зростання в Україні, а саме формування програм з підвищення енергоефективності й розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, впровадження ресурсоощадливих технологій та екологічно чистого виробництва, створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку «зеленого» бізнесу, впровадження екологічних інновацій, розвиток ринку екологічних послуг та створення інформаційної бази щодо надання відповідних послуг.

Ключові слова: «зелена» економіка, «зелена» енергетика, екологічна модернізація, ринок електромобілів, органічна продукція.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки спостерігається тенденція нерозривного взаємозв'язку економічного зростання із зростанням навколишнього середовища, вичерпанням природних ресурсів, порушенням балансу біосфери, зміною клімату, що приводить до погіршення здоров'я населення. Отже, актуальності набуває проблема подолання суперечностей між економічним зростанням та забезпеченням екологічної безпеки. Розв'язання цієї проблеми потребує інноваційного підходу до розвитку країни щодо створення моделі «зеленої» економіки, яка базується на засадах «зеленого» зростання. Формування такої моделі є одним з головних пріоритетів Стратегії розвитку Європейського Союзу «Європа – 2020». Дослідження досвіду європейських країн щодо розвитку «зеленої» економіки та визначення можливостей імплементації позитивного досвіду на території України визначає актуальність та практичне значення дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та прикладні положення формування й розвитку «зеленої» економіки розкрито

в наукових працях як зарубіжних, так вітчизняних вчених. Наукові доробки Г. Стодартга, С. Рідлстона, М. Вілела [1], Е. Бенсона, О. Грінфілда [2], М. Като [3], Р. Гагнеля [4] складають фундамент сучасних досліджень «зеленої» економіки. Серед вітчизняних вчених, які досліджували питання розвитку «зеленої» економіки, слід виділити таких, як Н. Андреева [5], Ю. Бережна [6], Б. Буркинський [7], Т. Галушкін [8], В. Кравців [9], В. Потапенко [10]. Водночас деякі питання особливостей розвитку «зеленої» економіки в країнах Європейського Союзу потребують подальшого дослідження.

Згідно з Департаментом з економічних і соціальних питань ООН, «зелена» економіка – це економіка, яка приводить до поліпшення добробуту людини та скорочення нерівності, не піддаючи майбутні покоління значним екологічним ризикам та екологічному дефіциту. Вона прагне принести довгострокові соціальні вигоди для життя короткострокових заходів, спрямованих на пом'якшення екологічних ризиків. «Зелена» економіка є сприятливою компонентою загальної мети сталого розвитку [11]. На конференції «Ріо+20» зазначалося,

що «зелена» економіка може розглядатися як лінзи для фокусування на можливостях просування економічних та екологічних цілей одночасно [12].

Загалом в економічній науці теоретичне обґрунтування категорії «зеленої» економіки пов'язують з мінімізацією впливу на навколишнє середовище, соціальною справедливістю, забезпеченням високого рівня добробуту. У сучасних економічних працях сформовано методологічні підходи, що становлять наукову базу пошуку та вибору напрямів «зеленого» зростання. Однак залишається низка дискусійних питань, що вимагають адекватного оцінювання та теоретичного переосмислення європейського досвіду щодо створення моделі «зеленої» економіки та її адаптації до України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей розвитку «зеленої» економіки в країнах Європейського Союзу, визначення пріоритетних напрямів «зеленого» зростання в Україні з огляду на досвід ЄС.

Виклад основного матеріалу. Важливими передумовами структурних зрушень економіки є екологізація промислового виробництва, розвиток ринку послуг, зокрема консалтингу, вдосконалення виробничих процесів, впровадження екологічних інновацій. Уряди багатьох країн активно впроваджують концепцію «зеленої» економіки, за якої економічне зростання має забезпечуватись за рахунок менш інтенсивного споживання сировини та енергії в усіх секторах економіки, впровадження екологічно чистих технологій та максимально можливої утилізації відходів. У такій економіці інвестування в підвищення енергоефективності, розвиток та впровадження еко-безпечних технологій та управління відходами створює основу розвитку «зеленого» бізнесу.

В. Потапенко до основних напрямів у сфері екологізації економіки відносить енергоощадне промислове обладнання, технології теплоізоляції приміщень, промислове обладнання, що дає змогу використовувати відновлювані джерела енергії (вітрову, водну, сонячну, енергію припливів тощо), технології виробництва продуктів зі вторинних ресурсів, технології перероблення та утилізації відходів, розроблення не шкідливих для людини побутових матеріалів тощо [10, с. 286].

Ідеологія «зеленого» бізнесу добре вписується в потребу покращення стану довкілля, забезпечуючи одночасно економічний розвиток. Зростання уваги до проблем «зеленого» бізнесу розпочалося після Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Здійснення стійкого розвитку вимагає нових форм фінансового співробітництва й нових способів фінансування проектів. При цьому важливу роль у фінансуванні природоохоронних заходів відіграє партнерство різних суспільних сегментів [13, с. 57].

Ефективною формою ведення «зеленого» бізнесу в країнах ЄС є формування зелених кластерів, що базуються на сучасних технологіях та інноваціях. В основі концепції кластерного розвитку лежить об'єднання екологічних та енергетичних технологій з людськими технологіями й креативною індустрією, наукою, освітою на

основі максимальної мобільності факторів виробництва.

Прикладом реалізації регіонального зеленого кластеру в Європі є «Green Tech Cluster», що розташований в «Green Tech Valley» («Долина зелених технологій») поблизу столиці Штирії – Граца (Австрія). В рамках кластеру близько 200 компаній та науково-дослідних установ сьогодні працюють над чистими й зеленими технологіями майбутнього. Загалом в проекті «Green Tech Valley» задіяно більше 20 000 компаній у сфері екологічних та енергетичних технологій. З часткою НДКР 4,8% Штирія є другим регіоном в Європі з інновацій. Іншим успішним прикладом є кластер «Green Net Finland», який об'єднує досвід та ресурси фінських компаній, що займаються зеленими технологіями, наукові й освітні установи та органи державної влади. З 2001 р. «Green Net Finland» реалізувала більше 50 проектів в галузі розвитку на національному та міжнародному рівнях. Метою проекту є створення проектів розвитку, спрямованих на економію енергії та ресурсів, формування ефективного низьковуглецевого міського середовища, а саме SMART-міст, просування фінських інновацій та «зелених» технологій, забезпечення зростання місцевого бізнесу [14, с. 131].

Пріоритетними напрямками забезпечення трансформації європейської економіки на «зелених» засадах визначені збалансована мобільність та ефективність використання енергії й матеріалів. Оскільки ЄС залежить від імпорту органічних енергоносіїв (табл. 1), основним інструментом розвитку «зеленої» економіки в країнах ЄС є «зелена» енергетика.

Таблиця 1
Залежність ЄС від імпорту органічних енергоносіїв

Рік	Залежність від імпорту, %			
	Тверде паливо	Нафта та нафтопродукти	Природний газ	Середній показник
1990	19,9	80	45,5	44,2
2000	30,6	75,7	48,8	46,7
2010	39,5	84,5	62,2	52,6
2012	42,2	86,5	65,8	53,3
2013	44,1	87,4	65,2	53,1
2014	45,6	87,4	67,2	53,4
2015	42	88,6	66	53
2020	50	86	75	62
2030	66	88	81	67

Джерело: складено за джерелом [15]

Сучасна високотехнологічна чиста енергетика прискорює трансформацію структури енергетичного та інших ринків, створює попит на широкий спектр інновацій та стимулює розвиток підприємництва для впровадження інноваційних розробок.

Дослідження ЮНЕП доводять, що щорічне інвестування приблизно 1,25% світового ВВП у підвищення енергоефективності та відновлювальну енергетику допоможе скоротити світовий попит на первинну енергію на 9% до 2020 р. і майже на 40% – до 2050 р. Зайнятість у секторі енергетики зросте на 20% порівняно зі сценарієм інерцій-

ного розвитку з огляду на те, що до середини століття відновлювальна енергетика буде забезпечувати до 30%.

Активізується розвиток екологічно чистих енергетичних технологій, а також формування нової архітектури фінансування досліджень та впровадження цих технологій [16].

Говорячи про тенденції відновлюваних джерел енергії в Європі, згадаємо про стратегію ЄС. До 2030 р. Європа планує знизити викиди на 40% від рівня 1990 р., досягнувши 27% частки відновлюваних джерел енергії в енергобалансі. У країнах ЄС для стійкої енергетичної системи розроблена стратегія фінансованих державою заходів у галузі досліджень та розробок. Для вжиття заходів у держсекторі виявлялась додаткова фінансова підтримка урядів країн – членів ЄС. Сучасний уряд також послідовно підтримує плани розвитку «зеленої» енергетики шляхом введення так званої зеленої угоди, націленої на просування енергозбереження та розвиток місцевих проєктів використання відновлюваних джерел енергії. Уряди наполягають на забезпеченні довгострокової окупності відновлюваних джерел енергії за рахунок інновацій.

У 2010 р. в Німеччині була затверджена Енергетична концепція, яка закріпила за «зеленою» енергетикою основну роль у німецькій енергетичній системі. Дія концепції охоплює період до 2050 р. Елементами концепції є розвиток відновлюваних джерел енергії, будівництво електромереж та розширення потужностей накопичувачів енергії, підвищення енергоефективності (жорстка економія енергії, наприклад економія шляхом ізоляції будівель), розроблення конкурентних за ціною та якістю технологій у сфері енергетики.

Варто відзначити, що впровадження «зелених» технологій в енергетику Німеччини супроводжується активною пропагандистською діяльністю, яка охоплює практично все населення країни. Заняття з альтернативної енергетики з роз'ясненням її важливості для економіки й екології, видів та принципів дії пристроїв, що працюють на відновлювані джерела енергії, організовані дуже широко, а саме в дитячих садках, школах та ВНЗ. Тема відновлюваної енергетики посідає важливе місце в телевізійних передачах, публічних політичних дискусіях та виступах керівництва країни [17, с. 16].

Австрія також основну увагу під час формування національної стратегії звертає на розвиток відновлюваного джерела енергії. Так, у 2011 р. було прийнято Закон «Про розвиток екологічно чистої енергії на 2011-2020 рр.». Основні завдання цього Закону зводяться до безпеки енергозабезпечення, захисту навколишнього середовища, гарантованого забезпечення інвестиційних вкладів в наявні та плановані до зведення енергетичні потужності, більш ефективного використання коштів підтримки «зеленої» економіки, ефек-

тивне стратегічне планування розвитку «зелених» технологій, що забезпечує їх безперешкодне впровадження у виробництво, повної відмови від імпорту атомної електроенергії. Закон передбачає зростання загального споживання «зеленої» енергії в плановий період із 70 до 77 тис. ГВт/рік, зокрема за рахунок нарощування мережі/потужностей таких альтернативних джерел, як малі гідроелектростанції (на 3,4 тис. ГВт/рік, сьогодні виробляються 4,65 тис. ГВт/рік), енергетичні установки на біомасі (на 1,12 тис. ГВт/рік, сьогодні виробляються 2,5 тис. ГВт/рік), генеруючі установки з використанням вітру (на 4 тис. ГВт/рік, сьогодні виробляється 1,945 тис. ГВт/рік), сонячна енергія (на 0,8 тис. ГВт/рік, сьогодні виробляються 0,021 тис. ГВт/рік) [18, с. 281].

Важливим напрямом розвитку «зеленої» економіки в країнах ЄС є екологічна модернізація транспорту. Протягом останніх років досить активно почав розвиватися ринок електромобілів. Транспорт повинен використовувати менше енергоресурсів задля зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, тому протягом 2016-2018 рр. спостерігається зростання обсягів продажів гібридних автомобілів та електрокарів у ЄС майже вдвічі (рис. 1).

У 2018 р. серед 15,6 мільйонів проданих автомобілів бензинові автомобілі склали 57%, дизельні – 36%, електромобілі та гібридні авто – 6,1%. Найбільший обсяг продажів альтернативного транспорту спостерігається в Німеччині, Франції, Нідерландах, Норвегії та Великобританії [20].

Зокрема, Норвегія вибрала фіскальне стимулювання як метод підтримки екологічного транспорту. Електрокари в Норвегії звільнені від високих транспортних податків, які сягають 50% вартості авто. Щорічний дорожній збір для них знижений в сім разів (50 євро проти 350 євро). Крім того, місцеві власники електромашин можуть безкоштовно їздити платними дорогами й паркувати свої транспортні засоби на муніципальних парковках, а також вони мають право їздити смугами для громадського транспорту [21].

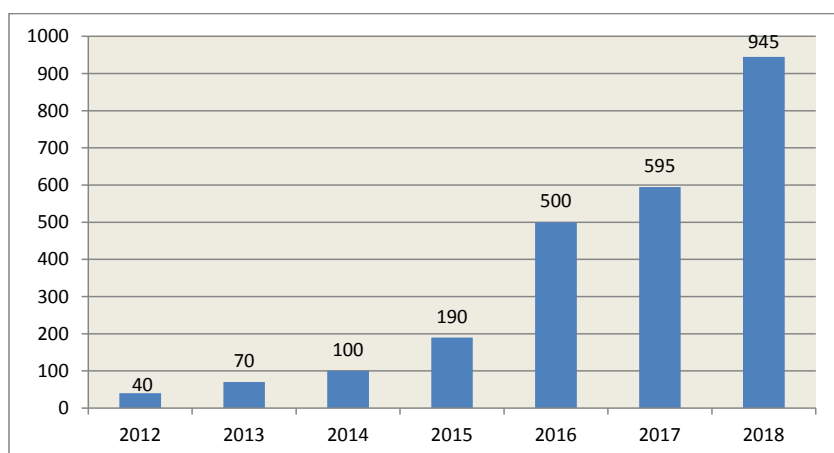

Рис. 1. Динаміка продажів електромобілів та гібридних авто у ЄС, тис. од.

Джерело: складено за джерелами [19; 20]

Розвитку «зеленої» економіки в країнах ЄС сприяє виробництво органічної продукції. Державне регулювання сфери органічної продукції здійснюється за допомогою Директиви ЄС 2092/91, яка, зокрема, визначила загальні межі та принципи органічного сільського господарства, вимоги до виробництва сільськогосподарської продукції, її перероблення й виготовлення харчових продуктів, ознаки й маркування органічної продукції, а також відкрила ринок органічної продукції для імпорту з «третьох країн».

Сьогодні під органічне землеробство у світі відводять дедалі більше земель, зокрема у Європі воно має понад 5,1 млн. га, причому ця частка збільшується останніми роками. Середній показник використання земель в органічному виробництві в країнах ЄС сягнув близько 4%, в Австрії та Італії – 8%. У Швеції, яка є європейським лідером у зазначеній сфері, він становить майже 12%, а у Швейцарії – понад 10%. Висока мотивація визначає готовність частини споживачів платити додатково (10–50% звичайної ціни) за органічні продукти харчування, а попит на них у світі швидко зростає [22].

Передумовами розвитку «зеленої» економіки в Україні є зниження рентабельності традиційної енергетики, підвищення тарифів та можливість залучення зовнішніх ресурсів для розвитку відновлювальної енергетики. Проте через відсутність сприятливих інвестиційних умов та брак внутрішніх фінансових ресурсів, низький рівень екологічної свідомості, наявність економічних ризиків впровадження енергоощадних та безвідходних технологій в Україні спостерігається незначний розвиток «зеленої» економіки.

Враховуючи досвід європейських країн щодо розвитку «зеленої» економіки, до пріоритетних напрямів «зеленого» зростання в Україні відносимо:

– формування програм з підвищення енергоефективності й розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики;

– впровадження ресурсоощадливих технологій та екологічно чистого виробництва;

– створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку «зеленого» бізнесу;

– впровадження екологічних інновацій задля забезпечення екологічної безпеки країни;

– розвиток ринку екологічних послуг та створення інформаційної бази щодо надання відповідних послуг.

Висновки. Таким чином, аналіз досвіду країн ЄС щодо розвитку «зеленої» економіки дає можливість сформулювати основні інструменти, а саме «зелені» кластери, «зелену» енергетику, екологічну модернізацію транспорту, виробництво органічної продукції. Всі країни ЄС головним у розвитку «зеленої» економіки визначають енергетичний сектор, у якому переважає виробництво енергії з відновлюваних джерел та підвищення рівня енергоефективності. Крім того, політика ЄС спрямована на підтримку розвитку ринку електромобілів та гібридних авто.

В Україні існує великий потенціал розвитку «зеленої» економіки, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на світових ринках. В подальших наукових дослідженнях щодо розвитку «зеленої» економіки в країнах Європейського Союзу варто зосередити увагу на вивченні сектору екологічних товарів та послуг, дослідженні особливостей формування екологічного ринку в окремих зарубіжних країнах, а також ролі транскордонного співробітництва в активізації розвитку міжрегіонального ринку екологічних товарів та послуг.

Список літератури:

1. Stoddart H., Riddlestone S., Vilela M. Principles for the Green Economy A collection of principles for the green economy in the context of sustainable development and poverty eradication. London : Stakeholder forum, 2012. 24 p.
2. Benson E., Greenfield O. Surveying the green economy and green growth landscapes. URL: http://www.greeneconomycoalition.org/sites/greeneconomycoalition.org/files/GEC%20background%20paper_final%20.pdf (дата звернення: 03.12.2018).
3. Cato M.S. Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice. London : Earthscan, 2009. 224 p.
4. Hahnel R. Green Economics: Confronting the Ecological Crisis. N.Y. : M E Sharpe Inc., 2010. 280 p.
5. Андреева Н. Екологічно чисте виробництво в системі екологічного підприємництва: систематика наукового бачення та взаємозв'язку. *Економічні інновації*. 2012. Вип. 48. С. 8–18. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/67159/01-Andreeva.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.12.2018).
6. Бережна Ю. Концепція «зеленої економіки»: міжнародний аспект. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2012. Т. 25. № 1. С. 210–215.
7. Буркинський Б., Галушкіна Т., Реутов В. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень. Одеса : ППРЕД НАН України ; Саки : Фенікс, 2011. 348 с.
8. Галушкіна Т. «Зелений» вектор розвитку економіки України. *Економіст*. 2011. № 11. С. 4–7.
9. Кравців В. Вагомий внесок в дослідження «зеленого» зростання економіки регіону. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 212–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_3_28 (дата звернення: 16.12.2018).
10. Потапенко В. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія. Київ : НІСД, 2012. 360 с.
11. Allen C., Clouth S. A guidebook to the Green Economy. Issue 1. New York : UNDESA, Division for Sustainable Development. 2012. 65 p.
12. Chaturvedi P. Challenges of Sustainability and Opportunities at Rio +20. URL: <http://www.iodonline.com/Articles/Challenges%20of%20Sustainability%20and%20Opportunities%20at%20Rio.pdf> (дата звернення: 22.01.2019).

13. Галушкіна Т., Мусіна Л., Потапенко В. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні : навчальний посібник. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.
14. Лозова Г., Чеберяко О. Регіональна політика у сфері створення «зелених кластерів». URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8374/1/IEVUSTPPPP_2017_Ch_1_128-136.pdf (дата звернення: 25.01.2019).
15. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: <http://ec.europa.eu/environment/eussd> (дата звернення: 19.03.2019).
16. UNEP Report “Towards a green economy: pathways to sustainable and poverty eradication”. URL: <http://unep.org/greeneconomy/publications>
17. Ямчук А., Кургузенкова Л. Зелене промислове зростання як альтернативна модель економічного розвитку країни: міжнародний і національний аспекти. *Науково-технічна інформація*. 2013. № 4. С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2013_4_5 (дата звернення: 14.03.2019).
18. Захаркевич Н. Досвід країн Європейського Союзу у формуванні основ «зеленої» економіки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 278–285. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64 (дата звернення: 23.02.2019).
19. Energy, transport and environment indicators : statistical books. 2018. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9433240/KS-DK-18-001-EN-N.pdf/73283db2-a66b-4d34-9818-b61a08883681> (дата звернення: 29.03.2019).
20. Kane M. Electric car sales up 47% in Europe in 2018. URL: <https://insideevs.com/electric-car-sales-up-47-in-europe-in-2018> (дата звернення: 02.04.2019).
21. Турлікян Т. Корисний досвід: як уряди різних країн підтримують ринок електромобілів. URL: <http://ecotown.com.ua/news/Кориснуу-dosvid-yak-uryady-riznykh-krayin-pidtrymuyut-rynok-elektromobiliv> (дата звернення: 03.04.2019).
22. Органічне землеробство – шлях до продовольчої безпеки. URL: <http://www.viche.info/journal/4161> (дата звернення: 10.04.2019).

РАЗВИТИЕ «ЗЕЛеноЙ» ЭКОНОМИКИ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В статье проанализировано современное состояние развития «зеленой» экономики в странах Европейского Союза. Определены основные секторы развития «зеленой» экономики в странах Европейского Союза, такие как формирование зеленых кластеров, «зеленая» энергетика, экологическая модернизация транспорта и производство органической продукции. Отмечено, что все страны ЕС главным в развитии «зеленой» экономики определяют энергетический сектор, в котором преобладает производство энергии из возобновляемых источников. Исследовано современное состояние рынка электромобилей в странах Европейского Союза. Определено, что производство органической продукции содействует развитию «зеленой» экономики в странах ЕС. Рассмотрены основные проблемы развития «зеленой» экономики в Украине. Определены направления «зеленого» роста в Украине, а именно формирование программ по повышению энергоэффективности и развитию возобновляемой и альтернативной энергетики, внедрение ресурсосберегающих технологий и экологически чистого производства, создание благоприятного инвестиционного климата для развития «зеленого» бизнеса, внедрение экологических инноваций, развитие рынка экологических услуг и создание информационной базы о предоставлении соответствующих услуг.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, «зеленая» энергетика, экологическая модернизация, рынок электромобилей, органическая продукция.

DEVELOPMENT OF THE “GREEN” ECONOMY IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

The problem of overcoming the contradictions between economic growths and ensuring environmental safety is relevant today. The solution of this problem requires an innovative approach to the country's development in the direction of creating a model of a “green” economy which is based on the principles of “green” growth. The formation of such a model is one of the main priorities of the European Union Development Strategy “Europe 2020”. The current state of the «green» economy in the countries of the European Union is analyzed in the article. The main sectors of «green» economy development in the European Union countries are defined, that is the formation of green cluster, green energy, and ecological modernization of transport and production of organic products. The author notes that all EU countries consider the main thing in the development of the «green» economy is the energy sector, which is dominated by the production of energy from renewable sources. The current state of the electric vehicles market in the countries of the European Union has been researched. The largest volume of sales of alternative transport is observed in Germany, France, the Netherlands, Norway and the United Kingdom. The production of organic products is developing the “green” economy in the countries of the European Union. Among the leading countries in the use of land in organic production should identify Austria, Italy, Sweden and Switzerland. The main problems of the “green” economy in Ukraine are considered. The directions of “green” growth in Ukraine are determined, such as formation of a program on energy efficiency and development of renewable and alternative energy; implementation of resource-saving technologies and environmentally pure production; creation of a favorable investment climate for the development of green business; introduction of environmentally pure and safe technologies; implementation of ecological innovations in order to ensure the country's ecological safety; development of the ecological services market, creation of the information base for the provision of appropriate services.

Key words: “green” economy, “green” energy, environmental modernization, electric vehicles market, organic products.

3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.48

Байда Б.Ф.

кандидат економічних наук, докторант,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

Bayda Bogdana

Lesya Ukrainka Eastern European National University

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ

У статті проведено дослідження та систематизацію наукових підходів до поняття «система менеджменту туризму». Запропоновано формулювання авторського бачення змісту економічної категорії «система менеджменту туризму». Розроблено функціонально-структурну модель взаємозв'язку підсистем у системі менеджменту туризму, яка включає такі компоненти: підсистему цілей; об'єкти системи менеджменту туризму (туристичні продукти, послуги, ресурси, ринки); суб'єктів системи менеджменту туризму; підсистему забезпечення управління у сфері туризму, заходи та дії. Запропоновано розглядати систему менеджменту туризму в динаміці, яка взаємодіє з такими важливими елементами, як: туристичні ресурси, послуги, продукція, зовнішнє середовище і чинники, що мають вплив на розвиток туристичної сфери, цілі розвитку системи менеджменту туризму (цілі діяльності суб'єктів системи менеджменту туризму) та цілі споживачів туристичних послуг, продукції. Подано ключові характеристики процесу реалізації системи менеджменту туризму.

Ключові слова: система менеджменту туризму, модель, підсистема, елементи, процес.

Постановка проблеми. Сферу туризму сміливо можна віднести до категорії унікальних за ефективністю індустріальних комплексів, що можуть сприяти вирішенню економічних антикризових проблем. Туристична активність має вагомий вплив на економічне зростання, що проявляється у поліпшенні діяльності підприємництва, масштабності виробництва продукції та послуг, зростанні платоспроможного попиту тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток концепцій, систем управління, моделей менеджменту сфери туризму здійснили такі українські науковці: В. Герасименко [1], В. Маховка [3], Л. Лобач [3], І. Перішко [5], Л. Малик [2], Н. Остап'юк [4], З. Юринець [8] та зарубіжні: Р. Каплан, К. Каспар, Й. Кріппендорф, А. Тхагапсов [6], В. Фреер.

Формулювання цілей статті. Мета статті – вивчити та систематизувати наукові підходи до поняття «система менеджменту туризму» і сформулювати авторське бачення змісту зазначеної економічної категорії, розробити функціонально-структурну модель взаємозв'язку підсистем у системі менеджменту туризму та розглянути систему менеджменту туризму в динаміці.

Виклад основного матеріалу. Системі менеджменту туризму притаманна низка властивих лише їй

рис, ознак, які зумовлені унікальністю виду, наданих туристичними організаціями послуг, особливістю вироблених для цієї сфери товарів.

У теоретичному та практичному сенсі, на думку В.М. Маховки та Л.В. Лобач [3], управління є цілеспрямованим впливом суб'єкта управління на об'єкт управління. Суб'єктом управління сферою туризму є державні органи влади, а об'єктом – туристичні підприємства (туристичні агенти та оператори), а також інші підприємства та організації, що беруть участь у формуванні туристичного продукту, обслуговуванні та задоволенні потреб туристів.

А. Тхагапсов управління у туристичній сфері розглядає крізь призму системи діяльності, елементами якої є різні види діяльності, що здійснюються керуючими суб'єктами. Як підсистеми управління в туризмі автор виділяє зовнішнє управління (представлено державною регламентацією і регулюванням галузі) та внутрішнє професійне управління і самоменеджмент на рівні галузі і туристичних підприємств [6, с. 20].

І. Перішко [5, с. 140] у ході аналізу системи управління у туристичній сфері акцентує увагу на тому, що цю систему доцільно аналізувати з урахуванням трьох рівнів, а саме державного управління, самоврядування туристичних компаній, самоорганізації споживачів послуг.

В. Герасименко [1] обґрунтовує, що структура управління туризмом охоплює суб'єкти (структури, які наділені повноваженнями ухвалювати управлінські рішення) й об'єкти (туристичні ресурси і продукти, ринок туристичних послуг) управління, а також процес, який протікає поміж цими елементами. Водночас сам процес управління зумовлений зміною як умов, так і подій у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Вважаємо, що система менеджменту туризму відображає багатогранну сукупність методів управління туристичною діяльністю на підставі поєднання інтересів розвитку туризму на всіх ієрархічних рівнях.

На нашу думку, система менеджменту туризму включає такий різновид підсистем:

1) підсистема цілей, яка поєднує цілі функціонування та розвитку системи менеджменту туризму, її структурних елементів та завдань, що вирішуються у ході досягнення сформульованих цілей;

2) об'єктами системи менеджменту туризму є туристичні продукти, послуги, ресурси, ринки тощо;

3) суб'єкти системи менеджменту туризму – органи державного управління туризмом, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, регіональні державні органи, неурядові організації (громадські організації), підприємства сфери туризму;

4) підсистема забезпечення управління у сфері туризму, заходи та дії, що необхідні у процесі формування, реалізації та розвитку системи менеджменту туризму.

На рис. 1 представлено функціонально-структурну модель взаємозв'язку підсистем у системі менеджменту туризму.

Ефективність процесу координування, встановлення відповідності всіх інтересів суб'єктів системи менеджменту туризму залежать, насамперед, від рівня й якості забезпечення управління у цій сфері туризму, зокрема організаційної, нормативно-правової підтримки.

Туристична сфера об'єднує активність суб'єктів усіх ієрархічних рівнів і може бути зорієнтована на отримання й різних результатів. Організаційно-економічне забезпечення щодо досягнення ефективної взаємодії поміж ними має бути у полі зору всіх суб'єктів системи менеджменту туризму, які планують здійснювати розроблення та реалізацію заходів, координування дій щодо виконання спільних програм розвитку сфери туризму [8].

Для успішного здійснення туристської діяльності, стійкості сфери туризму необхідно визначити, в якому напрямі повинна вдосконалюватися робота управлінського апарату, щоб він вирішував проблеми туристських організацій, характерних для сфери туризму [2].

Реалізація системи менеджменту туризму відбувається через:

1) виявлення чинників (перешкод), які, насамперед, мають украй негативний вплив на ефективність розвитку сфери туризму, системи менеджменту туризму [7];

2) формування чітких завдань, комплексу дій для підвищення ефективності системи менеджменту туризму, конкурентоспроможності сфери та країни. Побудова завдань здійснюється з урахуванням ухвалених стратегічних цілей, підходів до управління, принципів;

3) розподілення функцій системи менеджменту туризму, ідентифікацію, контроль, аналізування перешкод розвитку сфери туризму,

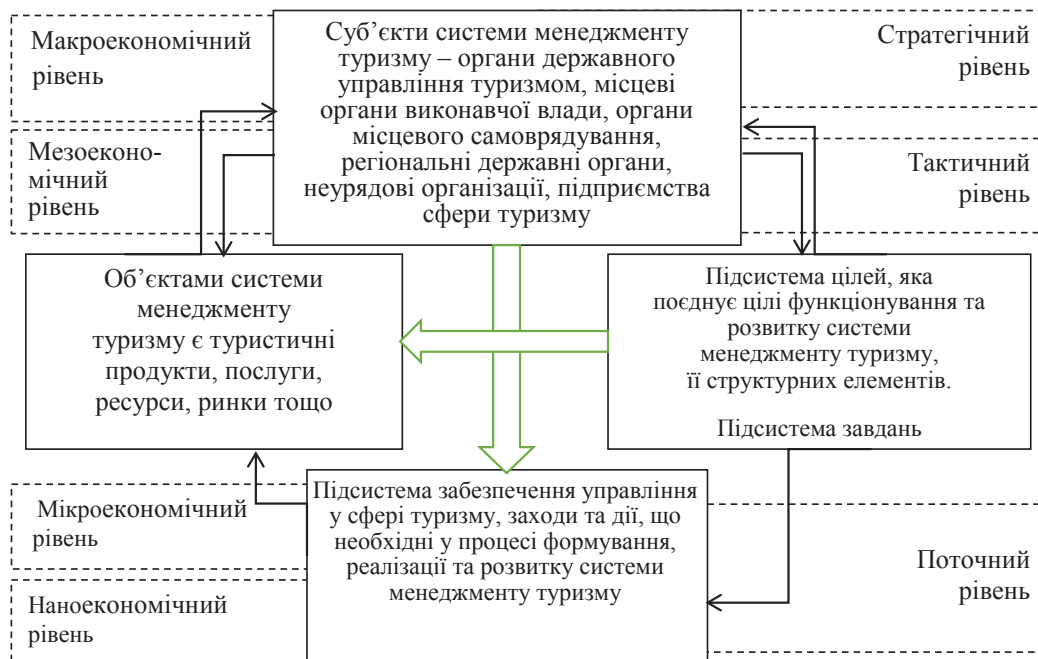

Рис. 1. Функціонально-структурна модель взаємозв'язку підсистем у системі менеджменту туризму

Джерело: розроблено автором

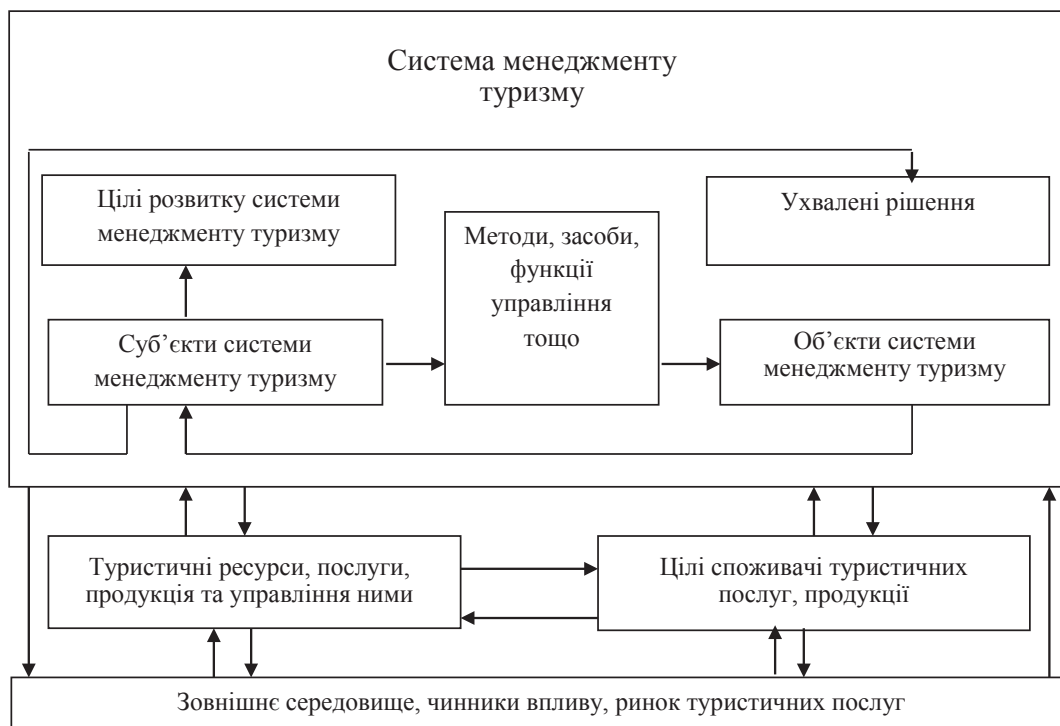

Рис. 2. Система менеджменту туризму в динаміці

Джерело: розроблено автором

4) розроблення заходів, зорієнтованих на розвиток сфери туризму, систему менеджменту туризму, підготовку законодавчо-нормативних актів.

На рис. 2 наведено систему менеджменту туризму в динаміці. Система менеджменту туризму взаємодіє з іншими важливими елементами, такими як туристичні ресурси, зовнішнє середовище і чинники, що мають вплив на розвиток туристичної сфери. Цей взаємозв'язок відбувається з урахуванням збалансованості реалізованих цілей діяльності суб'єктів системи менеджменту туризму (максимізація прибутку, зменшення витрат, підвищення конкурентної спроможності туристичного продукту і послуг, створення унікального продукту, стабілізація фінансового стану, вихід на нові туристичні ринки, зміцнення позицій на ринку та привабливого іміджу туристичної організації тощо), цілей розвитку системи менеджменту туризму та цілей споживачів туристичних послуг, продукції.

У системі менеджменту туризму менеджери різних рівнів визначають цілі розвитку сфери туризму, туристичної діяльності, вибирають методи, засоби їх досягнення. Цей процес спрямований на пришвидшення цілей системи менеджменту туризму і цілей усіх суб'єктів.

Підприємницька діяльність у туризмі об'єднує різні поєднання чинників виробництва (трудові, природні,

фінансові ресурси) з чинником споживання (платоспроможністю і попитом населення). Тому підприємницька діяльність може виступати особливим катализатором, генератором туристичної активності території. Водночас варто зазначити, що туризм є однією з високодохідних галузей економіки. Проте не скрізь він рівномірно розвивається і не скрізь ефективно комбінуються та використовуються туристські ресурси [4].

Головною метою системи менеджменту туризму є забезпечення ефективності роботи всієї системи. Сюди доцільно віднести такі найважливіші цілі, як задоволення різноманітних бажань туристів та їх безпека, підвищення конкурентної спроможності й економічний розвиток сфери туризму, туристичних організацій тощо.

Висновки. Туризм належить до інтегрованого виду діяльності. Він поєднує діяльність суб'єктів усіх ієрархічних рівнів, кожен з яких переслідує власні цілі і націлений на отримання різних результатів. Підвищена увага суб'єктів менеджменту туризму має бути зосереджена на вирішенні питань організації результативної й ефективної взаємодії та співпраці поміж ними. Усі суб'єкти зобов'язані проявляти зацікавленість у координуванні власної діяльності й утіленні спільних програм розвитку сфери туризму.

Список літератури:

1. Герасименко В.Г. Развитие теории системного подхода применительно к исследованию сферы туризма. *Вестник Национальной академии туризма*. 2013. № 2(26). С. 11–15.
2. Малик Л. Сутність категорії управління та менеджменту в туристичному бізнесі. *Молодь і ринок*. 2011. № 5. С. 73.

3. Маховка В.М. Лобач Л.В. Теоретичні та методичні засади управління сферою туризму. URL: http://77.121.11.9/bitstream/PoltNTU/3171/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9C%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0_%D0%9B%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%87.pdf (дата звернення: 06.03.2019).
4. Остап'юк Н.І. Державне регулювання розвитку туристичної галузі в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Харків, 2011. 20 с.
5. Перішко І. Роль менеджера, його завдання та ефективність в туристичній діяльності ринкової економіки. *Молодь і ринок*. 2013. № 2. С. 138–143.
6. Тхагапсов А.В. Види систем управління в туризмі. Сервіс в Росії і за рубежом. 2014. № 6. С. 15–28.
7. Юринець З.В. Чинники, що визначають формування конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник ХНУ. Економічні науки*. 2013. № 4. Т. 1(202). С. 230–233.
8. Юринець З.В., Мельник Н.В. Основні аспекти формування маркетингової політики на підприємствах туристичної галузі України. *Вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. С. 137–141.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ МЕНЕДЖМЕНТА ТУРИЗМА

В статье проведены исследование и систематизация научных подходов к понятию «система менеджмента туризма». Предложена формулировка авторского видения содержания экономической категории «система менеджмента туризма». Разработана функционально-структурная модель взаимосвязи подсистем в системе менеджмента туризма, которая включает такие компоненты, как: подсистема целей; объекты системы менеджмента туризма (туристические продукты, услуги, ресурсы, рынки) субъекты системы менеджмента туризма; подсистема обеспечения управления в сфере туризма, мероприятия и действия. Также предложено рассматривать систему менеджмента туризма в динамике, которая взаимодействует с другими важными элементами: туристическими ресурсами, услугами, продукцией, внешней средой и факторами, влияющими на развитие туристической сферы, целями развития системы менеджмента туризма (цели деятельности субъектов системы менеджмента туризма) и целями потребителей туристических услуг, продукции. Поданы ключевые характеристики процесса реализации системы менеджмента туризма.

Ключевые слова: система менеджмента туризма, модель, подсистемы, элементы, процесс.

SYSTEM APPROACH TO DEVELOPMENT OF TOURISM MANAGEMENT

The article deals with the research and systematization of scientific approaches to the concept of “tourism management system”. Tourism management system reflects a multifaceted set of methods for managing tourism activities based on a combination of tourism development interests at all hierarchical levels. The results of the study were the formulation of the author’s vision of the content of the economic category «tourism management system», which reflects the multifaceted set of methods of tourism activity management based on a combination of interests of tourism development at all hierarchical levels. Functional and structural model of interconnection of subsystems in the tourism management system have been developed. This model includes the following components: a subsystem of goals, which combines the goals of functioning and development of the tourism management system, its structural elements and tasks that are solved in the course of achieving the stated goals; objects of the tourism management system are tourism products, services, resources, markets, etc.; subjects of tourism management system - bodies of state tourism management, local bodies of executive power; bodies of local self-government, regional state bodies, governmental organizations (public organizations), tourism enterprises; subsystem of tourism management, measures and actions required in the process of formation, implementation and development of tourism management system. The dynamics tourism management system that interacts with other important elements have been considered. These are the following elements: tourist resources, services, products, environment and factors that have an impact on the development of the tourism industry, the objectives of the development of tourism management system (objectives of the subjects of the tourism management system) and the goals of consumers of tourism services and products. Key characteristics of the implementation process of tourism management system has been provided. These are the following characteristics: the identification of factors (obstacles) that have a very negative impact on the development of tourism; the formation of clear objectives, a set of actions for improving the efficiency of the tourism management system; distribution of functions of the tourism management system, identification, control, analysis of obstacles to the development of tourism; development of activities oriented on the development of tourism, tourism management system, preparation of legislative and regulatory acts.

Key words: tourism management system, model, subsystems, elements, process.

Горшков М.А.

старший викладач кафедри менеджменту та адміністрування,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Лозовський О.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Horshkov Maksym, Lozovskyi Olexandr

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Стаття містить результати аналізу актуальних проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору. Розглянуто традиційні методи організації діагностики на основі даних підприємств аграрного сектору. Запропоновано комплексний підхід до оцінювання всіх складників ресурсного потенціалу та формування системи показників для визначення рівня його стану та відтворення. Комплексний підхід до моніторингу процесів відтворення та збереження ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки включає у себе науково-методологічний підхід, в якому визначено основні методи, принципи і функції управління процесами відтворення. Представлено розширені складники ресурсного потенціалу, на які необхідно звернути увагу, зокрема земельні, підприємницькі, інноваційні, інфраструктурні. Загальний ресурсний потенціал території повинен бути соціально-економічним. Якщо ми розглядаємо аграрний сектор та, відповідно, сільськогосподарську територію, то до складників соціально-економічного ресурсного потенціалу належать природні, матеріально-технічні, інформаційно-знаннєві, соціальні ресурси. До кожного напрямку повинна бути застосована специфічна технологія діагностики. Проаналізовано можливі заходи з координації дій різних інституцій щодо контролю відтворення ресурсного потенціалу. Акцентовано увагу на формуванні комплексного оцінювання загальних ресурсів територіальної громади та процесів їх відтворення. Розглянуто можливість побудови системи за такими взаємозв'язками, як «людина – природа – соціальні системи – інформація – знання», що може бути основою для таких напрямів, як «зелений» туризм, підприємництво, запровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: ресурсний потенціал, відтворення, система показників, територіальна громада, підприємство аграрного сектору, загальні ресурси територіальної громади.

Постановка проблеми. Визначення ресурсного потенціалу аграрного сектору як сукупності природних, матеріальних, людських та інформаційно-знаннєвих ресурсів дає змогу оцінити його та спрогнозувати необхідні заходи щодо його раціонального використання та відтворення. Актуальність діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору на рівні держави, регіону, окремих територіальних громад, кластерів, підприємств не зменшується з часом, а під впливом процесів централізації та євроінтеграції стає ще більш значущою. Однією з проблем оцінювання та діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору в Україні є відсутність системної комплексної діагностики потенціалу АПК визначеної території та нескоординовані дії різноманітних управлінських інституцій різних рівнів. Саме це є причиною здійснення досліджень щодо проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень щодо оцінювання та діагностики стану ресурсного потенціалу аграрного сектору Укра-

їни свідчить про те, що в наукових працях таких учених, як В.Г. Андрійчук [1], А.В. Руснак [2], О.В. Собкевич [3], О.В. Ульяновченко [4] розглядаються питання оцінювання ресурсного потенціалу, зокрема земельних, лісових та водних ресурсів; у роботах таких дослідників, як Л.О. Кустріч [5], Н.В. Статівка [6] – питання розвитку та відтворення трудових ресурсів; у роботах О.В. Алексєєвої [7], Ю.В. Боковикової [8], М.А. Йохна [9], О.О. Прутської [10] – результати досліджень інституцій та територіальних громад. Активно розглядаються питання вдосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору, розвиток інформаційного середовища, визначення показників для оцінювання ресурсного потенціалу аграрного сектору [11–14]. Але, незважаючи на достатньо великий обсяг результатів досліджень, питання комплексної діагностики та координації різноманітних інституцій розглянуто недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення та аналіз проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору за його складниками та формування загального механізму координації управління процесами оцінювання, діагностики, раціонального користування та відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж формувати основні напрями діагностики ресурсного потенціалу, необхідно уточнити його складники. У наукових працях багатьох авторів ресурсний потенціал сучасних підприємств аграрного сектору визначається як природні ресурси; матеріально-технічні ресурси; людські ресурси; інформаційні ресурси [5]. Такі підприємства, як правило, є територіально утворюючими для сіл і малих міст та мають вплив на розвиток територіальної інфраструктури. Традиційно розглядаються три основні складники ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору: природні ресурси (земля, вода, лісові ресурси, повітря); матеріально-технічні (споруди, обладнання, капітал); людські ресурси. Останнім часом активно досліджуються та враховуються інформаційні ресурси. За визначенням О.В. Ульяновського, до первинних ресурсів належать земельні та трудові ресурси, а до вторинних – продукти процесу виробництва, у тому числі фінансові та інформаційні ресурси [4, с. 13]. Окрім того, власники та менеджери аграрних підприємств, керівники розвитку громад на рівні регіонів зацікавлені в розвитку не тільки виробничого потенціалу аграрного сектору, а й організаційного, інноваційного, управлінського та конкурентного потенціалу. Такий підхід визначає цільові потенціали підприємства та визначеної території, які перетинаються між собою та базуються на традиційних складниках розвитку аграрного сектору. Кожне аграрне підприємство здійснює діагностику власної діяльності на основі первинних даних обліку, спостереження, а більш розвинуті – на основі даних управлінського обліку. Оцінювання виробничого потенціалу виконують на основі оцінок рівня технологій, готовності персоналу, організації та управління виробничою діяльністю. Одна з основних оцінок – здатність аграрного підприємства виконувати плани щодо виробництва продукції. Але така діагностика достатньо часто не враховує стан первинних ресурсів, задіяних у виробництві, та не прогнозує відтворення первинних та розвиток вторинних ресурсів. Ґрунтова діагностика та подальший прогноз розвитку аграрного сектору передбачають урахування особливостей функціонування галузей сільського господарства. Це такі чинники, як екологічні, природно-біологічні, техніко-технологічні, організаційні, економічні та соціальні [15]. Більшість науковців основним засобом виробництва в аграрному секторі вважає землю, яка, за визначенням В.Г. Андрійчука, «вимагає свого відтворення на розширеній основі, що породжує низку специфічних проблем» [1, с. 28]. Окрім того, останні технологічні досягнення свідчать про те, що необхідно враховувати також ресурси живих організ-

мів та біологічні закони їх розвитку [3]. Тобто особливості системи управління розвитком та відтворенням ресурсів аграрного сектору залежать від тісної співпраці спеціалізованих фахівців (агрономів, технологів) та менеджерів підприємства. Крім того, необхідно здійснювати контроль використання ресурсного потенціалу з боку держави та громади. Соціальні чинники сезонного використання робочої сили також необхідно збалансувати за рахунок організації переробного виробництва, розвитку територіальної інфраструктури тощо. Сьогодні аграрні підприємства використовують комплексні показники використання ресурсного потенціалу, серед яких можна відокремити такі, як питома вага сільськогосподарських угідь у наявній загальній земельній площі; показники структури сільськогосподарських угідь; наявність рекультивованих земель; загальний обсяг механізованих робіт; показники врожайності сільськогосподарських культур; обсяги виробництва сільськогосподарської продукції; показники фінансових результатів. Окрім того, підприємства надають інформацію щодо збереженості земельного фонду, коефіцієнту оновлення основних засобів, рівень оплати праці одного середньорічного працівника, коефіцієнти плинності кадрів, відповідності витрат підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, витрати на підвищення кваліфікації та перепідготовку й інноваційну діяльність [14].

Авторами статті вже розглядалися питання моніторингу процесів відтворення ресурсного потенціалу і запропоновано схему моніторингу стану ресурсного потенціалу сільськогосподарської території [15]. Така схема може бути основою для контролю територіальної громади над станом процесів відтворення власного потенціалу. Протиріччя між збереженням, раціональним використанням, відтворенням і цільовим використанням ресурсів для забезпечення ефективності виробництва завжди існували і можуть бути зменшені тільки за рахунок запровадження збалансованої системи управління процесами збереження та відтворення ресурсного потенціалу. У табл. 1 представлено складники ресурсного потенціалу та стратегічні напрями діагностики процесів збереження, раціонального користування та відтворення цих ресурсів. Таблиця містить розширені складники, на які необхідно звернути увагу, зокрема земельні, підприємницькі, інноваційні, інфраструктурні. Загальний ресурсний потенціал території повинен бути соціально-економічним. Якщо ми розглядаємо аграрний сектор та, відповідно, сільськогосподарську територію, то до складників соціально-економічного ресурсного потенціалу належать природні, матеріально-технічні, інформаційно-знаннєві, соціальні ресурси. Відповідно до кожного напрямку повинна бути застосована специфічна технологія діагностики.

Так, для природних ресурсів, відповідно до стратегії вдосконалення механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження

Складники ресурсного потенціалу та стратегічні напрями діагностики процесів їх збереження, раціонального користування та відтворення

Ресурси	Стратегічні напрями
Природні	Прозорий природоохоронний контроль. Заходи передачі окремих функцій природоохоронного контролю місцевим громадам (засмічення землі, контроль об'єктів ПЗФ місцевого значення, полювання, браконьєрство, поводження з відходами); організації діяльності інституту громадських інспекторів з охорони довкілля – «Екологічних шерифів» на базі місцевих громад. Профілактична робота щодо збереження та відтворення природних ресурсів
Земельні, водні, лісові	Прозора робота Держгеокадастру та інших інституцій щодо контролю стану та відтворення земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів; перевірка діючих договорів оренди земель сільськогосподарського призначення державної власності з метою приведення їх у відповідність вимогам законодавства та напрямам цієї стратегії з урахуванням Закону України «Про оренду землі»
Людські	Підвищення заробітної плати, соціальних пільг, розвиток соціально-культурної інфраструктури території; збалансування сезонної діяльності персоналу
Підприємницькі	Активний розвиток підприємницької діяльності, сільськогосподарських кооперативів; зеленого туризму, малих підприємств тощо
Матеріально-технічні	Розвиток інфраструктури ремонту та оновлення техніки, запровадження нових технологій управління
Інноваційні	Розвиток інфраструктури інноваційної діяльності, запровадження нових технологій, співпраця з науковими установами та вищими навчальними закладами
Інформаційні	Розвиток інформаційної інфраструктури знань, онлайн-консультацій, онлайн-співтовариств, асоціацій тощо
Інфраструктурні	Розвиток усіх видів інфраструктури для підтримки достатнього рівня якості життя населення та розвитку підприємств і підприємців

ними, а також ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», є громадський контроль із додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Відтворення природних ресурсів передбачає запровадження заходів постійної дії, серед яких – рекультивация порушених земель та раціональне використання землі; розширення оборотного водопостачання та його використання, запровадження сучасних технологій очищення стічних рік, відновлення ґрунтів, уловлення та знищення шкідливих речовин із відхідних газів, утилізація виробничих та побутових відходів; енергозбереження. Контроль та розвиток рівня інноваційної діяльності відтворення матеріально-технічного ресурсного забезпечення, як правило, залишаються за підприємствами. Але використання старих технологій, невідповідної техніки негативно впливає на процеси збереження та відтворення природних ресурсів, що також повинно враховуватися під час здійснення громадського та державного контролю над діяльністю підприємств аграрного сектору. Тобто визначені в табл. 1 складники ресурсного потенціалу не формуються і розвиваються окремо один від одного, а перетинаються між собою, доповнюючи та впливаючи на розвиток окремих складників та ресурсного потенціалу загалом. Трудові (людські) ресурси зберігаються та розвиваються за умови досягнення зайнятості за соціально припустимим рівнем безробіття селян, розвитку інфраструктури території, розвитку інформаційно-знаннєвих ресурсів. Для забезпечення таких умов необхідно здійснювати стимулювання розвитку підприємництва; підтримувати розвиток обслуговуючих кооперативів, розміщення нових територіально утворюючих підприємств не тільки аграрного сектору, а й харчової, легкої та інших галузей промисловості; стимулювання та підви-

щення рівня престижності роботи в аграрному секторі за рахунок запровадження нових технологій, забезпечення житлом, відпочинком, виробничою, інформаційною та культурною інфраструктурою. Створення мереж знань, онлайн-асоціацій дасть змогу молоді відчувати власну значущість та сформувати плани на майбутнє без виїзду за кордон або в місто. Запровадження проектів програм соціально-демографічного розвитку держави та, зокрема, сільськогосподарських територій, які орієнтовані на забезпечення повного відтворення населення, поліпшення стану здоров'я та збільшення тривалості життя, розвиток безперервної освіти, формування інформаційних ресурсів знань також є одним із чинників збереження та відтворення людських та всіх інших ресурсів аграрного сектору. Усвідомлення системних, сутнісних, змістових характеристик процесів управління інформацією і формування знань дає змогу сформувати в аграрному секторі систему, побудовану за такими взаємозв'язками, як «людина – природа – соціальні системи – інформація – знання». Формування інформаційної інфраструктури знань державно-приватного партнерства за участю громад дає змогу зберігати та відтворювати інформаційно-знаннєві ресурси та формувати розвинуту мережеву інфраструктуру в аграрному секторі. Така структура є основою таких напрямів, як «зелений» туризм, підприємництво, запровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції тощо.

Окремим питанням є розвиток матеріально-технічної інфраструктури території, зокрема доріг, постачання продовольчої та промислової продукції, розвиток культурно-спортивної інфраструктури, медицини тощо. Маючи переваги проживання в екологічно чистих районах, сільські мешканці не повинні потерпати від недостатнього розвитку соціально-культурної

інфраструктури. Під час вибору орендарів та інвесторів комісії при громаді повинні звертати увагу на рівень інноваційного розвитку підприємств, що мають бажання розміщувати свої активи або брати в оренду ресурси на території громади.

Висновки. Запропонований підхід передбачає перегляд принципів формування, наповнення та використання цільових фондів для здійснення заходів із відтворення визначених ресурсів та дає змогу визначити дії кожної інституції з уникненням дублювання контролю та зайвого тиску на бізнесові структури з достатнім контролем над раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів та збалансуванням рівня зайнятості трудових ресурсів, розвитком соціальних інфраструктурних ресурсів. У період реалізації реформи децентралізації комісії територіальних громад повинні здійснювати моніторинг щодо природних та інших ресурсів власної території. Для сільських громад це, насамперед, процеси відтворення земельних, водних, лісових та інших ресурсів, формування концепції розвитку інфраструктури території, розвитку інноваційної, підприємницької діяльності для збере-

ження людського потенціалу, зменшення рівня плинності кадрів на підприємствах, чисельності громади. Діагностика ресурсного потенціалу повинна здійснюватися за всіма видами ресурсів відповідно визначеним показникам. Доцільно використовувати сформовану систему збалансованих показників, яка містить показники за кожним видом ресурсів, та алгоритми їх формування разом із державними та громадськими інституціями контролю [14; 15]. Одержані результати є основою формування інтегрального показника стану та відтворення ресурсного потенціалу, що дає змогу діагностувати стан ресурсів аграрного сектору на визначеному економічному рівні та здійснювати корегування планів для подальшої діяльності й розвитку підприємств і сільської території за кожним складником. Визначений підхід до комплексного оцінювання ресурсного потенціалу повинен здійснюватися на основі інтегрального показника як адитивно-мультиплікативної суми з урахуванням рівня впливу кожного складника на розвиток аграрного сектору за адаптованою до специфіки сільськогосподарського виробництва та розвитку сільських територій системою збалансованих показників.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 216 с.
2. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України : колективна монографія / за ред. А.В. Руснак. Херсон : СТАР ЛТД, 2017. 432 с.
3. Ресурсний потенціал аграрної сфери: проблеми та завдання ефективного використання : аналітична доповідь / О.В. Собкевич та ін. Київ : НІСД, 2013. 76 с.
4. Ульяновченко О.В. Управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. Київ, 2008. 38 с.
5. Кустрич Л.О. Діагностика та оцінка виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 19. С. 614–620.
6. Статівка Н.В. Державний вплив на процеси відтворення трудових ресурсів аграрного сектору економіки. *Державне будівництво*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_15 (дата звернення: 19.03.2019).
7. Алексеева О.В. Інституції та інститути на ринку робочої сили на селі: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 3(27). С. 23–28.
8. Боковикова Ю.В. Природні ресурси – ресурси розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1(57). С. 1–6.
9. Йохна М.А. Про деякі підходи до визначення інституцій. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2007. Вип. 31–1. С. 126–131.
10. Prutska O. The adaptive mechanism of supervision of rational environmental management processes based on the theory of E. Ostrom. *Kibernetychne upravlinnya ta informatsiyni tekhnolohiyi*. 2014. Vol. 1. P. 62–71.
11. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. *Законодавство України* : веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4132017%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2019).
12. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні. Київ : НІСД, 2014. 45 с.
13. Коваленко О.О. Інформаційне середовище земельних відносин. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. № 1(56). С. 199–204.
14. Ларіна Я.С. Використання збалансованої системи показників підприємствами АПК. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 153–157.
15. Лозовський О.М., Горшков М.А. Взаємозв'язок факторів та показників відтворення ресурсів аграрного сектору. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 1(23). С. 107–113.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДИАГНОСТИКИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Статья содержит результаты анализа актуальных проблем диагностики ресурсного потенциала аграрного сектора. Рассмотрены традиционные методы организации диагностики на основе данных предприятий аграрного сектора. Предложен комплексный подход к оценке всех составляющих ресурсного потенциала и формированию системы показателей для определения уровня его состояния и воспроизводства. Комплексный подход мониторинга процессов воспроизводства и сохранения ресурсного потенциала аграрного сектора экономики включает в себя научно-методологический подход, в котором определены основные методы, принципы и функции управления процессами воспроизводства. Представлены расширенные составляющие ресурсного потенциала, на которые необходимо обратить внимание, в частности земельные, предпринимательские, инновационные, инфраструктурные. Общий ресурсный потенциал территории должен быть социально-экономическим. Если мы рассматриваем аграрный сектор, и соответственно, сельскохозяйственную территорию, то в составляющие социально-экономического ресурсного потенциала входят природные, материально-технические, ресурсы информации и знаний, социальные ресурсы. К каждому направлению должна быть применена специфическая технология диагностики. Проанализированы возможные меры координации действий различных институтов по контролю воспроизводства ресурсного потенциала. Акцентировано внимание на формировании комплексной оценки общих ресурсов территориальной общины и процессов их воспроизводства. Рассмотрена возможность построения системы с такими взаимосвязями, как «человек – природа – социальные системы – информация – знания», что может быть основанием для таких направлений, как «зеленый» туризм, предпринимательство, внедрение новых технологий производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, воспроизведение, система показателей, территориальная община, предприятие аграрного сектора, общие ресурсы территориальной общины.

ACTUAL PROBLEMS OF DIAGNOSTICS AGRARIAN RESOURCE POTENTIAL

The article contains the results of the analysis of the actual problems of diagnostics of the resource potential of the agrarian sector. Traditional methods of diagnostic organization are investigated based on the data of enterprises in the agrarian sector. An integrated approach to monitoring the reproduction and conservation of the resource potential of the agricultural sector of the economy includes a scientific and methodological approach. This approach determines main methods, principles and process control functions reproduction. This integrated approach to assessing all components of the resource potential and the formation of a system of indicators is proposed to determine its level of state and reproduction. Possible measures for coordinating the activities of various institutions for controlling the reproduction of resource potential have been analyzed and summarized. The attention of the research focuses on the formation of a comprehensive assessment of community resources and their reproduction processes. The possibility of building a system based on such interconnections as «man - nature - social systems - information - knowledge» is considered. What could be the basis for such areas as green tourism, entrepreneurship, the introduction of new technologies for agricultural production. During the period of implementation of the decentralization reform, the commission of territorial communities should monitor the natural and other resources of their own territory. For rural communities it is primarily the processes of reproduction of land, water, forest and other resources, the formation of the concept of infrastructure development of the territory, the development of innovation, entrepreneurship to save human potential, reducing the level of staff turnover at enterprises, the size of the community. The expanded components of resource potential are presented, which need to be addressed, in particular: land, entrepreneurial, innovative, infrastructure. The total resource potential of the territory should be socio-economic. If we consider the agrarian sector and, accordingly, the agricultural area, then the components of the socio-economic resource potential include natural, logistical, information and knowledge, and social resources. According to each direction, a specific diagnostic technology must be applied. The diagnostics of resource potential should be carried out in all types of resources according to the determined indicators. It is advisable to use the established system of balanced indicators, which contains indicators for each type of resources and algorithms for their formation, together with state and public control institutions.

Key words: resource potential, reproduction, system of indicators, the community, the enterprise of the agrarian sector, the general resources of the community.

УДК 338.48

Гук Н.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Huk Natalia

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТУРИЗМУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬНИХ ПРОСТОРОВИХ СИСТЕМ

Туризм як галузь господарювання сприяє стабілізації економічної ситуації, пом'якшує соціальні проблеми, є чинником збереження, відтворення та використання природного та культурно-історичного потенціалу. У статті проаналізовано вплив туризму на соціально-економічний розвиток країни, узагальнено статистичні дані туристичної діяльності в Україні (2014-2017 рр.), проведено порівняльний аналіз кількості штатних працівників суб'єктів та об'єктів туристичної діяльності, кількості обслуговуваних туристів та доходів від наданих послуг. Підкреслено, що досягнення соціально-економічної ефективності туристичної діяльності можливе за умови визнання пріоритетності туризму на загальнодержавному рівні, розроблення цільових програм розвитку туризму в регіонах, активного просування вітчизняного туристичного продукту на внутрішній та міжнародний туристичні ринки.

Ключові слова: туризм, соціально-економічний розвиток, соціальна функція, економічна функція, суб'єкти туристичної діяльності, об'єкти туристичної діяльності.

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку суспільства були й залишаються суттєвими та визначальними у загальній стратегії розвитку держави. Актуальним є вивчення, дослідження, пошук ефективних чинників реалізації соціально-економічних інтересів країни, окремих регіонів та міст. Одним із таких чинників є туристична діяльність. Сьогодні туризм – це перспективна галузь господарювання, яка за умов динамічного та безперервного розвитку прискорює соціально-економічні процеси в країні, регіоні чи окремій туристичній зоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії й методології оцінки соціально-економічної результативності туристичної діяльності стали предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних учених, серед яких: Н. Бошота, Л. Василькевич, С. Грабовенська, А. Гришук, Т. Котенко, Ю. Масюк, О. Мельник, В. Папп та ін.

С. Грабовенська у дослідженні, присвяченому питанням конкурентоспроможності ринків туристичних послуг, наголошує на тому, що «туристична сфера – важлива складова частина соціально-економічного розвитку країни, яка сприяє створенню робочих місць, активізує діяльність підприємницького сектору, забезпечує суттєві надходження до бюджету держави. Особливим є значення галузі для окремих територій. Завдяки туризму можливо вирішити такі основні проблеми територіального розвитку, як зменшення міграції місцевого населення, збільшення доходів, підвищення життєвого та культурного рівнів» [1, с. 11].

В. Папп та Н. Бошота серед основних причини, які спонукають розвивати туризм і рекреацію, виділяють причини економічного характеру (туризм сприяє стабільному економічному розвитку) та соціальні причини, оскільки туризм сприяє відтворенню духовних і фізичних сил людей, збереженню історичної спадщини, розвитку і зближенню культур, створенню нових робочих місць, поліпшенню якості життя населення [7, с. 534].

Досліджуючи вплив туризму на розвиток економіки регіону, О. Мельник підкреслює: «Функціонування туристичної індустрії в регіоні сприяє притоку грошових коштів за рахунок продажу туристичних путівок та супутніх послуг; розвитку продуктивних сил районів, де є туристичні ресурси; використанню таких природних ресурсів, які не використовуються в іншій господарській діяльності; розширенню сфери прикладання праці та забезпеченню підвищеної зайнятості населення; пропорційнішому використанню трудових ресурсів; інвестиційній діяльності завдяки вищій рентабельності туризму, ніж інших сфер економіки» [6, с. 130].

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив вплив туристичної діяльності на територію, де виробляється і споживається туристичний продукт, де зосереджена туристична інфраструктура. Це дає підстави розглядати туризм як чинник соціально-економічного розвитку суспільних просторових систем.

Формулювання цілей статті. Мета статті – теоретично обґрунтувати соціально-економічне значення туризму та проаналізувати основні показники туристичної діяльності, які визначають соціально-економічний розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу. Економічний та соціальний ефекти туризму закладено у функціях, які він виконує. Відповідно до класифікації функцій туризму, яку подає Ю. Масюк, соціальна функція туризму (відтворювальна, раціонального використання вільного часу, забезпечення зайнятості, росту доходу населення) полягає у відновленні сил людини чи суспільства, у залученні громадян до позитивної діяльності у вільний від роботи час, у поліпшенні рівня життя населення.

Реалізація соціальної функції має на меті:

– звільнення індивідууму від відчуття фізичної чи психологічної втоми шляхом зміни обстановки та виду діяльності;

– організацію анімаційних заходів, серед яких – екскурсійні та пізнавальні заходи (екскурсійні програми, пізнавальні програми у музеях, тематичних парках тощо), культурні заходи (концерти, театри), заходи дозвілля (шоу-програми, танці, дискотеки, фестивалі тощо), спортивні заходи (змагання, ігри);

– забезпечення місцевого населення робочими місцями;

– збільшення доходів місцевих підприємств: транспортних підприємств, культурних і розважальних організацій (музеї, виставки, шоу- і кіно-бізнес); підприємств сувенірної продукції, підприємств спортивного спорядження (спеціалізовані магазини, що продають спортивне спорядження), майстерень народного промислу [5, с. 261].

Економічна функція туризму (виробнича і невиробнича, споживацька, валютна) полягає у створенні нових матеріальних і нематеріальних цінностей: розподілі й обміну, наданні послуг споживачам, охороні здоров'я населення, освітній роботі, охороні навколишнього середовища.

Економічна функція реалізується у формі послуг з обслуговування туристів:

– через вплив на підприємницьку сферу (підприємство надає клієнтам продукцію і послуги); працівникам і службовцям – заробітну плату; власникам (акціонерам) – прибуток; області та регіону (державі) – податки та спеціальні збори;

– через вплив на споживацьку сферу (попит, що сформований туристичним рухом, потребує виробництва товарів споживання);

– через вплив на валютну сферу (туризм сприяє притоку іноземної валюти. В'їзний туризм є своєрідним експортом, оскільки споживач не очікує експортної продукції (послуг), а сам приїжджає за цим продуктом (послугою) у країну, яка його надає [5, с. 262].

Практичне виконання перерахованих функцій і буде визначати вплив туризму на соціально-економічний розвиток конкретної суспільної просторової системи.

Вплив туристичної діяльності на розвиток просторової системи вчені визначають через визначені економічні ефекти. Н. Коніщева та Н. Кушірович виділяють:

– прямиий ефект – прибутки від об'єктів I групи: доходи туристичних агентств, готелів, ресторанів, історико-культурних об'єктів та інших підприємств туристичної

індустрії, а також доходи магазинів від покупок, що здійснюються туристами;

– непрямий ефект – прибутки від об'єктів II групи: доходи будівельних організацій, банків, постачальників продуктів харчування, комунальних служб, які отримані ними від реалізації продукції та послуг об'єктам I групи, а також заробітна плата робітників I групи;

– індукований ефект – прибуток від об'єктів III групи: доходи інших місцевих резидентів у вигляді заробітної плати, дивідендів, орендної плати та інших видів платежів, отриманих ними від реалізації продукції та послуг об'єктами II групи [3, с. 165–177].

Т. Котенко в узагальненому вигляді подає всі види впливу туризму на забезпечення соціально-економічного розвитку як окремих територій, так і всієї країни:

– прямиий вплив – зростання обсягів виробництва, ВВП; розвиток малого та середнього бізнесу; поява нових ринків та притік іноземної валюти; збільшення можливостей і зростання зайнятості; підвищення рівня життя населення; збільшення обсягів притоку фінансових ресурсів у регіони та місцеві громади; поліпшення місцевої інфраструктури, транспортної системи, комунікації;

– опосередкований – збільшення загального фонду робочого часу; диверсифікація галузевої структури економіки; розвиток суміжних галузей (постачання продовольчих товарів, матеріалів і обладнання для готелів і санаторіїв тощо); розвиток маркетингової та логістичної діяльності в рекреаційно-туристичних зонах; стимулювання розвитку ефективних механізмів самоврядування та самофінансування територій [4, с. 40].

Таким чином, розвиток сфери туризму «по ланцюжку» призводить до розвитку економічної та соціальної сфер на місцевому, регіональному або загальнодержавному рівні.

Оцінка впливу туристичної діяльності на розвиток території передбачає аналіз її кількісних та якісних показників.

Важливими показниками соціально-економічної ефективності діяльності сфери туризму є загальні дані щодо кількості об'єктів туристичної інфраструктури, здатних прийняти на відпочинок, та суб'єктів туристичної діяльності, здатних надати туристичні послуги (табл. 1).

Як видно з таблиці, протягом 2014-2017 рр. спостерігається змінна динаміка кількості суб'єктів (туроператори, турагенти, суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність) та об'єктів (готелі та аналогічні засоби розміщування – мотелі, хостели, кемпінги, агроготелі, гуртожитки для приїжджених, туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування) туристичної діяльності.

Зменшення кількості об'єктів та суб'єктів туристичної діяльності відбулося не тільки в 2015 р., а й у 2017 р. Так, кількість суб'єктів туристичної діяльності в 2017 р. скоротилася до 3 469 порівняно з 3 885 у 2014 р. Спостерігається і зменшення готелів та анало-

Загальна характеристика суб'єктів та об'єктів туристичної діяльності в Україні

Роки	2014	2015	2016	2017
Кількість об'єктів, од.:				
суб'єкти туристичної діяльності	3885	3182	3506	3469
готелі та аналогічні засоби розміщування	2644	2478	2534	2474
Середньооблікова к-ть штатних працівників, осіб:				
суб'єкти туристичної діяльності	11513	9588	10412	10291
готелі та аналогічні засоби розміщування	26644	25404	28178	25760
Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів), тис. грн.:				
суб'єкти туристичної діяльності	5566644,5	5015349,2	11935681,7	19022629,6
готелі та аналогічні засоби розміщування	3404439,0	5112138,8	6710155,2	8629300,6

Джерело: складено автором за даними [2; 8; 9]

гічних засобів розміщування до 2 474 у 2017 р. порівняно з 2 644 у 2014 р. Цю тенденцію ми пов'язуємо з військовими подіями та невизначеною соціально-політичною ситуацією в нашій країні.

До соціальних аспектів функціонування сфери туризму, як зазначалося вище, належать і показники зайнятості, які характеризуються негативними тенденціями (табл. 1). Зокрема, у 2014 р. у цій сфері було зайнято 38,2 тис. осіб, у т. ч. суб'єктів туристичної діяльності – 11,5 тис. осіб, у готелях та аналогічних закладах розміщування – 26,6 тис. осіб. Тоді як у 2017 році ці показники відповідно становили 36,1 тис. осіб, у т. ч. суб'єктів туристичної діяльності – 10,3 тис. осіб, готелях та аналогічних закладах розміщування – 25,8 тис. осіб. Негативна динаміка показників зайнятості населення напряму пов'язана зі зменшенням кількості об'єктів та суб'єктів туристичної діяльності.

За даними таблиці спостерігається позитивна динаміка показників доходів від наданих послуг. Так, суб'єкти туристичної діяльності в 2014 р. отримали 5 566,6 млн. грн. доходів від наданих послуг, а в 2017 р. дохід становив 19 022,6 млн. грн. Показники доходів готелі та аналогічних засобів розміщування відповідно становлять 3 404,4 млн. та 8 629,3 млн. грн. у 2014 та 2017 рр.

Показником соціально-економічної результативності функціонування сфери туризму є показники охоплення вітчизняних та іноземних громадян туристичними послугами в Україні (табл. 2).

Чисельність осіб, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності, характеризувалася зменшен-

ням у 2015 р., що пояснюється ускладненням соціально-політичної ситуації в Україні в попередньому році. У подальші роки спостерігається постійне зростання показників. Так, суб'єкти туристичної діяльності надали послуг 536 560 особам у 2017 р., із них іноземців – 39 605 осіб, тоді як аналогічні показники в 2014 р. відповідно становили 2 425 089 та 17 070 осіб.

Статистичні дані показують чіткий виїзний напрям вітчизняного туризму, однак водночас спостерігаються позитивні тенденції зростання кількості внутрішніх туристів та екскурсантів, а також іноземних громадян, які відвідали Україну з метою туризму.

Аналіз даних дає змогу припустити, що за умов зростання економічної та соціальної ефективності туризму формуватимуться сприятливі умови для забезпечення соціально-економічних потреб суспільства. Досягти цього можливо за умови ефективного управління та регулювання туристичної діяльності. Важливим інструментом управління є програми розвитку туризму, які формуються на національному, регіональному й місцевому рівнях.

«Застосування програмно-цільового методу управління розвитком туризму дасть змогу поряд із досягненням основної поставленої мети вирішувати такі актуальні для рекреаційно-туристичної сфери завдання, як:

- активізація розвитку культури та туризму в регіонах як стратегічної галузі економіки та сталого розвитку територій;
- забезпечення раціонального використання національних туристичних ресурсів;

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (юридичні особи і фізичні особи – підприємці), осіб

Роки	Кількість обслуговуваних туристів				
	Усього	громадян України			іноземців
		усього	у тому числі подорожуючих		
			в межах України	за кордоном	
2014	2425089	2408019	322746	2085273	17070
2015	2019576	2004417	357027	1647390	15159
2016	2549606	2514535	453561	2060974	35071
2017	2806426	2766821	476967	2289854	39605

Джерело: складено автором за даними [8; 9]

- створення якісного конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту;
- вдосконалення туристичної та створення інформаційної інфраструктури туризму в регіонах та реорганізація її матеріально-технічної бази;
- активізація туристичних потоків та забезпечення гідного представлення місцевого туристичного продукту на міжнародному та всеукраїнському ринках туристичних послуг;
- підвищення рівня науково-методичного та кадрового забезпечення туристичної галузі;
- створення передумов для залучення інвестицій на розбудову туристичної галузі та збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів» [10, с. 50].

Таким чином, розроблення і виконання програм розвитку туризму забезпечують його соціальну та економічну результативність.

Висновки. Туризм, з одного боку, характеризується економічною ефективністю, з іншого – має соціальний вимір. Щоб оцінити вплив туризму на соціально-економічні процеси суспільних просторових систем, необхідно: формувати інформаційну базу даних, що дає можливість виявити особливості розвитку туризму; проводити аналіз інформаційних даних, що дає змогу оцінити кількісні та якісні зміни в туристичній діяльності; розробляти стратегічні програми розвитку туризму що реалізуються на макроекономічному, регіональному та місцевому рівнях.

Список літератури:

1. Грабовенська С.П. Конкурентоспроможність територіальних ринків туристичних послуг в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 242 с.
2. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ, 2018. 142 с.
3. Коніщева Н.І., Кушірович Н.О. Методичні підходи до оцінки соціальних, економічних та екологічних наслідків розвитку туризму: туристичного-краєзнавчі дослідження. Київ : Кармаліта, 1999. Вип. 2. 356 с.
4. Котенко Т.М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.07. Київ, 2016. 240 с.
5. Масюк Ю.О. Стратегічне управління розвитком туризму в Україні : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 318 с.
6. Мельник О.В. Вплив туризму на розвиток економіки регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління.* 2012. № 484. С. 129–133. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9058/1/20.pdf> (дата звернення: 14.04.2019).
7. Папп В.В., Бошота Н.В. Туризм як пріоритетний напрям розвитку економіки регіону (на прикладі Закарпатської області). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2014. Вип. 3(107). С. 528–537.
8. Туристична діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2015. 76 с.
9. Туристична діяльність в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 90 с.
10. Шелемельєва Т.В. Використання програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління».* 2018. Т. 29(68). № 6. С. 48–53.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ТУРИЗМА НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ СИСТЕМ

Туризм как сфера народного хозяйства способствует стабилизации экономической ситуации, смягчает социальные проблемы, выступает фактором сохранения, воспроизводства и использования природного и культурно-исторического потенциала. В статье проанализировано влияние туризма на социально-экономическое развитие страны, представлены статистические данные туристической деятельности в Украине (2014-2107 гг.), проведен сравнительный анализ количества штатных работников субъектов и объектов туристической деятельности, количества обслуженных туристов, доходов от услуг. Подчеркнуто, что достижение социально-экономической эффективности туристической деятельности возможно при условии признания приоритетности туризма на государственном уровне, разработки целевых программ развития туризма в регионах, активного продвижения отечественного туристического продукта на внутренний и международный туристические рынки.

Ключевые слова: туризм, социально-экономическое развитие, социальная функция, экономическая функция, субъекты туристической деятельности, объекты туристической деятельности.

IMPACT ASSESSMENT OF TOURISM ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIAL SPATIAL SYSTEMS

Tourism as a promising branch of business in the present conditions of globalization is continuously and dynamically developing, helping to solve a whole range of vital problems. Therefore, the sphere of tourism needs to be understood in the context of studying its social and economic dimension. The article analyzes the economic and social impact of tourism activity in Ukraine. Tourism as a sphere of economic activity carries out a number of economic functions: the development of the economy of cities, regions, branches and the whole country; provision of employment for recreation and tourism services; accelerating the development of transport infrastructure, road and hotel construction, stimulates the growth of production of consumer goods, communication facilities, all types of vehicles; the impact on the population's income, structure and volume of the balance of payments, the inflow of foreign currency from foreign tourism to the state and local budgets; promotes the preservation of folk crafts and the national culture of the regions and countries. At the same time, tourism aimed not only at economic growth, but also social progress, environmental protection, humanistic, ethical and cultural development in general. The article presents the generalized statistics of tourist activity in Ukraine for 2014-2017, conducted a comparative analysis of the number of full-time employees of tourist activities, determined the dynamics of the number of tourists served and revenues from the provision of tourist services. Tourism helps to stabilize the economic situation, alleviates social problems, and is a factor in preserving, recreating and using natural and cultural-historical potential. Therefore, management of tourism development is a promising direction of socio-economic development of any social spatial system (country, region, city). To make tourism one of the most developed branches of the national economy, in order to form a competitive domestic tourism product, it is necessary to more actively popularize domestic tourism. An important factor in improving the activities of this sphere is the formation of targeted recreational and tourism development programs in the regions of Ukraine.

Key words: socio-economic development, tourism, social function, economic function, subjects of tourist activity, objects of tourist activity.

УДК 330.34:332.142

Дергалюк Б.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Dergaliuk Bogdan

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute»

СПРЯМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті окреслено основні структурні диспропорції, що існують на сучасному етапі розвитку національного господарства, та визначено напрями державного регулювання структурної політики для їх усунення. З'ясовано, що організація системи державного управління структурними зрушеннями в регіональних, галузевих, відтворювальних, соціальних та інших структурних співвідношеннях повинна формуватися у напрямі задіяння оптимального поєднання інструментів державного впливу та впливу ринкових інститутів. Обґрунтовано, що знаходження ефективних шляхів досягнення завдань структурної політики потребує детального розгляду особливостей державного регулювання структурних змін крізь призму існуючих співвідношень розвитку, тенденцій їх зміни та ключових точок здійснення регуляторного впливу для забезпечення сталих темпів зростання економіки.

Ключові слова: державне регулювання, структурна політика, структурні зміни, інструменти державного впливу, економічне зростання, національна економіка.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високою динамічністю та значним впливом гео-

політичних факторів, які поступово долають першість економічних чинників як основи для налагодження

співпраці та подальшої розбудови системи міжнародних економічних зв'язків. Така ситуація формує низку суперечностей у структурі міжнародного поділу праці, впливаючи на процеси сталого розвитку багатьох країн, що втілюється у застосуванні потужними економіками агресивних протекціоністських заходів, торговельних війнах, розірваних угодах, регламентуючих питання міжнародного економічного співробітництва та відкритих ринків. Описані явища спричиняють появу негативних тенденцій у розвитку провідних держав світу, формуючи передумови нового витку економічної рецесії.

Це підтверджуються прогнозними даними Інституту економіки та прогнозування НАН України, відповідно до яких темпи зростання ВВП європейських країн у 2018–2020 рр. не перевищать 2,0–2,2%, а розвиток економіки Китаю не матиме прискорення [4, с. 2].

Саме тому питання державного регулювання структурних змін вітчизняної економіки в сучасних умовах набуває все більшої актуальності, адже полягає не лише в докорінному реформуванні існуючих підходів до організації економічної системи, що зумовлюють її схильність до системних криз, а й в оптимальному балансі відтворювальних, регіональних, соціальних, зовнішньоекономічних пропорцій національної економіки, здатних забезпечити процеси сталого розвитку економіки у тривалій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з трансформаційними змінами на рівні національних господарств під впливом глобалізаційних процесів, піднімали у своїх працях такі іноземні науковці, як: Д. Белл, Дж.К. Гелбрейт, Д. Друкер, К. Кларк, С. Кузнець, М. Порат, У. Росту, А. Тоффлер, А. Туррен та багато інших.

Питання аналізу структурних трансформацій української економіки, особливостей їх державного регулювання, зв'язку з економічним розвитком та інтеграційними процесами активно досліджуються вітчизняними вченими, серед яких: О. Амоша, В. Антонюк, В. Біла, М. Білопольський, Ю. Бицюра, З. Варналій, О. Волинець, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Дудкін, Б. Кваснюк, І. Крючкова, О. Лебедева, Є. Лібанова, Л. Лопатніков, А. Мельник, А. Павлюк, В. Русан, Н. Скірка, І. Сторолянська, Л. Федулова, Л. Шинкарук та ін.

Незважаючи на наявність великої кількості дослідницьких праць щодо окремих аспектів політики структурної трансформації та структурних змін, більш ґрунтовного розгляду вимагають проблеми формування дієвого регуляторного апарату в контексті забезпечення стимулювання позитивних зрушень у структурі національної економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення напрямів державного регулювання структурної політики по відношенню до наявних структурних диспропорцій розвитку національного господарства.

Для досягнення поставленої мети визначено основні напрями спрямування зусиль щодо структурних зрушень національного господарства, що лежать у площині

міграційних процесів, регіональних диспропорцій розвитку, військових дій на Сході України та усунення їх наслідків, системі оподаткування, інноваційного клімату тощо, а також окреслено напрями структурної політики для подолання структурних диспропорцій.

Виклад основного матеріалу. Структурні зрушення розглядаються нами як комплексні структурні зміни взаємозв'язків між суб'єктами та складниками національного господарства на різних рівнях системи під впливом різномірних чинників, що призводять до якісних змін у системі національного господарства.

Структурні зрушення являють собою цілий комплекс кількісних і/або якісних перетворень структури національної економіки, що можуть проявлятися у змінах в інструментах та механізмах управління національною економікою, у технологічній основі виробництва та виробничих процесах, у системі використання та розподілу ресурсів і капіталу, розвитку територіальної структури тощо.

Досвід організації системи державного управління структурними зрушеннями свідчить, що незалежно від регіональних, галузевих, відтворювальних, соціальних та інших структурних співвідношень тієї чи іншої країни основу формування ефективної структурної політики становить пошук оптимального поєднання інструментів державного впливу та меж впливу ринкових інститутів.

Активізація процесів реформування вітчизняної економічної системи за зразком провідних західних країн здебільшого супроводжувалася використанням еkleктичних підходів, що виявлялося у прямому запозиченні інститутів розвинутих ринкових економік без їх належної адаптації та ліквідації рудиментарних інституційних утворень постсоціалістичної економіки. Така політика призвела сьогодні до неспроможності держави забезпечити процеси сталого рівномірного розвитку національної економіки та повноцінного задоволення суспільних потреб. Відсутність комплексного усвідомлення наявних проблем вітчизняної економічної системи спричинила появу сильних регіональних асиметрій, депресивних галузей та цілих секторів економіки.

На нашу думку, знаходження ефективних шляхів досягнення завдань вітчизняної структурної політики потребує детального розгляду особливостей державного регулювання структурних змін крізь призму існуючих співвідношень розвитку, тенденцій їх зміни та ключових точок здійснення регуляторного впливу для забезпечення сталих темпів зростання економіки.

Для початку, слід зазначити, що важливе місце в регулюванні структурних трансформацій займає оцінка існуючих процесів просторових та відтворювальних перебудов національної економіки на рівні взаємодій регіональних суб'єктів. Унаслідок активного впливу різноспрямованих чинників зовнішнього середовища існуюча ситуація щодо сформованих структурних співвідношень регіонального розвитку видається вкрай суперечливою. З одного боку, активні процеси

інтеграції в європейський економічний простір сприяють процесам переорієнтації вітчизняного експорту, стимулюють імпортозаміщення та виробництво експортоорієнтованої продукції високої якості, однак, з іншого – попри наявні можливості, існуючі диспропорції виробничого розвитку подекуди лише поглиблюються, помітнішим стає значний рівень диференціації доходів населення за територіальною ознакою.

Актуальним залишається питання формування адекватної демографічної політики, яка була б орієнтована на вирішення демографічної кризи, що спостерігається у північних областях України [1, с. 10].

Однією з головних проблем для України є деформована структура сукупного попиту з переважанням споживчого попиту та недостатніми обсягами інвестиційного попиту, а також від'ємним значенням чистого експорту. Деформації у структурі споживчого попиту зумовлені, передусім, низькими доходами населення, що свідчить про необхідність проведення політики зростання зайнятості та збільшення доходів населення [5, с. 14].

Аналізуючи вплив демографічних чинників на процеси структурних перебудов у межах національної економіки, неможливо оминати питання високого рівня міграційної активності населення. Сьогодні це питання потребує особливої уваги, адже пасивність державного регулятора в питаннях правового регламентування трудової діяльності населення за кордоном спричиняє поточний дефіцитний стан ринку праці та формує передумови довгострокових проблем розвитку. Врегулювання цього питання потребує глибокого аналізу всіх його складників, оскільки, попри часткове розбалансування ринку трудових ресурсів, масовий виїзд із метою працевлаштування дав змогу збалансувати ситуацію на валютному ринку (забезпечивши достатній приток іноземної валюти), водночас це позитивно відобразилося на рівні купівельної спроможності домогосподарств.

Руйнівний вплив таких явищ сьогодні виявляється у глибоких структурних змінах економіки країни та її регіонів під впливом військових дій на Сході. Окрім нищівної руйнації економічного потенціалу і минулому одного з найбільш потужних промислових регіонів, ці події спричинили формування сильних екстернальних ефектів, що відобразилися відповідним чином на економіці інших областей. Тобто, крім фізичного знищення частки виробничого потенціалу та порушення міжгалузевих ланцюгів кооперації, особливо помітно військові дії вплинули на економіку сусідніх областей (Харківської, Запорізької).

Зазначимо, що така ситуація породжує необхідність не лише в урегулюванні конфлікту, відбудові регіонів та вирішенні складних соціальних питань, а й формує певні виклики структурній політиці держави, які полягають у формуванні довгострокового підходу до економічного розвитку на основі співпраці державних, суспільних та комерційних інститутів із метою його якісного структурного «вмонтування» у галузевий регіональний комплекс, взявши за основу точковий інноваційно орієнтований підхід.

Сьогодні завдання скорочення і вирівнювання структурних диспропорцій та стабілізації фаз економічного розвитку не повинні зводитися лише до підтримки кризових територій, оскільки можуть супроводжуватися поліпшенням відповідних економічних або соціальних показників у всіх регіонах; і навпаки, рішення, що призводять до зближення регіональних показників, можуть супроводжуватися підвищенням стійкості розвитку. У зв'язку із цим політика стабілізації фаз економічного розвитку повинна передбачати досягнення соціально-економічної рівноваги у галузевому територіальному розвитку в довгостроковій перспективі [3, с. 18].

Розглядаючи більш детально особливості державного регулювання структурних зрушень щодо відтворювальних пропорцій, слід згадати також особливості вітчизняної системи оподаткування, які найчастіше виступають дестимулюючим чинником розвитку інвестиційного клімату та сприятливого бізнес-середовища. Частково ці проблеми зумовлені значним податковим тягарем та складними процесами, пов'язаними з адмініструванням податків.

Окремо варто відзначити диспропорційність розподілу податкового навантаження у галузевому розрізі, що, крім негативного впливу на структуру виробництва, формує потенційні ризики щодо тінізації доходів, корупції та створює неформальні інститути. Більше того, одним із потенційних напрямів роботи у площині ефективного державного регулювання структурних перебудов є використання фіскальних інструментів у стимулюванні відповідних змін.

Незважаючи на значущість фіскальної функції, не слід обмежуватися тільки матеріальним складником. Мобілізуючи через податки частину національного доходу, держава входить у постійну взаємодію з учасниками виробництва, що дає їй можливість впливати на розвиток економіки в потрібному напрямі [2, с. 37].

Можна виокремити такий перелік проблемних напрямів фіскального регулювання, робота над якими має першочерговий характер у контексті розгляду даного питання:

- неефективність фіскальних стимулів підтримки підприємництва;
- фіскальний характер податків;
- відсутність диференціації податкових ставок;
- низький рівень децентралізації фіскальних повноважень.

Іншим чинником, який впливає на підходи до регулювання структурних змін та є основою формування відтворювальних пропорцій, є саме інвестиційний чинник. Прикро констатувати той факт, що динаміка притоку іноземного капіталу в Україну не сприяє якісно новим позитивним структурним змінам в економіці. Одна з причин такого стану полягає у високому рівні географічної розпорошеності джерел інвестицій, що одночасно поєднується із зосередженням їхніх основних обсягів на країнах, яких відносять до так званих податкових притулків, тобто таких країн, чиє податкове законодавство робить їх привабливим місцем для

приховування доходів сумнівного походження. Варто також ураховувати саму структуру прямих іноземних інвестицій, лівова частка яких залучена за рахунок примусової докапіталізації вітчизняних банківських установ та повернення попередньо виведених незаконним шляхом коштів із вітчизняної економіки. Стримує чинником також слугує низький рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, що створює додаткові обмеження для інвестора.

Описані вище чинники погіршують інвестиційний імідж країни, що зумовлено надвисокою ризикованістю інвестування та непередбачуваністю результату.

Таким чином, слід виокремити напрями поліпшення інвестиційного клімату для забезпечення позитивних структурних зрушень:

- забезпечення ефективної інфраструктурної компоненти;
- створення системи стимулів до вкладання в національну економіку;
- формування сильного інституційного поля, стійкого до зміни політичного істеблішменту.

Питання врегулювання цієї проблеми з погляду структурної політики лежить у площині перетворення фіскальних утрат від таких процесів на фіскальні доходи та мінімізації соціальних ризиків довгострокового характеру.

Висновки. У процесі здійснення даного дослідження ґрунтовно розглянуто проблеми формування дієвих методів державного регулювання для стимулювання позитивних структурних зрушень. Поточний стан вітчизняної економіки характеризується наявністю серйозних структурних дисбалансів, які слугують гальмівним та дестимулюючим чинником довгострокового розвитку. Найяскравіше згадані дисбаланси виявляються у відтворювальних та технологічних диспропорціях розвитку, що спричинено низкою внутрішніх (слабкість інституційного середовища,

тінізація економіки, негативна динаміка демографічних процесів, відсутність економічних стимулів розвитку) та зовнішніх (військова агресія, глобалізаційні процеси, активна технологізація) чинників. Узагальнюючи, можна стверджувати, що наявність значних структурних обмежень розвитку зумовлює необхідність розроблення дієвого комплексу заходів держави, спрямованого на розбудову ефективної системи стимулювання економічної та соціальної активності ринкових суб'єктів, пріоритизацію розвитку високотехнологічних виробництв, розбудову стійкої інституційної інфраструктури.

Основними завданнями структурної політики в сучасних умовах є забезпечення збалансованості розвитку економіки в галузевому та регіональному розрізі, необхідність розширення місткості національного ринку за рахунок підвищення рівня платоспроможного попиту населення, стимулювання виробництва конкурентоспроможної експортоорієнтованої продукції вітчизняних виробників, поступове згладжування високого рівня диференціації регіонів за показниками забезпеченості ресурсами, рівня життя населення тощо.

Ефективність державного регулювання структурної перебудови багато в чому залежить також від впливу політичних та геополітичних чинників, які здатні формувати передумови кардинальних трансформацій наявних форм та напрямів організації економічної взаємодії між регіональними суб'єктами.

Подальші наукові розвідки необхідно проводити в розрізі розроблення концептуальних засад державного регулювання структурних змін як основи збалансування структури економіки. Також подальшого дослідження вимагають питання, які пов'язані з концептуальним осмисленням ролі взаємоузгодження структурної політики інтелектуалізації як базису збалансування структури економіки України.

Список літератури:

1. Антонюк В.П. Структурні зрушення в національній економіці як загроза для сталого розвитку України. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2. С. 7–12.
2. Детермінанти розвитку національного господарства : монографія / М.В. Шашина та ін. ; за заг. ред. П.В. Круша. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 276 с.
3. Добровський В.Г., Паламар І.А. Формування імперативів сталого розвитку для структурних перетворень економіки. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2015. № 6. С. 44–48.
4. Макропрогноз розвитку економіки України у 2018-2021 рр. *Інститут економіки та прогнозування НАН України*. URL: <http://ief.org.ua/> (дата звернення: 03.04.2019).
5. Онишко С.В., Карпенко С.П. Динаміка сукупного попиту в Україні: структурні деформації та перспективи їх подолання. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 8–14.

НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТРУКТУРНОЙ ПОЛИТИКИ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

В статье обозначены основные структурные диспропорции, существующие на современном этапе развития национального хозяйства, и определены направления государственного регулирования структурной политики для их устранения. Выяснено, что организация системы государственного управления структурными сдвигами в региональных, отраслевых, воспроизводственных, социальных и других структурных соотношениях должна формироваться в направлении задействования оптимального сочетания инструментов государственного воздействия и влияния рыночных институтов. Обосновано, что нахождение эффективных путей достижения задач структурной политики требует детального рассмотрения особенностей государственного регулирования структурных изменений сквозь призму существующих соотношений развития, тенденций их изменения и ключевых точек осуществления регуляторного влияния для обеспечения устойчивых темпов роста экономики.

Ключевые слова: государственное регулирование, структурная политика, структурные изменения, инструменты государственного воздействия, экономический рост, национальная экономика.

STRUCTURE OF THE STATE STRUCTURAL POLICY IN ECONOMY OF UKRAINE

This article outlines the main structural imbalances that exist in the current development of the national economy and the directions of structural policies state regulation to address them. It was found that the organization of structural changes state regulation in regional, sectoral, reproductive, social and other structural ratios should be formed in the direction of engagement optimum integration of public influence and impact of market institutions. Structural changes are seen as complex structural changes relationships between subjects and components of the national economy at the system different levels under the influence of diverse factors that lead to qualitative changes in the national economy system. It is revealed that the current state of the national economy is characterized by the presence of serious structural imbalances, which serve as a brake and disincentive factor for long-term development. The most strikingly mentioned imbalances are manifested in reproductive and technological disproportions of development caused by a number of internal (weak institutional environment, high shadow economy, negative dynamics of demographic processes, lack of economic incentives for development) and external factors (military aggression in the East of Ukraine, globalization processes, active technology). Towards improving the investment climate to promote positive structural changes proposed following areas of structural policy state regulation as ensuring efficient infrastructure components; creating a system of incentives for investing in the national economy; the formation of a strong institutional field, sustainable to change the political establishment. The effectiveness of state regulation of structural adjustment also largely depends on the influence of political and geopolitical factors that can form the pre-conditions for radical transformations of existing forms and directions of the organization of economic interaction between regional actors. It is proved that finding effective ways of achieving the objectives of the structural policy requires detailed consideration peculiarities of structural changes state regulation in the light of existing relationships, trends of change and key points of the regulatory impact implementation for sustainable economic growth.

Key words: state regulation, structural policy, structural changes, instruments of state influence, economic growth, national economy.

Коробка С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Korobka Svitlana

L'viv National University of
Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyi

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Стаття присвячена аналізу стану органічного виробництва на сільських територіях. Досліджено стан забезпечення органічного виробництва в Україні загалом та на сільських територіях зокрема. Визначено споживачів української органічної продукції. Подано власне бачення визначення «органічне мале підприємництво». Основною передумовою здійснення органічного виробництва є те, що малим підприємствам на сільських територіях заборонено застосовувати хімічні добрива, пестициди, генетично модифіковані організми, консерванти тощо, тому на всіх етапах виробництва застосовуються методи, принципи та визначені правила. Відзначено, що розвинуте мале органічне підприємництво може бути індикатором економічного розвитку сільських територій. Визначено перспективність розвитку органічного малого підприємництва на сільських територіях. Отже, мале органічне підприємництво має перспективи для розвитку, а за умов усунення визначених перешкод набуде подальшого прогресивного розвитку.

Ключові слова: органічне виробництво, сільські території, мале підприємництво, розвиток, тенденції розвитку, мале органічне підприємництво, сільське виробництво.

Постановка проблеми. Сучасний досвід та наукові умови дослідження підтверджують, що прискорений розвиток малого підприємництва на сільських територіях може відіграти важливу роль у структурній перебудові сільських територій, забезпечити демографічну стабільність та розв'язати виниклі соціально-економічні проблеми. Крім того, саме сільські території відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, а практично сформоване підприємницьке середовище сприятиме позитивній тенденції нарощування виробництва сільсько-господарської продукції.

Сучасні умови розвитку суспільства диктують нові потреби забезпечення продовольчої безпеки та відтворення природної родючості й біорізноманіття навколишнього середовища, оскільки функціонування сільського господарства у світі передбачає, що бідні країни мають забезпечити своє населення продуктами харчування у кількісному вимірнику, а розвинуті – у якісному. Такий підхід до розвитку аграрного виробництва сприяв появі нового виду діяльності, а саме органічного виробництва в країнах Європейського Союзу, США, що не оминув Україну.

У світі, згідно з попередніми даними, нараховуються 2,7 млн. виробників органічної продукції, якими переважно є малі та середні підприємства. Площа органічних земель складає 58 млн. га й має тенденцію до збільшення на 15% (58 млн. га), а органічний ринок складає 80 млрд. євро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку малого підприємництва на сільських територіях та органічного виробництва приділяється велика увага у вітчизняній економічній літературі. Проблемам розвитку малого підприємництва на сільських територіях присвячені праці М. Маліка, М. Хвесика та інших науковців. Розвитку органічного виробництва присвячені роботи таких вчених, як Л. Мармуль, Н. Новак, М. Федорова, С. Антоненко, В. Писаренко.

Проте недостатньо висвітлено питання розвитку малого підприємництва разом з органічним виробництвом, а також його впливом на сільські території.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення позитивних тенденцій здійснення органічного виробництва малими підприємствами на сільських територіях, його особливостей та важливості для економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Розвиток малого підприємництва на сільських територіях залишається на низькому рівні, що переважно спричинене нерозвиненістю сільських територій, слабким доступом до фінансово-кредитних ресурсів та низькою конкурентоспроможністю. Європейський курс розвитку України обумовлює необхідність реформування та вирішення внутрішніх проблеми країни загалом та сільських територій зокрема, а також пошук нових шляхів їх розвитку, оскільки сільські території мають значний потенціал, природні запаси, наявність потенційних трудових ресурсів, мінливість та нестабільність націо-

нальної економіки, що в майбутньому дасть можливість раціонально використати потенціал малого підприємництва та розвинути на їх основі мале органічне виробництво.

Сільські території є соціально просторовим утворенням, що поєднують організаційні, виробничо-господарські, соціально-економічні та природно-ресурсні складові через сукупність виконуваних ними функцій, а також забезпечують багатогалузевий розвиток та створюють середовище життя сільського населення.

Розвинуте мале підприємництво – це одна з ознак прогресивної економіки. Саме так вважають у країнах з ринковою економікою, тому більшість політичних та економічних програм там відштовхується від принципу “Think first small” («Спочатку думай про малих»). Малі підприємства на сільських територіях, як і в інших сферах економіки, відіграють значну роль в розвитку країни. Завдяки їм відбувається економічне зростання, прискорюється науково-технічний прогрес, відбувається зайнятість вільних трудових ресурсів та виробництво товарів нової якості.

Всебічний аналіз стану соціально-економічного розвитку малого підприємництва на сільських територіях показав, що відбувається негативна тенденція в їх розвитку. Головними причинами цього є подальша деградація сільських територій, загострення продовольчої безпеки, зниження демографічного відтворення населення сільських територій та створення соціальної напруги на селі [9]. За таких обставин пошук нових способів покращення соціально-економічного життя на сільських територіях має не просто науковий, але й прикладний аспект. Мале підприємництво на сільських територіях до 2020 року за песимістичного варіанта створить 31,8 тис. нових робочих місць, що скоротить рівень безробіття на селі на 0,14%; за реалістичного – 148,5 тис. нових робочих місць, що знизить безробіття на 0,68%; за оптимістичного – 259,1 тис. нових робочих місць, що зменшить безробіття на 1,18% [13].

Сільські території в соціально-економічній сфері посідають особливо важливе місце. В Україні налічуються 28 441 сіл, де проживає 31% (13 256 185 осіб) українського населення (з них – 8,5 млн. осіб працездатного віку), 80% поселень мають території з чисельністю мешканців менше однієї тисячі осіб. Проте чисельність сільського населення щорічно зменшується на 132 тис. осіб, водночас знижується частка сільського населення в загальній чисельності України [4].

Отже, можна говорити, що нинішній стан розвитку сільських територій перебуває в критичній фазі, що приводить до дестабілізації економіки, тому мале органічне підприємництво на сільських територіях може сприяти залученню людського потенціалу й наявних локальних та регіональних ресурсів. Для сталого розвитку малого підприємництва на сільських територіях перспективним може бути органічне виробництво сільськогосподарської продукції, тобто органічне мале підприємництво.

Органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка

поєднує найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовленим з використанням речовин та процесів природного походження [16].

Якщо під підприємництвом, згідно з чинним законодавством, прийнято розуміти безпосередню самостійну, систематичну діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг задля отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності, на власний ризик та в порядку, встановленому законодавством [8], то під малим органічним підприємництвом можна розуміти самостійну, системну діяльність, що здійснюється на власний ризик, щодо виробництва харчових продуктів з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання тварин та методів виробництва, що відповідають певним вимогам до продуктів, виготовленим з використанням речовин та процесів природного походження.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначає, що органічне виробництво – це сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (зокрема, всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, оброблення, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [5].

Згідно з чинним законодавством під час органічного виробництва підприємствам на сільських територіях заборонено застосовувати хімічні добрива, пестициди, генетично модифіковані організми, консерванти тощо, а на всіх етапах виробництва застосовуються методи, принципи та визначені правила.

Наша країна займає лідируючі позиції щодо забезпечення сільськогосподарськими угіддями на одну особу 0,914 га та 0,716 га на особу ріллі. В Україні нараховуються 21 009,6 тис. га сільськогосподарських угідь, майже 93% з них передані фізичним особам внаслідок розпаювання, здавання в оренду, отже, на них яких здійснюється виробничо-господарська діяльність як великими, так і малими підприємствами. Згідно з розрахунками вчених під час здійснення правильного землеробства земельний фонд України може прогодувати 300–3 200 млн. ос. [2].

Органічним виробництвом займаються 164 сільськогосподарські підприємства, найбільшу питому вагу серед яких мають малі підприємства, на загальній площі понад 472,85 тис. га. За останні роки площа органічного виробництва в Україні зросла на 48%

(з 270 до 400 тис. га), що дало можливість увійти до топ-20 країн за площею у світі, а також посісти 11 місце в Європі. При цьому майже половина органічних земель України зайнята під вирощування зернових (48,1%), олійних (16%), бобових (4,6%), овочів (2%), фруктів (0,6%), винограду (0,1%). Основною органічною продукцією, що експортується, є, відповідно, зернові, олійні та бобові культури, дикорослі ягоди, гриби, горіхи та лікарські рослини.

Основними країнами – імпортерами української органічної продукції є Нідерланди, Німеччина, Велика Британія, Італія, Австралія, Польща, Швейцарія, Бельгія, Чехія, Болгарія, Угорщина. Однак споживання органічної продукції в Україні є значно нижчим, ніж в європейських країнах та США, й складає 0,5 євро, тоді як в ЄС – 40 євро/ос. Торгівля органічними харчовими продуктами й заклади з їх харчуванням концентруються переважно у столиці та містах-мільйонниках або промислових центрах.

Незважаючи на позитивні тенденції розвитку органічного виробництва, воно постійно зазнає певних труднощів, які пов'язані із сертифікацією підприємства та його продукції, її стандартизацією та маркуванням через недостатню кількість відповідних центрів контролю та сертифікації. Також відсутня офіційно затверджена процедура сертифікації [14, с. 9].

У Європі вартість сертифіката становить від 10 тис. грн. до 340 тис. грн. залежно від обсягу виробництва й кількості найменувань продукції [2]. Для його отримання підприємцю необхідно пройти низку процедур. Найважливішою серед них є невикористання протягом трьох (п'яти) років під час вирощування рослинної продукції засобів захисту рослин та добрив хімічного походження. Підприємець, який вирощує свою продукцію на землях, що піддаються обробці хімікатами чи мінеральними добривами, не може претендувати на сертифікат екостандарту, біостандарту чи органік-стандарту, оскільки земля або перебуває в перехідному періоді, або не відповідає умовам сертифікації. Прибуток від продажу продукції в роки сертифікації буде нижчим (як правило, виробництво було збитковим), оскільки врожайність знижується, а вирощена продукція продається за ринковою ціною, бо ще не є органічною. Якщо говорити про продукцію тваринництва, то тут спостерігається така ж ситуація. У перехідні три роки тваринам заборонено давати синтетичні гормони, обробляти антибіотиками (якщо це не загрожує життю тварини) тощо, а корм також повинен бути органічним (або відповідати біостандарту).

Нині розвиток малого органічного підприємництва на сільських територіях є одним з пріоритетних напрямів. У 2015 році було розроблено «Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки» [7].

Позитивним стало також прийняття у 2018 році Закону України «Про основні принципи і вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», метою якого є вдосконалення правового регулювання

органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а також зміна чинного законодавства відповідно до законодавства ЄС у цій сфері [5].

Підтримкою розвитку органічного підприємництва займаються Федерація органічного руху України, Міжнародна Громадська Асоціація учасників біовиробництва, Клуб органічного виробництва, Спілка учасників органічного виробництва «Натурпродукт» та багато інших організацій.

До проблем, які сповільнюють розвиток органічного підприємництва на сільських територіях, варто віднести відсутність відповідної законодавчо-нормативної бази регулювання розвитку органічного виробництва; відсутність урядової стратегії розвитку органічного виробництва; відсутність функціонуючої державної системи контролю за ринком органічної продукції; слабка обізнаність виробників щодо сертифікації органічної продукції; недостатність наголошення на екологічній компоненті органічного виробництва; інноваційна пасивність більшості виробників та управлінських структур; низький рівень технологічної культури українських виробників сільськогосподарської продукції [19].

Отже, продовження впровадження органічного виробництва малими підприємствами на сільських територіях сприятиме вирішенню екологічних, економічних та соціальних проблем шляхом зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище внаслідок здійснення господарської діяльності; відновлення та збереження родючості сільськогосподарських земель; впровадження ресурсозберігаючих технологій та технічних засобів; забезпечення населення нашої країни якісними та безпечними продуктами харчування; покращення здоров'я населення на сільських територіях; підвищення рівня освіти населення сільських територій; поліпшення добробуту сільського населення шляхом диверсифікації підприємницької діяльності та поєднання з регіональними особливостями; захисту права споживачів; забезпечення інноваційного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва; створення екологічного іміджу України та підвищення конкурентоспроможності продукції; забезпечення продовольчої безпеки.

Перспективність розвитку виробництва органічної продукції на сільських територіях полягає в таких аспектах, як можливість використання наявних територіальних ресурсів; постійна необхідність зберігання навколишнього середовища; підвищення рівня життя сільських мешканців шляхом розвитку сільських територій; залучення в галузь іноземних інвестицій та покращення показників галузі загалом; необхідність зміцнення своїх позицій на світовому ринку та створення конкурентоспроможної продукції; забезпечення продовольчої безпеки нашої країни.

Висновки. Мале підприємництво на сільських територіях має значний потенціал у подальшому розвитку, оскільки залишається одним з основних джерел створення нових робочих місць та збільшення чисельності зайнятих. Диверсифікація форм підприємницької

діяльності сприяла появі та розвитку в Україні нових форм його реалізації, а саме органічного виробництва, оскільки в умовах нестачі власних фінансових ресурсів та за відсутності державної та регіональної підтримки органічне виробництво може розвиватися за обмежених ресурсних можливостей.

Отже, Україна має великі перспективи з налагодження органічного виробництва на сільських тери-

торіях та реалізації органічної продукції на світовий ринок. Співпраця з міжнародними організаціями у сфері органічного виробництва дасть можливість швидко відкоригувати наявну нормативно-законодавчу базу.

Перспективи розвитку малого підприємництва на сільських територіях разом з органічним виробництвом залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

Список літератури:

1. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada, August 2016). URL: <http://www.ifoam.org> (дата звернення: 12.04.2019).
2. Organic – Europe. URL: <http://www.organic-europe.net> (дата звернення: 12.04.2019).
3. Organic world. URL: <http://www.organic-world.net> (дата звернення: 12.04.2019).
4. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2018 (дата звернення: 12.04.2019).
5. Екологічні новації Спільної аграрної політики ЄС: імплементація в Україні : науково-аналітична записка від 10 серпня 2016 р. № 135-13/440 / Інститут економіки та прогнозування НАНУ. Київ, 2016. 37 с.
6. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (дата звернення: 15.04.2019).
7. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2019).
8. Про підприємництво : Закон України від 21 липня 2012 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed20120721> (дата звернення: 13.04.2019).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України // Відомості Верховної Ради. 2018. № 36. Ст. 275. URL: <http://minagro.gov.ua/node/21596> (дата звернення: 12.04.2019).
10. Компонент «Розвиток сільських територій». URL : http://www.swap-rural.org.ua/ua/rural_development (дата звернення: 12.04.2019).
11. Концепція Державної програми розвитку органічного виробництва в Україні. Аналіз передумов, проблем, можливостей та ризиків для виконання програми. URL: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-45-25?start=4> (дата звернення: 12.04.2019).
12. Коробка С., Пенцак Т. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 76. С. 67–71.
13. Малік М. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97–103.
14. Малік М., Хвесик М. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 3–12.
15. Мармуль Л., Новак Н. Розвиток органічного виробництва в Україні на засадах кооперації. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 26–32.
16. Огляд ринку. Органічна продукція. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=26062> (дата звернення: 11.04.2019).
17. Органічні продукти. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Органічні_продукти (дата звернення: 12.04.2019).
18. Лупенко Ю., Малік М., Заяць В. та ін. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.
19. Федерація органічного руху України URL: <http://organic.com.ua> (дата звернення: 12.04.2019).
20. Федоров М., Ходаківська О., Корчинський С. Розвиток органічного виробництва. Київ : ННЦІАЕ, 2011. 146 с.

ОРГАНИЧЕСКОЕ ПРОИЗВОДСТВО: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЯХ

Статья посвящена анализу состояния органического производства на сельских территориях. Исследовано состояние обеспечения органического производства в Украине вообще и на сельских территориях в частности. Определены потребители украинской органической продукции. Предоставлено собственное видение определение «органическое малое предпринимательство». Основной предпосылкой осуществления органического производства является то, что малым предприятиям на сельских территориях запрещено применять химические удобрения, пестициды, генетически модифицированные организмы, консерванты и т. д., поэтому на всех этапах производства применяются методы, принципы и определены правила. Отмечено, что развитое малое органическое предпринимательство может быть индикатором экономического развития сельских территорий. Определена перспективность развития органического малого предпринимательства на сельских территориях. Итак, малое органическое предпринимательство имеет перспективы для развития, а при условиях устранения определенных препятствий приобретет дальнейшее прогрессивное развитие.

Ключевые слова: органическое производство, сельские территории, малое предпринимательство, развитие, тенденции развития, малое органическое предпринимательство, сельское производство.

ORGANIC PRODUCTION: NEW OPPORTUNITIES FOR SMALL ENTERPRISE ON RURAL TERRITORIES

The article is devoted to the analysis of the state of organic production in rural areas. The state of organic production in Ukraine and in rural areas is investigated. Identified consumers of Ukrainian organic products. The very idea of “organic small business” is presented. “Small Organic Entrepreneurship” is an independent, systemic, at its own risk, food production activity, taking into account the preservation of the environment, the level of biodiversity, the preservation of natural resources, the application of high standards of proper keeping of animals and the production method that meets certain requirements for products manufactured using substances and processes of natural origin. Organic production is carried out by 164 agricultural enterprises, the largest share of which is occupied by small enterprises, with a total area of over 472.85 thousand hectares. Over recent years, the organic production area in Ukraine has increased by 48% (from 270 to 400 thousand hectares), which made it possible to enter the TOP-20 countries by area in the world, and rank 11th in Europe. Almost half of the organic land in Ukraine is occupied by cultivations of cereals (48.1%), oilseed (16%), legumes (4.6%), vegetables (2%), fruits (0.6%) and grapes (0.1%). The main organic products that are exported from respectively are cereals, oilseeds and legumes, wild berries, mushrooms, nuts and medicinal plants. The basic prerequisite for the implementation of organic production for small enterprises in rural areas is the use of chemical fertilizers, pesticides, genetically modified organisms, preservatives, etc., which apply methods, principles and defined rules at all stages of production. It is noted that developed small organic business can be an indicator of economic development of rural territories. The prospects of organic small business development in rural areas are determined. Therefore, proceeding from the above, it can be said that small organic business has prospects for development, and, subject to the elimination of certain obstacles, it will acquire further progressive development.

Key words: organic production, rural territories, small entrepreneurship, development, development tendencies, small organic business, rural production.

УДК 330.354:378

Крамар І.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Kramar Iryna

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті проведено комплексний аналіз науково-дослідного потенціалу України в рамках Програми сталого розвитку ООН, адаптованої для України. Досліджено динаміку місця України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності з акцентом на науково-дослідну та інноваційну діяльність. Проаналізовано основні тенденції, досягнення та загрози в розвитку науково-дослідного потенціалу України, визначено місце країни у світовій науковій спільноті. Досліджено основні інституційні та економічні чинники розвитку науково-дослідного потенціалу України в контексті інтернаціоналізації. Пріоритетним завданням визначено забезпечення зростання взаємозв'язку між наукою та бізнесом, яке здатне забезпечити швидке впровадження інновацій та ефективний трансфер технологій, що в результаті сприятиме зростанню добробуту суспільства.

Ключові слова: науковий потенціал, інновації, індекс глобальної конкурентоспроможності, міжнародна співпраця, науково-дослідна робота.

Постановка проблеми. Наука й технології у сучасному світі є ключовими факторами розвитку суспільства, оскільки технологічні та наукові революції є основою економічного прогресу та вдосконалення систем охорони здоров'я, освіти та інфраструктури тощо. Окрім того, використання нових технологій дає змогу підвищити продуктивність у відповідній сфері, що є ключовим фактором прогресу, тому актуальною проблемою є дослідження стану та перспектив розвитку науково-дослідного потенціалу країни, а також чинників, що на нього впливають у процесі формування та розвитку суспільства в контексті інтернаціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та перспективи розвитку наукових досліджень у різних країнах світу є предметом аналізу відомих зарубіжних та українських вчених. М. Хольмгрен та С. Шніцер, аналізуючи стан наукових досліджень у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються [1], продемонстрували, що перші вкладають значні кошти у фундаментальні дослідження, а другі – в прикладні.

Про роль наукових досліджень говорив Р. Ходсон [2], який дійшов висновку, що якщо дослідник бажає покращити своїм винаходом життя людей, то він перш за все повинен звернути увагу на країни, що розвиваються, тобто місця, де ці винаходи матимуть справді вагомe значення.

Лі-Рей Чатті акцентував увагу на необхідності розвитку науки в країнах, що розвиваються, та труднощах, які з цим пов'язані [3]. На його думку, значна кількість нововведень та відкриттів піднімають чимало біоетичних проблем, зокрема держава повинна не лише інвес-

тувати в розвиток науки та технологій, але й забезпечувати їх використання на благо людей, а не навпаки.

Х. Гольдемберг [4] виділив пріоритетні питання, які потребують втручання науки та застосування новітніх технологій. Інакше визначення хибних пріоритетів та інвестицій не в ті галузі, які є значущими для країни в певний момент її життя, приведуть лише до негативних наслідків та втрат в економіці. Як приклад вчений подає ситуацію в Індії в період після Другої світової війни, яка, намагаючись скопіювати політику американських підприємств, почала ядерну енергетичну програму, мобілізувавши тисячі працівників та сотні мільйонів доларів, але так і не розв'язавши нагальні потреби громадян. Розвиток ядерного сектору в Індії привів до того, що Пакистан зробив абсолютно те ж саме, тоді як в обох країнах базові людські потреби, такі як здоров'я та освіта, залишились незадоволеними.

Також питаннями розвитку й ефективного застосування науково-технологічного потенціалу займаються О. Амоша, В. Геєць, Б. Данилишин, В. Ковальчук, Т. Панфілова, Л. Радзівська, В. Соловійов, Л. Федулова та інші науковці. Попри значну увагу вчених до питань наукового потенціалу, подальшого дослідження потребує аналіз чинників впливу на його розвиток в процесі інтернаціоналізації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування інституційних та економічних чинників розвитку науково-дослідного потенціалу України в контексті інтернаціоналізації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні все більшої актуальності набуває питання науково-технологічної та інноваційної взаємодії держав, використання переваг

міжнародної спеціалізації, кооперації в науково-дослідній сфері, які є обов'язковою умовою розвитку суспільства.

Всесвітній економічний форум щороку складає Рейтинг глобальної конкурентоспроможності [5] за 100 змінними, згрупованими у 12 ключових показників. Динаміка зміни рівня конкурентоспроможності України за 2014–2018 рр. щодо науково-дослідної та інноваційної складових подана в табл. 1.

У табл. 1 деталізовано ті основні позиції, які безпосередньо впливають на рівень наукових досліджень та використання їх результатів у реальному секторі економіки. Спостерігаємо позитивну динаміку за критерієм «технологічні запозичення», при цьому найбільше покращення в межах цього критерію було у показника «освоєння технологій на рівні фірм» (100 і 84 місця відповідно). Показник «стан розвитку кластерів» також мав позитивну тенденцію до змін, адже підвищився на 20 позицій, як і показник «інновації», хоча порівняно з 2016–2017 рр. його значення погіршилося (з 52 на 61 місце). У 2016–2017 рр. за показником «співпраця університетів та промисловості у дослідженнях» був певний прорив, але у 2017–2018 рр. Україна практично повернулася до рівня 2014–2015 рр.

Аналіз рейтингу конкурентоспроможності України, зокрема щодо науки та інновацій, свідчить про значний потенціал України під час використання нових технологій підприємствами та можливості співпраці в системі «освіта – наука – виробництво». Таким чином, бачимо, що науково-дослідний потенціал має вагомий вплив на рівень загальної конкурентоспроможності України, тому на макро-, мезо- та мікрорівнях повинна бути проведена робота для стимулювання такої співпраці.

Одним з найважливіших інституційних чинників, які мають вплив на розвиток науково-дослідної діяльності, є наявність ефективної нормативно-правової бази. Так,

в Україні цей аспект діяльності регулюють Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукові парки», «Про інноваційну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» тощо. Саме законодавче стимулювання науково-дослідної діяльності на всіх її етапах та створення нормативно-правового середовища є одними з дієвих механізмів державного впливу на забезпечення інноваційної перебудови структури економіки.

Крім того, важливим кроком в цьому напрямі було створення в Україні незалежної неприбуткової бюджетної установи, а саме Національного фонду досліджень, діяльність якого спрямована на призупинення відпливу талановитих науковців, створення умов для їхньої нормальної роботи та підвищення якості досліджень.

До інституційних чинників належать також виконання програм в рамках міжнародного економічного співробітництва та участь у діяльності міжнародних науково-дослідних організацій. У 2018 р. Україна виконувала науково-технічні проекти в рамках двостороннього співробітництва з 10 країнами світу (рис. 1).

Про інтеграцію України у світову науково-дослідно-технологічну спільноту свідчить також активна участь країни у діяльності міжнародних науково-дослідних організацій та програмах (рис. 2).

Одним з інституційних чинників впливу на інтеграцію України у світову наукову спільноту є розроблення Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA, European Research Area). Відповідно до цього документа інтеграція української науки в європейський простір відбуватиметься за 6 основними пріоритетами [6]:

– ефективність національних дослідницьких систем;

Таблиця 1

Динаміка зміни рівня конкурентоспроможності України у 2014–2018 рр. щодо науково-дослідного потенціалу та інновацій

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)	2014–2015 рр. (144 країни)	2015–2016 рр. (140 країн)	2016–2017 рр. (138 країн)	2017–2018 рр. (137 країн)
	76	79	85	81
<i>Технологічна готовність</i>	85	86	85	81
Технологічні запозичення:	114	103	97	111
– наявність новітніх технологій	113	96	93	107
– освоєння технологій на рівні фірм	100	100	74	84
– прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127	117	115	118
<i>Розмір ринку</i>	38	45	47	47
<i>Інновації та фактори вдосконалення</i>	92	72	73	77
<i>Відповідність бізнесу сучасним вимогам</i>	99	91	98	90
Стан розвитку кластерів	128	124	125	108
Модернізація виробничого процесу	95	68	71	72
<i>Інновації</i>	81	54	52	61
Здатність до інновацій	82	52	49	51
Якість науково-дослідних інститутів	67	43	50	60
Витрати компаній на дослідження та розробки	66	54	68	76
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях	74	74	57	73
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123	98	82	96
Наявність вчених та інженерів	48	29	29	25

- оптимальна транснаціональна кооперація та конкуренція;
- відкритий ринок праці;
- гендерна рівність у дослідженнях;
- оптимальний обмін та трансфер наукових знань;
- міжнародна кооперація.

Заступник міністра освіти і науки Максим Стріха зазначив: «Накопичення європейського досвіду зміцнює національну наукову базу, що є невід’ємною складовою сталого економічного зростання. Наприклад, інтеграція дасть нам вихід на нові ринки та доступ до нових знань, а це додаткові можливості для розвитку національної дослідницької системи» [7].

Особливого значення для міжнародної наукової діяльності має програма «Горизонт 2020», яка є найбільшою Рамковою програмою Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом близько 80 мільярдів євро. Програма «Горизонт 2020» має три основні напрями [10]:

- передова наука;
- лідерство у галузях промисловості;
- суспільні виклики.

Згідно з останніми даними Єврокомісії станом на листопад 2018 р. в Україні було проведено 527 конкурсів. За підсумками цих конкурсів (2014-2018 рр.) для 100 українських організацій – учасників програми «Горизонт 2020» передбачено фінансування 114 проектних пропозицій на суму 20,84 млн. євро, 16 з яких координуються українськими організаціями [10].

Найбільша кількість пропозицій надавалася за напрямом «науково-дослідні інфраструктури» (6 проектних пропозицій, 6 випадків участі). Крім того, важливим є той факт, що найбільша кількість організацій, які беруть участь у програмі «Горизонт 2020», є приватними. Статистика української участі в «Горизонт 2020» за типом організації така:

- приватні прибуткові організації (47 організацій, 60 випадків участі);
- науково-дослідницькі організації (26 організацій, 37 випадків участі);
- заклади вищої освіти (20 організацій, 37 випадків участі);
- інші організації (4 організації, 8 випадків участі);
- державні органи (3 організації, 3 випадки участі) [10].

Рис. 1. Двостороннє науково-технічне співробітництво України у 2018 р.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [8]

- інші організації (4 організації, 8 випадків участі);
- державні органи (3 організації, 3 випадки участі) [10].

Упродовж 2017 р. наукові дослідження й розробки в Україні виконували 963 організації, 45,8% з яких є представниками державного сектору економіки, 39,0% – підприємницького, 15,2% – сектору вищої освіти [11]. Таким чином, науково-дослідна робота (НДР) в Україні є цікавою для значного кола осіб, які представляють значною мірою приватний сектор. Це свідчить про зміну способу мислення керівників підприємств, для яких впровадження інновацій є пріоритетом подальшого розвитку, а також про слабкий зв’язок бізнесу з науковими установами, для яких наукова діяльність є основним видом діяльності.

Слід зазначити, що зростання взаємозв’язку між наукою та бізнесом за допомогою надструктурних

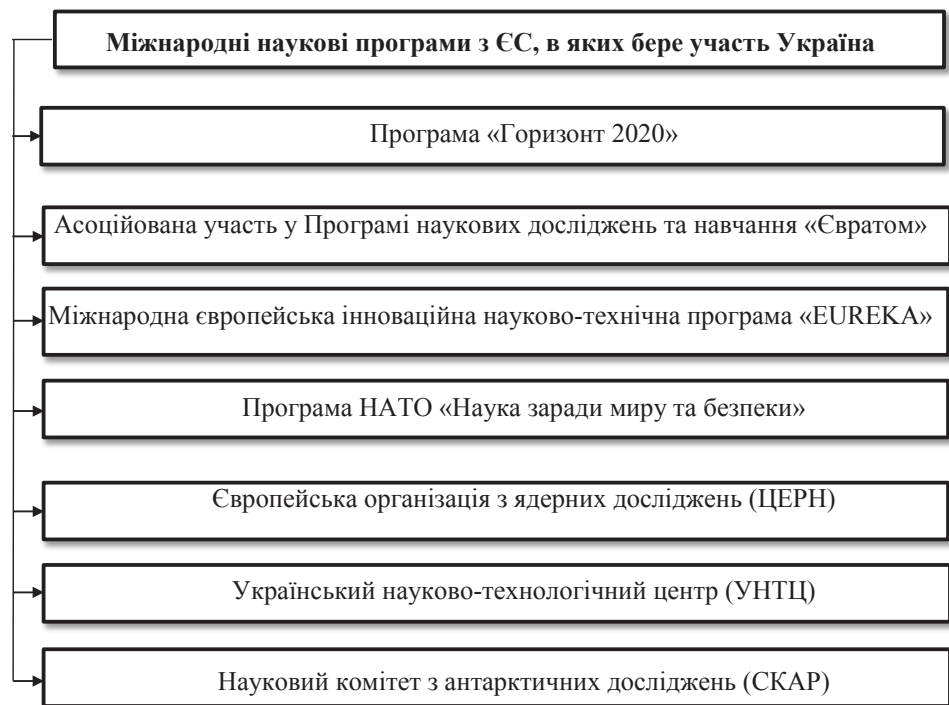

Рис. 2. Участь України в міжнародних програмах та організаціях на підтримку співпраці у сферах досліджень, технологій та інновацій

Джерело: сформовано автором на основі джерел [6; 9]

утворень, які матимуть інформацію про потреби замовників та можливості виконавців, здатне забезпечити швидке впровадження інновацій та ефективний трансфер технологій на інноваційній основі.

Серед основних економічних чинників варто виділити те, що науково-дослідні установи мають значний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу, унікальну в певних галузях, однак обмежений доступ до джерел фінансування. Тендерний або конкурсний відбір «відсікає» частину актуальних проектів, які могли б мати реальне впровадження. На нашу думку, в час інтенсивного розвитку інформатизації певні надструктури (наприклад, хаби) могли би бути «містком» між замовником та виконавцем, особливо щодо реалізації прикладних розробок.

Цікавим є факт, що декілька минулорічних Нобелівських лауреатів є вихідцями з країн, що розвиваються. Р. Ходсон вважав, що саме науковці з цих країн найчіткіше розуміють проблеми, що потребують негайного вирішення, які є предметом їх наукових досліджень [2]. Х. Гольдемберг виділив три основних чинники розвитку наукових досліджень, що спрямовані на розвиток регіонів [4]:

- адаптація технологій до місцевих обставин;
- включення нової науки в освіту;
- пріоритетність науки в роботі уряду.

Важливим економічним чинником є необхідність визначення пріоритетних галузей, що потребують наукових розробок, про що свідчать дослідження, проведені вченими університету ООН [12], які доводять, що через обмеження наявних ресурсів пріоритетні сфери досліджень мають бути встановлені шляхом виявлення першочергових національних потреб та конкурентних переваг, а роль науки полягає в забезпеченні національного розвитку та соціально-економічних потреб.

Тематика досліджень українських університетських науковців дуже різноманітна й охоплює більше 300 напрямів в усіх галузях наук. Наприклад, у 2016 р. ВНЗ та наукові установи МОН завершили понад 250 фундаментальних досліджень, 462 прикладних дослідження, виконали майже 5,2 тисяч робіт на замовлення промислового сектору та бізнесу [13].

До економічних чинників належить також частка витрат на науково-дослідні роботи у ВВП країни. Сьогодні економіка України є сировинною, орієнтованою на виробництво традиційної індустріальної та аграрної продукції з низькою доданою вартістю. Незважаючи на значний науково-дослідний потенціал, технологічний розрив між Україною та розвинутими країнами щороку поглиблюється. Наукоємність валового внутрішнього продукту у 2016 р. (дані за 6 місяців) становила 0,61%, тоді як у країнах ЄС та Китаї цей показник дорівнював 2% (2014 р.) [14]. Більшою, ніж середня, частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції (3,26%), Австрії (3,07%), Данії (3,03%), Фінляндії (2,90%), Німеччині (2,87%), Бельгії (2,45%), Франції (2,23%) [6].

При цьому розподіл загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок за джерелами фінансування в Україні такий:

- бюджетні кошти складають 36,6%;
- кошти вітчизняних замовників складають 27,9%, зокрема кошти організацій підприємницького сектору складають 22,5%, кошти організацій державного сектору – 5,3%, кошти організацій сектору вищої освіти – 0,1%;
- власні кошти складають 10,0%;
- кошти з інших джерел складають 1,1% [11].

На 2019 р. у державному бюджеті вперше передбачені кошти для базового фінансування науки в закладах вищої освіти, а саме 100 млн. грн. [14]. Максим Стріха відзначив, що цей крок «стане по-справжньому революційним для нашої наукової системи: наука в університетах уперше почне реально зрівнюватися за інституційною спроможністю з наукою в науково-дослідних установах. Оскільки національна наукова система є єдиним цілісним організмом, то виграють від цього всі: і університети, які утвердяться як важливі осередки досліджень, і академічні інститути, які отримають дієвих партнерів на науковому полі». Однак цих коштів, безумовно, недостатньо з огляду на кількість установ та науковців, які проводять НДР. Крім того, саме на рівні державних інституцій повинні бути розроблені прозорі, доступні, незабюрократизовані «правила гри» на ринку наукових інновацій, особливо на ранніх стадіях розроблення.

У 2017 р. частка виконавців НДР (дослідників, техніків та допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58%, зокрема дослідників – 0,37%. Згідно з даними Євростату у 2015 р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%), а найнижчою – в Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%).

Інформація щодо кількості працівників, задіяних у виконанні НДР, за категоріями персоналу подана в табл. 2.

Таблиця 2

Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, за категоріями персоналу [11]

Показник	Кількість працівників, осіб	
	2016 р.	2017 р.
Усього	97 912	94 274
Дослідники	63 694	59 392
Техніки	10 000	9 144
Допоміжний персонал	24 218	25 738
Ті, хто має науковий ступінь (із загальної кількості), зокрема доктора наук	7 091	6 942
доктора філософії (кандидата наук)	20 208	19 219

Найбільшою є кількість дослідників (14 267 осіб) віком 30-39 років [11], тобто молоді люди зацікавлені в роботі в цій сфері, але, на жаль, подальше професійне зростання та реалізацію свого потенціалу вони часто бачать за кордоном або в бізнесі, про що свідчать дані табл. 4. Відтік високопрофесійних кадрів є вже навіть не проблемою, а загрозою для існування держави.

Лише підвищення престижності роботи науковця, реальне зростання заробітної плати, соціальний захист здатні зупинити цю негативну тенденцію.

Важливим чинником інноваційного потенціалу країни є стан патентно-ліцензійної сфери. Як зазначає патентний повірений в Україні Є. Зибцев [16], патентна статистика є свідченням рівня розвитку техніки в певній країні: чим вище темпи зростання економіки, тим більше кількість зареєстрованих патентів, у період економічних криз кількість заявок різко падає, при цьому «з кожних 100 патентів прибуткові 2–3, окупають витрати на патентування ще 7–8 патентів». Купівля ліцензій на використання патентів у наукоємних галузях дає змогу навіть за незначного фінансування власних НДР не відставати від інших країн у розвитку техніки, як, наприклад, Німеччині після Другої світової війни, Японії у 50–60 рр. минулого століття. Продаж-купівля ліцензій є важливим фактором інтернаціоналізації підприємств, їх модернізації та підвищення інвестиційної активності.

Незважаючи на наявність досить потужного наукового потенціалу, в Україні з 1992 по 2014 рр. майже в 2 рази менше подано заявок на винаходи та корисні моделі, ніж за попередні 12 років [16]. З 2008 р. кількість заявок на винаходи складає близько 2,5 тис. щорічно, а на корисні моделі – 8–10 тис., тоді як у 1980–1989 рр. українці подавали щорічно 29–35 тис. заявок на винаходи. Стрімке падіння кількості та якості патентів (для заявок на корисні моделі не проводять патентний пошук) привело до втрати Україною лідируючих позицій у цій галузі, тому, ставлячи амбіційні цілі щодо економічного зростання, держава повинна створювати сприятливі умови та підтримувати винахідницьку діяльність. Розвинені країни давно пройшли цей шлях і продемонстрували можливість різкого зростання за рахунок використання ефективної ліцензійної політики.

Висновки. В результаті проведеного дослідження до інституційних чинників впливу на розвиток науково-дослідного потенціалу Україну можна віднести розро-

блення ефективної нормативно-правової бази, що регламентуватиме діяльність та активізуватиме інноваційну діяльність підприємств; створення державних установ, діяльність яких буде спрямована на формування сприятливого середовища для розвитку високотехнологічних галузей виробництва, становлення та розвитку інфраструктури інноваційної діяльності; розроблення дорожніх карт інтеграції України до світового дослідницького простору; виконання програм в рамках міжнародного економічного співробітництва та участь у діяльності міжнародних науково-дослідних організацій.

Серед основних економічних чинників впливу на розвиток науково-дослідного потенціалу України варто виділити обмежений доступ до джерел фінансування; необхідність визначення пріоритетних галузей, що потребують наукових розробок; частку витрат на науково-дослідні роботи у ВВП країни.

Таким чином, оскільки Україна має потужний науково-дослідний та освітній потенціал, можливості та матеріальну базу для розвитку винахідницької діяльності, їхнє ефективне використання здатне забезпечити інтернаціоналізацію промисловості та стрімке економічне зростання держави.

З огляду на те, що в економічному розвитку країни провідне місце посідає промисловість, а Україна, маючи базу для розвитку промислового комплексу, залишається сировинною країною, одним із завдань для наукових досліджень українських науковців повинен бути фундаментально-прикладний аспект цих досліджень, здійснених за проектами, що фінансуються Європейським Союзом та іншими країнами, у співпраці з науковцями з цих країн, результати яких будуть використані для зростання доданої вартості продукції та забезпечення економічного зростання. У цьому сенсі важливим є використання зарубіжного досвіду, зокрема стосовно патентно-ліцензійної діяльності, спрямоване на захист інтелектуальної власності, зокрема за кордоном.

Список літератури:

1. Holmgren M., Schnitzer S.A. Science on the Rise in Developing Countries. *Plos Biol.* 2004. DOI: 10.1371/journal.pbio.0020001 (дата звернення: 11.02.2019).
2. Hodson R. Science without borders. *Nature* 562, S57. 2018. DOI: 10.1038/d41586-018-06970-5 (дата звернення: 11.02.2019).
3. Chetty L.-R. The Role of Science and Technology in the Developing World in the 21st Century. *Institute of Ethics and Emerging Technologies.* 2012. URL: <https://ieet.org/index.php/IEET2/more/chetty20121003> (дата звернення: 11.02.2019).
4. Goldemberg J. What Is the Role of Science in Developing Countries? *Science – Goldemberg.* 1998. Vol. 279. Issue 5354. P. 1140–1141. DOI: 10.1126/science.279.5354.1140 (дата звернення: 12.02.2019).
5. Global Competitiveness Report 2018 // Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (дата звернення: 12.02.2019).
6. Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf> (дата звернення: 12.02.2019).
7. Визначено 6 пріоритетів інтеграції української науки в Європу // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/viznachenno-6-prioritetiv-integraciyi-ukrayinskoj-nauki-v-evropu-kolegiya-mon-zatverdila-proekt-dorozhnoyi-karti> (дата звернення: 13.02.2019).
8. 2018-го Українські вчені розширили виконання двосторонніх наукових проектів за рахунок відновлення співпраці з Польщею // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/>

ua/news/2018-go-ukrayinski-vcheni-rozshirili-vikonannya-dvostoronnih-naukovih-proektiv-za-rahunok-vidnovlennya-sprivrasi-z-polsheyu (дата звернення: 13.02.2019).

9. Міжнародні наукові проекти // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti> (дата звернення: 14.02.2019).

10. Горизонт 2020 // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020> (дата звернення: 13.02.2019).

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2019).

12. Офіційний сайт Університету ООН. URL: <http://unu.edu> (дата звернення: 15.02.2019).

13. Наука в університетах // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ nauka/nauka/nauka-v-universitetah> (дата звернення: 13.02.2019).

14. Розпорядження Кабінету міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p> (дата звернення: 17.02.2019).

15. На 2019-й держава вперше передбачила кошти на базове фінансування науки в університетах – цей крок стане революційним для нашої наукової системи // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/na-2019-j-derzhava-vpershe-peredbachila-koshti-na-bazove-finansuvannya-nauki-v-universitetah-sej-krok-stane-revolucijnim-dlya-nashoyi-naukovoyi-sistemi-zastupnik-ministra-maksim-striha> (дата звернення: 19.02.2019).

16. Зибцев Є. Патентна статистика як показник розвитку виробничої сфери в Україні. URL: <http://www.inventa.ua/blog/848-patentna-statystyka-ia-pokaznyk-rozvytku-vyrobnychoi-sfery-v-ukraini> (дата звернення: 20.02.2019).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ

В статье проведен комплексный анализ научно-исследовательского потенциала Украины в рамках Программы устойчивого развития ООН, адаптированной для Украины. Исследована динамика места Украины в глобальном рейтинге конкурентоспособности с акцентом на научно-исследовательскую и инновационную деятельность. Проанализированы основные тенденции, достижения и угрозы в развитии научно-исследовательского потенциала Украины, определено место страны в мировом научном сообществе. Исследованы основные институциональные и экономические факторы развития научно-исследовательского потенциала Украины в контексте интернационализации. Приоритетным заданием определено обеспечение роста взаимосвязи между наукой и бизнесом, которое способно обеспечить быстрое внедрение инноваций и эффективный трансфер технологий, что в результате будет способствовать росту благосостояния общества.

Ключевые слова: научный потенциал, инновации, индекс глобальной конкурентоспособности, международное сотрудничество, научно-исследовательская работа.

INSTITUTIONAL AND ECONOMIC FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND RESEARCH POTENTIAL OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNALIZATION

In the modern world, key factors in the development of society are the proper state of science and the ability to transfer technologies, which are the basis of the economic progress of each country. In addition, the competitive position of the country in the global system of innovations, the promotion of internationalization of the economy to a large extent depends on the level of development of the system "education, science and technology". Scientific and technological progress is accompanied not only by a significant increase in the scale of the economy, but also by intensive diversification of industries, the further development of the international division of labor and the intensification of production not only of the final product but also of its parts. The urgency of the research topic is due to the need to determine the state and prospects of the research potential of Ukraine and factors influencing it along with the main tendencies, achievements and threats in the development of Ukraine's scientific and research potential, country's place in the world scientific community. Based on the use of statistical analysis, general scientific and empirical methods of economic science based on the systematic approach, as well as general research methods, the article provides a comprehensive analysis of the research potential of Ukraine within the framework of the United Nations Sustainable Development Program adapted for Ukraine. The dynamics of Ukraine's place in the global competitiveness rating with emphasis on research and innovation components is analyzed. It is established that despite the high research potential of Ukraine, it is important to ensure that it is adequately funded. It is determined that one of the scientific research tasks for Ukrainian scientists should be their fundamental-applied aspect, which will promote deepening of scientific and technological cooperation. Thus, the growth of the relationship between science and business can ensure the effective implementation of innovations and efficient transfer of technologies, which in turn should ensure the internationalization of the economy.

Key words: scientific potential, innovations, global competitiveness index, international cooperation, research work.

Крутько М.А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

Krutko Marharyta

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

**ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ РОЗВИТКУ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ**

У статті запропоновано наукові підходи до вирішення питань теоретико-методологічного забезпечення засад утворення, функціонування та розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі. Досліджено базові положення формування методології розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі. Висвітлено основні положення щодо відносно умовного поетапного формування методології забезпечення практичної цілісності розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі, що притаманні інтеграції. Визначено, що методологія розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі здійснюється шляхом сегментного виокремлення географічних та господарських чинників. Розкрито основні характерні особливості методологічного забезпечення розвитку інтеграційних процесів за рахунок взаємозв'язку інтеграції та можливості вільного розпорядження ресурсами.

Ключові слова: методологія, етапи, інтеграційні процеси, аграрний сектор, розвиток.

Постановка проблеми. Сучасний економічний стан в нашій країні відіграє виняткову роль у формуванні загальносуспільного середовища за всіма господарськими напрямками. Для стабільності, спроможності та продовольчої безпеки країни велике значення має сільськогосподарське виробництво, брак продукції якого може спричинити негативні наслідки як економічного, так і суспільно-соціального характеру.

Серед багатьох проблем, що хвилюють нині людство, особливе місце посідає продовольча. Нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості та збалансованості за поживними елементами є одними з важливих завдань національної економіки. Згідно з оцінками експертів до 2025 року населення планети збільшиться до 8 млрд., отже, виникає глобальна продовольча проблема за умов майже вичерпаних земельних, гідрологічних, кліматичних та матеріально-технічних ресурсів [1].

Варто зосередити увагу на сучасному стані методологічного забезпечення розвитку інтеграційних процесів аграрного сектору економіки України. Таким чином, виникає необхідність вивчення методологічних основ утворення, функціонування та розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі загалом та інтегрованих агропромислових структур як самостійної господарюючої одиниці зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичного доробку проблеми показує, що теоретико-методологічні основи розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі знайшли своє відображення в працях таких вчених, як В.Г. Андрійчук, В.В. Зіновчук, В.Я. Амбросов, А.С. Кудінов,

М.Ф. Кропивко, І.І. Лукінов, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.О. Нестерчук, П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуля. Теоретичний аналіз базових положень та поглядів говорить про подальшу необхідність досліджень щодо розвитку інтеграційних процесів аграрного сектору.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження методологічних основ та етапів розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України, встановлення залежності системного, поступального розвитку інтеграційних процесів від інституціональних, географічних та соціальних умов.

Виклад основного матеріалу. Основою пізнання сутності та принципів розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі є різні погляди, прийоми, думки науковців і практиків України та світу. Великого значення набуває спектральний аналіз таких поглядів також щодо географічного сегментування, соціально-політичного забезпечення та економічного розподілу. Варто розглядати інтеграційні процеси в рамках взаємопов'язаних етапів з урахуванням географічного та господарського сегментів.

Є.В. Масленніков вважає, що інтеграційні процеси в національному макроекономічному просторі можуть здійснюватися в рамках взаємопов'язаних етапів з урахуванням географічного та господарського сегментів. Географічний сегмент – це відокремлювана частина діяльності суб'єкта з виробництва та продажу певного виду (групи) продукції (товарів, робіт, послуг) у конкретному економічному середовищі, яка відрізняється від інших економічними та політичними умовами географічного регіону; взаємозв'язком між діяльністю

в різних географічних регіонах; територіальним розташуванням виробництва продукції (робіт, послуг) або покупців продукції (товарів, робіт, послуг); характерними для географічного регіону ризиками діяльності; правилами валютного контролю та валютними ризиками в таких регіонах. Господарський сегмент є відокремлюваною частиною діяльності суб'єкта з виробництва та продажу певного виду (або групи) продукції (товарів, робіт, послуг), яка відрізняється від інших видом продукції (товарів, робіт, послуг); способом отримання доходу (способом поширення продукції, товарів, робіт, послуг); характером виробничого процесу; характерними для цієї діяльності ризиками; категорією покупців [2]. Процес сегментного виокремлення взаємодії інтеграційних процесів дає можливість більш чіткого розмежування інтеграційних зрушень в господарській діяльності та більш повно розкриває сутність інтеграційних процесів.

Поетапний механізм методологічного забезпечення практичної цілісності інтеграційних процесів можна розглядати, як зазначають Г.С. Григор'єв та І.М. Ненно, з достатнім ступенем умовності, а також виділити три етапи інтеграційних процесів у національному макроекономічному просторі, такі як перепрофілювання, реформування та структуризація. Перший етап є першим кроком на шляху широкомасштабної інтеграції суб'єктів господарювання.

Перепрофілювання діяльності суб'єктів господарювання – це зміна технологій операційної діяльності суб'єкта господарювання для випуску нової продукції (виконання робіт, надання послуг) з урахуванням географічного та господарського сегментів національної економіки. Завдяки сегментації та з урахуванням окремих умов суб'єкт національної економіки може зосередитись на відповідному сегменті (господарському або географічному) та визначити їх пріоритетність. Пріоритетність господарського сегменту базується на формуванні організаційної структуризації окремих суб'єктів національного макроекономічного середовища на основі результатів їх діяльності. Пріоритетність географічного сегменту потребує врахування організаційної структуризації за регіональною складовою. Реалізація етапу перепрофілювання дасть змогу скоротити витрати операційної діяльності, розширити доступ до внутрішнього та зовнішнього ринків збуту, а також підвищити конкурентоздатність в умовах мінливого агресивного середовища.

На етапі реформування необхідно вирішити завдання розширення операційної діяльності суб'єктів з урахуванням модернізації необоротних активів та налагодження взаємозв'язків між суб'єктами національної економіки під впливом географічної та господарської сегментації. Цей етап буде сприяти обміну технологіями між суб'єктами національної економіки, що позитивно позначиться на задоволенні її потреб та ефективності.

Етап структурних перетворень в рамках інтеграційних процесів у національному макроекономічному просторі включає такі завдання:

– структурна перебудова галузевого комплексу країни щодо розширення виробництва високотехнологічної та сучасної продукції для задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх споживачів;

– пріоритетний розвиток галузей, які переробляють сільськогосподарську сировину з урахуванням експортного потенціалу;

– структурні перетворення в національному макроекономічному просторі задля повного усунення дублювання діяльності приватного й державного секторів у її складі.

Реалізація вищезазначеного етапу буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності національної економіки в міжнародному середовищі та забезпечити посилення економічних позицій країни [3].

Л.Л. Калініченко [4] вважає, що взаємодія господарюючих суб'єктів є інтеграційною, якщо:

– відбувається між двома й більше суб'єктами у певних інституційних рамках, які задають засоби, механізми та структури економічної взаємодії;

– заснована на єдності цілей, інтересів та економічної політики суб'єктів;

– передбачає узгодженість дій та відсутність суперництва;

– формує стійкі зв'язки, засновані на ієрархії (порядкуванні) або рівноправності суб'єктів;

– приводить до формування нового суб'єкта, який функціонує як єдиний комплекс інтегрованої структури.

Розвиток інтеграційної взаємодії господарюючих суб'єктів обумовлений декількома причинами. По-перше, трансформаційними процесами, що відбуваються у вітчизняній економіці та змінили умови господарювання. Це пов'язане з розвитком нових галузей виробництва, збільшенням диференціації та інтеграції окремих виробництв, поглибленням міжнародного поділу праці, необхідністю становлення постіндустріального та інформаційного суспільства; посилюється залежність російської економіки від світового господарства, розвитком економічної глобалізації. Ці чинники привели до наростаючого ускладнення структурних складових економіки, включаючи не тільки збільшення кількості її елементів, але й зміну якісних параметрів останніх, а також ускладнення умов, систем та механізмів їх взаємодії у формі інтеграції на різних рівнях економічної системи. По-друге, історичною еволюцією форм організації виробництва, яка привела до виникнення інтегрованих структур нового типу, а саме мережевих корпорацій, кластерів та інших структур інституційного типу [5].

Характерним для методологічного забезпечення розвитку інтеграційних процесів є взаємозв'язок інтеграції та можливості вільного розпорядження ресурсами, а саме придбання активів, основних засобів, акцій інших компаній; злиття й поглинання. Інтеграційні процеси характеризуються іншою якістю та здійснюються активніше в умовах, коли економічні суб'єкти мають господарську самостійність, право вільного укладання угод аж до відособлення та приєд-

нання підприємств. Стан інституціонального середовища є найважливішою макроекономічною умовою, яка впливає на можливість реалізації інтеграційних процесів [6, с. 385].

У соціальному аспекті інтеграція сільського господарства та промисловості в аграрному секторі сприяє стиранню відмінності між містом та селом, зменшенню відсталості села та панування міста над селом. Саме громадський поділ праці спонукає створення матеріальних передумов інтеграції землеробства й промисловості.

Союз сільського господарства та промисловості не виникає і не досягається сам по собі. Для цього потрібні такі соціальні передумови:

- високий рівень розвитку продуктивних сил та виробничих відносин;
- достатній ступінь суспільного поділу праці;
- індустріалізація сільськогосподарського виробництва;
- поглиблення спеціалізації та підвищення рівня концентрації виробництва сільськогосподарських товарів;
- розширення та поглиблення міжгосподарської кооперації;
- зародження й розвиток виробничо-економічних зв'язків між сільськогосподарськими та промисловими підприємствами у формі агропромислової інтеграції [7].

Методологічно, законодавчо та організаційно інтеграційні процеси поки що не до кінця врегульовані. Для функціонування різних типів інтегрованих агропромислових формувань за ефективною діяльністю малого й середнього агробізнесу виникає потрібна створення стабільного зовнішнього та внутрішнього середовища,

тобто доцільними є створення й підтримка пропорційного розвитку всіх видів підприємств та формувань в АПК, розуміння сутності основних понять, які характеризують процеси, що відбуваються [8].

Зміцнення ринкових відносин в АПК поставило розвиток інтеграції в залежність від попиту, пропозиції, конкуренції на ринку сільськогосподарської сировини та продовольства [9], що стимулює до подальшого вивчення інтеграційних процесів в аграрному секторі та сучасніше характеризує процес агропромислової інтеграції вже в умовах сучасних соціально-економічних зрушень, політичних реформ та євроінтеграційних перетворень.

Висновки. В результаті узагальнення проведених досліджень, основною метою яких було планомірне розкриття сутності та методології забезпечення пізнання, цінності та оцінювання перспектив розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі, здійснено сегментний та поетапний аналіз базових положень методології розвитку інтеграційних процесів, в результаті якого встановлено, що основні відмінності та риси поділу на географічний та господарський сегменти залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта та виду діяльності, яку він провадить; базовими етапами інтеграційних процесів у національному макроекономічному просторі є перепрофілювання, реформування та структуризація. Перспективні дослідження щодо методологічного забезпечення розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі варто сконцентрувати на взаємодії запропонованих вище етапів.

Список літератури:

1. Кундеус О.М. Особливості розвитку інтеграційно-кластерних процесів в АПК. *Інноваційна економіка*. 2014. № 6. С. 42–48.
2. Масленников Є.В. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : монографія. Одеса : Прес-кур'єр, 2015. 316 с.
3. Григорєв Г.С., Ненно І.М. Розвиток інтеграційних процесів у національному макроекономічному середовищі. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2017. Т. 22. Вип. 5(58). С. 65–71.
4. Калініченко Л.Л. Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 34. С. 393–396.
5. Тищенко О.М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2010. № 21. С. 74–80.
6. Лукінов І.І. Проблеми міжгосподарського кооперування і агропромислової інтеграції. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. Кн. II. 794 с.
7. Мартинюк І.І. Методологія агропромислової інтеграції. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: економічна*. 2013. № 43. С. 144–147. URL: http://www.lac.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovi_Vydannya/Vydan_Ekon/Docs/Visnyk_Ekonomika_Vypusk43.pdf#page=144 (дата звернення: 15.04.2019).
8. Басюркіна Н.Й. Методологічні основи агропромислової інтеграції. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 45. С. 159–168.
9. Басюркіна Н.Й. Особливості розвитку інтеграційних процесів в агропродовольчому секторі України. *Наукові праці НДФІ*. 2012. № 3. С. 79–86. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npdfi_2012_3_11.pdf (дата звернення: 16.04.2019).

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

В статье предложены научные подходы к решению вопросов теоретико-методологического обеспечения основ создания, функционирования и развития интеграционных процессов в аграрном секторе. Исследованы базовые положения формирования методологии развития интеграционных процессов в аграрном секторе. Освещены основные положения касательно условного поэтапного формирования методологии обеспечения практической целостности развития интеграционных процессов в аграрном секторе, присущие интеграции. Определено, что методология развития интеграционных процессов в аграрном секторе осуществляется путем сегментного выделения географических и хозяйственных факторов. Раскрыты основные характерные особенности методологического обеспечения развития интеграционных процессов за счет взаимосвязи интеграции и возможности свободного распоряжения ресурсами.

Ключевые слова: методология, этапы, интеграционные процессы, аграрный сектор, развитие.

FORMATION OF METHODOLOGY OF DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

The research deals with the current issue of integration shifts and transformations in the agrarian sector of the Ukrainian economy. Significance of this research is supported by the fact that agriculture acts as the guarantor of food security of the country. Integration processes, as well as any economic processes, require a decent methodological support for increasing their efficiency and development, stimulating economic activity and capacity. There is an urgent need to study the methodological foundations of the formation, functioning and development of integration processes in the agrarian sector in general and integrated agro-industrial structures as an independent economic unit. The article is devoted to the disclosure of the essence and generalization of proposals on scientific approaches to solving the problems of the theoretical and methodological provision of the foundations of the formation, functioning and development of integration processes in the agrarian sector. The article deals with the necessity of: studying the basic provisions for the development of a methodology for the development of integration processes in the agrarian sector; coverage of the basic provisions regarding the conditional phased formation of a methodology for ensuring the practical integrity of the development of integration processes in the agrarian sector, which are inherent in integration. A study, definition and disclosure is required: a methodology for the development of integration processes in the agrarian sector, which can be carried out through the segmentation of geographical and economic factors; the main features of the methodological support for the development of integration processes through the interconnection of integration and the possibility of free disposal of resources. The article proposes the solution of the main questions of the methodology formation and its main stages for the further development of integration processes in the agrarian sector of the Ukrainian economy. One of the main issues that are highlighted in the work is the establishment of the dependence of systemic, steady development of integration processes on the institutional, geographical and social conditions.

Key words: methodology, stages, integration processes, agrarian sector, development.

УДК 330.341.1

Малюта Л.Я.

доктор економічних наук, доцент,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Дерманська Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

Maliuta Liudmyla

Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj

Dermanska Liudmyla

Chortkiv Educational and Scientific Institute of
Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University

ІННОВАЦІЙНО-ЦИФРОВІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто важливість розвитку цифрової економіки для забезпечення конкурентоспроможності України на світовому ринку. Визначено, що інноваційні та цифрові процеси є взаємодоповнюючими, адже застосування інновацій породжує цифрові зміни, впровадження інновацій дає змогу спростити адаптивний процес до цифрової економіки. Особливу увагу приділено взаємозв'язку інноваційних засобів та цифрових процесів в контексті реалізації інноваційно-цифрової економіки. Зокрема, здійснено аналіз основних показників, таких як Networked readiness index, Global innovation index, Global entrepreneurship index, The UN E-Government Development Index, що характеризують нашу державу, яка перебуває на етапі становлення цифрової економіки та цифрового суспільства. Розкрито проблеми, нові виклики та вжиті державою заходи для побудови цифрової інфраструктури.

***Ключові слова:** економіка, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, трансформація, цифрова економіка.*

Постановка проблеми. Світовий та вітчизняний економічний ринок постійно перебуває в адаптації до факторів, які видозмінюються з новими політичними, соціальними та фінансовими процесами. Відомо, що сучасних трансформаційних умовах рушійною силою забезпечення конкурентоспроможності економіки та припливу інвестицій є інновації в усіх проявах. Однак виклики XXI століття формують нові горизонти, для досягнення яких необхідно будувати інноваційно-цифрову економіку. Інноваційні та цифрові процеси є взаємодоповнюючими, адже застосування інновацій породжує цифрові зміни, впровадження інновацій дає змогу спростити адаптивний процес до цифрової економіки. В цьому напрямі необхідно здійснювати узгоджену інноваційну політику від ідеї до реалізації на ринку цифрових технологій для створення й розвитку бізнесу, заснованого на нових технологічних рішеннях або бізнес-моделях, які не застосовувалися раніше. Водночас національна інноваційна політика розвивається недостатньо швидко, а цифрова економіка залишається сферою з нерозкритим потенціалом для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перспективного розвитку вітчизняної економіки в умовах постійних інноваційних та цифрових змін економіки активно розкривається у вітчизняних наукових джерелах,

авторами яких є Л. Кіт, Г. Карчева, С. Коляденко, І. Малік, Н. Мешко, А. Шемет, К. Скінер, В. Фіщук та інші вчені. Однак для забезпечення збільшення темпів економічного зростання, особливо на ринках, що розвиваються, необхідно дослідити взаємовплив складових інноваційно-цифрової економіки, які в перспективі впливають на посилення конкурентоспроможних переваг країни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування тісного взаємозв'язку інноваційного та цифрового розвитку, визначення стану та пріоритетів державної політики для забезпечення становлення цифрової економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи світову економічну платформу, можемо виділити, що її розвиток відбувається з використанням інноваційних та інформаційних технологій, а цей перехід в цифрову економіку отримав назву Четвертої промислової (індустріальної) революції.

Цифрова економіка (англ. *Digital economy*) – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Все частіше цифрова економіка переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування складнішим. Під цифровою економікою розуміють виробництво, продажі та постачання продуктів через комп'ютерні мережі [1].

В сучасних динамічних умовах для підвищення конкурентоспроможності продукції, підприємства, посилення соціально-економічного розвитку держави на світовому ринку слід впроваджувати не тільки інноваційні, але й інноваційно-цифрові технології в усі напрями економічної діяльності.

Інновації є ефективним засобом конкурентної боротьби, оскільки сприяють створенню нових потреб, зниженню собівартості продукції, припливу інвестицій, підвищенню іміджу або рейтингу виробника нових продуктів, відкриттю та захопленню нових ринків, зокрема зовнішніх [2, с. 18].

Цифрові зміни можна представити у вигляді нових технологій, процесів, нових бізнес-моделей, які повинні постійно пристосовуватися до сучасних реалій в процесі реалізації.

Інноваційні та цифрові процеси є взаємодоповнюючими, адже застосування інновацій породжує цифрові зміни, впровадження інновацій дає змогу спростити адаптивний процес до цифрової економіки. Розглянемо бачення сутності поняття «цифрова економіка» сучасними економістами в табл. 1.

Якщо звернути увагу на політику нашої держави, то можна констатувати, що важливим кроком щодо становлення інноваційно-цифрової економіки є схвалення 6 квітня 2017 року Стратегії розвитку високотехнологічних індустрій для України до 2025 року. Саме в ній визначено основні програми, які створюють фундаментальні умови стратегічного розвитку:

- 1) створення Офісу розвитку інновацій для підтримки інноваційних проектів;
- 2) розвиток експортно орієнтованої інноваційної екосистеми;
- 3) затвердження розвитку цифрової інфраструктури та суспільства на порядку денному для України;

4) програма заохочення й залучення світових високотехнологічних лідерів до розвитку виробництва, проведення наукових досліджень та створення робочих місць в Україні;

5) програма популяризації застосування високих технологій, науки та техніки громадянами, насамперед серед молоді [7].

Крім того, Кабінет Міністрів України 25 жовтня 2017 року прийняв Рішення про створення при уряді Ради інновацій, яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів, що утворюється для вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері розвитку інновацій, забезпечення ефективної співпраці Кабінету Міністрів, органів виконавчої влади, громадянського суспільства, суб'єктів господарювання та суб'єктів інноваційної діяльності задля розроблення, організації, координації та вжиття заходів, механізмів та умов для інноваційного розвитку національної економіки, створення інноваційної інфраструктури та впровадження реформ у сфері інноваційної діяльності [6].

Важливим етапом процесу переходу до цифрової економіки в Україні став проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», розроблений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та провідними експертами ІТ-сфери наприкінці 2017 року. Він був схвалений у січні цього року та містить такі напрями цифрового розвитку [5]:

- подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур;
- розвиток цифрових компетенцій;
- впровадження концепції цифрових робочих місць, цифровізація реального сектору економіки;

Таблиця 1

Трактування сутності цифрової економіки сучасними економістами

Автор	Визначення
Петро Яцук (голова наглядової ради дата-центру «Парковий»)	Цифрова економіка не створюється рішеннями виконавчої влади, вона, як пазл, складається з окремих елементів, а саме конкретних бізнес-проектів, з використанням сучасних технологій.
Валерій Фіщук (спіголова ІТ-комітету Американської торговельної палати, співавтор Цифрової адженди-2020)	Цифрова економіка – це доведена основа конкурентоспроможності та економічного зростання. Вона природно пришвидшує будь-яку економічну діяльність. Це універсальний інструмент, адже технології навколо нас, потрібно почати їх впроваджувати.
Володимир Михайлов (технічний директор “ІТ-Enterprise”)	Цифрова економіка – це штучний інтелект, роботизація, електронні гроші, промислова біологія, оброблення великих масивів даних, безпілотний транспорт тощо.
Надія Васильєва (засновник громадської організації, яка раніше очолювала “Microsoft-Україна”)	Йдеться про цифровізацію за трьома напрямками, такими як урядова політика, освіта та бізнес. Кінцевим результатом має стати побудова ринку цифрових технологій, підвищення конкурентоспроможності та перетворення України на розвинену технологічну державу.
Юрій Пивоваров (директор Асоціації «Інноваційний розвиток України»)	Цифрова економіка – це будь-яка діяльність, пов'язана з інформаційними технологіями. В цьому разі важливо розділити терміни «цифрова економіка» й «ІТ-сфера», адже йдеться не про розвиток ІТ-компаній, а про споживання послуг чи товарів, які вони надають (онлайн-торгівля, електронне врядування тощо) з використанням цифрових інформаційних технологій.
Олексій Щербатенко (партнер з розвитку бізнесу “SmartTender.biz”)	Цифрова економіка — це економіка віртуальних світів.

Джерело: систематизовано авторами

- реалізація проектів цифрових трансформацій;
- громадська безпека, освіта, сфера охорони здоров'я, туризм;
- електронна демократія, державне управління;
- екологія та охорона навколишнього середовища;
- життєдіяльність міст;
- безготівкові розрахунки;
- гармонізація з європейськими та світовими науковими ініціативами.

Вагомим фактом, що свідчить про реалізацію поставлених завдань, є затвердження у бюджеті 2018 року 50 млн. грн. на фінансування підтримки інновацій, що дасть змогу реалізовувати наукові розробки у конкретні практичні дії для розвитку інновацій та цифрової економіки в Україні. Ця цифра є мізерною для досягнення цілей, проте перший крок щодо впровадження цифрових технологій та послуг вже зроблено.

Згідно з даними Світового банку, цифрові дивіденди (результати від цифрових трансформацій) – це динамічне зростання економіки, бізнесу, отже, й податкові надходження, притік нових інвестицій тощо. Водночас впровадження цифрових технологій супроводжується певними викликами, які мають подолати суспільство й держава для успішного впровадження цифрової економіки в життя [3, с. 13–21]:

- короткострокове зниження продуктивності праці від впровадження нових технологій;
- скорочення кількості працівників, зокрема високооплачуваних та низько кваліфікованих робітників, отже, зростання технологічного безробіття;
- тимчасове зростання нерівномірності в розподілі доходів на період підвищення кваліфікації працівників до потрібного рівня кваліфікації;
- значні зміни в регіональній структурі розміщення продуктивних сил, необхідній освіті та кваліфікаціях персоналу, інфраструктурі.

Можна констатувати, що Україна також перебуває на етапі становлення цифрової економіки та цифрового суспільства, однак, на якому саме і які кроки необхідні для реалізації, розглянемо на основі фактичних даних, що показують реальний стан.

За останні два роки Україні вдалося зупинити економічне падіння, а у 2017 році економіка зросла на 2,3%. Однак подальше прискорення економічного та соціального розвитку є можливим лише за умови цифрових перетворень. Саме цифрова економіка є акселератором соціально-економічного життя суспільства у сучасному світі, адже саме вона здатна стрімко підвищити ВВП країни. Згідно з даними Всесвітнього економічного форуму у 2015 році частка цифрової економіки у загальносвітовій економіці перевищила 20% і стрімко зростає.

«Сьогодні близько 35% сільського населення України взагалі не мають доступу до широкопasmового Інтернету. 53% українських шкіл і 99% медичних закладів теж не підключені. виправити цю ситуацію можна за допомогою проектів державно-приватного партнерства, що дадуть змогу за кілька років досягти покриття широкопasmового Інтернету понад 80%. Схвалена Концепція стане нашим дороговказом у цьому та інших цифровізаційних процесах», – зазначив перший віцепрем'єр-міністр, міністр економічного розвитку і торгівлі Степан Кубів.

Одними з основних показників, які характеризують стан та динаміку розвитку економіки, зокрема інноваційного, є Індекс галузевої готовності (Networked readiness index), Глобальний інноваційний індекс (Global innovation index) та Індекс глобального підприємництва (Global entrepreneurship index). На рис. 1 зображено рейтинг України за відповідними індексами. Так, Індекс галузевої готовності – це комплексний показник, який характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, за якого Україна покращила свої позиції від 72 місця у 2013 році до 59 місця у 2016 році. Позитивна динаміка спостерігається щодо глобального інноваційного індексу, адже наша держава за п'ять років піднялась на 28 позицій, посівши 43 місце у світовому рейтингу. Зовсім інша ситуація спостерігається щодо Індeksu глобального підприємництва, де Україна послабила свій рейтинг за три роки на 9 пунктів.

Для більш повного розкриття цієї проблематики проаналізуємо Індекс розвитку електронного урядування Організації Об'єднаних Націй (The UN E-Government Development Index, EGDI), який надає системне оцінювання тенденцій у використанні інформаційно-комунікаційних технологій державними структурами (рис. 2).

Динаміка коливання позицій України за відповідним індексом свідчить про вкрай негативну тенденцію за десять років. Тільки у 2016 році видно покращення ситуації на 25 пунктів, а у 2018 році Україна опустилась на 20 позицій, посівши 82 місце зі 193 країн, коли, наприклад, Польща посідає 33 місце.

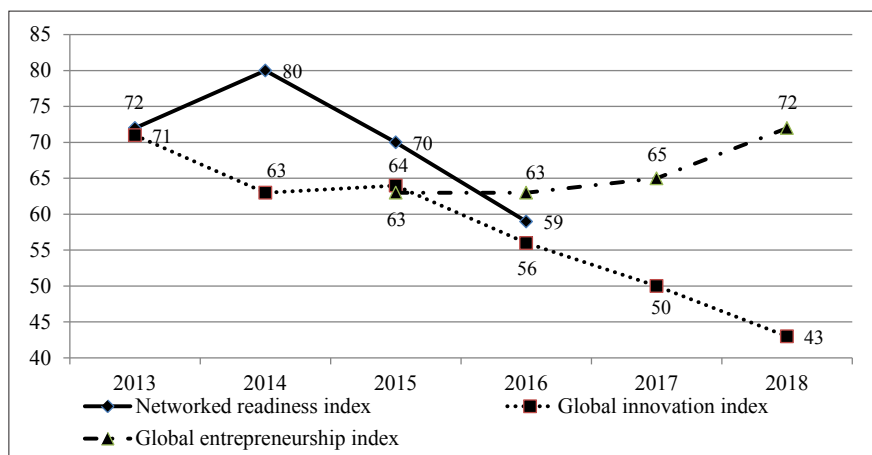

Рис. 1. Місце України у світових рейтингах за 2013-2018 роки

Джерело: складено на основі джерела [11]

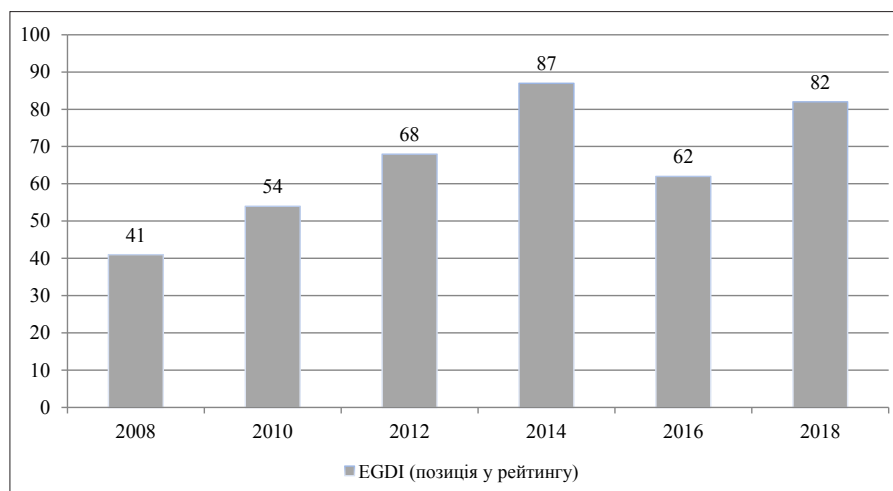

Рис. 2. Позиція України у світовому рейтингу за розвитком електронного врядування за 2008-2018 роки

Джерело: складено на основі джерела [10]

Індекс EGDІ формується з таких трьох складових, як Індекс онлайн-послуг (OSI), який для України у 2018 році становив 0,5694; Індекс інфраструктури електрозв'язку (ТІІ) (0,4364), що є досить низькими відносно світових лідерів, а саме Австралії та Монако. Щодо третьої складової, то нею є Індекс людського капіталу (НСІ), який склав 0,8436 у 2018 році, коли лідером стала Німеччина з показником 0,9150, що свідчить про те, що Україна залишається світовим осередком людського інтелекту для розвитку цифрової економіки.

Запровадження цифрової економіки в Україні фактично звужується до розвитку комунікаційних та інформаційних мереж. Це не стане для когось новою, адже цифрова інфраструктура в Україні зовсім нерозвинена. Про це свідчать цифри: позиції України у світі за показниками якості інтернет-з'єднання неймовірно низькі, адже у січні 2019 року вона посіла 93 місце за якістю мобільного Інтернету та 51 місце за якістю широкопasmового Інтернету [12].

Аналізуючи показники, які характеризують розвиток інформаційної мережі, зазначаємо, що хоча динаміка є позитивною, однак вона демонструє недостатній рівень інтернет-забезпечення країни. Світовим лідером є Німеччина, де інтернет-користувачі становлять 96,67%. У Польщі питома вага широкопasmового Інтернету складає 19,17%, бездротового Інтернету – 68,59%, а інтернет-користувачів – 73,3%.

Згідно з офіційними статистичними даними у 2017 році кількість підприємств, що отримували замовлення через

комп'ютерні мережі на продаж товарів або послуг, щодо кількості підприємств, які використовували комп'ютери, становила 6,4%. Кількість підприємств, що здійснювали закупівлі через комп'ютерні мережі товарів або послуг, щодо кількості підприємств, які використовували комп'ютери, становила 20,3% [4].

Крім того, в українській економіці існує низка інших вагомих факторів, які негативно впливають на становлення цифрової економіки, усунення яких є складним завданням. Зокрема, рівень зношеності виробничих ресурсів є високим, великою є залежність від імпорту інноваційних технологій, відсутня орієнтація освіти на циф-

рові тенденції, наявний відтік за кордон кваліфікованих спеціалістів у сфері ІТ-технологій, не створені сприятливі умови для впровадження інновацій та технологій.

Говорячи про подальше розширення використання електронних технологій, вважаємо, що уряд нашої держави повинен реалізовувати конкретні дії та кроки, а не визначати пріоритети та концепції тільки у формальному вигляді.

Проте владою передбачається розвиток цифрової економіки, що має стимулювати зростання за основними показниками до 30 пунктів.

Багато сучасних економістів та політиків визначають, якими мають бути подальші кроки держави щодо розвитку інноваційно-цифрової економіки, однак доцільно виділити основні:

- формування цифрового соціального середовища для населення;
- формування податкових пільг щодо витрат, пов'язаних зі вкладенням у технології;
- лояльна кредитна політика щодо погашення частки кредиту на інноваційно-цифрові проекти за рахунок бюджетних коштів;
- митні преференції під час імпорту інноваційного обладнання;
- створення умов для реалізації новаторських ідей науковців;
- впровадження інформаційних систем в управлінні об'єднаними територіальними громадами;
- розширення інтернет-комунікацій;

Таблиця 2

Розвиток інтернет-інфраструктури в Україні за 2012-2018 роки

Показник	Роки				Абсолютне відхилення		
	2012	2014	2016	2018	2014/2012	2016/2014	2018/2016
Інтернет користувачі, %	23,0	33,7	43,4	52,48	10,7	9,7	9,08
Бездротовий Інтернет, %	5,79	5,43	6,7	23,01	-0,36	1,27	16,31
Широкопasmовий Інтернет, %	8,05	8,0	8,41	12,2	-0,05	0,41	3,79

Джерело: складено на основі джерела [10]

– кібербезпека та конфіденційність;
– посилення співпраці в міжнародному цифровому просторі.

Щодо оподаткування цифрової економіки 30 липня 2018 року у Буенос-Айресі міністри фінансів Великої двадцятки обговорили проблеми питання та підтвердили своє зобов'язання укласти багатосторонню угоду стосовно оподаткування цифрової економіки. Обговорувалась також проблема використання криптоактивів задля ухилення від оподаткування. В результаті дискусії була опублікована доповідь, яка містить рекомендації щодо податкової політики, спрямовані на врегулювання майбутніх технологій [8].

Отже, як зазначається, цифрова економіка – це інноваційна динамічна економіка, що базується на активному впровадженні інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій в усі види економічної діяльності та сфери життєдіяльності суспільства, що дає змогу підвищити ефективність та конкурентоспроможність окремих компаній, економіки та рівень життя населення [9].

Наведемо приклади вираження реалізації цифрової економіки в Україні. Банки створили онлайн-сервіси для

смартфонів; медична реформа містить доступну опцію надсилання результатів аналізів чи консультацій з лікарем через Інтернет; освітній сектор пропонує масові онлайн-курси, вебінари, онлайн-конференції та інтернет-тестування; в державному управлінні має місце формування онлайн-сервісів для спрощення обслуговування населення. Цифрові трансформації відкривають нові можливості для держави, суспільства та громадян.

Висновки. Постійний прогрес породжує появу цифрових та інноваційних технологій, нових моделей, технологій, нового типу мислення, формує нові умови для всіх суб'єктів економічної діяльності, що в подальшому не тільки приведе до зростання ВВП, але й забезпечить створення основи для формування електронних систем, необхідних для громадян та бізнесу. Крім того, Україна володіє вагомим інноваційно-цифровим потенціалом, який залишається не реалізованим сьогодні. Отже, щоби ми не залишались для передових країн джерелом інтелектуального ресурсу, уряду доцільно в короткі терміни створити сприятливі умови та вжити дієвих інноваційних заходів в контексті розвитку цифрової економіки в Україні.

Список літератури:

1. Цифрова економіка / Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Цифрова_економіка (дата звернення: 15.04.2019).
2. Дерманська Л. Економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємств харчової промисловості : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Тернопіль, 2013. 217 с.
3. Карчева Г., Огородня Д., Опенько В. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. Фінансовий простір. 2017. № 3(27). С. 13–21
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.04.2019).
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi> (дата звернення: 15.04.2019).
6. Про утворення Ради з розвитку інновацій : Постанова КМУ від 25 жовтня 2017 року № 895. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2017-p> (дата звернення: 15.04.2019).
7. Стратегії розвитку високотехнологічних індустрій для України до 2025 року. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a8590ddc-7f44-49ed-8587-4127ca3655bd&title=UriadoviiKomitetPidGolovuvanniamStepanaKubivaSkhvalivStrategiiuRozvitkuVisokotekhnologichnikhIndustriiDliaUkrainiDo2025-Roku> (дата звернення: 15.04.2019).
8. Унікальна інтерактивна платформа податкових знань Taxlink. URL: <https://taxlink.ua/ua/news/ministri-finansiv-velikoi-dvadcjatk-i-obgovorili-opodatkuvannja-cifrovoi-ekonomiki-ta-kriptoaktivi.htm#hcq=AN1V6jr> (дата звернення: 15.04.2019).
9. Шваб К. Четвертая промышленная революция / пер. с англ. Москва : Э, 2017. 208 с.
10. E-Government Development Index 2018. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information> (дата звернення: 15.04.2019).
11. Networked readiness index. URL: <https://knoema.ru/atlas/topics/Мировые-рейтинги/Мировые-рейтинги/Networked-readiness-index?baseRegion=UA> (дата звернення: 15.04.2019).
12. Speedtest Global Index. URL: <https://www.speedtest.net/global-index> (дата звернення: 15.04.2019).

ИННОВАЦИОННО-ЦИФРОВЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрена важность развития цифровой экономики для обеспечения конкурентоспособности Украины на мировом рынке. Определено, что инновационные и цифровые процессы являются взаимодополняющими, ведь применение инноваций порождает цифровые изменения, внедрение инноваций позволяет упростить адаптивный процесс к цифровой экономике. Особое внимание уделено взаимосвязи инновационных средств и цифровых процессов в контексте реализации инновационно-цифровой экономики. В частности, осуществлен анализ основных показателей, таких как Networked readiness index, Global innovation index, Global entrepreneurship index, The UN E-Government Development Index, которые характеризуют наше государство, находящееся на этапе становления цифровой экономики и цифрового общества. Раскрыты проблемы, новые вызовы и принятые государством меры для построения цифровой инфраструктуры.

Ключевые слова: экономика, инновационное развитие, конкурентоспособность, трансформация, цифровая экономика.

INNOVATIVE AND DIGITAL PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE

The article considers the importance of the development of the digital economy to ensure Ukraine's competitiveness on the world market. The fourth industrial (industrial) revolution is the development of the economic world space with the use of innovative and information technologies. It has been determined that innovation and digital processes are complementary, since the use of innovations generates digital changes; the introduction of innovations makes it possible to simplify the adaptive process to the digital economy. That is why the definition of the concept of "digital economy" is revealed by modern Ukrainian economists, which gives a greater possibility to understand its essence. Particular attention is paid to the interconnection of innovative tools and digital processes in the context of the implementation of innovation and digital economy. In particular, the analysis of key indicators was done: Networked readiness index, Global innovation index, Global entrepreneurship index, The UN E-Government Development Index, Online Services Index (OSI), Telecommunication Infrastructure Index (TII), Human Capital Index (HCI)) that characterize our state, which is at the stage of the emergence of the digital economy and digital society. The introduction of the digital economy in Ukraine is actually narrowing down to the development of communication and information networks. This will not be the news for anyone that the digital infrastructure in Ukraine is completely underdeveloped. This is evidenced by the figures that the position of Ukraine in the world in terms of Internet connection quality is incredibly low: in January 2019, 93 place on the quality of mobile Internet and 51 on the quality of broadband Internet. In particular, the article outlines the main legislative and economic measures of the state for building digital infrastructure, in addition, the existing problems and new challenges are systematized, which allows constructing an effective innovation and digital system in the complex. At the moment, Ukraine remains the world's center for human intelligence for the development of the digital economy. Further expansion of the use of electronic technologies, the government of our state should implement concrete actions and steps, and should not define priorities and concepts only in a formal way.

Key words: economy, innovation development, competitiveness, transformation, digital economy.

УДК 339.137.2:637.1

Рожко З.П.

викладач економічних дисциплін,
Вінницький коледж
Національного університету харчових технологій

Струс Л.А.

викладач економічних дисциплін,
Вінницький коледж
Національного університету харчових технологій

Чеснік Н.М.

кандидат економічних наук, викладач економічних дисциплін,
Вінницький коледж
Національного університету харчових технологій

Rozhko Zoya, Strus Liudmyla, Chesnik Natalia
Vinnitsa College National University of food technologies

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

У статті досліджено поняття конкурентоспроможності. Охарактеризовано молочну галузь України, зокрема проаналізовано динаміку розвитку молочної галузі України у 2013–2017 рр., наведено дані щодо споживання молока та молочних продуктів українцями. Наведено інформацію щодо чисельності корів за категоріями у господарствах. Проаналізовано виробництво молочної продукції в Україні, динаміку експорту молочної продукції в Україні, розглянуто відповідність потужних молокопереробних підприємств міжнародним стандартам. Досліджено світові ціни на молоко. Наведено топ-20 світових молочних компаній у 2018 р. та 2017 р. Виявлено, що українські виробники до топ-20 світових молочних виробників не входять. Наведено пропозиції для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств молочної галузі на міжнародному ринку. Зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, молоко, молокопереробна галузь, топ-20 молочних компаній.

Постановка проблеми. Молокопереробна галузь є основним складником агропромислового комплексу країни та складовою забезпечення національної безпеки. Молоко та молочні продукти є незамінними продуктами харчування населення. Показник споживання молочної продукції на душу населення є одним з основних показників, що характеризують добробут нації. Внаслідок зростання кількості населення на планеті збільшується величина споживання молока та молочних продуктів. Нині підприємства молочної промисловості країни змушені конкурувати не тільки з українськими підприємствами, але й із зовнішніми виробниками, тому перед ними гостро постає проблема створення конкурентних переваг, для вирішення якої потрібні наукові дослідження та пропозиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами дослідження сучасного стану та потенціалу розвитку молокопереробної галузі України займалися такі вітчизняні науковці, як Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко, П.Г. Саблук, В.І. Ємцев, В.М. Марченко.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сучасного стану молокопереробної галузі України, дослідження експортного потенціалу українських підприємств молочної галузі та їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність є основою ефективного розвитку економіки. Саме вона є вираженням та основним елементом конкуренції, що дає змогу економіці рухатися вперед, відкидати все зайве та залишати найефективніше. Економічна конкуренція, а також конкурентоспроможність знаходить своє яскраве відображення в обох суб'єктах економічних відносин, а саме виробниках та споживачах.

Вивченням та висвітленням різних аспектів конкурентоспроможності займалися багато вчених. Зокрема, М.О. Єрмолов вважає, що конкурентоспроможність виробника є відносною характеристикою, яка відображає відмінності процесу розвитку цього виробника від виробників-конкурентів як за ступенем задоволення своїми товарами чи послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності [3, с. 20]. В.Ю. Ільїн вважає, що конкурентоспроможність підприємства включає сукупність внутрішніх факторів, обумовлених рівнем використання його науково-технічного, виробничого, кадрового потенціалу, потенціалу маркетингових служб, а також зовнішніх соціально-економічних та організаційних факторів [4, с. 53]. Х.А. Фасх'єв вважає, що конкурентоспроможність – це оцінена споживачем властивість об'єкта перевершувати в певний момент часу без шкоди вироб-

нику за якісними та ціновими характеристиками аналогів в конкретному сегменті ринку [20, с. 54].

Отже, виходячи з наведених визначень, зазначаємо, що конкурентоспроможність необхідно розглядати на її різних рівнях. У статті ми здійснили дослідження конкурентоспроможності підприємств молочної галузі в Україні.

Сучасна стратегія соціально-економічного розвитку України передбачає нарощування агропромислового потенціалу країни. Молочна галузь, до складу якої входять маслоробна, сироробна, молочноконсервна підгалузі, а також виробництво продукції з незбираного молока, на сучасному етапі є однією з провідних у структурі харчової індустрії України. Молочна продукція є одним з основних продуктів харчування та супутнім компонентом під час виробництва різноманітних товарів харчової промисловості, зокрема кондитерських виробів, соусів, майонезу.

Однак за 1990-2017 рр. діяльність молокопереробних підприємств визначається низкою кризових тенденцій, пов'язаних насамперед із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію за одночасного зниження платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів.

Ефективний розвиток молокопереробної галузі безпосередньо залежить від стану молочного скотарства, у якому, на жаль, за останні роки спостерігаються негативні тенденції.

Проаналізуємо динаміку розвитку молочної галузі України у 2013-2017 рр. (табл. 1).

Згідно з даними Державної служби статистики, в 2017 р. виробництво молока та молокопродуктів в усіх категоріях господарств становило 10,3 млн. т, що

на 10,5% менше, ніж у 2013 р. За аналізований період відбулось також зниження обсягів імпорту продукції на 416 тис. т, що становить 75,9%. Результатом цих змін є зниження ресурсів молока та молокопродуктів у 2017 р. на 14,1% порівняно з 2013 р. Незначне зростання експорту на 8,6% та зниження витрат на корми на 17,3% вплинули на фонд споживання молока та молокопродуктів. Так, у 2017 р. загальна пропозиція та загальний фонд споживання молока та молочних продуктів в Україні становили 8,5 млн. т, що на 15,5% менше, ніж у 2013 р.

На початку 90-х рр. цей показник був на рівні 24,5 млн. т молока. Майже 80% сировини перероблялись на вітчизняних молочних підприємствах. Споживання молока та молочних продуктів тоді складало 373 кг на душу населення. Фактично це є науково обґрунтованою нормою споживання [5].

Сьогодні українці споживають 200 кг молока та молокопродуктів, що менше на 9,5%, ніж споживання у 2013 р., та на 46,4% від науково обґрунтованої норми споживання.

Відстають українці в споживанні молочних продуктів також від європейських традицій (для порівняння, сьогодні Франція та Скандинавські країни споживають понад 590 кг молока на людину в рік, а Прибалтійські – більше 300 кг) [6]. Така ситуація є прогнозованою, оскільки в Україні кожного року спостерігається зниження чисельності поголів'я корів (табл. 2).

Як видно з табл. 2, поголів'я корів щороку зменшується як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. Так, кількість корів в усіх категоріях господарств скоротилась на 400 тис. голів, що становить 15,9%. Така тенденція простежується як у сільськогосподарських підприємствах (зниження на 14,2%), так і в господарствах населення (зниження на 16,5%).

Таблиця 1

Баланс молока та молокопродуктів в Україні за 2013–2017 рр., тис. т

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2013 р.	
						(+, -)	(%)
Виробництво	11 488	11 133	10 615	10 382	10 281	-1 207	89,5
Зміна запасів	-45	85	-41	28	33	78	73,3
Імпорт	548	357	78	105	132	-416	24,1
Всього ресурсів	12 081	11 405	10 734	10 459	10 380	-1 701	85,9
Експорт	769	527	464	434	835	66	108,6
Витрати на корм	1 252	1 153	1 097	1 069	1 036	-216	327
Втрати	10	14	15	14	13	3	130,0
Фонд споживання	10 050	9 581	8 995	8 942	8 496	-1 554	84,5
У розрахунку на 1 особу, кг	220,9	222,8	209,9	209,5	200,0	-20,9	90,5

Джерело: [1]

Таблиця 2

Чисельність корів за категоріями господарств у 2013–2017 рр., тис. голів

Категорії господарств	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2013 р.	
						(+, -)	(%)
Сільськогосподарські підприємства	565	529	520,8	499,6	484,9	-80,1	85,8
Господарства населення	1 944	1 857,5	1 735,5	1 674,9	1 624,3	-319,7	83,5
Усі категорії господарств	2 509	2 386,5	2 256,3	2 174,5	2 108,9	-400,1	84,1

Джерело: [7]

Розглянемо те, як змінилась динаміка виробництва молочних продуктів в Україні за 2013-2017 рр. (табл. 3).

З табл. 3 можна побачити, що за більшістю груп відбувається поступове скорочення обсягів виробництва. Найбільшого спаду у 2017 р. порівняно з 2013 р. зазнали спреда та суміші жирів (зменшення на 94,8%), консерви молочні (на 32%), сир жирний (на 26,8%), продукти кисломолочні (на 21,7%), сир свіжий (на 18,3%), морозиво та харчовий лід (на 5,1%), молоко і вершки сухі (на 4,2%), молокозмісні продукти (на 0,2%). Серед молочної продукції суттєве зростання відбулося за групами казеїну (на 164,3%) та масла вершкового (на 16,1%). Виробництво молока обробленого рідкого у 2017 р. порівняно з 2013 р. фактично не змінилося, збільшившись лише на 0,4%, або 3 408 т.

Зниження обсягів виробництва молочної продукції, вочевидь, пов'язане зі зниженням споживання молока та молокопродуктів на душу населення внаслідок зниження платоспроможності населення та підвищення цін реалізованої продукції. Динаміка експорту молочної продукції України у 2013-2017 рр. наведена в табл. 4.

З табл. 4 бачимо, що разом зі скороченням виробництва дещо скорочується обсяг експортованої продукції. Суттєвого зниження експорту зазнали сири, а саме на 50 749 т, що становить 84,9%, та молочна сироватка (на 9,8%). Інші види продукції збільшили обсяги експорту у 2017 р. Так, обсяги експорту масла тваринного зросли

на 26 842 т (745,6%), казеїну – на 3 822 т (15,8%), молока і вершків – на 5 912 т (72,5%), морозива – на 2 119 т (71,8%), молока згущеного – на 16 130 т (52,5%), кисло-молочної продукції – на 466 т (14,4%).

Згідно з даними організації “FAO” у 2016 р. Україна посідала 16 місце за виробництвом коров'ячого молока. Причому у 2017 р. продуктивність виробництва молока українськими сільськогосподарськими виробниками зростає, досягаючи 6 тис. кг на корову [18].

Найбільшими виробниками молочної галузі в Україні є Вінницький молочний завод (компанія “Roshen”), компанія «Терра Фуд», компанія «Молочний альянс», компанія «Люстдорф», компанія «Данон Україна», група компаній «Альянс», компанія «Вім-Біль-Дан Україна», компанія «Лакталіс Україна», молочний комбінат «Придніпровський», ПрАТ «Тернопільський молокозавод» [17]. Для розширення ринків збуту молочних виробів необхідно, щоби підприємства молочної промисловості відповідали міжнародним стандартам. Нині на деяких молокопереробних підприємствах дотримуються міжнародних стандартів щодо систем управління та виробництва молочної продукції (табл. 5).

Досліджуючи дану табл. 5, зазначаємо, що стандарти управління якістю продукції ISO 9001 мають такі підприємства, як група компаній «Терра Фуд», ТОВ «Люстдорф», ПрАТ «Вінницький молочний завод» («Рошен»), ПрАТ «Вім-Біль-Дан Україна»,

Таблиця 3

Виробництво молочної продукції в Україні у 2013–2017 рр., т

Найменування продукції	Код за номенклатурою	Фактично вироблено					Відхилення 2017 р. від 2013 р.	
		2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	(+, -)	(%)
Молоко оброблене рідке	10.51.11	946 218	1 089 121	965 579	632 108	949 626	3 408	100,4
Молоко і вершки сухі	10.51.20.99.99	60 153	66 243	60 504	43 780	57 614	-2 539	95,8
Масло вершкове	10.51.30.99.99	92 822	113 908	100 876	70 749	107 722	14 900	116,1
Сир свіжий	10.51.40.30	82 823	74 205	67 204	46 406	67 156	-15 667	81,7
Сир жирний	10.51.40.99.99	163 849	128 712	122 537	76 092	120 031	-43 818	73,2
Консерви молочні	10.51.51	56 695	53 588	48 787	27 767	38 579	-18 116	68,0
Продукти кисломолочні	10.51.52	517 930	470 370	426 049	290 481	405 638	-112 292	78,3
Казеїн	10.51.53	2 673	4 792	5 605	4 889	7 065	4 392	264,3
Морозиво та харчовий лід	15.52.10.00	101 773	95 922	84 884	82 347	96 567	-5 206	94,9
Спреда та суміші жирів	10.89.14.40.10	53 052	52 443	36 240	19 470	23 716	-29 336	5,2
Молокозмісні продукти	15.89.19.40.20	141 190	171 684	154 686	92 091	140 937	-253	99,8

Джерело: [2]

Таблиця 4

Динаміка експорту молочної продукції України у 2013–2017 рр., т

Код УКТ ЗЕД	Найменування продукції	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2013 р.	
							(+, -)	(%)
0401	Молоко і вершки	8 150	6 948	8 833	10 489	14 062	5 912	172,5
0402	Молоко згущене	30 700	49 866	59 024	51 855	46 830	16 130	152,5
0403	Кисломолочна продукція	3 245	2 999	3 753	2 854	3 711	466	114,4
0404	Молочна сироватка	35 400	22 332	26 523	23 872	31 937	-3 463	90,2
0405	Масло тваринне	3 600	11 287	11 749	12 056	30 442	26 842	845,6
0406	Сири	59 800	19 464	10 816	8 051	9 051	-50 749	15,1
2105	Морозиво	2 950	2 879	4 519	4 464	5 069	2 119	171,8
3501	Казеїн	3 300	5 025	5 706	6 160	7 122	3 822	215,8

Джерело: [2]

Відповідність молокопереробних підприємств міжнародним стандартам

Підприємство	Стандарти
Група компаній «Терра Фуд»	ISO 14001, ISO 22000, ISO 9001
ТОВ «Люстдорф»	ДСТУ ISO 22000:2007 (НАССР), ДСТУ ISO 9001:2009
ПрАТ «Вінницький молочний завод» («Рошен»)	ISO 9001:2015, HALAL, KOSHER, FSSC-22000
Данон Україна	FSSC 22000
Група компаній АТ «Молочний альянс»	ДСТУ ISO 22000:2007 (№ UA.MQ 166-НАССР-339-13) та ДСТУ ISO 9001:2009 (№ UA.2.166.08240-13)
ПрАТ «Вімм-Біль-Дан Україна»	ISO 9001:2008 ISO 22000:2005 ДСТУ ISO 22000:2007
Група «Лакталіс – Україна»	ISO 22000
ПрАТ «Комбінат Придніпровський»	ISO 9001 : 2000
ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	ISO 22000 : 2005, ДСТУ ISO 9001
ТОВ «Андрушівський маслосирзавод»	ISO 9001:2018

Джерело: згруповано авторами за даними джерел [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16]

ПАТ «Roshen» (Вінницький молочний завод), ДП «Лакталіс – Україна», ПрАТ «Комбінат Придніпровський», ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Андрушівський маслосирзавод». Стандарт ISO 22000 мають такі підприємства, як група компаній «Терра Фуд», ПрАТ «Вінницький молочний завод» («Рошен»), група компаній АТ «Молочний альянс», ПрАТ «Вімм-Біль-Дан Україна», ПрАТ «Тернопільський молокозавод». Стандарт ISO 14001 має група компаній «Терра Фуд». Стандарт FSSC 22000 мають декілька підприємств, а саме ПрАТ «Вінницький молочний завод» («Рошен») і «Данон Україна».

Одним з економічних факторів, що впливають на якість продукції, є її ціна. Дослідимо світові ціни на молоко в деяких країнах світу (рис. 1).

Аналізуючи світові ціни на молоко, зазначаємо, що вони зменшились у 2018 р. порівняно з 2017 р. у таких країнах, як Росія, Польща, Естонія, Литва, Латвія, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія, Нова Зеландія.

В Україні у 2018 р. ціна на молоко зросла порівняно з 2017 р. на 9 євро/тонну, хоча навіть за збільшення ціни в Україні на молоко залишаються найнижчими з досліджуваних країн.

У 2017 та 2018 рр. Україна не входила в топ-20 світових молочних компаній (за обсягом грошового обігу). У трійку лідерів увійшли «Nestle», «Lactalis» і «Danone» (табл. 6). Порівнюючи 2018 р. з 2017 р., бачимо, що суттєвих змін в топ-20 молочних компаній не відбулось, адже всі компанії, що були у 2017 р. у топ-20, залишилися там у 2018 р.

Компанія «Lactalis» піднялась на друге місце, знову обігнавши «Данон» (останніми роками компанії постійно змінюють між собою друге та третє місця). Німецький концерн «DMK» перегнав «Kraft» і «Meiji» [19].

До топ-20 світових молочних виробників Україна не входила у 2017-2018 рр., хоча потенціал до розширення ринків збуту продукції країна має.

Для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств молочної галузі на міжнародному ринку необхідно:

- інтегрувати виробників та переробників, що дасть змогу регулювати цінову політику;
- створювати вертикально інтегровані агрохолдинги, що дасть змогу підвищувати якість продукції та формувати ефективну цінову політику;
- забезпечувати ефективну державну підтримку для збільшення поголів'я корів для всіх категорій господарств;

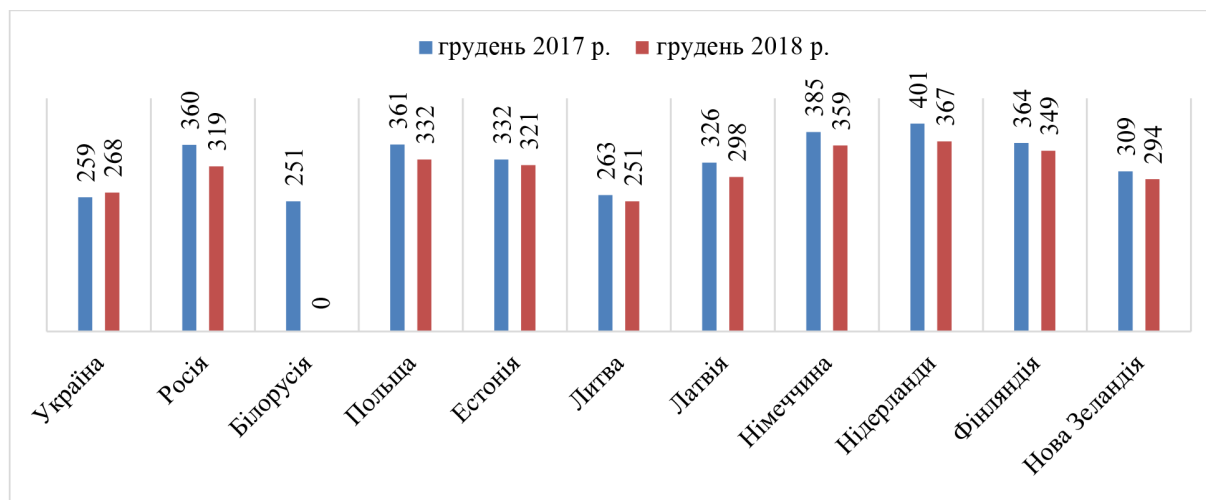

Рис. 1. Світові ціни на молоко (в натуральних показниках), євро/т

Джерело: згруповано авторами за даними джерела [17]

Топ-20 світових молочних компаній, 2018 р.

2018 р.	2017 р.	Назва компанії	Країна головного офісу	Обіг 2017 р., млн. USD
1	1	Nestle	Швейцарія	24,2
2	3	Lactalis	Франція	19,9
3	2	Danone	Франція	17,6
4	4	Dairy Farmer of Fmerica	США	14,7
5	6	Fonterra	Нова Зеландія	13,7
6	5	FrieslandCampina	Нідерланди	13,6
7	7	Frla Foods	Данія/Швеція	11,7
8	9	Saputo	Канада	10,8
9	8	Yili	Китай	9,9
10	10	Mengniu	Китай	8,8
11	11	Dean Foods	США	7,5
12	12	Uniltver	Нідерланди	7,0
13	15	DMR	Німеччина	6,5
14	13	Kraft Heinz	США	6,2
15	14	Meiji	Японія	5,8
16	16	Sodiaal	Франція	5,8
17	18	Savencia	Франція	5,5
18	19	Müller	Німеччина	5,1
19	20	Agropur	Канада	5,1
20	17	Schreiber Foods	США	5,0

Джерело: [20]

– впроваджувати ресурсозберігаючі та більш чисті технології, що дасть змогу зменшувати витрати ресурсів та підвищувати якість молочних продуктів; зменшувати ресурсоемність виробництва, знижувати енергоспоживання;

– розширювати асортимент продукції, що виготовляється, за рахунок впровадження сучасних технологій, що підвищують харчову та біологічну цінність продуктів, а також застосовувати пакувальні матеріали нового покоління;

– розвивати ринкову та соціальну інфраструктуру в сільській місцевості;

– формувати якісно нову техніко-технологічну базу, що відповідає сучасним методам господарювання;

– нарощувати експорт молочних продуктів за ступенем насичення внутрішнього ринку.

Висновки. Проблеми підвищення конкурентоспроможності українських підприємств молочної галузі на світовому ринку є складними та актуальними. Для підвищення конкурентоспроможності необхідно докласти зусиль як з боку державних органів влади, так і з боку самих підприємств, щоби сільське господарство могло оновити застаріле обладнання, використовувати досягнення науково-технічного прогресу та переймати досвід інших країн.

Також слід зазначити, що для зміцнення конкурентних позицій українських підприємств молочної промисловості на міжнародному ринку необхідно підвищувати якість молочної продукції, використовувати у виробництві натуральну та органічну сировину, розширювати асортимент молочної продукції, покращувати пакування продукції.

Список літератури:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_bsoph2017_pdf.pdf (дата звернення: 05.02.2019).
2. Вісник молочників. 2018. № 1(73). URL: <http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachna-analitika> (дата звернення: 01.02.2019).
3. Ермолов М.О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от конкурентоспособности товара. Москва : Мысль, 1990. 229 с.
4. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 497 с.
5. Костюк О.Д. Сучасний стан ринку молока та молочної продукції в Україні. *Вісник ЖДТУ*. № 4(38). С. 271. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/106615/106808> (дата звернення: 15.02.2019).
6. Ліпич Л.М., Товстенюк О.В., Білик І.М. Моніторинг стану та перспектив розвитку ринку молока й молочних продуктів України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2. С. 57. URL: <https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view> (дата звернення: 16.02.2019).
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2019).
8. Офіційний сайт групи компаній АТ «Молочний альянс». URL: <https://milkalliance.com.ua/company/about-us> (дата звернення: 09.02.2019).

9. Офіційний сайт групи компаній «Терра Фуд». URL: <http://terrafood.ua> (дата звернення: 09.02.2019).
10. Офіційний сайт ДП «Лакталіс – Україна». URL: <http://lactalis.com.ua/ru/about/inUkraine> (дата звернення: 09.02.2019).
11. Офіційний сайт ТОВ «Андрушівський маслосирзавод». URL: <http://amsz.ua/ru/o-kompanii> (дата звернення: 09.02.2019).
12. Офіційний сайт ТОВ «Люстдорф». URL: <https://www.loostdorf.com/company> (дата звернення: 09.02.2019 р.)
13. Офіційний сайт ПрАТ «Вінницький молочний завод Рошен URL: <http://vmz.roshen.com> (дата звернення: 09.02.2019 р.)
14. Офіційний сайт ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» URL: <http://www.wimm-bill-dann.com.ua> (дата звернення: 09.02.2019).
15. Офіційний сайт ПрАТ «Комбінат Придніпровський». URL: <http://zlagoda.dp.ua> (дата звернення: 09.02.2019).
16. Офіційний сайт ПрАТ «Тернопільський молокозавод». URL: <https://molokija.com/ua/istoriya-kompanii> (дата звернення: 09.02.2019).
17. Офіційний сайт «MilkUa.info». URL: <http://milkua.info/ru> (дата звернення: 10.02.2019).
18. Топ-10 производителей молочной и молокосодержащей продукции. 2017. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-molochnoj-i-molokosoderzhashchej-produktsii-2017> (дата звернення: 11.02.2019).
19. Топ-20 мировых переработчиков молока. URL: <http://agroportal.ua/news/mir/top20-mirovykh-pererabotchikov-moloka/#> (дата звернення: 11.02.2019).
20. Фасхиев Х.А., Попова Е.В. Как измерить конкурентоспособность предприятия? *Маркетинг в России и за рубежом*. 2003. № 4(36). С. 53–68.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ МОЛОЧНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА МЕЖДУНАРОДНОМ РЫНКЕ

В статье исследовано понятие конкурентоспособности. Охарактеризована молочная отрасль Украины, в частности проанализирована динамика развития молочной отрасли Украины в 2013-2017 гг., приведены данные по потреблению молока и молочных продуктов украинцами. Приведена информация по численности коров по категориям в хозяйствах. Проанализированы производство молочной продукции в Украине, динамика экспорта молочной продукции в Украине, рассмотрено соответствие мощных молокоперерабатывающих предприятий международным стандартам. Исследованы мировые цены на молоко. Приведены топ-20 мировых молочных компаний в 2018 г. и 2017 г. Выявлено, что украинские производители в топ-20 мировых молочных производителей не входят. Приведены предложения для повышения конкурентоспособности украинских предприятий молочной отрасли на международном рынке. Сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: конкурентоспособность, молоко, молокоперерабатывающая отрасль, топ-20 молочных компаний.

COMPETITIVE OF UKRAINIAN ENTERPRISES OF MILK INDUSTRY AT THE INTERNATIONAL MARKET

The researching of problem forming and increasing of competitiveness of the Ukrainian enterprises at the international market. It is actual question and shows a theoretical and practical interest especially in the process integration of Ukraine in European Union. World market relations are indissolubly related to the fight of producers for a consumer, for expansion of markets of sale with the aim of receiving income. The concept of competitiveness is investigational in the article; competitiveness must be examined on its different levels of industry in Ukraine. It was described, in particular the dynamics of development of milk industry of Ukraine in analyzed in 2013-2017 years. The question dependence of effective in development of milk producing industry is investigated from the state of the milk cattle breeding, the result is given in relation to the consumption of milk and dairies by Ukrainians. The information about the quantity of cow's categories in economy is used. The production of milk goods is analyzed in Ukraine, the dynamics of export of milk products of Ukraine, in particular such foods as milk and creams, milk spissated, soul-milk products, lactoserum, oil animal, cheeses, ice-cream and casein, in accordance of powerful milk producing enterprises to the international standards is considered. The investigational FAO is given, in relation to rating of world producers of milk products on the production of cow milk and world prices of milk. The compliance of milk processing enterprises with international standards was studied, in particular, such as the Vimnysia Dairy Plant (Roshen Company), Terra Food Company, Milk Alliance Company, Lustdorf Company, Danone Ukraine Company, Alliance Group, Wim Pain Company "Dan Ukraine", company "Lactalis Ukraine", milk factory "Pridneprovsky", PJSC "Ternopil milk factory". TOP list brought – 20 world milk companies in 2018 year. But there is a turnover in 2017 was the million USD. Investigational, that the Ukrainian producers to TOP list brought- 20 world milk producers does not enter. The suggestions are brought for the increasing of competitiveness of the Ukrainian enterprises of milk industry at the international market. Suggestions the over for strength of competition positions of the Ukrainian enterprises brought industry at the international market. The corresponding milk conclusions were done.

Key words: competitiveness, milk, milk processing industry, top-20 milk companies.

UDC 334:331.107.5

Khmurova VictoriaCandidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Management Department,
Kyiv National University of Trade and Economics***Likarchuk Lyubov***Senior Lecturer,
Kyiv National University of Trade and Economics***Хмурова В.В.***

Київський національний торгівельно-економічний університет

Лікарчук Л.І.

Київський національний торгівельно-економічний університет

FEATURES OF SELF-GOVERNMENT FUNCTIONING IN UKRAINE

The article deals with the main issues of self-government functioning. The peculiarities of the material base formation of self-government bodies and their financial components have been determined. Most of the options are considered on an example of Kyiv city. It is noted that in other regions, the formation of a financial component may differ a bit from the one discussed. The peculiarities of executive power functioning in the creation of self-government bodies and territorial authorities have been determined. Exclusive communal property objects have been defined. Issues of subsidies to local self-government bodies from the state budget have been considered. The public-private partnership use in the conditions of the material base formation of local self-government bodies has been taken into consideration.

Key words: *self-government, local self-government, authorities, local authorities, public-private partnership.*

Problem formulation. The definition of territorial communities and local self-government bodies is a very important aspect in the current conditions of decentralization, as well as material and financial component formation as the main tools of local self-government activity.

Recent researches and publications analysis. Some aspects of the place and role study of local self-government bodies in the state mechanism were reflected in the scientific works of V.B. Averianov [1], V.I. Bordeniuk [2], L.A. Lutz [3], A.M. Onupriyenko [4], O.F. Skakun [5], and other scholars.

The purpose of this article is to determine the peculiarities of the material and financial component formation in the self-government bodies in Kyiv and the possibilities of using public-private partnership in order to improve life there.

The basis of local self-government is the material and financial component, namely movable and immovable property, local budgets revenues, extrabudgetary target funds (including currency ones) and others, land, natural resources that are in communal ownership of villages, towns, cities territorial communities, along with their joint property objects to be managed by the district and regional councils. The rights allocation decision of the property and financial resources management owned by the territorial communities is taken by the relevant local communities.

Territorial communities of villages, towns, cities, and cities' districts have the right of communal ownership. At the same time, the communal property is clearly understood as the territorial community right to own its property, to use it expediently, economically, and effectively, and

dispose of its own interests both directly and through local self-government bodies. The concept of communal ownership was introduced for the first time at the legislative level by the Law of Ukraine "On Property" as of February 7, 1991 [9] (expired in April 2007), and for the time being communal ownership (or in accordance with the Law – property of administrative-territorial units) was considered as a form of state property (Article 31 of the Law). The 1996 Constitution of Ukraine [6] defines communal property as an independent form of ownership, with such subjects as the territorial communities of the villages (several villages in the case of inhabitants' voluntary association to the rural community), towns, cities, and city districts.

The reason for the acquisition of communal property right is the property and property rights transfer to territorial communities free of charge by the state and other subjects of property rights, as well as the property creation and acquisition by local self-government bodies in accordance with the procedure established by the Law.

Thus, the property transfer from the state property to the communal one is regulated by the Law of Ukraine "On Transfer of Objects of the Right of State and Communal Property" [10]. That is, the Law regulates the relations connected with the right to transfer of state property in the communal property or joint ownership of territorial community of villages, towns, cities, and city districts, as well as it transfer communal ownership objects into state property ones.

The Law extends to the items of state and communal property, including those transferred for free usage to self-governing institutions and organizations or for rent.

Transfer of other ownership forms in the state or communally property may be regulated by the provisions of this Law unless otherwise provided by the Law or decisions of the relevant local councils. The transfer of objects from the state to communal property is carried out basically by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine (immovable property (buildings, constructions, including premises and unfinished construction), other individually determined property of enterprises; shares (parts) belonging to the state or subjects of communal property rights in the property of business associations; objects of housing stock (including dormitories as objects of real estate, residential complexes and/or their parts), and other social infrastructure (educational and cultural institutions, (except cinemas), physical culture, sports and health-care objects (except sanatoriums, health and recreation resort houses and pharmacies), social security objects, children's health camps) that are economically managed by state enterprises, institutions, organizations). But the transfer of objects from the state to the communal property of the territorial communities of the villages, towns, cities, and city districts is carried out with the consent of the relevant village, town, city, and city district councils unless otherwise provided by the Law. Also, the transfer of objects to joint ownership of the territorial communities of the villages, towns, cities, and city districts is conducted according to the consent of local councils, unless otherwise provided by the Law.

The list of the communal property rights objects of a territorial community is determined by the respective village, town, city council.

For instance, the city of Kyiv: in accordance with Article 140 of the Constitution of Ukraine [6], second part of Article 7 and Article 11 of the Law of Ukraine "On the Capital of Ukraine – Hero City Kyiv" [11], Article 2 of the Law of Ukraine "On the Status of Deputies of Local Councils" Kyiv City Council decided not to form district councils in Kyiv (the decision as of 09.09.2010 № 7/4819 "On the Organization of District Administration in the city of Kyiv" [16] in order to improve the organization of district management in the city of Kyiv.

It has been approved the lists of enterprises, organizations, and institutions with the property been transferred to the district administrations in the city of Kyiv by the executive body resolution of the Kyiv City Council (Kyiv city state administration) dated December 10, 2010, № 1112 "On the Organization of District Management in the City of Kyiv" [15], in accordance with the execution of the decision based on the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" [12], the decision of the Kyiv City Council dated October 28, 2010, №183/4995 "On Certain Issues of Organization of District Management in Kyiv" [16] and within the framework of the function of the local self-government body, a resolution of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv city state administration) dated December 10, 2010, No. 1112 "On the Organization of District Management in the City of Kyiv" and enclosed by the local self-government body functions.

Property management is the process when one person (the property owner) transfers his property to another one (the trustee) for a certain period of time. The trustee is required to carry out the management of this property for a fee on his behalf. At the same time, such management can be set up in the property owner interests or his appointed person (beneficiary).

Any property may be leased only with the consent of the property owner, that is, on the basis of the respective territorial community decision, and on established (approved) terms.

It is precisely the presence of communal property in local governments that gives them the right to use public-private partnerships as a special type of cooperation. With the use of public-private partnership tools, the owner of the facility does not change but private business can act as a management company and receive certain preferences from local authorities. The benefits of partnership are the immutability of the owners but the possibility of objects reconstruction or restoration in order to improve the living standards of the population.

Therefore, when the territorial community property of the city of Kyiv is taking as an example:

Decision of the Kyiv City Council dated April 21, 2015, No. 415/1280 "On Approval of the Provision on the Lease of Property of a Territorial Community of the City of Kyiv" [15] approved the Provision on the lease of the territorial community property of Kyiv, the competition conducting procedure for the right to lease the territorial community property of the city of Kyiv, the calculating method of the rent for the territorial community property of Kyiv to be leased, as well as typical contract for the transfer of the Kyiv territorial community property for lease. The property (real estate, land, etc.) is leased and a lease agreement is concluded based on the decision of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv city state administration).

Movable and immovable property, other objects of the communal ownership right of public use, which are important for the life support of the village, settlement, city, as well as to meet the territorial community needs and to preserve historical and cultural objects, are defined by the territorial community as objects of the exclusive right of communal property.

In particular, objects of the exclusive right of communal property may include:

- general land use settlements (squares, streets, passages, roads, pastures, hayfields, quays, parks, urban forests, squares, boulevards, cemeteries, places of disposal and utilization of wastes); as well as land provided for the placement of houses of state authorities and local self-government bodies;
- nature protection, recreation, historical and cultural purposes land;
- rivers, reservoirs and their banks;
- cemeteries;
- historical and architectural monuments;
- natural landscapes and nature reserves;
- other objects list to be established by the territorial community or the relevant council.

The objects of exclusive communal property rights cannot be alienated in any way, and their list is established by the charter of a territorial community.

Territorial communities may have joint ownership (joint or partial). It contains objects satisfying the territorial communities' common needs, objects of communal property rights, as well as local budgets funds. The last ones are united on a contractual basis for the joint projects implementation or for co-financing (maintenance) of communal enterprises, institutions, and organizations and create appropriate bodies and services for this purpose by the decision of two or several territorial communities, relevant local authorities.

The executive bodies of local self-government create, reorganize, and liquidate communal enterprises, institutions, determine the goals of their activities and organizational forms; approve the statutes of the enterprises, organizations, and institutions created by them in accordance with the law. In accordance with the Law, they regulate prices and tariffs for the products and services of the established enterprises, the relationship between these enterprises, and the corresponding budget; establish the profits usage procedure, control the property use effectiveness owned by enterprises, conduct financial and economic activities, appoint and dismiss the heads of such enterprises, take reports on their activities; delegate their representatives to the supervisory boards of business associations, whose capital shares belong to local self-government bodies.

For example, in the city of Kyiv: annual financial plans of the enterprises are approved for the relevant year, as well as control over its implementation in accordance with clauses 6, 12 of the Regulation on the procedure for drawing up an annual financial plan by an enterprise, organization, institution belonging to the communal property of a territorial community of Kyiv and an economic society that contains a share of communal ownership property of the city territorial community in the amount of not less than 30%, approved by the order of the Kyiv city state administration dated November 01, 2001, No. 323 [12], and paragraph 3 of item 5.3 of the Regulation on the Department of communal property of Kyiv, the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv city state administration), and to be approved by the order of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv city state administration) as of December 29, 2012, No. 233 [17].

Balance commissions are conducted for the analysis of the financial and economic activity of enterprises, institutions, and organizations, where the reports are held, the financial and economic activities' effectiveness is provided, and violations committed are pointed out according to the six months and year results. As well as proposals are offered for management of enterprises improving, the enterprises' executives are instructed to eliminate violations as a result of their economic activity, and instructions' execution by this commission (the balance commission composition is approved by the relevant administrative document order) is also controlled.

In addition, the relations of local self-government bodies with enterprises, institutions, and organizations, which are not in communal ownership of the respective territorial

communities, are based on a contractual and tax basis, as well as on the basis of control within the powers granted to local self-government bodies by law. Local self-government bodies may initiate inspections, as well as organize inspections at enterprises, institutions, and organizations that are not in communal ownership, on the implementation of the powers delegated to them by executive bodies.

It should be noted that the state financially supports local self-government, participates in the formation of local budget revenues, and controls the legal, expedient, economical, and efficient funds spending and their proper accounting. It guarantees local governments the income base sufficient to provide the population with services at the level of minimum social needs. If the revenues from the local taxes and duties collected from local budgets exceed the minimum local budget, the state withdraws from the local budget a part of the surplus in the state budget in accordance with the procedure established by the law on the state budget. Minimum amounts of local budgets are determined on the basis of budget security per capita, taking into account the economic, social, natural, and ecological state of the respective territories, based on the minimum social needs established by the Law.

State budget funds transferred in the form of grants, subventions, are distributed in the amount necessary for the formation of revenue parts but not lower than the minimum size of local budgets, defined by law, and also used to finance joint projects of territorial communities. The necessary funds for the local self-government bodies are provided in the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine" each year [13].

The Cabinet of Ministers of Ukraine distributes subventions from the state budget to local budgets by separate orders for the implementation of appropriate measures, while approving the list of objects, volumes, and measures that are financed. At the same time, the procedure and conditions for subvention granting from the State Budget to Local Budgets were approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 18, 2011, No. 520 [14]. And co-financing is required to grant subvention. For example, for the city budget of Kyiv not less than 5 percent of such a subvention amount.

Conclusions. The communal ownership right of a territorial community is protected by the Law on equal terms with the rights of other subjects in accordance with Article 13 of the Constitution of Ukraine [6]. Objects of communal property rights cannot be seized from territorial communities and transferred to other subjects of property rights without the consent of the territorial community directly or the corresponding decision of the council or the body authorized by this community, except in cases stipulated by the Law.

Village, town, city, district councils (if created) have the right to:

- make proposals on the communal property transfer or sale for the respective territorial communities of enterprises, institutions, and organizations, their structural subdivisions and other objects, belonging to state and other forms of ownership, if they are important communal, social, and cultural needs maintenance of territorial communities;

- purchase predominantly the premises, buildings, and other objects located in the relevant territory in communal ownership, if they can be used to provide the territorial communities communal, social, and cultural needs;

- have communal property outside the corresponding administrative-territorial units.

The base of local budget revenues is local taxes and fees that are regulated by the Tax Code of Ukraine. The Budget Code of Ukraine also controls the relations arising in the development process, review, approval, budgets execution, the implementation and monitoring compliance reports with budget laws, as well as issues of liability for violation of budget legislation, as well as the definition of legal principles for the state and local

debt formation and redemption. The local budget is executed on the card, which is approved by the head of the local financial institution. The head of a local financial institution ensures the compliance of the local budget drawing with the established budget assignment during the budget period.

In order to provide the local governments with monitoring and control over the implementation of all transactions with local budgets, the Treasury system of servicing local budgets is being implemented by the Treasury bodies in accordance with the Budget Code in Ukraine. Treasury services of local budgets are carried out by the State Treasury bodies in accordance with the decisions of councils in consonance with the corresponding local budgets.

References:

1. Averyanov V.B. Organy vykonavchoyi vlady / V.B. Averyanov. – K.: In Yure, 1997. – 48 s.
2. Bordenyuk V. Mexanizm (aparatur) derzhavnogo upravlinnya yak systema organiv vykonavchoyi vlady ta organiv miscevogogo samovryaduvannya / V. Bordenyuk // Pravo Ukrayiny. – 2005. – # 6. – S. 16–21.
3. Lucz L.A. Zagalna teoriya derzhavy ta prava: navchalno-metodychnyj posibnyk (za kredytno-modulnoyu systemoyu) / L.A. Lucz. – K.: Atika, 2010. – 412 s.
4. Onupriyenko A.M. Miscevi organy vlady v mekhanizmi demokratychnoyi derzhavy: teoretyko-pravovyj analiz: monografiya / A.M. Onupriyenko. – Kh.: PP «Torsing», 2009. – 300 s.
5. Skakun O.F. Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk: Glavy 1–17 / O.F. Skakun; per. z ros. – Kharkiv: Konsum, 2001. – 656 s.
6. Konstytuciya Ukrayiny (iz zminamy, vnesenymy Zakonamy Ukrayiny vid 8 grudnya 2004 roku N 2222-IV, vid 1 lyutogo 2011 roku N 2952-VI, vid 19 veresnya 2013 roku N 586-VII, vid 21 lyutogo 2014 roku N 742-VII, vid 2 chervnya 2016 roku N 1401-VIII). – URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (data zvernennya: 01.04.2019).
7. Gospodarskyj kodeks ukrayiny (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2003, # 18, # 19-20, # 21-22, st. 144) Dokument 436-IV, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 10.11.2018, pidstava – 2491-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (data zvernennya: 25.03.2019).
8. Podatkovij Kodeks Ukrayiny (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2011, # 13-14, # 15-16, # 17, st. 112) Dokument 2755-VI, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 01.01.2019, pidstava – 2628-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (data zvernennya: 02.04.2019).
9. Byudzhetnyj Kodeks Ukrayiny (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2010, # 50-51, st.572) Dokument 2456-VI, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 01.01.2019, pidstava – 2629-VIII, 2621-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (data zvernennya: 28.03.2019).
10. Zakon Ukrayiny «Pro peredachu obyektiv prava derzhavnoyi ta komunalnoyi vlasnosti» (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 1998, N 34, st.228) Dokument 147/98-VR, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 04.06.2017, pidstava – 1999-VIII. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147> (data zvernennya: 01.04.2019).
11. Zakon Ukrayiny «Pro stolycyu Ukrayiny – misto-geroj Kyyiv» (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 1999, # 11, st. 79) Dokument 401-XIV, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 01.01.2011, pidstava - 2457-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14> (data zvernennya: 03.04.2019).
12. Zakon Ukrayiny «Pro misceve samovryaduvannya v Ukrayini» (Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 1997, # 24, st.170) Dokument 280/97-VR, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 01.01.2019, pidstava - 2621-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (data zvernennya: 03.04.2019).
13. Zakon Ukrayiny «Pro Derzhavnyj byudzhet Ukrayiny na 2018 rik» (Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2018, # 3-4, st.26) Dokument 2246-VIII, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 13.12.2018, pidstava - 2648-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (data zvernennya: 01.04.2019).
14. Zakon Ukrayiny «Pro Derzhavnyj byudzhet Ukrayiny na 2019 rik». – URL: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/164917.html> (data zvernennya: 01.04.2019).
15. Postanova Kabinetu ministriv Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Poryadku ta umov nadannya subvencij z derzhavnogo byudzhetu miscevim byudzhetam na vykonannya investytsijnykh program (proektiv)» #520 vid 18.05.2011 Dokument 520-2011-p, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 19.01.2013, pidstava – 18-2013-p. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/520-2011-%D0%BF> (data zvernennya: 25.03.2019).
16. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Instrukciyi shhodo zastosuvannya ekonomichnoyi klasyfikaciyi vydatkiv byudzhetu ta Instrukciyi shhodo zastosuvannya klasyfikaciyi kredyтування byudzhetu # 333 vid 12.03.2012 Dokument z0456-12, chynnyj, potochna redakciya – Redakciya vid 04.04.2017, pidstava – z0309-17. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12> (data zvernennya: 28.04.2019).
17. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny Pro zatverdzhennya dokumentiv, shho zastosovuyutsya v procesi vykonannya byudzhetu #57 vid 28.01.2002) Dokument z0086-02, potochna redakciya – Redakciya vid 24.10.2017, pidstava – z1186-17. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0086-02> (data zvernennya: 01.04.2019).

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розкрито основні питання функціонування органів місцевого самоврядування. В Україні нещодавно почався процес децентралізації який має на меті покращення рівня життя населення, надання більших повноважень місцевим органам самоврядування та територіальним громадам. Ідея запровадженої Урядом України децентралізації, яка визнана однією з найбільш успішних реформ, в тому, аби не тільки передати кошти, а й надати інструменти, що дозволять громадам заробити додатковий фінансовий ресурс для розвитку територій. Створення спроможних громад і, таким чином, створенню нових можливостей розвитку і регіонів, і країни в цілому. Щоб розпочати ефективний розвиток регіонів, втілювати нову сучасну регіональну політику, потрібно завершити перший етап децентралізації – створення спроможних громад та районів. Досить важливим є формування матеріальних ресурсів органів місцевого самоврядування, які мають бути передані від державних власників чи інших. Визначено особливості формування матеріальної бази органів самоврядування та їх фінансових складових. Більшість варіантів розглянуто на прикладі міста Києва. Відзначено що в інших регіонах формування фінансової складової може децю відрізнятись від розглянутого. Визначено особливості функціонування виконавчої влади при створенні органів самоврядування. Визначено об'єкти виключно комунальної власності. Особливості використання комунального майна створюють як додаткові можливості так і певні обмеження. Розглянуто питання надання дотацій органам місцевого самоврядування з державного бюджету. Визначено яким чином відбувається надання дотацій та субвенцій, та їх відмінності. Розглянуто використання публічно-приватного партнерства за умов формування матеріальної бази місцевих органів самоврядування. Використання партнерських відносин допоможе місцевим органам самоврядування вирішити питання пов'язані з благоустроєм, медициною, освітою тощо. Найбільш актуальні питання поліпшення інфраструктури: дороги, енергосистеми, водопостачання вирішуються також за допомогою публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: самоврядування, місцеве самоврядування, органи влади, органи місцевої влади, публічно-приватне партнерство.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются основные вопросы функционирования органов местной власти. Определено особенности формирования материальной базы органов самоуправления и их финансовых составляющих. Большинство вариантов рассмотрено на примере города Киева. Определено что в других регионах формирования финансовой составляющей может отличаться от рассмотренного. Определено особенности функционирования исполнительной власти при создании органов самоуправления, территориальных органов управления. Определено объекты исключительно коммунальной собственности. Рассмотрено вопросы предоставления дотаций органами местного самоуправления из государственного бюджета. Рассмотрено использование публично-частного партнерства при формировании материальной базы местных органов самоуправления.

Ключевые слова: самоуправление, местное самоуправление, органы власти, органы местной власти, публично-частное партнерство.

4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 368

Артюх Г.І.

старший викладач кафедри фінансів та обліку,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Горlach А.С.

старший викладач кафедри фінансів та обліку,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Artiukh Hanna, Gorlach Alla

Taurida National V.I. Vernadsky University

СИСТЕМА КОРПОРАТИВНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано значення та доцільність корпоративного страхування, проаналізовано його сутність, а також визначено роль корпоративного страхового пакета в системі страхування. Розглянуто специфічні особливості корпоративного страхування, його переваги як для страховика, так і для страхувальника. Визначено особливе значення та провідну роль корпоративного страхування в контексті ризик-менеджменту. Доведено, що система корпоративного страхування включає у себе основні напрями страхового захисту, а це, своєю чергою, дає суб'єктам господарювання змогу мінімізувати різні види ризиків у їхній господарській діяльності. Наголошено на тому, що система корпоративного страхування є складовою частиною соціально-економічної системи й ознакою високого рівня соціальної відповідальності та самодисципліни. Активне впровадження системи корпоративного страхування в умовах вітчизняних підприємств сприятиме зростанню рівня прибутковості суб'єктів господарювання та, своєю чергою, національної економіки України у цілому.

Ключові слова: страхування, корпоративне страхування, страховий пакет, суб'єкт господарювання, страховий захист.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України в умовах жорсткої конкуренції вітчизняним підприємствам необхідно здійснювати свою діяльність чітко та гнучко, щоб отримати перевагу на ринку, а отже, збільшити прибуток. Разом із тим така діяльність наражається на ризики як із матеріального погляду (наприклад, зміна ринкових цін), так і з нематеріального (наприклад, зміна законодавства, втрата іміджу тощо), тому підприємствам необхідно заздалегідь подбати про можливості зниження чинників ризику, відшкодування фінансових витрат чи майнових утрат шляхом використання інституту страхування.

Продаж страхових продуктів є важливим складником страхової діяльності. Специфіка збутової політики зумовлена специфічним характером страхової діяльності і сутністю страхових продуктів. У системі страхового захисту корпоративному страхуванню відводиться особливе місце, оскільки саме воно забезпечує безпеку економічного суб'єкта господарювання. Це пояснюється тим, що кожний суб'єкт господарювання в процесі свого функціонування зустрічається із цілою

низкою ризиків, які можуть негативно вплинути на його господарську діяльність. До таких ризиків належать і майнові, і транспортні, і технічні, і медичні та ін. Для забезпечення своєї безпеки суб'єкти господарювання укладають договір корпоративного страхування, який дає змогу якщо не запобігти, то принаймні мінімізувати втрати, а також гарантувати соціальну захищеність працівників. Усе це, своєю чергою, сприяє здоровому розвитку міцних ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняними та зарубіжними вченими питань, пов'язаних із теоретичною сутністю страхових продуктів та особливостями їх реалізації, знайшли відображення у працях Н. Калініна, С. Осадеця, О. Охріменко, Р. Пукала, Б. Сербіновського, Ю. Троніна, В. Храмова, Я. Шумелди, Р. Юлдашева, М. Янгевського та ін. Безпосередньо корпоративне страхування розглянуто в працях О.М. Залетова, Н.Г. Нагайчук, Н.М. Третяк, О.Є. Ільїна, Н.В. Ткаченка, Н.П. Рябоконт та ін. Однак це питання потребує подальшого ґрунтового дослідження та аналізу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження суті, мети, завдань та принципів організації корпоративного страхування, обґрунтування необхідності залучення його до системи управління суб'єктом господарювання для вчасного запобігання виникненню можливих ризиків.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах страховий захист підприємства реалізується шляхом надання послуг із корпоративного страхування. У науковій літературі наведено достатньо велику кількість різнопланових підходів до визначення сутності поняття корпоративного страхування.

Зокрема, деякі науковці підходять до визначення сутності корпоративного страхування з позиції розгляду його як системи фінансово-економічних відносин між страховиками й промисловими підприємствами з відшкодування збитку від різних ризиків виробничо-господарської діяльності промислових підприємств; інші вчені розглядають цю економічну категорію як захист майнових інтересів підприємств, соціального забезпечення персоналу й управління фінансовими потоками економічних суб'єктів; третя група науковців під корпоративним страхуванням розуміє страхування майнових інтересів підприємства та його топ-менеджерів, управління фінансовими потоками підприємства, а також соціальне забезпечення персоналу й членів його родин. Учені наголошують на тому, що корпоративне страхування дає змогу збільшити капіталізацію підприємства, забезпечуючи безперервність відтворювальних процесів і, як наслідок, стабільність фінансового результату діяльності економічного суб'єкта. Зростанню капіталізації економічних суб'єктів також сприяють збереження і збільшення фінансових потоків [1].

Однак наведені підходи не враховують сукупність специфічних особливостей, які характеризують корпоративне страхування:

- по-перше, воно дає змогу збільшити капіталізацію підприємства шляхом дотримання безперервності відтворювальних процесів, що є умовою забезпечення стійкого розвитку і стабільності позитивного фінансового результату. Крім того, збільшення капіталізації призводить до збереження і примноження фінансових потоків;

- по-друге, корпоративне страхування вигідне не лише для продавця страхових послуг, а й для страховальника – юридичної особи, оскільки страхові платежі за розмірами значно менші можливих збитків і ймовірних страхових відшкодувань. Окрім того, практична реалізація превентивної функції страхування через фінансування заходів із запобігання збиткам чи надання рекомендацій щодо управління ризиками дає змогу знизити ймовірність виникнення несприятливих подій, підвищити сервіс страхового обслуговування й поліпшити систему управління ризиками.

Урахування таких особливостей дало змогу трактувати корпоративне страхування як складову частину ризик-менеджменту підприємства, що є системою економічних відносин між страховою компанією та страху-

вальником (підприємством), за яких останній сплатою страхових премій забезпечує собі фінансування ймовірних збитків унаслідок реалізації ризиків його виробничо-господарської діяльності шляхом одержання від страховика страхового відшкодування чи компенсації шкоди, завданої майну чи здоров'ю третіх осіб.

Звернення до корпоративного страхування спрямоване на досягнення основної мети – забезпечення підприємства компенсаційним ресурсом, достатнім за обсягом і за прийнятною ціною, що досягається через виконання основних завдань із дотриманням відповідних принципів.

Різноманітність завдань, які покликане вирішувати корпоративне страхування, зумовлює існування широкого спектру його видів, що можуть бути класифіковані за різними ознаками: за об'єктами страхування, страховими ризиками, родом небезпеки, відповідними стадіями кругообігу фінансових ресурсів підприємства (грошової, виробничої і товарної) [3].

Досліджуючи це питання, можна констатувати той факт, що розвиток корпоративного страхування як окремої сфери діяльності фінансової системи страхування зазвичай пов'язують зі змінами в суспільному виробництві, коли ріст концентрації й централізації капіталу на основі потреб нового технологічного способу виробництва зумовив необхідність розвитку окремих сегментів страхового ринку [1].

Корпоративне страхування охоплює основні напрями страхового захисту, що дають змогу мінімізувати ризики у господарській діяльності суб'єкта господарювання. Всебічне охоплення забезпечується за допомогою страхового пакета. При цьому для кожної компанії розробляється індивідуальний страховий пакет, структура якого залежить від розміру компанії, специфіки її діяльності, потреб персоналу та внутрішньофірмової політики. Особливість корпоративного страхування полягає у тому, що захист від страхових ризиків розповсюджується не лише на юридичну особу та співробітників, а й може переходити за бажанням і на членів їхніх родин.

За змістом страховий пакет можна поділити на основний та субсидований (рис. 1).

Основний пакет включає у себе елементи страхового захисту, які є актуальними для будь-якої програми корпоративного страхування. Допоміжний пакет містить специфічні елементи, які не є основою страхового захисту. Разом з основним пакетом важливу роль у корпоративному страхуванні відіграє субсидований страховий пакет. Особливість цього пакета полягає у тому, що об'єкти страхового захисту, на які розповсюджується дія пакета, не є базисом існування компанії, а можуть бути орендовані. Субсидований пакет включає чотири основні напрями страхового захисту: автострахування, страхування майна, страхування технічних та будівельно-монтажних ризиків та перестраховування [2].

У розвинених країнах корпоративне страхування – обов'язковий елемент соціально-економічної системи, поведінки суб'єктів господарювання, що визначається духом соціальної відповідальності бізнесу і самодисципліни. Світовий досвід свідчить, що розвиток стра-

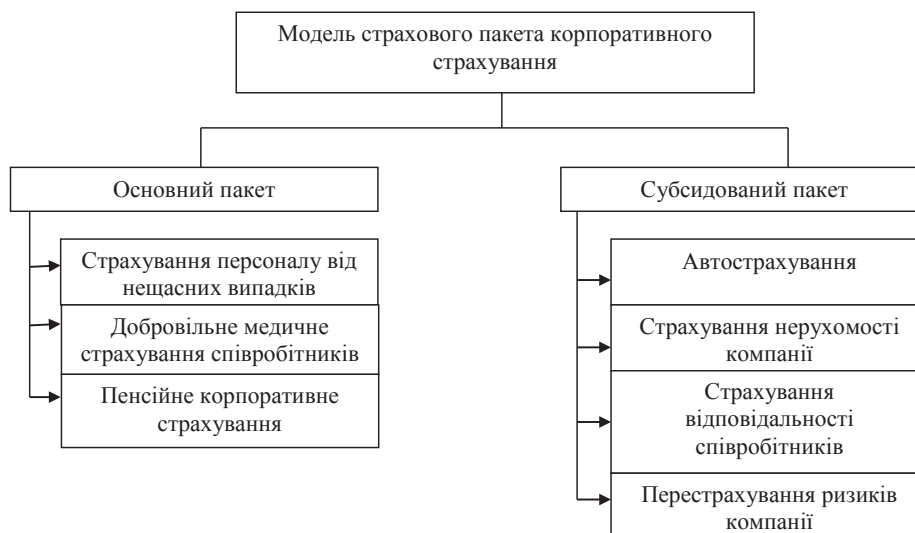

Рис. 1. Модель пакета корпоративного страхування

хового ринку сприяє росту національної економіки у цілому, а корпоративне страхування – суб’єктів підприємницької діяльності зокрема.

В Україні в епоху монополії державного страхування таких понять, як «комерційне страхування» й «управління ризиками» (ризик-менеджмент), не існувало. Усвідомлення ролі ризик-менеджменту й корпоративного страхування поступово почалося після приватизації промислових підприємств і переходу їх на самофінансування. Сьогодні система корпоративного страхування в Україні знаходиться у стадії активного формування [1].

Останніми роками з розвитком та активною інтеграцією України у світове співтовариство обсяги корпоративного страхування вітчизняних суб’єктів господарювання неухильно зростають, і, за прогнозами експертів, очікується, що темпи зростання корпоративного страхування в найближчі роки дещо прискоряться і ринок буде становити понад 19,5 млрд. грн. страхових платежів. Разом із тим динаміка ринку корпоративного страхування свідчить про те, що за останні роки він хоча й залишається домінуючим, але все ж таки за темпами розвитку суттєво відстає від роздрібного страхування. Зокрема, за останні п’ять років частка страхових внесків за рахунок коштів підприємств зменшилася на 5,8%. Окрім того, аналіз фінансового результату страхової діяльності страховиків показує, що корпоративне страхування приносить страховикам понад 80% прибутків, а решта 20% припадає на роздрібне страхування.

Незважаючи на поступове зростання економічного потенціалу, корпоративний сектор вітчизняної економіки дещо зменшує частку витрат на страховий захист. Слід наголосити на тому, що практика корпоративного страхування в Україні переважно обмежена страхуванням окремих ризиків корпоративних клієнтів. До 2012 р. корпоративне страхування широко застосовувалося в обслуговуванні фінансових потоків економічних суб’єктів і було спрямоване на мінімізацію оподаткування за рахунок різних схем квазістрахування [1].

Стійкість функціонування суб’єктів господарювання в умовах ринку багато в чому визначається ефективністю страхового захисту їхніх майнових інтересів, що дає змогу компенсувати реальний збиток унаслідок різних видів діяльності, непередбачуваних природних явищ, техногенних аварій, катастроф та негативних соціальних обставин.

Діючий в Україні страховий ринок доцільно розглядати як потужний чинник позитивної дії на економіку, оскільки страхування забезпечує безперервність та фінансову стабільність виробничо-господарської діяльності, виступає гарантом від великих соціальних потрясінь, є однією з найважливіших форм підвищення інвестиційного потенціалу. Стратегічна націленість суб’єктів національної економіки на пришвидшене зростання визначає інтенсивність використання економічного потенціалу страхування в Україні, проте перспективи подальшого функціонування страхового бізнесу в рамках старої моделі, яка була орієнтована на масове споживання стандартних страхових продуктів, залишаються вкрай обмеженими. У зв’язку із цим виникає суспільна необхідність у вдосконаленні та розвитку вітчизняного ринку страхування.

Одним із таких напрямів є розвиток та впровадження корпоративного страхування. Воно передбачає переорієнтацію страхового бізнесу на споживчі групи, зміщення акцентів із продажу масових страхових продуктів на розроблення та реалізацію індивідуальних комплексних програм страхування, створення ефективного механізму професійної взаємодії між суб’єктами страхового ринку. Проте позитивна тенденція, яка існує на вітчизняному ринку сьогодні, у контексті розвитку корпоративного страхування зіштовхується з негативним впливом цілої низки чинників, найбільш суттєвими з яких є низька капіталізація страхових організацій, а також істотні регіональні диспропорції в розвитку інфраструктури страхового ринку.

Разом із тим корпоративний блок вітчизняної економіки в останні роки є найбільш прибутковим сегментом на ринку страхових послуг, який здебільшого здатен компенсувати від'ємні фінансові результати вітчизняних суб'єктів господарювання.

Висновки. Корпоративне страхування є важливим елементом господарської діяльності вітчизняного підприємства, який дає змогу знизити підприємницькі ризики та слугує обов'язковою умовою для залучення

і використання інших джерел та інструментів функціонування й розвитку суб'єктів господарювання. Крім того, наше дослідження показало, що корпоративне страхування є одним із провідних та перспективних напрямів страхового захисту. Його особливість полягає у тому, що відбувається об'єднання та/або комбінування різних страхових продуктів, що дає змогу всебічно та найбільш ефективно захистити юридичну особу від наслідків страхового випадку.

Список літератури:

1. Залетов О.М. Сутність і принципи корпоративного страхування. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Вип. 1(21). С. 56–62. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2013/3816/1/Zaletov.pdf> (дата звернення: 16.04.2019).
2. Ильин А.Е. Перспективы изменения системы корпоративного страхования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-izmeneniya-sistemy-korporativnogo-strahovaniya> (дата звернення: 16.04.2019).
3. Нагайчук Н.Г. Корпоративне страхування в системі ризик-менеджменту підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 24. № 1. С. 145–152. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/2517/1/21.pdf>

СИСТЕМА КОРПОРАТИВНОГО СТРАХУВАННЯ В УСЛОВИЯХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснованы значение и целесообразность корпоративного страхования, проанализирована его сущность, а также определена роль корпоративного страхового пакета в системе страхования. Рассмотрены специфические особенности корпоративного страхования, его преимущества как для страховщика, так и для страхователя. Определено особое значение, а также ведущая роль корпоративного страхования в контексте риск-менеджмента. Доказано, что система корпоративного страхования включает в себя основные направления страховой защиты, а это, в свою очередь, позволяет субъектам хозяйствования минимизировать различные виды рисков в их хозяйственной деятельности. Отмечено, что система корпоративного страхования является составной частью социально-экономической системы и признаком высокого уровня социальной ответственности и самодисциплины. Активное внедрение системы корпоративного страхования в условиях отечественных предприятий будет способствовать росту уровня доходности субъектов хозяйствования и, в свою очередь, росту национальной экономики Украины в целом.

Ключевые слова: страхование, корпоративное страхование, страховой пакет, субъект хозяйствования, страховая защита.

THE SYSTEM OF CORPORATE INSURANCE IN THE CONDITIONS OF DOMESTIC ENTERPRISES

In the article the author substantiates the importance and expediency of corporate insurance, analyzes its essence, and also determines the role of the corporate insurance package in the insurance system. The author studies the views of domestic scientists on insurance and corporate in particular, namely V. Bazylevych, O. Vovchak, V. Garkushi, N. Gryshchenko, O. Zavy'ska, O. Zaletov and others. On the basis of the elaborated material and scientific research, the author concluded that the need for further thorough research into the development of the corporate insurance system in the conditions of domestic enterprises was made. The author describes the definition of the category of corporate insurance by various scholars, and on the basis of this author proposes to consider this economic category as the main tool for increasing the capitalization of the enterprise, as well as ensuring the continuity of reproductive processes and the stability of the financial performance of the entity. The article deals with the specific features of corporate insurance, its advantages for both the insurer and the insured, which allowed the author to treat corporate insurance as a component of risk management of the enterprise. The special significance and the leading role of corporate insurance in the context of risk management are determined. The author emphasizes the fact that the main purpose of using the corporate insurance system in the conditions of business entities is to provide the last compensating resource by performing the main tasks in compliance with the basic principles. The author proved the fact that the corporate insurance system includes the main directions of insurance protection, which, in turn, allows economic entities to minimize various types of risks in their business activities. It is emphasized that the system of corporate insurance is an integral part of the socio-economic system and a sign of a high level of social responsibility and self-discipline. The active introduction of the corporate insurance system in the conditions of domestic enterprises will increase the level of profitability of economic entities, which in turn will contribute to the growth of the national economy of Ukraine as a whole.

Key words: insurance, corporate insurance, insurance package, business entity, insurance protection.

Бездітко О.Є.

кандидат економічних наук, асистент,
Житомирський національний агроекологічний університет

Bezditko Olena

Zhytomyr National Agroecological University

АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

У статті акцентовано на страхуванні як одному з управлінських інструментів попередження та усунення ризиків суб'єктів аграрного бізнесу. Розглянуто переваги та недоліки страхових продуктів, представлених на ринку аграрного страхування України. Проаналізовано стан сільськогосподарського страхування господарств України за 2013-2017 рр. Побудовано структуру страхового портфеля за 2015-2017 рр. Визначено, що портфель страхових компаній України включає страхові платежі із щорічного страхування посівів і врожаю таких сільськогосподарських культур, як озима пшениця, озимий ріпак, озиме жито, соя та ін. Проведено соціологічне опитування менеджерів і фахівців сільськогосподарських підприємств. Установлено, що суб'єкти сільськогосподарського виробництва недостатньою мірою використовують в управлінні ризиками страхування в силу різних причин. Доведено, що ринок агрострахування демонструє тенденцію до повільного скорочення.

Ключові слова: страхування, сільськогосподарське виробництво, погодний ризик, природно-кліматичні чинники, управління ризиками.

Постановка проблеми. Ризик є невід'ємною частиною економічного життя, і проігнорувати його неможливо в процесі сільськогосподарської діяльності, оскільки це значно знизить конкурентоспроможність підприємства, потенціал його життєздатності в умовах мінливого зовнішнього середовища, яке постійно породжує ризикові ситуації. Сільське господарство – одна з найбільш ризикованих галузей економіки, оскільки щорічний відтворювальний процес у ній пов'язаний із природно-кліматичними чинниками. Найбільш ефективним методом управління ризиками є страхування, застосування якого дасть змогу сільськогосподарським товаровиробникам відшкодувати збитки, спричинені природно-кліматичними чинниками, та забезпечити фінансову стійкість підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління ризиками та страхування врожаїв займаються відомі вчені у наукових працях таких вітчизняних учених, як О.Є. Гудзь, С.А. Навроцький, М.Я. Дем'яненко, В.Д. Базилевич та ін. Попри досить усебічне теоретичне і методологічне опрацювання проблеми, залишаються недостатньо дослідженими питання формування механізму управління ризиками на рівні суб'єктів господарювання та створення сприятливих макроекономічних передумов для агрострахування.

Формулювання цілей статті. Пропонована стаття має на меті акцентувати на необхідності агрострахування як основного інструменту попередження та усунення ризиків суб'єктів аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Функціонування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробни-

ків залежить від погодних коливань упродовж усього виробничого циклу, починаючи із сівби і закінчуючи збиранням урожаю; також діяльність аграріїв ускладнюється впливом різного роду ризиків. Чинник погодного ризику є одним із найменш передбачуваних, отже, найбільше загрожує стабільності виробництва.

Зважаючи на те, що у структурі сільського господарства України важливу роль відіграє рослинництво, а також на високу вразливість даної галузі по відношенню до широкого спектру загроз, одним із важелів попередження та усунення ризиків суб'єктів аграрного бізнесу має бути страхування.

Як зазначає С.М. Ілляшенко, страхування – метод зниження ризику шляхом перетворення випадкових збитків у відносно невеликі постійні або разові витрати [2, с. 88]. Перелік ризиків, які можуть негативно вплинути на фінансові результати будь-якої діяльності, досить широкий і не завжди прогнозований, тому в сучасних умовах страхування стає універсальним засобом захисту майнових інтересів підприємств.

Страхування передбачає, що страховик за відповідні кошти (страховий внесок чи страхова премія) зобов'язується сплатити іншій стороні (страхувальнику) обумовлену страховим контрактом грошову суму, якщо страхувальник зазнає збитків чи втрат [4, с. 79].

Ринок страхування є складником ринку фінансових послуг. Його розвиток відбувається в умовах державного регулювання. Особливо це стосується надання страхових послуг аграрному сектору економіки. Ліцензії на страхування сільськогосподарських ризиків мають понад 140 страхових компаній, однак у цьому сегменті

страхової діяльності фактично працюють не більше 15 компаній. Це зумовлено низькою зацікавленістю страхувальників в обслуговуванні аграрного сектору.

Частка шести страхових компаній («Оранта», «Брокбізнес», «Універсальна», «АСКА», «Інго-Україна» і «ТАС») формують приблизно 55% агроризикового портфеля. Перелічені компанії мають у своєму арсеналі різноманітні страхові продукти, які спрямовані, головним чином, на страхування стратегічних польових культур (пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшнику, жита і цукрових буряків). Основними категоріями страхових продуктів є страхування затрат, урожаю і прибутку. Разом із ними страховий ринок пропонує такі страхові продукти, як комплексне (мультиризикове) страхування, індекс урожайності, страхування від кількох (групи) ризиків, вибрані ризики, страхування від одного конкретного ризику та індекс погоди. Переваги та недоліки страхових продуктів на ринку аграрного страхування представлено в табл. 1.

Страхування окремих ризиків здійснюється щодо польових культур, зокрема озимих – від повної загибелі (зимовий період) і страхування озимих культур від часткової або повної загибелі (зимовий період). Здійснюється також страхування озимих культур протягом повного виробничого циклу. Перевагами є визначення розміру збитків за кожним окремим полем та страхування стратегічно важливих культур на весняно-літній період, коли досить імовірні різноманітні загрози: засухи, суховії, зливи, град тощо.

Страхування від одного конкретного ризику передбачає захист лише від вибраного ризику, тоді як культури можуть загинути від іншого негативного впливу. Збиток легко визначити, а виплата здійснюється у стислий термін.

Перевагами страхування за індексом урожайності є невисока вартість, прозорість, проста процедура визначення збитків. Недоліком цього типу страхування є те, що воно гарантує захист лише від вибраних ризиків і, що найголовніше, є можливість недоодержання врожаю через точкові ризики, які не впливають на стан культур у всьому районі (град, буря, вогонь).

Мультиризикове (комплексне) страхування надається на весь цикл виробництва і на весь масив вирощуваних культур, а не на окремі поля, зумовлює досить складну процедуру визначення збитків (актуарність). Це найдорожчий вид страхування. На практиці страхову вартість установлюють двома способами: на рівні витрат або за вартістю майбутнього врожаю. Виплату збитків здійснюють у тому разі, коли загальна врожайність зменшується не в межах окремих полів, а по господарству в цілому. Незважаючи на необхідність стандартизації даного страхового продукту, його використання дає змогу стабілізувати дохід господарства за окремою культурою.

Індекс погоди визначається на основі обчислення відхилень температур та опадів від їх середнього багаторічного рівня [3, с. 108]. Особливо важливим є його визначення і моніторинг на різних фенологічних стадіях розвитку сільськогосподарських культур. Ураховуючи широкомасштабну дію зміни індексу погоди, для окремих ризиків він не визначається.

В Україні на сучасному етапі не застосовується страхування ризиків сільськогосподарських підприємств за індексом погоди. Недостатньо розвинутими є системи моніторингу агрометеорологічних показників та інформаційного і консультативного забезпечення суб'єктів сільськогосподарського виробництва. У країні нарахову-

Таблиця 1

Переваги та недоліки страхових продуктів, представлених на ринку аграрного страхування

Страховий продукт	Переваги	Недоліки
1. Страхування від кількох (групи), вибрані ризиків	– відносно недорогий продукт; – збитки визначаються по кожному окремому полю; – страхування стратегічно важливих культур	– страхуються ризики з низькою ймовірністю настання; – не субсидуються державою; – низький рівень страхового покриття
2. Страхування від одного конкретного ризику	– відносно недорогий продукт; – можливість застрахувати лише окремі поля, а не весь масив культури; – збитки визначаються по кожному окремому полю.	– захист надається лише від одного ризику, тоді як культура може загинути від іншого ризику; – не субсидуються державою
3. Страхування за індексом урожайності	– прозорість; – невисока вартість; – проста процедура визначення збитків	– гарантує захист лише від вибраних ризиків; – недоодержання врожаю через точкові ризики; – повільне здійснення виплат
4. Мультиризикове (комплексне страхування)	– захист від повного спектру ризиків; – субсидуються державою*; – страховий захист надається на весь цикл виробництва	– висока вартість; – складна процедура визначення збитків; – страхується весь масив культури, окремі поля на страхування не приймаються
5. Страхування за індексом погоди	– визначення реального рівня втрати врожаю; – швидкість виплати	– непрозорість вартості врожаю; – малий спектр ризиків; – не субсидуються державою

* У 2013-2017 рр. державне субсидування сільськогосподарських підприємств України не здійснювалося.

Джерело: власні дослідження

ється 187 погодних станцій, 149 з яких проводять агрометеорологічні спостереження, та незначна кількість агрометеопостів. Хоча в Україні страхування врожаю сільськогосподарських культур на основі індексу погоди було б перспективним через високий вплив погодних умов на врожайність основних культур.

Комплексне страхування здійснюється стосовно таких показників, як загальні витрати на виробництво того чи іншого виду сільськогосподарської продукції, її очікуваної вартості та очікуваного доходу (прибутку) від продажу.

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» [5] передбачає компенсацію сільськогосподарським товаровиробникам 50% страхового платежу – за мультиризиковим та індексним страхуванням та 50% франшизи – у разі настання страхового випадку.

Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств передбачає, з одного боку, повне або часткове відшкодування втрати врожаю через несприятливі погодні умови, а з іншого – поліпшення фінансового становища підприємств і зміцнення їхньої кредитоспроможності.

Страхування як інструмент попередження ризиків та стабілізації виробництва аграрних підприємств забезпечує відшкодування втрат унаслідок несприятливих подій, настання яких не можна передбачити у часі та просторі. Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI від 09.02.12 передбачено страхування врожаю сільськогосподарських культур.

Згідно зі ст. 4 даного документа, застрахувати свій урожай мають право виробники сільськогосподарської продукції всіх форм власності [6].

Застрахувавши врожай, аграрні товаровиробники можуть виконати свою виробничу програму, змінивши недоотриману частку прибутку страховим відшкодуванням.

До переваг агрострахування належать: 1) більш ефективно порівняно з традиційними видами державної підтримки спрямування допомоги до сільгосптоваровиробників; 2) стимулюючий вплив на вдосконалення технологій виробництва у рослинництві на рівні господарств; 3) зміцнення довіри кредиторів, фінансові ресурси яких є необхідною передумовою розширення сільськогосподарського виробництва; 4) забезпечення стабільного фінансового стану сільськогосподарських підприємств у довгостроковій перспективі; 5) здатність виступати каталізатором інших ініціатив з управління ризиками у сільському господарстві.

Для того щоб можна було повною мірою реалізувати всі його переваги, агрострахування вимагає постійних зусиль від усіх зацікавлених сторін: держави, страхових компаній та сільгосптоваровиробників.

Портфель страхових компаній (рис. 1) включає страхові платежі із щорічного страхування посівів і врожаю таких сільськогосподарських культур, як озима пшениця (75% – у 2015 р., 10% – у 2016 р. та 39% – у 2017 р.), озимий ріпак (8% – 2015 р., 4% – 2016 р., 59% – 2017 р.), озиме жито (1% – 2015 р., 2% – 2017 р.), соя (70% – у 2016 р.) та ін.

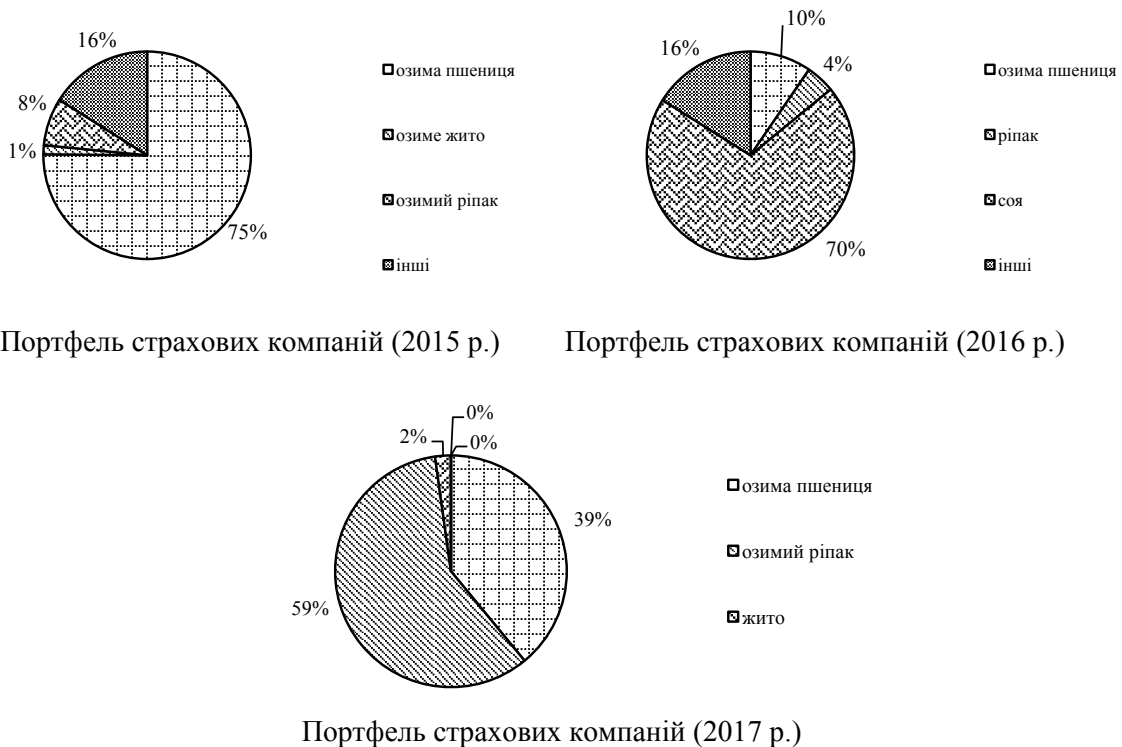

Рис. 1. Структура страхового портфеля агрострахування

Джерело: побудовано на основі [7]

Дослідженням встановлено, що аграрне страхування досить успішно розвивалося в Україні в 2013–2014 рр. Обсяги сільськогосподарського страхування відображає табл. 2.

Кількість договорів страхування за період із 2013 по 2017 р. знизилася з 1 722 до 957, тобто у 0,6 рази, застрахована площа сільськогосподарських культур – у 0,8 рази. Загальна страхова сума за договорами страхування сільськогосподарських культур, що були укладені в 2013 р., становила 4 394 млн. грн., у 2014 р. відбулося зниження до 3 055 млн. грн., у 2015 р. бачимо незначне підвищення, 2016 р. є рекордним – страхова сума становила 6 240 млн. грн., а в 2017 р. – 5 933 млн. грн., що більше у 1,4 рази, ніж у 2013 р.

Ринок агрострахування демонструє тенденцію до повільного скорочення. Але страхова сума, у межах якої страховик, відповідно до умов страхування, зобов'язаний провести виплату, збільшилася. Це пов'язано з тим, що зросли страхові премії. Тому побудова надійної системи аграрного страхування стала б міцною опорою для розвитку сільського господарства країни.

Основними сільськогосподарськими культурами, які підлягають страхуванню у господарствах України, є пшениця, жито, ріпак, соя, соняшник, кукурудза. Основними тенденціями у сільськогосподарському страхуванні, характерними для періоду 2013–2017 рр., були такі:

– розширився набір сільськогосподарських культур, які підлягають страхуванню;

– зменшилася у 0,6 рази застрахована площа сільськогосподарських культур;

– зменшилася чисельність суб'єктів страхування.

У процесі соціологічного опитування встановлено, що сільськогосподарське страхування практикують 36,5% суб'єктів із сукупної вибірки, у т. ч. 7,9% страхують посіви ріпаку, 4,8% – соняшнику (табл. 3).

Не страхують сільськогосподарські ризики 63,55% опитаних респондентів, із них: 30,2% – через брак коштів, 11,1% – не вбачають сенсу у страхуванні, 22,2% – з інших причин.

За умов розширення ринку агрострахування та підвищення його доступності для сільськогосподарських суб'єктів господарювання опитані респонденти пріоритетними вважають страхування посівів та майбутнього врожаю (близько 40%), страхування сільськогосподарської техніки (20%), а близько 10% опитаних – страхування майна (рис. 2).

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що суб'єкти сільськогосподарського виробництва недостатньо мірою використовують в управлінні ризиками страхування в силу різних причин. Основною з них є відсутність достатніх фінансових ресурсів підприємств, дороговизна страхування та вузький набір страхових продуктів.

Переважає більшість сільськогосподарських товаровиробників не здійснює превентивного управління ризиками шляхом страхування через брак коштів. Підставою для прийняття рішення щодо страхування має бути оцінка рівня страхового ризику сільськогосподарських товаровиробників. Вона передбачає аналіз усіх

Таблиця 2

Стан сільськогосподарського страхування господарств України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. до 2013 р., рази
	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість договорів, одиниць	1722	1392	1062	793	957	<0,6
Застрахована площа сільськогосподарських культур, тис. га	869	732	689	700	657	<0,8
Страхова сума, млн. грн.	4394	3055	3969	6240	5933	>1,4

Джерело: розраховано на основі [7]

Таблиця 3

Стан використання страхування сільськогосподарськими підприємствами і причини його ігнорування, % до загальної чисельності респондентів

Участь у страхуванні	Сума коштів, яку готові витратити на страхування основних ризиків сільськогосподарські підприємства				У цілому по сукупності
	до 5 тис. грн	від 5 до 20 тис грн.	більше 20 тис. грн.	за потребою	
1. Страхуються:					
Зернові	11,1	15,9	9,5	0,0	36,5
ріпак	1,6	3,2	3,2	–	7,9
соняшник	3,2	0,0	1,6	0,0	4,8
2. Не страхуються:					
не вбачають сенсу	7,9	1,6	–	1,6	11,1
через брак коштів	14,3	11,1	–	4,8	30,2
з інших причин	7,9	12,7	1,6	–	22,2
У цілому по сукупності	42,9	41,3	9,5	6,3	100,0

Джерело: власні дослідження

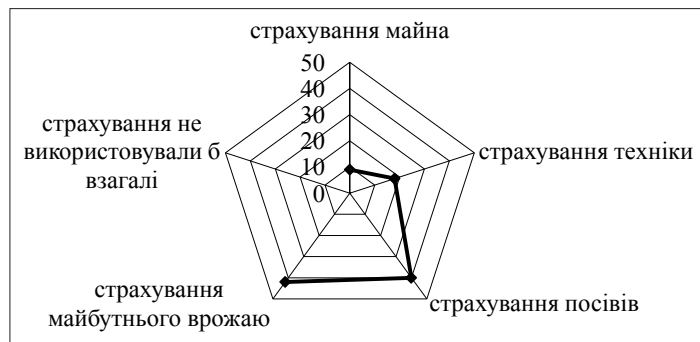

Рис. 2. Напрями страхування, які використовували б підприємства за умови розвинутого страхового ринку, % до загальної чисельності респондентів

Джерело: власні дослідження

ризикових обставин, що характеризують показники ризику. Рівень ризику визначається як добуток імовірності виникнення того чи іншого ризику на розмір

можливих фінансових утрат за даним роком. Таке завдання під силу лише підприємствам, які мають у своєму штаті ризик-менеджера або звертаються за послугами консалтингових служб.

За цих умов перспективним напрямом сільськогосподарського страхування є створення спеціальних фондів за рахунок внесків сільськогосподарських виробників для відшкодування збитків, спричинених природно-кліматичними та іншими ризиками, а також формування на підприємствах системи ризик-менеджменту.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про те, що сільськогосподарські підприємства України характеризуються досить складним становищем і високою ризиковістю діяльності, тому для забезпечення стабільності та підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських суб'єктів господарювання необхідно здійснювати попередження ризиків шляхом агрострахування.

Список літератури:

1. Дема Д.І., Віленчук О.М., Дем'янюк І.В. Страхові послуги : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2017. 526 с.
2. Ілляшенко С.М. Економічний ризик : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.
3. Лайко П.А., Пушак С.Д. Страхування природно-кліматичних ризиків у рослинництві : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2010. 318 с.
4. Покропивний С.Ф., Соболев С.М., Швиданенко Г.О. Бізнес-план – технологія розробки та обґрунтування : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1998. 208 с.
5. Про державну підтримку сільськогосподарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15> (дата звернення: 20.03.2019).
6. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09 лютого 2012 р. № 4391-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (дата звернення: 20.03.2019).
7. Ринок агрострахування України у 2013-2017 андеррайтинговому році: URL: <http://agroinsurance.com> (дата звернення: 20.03.2019).

АГРОСТРАХОВАНИЕ КАК ОСНОВНОЙ ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье акцентировано внимание на страховании как одному из управленческих инструментов предупреждения и устранения рисков субъектов аграрного бизнеса. Рассмотрены преимущества и недостатки страховых продуктов, представленных на рынке аграрного страхования Украины. Проанализировано состояние сельскохозяйственного страхования хозяйств Украины за 2013-2017 гг. Построена структура страхового портфеля за 2015-2017 гг. Определено, что портфель страховых компаний Украины включает страховые платежи по ежегодному страхованию посевов и урожая таких сельскохозяйственных культур, как озимая пшеница, озимый рапс, озимая рожь, соя и другие. Проведен социологический опрос менеджеров и специалистов сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что субъекты сельскохозяйственного производства в недостаточной степени используют в управлении рисками страхование в силу различных причин. Доказано, что рынок агрострахования демонстрирует тенденцию к медленному сокращению.

Ключевые слова: страхование, сельскохозяйственное производство, погодный риск, природно-климатические факторы, управление рисками.

AGRICULTURAL INSURANCE AS A MAIN TOOL FOR RISK MANAGEMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Insurance as one of the management tools for preventing and eliminating risks of agricultural business entities is emphasized in the article. Benefits and drawbacks of insurance products available at the agricultural insurance market are considered. The state of agricultural insurance of enterprises in Ukraine over the period 2013-2017 is analysed. The structure of insurance portfolio is built for 2015-2017. It is established that portfolio of Ukrainian insurance companies includes insurance payments for annual insurance of seeds and yield of such agricultural crops as winter wheat, winter rape, winter rye, soybeans and others. The established benefits of agricultural insurance include: 1) more effective allocation of aid for agricultural commodity producers if compared with traditional types of state support; 2) stimulating influence on the improvement of production technologies in plant production at the level of agricultural enterprises; 3) fortification of confidence of loan providers, whose financial resources are a necessary prerequisite for the expansion of agricultural production; 4) ensuring a stable financial condition of agricultural enterprises in the long term; 5) ability to act as an accelerator of other initiatives related to risk management in agriculture. The main trends in agricultural insurance characteristic of 2013-2017 are determined. Sociological survey was conducted among managers and specialists of agricultural enterprises. It was established that entities engaged in agricultural production insufficiently use insurance in risk management due to various reasons. It is determined that creation of special funds is a promising direction in agricultural insurance. Such funds can be created with the use of contributions from agricultural producers for recovery of losses caused by natural-climatic and other risks and also for the formation of risk management system at enterprises. It is proved that the agricultural insurance market tends to decrease slowly.

Key words: insurance, agricultural production, weather risk, natural and climatic factors, risk management.

УДК 336:519

Бєлова Т.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій

Гулька В.І.

студент,
Національний університет харчових технологій

Belova Tatyana, Gulka Victoria

National University of Food Technologies

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено розгляду сутності концепції соціально відповідального маркетингу. Наводиться тлумачення цього терміна різними науковцями. Викладено погляд на зміст цієї концепції гуру маркетингу – Філіпа Котлера. Наведено принципи, за якими повинні розвиватися компанії, котрі є прихильниками концепції соціально відповідального маркетингу. Окреслено основні інструменти соціально відповідальної діяльності компанії. Доведено, що найбільш популярними інструментами застосування концепції соціально відповідального маркетингу серед вітчизняних підприємств є благодійна діяльність та спонсорство. Наведено приклади соціально відповідальних компаній, які працюють на українському та закордонному ринках, серед яких – American Express Company, Pampers, Avon. Визначено напрями прояву концепції соціально відповідального маркетингу та їхній зміст. Доведено переваги застосування даної концепції у практичній діяльності підприємства.

Ключові слова: концепція соціально відповідального маркетингу, відносини з партнерами, відносини зі споживачами, ставлення до екології, відносини з працівниками, відносини із суспільством, благодійність, спонсорство.

Постановка проблеми. Концепція соціально відповідального маркетингу є досить популярною за кордоном

та набирає популярності серед українських підприємств. Це спричинено тим, що сучасний світ повен гострих

соціальних проблем, а роль бізнесу в суспільстві та його вплив на якість життя людей невіддільно зростають.

За умов високої конкуренції на ринку компанії намагаються виділитися серед конкурентів та завоювати лояльність більшої частини споживачів, стаючи прихильниками даної концепції. Але, на жаль, у багатьох підприємств застосування соціально відповідального маркетингу знаходить своє вираження тільки у переслідуванні однієї мети – виправдати власні прибутки та розрекламувати власний бренд, улаштуваючи гучні PR-кампанії для підтримки свого іміджу. Дана концепція повинна бути однією з фундаментальних цінностей компанії та мати велике стратегічне значення в її роботі. Застосування концепції соціально відповідального маркетингу орієнтує власну діяльність на користь інтересам суспільства, допомагаючи результатами своєї роботи вирішувати проблеми споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями та проблемами застосування концепції соціально відповідального маркетингу займалися безліч вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Ф. Котлер, Ф. Фукуяма, С. Голубков, П. Байєр, І. Березін, А. Войчак, А. Тет, О. Зеленко, В. Іванов, В. Гордін, Б. Братаніч та ін. У своїх працях автори висвітлювали сутність поняття соціально відповідального маркетингу, основні принципи та інструменти його застосування, а також значимість даної концепції в діяльності підприємств.

Незважаючи на велику кількість публікацій із цієї проблеми, не всі питання вивчено. Дослідження показали, що здебільшого заходи соціального характеру мають одноразовий характер, не є системною діяльністю компаній. До того ж нечітко окреслена сутність напрямів, за якими відбувається впровадження концепції соціально відповідального маркетингу на практиці.

Формулювання цілей статті. На основі вище зазначеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у подальшому вивченні та розкритті сутності концепції соціально відповідального маркетингу, а також змісту її основних напрямів прояву для отримання високих комерційних результатів діяльності та користі для суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція соціально відповідального маркетингу виникла ще у третій чверті ХХ ст., прийшовши на зміну традиційній концепції маркетингу [1]. В той час багато передових компаній почали усвідомлювати свою вагомую роль у житті суспільства та відчувати відповідальність за вплив і наслідки власної діяльності на навколишнє середовище. Концепція соціально-етичного маркетингу прийшла в часи ускладнення ситуації на ринку внаслідок зростання конкуренції, що й змусило передові компанії шукати нові шляхи та маркетингові інструменти задля завоювання відданості споживачів.

За словами Ф. Котлера, сутність даної концепції полягає у встановленні потреб, бажань та інтересів цільових ринків і робить їх задоволення більш ефективним і продуктивним, ніж у конкурентів, способами, що зберігають або підвищують добробут як спожи-

вача, так і суспільства загалом. Також основоположник маркетингу у своїх працях визначав соціально відповідальний маркетинг як зобов'язання бізнесу сприяти економічному розвитку, працюючи з найманими працівниками, їхніми родинами, місцевою громадою та суспільством загалом для поліпшення якості життя [2].

Науковці М. Сімановська, Д. Акімов, О. Зеленко визначають соціально відповідальний маркетинг як добровільну діяльність бізнес-структур із вирішення соціальних проблем, надання допомоги населенню, територіям, яка заснована, з одного боку, на прийнятті рішень, що виходять із загальних гуманітарних цілей і цінностей суспільства, а з іншого – враховує об'єктивну необхідність бізнесу бути соціально відповідальним, у тому числі через активну реалізацію й актуалізацію (через рекламу, зміцнення іміджу) своєї діяльності перед населенням, зміцнення перед ним своєї ділової та соціальної відповідальності [3, с. 123].

Із цього зрозуміло, що концепція соціально відповідального маркетингу передбачає орієнтацію та зосередження діяльності підприємства насамперед на користі суспільству, сприяння поліпшенню якості його життя та навколишнього середовища загалом. Її прихильники оцінюють систему маркетингу не тільки за власним прибутком та ступенем задоволеності споживачів, а й за впливом своєї діяльності на економічний розвиток країни та соціальне благополуччя населення, турбуючись також про охорону довкілля.

Варто зазначити, що дана концепція також передбачає здійснення певних управлінських рішень усередині компанії так, щоб її діяльність слугувала на користь робітникам, турбуючись про такі важливі аспекти: безпеку праці, стабільність та своєчасну виплату заробітної плати, забезпечення робітників медичним та соціальним страхуванням тощо.

Засновник блогу з відповідального маркетингу П. Байєрз виділяє основні принципи, за якими повинні розвиватися компанії, котрі є прихильниками концепції соціально-відповідального маркетингу [4]:

1. Стратегічна відповідальність. Кожне підприємство повинне розробити власну стратегію відповідального маркетингу для економії ресурсів та часу, що дасть змогу більше сконцентруватися на проблемах, які виникають у поточній діяльності.

2. Відповідальність за власні повідомлення. Компанія повинна ставитися з повагою до своєї аудиторії, враховувати інтелектуальні здібності та досвід своїх споживачів. Повідомлення мають бути правдивими, поважати конфіденційність, не перевантажені рекламою, відповідально ставитися до представників молодшої аудиторії.

3. Соціальна відповідальність. Підприємцям слід урахувати, що маркетинг не лише продає товар, а й впливає на кожний аспект життя людини.

4. Відповідальність за виконання. Завжди потрібно у своїй діяльності використовувати найкращі практики.

5. Відповідальність за відбір працівників. Менеджмент компанії повинен бути впевненим у тому, що відповідні працівники займають відповідні посади.

6. Відповідальність перед довкіллям. Необхідно використовувати екологічну сировину, екологічні технології для виробництва екологічної продукції.

7. Відповідальність за повернення інвестицій. Слід пам'ятати, що кожне рішення має вплив на чистий дохід підприємства, тому вони повинні бути професійними.

Перелічені принципи влучно характеризують основні засади концепції соціально відповідального маркетингу. Підприємства, котрі дотримуються даних принципів у своїй діяльності, безумовно, є суспільно важливими та приносять користь громадськості результатами своєї діяльності в усіх сферах життя.

Ідеї соціально-етичного маркетингу втілюються у роботу підприємств за допомогою певних прийомів. Ф. Котлер виділяє шість основних інструментів соціально відповідальної діяльності компанії:

1. Благодійні справи – компанія надає кошти, грошові та інші корпоративні ресурси для того, щоб залучити увагу суспільства до певної соціальної проблеми.

2. Благодійний маркетинг – організація зобов'язується робити внески або відраховувати відсотки від обсягів продажу на благодійну справу.

3. Корпоративний соціальний маркетинг – підприємство підтримує проведення кампанії за зміну певних типів поведінки для того, щоб поліпшити суспільне здоров'я або безпеку, сприяти розвитку суспільства.

4. Корпоративна філантропія – компанія робить пожертвування безпосередньо благодійній організації, як правило, у вигляді грошових грантів, подарунків, товарів або послуг.

5. Волонтерська робота в інтересах суспільства – підприємство підтримує та заохочує працівників, роздрібних торговців допомагати місцевим громадським організаціям та ініціативам.

6. Соціально-етичні підходи до ведення бізнесу – компанія на власний розсуд упроваджує практику ведення бізнесу та робить інвестиції, що сприяє росту добробуту в суспільстві та збереженню навколишнього середовища [2].

Варто зазначити, що дотримання компанією соціальних принципів сприяє розвитку компанії та становленню позитивного іміджу, а нехтування ними, навпаки, знижує конкурентну позицію підприємства на ринку.

Серед вітчизняних підприємств найбільш популярними інструментами застосування концепції соціально відповідального маркетингу є благодійна діяльність та спонсорство. Компанії стають спонсорами найрізноманітніших публічних заходів, отримуючи у відповідь рекламу власного бренду та продукції. Яскравим прикладом є досвід компанії Pampers, яка за власною ініціативою повідомила про акцію «1 упаковка = 1 вакцина», а гроші у розмірі 0,07 долара США з кожної пачки дитячих підгузків перераховувала у фонд ООН (ЮНІСЕФ). Ця добродійна акція допомагає зібрати кошти на придбання вакцин для тих, хто потребує такої допомоги, а можливостей для цього не має [5].

Ще одним удалим прикладом ефективного застосування концепції соціально відповідального маркетингу є акція American Express Company, яка з будь-якої банківської перевідної операції перераховувала 10 центів на реставрацію статуї Свободи в Нью-Йорку. Її результатом стало збільшення кількості використаних карток на 30%, а сума зібраних коштів становила 1,7млн. дол. [6].

А ось соціально відповідальна компанія Avon веде діяльність, спрямовану на вирішення гострих суспільних проблем. Найбільші міжнародні соціальні ініціативи Avon: «Разом проти раку грудей», «Скажемо «НІ» домашньому насильству», Глобальна екологічна ініціатива Hello Green Tomorow тощо [7].

Як бачимо з наведених прикладів, дедалі все більше підприємств стають прихильниками концепції соціально відповідального маркетингу, що знаходить своє вираження у їхній благодійній діяльності, яка спрямована на вирішення гострих соціальних проблем та різних заходів щодо поліпшення суспільного добробуту. Для здійснення соціальної діяльності підприємства використовують різні засоби: збирають та переводять кошти на благодійні проекти, влаштовують різні акції для збору коштів, співпрацюють із волонтерами та благодійними організаціями, допомагають продуктами своєї діяльності.

Розглянемо напрями та сутність прояву концепції (табл. 1). Загальні напрями прояву концепції були окреслені Н.Ю. Воєводкіним [8]. Оскільки маркетинг передбачає всебічне орієнтування на задоволення запитів споживачів, особлива увага приділяється саме розгляду відповідальності підприємства по відношенню до споживачів.

Така активність із боку підприємств має стратегічне значення і, звісно ж, не сповідує суто альтруїстичні цілі. Впровадження такої політики несе очевидні вигоди для всіх учасників ринку.

Проявами соціально відповідального маркетингу є випуск якісної та екологічної продукції, встановлення доступних цін на товари та послуги, турбота підприємства про своїх працівників та створення для них гідних умов праці, сприяння охороні довкілля та участь у благодійних проектах. Така політика підприємства є інструментом формування конкурентної переваги й є можливістю виділитися серед конкурентів, проявивши благородні наміри перед суспільством.

Підприємства, які є прихильниками концепції соціально відповідального маркетингу, результатами своєї діяльності сприяють поліпшенню рівня та якості життя споживачів, а ті, своєю чергою, стають прихильниками компанії та формують її позитивний імідж.

Таким чином, унаслідок урахування у практичній діяльності основних принципів зазначених концепцій підприємство буде мати вигоди як матеріального, так і нематеріального характеру. Перевагами можуть бути: висока лояльність споживачів до бренду компанії; підвищення впізнаваності бренду; високий імідж підприємства на ринку; збільшення рівня довіри до компанії; зміцнення стосунків із партнерами; висока лояльність суспільства до діяльності підприємства; підвищення рівня інвестиційної привабливості; зростання обсягів

Напрями та сутність прояву концепцій соціально відповідального маркетингу

Напрями прояву концепцій	Сутність напрямку
1. У відносинах зі своїми партнерами по бізнесу в Україні та за її межами	<ul style="list-style-type: none"> – чесність та відкритість у відносинах із партнерами в Україні та за кордоном; – притримування принципу добросовісної конкуренції; – створення партнерської мережі для успішного співробітництва; – налагодження діалогу зі стейкхолдерами; – координація дій із закордонними партнерами компанії; – врахування інтересів зацікавлених сторін під час формування стратегії підприємства
2. По відношенню до споживачів	<ul style="list-style-type: none"> – дотримування стандартів якості, виготовлення продукції тільки високої якості; – використання у виробництві переважно натуральної сировини; – забезпечення великого асортименту виробів; – впровадження у виробництво нових товарних груп та товарів; – дотримування політики обґрунтованих та доступних цін; – високе сервісне обслуговування; – представлення тільки правдивої інформації у рекламі; – наявність фірмових магазинів для збуту товарів із метою кращого обслуговування покупців; – можливість для споживачів ознайомитися з асортиментом продукції на сайті підприємства; – забезпечення належного рівня пакування та маркування продукції
3. По ставленню до екології та екологічних наслідків своєї діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – використання для виробництва продукції екологічно чистої сировини; – виготовлення тільки такої продукції, яка не має шкоди для здоров'я; – дотримування вимог законодавства щодо безпеки продуктів; – впровадження заходів щодо економії енергетичних ресурсів; – використання екологічно чистої упаковки; – застосування пакувальних матеріалів, які не шкодять природному середовищу
4. У відносинах із працівниками власної компанії	<ul style="list-style-type: none"> – створення та підтримування відповідних умов праці; – забезпечення гідного рівня заробітної плати; – розроблення та впровадження механізму мотивації для робітників компанії; – застосування прозорих умов стимулювання робітників; – створення умов для командної роботи; – забезпечення у колективі гарного мікроклімату; – створення умов для підвищення кваліфікації робітників; – сприяння саморозвитку особистості
5. У відносинах із суспільством	<ul style="list-style-type: none"> – створення довірливих відносин між компанією та суспільством; – взаємодія з місцевими органами влади, сприяння у вирішенні господарських проблем міста; – підтримування активної соціальної позиції; – підтримування ідеї панування закону у відносинах між компанією та суспільством; – запобігання конфліктам; – надання правдивої інформації у ЗМІ про діяльність підприємства; – участь у благодійних акціях та спонсорство.

Джерело: складено авторами

збуту та прибутків підприємства; підвищення ефективності ведення бізнесу тощо.

Висновки. Розглянувши сутність концепції соціально відповідального маркетингу, основні його принципи та значимість її застосування в сучасних умовах високої конкуренції та гострих соціальних проблем суспільства, дійшли висновку, що вона повинна бути серед основних цінностей підприємства та стати фундаментом для

побудови загальної стратегії маркетингу компанії. Досвід передових підприємств свідчить про те, що діяльність на користь суспільства забезпечує вигоду для підприємства, зміцнюючи його конкурентну позицію на ринку, формує позитивний імідж та допомагає збільшити лояльність до бренду та власної продукції. Тож добросовісна діяльність та дотримання соціально-етичних принципів підприємством є вигідними для всіх учасників ринку.

Список літератури:

1. Kotler P. Marketing-Management: Analyse, Planung und Kontrolle. Stuttgart, 1982.
2. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства ; пер. з англ. С. Яринич. Київ : Стандарт, 2005. 302 с.
3. Зеленко О.О. Соціально-відповідальний маркетинг як невід'ємна складова соціальної відповідальності. *Економічний простір*. 2008. № 19. С. 118–123.
4. Byers P. The Responsible Marketing Blog. URL: <http://responsiblemarketing.com/blog/about-patrick-byers/> (дата звернення: 20.03. 2019).
5. Портал unicef. Колискова заради життя. Зірки українського шоу-бізнесу об'єдналися, аби допомогти врятувати життя малюків. URL: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_14422.html (дата звернення: 28.03.2019).
6. Котлер Ф., Картаджайя Х., Сетиаван А. Маркетинг 3.0. От продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе ; пер. с англ. А. Заякина. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 240 с.

7. Соціально-благодійна діяльність Avon. URL: http://www.avon.ua/PRSuite/avon_csusade.page (дата звернення: 25.03.2019).

8. Воеводкин Н.Ю. Социальная ответственность в системе корпоративного управления. *Государственная политика и политические институты: история и современность*. 2011. № 4. С. 45–55.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОГО МАРКЕТИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена рассмотрению сущности концепции социально ответственного маркетинга. Приведено толкование этого термина разными учеными. Изложен взгляд на содержание этой концепции гуру маркетинга – Филиппа Котлера. Приведены принципы, по которым должны развиваться компании, которые являются сторонниками концепции социально ответственного маркетинга. Определены основные инструменты социально ответственной деятельности компании. Доказано, что наиболее популярными инструментами применения концепции социально ответственного маркетинга среди отечественных предприятий являются благотворительная деятельность и спонсорство. Приведены примеры социально ответственных компаний, работающих на украинском и зарубежном рынках, среди которых – American Express Company, Pampers, Avon. Определены направления проявления концепции социально ответственного маркетинга и их содержание. Доказаны преимущества применения данной концепции в практической деятельности предприятия.

Ключевые слова: концепция социально ответственного маркетинга, отношения с партнерами, отношения с потребителями, отношение к экологии, отношения с работниками, отношения с обществом, благотворительность, спонсорство.

APPLICATION OF THE CONCEPT OF SOCIAL AND RESPONSIBLE MARKETING IN THE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

The article is devoted to the consideration of the essence of the concept of socially responsible marketing. The interpretation of this term by different scholars is given. A glance at the content of this concept of marketing gurus – Philip Kotler. The following are the principles behind the development of companies that are advocates of the concept of socially responsible marketing. It is emphasized that the main activity of the enterprise should be the responsibility. The following areas of responsibility are: strategic, social, environmentally friendly, for personal communications, for selecting employees, for implementing decisions, for returning investment. The basic tools of socially responsible activity of the company are outlined. Among them may be: charity, charity marketing, corporate social marketing, corporate philanthropy, volunteer work in the interests of society, social and ethical approaches to doing business. It is proved that philanthropic activities and sponsorship are the most popular instruments for applying the concept of socially responsible marketing to domestic enterprises. Examples of socially responsible companies operating in the Ukrainian and foreign markets, including American Express, Pampers, Avon, are presented. The directions of manifestation of the concept of socially responsible marketing are defined: relations with partners in Ukraine and abroad, relations with consumers, attitude to ecology and environmental consequences of their activities, relations with employees of their company, relations with society. The content of each direction is considered. The advantages of using this concept in practical activity of the enterprise are proved. They are: high loyalty of consumers to the brand of the company; increase of brand recognition; high image of the company in the market; increase of trust in the company; strengthening relations with partners; high loyalty of society to the activity of the enterprise; increase of investment attractiveness; growth of sales volumes and profits of the enterprise; increasing the efficiency of doing business, etc.

Key words: concept of socially responsible marketing, relations with partners, relations with consumers, attitude towards ecology, relations with employees, relations with society, charity, sponsorship.

Волошина С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Запорожець Ю.В.

студентка,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Voloshyna Svitlana, Zaporozhets Julia

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

ТЕОРІЯ МОБІЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: БАЗОВІ АСПЕКТИ

У статті вирішено наукове завдання щодо вдосконалення теоретико-методичних засад дослідження мобільності людського капіталу підприємства та визначення напрямів її подальшого розвитку. Встановлено наукові прогалини в теорії мобільності людського капіталу підприємства. На основі термінологічного аналізу доопрацьовано визначення базової категорії, в якій відображено її нові ознаки. Надано авторське бачення напрямів впливу мобільності людського капіталу на розвиток підприємства. Удосконалено класифікацію чинників, які впливають на мобільність людського капіталу підприємства. Розроблено методика аналізу мобільності людського капіталу підприємства. Вона базується на вдосконаленій системі аналітичних показників і взаємозв'язку мобільності зі стратегією підприємства. Розвиток мобільності передбачається шляхом розроблення і реалізації комплексу управлінських рішень щодо посилення сильних сторін людського капіталу підприємства, реалізації сформованих позитивними тенденціями можливостей та усунення загроз щодо негативних змін у характеристиках даного капіталу.

Ключові слова: мобільність, людський капітал, чинники, методика аналізу, показники, управлінські рішення.

Постановка проблеми. Загострення конкуренції у сучасному бізнес-середовищі і посилення процесів глобалізації господарських операцій вимагають від вітчизняного менеджменту інтеграції економічних цілей і цілей людського розвитку, що відповідає програмним документам ООН щодо завдань розвитку людства. За умов світового визнання людського капіталу економічною базою людського розвитку його дослідження набуває особливого значення.

Невід'ємною характеристикою людського капіталу є мобільність, яка у широкому розумінні відображає його спроможність швидко адаптуватися до стрімких змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Розвиток мобільності призводить до балансування попиту і пропозиції на ринку праці, перетікання робочої сили у сфери діяльності з високою якістю трудового життя.

Функціонування сучасного ринку праці України демонструє велику інтенсивність у русі робочої сили, передусім у формі зовнішньої трудової міграції. Внаслідок відставання України в соціально-економічному розвитку від інших країн світу та об'єктивності поширення глобалізаційних процесів сформувалися негативні тенденції відтоку робочої сили у країни з більш високими рівнями заробітної плати і незаповненими

вакансіями. Така ситуація зумовлює катастрофічний стан у забезпеченні підприємств висококваліфікованими працівниками, спроможними до створення конкурентоспроможної продукції, освоєння нових видів техніки, технології.

Затягування вітчизняним менеджментом реалізації основних положень теорії людського капіталу загрожує бізнесу в умовах відкритих ринків утратою конкурентного статусу й унеможливленням вирішення завдань виробничо-господарської діяльності через відсутність достатньої кількості вмотивованої до високопродуктивної праці робочої сили, яка до того ж бажає працювати у безпечних умовах і мати умови для навчання й соціального розвитку.

Таким чином, існування глобальних проблем у функціонуванні національного ринку праці України, загострення дефіциту кадрів, неспроможність підприємств утримати цінних працівників зумовлює необхідність теоретичних досліджень у даній предметній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці людського капіталу підприємства загалом присвячено багато наукових праць, серед основних дослідників: В.П. Антонюк, О.М. Бородіна, О.А. Грішнова,

С.А. Дятлов, Т.М. Кір'ян, Д.П. Мельничук, Г.М. Тугускіна, Н.В. Ушенко та ін.

Між тим наукові здобутки в дослідженні мобільності як одного з ключових характеристик (активів) людського капіталу є небагаточисельними. До числа науковців даного напрямку належать: Г. Беккер, Т. Шульц, В.П. Антонюк, О.М. Білик, А.Я. Гадзало, О.В. Захарова, О.П. Кошулько, О.А. Грішнова, Ф.І. Хміль та ін. Ними досліджено характеристики мобільності, її види, причини, частково методичні аспекти оцінки тощо. Між тим більшість питань розглядається через призму зовнішнього руху персоналу, тоді як аналіз внутрішніх переміщень обмежений, а стратегічний контекст розвитку мобільності для ефективного управління людським капіталом залишається поза увагою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є критичний аналіз теоретико-методичних засад дослідження мобільності людського капіталу підприємства та визначення напрямів її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. У період активної трансформації національних економік до умов розвитку світової економіки, сучасний етап якої ідентифікується як економіка знань, великого значення набуває реалізація теорії людського капіталу. В основі цієї теорії лежать доведені лауреатами Нобелівської премії Т. Шульцем і Г. Беккером економічні закономірності поведінки людини та необхідність інвестування в неї, внаслідок чого формується і розвивається людський капітал [1; 2].

У контексті змістовності сучасної парадигми людського капіталу останній розглядається як «соціально-економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих, накопичених і розвинутих у результаті інвестицій, що спрямовуються суб'єктами економічної діяльності всіх рівнів, продуктивних здібностей людей як їх власників, задля отримання цими суб'єктами спільного додаткового доходу і соціального ефекту, що в кінцевому підсумку сприятиме задоволенню потреб та забезпеченню всебічного людського розвитку» [3, с. 57].

Досліджуючи рівні аналізу людського капіталу, вчені довели пріоритетність «мікрорівня, на якому поєднуються інтереси людини – носія праці і підприємства як користувача людського капіталу й який є місцем безпосередньої взаємодії цих економічних суб'єктів» [4, с. 79–80]. Зокрема, Л. Туроу зазначав: «Людський капітал створюється фірмами, оскільки вони часто виступають як найефективніші виробники даного капіталу. Фірми вважають прибутковим збільшувати людський капітал зайнятого у них персоналу, оскільки збільшення призводить до зростання виробітку» [5].

Дослідження архітекtonіки людського капіталу підприємства показало на виокремлення у його складі базових елементів: «освіта, заохочення, мобільність, здоров'я, культура» [6, с. 49]. Причому мобільність людського капіталу (персоналу, працівників, людини тощо) як важлива умова його ефективного формування і розвитку визнається багатьма науковцями.

Критичне опрацювання наукових підходів до розуміння поняття «мобільність», яке поширюється на різ-

номанітні об'єкти, включаючи людський капітал, показало таке:

– згідно з етимологією, відображеною у Сучасному словнику іншомовних слів, термін означає рухливість, здатність до швидкої зміни у просторі або ж до дії [7];

– змістовне уточнення загального розуміння терміна в енциклопедичних словниках різного спрямування показало на об'єктивність додавання в нього таких характеристик, як зміна статусу об'єкта, адаптація у середовищі перебування, готовність до виконання завдань, зміни сфери використання [7];

– за вузьким підходом (представники: Р. Бендікс, С. Ліпсет, М. Чжан, С.З. Лі та ін.) мобільність – це характеристика окремої видозміни у положенні об'єкта дослідження (наприклад, зміна професії, звільнення працівника, переміщення працівників розумової праці тощо) [8; 9];

– за широким підходом (представники: П.А. Соркін, Н.Г. Марадян, Ф.І. Хміль, Д.П. Богиня, О.А. Грішнова та ін.) мобільність розглядається як системна характеристика, яка відображає зміну кількісних та якісних параметрів об'єкта дослідження, його положення у просторі [10–13];

– урахування особливостей поведінки людини у виробничому і соціальному середовищі (переважна більшість науковців та авторських колективів) додає до розуміння даного терміна такі характеристики, як прагнення до вищої соціальної позиції, до змістовнішої праці, до високого рівня заробітної плати, бажання бути конкурентоспроможним;

– результатом мобільності для працівника, на думку науковців Н.Г. Марадяна, Д.П. Богині, О.А. Грішнкової, І.М. Дичківської та ін., виступає досягнення вищого соціального і майнового стану, високого особистого конкурентного рівня, для підприємства загалом – формування конкурентоспроможного людського капіталу, за якого реалізуються стратегічні цілі розвитку суб'єкта господарювання [11; 13; 14];

– мобільність людського капіталу підприємства потребує врахування змін у зайнятості персоналу (позиція Ф.І. Хміль, М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович та ін.) на основі врахування стадій його відтворення [12; 15].

Узагальнення результатів опрацювання загальних ознак мобільності дає змогу запропонувати таке визначення базового поняття: мобільність людського капіталу підприємства – це характеристика людського капіталу, яка свідчить про здатність працівників до швидких і цілеспрямованих трансформацій, що відображається у зміні на всіх стадіях відтворення даного капіталу кількісних та якісних параметрів, передусім його вартості.

Основними ознаками мобільності людського капіталу, які відображають його властивості, пропонуємо вважати такі:

– цілеспрямованість – спроможність досягати особистих і внутрішньофірмових результатів;

– складність – існування різних видів мобільності і способів їх реалізації;

– відкритість – існування багаточисельних зв'язків усередині підприємства і за його межами для інформованості працівників і керівництва підприємства щодо умов ефективного відтворення людського капіталу на внутрішньому і зовнішньому ринках праці;

– рухливість – це швидкість змін у характеристиках людського капіталу;

– гнучкість – можливість пристосовувати характеристики людського капіталу до змін умов середовища; швидка реакція його носія на зміни.

З огляду на відображену змістовність, мобільність людського капіталу підприємства охоплює його рух персоналу у взаємодії із зовнішнім ринком праці (зовнішня мобільність) та рух в межах внутрішньофірмового ринку праці (внутрішня мобільність). Так, до зовнішньої мобільності відносять усі переміщення, які пов'язані з вивільненням чи залученням персоналу на підприємство, а до внутрішніх – переміщення персоналу в межах одного підприємства, його підрозділами та територіальними одиницями.

На рис. 1 узагальнено авторське бачення напрямів впливу мобільності людського капіталу на розвиток підприємства.

Таким чином, мобільність є об'єктивною характеристикою людського капіталу, активізація якої має на меті досягнення важливих цілей стратегічного розвитку підприємства, зокрема забезпечення конкурентоспроможності як самого суб'єкта господарювання, так і його продукції. Розвиток мобільності забезпечує необхідність внесення постійних і водночас швидких змін у якісні та кількісні характеристики людського капіталу як на основі регулювання надлишків і дефіциту робочої

сили, так і за рахунок підвищення кваліфікації і розширення профілю працівників. Мобільність сприяє встановленню на підприємствах конкурентоспроможних рівнів заробітної плати та людського капіталу загалом.

Управління мобільністю людського капіталу для приведення його характеристик у відповідність із цілями розвитку підприємства потребує систематизації чинників, що впливають на неї.

Дослідження чинників мобільності людського капіталу показало відсутність єдності наукових поглядів. Переважає думка щодо пріоритетності зовнішніх чинників впливу. При цьому науковці мають на увазі чинники, що спонукають до активізації зовнішньої мобільності, крайнім проявом якої є міграція людей за кордон.

Серед основних зовнішніх чинників розглядаються рівні заробітної плати в країні (мінімальної та середньої заробітної плати, відхилення між ними, відмінність між рівнями заробітної плати в Україні та інших країнах).

Л.І. Скібіцька вважає, що рівень мобільності (персоналу) залежить від дії наступних чинників: «необхідність зміни роботи, зумовленої незадоволеністю заробітною платою, умовами і режимом праці, соціально-психологічним кліматом; прагнення нового місця роботи, що забезпечить поліпшення умов життя й праці; легкість адаптації в нових умовах, зумовленої пов'язаними з нею витратами, кваліфікацією, досвідом, віком; володіння інформацією про вакансії й ступінь її вірогідності; технічне (технологічне) переоснащення підприємства; вимоги чинного законодавства стосовно певних категорій громадян України та ін.» [16, с. 272].

Ю. Чжан систематизує чинники, які впливають на мобільність персоналу з виділенням таких груп:

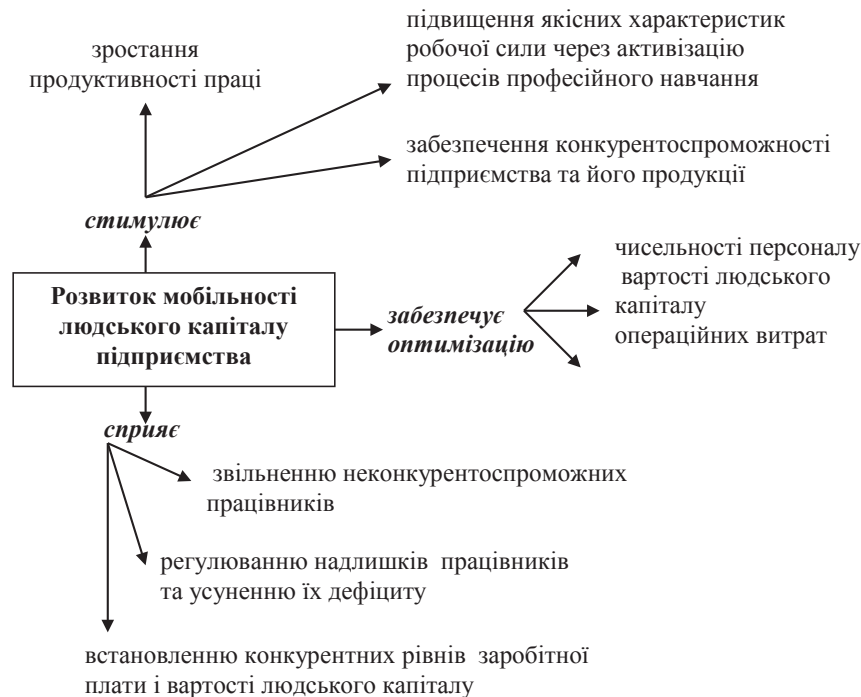

Рис. 1. Вплив мобільності людського капіталу на розвиток підприємства

Джерело: складено авторами

«1. Особистісні фактори: вік, стать, рівень освіти, сімейний стан, роки роботи і т. ін. 2. Організаційні фактори: культура та система підприємства, переваги та перспективи підприємства, масштаби організації, заробітна плата та ін. 3. Соціально-економічні фактори: рівень економічного розвитку суспільства, стан ринку праці, система зайнятості, можливості працевлаштування тощо» [17, с. 86–87].

Заслуговує на увагу групування чинників мобільності, яке надане науковцями А.І. Рофе і Б.Г. Збишко для аналізу внутрішньофірмових ринків. Вони рекомендують виділяти три групи чинників мобільності: «фактори, пов'язані з діяльністю підприємства (величина заробітної платні, умови праці та її зміст, розміри фірми, наявність профспілки тощо); фактори, пов'язані з особистими характеристиками працівника; фактори, що не залежать від підприємства і працівника (рівень економічного і суспільного розвитку, поява нових форм зайнятості)» [18, с. 27].

Ю. Веніге окремо наголошує, що головними чинниками впливу на мобільність людського капіталу виступають соціально-економічні процеси, зокрема НТП [19, с. 36]. Його позиція базується на тому, що розвиток новітніх технологій сприяє руху висококваліфікованих кадрів.

Група науковців, серед яких – Дж. Ерл і К. Сабір'янова та ін., до чинників, які впливають на мобільність робочої сили, відносять також заборгованість по заробітній платі, оскільки її «затримки швидше активізують, аніж гальмують відплив робочої сили» [20, с. 662].

Науковці Е. Лібанова і О. Палій звертають увагу на «фактори, які обмежують або послаблюють мобільність робочої сили в умовах перехідної економіки. До них належать: територіальні (відсутність достатньої інформації), інституційні (фактичне збереження інституту прописки, нерозвиненість ринку житла), а також соціально-демографічні фактори, які мають загальний характер (вік, сімейний стан, наявність малих дітей або дітей шкільного віку)» [21, с. 44].

Безпосередньо з позиції теорії людського капіталу розглянула чинники зовнішньої мобільності О.М. Білик, виділивши серед них «економічні, соціальні, політичні, природно-екологічні, демографічні, національно-етнічні» [22, с. 67].

І. Озолія-Озола вважає, що «для повного розуміння мобільності персоналу необхідно оцінювати вплив зовнішніх соціальних, економічних та правових умов, а також бажаний рівень оборотності персоналу» [23, с. 21].

Загалом проведений аналіз чинників, які впливають на мобільність людського капіталу підприємства, дає змогу зробити такі узагальнення:

- єдина думка щодо чинників подібної дії відсутня;
- у пропозиціях науковців простежується багато чинників потенційної дії, кількісна оцінка яких обмежена або навіть неможлива, у тому числі через відсутність відповідного обліку (зокрема, це стосується таких чинників, як ступінь вірогідності володіння

працівниками інформацією про вакансії, організаційна справедливість і т. ін.);

- найбільш змістовною класифікацією вважаємо за авторством А.І. Рофе і Б.Г. Збишко, які в основу групування поклали об'єкти впливу на мобільність;

- попри змістовне групування чинників, недостатньо чітко проведено поділ на зовнішні і внутрішні фактори з огляду завдань сучасного етапу розвитку підприємств. Поза увагою науковців залишаються такі зовнішні чинники, як глобалізація, зміна ринкової кон'юнктури, інфляційні процеси, зміна валютного курсу тощо. З позицій внутрішніх (контрольованих) чинників наголошуємо на важливості оцінювання взаємозв'язку з типом стратегії підприємства, оскільки саме остання визначає ключові завдання для розвитку людського капіталу.

Результати критичного аналізу чинників, які впливають на мобільність людського капіталу, та попередньо розглянуті пропозиції теоретичного характеру дають змогу запропонувати вдосконалену їх класифікацію (рис. 2).

В її основу покладено структурування чинників за різними рівнями впливу. Врахування включених у систему чинників дає змогу підприємству уникати багатьох проблем, пов'язаних із відтворенням людського капіталу, та узгоджувати його характеристики зі стратегічними цілями й умовами діяльності підприємства.

Опрацювання наукової літератури щодо методичних аспектів аналізу мобільності людського капіталу показало, що на разі відсутні однозначні й чіткі підходи до його проведення. Переважає підхід, який базується на оцінці процесів зовнішньої мобільності. Представники такого підходу (Г.В. Савицька [24], Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Завгородній [25], С.З. Мошенський, О.В. Олійник [26] та ін.) визначають як об'єкт аналізу т. зв. механічний рух персоналу. Результатом такого дослідження науковці вважають отримання оцінки забезпеченості підприємства працівниками та визначення резервів скорочення потреби в них.

Із позицій розширеного підходу рекомендують проводити дослідження мобільності (руху персоналу) науковці Л.В. Балабанова, О.В. Сардак [27], В.Р. Веснін [28], О.О. Гетьман, В.М. Шаповал [29], Ф.І. Хміль [12], які виділяють групи показників для оцінювання зовнішньої і внутрішньої міграції, не змінюючи при цьому очікуваний результат аналітичного дослідження.

Проміжну позицію займає науковий колектив у складі Г.Ю. Міщук, Т.М. Джигар, О.О. Шишкіної, які розглядають водночас механічний та якісний рух персоналу. Причому під якісним рухом розуміється зміна структури персоналу (статевовікової, освітньої, професійної та ін.) [30, с. 61].

Із позицій вартісного підходу до аналізу мобільності людського капіталу підходили О.А. Грішнова, О.А. Білик та ін., які досліджували витрати на неї з погляду їх складу та ефективності інвестування [31–33].

Ми дотримуємося комбінованого підходу, який об'єднує у дослідженні всі види мобільності з викорис-

Рис. 2. Удосконалена класифікація чинників, які впливають на мобільність людського капіталу підприємства

Джерело: складено авторами

танням різноманітних методів її вимірювання, і водночас пропонуємо вдосконалити очікувані результати аналізу. Під час визначення останніх має враховуватися характеристика такої ознаки мобільності, як цілеспрямованість.

Таким чином, аналіз наукових здобутків, включаючи навчальну літературу, показав практичну відсутність адекватної методики аналізу мобільності людського капіталу підприємства як процесу, що має певну послідовність і логіку здійснення, інформаційну базу для його проведення. Зважаючи на фрагментарність окремих етапів алгоритму діагностування об'єкта дослідження в існуючих наукових працях, пропонуємо таку методику його здійснення.

Етап 1. Визначення мети і завдань аналізу. Так, вважаємо, що метою аналізу мобільності людського капіталу (об'єкт дослідження) є діагностика її стану і ступеня відповідності соціально-економічним цілям розвитку підприємства (об'єднують у собі цілі людського розвитку й економічні цілі функціонування підприємства як бізнес-одиниці).

Завданнями аналізу є: оцінка розвитку основних видів мобільності, їх факторна діагностика, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між мобільністю людського капіталу та стратегією підприємства, узагальнення резервів та розроблення управлінських рішень щодо їх усунення (попередження).

Етап 2. Формування системи аналітичних показників, за допомогою яких буде оцінюватися стан мобільності людського капіталу, зокрема: часткові і комплексні

показники за окремими видами мобільності, розмір капіталу мобільності за вартісним (витратним) підходом, інтегральний показник мобільності та ін.

Етап 3. Інформаційне забезпечення аналітичного дослідження з перевіркою інформації на достовірність і повноту згідно з програмою (завданнями) аналізу.

Основними джерелами інформації для аналізу є статистична звітність, дані табельного обліку, відділу кадрів, відділу праці та заробітної плати.

Основними методами аналізу мобільності вважаємо їх комплекс у складі різних груп, зокрема:

– методів загального аналізу (порівняння, деталізація, групування, абсолютних, відносних та середніх величин, табличний і графічний способи подання інформації) для встановлення тенденцій і закономірностей розвитку мобільності, узагальнення та демонстрації результатів дослідження;

– методів факторного аналізу (передусім стохастичного) для вивчення впливу чинників мезо-, макро-, мезо- і мікрорівня.

Етап 4. Розрахунок аналітичних показників, сформованих на етапі 2, оцінка їхньої динаміки і тенденцій зміни.

Етап 5. Проведення факторного аналізу окремих видів мобільності.

Етап 6. Визначення типу загальної базової стратегії підприємства за ключовими параметрами та відповідності мобільності стратегічним цілям розвитку суб'єкта господарювання.

Етап 7. Узагальнення результатів аналізу за етапами 4–6 за технологією SWOT-аналізу і розроблення рекомендацій щодо коригування політики управління людським капіталом підприємства.

Відомо, що стан будь-якого економічного процесу або явища можливо оцінити за системою показників. Аналіз наукової і навчальної літератури показав на переважне застосування для аналізу мобільності (руху) персоналу показників, які характеризують зовнішню мобільність, зокрема: коефіцієнтів обороту з прийому і зі звільнення, коефіцієнтів загального обороту, стабільності (постійності) й плинності кадрів [24–26] та ін.

Пропозиції вчених стосовно аналізу внутрішньої мобільності базуються на розрахунку таких показників, як: коефіцієнти структури персоналу, дисципліни, відповідності кваліфікації працівників рівню складності виконуваних робіт [29, с. 136–137]; коефіцієнти постійності, інтенсивності плинності кадрів, закріпленості [28, с. 23]; коефіцієнти адаптації, робочих місць, охоплених процесами мобільності [34]; показники якісного руху персоналу «за змінами якісного (соціального) рівня окремих працівників та всього кадрового складу» [30, с. 59]; коефіцієнт внутрішньої мобільності [12, с. 349; 33]. Загалом у такому складі показники відображають водночас і внутрішній, і зовнішній рух персоналу, його структуру, яка формується також під впливом усіх чинників.

Оцінювання загальної мобільності персоналу зустрічається у роботах Ф.І. Хміль і Ж.М. Балабанюк [12, с. 350; 33] й є тотожним показнику загального обороту персоналу.

Реалізація вартісного підходу до аналізу людського капіталу переважно здійснюється через показники загального розміру і частки витрат на персонал у загальних операційних витратах [34, с. 258; 35, с. 363]. У цьому контексті неправомірно буде використовувати ці показники для аналізу мобільності, оскільки повні витрати на персонал характеризують усі етапи відтворення людського капіталу, основним з яких є його використання.

Таким чином, у більшості праць показники не повною мірою відповідають об'єкту дослідження (мобільності людського капіталу підприємства), є обмеженими для повноти аналізу і прийняття адресних управлінських рішень.

У своєму дослідженні розвиваємо думку, яка представлена у роботі [33], стосовно обґрунтування показників для вимірювання базових елементів людського капіталу підприємства, включаючи й мобільність.

Між тим вважаємо за доцільне доповнити представлену у [33] систему показників: показником «забезпеченість робочою силою»; комплексними показниками оцінки окремих видів мобільності та інтегральним показником (розраховуються за середньої геометричною з індексів показників, що входять до складу комплексного та відповідно інтегрального показника). Отже, вдосконалену систему показників для аналізу мобільності персоналу представимо на рис. 3. Також під час аналізу структури персоналу (група 1 показників) пропонуємо

виділяти ключові групи персоналу, які є найбільш цінними для підприємства (зокрема, за віковою ознакою – це найбільш продуктивна група у віці 35–49 років; за статевою ознакою для гірничих підприємств буде більш значущою частка чоловіків, за стажем роботи – частка працівників, стаж якої перевищує один рік).

Наведені на рис. 3 показники комплексно відображають стан мобільності в розрізі її видів та потенційні чинники впливу. Саме в такому форматі від аналізу можна очікувати результати щодо фактичної здатності людського капіталу до швидких і цілеспрямованих трансформацій відповідно до завдань, які вирішує підприємство.

Завершальним етапом запропонованої методики аналізу мобільності людського капіталу підприємства є реалізація останньої його функції – пошукової, яка полягає у визначенні управлінських рекомендацій для приведення об'єкту дослідження у бажаний стан.

При цьому переконані, що в мінливих умовах зовнішнього середовища варто не лише використовувати наявні резерви, а й працювати в напрямі зміцнення сильних сторін підприємства, опанування його нових можливостей та попередження загроз. Тому цілком закономірно, що для узагальнення результатів аналізу мобільності і розроблення необхідних управлінських рішень пропонуємо застосувати методичний підхід за технологією SWOT-аналізу. Під час його реалізації доцільно враховувати світовий досвід у галузі управління людським капіталом підприємства. При цьому варто наголосити на тому, що в розвинутих країнах світу теорія людського капіталу має спрямування не лише на досягнення прибутковості бізнесу з відповідним коригуванням витрат на робочу силу, а й на реалізацію цілей людського розвитку загалом, що потребує збільшення інвестицій на охорону здоров'я, культурне життя і таке інше, що робить наше життя довгим, здоровим і комфортним.

Висновки. Вивчення наукової полеміки щодо сутнісної характеристики мобільності людського капіталу підприємства показало обмеженість публікацій, суперечність між науковцями. Така ситуація неминуче призводить до послаблення управління підприємствами і зниження оцінки людської праці. Тому на основі термінологічного аналізу було доопрацьовано визначення базової категорії, в якій відображено нові її ознаки, передусім цілеспрямованість, складність, відкритість, рухливість, гнучкість.

Результати порівняння основних методичних підходів до аналізу мобільності людського капіталу підприємства засвідчили існування суттєвих протиріч, проявом яких є відсутність чітких і зрозумілих для бізнесу інструментів оцінювання. Звуження аналізу до дослідження лише зовнішньої мобільності знижує потенціал управління і робить залежним підприємство виключно від змін у зовнішньому середовищі. Своєю чергою, обмеженість аналітичних показників звужує потенціал можливих управлінських рішень.

Для подолання зазначених основних прогалин методичного характеру розроблено методику аналізу мобільності людського капіталу підприємства, в якій

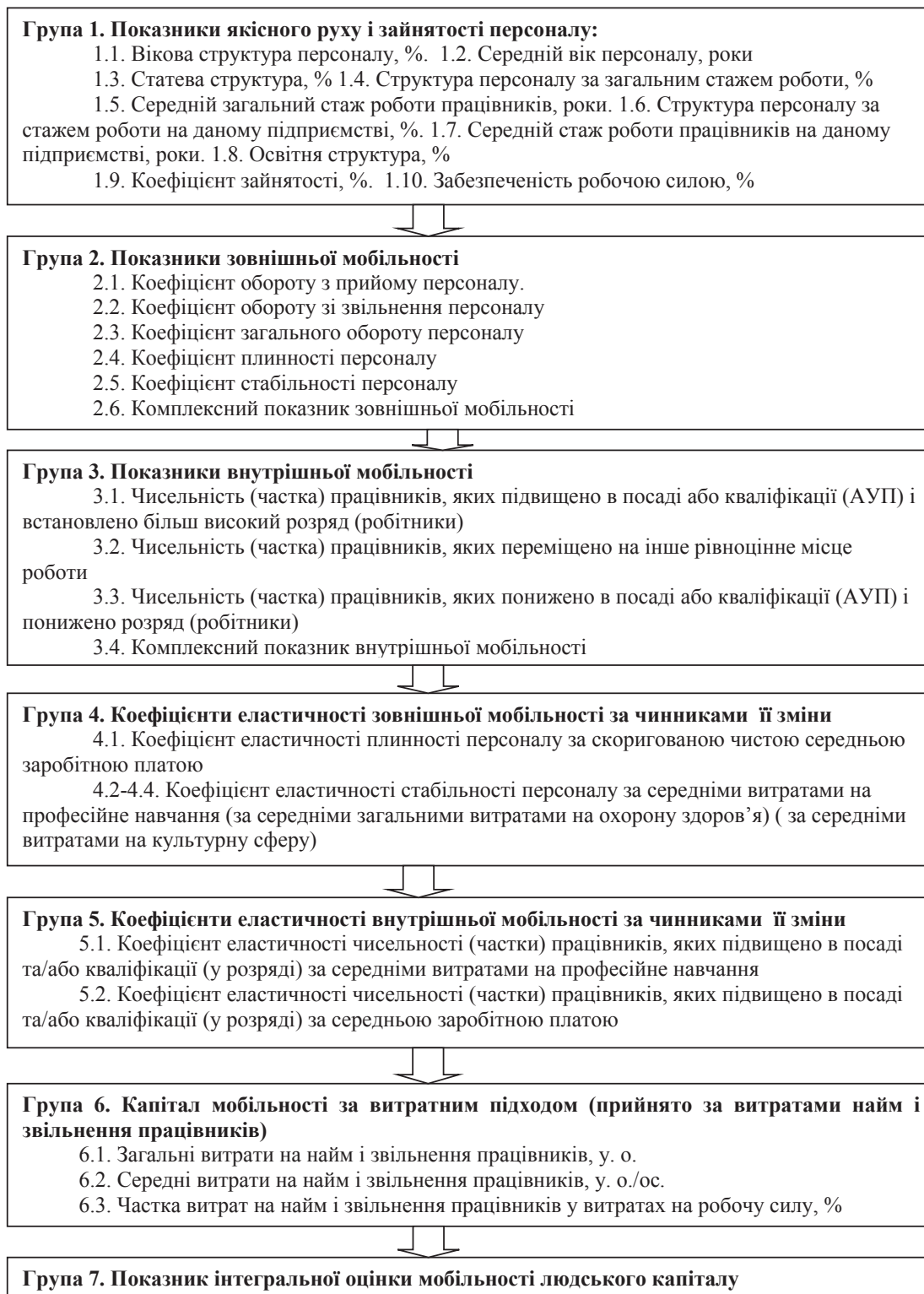

Рис. 3. Удосконалена система показників для аналізу мобільності людського капіталу підприємства

Джерело: складено авторами на основі [33; 30; 24; 25; 35]

реалізовано ідею пов'язати зміни у мобільності зі стратегією розвитку підприємства. Також виконано завдання вдосконалення системи аналітичних показників.

Подолання діагностованих на підприємствах проблем у галузі мобільності вбачається на основі роз-

роблення і реалізації управлінських рішень щодо посилення сильних сторін людського капіталу підприємства, реалізації сформованих позитивними тенденціями можливостей та усуненню загроз щодо негативних змін у характеристиках даного капіталу.

Список літератури:

1. Schultz T. Investment in Human Capital. New York; London, 1971.
2. Becker M. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. New York, 1964.
3. Волошина С.В. Композиційна побудова поняття «людський капітал». *Торгівля і ринок України*. 2018. № 1(43). С. 51–61.
4. Волошина С.В. Формування сучасної парадигми теорії людського капіталу. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 1(68). С. 73–83.
5. Thurrow L. Investment in Human Capital. Belmont, 1970.
6. Волошина С.В. Архітектоніка людського капіталу підприємства. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2018. № 1(100). С. 46–52.
7. Словари и энциклопедии на Академике. URL: [http:// dic.academic.ru](http://dic.academic.ru) (дата звернення: 17.01.2019).
8. Lipset S., Bendix R. Social Mobility in Industrial Society. Berkeley and Los Angeles : University of California press, 1959. 312 p.
9. Zhang M., Li S.Z. A Review of Psychological Casual Models of Employee Voluntary Turnover. *Journal of Developments in Psychological*. 2002. № 3. P. 330–341.
10. Сорокин П.А., Кравченко А.И. Социальная мобильность, ее формы и флуктуации. *Социология : хрестоматия для вузов*. Москва : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. С. 449–479.
11. Мурадян Н.Г. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз). Москва : Луч, 1991. 245 с.
12. Хміль Ф.І. Управління персоналом. Київ : Академвидав, 2006. 486 с.
13. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці. Київ : Знання-Прес, 2000. 121 с.
14. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
15. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия. Минск : Хэлтон, 1998. С. 95–196.
16. Скібіцька Л.І. Конфліктологія : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2007. 384 с.
17. Zhang Y. A Review of Employee Turnover Influence Factor and Countermeasure. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*. 2016. № 4. P. 85–91.
18. Рофе А.И., Збышко Б.Г. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда : учебное пособие ; под ред. А.И. Рофе. Москва : МИК, 1998. 268 с.
19. Вениге Ю., Иожа Е., Дьетвай Л. Структура и мобильность рабочей силы. Москва : Экономика, 1978. 197 с.
20. Earle J., Sabirianova K. Understanding Wage Arrears in Russia. *Journal of Labor Economics*. 2002. Vol. 20. P. 661–707.
21. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист : навчальний посібник. Київ : Основи, 2004. 491 с.
22. Білик О.М. Трудова мобільність у системі активів людського капіталу. *Формування ринкової економіки : спецвипуск до 100-річчя КНЕУ та 40-річчя кафедри управління персоналом. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. Т. 1. Сучасні технології управління людськими ресурсами*. 2005. С. 44–51.
23. Ozoliņa-Ozola I. Employee Turnover Challenges and Management Solutions at Companies. Summary of the Doctoral Thesis. Riga : RTU Press, 2017. 51 p.
24. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємств : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 662 с.
25. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз : підручник ; за ред. проф. А.Г. Загороднього. Київ : Знання, 2008. 487 с.
26. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз : підручник ; за ред. Ф.Ф. Бутинця. Житомир : Рута, 2007. 704 с.
27. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
28. Веснин В.Р. Управление персоналом : учебное пособие. Москва : Проспект, 2008. 240 с.
29. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 488 с.
30. Міщук Г.Ю., Джигар Т.М., Шишкіна О.О. Економічний аналіз : навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2017. 156 с.
31. Грішнова О.А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.09.01 ; Рада по вивч. продукт. сил України. Київ, 2002. 36 с.
32. Білик О.М. Мобільність у системі людського капіталу: методика оцінювання та напрямки активізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 ; КНЕУ. Київ, 2009. 20 с.
33. Voloshyna S. Formation of a multilevel system of human capital measurement indicators. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 4/4(42). P. 31–42.
34. Балабанюк Ж.М. Аналіз показників руху персоналу організації. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
35. Економіка праці та соціально-трудова відносини : навчальний посібник ; за ред. Г.В. Назарової. Київ, 2012. 573 с.

ТЕОРИЯ МОБИЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ: БАЗОВЫЕ АСПЕКТЫ

В статье решена научная задача по совершенствованию теоретико-методических основ исследования мобильности человеческого капитала предприятия и определения направлений ее дальнейшего развития. Установлены научные пробелы в теории мобильности человеческого капитала. На основе терминологического анализа доработано определение базовой категории, в которой отражены ее новые признаки. Представлено авторское видение направлений влияния мобильности человеческого капитала на развитие предприятия. Усовершенствована классификация факторов, влияющих на мобильность человеческого капитала. Разработана методика анализа мобильности человеческого капитала. Она базируется на усовершенствованной системе аналитических показателей и взаимосвязи мобильности со стратегией предприятия. Развитие мобильности предполагается путем разработки и реализации комплекса управленческих решений по усилению сильных сторон человеческого капитала предприятия, реализации сформированных положительными тенденциями возможностей и устранению угроз относительно негативных изменений в характеристиках данного капитала.

Ключевые слова: мобильность, человеческий капитал, факторы, методика анализа, показатели, управленческие решения.

HUMAN CAPITAL ASSETS' MOBILITY THEORY OF AN ENTERPRISE: BASIC ASPECTS

In the article the scientific task concerning theoretical and methodological background to the issue of human capital assets' mobility theory of an enterprise and determination of its further development directions is worked out. The urgency of the research comes from the existence of theoretical gaps and the lack of complex analysis technique of human capital assets' mobility theory at the enterprise. Within the conditions of increased competition and globalization of business activity this complicates the achievement of economic objectives of business units as well as human development goals. Narrowing of the analysis only to the research of external mobility decreases the management potential and makes the enterprise absolutely dependent on external environment changes. Therefore, the lack of analytical figures narrows the potential of further management decision. Based on terminological analysis the definition of the basic category is updated. It reflects the new features of mobility, above all others –purposefulness, complexity, openness, level of activity, flexibility. The author's point of view concerning the directions of human capital mobility's influence on the enterprise development is given. The classification of factors that have an impact on human capital assets' mobility at the enterprise is improved. The analysis technique of human capital assets' mobility at the enterprise is worked out. It is based on the improved system of analytical key figures and the relationship between mobility and enterprise's strategy. It is suggested to develop mobility by working out and implementing the management decision package focused on strengthening the human capital assets of the enterprise, implementation of a capability formed by positive trends and excluding threats referring to this capital's characteristics changes. The scientific novelty of the research is the improvement of the conceptual framework of mobility and methodological approaches to its analysis in the context of accomplishment of strategic goals of the enterprise. The practical importance of the received results lies in a focus of the presented methodological techniques on the complex and extended estimation of the human capital mobility at the enterprise.

Key words: mobility, human capital, factors, analysis technique, key figures, management decisions.

УДК 001.895

Даниленко О.В.

кандидат мистецтвознавства, викладач кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Зоценко Л.М.

асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Братіцел М.Л.

асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Danylenko Olha, Zotsenko Liudmyla, Bratitsel Maryna

Kyiv National University of Culture and Arts

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ (FOODTECH) В УКРАЇНІ

У статті розглянуто можливості більшої адаптації до господарської практики в Україні світових трендів ширшого проникнення цифрових технологій у всі складники ресторанного бізнесу (онлайн-маркетинг, реклама, виробничий процес, доставка їжі і навіть її виготовлення), що отримало назву FoodTech. Констатовано наявність перешкод для розвитку бізнесу: низькі доходи населення, його архаїчні стереотипи. Сформульовано пріоритетні напрями розвитку сектору в Україні: точніше враховування особливостей попиту споживачів, у тому числі психологічних (соціологічних), розширення споживчих груп, удосконалення асортименту їжі, що пропонується для онлайн-доставки, поліпшення якості упаковки, розвиток релевантних форм просування бізнесу в регіони, зокрема соціально відповідальних. Для збільшення конкурентоспроможності бізнесу необхідно більш повно використовувати можливості економіки спільного споживання (шерінгової), налагодити збір достовірної інформації про динаміку розвитку ринку, потенціал його зростання і щодо особливостей поведінки споживачів в Україні.

Ключові слова: ресторанний бізнес, цифрові технології ресторанного бізнесу, FoodTech, економіка спільного споживання (шерінгова), мультиканальний і психологічний маркетинг у секторі FoodTech.

Постановка проблеми. В останні 5–10 років у ресторанному бізнесі поширюється тенденція цифровізації усіх його складників (онлайн-маркетинг, реклама, виробничий процес, доставка їжі і навіть її виготовлення), яка отримала назву FoodTech. Окрім того, значна частка ресторанного ринку стала більш демократичною, орієнтованою на споживача, тому завдання сфери ресторанних послуг в Україні – якомога швидше побачити і каналізувати ці тенденції, точніше зрозуміти мотиви своєї цільової аудиторії. Розповсюдження цифрових технологій трансформувало також маркетингові підходи до продажів товарів і послуг. В умовах цифрового ринку став розвиватися мультиканальний (у всіх можливих джерелах інформації) і психологічний (більш глибоко і багатосторонньо вивчає звички сучасних споживачів ринку) маркетинг. Зростає потреба в аналізі нових паттернів трендів із боку пропозиції і попиту – відмінностей споживчих груп: країнові, гендерні, залежно від місця проживання (велике місто, середнє, глибинка), віку, покоління (бебі-бумери, X, Y, Z) [1]. Нові можливості для споживачів ресторанного бізнесу розкриває економіка спільного споживання (шерінгова) у поєднанні з FoodTech [2].

На жаль, на даний момент в Україні залишається недостатньо вивченою українська специфіка застосування в рамках FoodTech цифрових технологій, застосування переваг економіки спільного споживання та психологічного маркетингу щодо можливостей їх використання у роботі всіх складників ресторанного бізнесу з метою збільшення їх конкурентоздатності за рахунок більш точного ранжування споживчих груп, надання цифрових сучасних ресторанних послуг. Мало достовірних відомостей про динаміку розвитку ринку, потенціал його зростання і щодо особливостей поведінки споживачів, специфічних для України. Необхідно більш докладно вивчити чинники, які гальмують розвиток цього сектору в Україні, для їх елімінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом завдяки цифровим інноваціям індустрія ресторанного господарства суттєво змінилася. В Україну починають приходити світові бренди FoodTech. Відслідковування поточних тенденцій та прогнозування майбутніх потреб галузі є надзвичайно важливим для забезпечення більшої продуктивності та прибутковості ресторанного бізнесу. Дослідженням та вирішенням проблем застосування цифрових технологій в ресторанному господар-

стві присвятили свої праці такі українські та зарубіжні науковці і фахівці, як О.Ю. Завадинська [3], Терензіо О. [4] та ін. У роботах цих учених розглядаються основи організації роботи закладів ресторанного господарства із застосуванням інноваційних цифрових технологій.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати сучасну ситуацію з використанням цифрових технологій приготування, доставки їжі (FoodTech) у світі щодо можливостей їх якнайшвидшого широкого запровадження в практику роботи закладів ресторанного господарства в Україні, елімінування чинників, що гальмують цей процес, розширення маркетингових підходів у бік аналізу цифрових поведінкових особливостей споживачів у сфері FoodTech, використання можливостей економіки спільного споживання (шерінгової).

Виклад основного матеріалу. FoodTech – це явище інкорпорування цифрових технологій у виробництво, доставку і приготування їжі [5]. До FoodTech відносяться послуги доставки з ресторанів, замовлення продуктових конструкторів (напівфабрикатів), замовлень на винос (take away), столиків у режимі онлайн.

Ринок FoodTech – дуже важливий, оскільки задовольняє одну з базових людських потреб на сучасному технологічному рівні. Цифрові інновації, що зараз відбуваються всюди, й у цій сфері кардинально змінюють традиційний підходи до їжі у цілому. Онлайн-сервіси онлайн-замовлення і доставки їжі можуть запропонувати високу швидкість і збереження вихідного стану страви. Світовий ринок доставки їжі вже оцінюється у близько \$100 млрд. – це 1% від усього ринку їжі або 4% ресторанного ринку. 90% усіх замовлень доставки їжі здійснюється безпосередньо з ресторану завдяки власним кур'єрам закладу. Вже більше половини замовлень здійснюється онлайн (на сайті, через мобільні додатки) [6]. Дослідницьке агентство Forrester прогнозує, що до 2022 р. обсяг ринку доставки їжі становитиме \$334 млрд. [7]. Одним із напрямів FoodTech, що найбільш динамічно розвивається, є доставка їжі. За останні сім років він змінив співвідношення офлайн- і онлайн-частин (рис. 1).

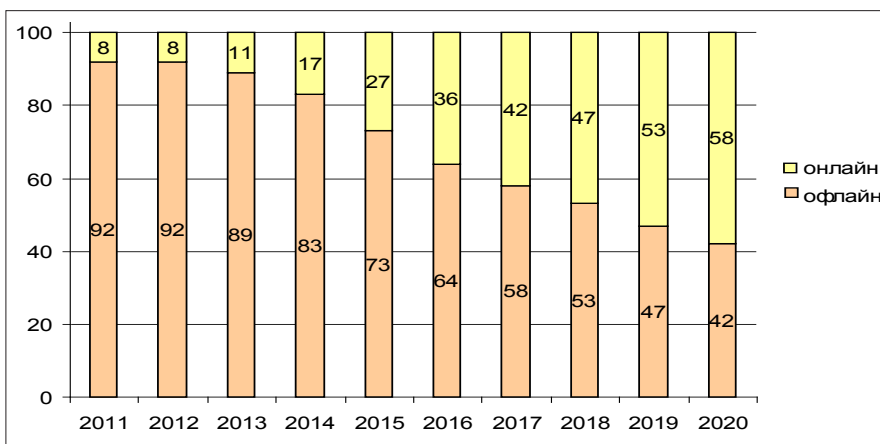

Рис. 1. Стан та перспективи світового ринку доставки їжі

Джерело: складено [6]

За даними Digital Market Outlook [8], доставка їжі (онлайн-замовлення послуг доставки їжі, у т. ч. онлайн-доставка та доставка з ресторану) входить до складу електронних (е-) сервісів цифрового ринку поряд із сервісами е-фітнесу (фітнес-програми для виявлення, відстеження, аналізу життєвих показників), е-служби знайомств (пошук друзів, онлайн-знайомства, випадкові знайомства), служби доставки (онлайн-бронювання, цифрова доставка квитків на спортивні, музичні заходи, у кінотеатри), спільним споживанням (шерінгом) послуг (як Uber, BlaBlaCar). За даними цих досліджень, послуга е-замовлення і доставки їжі є найбільш розповсюдженою в регіоні Північної Америки, Європи та Азії. Експерти ресурсу також прогнозують подальше стабільне зростання цього ринку (рис. 1). Основні бізнес-моделі онлайн-доставки їжі зображено на схемі на рис. 2.

Можливо, у майбутньому ресторани з традиційною доставкою також перейдуть на нову доставку через більшу економічну доцільність аутсорсингу логістики, а споживачі зможуть повечеряти вдома такими ж якісними стравами, що й у ресторані, адже деякі платформи тепер навіть включають відмічені зірками «Мішлен» заклади у своїх пропозиціях в окремих містах. Зростання популярності доставки призводить до того, що ресторани мережі поряд із повноформатним закладами відкривають усе більше експрес-точок, які працюють тільки на доставку.

Дослідження ринку онлайн-доставки їжі розв'язаних країн McKinsey [6] виявило, що клієнти нових онлайн-платформ мають інший певний набір потреб і очікувань: нові платформи персоналізують процес замовлення, зберігають дані про побажання клієнтів, тому 80% клієнтів рідко переходять на інші платформи, 60% споживачів називають ключовим чинником попиту швидкість доставки (не більше 60 хвилин); 82% були розміщені з дому і лише 16% – із робочого місця; найбільший обсяг (74%) замовлень онлайн-платформ припадає на вихідні.

В Україні цей ринок тільки починає досліджуватися. За даним порталом delo.ua [9], із 60% населення, що користується Інтернетом (25 млн. осіб), близько 15–16% (4 млн осіб.) замовляють їжу онлайн. Цей ринок оцінюється у \$230 млн. на рік. У 2018 р. онлайн працювало близько 10% українських ресторанів (1 400 закладів). Але, оскільки розвивається культура замовлення через сайти і мобільні додатки, багато рестораторів планують вихід в онлайн для підвищення продажів або для зміцнення лояльності своїх клієнтів. Відбувається еволюція способу замовлення їжі додому.

агрегатори (традиційна доставка) ↓	нова доставка ↓
❖ приймають замовлення від клієнтів і направляють їх у ресторани, які самі здійснюють доставку	❖ будують власні логістичні мережі, забезпечуючи доставку для ресторанів, у яких немає доставки
• дають змогу споживачам порівнювати меню, сканувати і публікувати огляди, розміщувати замовлення з різних ресторанів, пропонують безкоштовний маркетинг і логістичну мережу для ресторанів, які раніше не могли доставити їжу.	

Рис. 2. Основні бізнес-моделі організації онлайн-доставки їжі [6]

Якщо два-три роки тому клієнти для цього частіше дзвонили до ресторану, тепер 65% споживачів замовляють їжу через сайт закладу, через колл-центр – 15% заявок, решта – через мобільний додаток.

За даними delo.ua і аналітики «Яндекс. Україна» (займає 30% ринку пошукового трафіку в Україні), у 2015–2017 рр. попит на замовлення їжі додому зріс на 40%, із 6,5 до 16 тис. на місяць. Онлайн замовляють готову їжу переважно молоді люди до 35 років із рівнем доходів понад 10 тис. грн., тоді як люди більш старшого покоління й ті, що мають сім'ї, звикли готувати їжу вдома або не можуть дозволити собі нічого іншого, що частково підтверджує офіційна статистика (табл. 2).

На українському ринку онлайн-замовлення і доставки їжі працюють дві крупні компанії: Eda.ua і «Екіпаж-Сервіс» [9]. Вони агрегують страви з ресторанів із доставкою. У світовому масштабі така бізнес-модель застаріла, але в Україні ця схема все ще збільшує число замовлень у ресторанах із власною мережею доставки. З лютого 2018 р. у низці центральних районів Києва почала працювати Uber Eats – американська онлайн-платформа замовлення і доставки їжі. Нещодавно на український ринок вийшов сервіс доставки Glovo (поки працює тільки в Києві). На відміну від вищезгаданих сервісів Glovo мультисервісний – здійснює доставку самостійно, тому користувач може зробити замовлення не тільки в ресторані, де доставки немає, а й замовити доставку продуктів із супермаркету, ліків з аптеки, або навіть кур'єрську доставку документів.

Проте прогрес розвитку галузі є недостатньо швидким через низку причин, що його гальмують. Так, у цілому чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, нижчими від фактичного прожиткового мінімуму в 2014-2017 рр. становила відповідно 6,3; 20,2; 19,8; 13,5 млн. осіб, або 16,7%, 51,9%, 51,1%, 34,9% [10]. Разом із тим, незважаючи на складне становище, багато хто хоче принаймні на свята і події споживати ресторанну їжу. Низькі доходи – основне гальмо для розвитку ринку. На жаль, у дослідженні не наведено територіального аналізу заявок на доставку їжі онлайн, однак із великою ймовірністю можна припустити, що поки що це здебільшого великі міста, де спостерігаються відповідні рівні доходів населення. Достатньо заможний прошарок є, це спостерігається в крупних містах по марках машин на вулицях, великих пробках, тоді як пальне є достатньо дорогим. В Україні у цій сфері відбуваються процеси, аналогічні онлайн-сервісами таксі, прибирання і покупок: спочатку ними користувалися лише окремі найбільш сміливі споживачі, тепер без них неможливо уявити життя в мегаполісі.

Достатньо вагомим гальмом розвитку ринку є консервативний значною мірою уклад української родини, особливо в сільській місцевості, в якому господиня дому (матуся, бабуся, дружина) має готувати страви сама, а якщо вона цього не вміє, вважається, що вона погана господиня. Із цими та всіма іншими видами гендерної дискримінації послідовно має вестися боротьба громадськими діячами – лідерами думок, політичними партіями, Церквою.

Таблиця 2

Структура сукупних витрат на ресторани і готелі домогосподарствами України за дев'ять місяців 2017-2018 рр.

домогосподарства	у середньому на домогосподарство, грн. на місяць		у % до загалу							
	Усього сукупних витрат		з них на:				з них на:			
			ресторани та готелі		харчування поза домом		ресторани та готелі		харчування поза домом	
2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	
усі, у т.ч. у поселеннях:	6903.3	8153.6	172.6	212.0	117.4	138.6	2.5	2.6	1.7	1.7
міських	7127.3	8504.0	206.7	272.1	142.5	178.6	2.9	3.2	2.0	2.1
сільських	6442.4	7430.2	90.2	96.6	70.9	74.3	1.4	1.3	1.1	1.0
з дітьми	8587.5	10058.7	274.8	331.9	188.9	211.2	3.2	3.3	2.2	2.1
без дітей	5861.8	6993.6	105.5	139.9	70.3	97.9	1.8	2.0	1.2	1.4

Джерело: складено за [10]

Такі архаїзми значною мірою пояснюють незначний обсяг ВВП країни і значний обсяг нетоварної частки ВВП України – економічних благ, що не набувають товарної форми. Мільйони українців самі готують, консервують, майструють, будують, ремонтують, низькопродуктивними кустарними способами вирощують сільськогосподарські продукти у значних масштабах.

Окрім того, у населення в Україні досі ще сильні стереотипи, що ресторани – це щось незвичайне, дуже дороге, адже протягом тривалого часу рівень доходу дійсно не давав змоги їх відвідувати. Крім домашнього приготування, прийнятним уважалось харчування в їдальні на роботі, у місці навчання. Плюс альтернативна вартість часу, що витрачався на приготування їжі, була здебільшого менше від походу в кафе або ресторан. Хоча з тих пір багато змінилось, сприйняття ресторану як чогось надто дорогого залишається сильним. Цей стереотип потрібно грамотно руйнувати, наприклад, науковцям, студентам, громадським активістам через виступи в ЗМІ, Інтернеті. Їм можна апелювати до того, що готувати малі порції економічно нераціонально (крім пари яєць, сосисок, порції пельменів, проте постійно їх їсти мало хто буде) через тарифи, які зросли, а великі – недоцільно з погляду потреб різноманітності харчування. Крім того, розігріта їжа, як правило, не така смачна, як щойно приготована. До того ж часто важко розрахувати, чи буде повністю спожита їжа, що готується з витрачанням часу, зусиль, продуктів, і вона іноді псується і викидається. Де тут економія? Особливо важко планувати закупки продуктів на тиждень, що тільки на перший погляд має принести економію витрат, оскільки зайві відвідування магазинів пов'язані зі спонтанними покупками, від яких можна відмовитися. Показовим є досвід таких країн, як Японія, США, де в квартирах часто навіть не передбачено кухонь. Окрім того, такі сервіси вивільняють час для маси приємного і корисного для людини.

Можна заперечити, що люди йдуть в ресторан за певною атмосферою. Однак сервіси онлайн-доставки їжі конкурують не з традиційними ресторанами, а з бюджетним домашнім приготуванням страв. І відсутність необхідності йти в ресторан може бути як мінусом, так і плюсом. Можливість отримати додому їжу ресторанного рівня, не здійснюючи при цьому ніяких підготовчих дій: не витрачаючи час на збори, наприклад, у власний вихідний складно переоцінити. Іноді просто немає бажання нікуди йти – хочеться посидіти вдома, запросити друзів або сім'ю на вечерю, але не витрачати години на приготування їжі.

На попит на послуги доставки їжі впливає багато вагомих чинників, у тому числі економічних, психологічних, як уже згадувалося. Тому достатньо розповсюдженим у світі серед маркетологів, наприклад у туристичному бізнесі, є аналіз поведінки споживачів залежно від їхньої належності до поколінь за теорією У. Штрауса та Н. Хау [1]: бебі-бумерів (від повоєнного сплеску народжуваності, орієнтовно 1943-1963 роки народження – колективісти, опти-

місти, освічені, слабо пристосовуються до сучасних технологій); X (1963–1984 роки народження – амбітні, відповідальні, індивідуалісти, глобально поінформовані, технічно грамотні, цінують гендерну рівність, стабільність, проте готові до змін); Y (1984-2004 роки народження – мілленіали – енергійні, легко пристосовуються, скептичні, цінують особисту свободу, потребують швидкої винагороди, прагнуть до нових знань і розвитку в різних сферах); Z (з 2004 р. і пізніше – не уявляють життя без цифрових технологій, не люблять фізичну працю, безвідповідальні, не особливо допитливі, опікуються самовираженням, мають імунітет до реклами, оскільки звикли до неї з дитинства, цінують екологічність і корисність товарів, виростили в епоху товарного різноманіття, тому відкриті до нового, слідує моді).

Глобальний розвиток індустрії FoodTech корелює зі змінами способу життя поколінь Y і Z, передусім тих, що живуть у мегаполісах. Мілленіали і тим більше Z розуміються на цифрових технологіях, готові витрачати значні кошти на покупку найбільш цінного для них ресурсу – вільного часу. У них немає стійких переваг у виборі їжі, вони прагнуть до комфорту і хочуть миттєво отримати бажане. Їм доводиться багато працювати, щоб забезпечити високий рівень життя, тому вони налаштовані на економію часу, а не грошей на відміну від здебільшого не такого забезпеченого доходами старшого покоління. Логіка міркувань така: навіщо економити, щоб купити власну машину (де її зберігати?), якщо можна скористатися мобільним додатком і через 10 хвилин отримати послуги таксі; навіщо напружуватися прибирати помешкання, якщо можна замовити послуги клінінгу; навіщо витрачати час на приготування каструлі борщу, якщо можна щодня в зручний час замовляти різноманітну свіжу їжу? Завдяки таким підходам, мілленіали замовляють доставку їжі онлайн утричі частіше, ніж їхні батьки (а зі зростанням достатку цього покоління вплив буде ще більш помітним), хоча поступово до молоді аудиторії приєднуються і старша вікова категорія: багато літніх людей сьогодні освоїли користування смартфонами і банківськими картами, починають освоювати сервіс доставки їжі [5].

Залучити більше клієнтів зможе сервіс, що буде пропонувати одночасно смачні й доступні за вартістю страви з інтервалом доставки до 30 хвилин. Тобто завдання ринку – забезпечити нові, більш ефективні формати логістики. Так, сервіс Uber Eats навіть запускає в Сан-Дієго доставку їжі дронами за підтримки уряду США в порядку тестування програми з комерційного використання міні-безпілотників. Керівництво сервісу обіцяє, що літальні апарати будуть здійснювати доставку протягом 5-30 хвилин [12].

Економіка спільного споживання (шерінгова) як форма суспільної кооперації дає змогу максимізувати ефективність використання ресурсів. В її рамках виникають горизонтальні мережі виробництва й обміну економічних благ, а учасники взаємодіють без

посередників. Так, у рамках коворкінгу з американською онлайн-платформою замовлення і доставки їжі Uber Eats, що працює у центральних районах Києва з лютого 2018 р., будь-які ресторани заклади можуть стати партнерами платформи і залежно від вимог у місті будь-який суб'єкт підприємництва може працювати кур'єром Uber Eats на автомобілі, велосипеді, скутері або навіть пішки для економії витрат.

Окрім інших зручностей, сервіс онлайн-замовлень також дає змогу більш ефективно задіяти інструмент програм лояльності. Спецпропозиції і маркетингові акції тепер є практично в усіх ресторанах, а клієнти перед відвідуванням переглядають сайт закладу, паблік у соцмережах і читають відгуки. За зростаючої конкуренції на зміну класичним бонусним програмам приходять більш просунуті акції, програми з елементами гейміфікації: додаткових клієнтів приваблюють сервіси з продажу купонів, за які згодом отримується значна знижка на наступні замовлення. З'являються мобільні додатки, які об'єднують у собі бонусну систему, можливість бронювання столиків, інформаційну систему, спецпропозиції, персональні рекомендації, щоденники харчування й інструменти зворотного зв'язку.

Цифрові технології штучного інтелекту (Artificial Intelligence, AI) будуть рекомендувати клієнтам страви і напої з урахуванням їхніх смаків та вподобань, спрогнозованих на базі його попередніх замовлень.

За допомогою цифрових технологій великих даних (Big Data) можна прогнозувати найбільш удале місце для нового ресторану або кухні, орієнтованої тільки на доставку. Вартість відкриття і роботи такої кухні менше, а отже, ресторанам простіше досягати окупності і масштабувати бізнес у новому форматі. Такий формат набув популярності на Заході, фабрики-кухні, так звані dark kitchens – ресторани, які готують їжу тільки для служб доставки, не маючи власного залу, без посадочних місць і офіціантів, у найближчі роки стануть активно відкриватися і в Україні.

Згодом різноманітність меню служб доставки розповсюдиться із центрів міст у спальні райони. Сьогодні у центрі проблем із вибором страв немає, у міру віддалення асортимент звужується. У спальних районах можна замовити їжу тільки з мережевих ресторанів, переважно піцу і суши, які складно назвати їжею на кожен день. Тому в спальні райони люди часто не поспішають повертатися, тому що там не знаходять те, що хочуть. Сервіси змушені будуть створювати можливість замовляти в спальних районах ту їжу, якої зараз там немає, але не за рахунок доставки із центру, а за рахунок появи цих ресторанів у спальних районах. Тут знадобляться фабрики-кухні.

Доставка зробить крок у регіони. У найближчі роки сервіси доставки їжі будуть вкладати чималі бюджети в розвиток попиту в масовому сегменті й у регіонах. Формування регіонального FoodTech-ринку змусить підприємців упроваджувати маркетингові інструменти, спрямовані на подолання консервативних психологічних стереотипів, таких як замовлення їжі тільки

у свята, події, чи обмежений діапазон страв, що замовляються (здебільшого піца і суши) і т. д. При цьому розвиток FoodTech у регіонах може піти особливим шляхом з огляду саме на локальні особливості ринку. Успішний приклад – ринок таксі в регіонах, який став активно розвивався як альтернатива громадському транспорту: це було зручніше і вигідніше по грошам (відстані маленькі, тарифи невисокі), а ще й на умовах спільного споживання (шерінгу) послуги. За схожою логікою ринок доставки їжі в регіонах може стати альтернативою походу в магазин за продуктами.

Цей формат можна буде адаптувати й для сільської місцевості, де проживає багато одиноких осіб похилого віку з обмеженими фінансовими можливостями. Органи соціального захисту можуть реалізовувати бюджетні програми доставки для них готової їжі в рамках програм соціального захисту й опіки обов'язково на умовах конкуренції і участі малого і середнього бізнесу в цьому процесі. До цього можуть залучитися благодійні організації, релігійні заклади всіх конфесій. Масштаб закупок послуг уможливить прийнятні ціни обслуговування. Реалізація таких програм суттєво збільшить зайнятість у таких районах, поліпшить стан місцевої інфраструктури, дасть змогу завантажити місцеві сільськогосподарські підприємства.

Ще один напрям розвитку сервісу доставки – можна буде замовляти дійсно різноманітні страви з різних ресторанів. Уже реєструється зростання інтересу до простої їжі на кожен день: бургерів, плову, салатів і закусок тощо. Люди все частіше замовляють їжу, яку зазвичай готують удома: борщ, котлети, смажену картоплю тощо. Різноманітність їжі за доступними цінами з доставкою за 30-45 хвилин може призвести до того, що люди стануть готувати вдома все рідше, віддаючи перевагу витратити час на саморозвиток або провести час із близькими.

Такий сценарій можливий лише за поліпшення роботи самих компаній із доставки їжі, зокрема скасування мінімальної суми замовлення, дотримання часу доставки, покращення якості упаковки. Можливий розвиток у напрямі мультисервісності, тобто коли разом із доставкою їжі здійснюється й інші послуги, наприклад прибирання, доставка продуктового кошика на тиждень, персональна консьерж-служба, коли водій доставляє й клієнта, й їжу, яку водій щойно забрав, скориставшись послугою take away.

Суттєву проблему для розвитку ринку доставки їжі в Україні становить те, що більшість аналогічних зарубіжних сервісів працює із банківськими картками та іншими платіжними пристроями. В Україні платіжні сервіси поки недостатньо розвинені, особливо в сільській місцевості.

Висновки. Щоб швидше долучитися до світових трендів розвитку ресторанного бізнесу, підприємцям в Україні необхідно ширше впроваджувати цифрові технології в усі стадії бізнесу (онлайн-маркетинг, реклама, виробничий процес, доставка їжі та її виготовлення), які отримали назву FoodTech, точніше враховувати

особливості попиту споживачів, у тому числі психологічні, працювати над подоланням шкідливих для розвитку бізнесу архаїчних стереотипів серед населення, розширювати споживчі групи, вдосконалювати асортимент їжі, що пропонується для онлайн-доставки, поліпшувати якість упаковки, розвивати релевантні форми просування бізнесу в регіони. Для збільшення

конкурентоспроможності бізнесу необхідно більш повно використовувати можливості, що надає економіка спільного споживання (шерінгова). Для розвитку бізнесу необхідне надходження достовірних відомостей про динаміку розвитку ринку, потенціал його зростання і щодо особливостей поведінки споживачів, специфічних для України.

Список літератури:

1. Howe Neil (1992). Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069.
2. Botsman, Rogers. What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption Hardcover. HarperBusiness, 2010.
3. Завадинська О.Ю. Іноваційні технології господарювання в ресторанному бізнесі. *Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації*. 2018. № 2. URL: <http://restaurant-hotel.knukim.edu.ua/issue/view/9541> (дата звернення: 15.02.2019).
4. Terenzio. 12 tips for creating restaurant marketing emails that work. 2016. URL: <http://openforbusiness.opentable.com/tips/12-tips-for-creating-restaurant-marketing-emails-that-work/> (дата звернення: 10.03.2019).
5. Доставляй и властвуй. URL: <https://hbr-russia.ru/innovatsii/trendy/p25121/> (дата звернення: 20.03.2019).
6. The changing market for food delivery. McKinsey. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/high-tech/our-insights/the-changing-market-for-food-delivery> (дата звернення: 23.02.2019).
7. Mobile World Congress Offers Food For Thought. URL: <https://go.forrester.com/blogs/mobile-world-congress-offers-food-for-thought/> (дата звернення: 15.03.2019).
8. Digital Market Outlook. URL: <https://www.statista.com/outlook/digital-markets> (дата звернення: 06.07.2018).
9. Объем рынка доставки готовой еды в Украине превышает \$230 млн. URL: <https://delo.ua/business/obem-rynka-dostavki-gotovoj-edy-v-ukraine-prevyshaet-220-mln-330385/> (дата звернення: 06.02.2019).
10. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 9 місяців 2018 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.02.2019).
11. Будущее фудтеха: какое направление выбрать предпринимателю, чтобы заработать миллионы. URL: <https://rb.ru/opinion/budushee-fudteha/> (дата звернення: 26.02.2019).

ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСТОРАННОМ БИЗНЕСЕ (FOODTECH) В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены возможности большей адаптации к хо-зяйственной практике в Украине мировых трендов широкого проникновения цифровых технологий во все составляющие ресторанного бизнеса (онлайн-реклама, производственный процесс, доставка еды и даже ее изготовление), что получило название FoodTech. Констатируется наличие препятствий для развития бизнеса: низкие доходы населения, его архаичные стереотипы. Сформулированы приоритетные направления развития сектора в Украине: более точное учтение особенностей спроса потребителей, в том числе психологических (социологических), расширение потребительских групп, совершенствование ассортимента еды, предлагаемой для онлайн-доставки, улучшение качества упаковки, развитие релевантных форм продвижения бизнеса в регионы, в частности социально ответственных. Для увеличения конкурентоспособности бизнеса необходимо более полно использовать возможности экономики совместного потребления (шеринговой), наладить сбор достоверной информации о динамике развития рынка, потенциале его роста и об особенностях поведения потребителей в Украине.

Ключевые слова: ресторанный бизнес, цифровые технологии ресторанного бизнеса, FoodTech, экономика общего потребления (шеринговая), мультимедийный и психологический маркетинг в секторе FoodTech.

PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN RESTAURANT BUSINESS (FOODTECH) IN UKRAINE

In the restaurant service sector in the world spread the actual tendency of saturation with digital technologies of all its components - multi-channel online marketing and advertising, production process, online delivery of food and even its manufacture, which was named FoodTech, is becoming actual. The digital innovations that are happening everywhere, and in this area dramatically change traditional approaches to food as a whole. Online ordering and delivery of food offer high speed, preservation of the original state of the dish, affordable prices. In Ukraine, this trend is also spreading. Therefore, for the representatives of this business, it is important to study the world trends, priority directions, the perspectives of the development of this phenomenon in Ukraine, the obstacles to be overcome and the accelerators that need to be activated. Among the obstacles is the low purchasing power of the population due to its low incomes, as well as numerous stereotypes of the restaurant sector, distributed among the population. Unfortunately, there is a lack of information on the development of this market in Ukraine. Although the information that is available indicates its significant prospects. However, they can only be realized if the relevant current-day marketing approaches are applied for a more accurate understanding of the habits of different consumer groups by age (belonging to the sociologic generations), place of residence, gender, social status, etc., the presentation of the psychology of their behavior and needs for further more targeted satisfaction. Business representatives, the public also face the challenge of overcoming the conservative archaic stereotypes inherent in Ukrainian consumerism in relation to the restaurant business in general and FoodTech in particular. New opportunities for restaurant business users reveal the economic of common consumption (shering) in conjunction with FoodTech. Entrepreneurs in this sector of the market to preserve their competitive positions are offered to improve the range of food offered for on-line delivery, to improve the quality of packaging, to develop relevant forms of business promotion in the regions, involvement in the implementation of social projects, which will be financed at the expense of local and state budgets, charity.

Key words: restaurant business, digital restaurant business technology, FoodTech, consumer economy (shering), multi-channel and psychological marketing in the FoodTech sector.

Данько В.В.

здобувач,

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Danko Vladyslav

Kherson State Agrarian University

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

Статтю присвячено вдосконаленню управління закладами охорони здоров'я на інноваційній основі в контексті медичної реформи в Україні. Виявлено, що інновації стосуються не тільки надання медичних послуг, а й організації колективної роботи, що вимагає реінжинірингу процесів функціонування медичної установи. Доведено, що застосування управління, орієнтованого на бізнес-процеси в медичній сфері, не тільки дає змогу подолати нагальні проблеми, а й відкриває нові перспективи його розвитку. Проте виявлено низку чинників, які перешкоджають широкому впровадженню інновацій до управління, зокрема небажання співробітників виходити за межі вузької спеціалізації. Встановлено, що раціональне використання інноваційних медичних інформаційних систем має значний вплив на поліпшення якості та доступності медичних послуг для населення, у тому числі шляхом зручного моніторингу та аналізу показників якості охорони здоров'я, планування та управління ресурсами як первинної, так і системи охорони здоров'я загалом.

Ключові слова: управління закладами охорони здоров'я, інновації та інноваційні технології, медична сфера, якість охорони здоров'я.

Постановка проблеми. Розвиток медицини є одним з основних показників сталого розвитку країни. Інші сфери діяльності не можуть повноцінно розвиватися, якщо система охорони здоров'я знаходиться на низькому рівні. Без ефективної боротьби з епідеміями і захисту населення від хвороб люди не зможуть бути особливо зацікавленими в другорядних потребах, якщо на першому місці стоятиме потреба у збереженні здоров'я. З поширенням ринкових механізмів у пострадянських системах господарювання все більшої актуальності набуває впровадження ефективних інструментів управління закладами соціальної сфери. Дуже чутливим це питання є саме в медицині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження управління підприємствами висвітлено в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, окремі особливості управління в системі охорони здоров'я відображено в працях Адама Сміта, Томаса Роберта Мальтуса, Карла Маркса, Джона Мейнарда Кейнса, Давида Рікардо, Уеслі Клера Мітчела, Джоани Робінсон та ін. Проте необхідні додаткові дослідження, деталізація та розкриття сучасних особливостей управління закладами охорони здоров'я в умовах реформування медичної сфери України.

Формулювання цілей статті. З огляду на означені особливості та проблеми в системі формування сучасної медичної сфери та управління закладами охорони здоров'я, доцільно вдосконалити систему управління закладами охорони здоров'я на інноваційних засадах, що є основною метою даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Специфіка ведення бізнесу у сфері охорони здоров'я вимагає особливого підходу з огляду на особливості продукту, що випускається на ринок, – медичної послуги. Соціальна значущість медичного бізнесу диктує застосування особливих методів менеджменту і маркетингу. З кожним роком у країні стабільно збільшується сектор комерційних медичних послуг, і населення все більше адаптується до їх платності. Однак менталітет значної частини населення досі не дає змоги прийняти платну медицину як факт.

Слід розуміти, що результатом інноваційної діяльності в охороні здоров'я є розвиток медичних технологій, наукових досліджень і передового досвіду, спрямованих на отримання якісно нової ідеї оздоровлення, лікування, управління процесами в медичній галузі, отримання нових медичних товарів, технологій або послуг, що мають конкурентні переваги.

Інноваційний процес в охороні здоров'я являє собою послідовний ланцюг подій, у результаті яких інновація перетворюється з ідеї на конкретний продукт, технологію або послугу і поширюється в практичному використанні для досягнення загальномедичних цілей. Інновації стосуються не тільки надання медичних послуг, а й організації командної роботи, тому викликають потребу в реінжинірингу процесів функціонування медичного закладу [3]. Одним із перспективних підходів до управління організаціями сфери охорони здоров'я слід розглядати процесно-орієнтований. Управління, засноване на ньому, розширює свої кордони і включає додаткові

завдання: реінжиніринг медичних бізнес-процесів може здійснюватися успішно лише тоді, коли попередньо створені необхідні умови і відсутні проблеми, пов'язані з людським чинником; збереження вузькопрофесійними об'єднаннями своєї відособленості; недостатня обізнаність керівництва про широкий спектр наявних альтернатив і недостатні фінансові ресурси ускладнюють поширення клієнтоорієнтованих сучасних процесних технологій; можливості для інновацій і докорінних змін забезпечуються за допомогою вибору відповідних комбінацій нових інформаційних технологій, з якими повною мірою знайомі лише деякі клініки; методичні аспекти моделювання бізнес-процесів повинні відповідати вимогам стратегічного управління, враховувати специфічні особливості кожного конкретного закладу і спиратися на принципи проектного управління, такі як командна робота, системний підхід, процесний підхід, система менеджменту якості, система збалансованих показників і принцип постійного поліпшення. На кожному функціональному рівні, у кожному відділенні установи для керівників повинні бути поставлені свої цілі й зафіксовані свої критерії ефективності, що, на жаль, поки що не зроблено в багатьох закладах охорони здоров'я. Недостатня чіткість у баченні суті діяльності часто не дає змоги менеджменту медичної установи виділити ключові цілі, сформувати ієрархію пріоритетів, спланувати розвиток послуг і супутній сервіс. Застосування управління з орієнтацією на бізнес-процеси в медичному секторі не тільки дає змогу подолати нагальні проблеми, а й відкриває нові перспективи для розвитку. Однак проведення технологій такого плану в установах охорони здоров'я ускладнюється низкою чинників, що перешкоджають широкому впровадженню процесного підходу до менеджменту, зокрема небажання співробітників виходити за рамки своєї вузької спеціалізації. Проблеми, що виникають у ході проведення реінжинірингу, можуть бути вирішені завдяки орієнтації на задоволення потреб пацієнта і медичного персоналу. Багато медичних установ відчувають нестачу в ресурсах, необхідних для розроблення якісно нових моделей роботи, внаслідок чого швидше за потребою, ніж на переконання, вважають за краще реінжиніринг бізнес-процесів технологію безперервного вдосконалення.

Управління комерційними установами охорони здоров'я носить більш гнучкий характер порівняно з державними, зважаючи на відсутність підзвітності фінансуючим органам. Сьогодні приватні медичні установи становлять сильну конкуренцію державному сектору завдяки можливості забезпечити не тільки високу якість послуг, а й високий сервіс.

Інновації у системі управління закладами охорони здоров'я – це результат інноваційної діяльності, що реалізується у вигляді забезпечення модернізації матеріально-технічної бази, впровадження новітніх прогресивних засобів і методів лікування, медичних технологій, виробів медичного призначення і лікарських засобів, удосконалення існуючих методів діагностики

та лікування (медичні інновації), розроблення програмних засобів опрацювання інформації, створення нових моделей функціонування закладів охорони здоров'я і розвитку персоналу; має вплив на поліпшення здоров'я населення та економічних показників суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я. Розкриття поняття «інновації» зумовлене практичним застосуванням у контексті здійснення інноваційного розвитку. Характеристики інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я наведено в табл. 1.

Питання трансформації економічних засад інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я мають бути спрямовані на формування зрозумілих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [4, с. 107].

Інноваційний розвиток закладів охорони здоров'я доцільно охарактеризувати як нову модель організації та забезпечення доступного медичного обслуговування населення, що ґрунтується на інноваціях, характеризується ухваленням стратегічних рішень в інноваційній діяльності на всіх ієрархічних рівнях національної економіки. Інноваційний розвиток сфери охорони здоров'я – динамічний процес структурного вдосконалення сфери завдяки втіленню новітніх знань задля поліпшення якості надання медичних послуг, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я з орієнтацією на інноваційні перетворення. Інноваційний розвиток сфери охорони здоров'я – це вагома та витратна для держави справа, яка потребує постійного вдосконалення з метою поліпшення її функціонування та забезпечення виконання своїх соціальних функцій, що можливо за рахунок упровадження низки загальнонаціональних заходів та програм [3].

Важливим у цьому напрямі є вирішення проблем кадрової політики вдосконалення інноваційної політики для підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу закладів охорони здоров'я, реалізацію напрямів їхньої інноваційної діяльності представлено на рис. 1.

У медичній галузі під інноваціями слід розуміти цілеспрямовані перетворення в галузі, у т. ч. в її організаційній структурі та економічному механізмі, спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів та якості надання медичної допомоги, а також найбільше задоволення потреби населення в послугах охорони здоров'я. Задля досягнення зазначеної мети необхідне вирішення таких завдань [4, с. 107]:

- створення концепції і стратегії інноваційного розвитку охорони здоров'я на всіх рівнях управління;
- формування інноваційного організаційно-економічного механізму в охороні здоров'я;
- вдосконалення нормативної правової бази інноваційного розвитку охорони здоров'я, у тому числі в частині наукового забезпечення;

Характеристика інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я

№	Критерії	Характеристика
1	Елементи соціальної функції	<ul style="list-style-type: none"> – створення системи стратегічного управління інноваційним розвитком закладами охорони здоров'я України; – збільшення обсягу наукових розробок за рахунок коштів комерційних структур; – проведення соціологічних та статистичних досліджень із метою оцінки потреб суспільства в інноваціях, зокрема лікарських засобах; – державний контроль забезпечення необхідними якісними медичними послугами всього населення; – визначення законодавчо чіткого переліку медичної допомоги, що повинна надаватися у державних закладах охорони здоров'я безкоштовно та за відповідного фінансування цих закладів; – створення зв'язків між фінансуванням державних закладів охорони здоров'я і кінцевими результатами їхньої роботи; – підвищення рівня фінансування закладів охорони здоров'я за рахунок розроблення та реалізації механізму державно-приватного партнерства; – нормативне розроблення українських медичних стандартів згідно з міжнародними стандартами якості надання медичних послуг; – впровадження обов'язкового медичного страхування громадян
2	Ознаки інноваційної діяльності сфери охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> – основним предметом є впровадження, використання та комерціалізація результатів наукових досліджень і розробок у виробництві та соціальній сфері; – об'єктом виступають нематеріальні блага – результати інтелектуальної діяльності, які доводяться до стану інноваційного продукту та впроваджуються як інновації; – результати мають довгостроковий характер; – властивий високий ступінь непередбачуваності наслідків та результатів, що свідчить про її ризиковий характер; – передбачає фінансування робіт із реалізації інноваційного проекту щодо впровадження та використання результатів наукових досліджень і розробок, тобто супроводжується інвестуванням грошових коштів у нематеріальні об'єкти, що фактично становить інший елемент предмета інноваційної діяльності; – викликає позитивні соціально-економічні зміни; – одним із результатів її здійснення є підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я та продукції чи медичних послуг, що ними випускається чи надається на основі реалізації інновацій

– формування та функціонування інноваційного механізму діяльності системи охорони здоров'я на всіх рівнях управління багато в чому визначається державною політикою в галузі охорони здоров'я. Найважливішими напрямками державної політики в галузі інноваційного розвитку охорони здоров'я є [5, с. 167]:

– формування регіональної інноваційної системи охорони здоров'я для реалізації стратегічних національних пріоритетів країни та регіону;

– формування інноваційної інфраструктури охорони здоров'я та ефективне управління майновим комплексом;

– формування інноваційного механізму фінансово-економічних відносин та економічної політики, спрямованої на ефективне використання бюджетних (позабюджетних) коштів. Перехід від фінансування «утримання закладів» до фінансування діяльності установ охорони здоров'я, націленої на досягнення результату;

– удосконалення механізму взаємодії між учасниками інноваційного процесу в охороні здоров'я (органи управління охороною здоров'я, заклади охорони здоров'я, освітні та наукові установи, територіальні фонди обов'язкового медичного страхування (ОМС), страхові медичні організації (СМО), органи виконавчої і законодавчої влади);

– орієнтація діяльності органів управління охороною здоров'я та установ охорони здоров'я на кінцевий результат;

– управління інноваційною діяльністю в системі охорони здоров'я (установах охорони здоров'я) на

основі системного підходу, який робить можливим комплексне вивчення інноваційної системи як єдиного цілого з вивченням його структурних компонентів (підсистеми, елементи), взаємозв'язків і фінансово-економічних відносин, виявленням ролі кожного структурного компонента в інноваційній діяльності.

Діяльність медичної галузі необхідно організувати, орієнтуючись на розвиток інновацій у сфері охорони здоров'я, вдосконалюючи існуючі бізнес-процеси, розробляючи й упроваджуючи проекти створення нових медичних проектів на основі інструментів проектного менеджменту (рис. 2).

Таким чином, в основі інноваційного підходу до управління закладами охорони здоров'я лежать системні перетворення в галузі, що поєднують формування інноваційної інфраструктури, інноваційного фінансово-економічного механізму, а також обліково-аналітичне, нормативно-правове, методичне та інформаційне забезпечення, які дають змогу, з одного боку, підвищити якість і доступність медичної допомоги, а з іншого – підвищити ефективність використання ресурсів охорони здоров'я.

Застосовувати проектне управління до медичної галузі необхідно для розвитку системи охорони здоров'я та установ охорони здоров'я, у тому числі державно-приватного партнерства, ефективного управління інвестиціями і спрямованих на досягнення бажаного результату з погляду показників здоров'я населення, якості роботи закладів охорони здоров'я [1, с. 123].

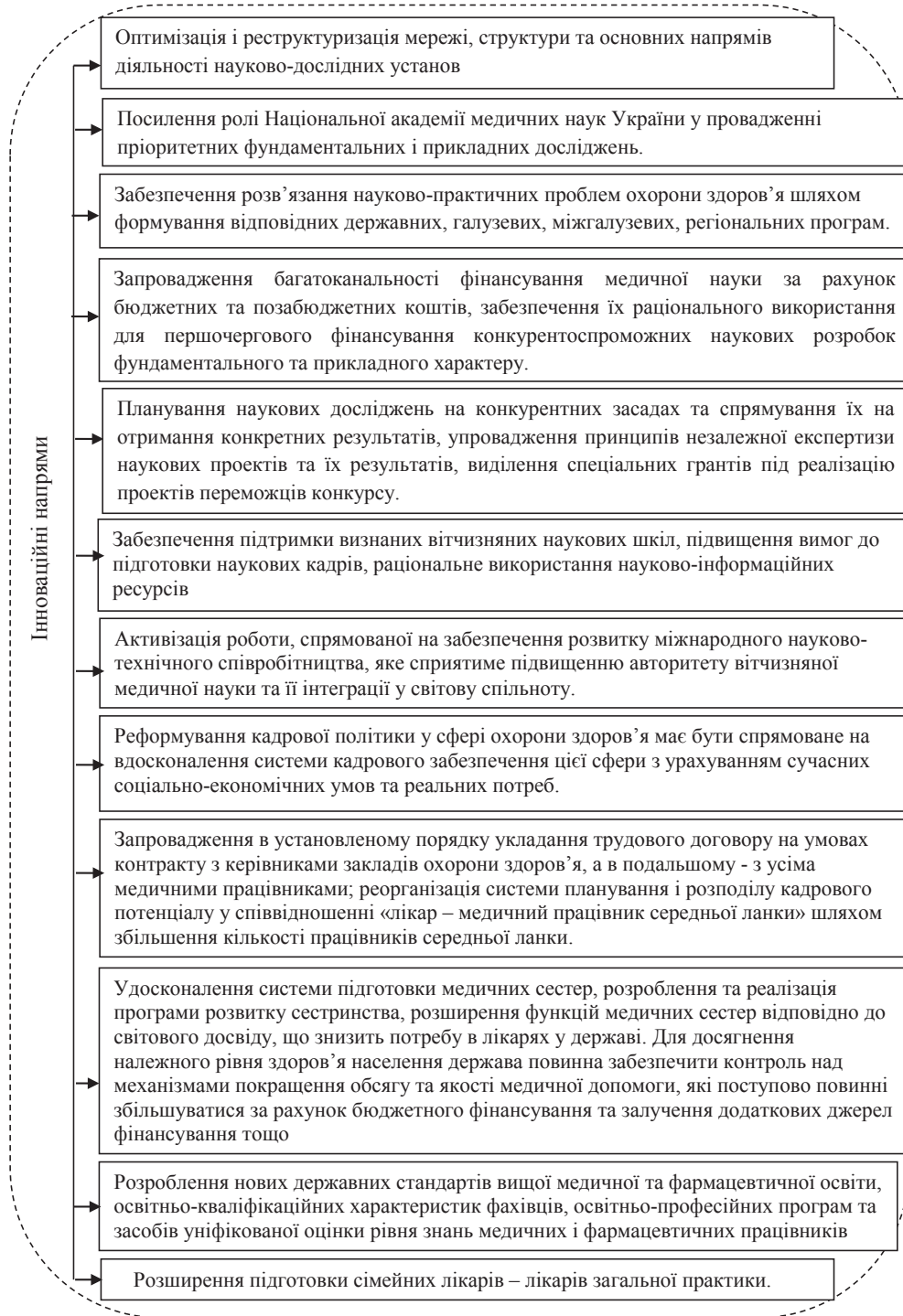

Рис. 1. Інноваційні напрями у сфері управління та розвитку закладів охорони здоров'я

Успіх інноваційного управління залежить від спроможності створити для нововведень стимулюючі внутрішні і зовнішні рамкові умови. Інноваційний процес вимагає стратегічного планування й орієнтованого на ринок управління [5, с. 167]. Особливості проектного управління роблять його однією з найбільш поширених методологій управління насамперед тому, що вона являє собою ідеальну систему управління будь-якими змінами, дає змогу швидко й адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні відхилення [6, с. 28].

В умовах мінливості зовнішнього середовища визначені нами суб'єкти взаємодії повинні розробляти та впроваджувати стратегію інноваційного розвитку. Пропонована модель забезпечить органічну взаємодію багатопланового комплексу прискорених технічних, технологічних, організаційних, економічних та індивідуальних перетворень, формування науково-технічного потенціалу, достатнього для освоєння і застосування нових технологій надання медичних послуг, практична реалізація яких забезпечить усім учасникам новий рівень конкурентоспроможності.

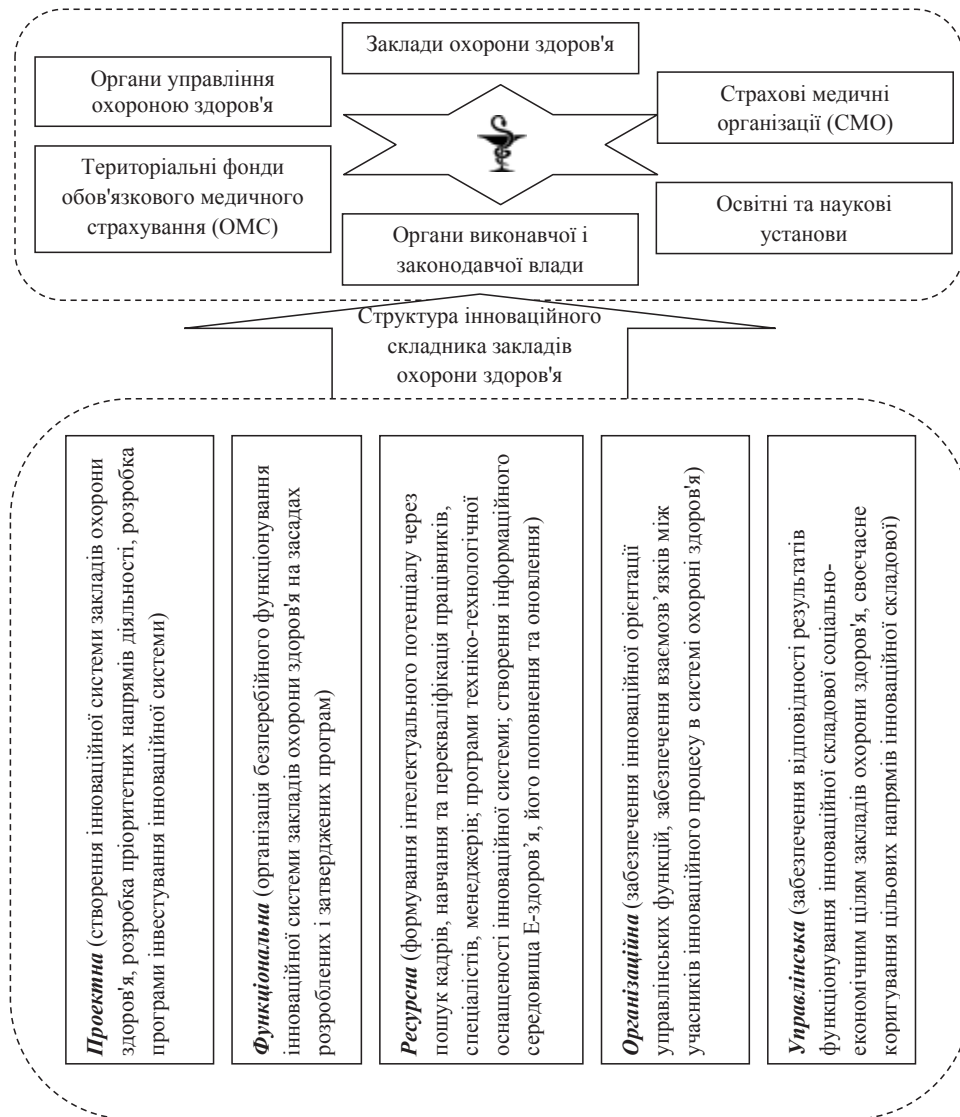

Рис. 2. Схема моделі взаємодії учасників інноваційного процесу в системі охорони здоров'я

Джерело: розроблено автором

Функціонування сучасної системи охорони здоров'я України в умовах ринкових відносин та досить обмежених у закладах охорони здоров'я первинної ланки наявних матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів вимагає розроблення заходів для зростання ефективності їх використання. У зв'язку із цим виникають проблеми організаційно-економічного характеру, одними з яких є планування й управління процесами розроблення та впровадження медичних інновацій, спрямованих на задоволення споживачів якістю нових технологій медичної допомоги та підвищення ефективності діяльності закладів охорони здоров'я. Безумовно, орієнтуючись на максимально оптимальні якісні кінцеві результати, увага при цьому повинна також акцентуватися на раціоналізації використання наявних ресурсів. Якість має ставати метою управління даним процесом під час розроблення та впровадження будь-якої нової медичної технології в рамках

комплексного інтегрованого інноваційного циклу. Для реалізації цих завдань необхідне розроблення практичних рекомендацій для керівництва закладів охорони здоров'я з чітким і науково обґрунтованим алгоритмом дій щодо управління впровадженням сучасних інноваційних технологій у діяльність медичних організацій. Складність розроблення таких заходів зумовлена недостатністю рекомендацій загального характеру щодо конкретних технологій управління даним процесом у закладах охорони здоров'я в умовах ринкового середовища, тому нами запропоновано механізм розроблення та реалізації конкурентних стратегій у системі управління закладами охорони здоров'я. Він передбачає вивчення умов, за яких вибрана стратегія забезпечує конкурентні переваги підприємства на ринку медичних послуг: адекватності організаційної структури і введення у закладах системи стратегічного управління; розроблення матриці розподілу функцій між підсис-

темами закладу та визначення взаємозалежності між ними; формування творчого мислення у виконавців програми; здатності фахівців кожної підсистеми визначити альтернативні варіанти досягнення необхідних результатів; визначення реальної оцінки конкурентів; наявності достатнього ресурсного потенціалу; сучасності технологічного і достатнього рівня доступу до інформаційного середовища е-здоров'я (рис. 3). Розроблення конкурентних стратегій дає можливість закладам охорони здоров'я отримати стійкі конкурентні переваги шляхом ведення інтенсивної конкурентної боротьби, задовольняти потреби споживачів медичних послуг на основі інноваційних технологій краще, ніж це роблять конкуренти. Варто зазначити, що в основу моделі системи впровадження медичних інноваційних технологій на рівні ПМСД покладено застосування комплексного підходу до надання медичної допомоги, який базується на принципах усебічної продовженої, координованої, профілактичної медичної допомоги та зміцнення здоров'я, орієнтованих на потреби пацієнта, його родини і громади. Практика сімейної медицини в моделі розглядається як усебічний системний підхід до охорони здоров'я, коли лікар загальної практики – сімейний лікар (ЗП-СЛ) виступає як координатор, керуючий різними біопсихосоціальними системами і чинниками з активним системним залученням усіх необхідних фахівців, закладів та організацій, маючи для цього необхідні матеріально-технічні та кадрові ресурси для того, щоб забезпечити позитивний вплив на здоров'я конкретного пацієнта, його родини та місцевої громади.

Модель системи впровадження медичних інноваційних технологій на рівні ПМСД була сформована, орієнтуючись на основні складові елементи громадсько орієнтованої первинної медичної допомоги, спрямованої на задоволення потреб громад, а саме:

- забезпечення доступу пацієнтам до ПМСД та всієї необхідної для них інформації, що включає швидке реагування на потреби пацієнта, надання медичної допомоги поза робочі години, доступну інформацію як про пацієнта, так і про дані лабораторних досліджень, Інтернет-сервіс, групові візити пацієнтів, рівну допомогу для громад різних культур і віросповідань;

- холистичний підхід, або допомога, орієнтована на пацієнта, що включає всебічну медичну допомогу як для хронічних, так і гострих станів, запобігання захворюваності та проведення скринінгів, хірургічні втручання в межах компетенції лікарів ЗП-СЛ, доступ до високотехнологічної діагностичної і лабораторної діагностики;

- сучасні технології управління ПМСД, професійний менеджмент, що включає використання фінансового менеджменту для практики ПМСД, збільшення заробітної плати (за критеріями роботи), порівняння витрат і отриманих результатів, ефективний фінансовий облік і аудит, оптимізацію кадрового забезпечення, обслуговування медичного устаткування, оптимальне використання робочого місця, сучасний дизайн, управління змінами;

- використання медичних інформаційних систем, що включає електронні медичні записи, електронні рахунки та звіти, електронні рецепти, підтримку з боку доказової медицини, електронний реєстр хворих, веб-сторінку закладу охорони здоров'я, портал пацієнта, єдиний інформаційний медичний простір;

- просування здорового способу життя, охорона здоров'я, що включає популяційний менеджмент, заохочення і просування здорового способу життя, запобігання захворюваності, лікування хронічних захворювань, заохочення хворих до змін способу життя та їх санітарну просвіту;

- координація медичної допомоги, що включає використання ресурсів громади, формування взаємовигідних відносин, роботу у відділенні невідкладної допомоги, забезпечення стаціонарного лікування, психологічну допомогу, координацію акушерсько-гінекологічної допомоги, координацію вузькоспеціалізованої допомоги, підтримку діяльності з боку фармацевтів, реабілітаційну і фізіотерапевтичну допомогу, консиліумний розгляд випадків, транспортне забезпечення;

- якість і безпека діяльності, що включає практику застосування найкращої доказової медицини, керування лікуванням, зворотний зв'язок щодо вивчення задоволеності пацієнтів, аналіз клінічної діяльності, підтримку належної якості, управління ризиками, відповідність діяльності чинному законодавству;

- командна медична практика, що включає лідерство провайдера/конкуренцію надавачів медичних послуг, формування спільної місії та бачення, ефективні комунікації, окреслення завдань відповідно до професійних умінь і навичок, активну й повноцінну роботу сімейних медсестер, активне залучення пацієнтів, формування додаткових можливостей для родин пацієнтів.

Тобто основні складники системної моделі громадсько орієнтованої ПМСД становлять єдину організаційно-функціональну структуру, об'єднану за базовим принципом охорони здоров'я конкретного пацієнта, його родини та місцевої громади, коли лікарі ЗП-СЛ виступають у ролі координаторів медичного забезпечення з активним залученням усіх необхідних фахівців, закладів та організацій, маючи для цього відповідну підготовку, необхідні матеріально-технічні та кадрові ресурси. У міжнародній практиці в рамках впровадження інноваційних методів профілактики, лікування та діагностики особлива увага приділяється процесу вибору необхідної медичної технології. Наприклад, в умовах Національної системи охорони здоров'я Великобританії вибір тієї чи іншої медичної технології визначається на основі наявних доказів її клінічної ефективності та економічної доцільності [2, с. 101]. Клінічна ефективність медичної технології визначається за допомогою застосування підходів доказової медицини, причому рішення про застосування профілактичних, діагностичних та лікувальних заходів приймається виходячи з наявних доказів їхньої ефективності і безпеки, які піддаються порівнянню, узагальненню й

широкому поширенню для використання в інтересах пацієнтів. Економічна доцільність медичної технології визначається за допомогою аналізу ефективності витрат (cost-effectiveness analysis), аналізу рентабельності (cost-benefit analysis) та/або аналізу корисності витрат (cost-utility analysis). У більшості розвинених країн світу на національному рівні організуються центри і розробляються програми з оцінки медичних технологій (ОМТ) – це систематична оцінка властивостей, впливів або інших наслідків технологій в охороні здоров'я. Основною метою ОМТ є поінформоване ухвалення рішень в охороні здоров'я, у тому числі рішень, прийнятих на рівні індивідуального пацієнта, на рівні постачальника медичних послуг і медичних організацій, або на регіональному, національному та міжнародному рівнях [2, с. 101]. Інноваційні проекти часто вимагають певних фінансових витрат. Світова тенденція розглядати економічну доцільність розподілу фінансових ресурсів призвела до створення бюджетування, орієнтованого на результати (БОР, або performance-based budgeting) [3]. За такого підходу планування витрат здійснюється в безпосередньому зв'язку з кінцевими бажаними результатами. Впровадження інноваційних технологій, у тому числі й у первинній ланці охорони здоров'я, а саме нових методів профілактики, діагностики та лікування, організаційних технологій тощо, включає у себе три основних етапи: придбання первинної інформації (знань і технічних навичок) про технології; організацію впровадження технології з рішенням матеріально-технічних, юридичних, фінансових і кадрових питань надання послуги або продукту; і після впровадження – підтримку організаційних заходів, таких як отримання державного замовлення на медичні послуги з урахуванням запровадженої технології, маркетинг-технології тощо. На першому етапі спеціаліст або організація набувають первинні знання про інновації, а також технічні навички, необхідні для впровадження технології.

У процесі аналітичного вивчення показників діяльності закладів ПМСД та медико-демографічних індикаторів здоров'я населення, релевантних до оцінки ефективності впровадження інноваційних організаційних, медичних, освітніх технологій у первинну ланку системи охорони здоров'я, були визначені дві групи критеріїв як кінцевих результатів надання медичної допомоги. Так, до критеріїв якості діяльності закладів охорони здоров'я ПМСД віднесено: визначення потреби пацієнтів у необхідних медичних послугах; раціональне використання ресурсів; профілактичну спрямованість у роботі; безперервність нагляду за членами сімей; ефективність лікування; впровадження сучасних медичних технологій; своєчасне та ефективне надання медичних послуг; розширення обсягу спеціалізованої допомоги в практиці сімейної медицини. До критеріїв ефективності надання медичної допомоги населенню віднесено: зменшення захворюваності у вікових групах; зниження смертності; відсутність ускладнень у перебігу хвороби протягом року;

одужання; зміну способу життя; зменшення втрат у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю; зменшення виходу на первинну інвалідність; подовження «здорових років життя»; стійку ремісію; перерозподіл пацієнтів у групах здоров'я. Разом із тим викликає науковий інтерес класифікація рівнів інноваційного розвитку медичних організацій, відповідно до якої можна визначити такі рівні:

I рівень – початковий, базовий;

II рівень – стандартизований;

III рівень – комплексний, розвинутий, орієнтований на модернізацію;

IV рівень – реалізуючий інновації, здатний до динамічного та самостійного розвитку.

Дана класифікація рівнів інноваційного розвитку медичних організацій дає змогу всебічно оцінити досягнення закладу охорони здоров'я у цій галузі за основними напрямками: лікувально-діагностичний процес, систему організаційно-управлінського та інформаційного забезпечення, а також дає можливість медичним організаціям виявляти сильні та слабкі моменти свого інноваційного розвитку, розробляти і здійснювати необхідні заходи щодо активізації інноваційної діяльності за пріоритетними напрямками [2, с. 101; 3; 4, с. 107]. Основними джерелами розроблення медичних інновацій у нашій країні є вищі медичні навчальні заклади, науково-дослідні установи, інноваційна активність яких оцінюється кількістю патентів, винаходів, ноу-хау, публікацій. Однак варто зазначити, що для практичної охорони здоров'я більш важливими показниками стають показники ефективності впровадження нових медичних технологій у клінічну практику, питома вага закладів охорони здоров'я, що здійснюють технологічні медичні інновації, тобто розроблення й упровадження нових або вдосконалених медичних товарів, робіт, послуг, технологічних процесів, та інші види інноваційної діяльності. Враховуючи це, для оцінки реального інноваційного розвитку практичних закладів охорони здоров'я доцільним убачається орієнтуватися не на загальноприйняті показники оцінки результативності фундаментальних досліджень (кількість патентних заявок і виданих патентів, індекс публікаційної активності співробітників тощо), оскільки їх кількість не впливає на показники здоров'я населення й ураховується в загальному індексі інноваційного розвитку регіону. Разом із тим для практичної охорони здоров'я важливі, насамперед, медико-демографічні показники, на динаміку яких має вплинути впровадження інновацій, а також кількісні та економічні показники ефективності впровадження медичних технологій у клінічну практику. Так, має цільову практичну спрямованість розроблений комплекс із 34 показників [6, с. 28], що складається з медико-демографічних показників, об'ємних (кількісних) показників інноваційного розвитку, ресурсотехнологічних та економічних коефіцієнтів, який може, на нашу думку, успішно використовуватися для оцінки ефективності впровадження інноваційних технологій у практику закладів

охорони здоров'я амбулаторно-поліклінічної мережі. Одним із ключових компонентів успішного впровадження інноваційних медичних технологій є розроблення основних принципів та технологій застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, медичних інформаційних систем як окремого напрямку підвищення ефективності системи охорони здоров'я. Рациональне використання інноваційних медичних інформаційних систем суттєво впливає на підвищення якості та доступності медичних послуг населенню, у тому числі за рахунок зручного моніторингу та аналізу показників якості медичної допомоги, планування та управління ресурсами як первинної ланки, так і системи охорони здоров'я у цілому. Без застосування сучасного комп'ютерного та програмного забезпечення практично неможливо забезпечити повноцінний моніторинг стану здоров'я населення, формувати потоки пацієнтів і керувати ними та ресурсними базами, здій-

снювати зворотний зв'язок та оперативний контроль над дотриманням нормативів та стандартів лікування, забезпечувати перехід від постатейного бюджетування до сучасних методів економічного управління у сфері охорони здоров'я. Впровадження інформаційних систем є значним інформаційним та фінансовим підґрунтям для керівників закладів охорони здоров'я на шляху до розширення автономізації та роботи в нових економічних умовах.

Висновки. Інноваційний процес в охороні здоров'я є запорукою ефективного функціонування закладів охорони здоров'я, досягнення загальномедичних цілей та забезпечення своєчасної допомоги хворим людям. Дослідження показало, що інноваційний процес потребує використання в управлінні організаціями сфери охорони здоров'я процесно-орієнтованого підходу, що сприятиме не лише подоланню нагальних проблем, а й відкриє нові перспективи для розвитку.

Список літератури:

1. Зінченко О.А., Пономаренко Л.Р. Особливості проектного менеджменту в закладах охорони здоров'я. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 18. С. 123–126.
2. Лепський В.В. Концепція реформування медичної галузі з використанням проектного підходу. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2016. № 2(1174). С. 101–112.
3. Литвинова О. Інновації в управлінні охороною здоров'я – боротьба чи єдність протиріч? URL: <https://www.vz.kiev.ua/innovatsiyi-v-upravlinni-ohorono-yu-zdorov-ya-borotba-chy-yednist-protyrich/> (дата звернення: 26.01.2018).
4. Петрух О.А. Інноваційний розвиток сфери охорони здоров'я України. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 107–111.
5. Шавшин О.С. Стратегія інноваційного розвитку підприємства. *Інтернаука*. 2017. № 3(25). С. 167–171.
6. Шевченко В.А. Формування системи управління закладами охорони здоров'я. *Processes, Strategies, Technologies: International Scientific Conference Innovative Economy* : матеріали міжнар. наук-прак. конф., Kielce, Poland, January 27. 2017. Р. 28–31.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ УЧРЕЖДЕНИЯМИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ НА ИННОВАЦИОННЫХ ПРИНЦИПАХ

Статья посвящена совершенствованию управления учреждениями здравоохранения на инновационной основе в контексте медицинской реформы в Украине. Выявлено, что инновации касаются не только предоставления медицинских услуг, но и организации коллективной работы, требующей реинжиниринга процессов функционирования медицинского учреждения. Доказано, что применение управления, ориентированного на бизнес-процессы в медицинской сфере, не только позволяет преодолеть насущные проблемы, но и открывает новые перспективы его развития. Однако выявлен ряд факторов, препятствующих широкому внедрению инноваций в управление, в частности нежелание сотрудников выходить за рамки узкой специализации. Установлено, что рациональное использование инновационных медицинских информационных систем может влиять на улучшение качества и доступности медицинских услуг для населения, в том числе путем удобного мониторинга и анализа показателей качества здравоохранения, планирования и управления ресурсами, как первичной, так и системы здравоохранения в целом.

Ключевые слова: управление учреждениями здравоохранения, инновации и инновационные технологии, медицинская сфера, качество здравоохранения.

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF HEALTH INSTITUTIONS ON INNOVATIVE FACILITIES

The article is devoted to the improvement of the management of health care institutions on an innovative basis in the context of medical reform in Ukraine. The specifics of doing business in the health sector require a special approach in view of the specifics of the product being marketed – medical services. The social significance of medical business dictates the application of special methods of management and marketing. Every year, the sector of commercial medical services is steadily increasing in the country, and the population is increasingly adapting to their payload. However, the mentality of a large part of the population still does not allow paid medicine to be accepted as a fact. The issue of transformation of the economic foundations of innovative development of health care institutions should be formed on the formation of financial and economic mechanisms for targeted accumulation and addressing the funds necessary for implementation in accordance with the constitutional rights of citizens. Innovations concern not only the provision of medical services, but also the organization of teamwork, and therefore require the reengineering of the processes of functioning of a medical institution. Application of management focused on business processes in the medical sector not only enables to overcome pressing problems, but also opens up new prospects for development. However, the technology of such a plan in health care institutions is complicated by a number of factors that impede the broad implementation of the process approach to management, in particular the reluctance of employees to go beyond their narrow specialization. Innovative development of health care institutions is appropriate to describe as a new model of organization and provision of affordable medical services based on innovations, characterized by the adoption of strategic decisions in innovation activities at all hierarchical levels of the national economy. The rational use of innovative medical information systems has a significant impact on improving the quality and accessibility of medical services to the population, including through convenient monitoring and analysis of quality indicators of health care, planning and management of resources, both primary and health care systems in general.

Key words: management of health care institutions, innovations and innovative technologies, medical sphere, quality of health care.

УДК 332.120:330.345.3

Дриженко О.А.

аспірант кафедри економіки підприємства,
Національний університет державної фіскальної служби України

Dryzhenko Aleksandr

National University of the State Fiscal Service of Ukraine

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті розглянуто питання інноваційно орієнтованого розвитку сільського господарства. Висвітлено основні проблеми розвитку науки в аграрній сфері. Визначено шляхи державного регулювання інноваційної діяльності країни. Визначено напрями інноваційних процесів рослинництва та тваринництва. Визначено, що недостатній рівень фінансування є основною проблемою як для національної системи наукових досліджень загалом, так і для аграрної науки зокрема. Систематизовано, визначено фактори, пов'язані із системою генерації знань суб'єктів аграрної сфери. Розроблено теоретичні положення й рекомендації щодо напрямів та основних аспектів інноваційного розвитку сільського господарства. Визначено, що метою державної підтримки інноваційної діяльності має бути створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності. Сформульовано основні заходи інноваційної моделі розвитку сільського господарства та принципи державної підтримки, такі як дотримання національних інтересів; пріоритетність інноваційної діяльності; рівність суб'єктів інноваційної діяльності під час отримання державної підтримки; економічна ефективність та результативність державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності.

Ключові слова: державна підтримка інновацій, інноваційні процеси, фінансування інновацій, сільське господарство.

Постановка проблеми. Перехід до стійкого зростання вітчизняної економіки можливий лише за умови створення повноцінної національної інноваційної системи, всі складові частини якої (наука, інновації та нові технології) узгоджені між собою, а результати діяльності захищені на законодавчому рівні й створюють стійкі конкурентні переваги як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Розв'язання задач, що стоять перед економікою країни, зокрема сільським господарством, їх перехід на якісно нову стадію, а саме стадію стійкого підйому, можуть бути забезпечені шляхом інноваційно орієнтованого розвитку. Тільки це дає можливість вирішити макроекономічні завдання щодо прискореного розвитку економіки, насичення внутрішнього ринку якісним вітчизняним продовольством, гарантувати продовольчу безпеку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку агропромислового комплексу в сучасних економічних умовах присвячені наукові розробки провідних вчених-економістів, зокрема А.В. Потіхи, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова, О.І. Янковської, П.Т. Саблука [1–3].

Проблеми теорії та практики державного управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері знайшли відображення в працях вітчизняних науковців, таких як Л.І. Курило, Н.Л. Онуфрієнко, О.Г. Шпикуляк, П.Т. Саблук, Р.В. Костюк, С.В. Тивончук, С.О. Тивончук [4–6].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розробленні теоретичних положень та рекомендацій щодо напрямів та основних аспектів інноваційного розвитку сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство традиційно є однією з основних галузей економіки країни, що обумовлене сукупністю соціально-економічних, природно-кліматичних та інших факторів. Відповідно, аграрна наука сформувалась як один з основних напрямів наукових досліджень з досить розвиненим науково-технічним потенціалом та відносно не залежним від інших галузей науки інноваційної середовищем.

Початок розвитку інноваційних процесів у сільському господарстві України було покладено прийняттям Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40/IV. В цьому Законі передбачалась державна підтримка інноваційної діяльності в галузі науки й техніки [8].

Державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення й підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування й реалізації державних, галузевих, регіональних та місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки та стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

– фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;

– стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;

– встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;

– підтримки функціонування та розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Прийнятий напрям на підтримку інноваційної діяльності отримав свій подальший розвиток у Законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» від 16 жовтня 2012 р. № 5460-VI (5460-17) [9].

В рослинництві інноваційні процеси повинні бути спрямовані на збільшення обсягів виробленої рослинницької продукції на основі підвищення родючості ґрунту, зростання врожайності сільськогосподарських культур та підвищення якості продукції; подолання процесів деградації та руйнування природного середовища й екологізацію виробництва; зниження витрат енергоресурсів та зменшення залежності продуктивності рослинництва від природних факторів; підвищення ефективності використання зрошуваних та осушених земель; економію трудових та матеріальних витрат; збереження й поліпшення екології навколишнього середовища. У зв'язку з цим інноваційна політика в галузі рослинництва повинна будуватись на вдосконаленні методів селекції, а саме створенні нових сортів сільськогосподарських культур, що володіють високим продуктивним потенціалом, освоєнні науково обґрунтованих систем землеробства та насінництва.

В сучасних умовах нестабільності розвитку тваринництва, різкого спаду тваринницької продукції для підвищення виробничого потенціалу галузі велике значення має використання біологічного блоку інновацій, досягнення вітчизняної та світової селекції, що відбивають найважливіші напрями вдосконалення селекційно-генетичного потенціалу, від якого безпосередньо залежать рівень продуктивності тварин, ефективне використання кормових ресурсів, освоєння ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на підвищення рівня інтенсивності та ефективності виробництва.

Одним з основних напрямів інновацій є біотехнологічні системи розведення тварин з використанням методів генної та клітинної інженерії, спрямовані на створення й використання нових типів трансгенних тварин з поліпшеними якість продуктивності, стійкими до захворювань.

Не менше значення в розвитку інноваційного процесу в тваринництві мають технологічні та науково-технічні групи інновацій, які пов'язані з індустріалізацією виробництва, механізацією та автоматизацією виробничих процесів, модернізацією та технічним переозброєнням виробництва, освоєнням наукоємних технологій, зростанням продуктивності праці, які зумовлюють рівень та ефективність виробництва продукції тваринництва.

Впровадження високо адаптивних, ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції тваринництва на основі інноваційної діяльності за широкого використання автоматизації та комп'ютеризації виробництва, машин та обладнання нового покоління, робототехніки та електронних технологій відновлення та вдосконалення виробничо-технічного потенціалу тваринницьких комплексів і птахофабрик є визначальним напрямом підвищення ефективності виробництва продукції.

На думку окремих авторів [1–6], основними проблемами розвитку науки в аграрній сфері сьогодні є:

- відсутність ефективного механізму конкуренції;
- слабка зацікавленість сільськогосподарських та переробних підприємств у впровадженні нових розробок, підвищення якості продукції та продуктивності праці, потреба створення нової ефективної структури управління;
- недостатній рівень фінансування НДДКР у сфері сільського господарства;
- недостатній розвиток матеріально-технічної бази науково-дослідних організацій (згідно з даними Державної служби статистики України, у 2017 р. кількість працівників, задіяних у виконанні ДіР у сільському господарстві, становила 7 451 (з урахуванням 4 777 дослідників); у структурі розподілу обсягу витрат на виконання ДіР за галузями наук сільськогосподарські науки мають 6,2%; незначною у 2017 р. залишається динаміка створення НТП за рахунок загального фонду за видами продукції «Сорти рослин та породи тварин» (155 од., а у 2015 р. вона становить 334 од.) [10];

- низька інноваційна активність наукових установ;
 - слабка інтеграція науки й освіти, недостатньо реалізований науковий потенціал аграрних вищих навчальних закладів (чинна в Україні система аграрної освіти нині представлена 43 вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації з правом юридичної особи, з яких 19 є вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації (2 академії та 17 університетів, зокрема 12 мають статус національного), а 24 – вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації (11 технікумів та 13 коледжів); до складу 17 університетських центрів увійшли 92 навчальних заклади I–II рівнів акредитації як відокремлені структурні підрозділи з окремими правами юридичної особи) [10];
 - відсутність єдиної системи зберігання генофонду рослин та тварин;
 - нерозвиненість інформаційно-сервісної сфери наукових послуг;
 - відтік молодих, професійно підготовлених кадрів в інші сфери діяльності через соціальну незахищеність;
 - недостатність кадрового потенціалу щодо гостродефіцитних та пріоритетних напрямів сільськогосподарської науки (необхідне створення нових методів організації діяльності наукових установ, цільової підготовки наукових кадрів, їх розподілу та підвищення рівня продуктивності результатів наукової діяльності, зокрема у сфері поширення наукових розробок і знань).
- Витрати на дослідження й наукові розробки в Україні Міністерство аграрної політики та продовольства

Таблиця 1

Розподіл видатків державного бюджету України на наукову сферу за головними розпорядниками у 2014–2017 рр., млн. грн.

Головні розпорядники	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
<i>2017 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	5 083,17	100,00	2 426,68	100,00	7 509,85	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	79,49	1,56	75,57	3,11	155,06	2,07
Національна академія аграрних наук України	377,05	7,42	786,68	32,42	1 163,73	15,50
<i>2016 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	3 898,21	100,00	1 389,54	100,00	5 287,75	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	56,37	1,45	51,53	3,71	107,90	2,04
Національна академія аграрних наук України	284,84	7,31	167,42	12,05	452,26	8,55
<i>2015 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	3 926,39	100,00	1 364,27	100,00	5 290,66	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	51,87	1,32	43,37	3,18	95,24	1,80
Національна академія аграрних наук України	366,51	9,33	308,07	22,58	674,58	12,75
<i>2014 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	4 085,26	100,00	1 193,26	100,00	5 278,52	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	62,55	1,53	41,63	3,49	104,18	1,97
Національна академія аграрних наук України	426,49	10,44	196,31	16,45	622,80	11,80

Джерело: [10]

України та Національної академії аграрної науки України з 2014 по 2017 рр. збільшилися з 726,9 млн. до 1 318,8 млн. грн., отже, на 3,7% до загальних видатків державного бюджету (табл. 1).

При цьому темпи зростання дослідницької діяльності відставали від темпів зростання економіки, адже співвідношення витрат на НДДКР та ВВП скоротилося з 0,48% у 2016 р. до 0,45% у 2017 р. За цим показником Україна значно відстає від розвинених країн. Згідно з даними 2016 р. частка обсягу витрат на ДіР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%.

Більшою за середню вона була у Швеції (3,25%), Австрії (3,09%), Німеччині (2,94%), Данії (2,87%), Фінляндії (2,75%), Бельгії (2,49%), Франції (2,25%); меншою – в Македонії, Латвії, Румунії, на Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%) [11].

Недостатній рівень фінансування є основною проблемою як для національної системи наукових досліджень загалом, так і для аграрної науки зокрема.

Крім недостатнього фінансування та його наслідків, за результатами проведеного аналізу виділяються дві групи факторів, що стримують розвиток аграрної науки.

1) Фактори, пов'язані із системою генерації знань:

- невідповідність обсягів фінансування обсягам робіт, які необхідно виконати для належного завершення досліджень; пасивна участь суб'єктів сільського господарства в наукових дослідженнях;

- незнання науковцями іноземних мов, як наслідок, відсутність доступу до міжнародних джерел інформації, недостатня кооперація з провідними науковими центрами світу.

2) Фактори, пов'язані із системою передачі знань для впровадження в сільськогосподарське виробництво:

- слабка взаємодія між суб'єктами галузевої інноваційної системи, тривала процедура поширення інновацій;

- недостатня розвиненість інформаційно-комунікаційної системи.

Досягнення зростання продуктивності праці та забезпечення продовольчої безпеки країни безпосередньо пов'язані з підвищенням ефективності наукових досліджень та трансфертом сучасних технологій. У зв'язку з цим перед вітчизняною аграрною наукою висувуються якісно нові завдання, що виражаються в значному розширенні наукових досліджень, прискоренні отримання результатів та підвищенні їх якості, активізації міжнародного співробітництва.

У сільському господарстві повинна бути організована ефективна інноваційна діяльність для вирішення завдань форсованої індустріалізації аграрного сектору економіки шляхом комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, диверсифікації виробництва, орієнтованого на поглиблену переробку сільськогосподарської продукції на основі застосування необхідних технологій.

Україна має значні можливості для широкомасштабного освоєння поновлюваних природних ресурсів. Величезна територія, наявність практично всіх видів природно-кліматичних умов роблять її унікальною кра-

їною для розвитку сільського господарства. Водночас галузь сільського господарства країни нині характеризується низьким рівнем продуктивності праці та малою часткою переробки сільськогосподарської продукції.

Згідно з Концепцією Державної програми сталого сільського розвитку України від 14 лютого 2018 р. № 102-р, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України, що побудована на чинних стратегічних документах, зокрема Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та Коаліційній угоді 2014 р., визначено довгострокову концепцію розвитку сільського господарства й сільських територій, надано базу для стабільної, передбачуваної та прозорої правової системи, спрямованої на покращення ділового клімату, протидію корупції та стимулювання інвестицій для модернізації сільськогосподарського сектору. Вона також надає підґрунтя проведення інституціональної реформи, що необхідна для її ефективного контролю й реалізації. Стратегія, на відміну від інших нормативних документів, пропонує збалансований підхід до посилення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору та збільшення експорту, намагаючись водночас забезпечити рівномірний розподіл наявних переваг, зокрема щодо сприяння розвитку сільських територій, підвищення якості життя в найбільш вразливих регіонах та збереження природних ресурсів і довкілля. Щодо формування агроекологічного іміджу України та забезпечення інноваційної моделі розвитку сільського господарства передбачено вжиття таких заходів:

- вжиття організаційно-правових та економічних заходів щодо впровадження ресурсоощадних, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки;

- створення системи постійного моніторингу дотримання технічно-екологічних вимог та стандартів господарювання, розроблення Національного кодексу сталого агрогосподарювання, забезпечення впровадження базових агроекологічних вимог і стандартів та контролю за їх дотриманням як умови надання товаровиробникам бюджетної підтримки;

- забезпечення підтримки залучення капіталу вітчизняних несільськогосподарських структур для формування цілісних земельних та майнових сільськогосподарських комплексів на умовах партнерства й співробітництва, оптимізація розмірів аграрних формувань та їх підрозділів з урахуванням спеціалізації та особливостей природно-кліматичних зон [12].

Для забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу необхідно активізувати технологічну модернізацію галузі, розвиток виробничої та сервісної інфраструктури, диверсифікацію виробництва, збільшити валове виробництво основних експортно орієнтованих видів продукції.

Метою державної підтримки інноваційної діяльності має бути створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності.

Основними засадами державної підтримки інноваційної діяльності є:

- дотримання національних інтересів під час здійснення інноваційної діяльності;
- пріоритетність інноваційної діяльності для підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення національної безпеки;
- рівність суб'єктів інноваційної діяльності під час отримання державної підтримки;
- економічна ефективність та результативність державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності;
- комплексність та системність, що забезпечують постійну взаємодію суб'єктів підприємництва задля організації інноваційної діяльності;

- забезпечення інноваційної діяльності висококваліфікованими кадрами.

Висновки. Таким чином, надзвичайно важливим напрямом активізації інноваційних процесів у сільському господарстві є їх державна підтримка. Система державного фінансування та стимулювання інноваційної діяльності сприятиме вирішенню комплексу завдань держави в сільському господарстві, таких як загальна активізація застосування інновацій, забезпечення структурної перебудови, підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Список літератури:

1. Потіха А.В. Сільське господарство в економічній системі України. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=584:silskegospodarstvo2&catid=63:rezonans&Itemid=393 (дата звернення: 11.02.2019).
2. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 3–13.
3. Янковська О.І. Особливості інновацій в сільському господарстві. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_54 (дата звернення: 11.02.2019).
4. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
5. Онуфрієнко Н.Л. Державна політика в сфері інноваційної діяльності в умовах інтеграції України в міжнародний економічний простір. *Економічні науки*. 2010. № 5. Т. 4. С. 297–300.
6. Тивончук С.О., Тивончук С.В., Костюк Р.В. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 68–75.
7. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері. URL: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/174.pdf> (дата звернення: 11.02.2019).
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40/IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 11.02.2019).
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України : Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5460-17> (дата звернення: 13.02.2019).
10. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2017 рік : аналітична довідка / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. Київ : Український інститут науково-технічної і економічної інформації, 2018. 122 с.
11. Здійснення наукових досліджень і розробок у 2017 році / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.02.2019).
12. Концепція Державної програми сталого сільського розвитку України на період до 2025 року. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart88/idx88535.htm> (дата звернення: 13.02.2019).

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В статье рассмотрены вопросы инновационно ориентированного развития сельского хозяйства. Освещены основные проблемы развития науки в аграрной сфере. Определены пути государственного регулирования инновационной деятельности страны. Определены направления направленности инновационных процессов растениеводства и животноводства. Определено, что недостаточный уровень финансирования является основной проблемой как для национальной системы научных исследований в целом, так и для аграрной науки в частности. Систематизированы, определены факторы, связанные с системой генерации знаний субъектов аграрной сферы. Разработаны теоретические положения и рекомендации по направлению и основным аспектам инновационного развития сельского хозяйства. Определено, что целью государственной поддержки инновационной деятельности должно быть создание благоприятных условий для развития инновационной деятельности. Сформулированы основные мероприятия инновационной модели развития сельского хозяйства и принципы государственной поддержки, такие как соблюдение национальных интересов; приоритетность инновационной деятельности; равенство субъектов инновационной деятельности при получении государственной поддержки; экономическая эффективность и результативность государственной поддержки субъектов инновационной деятельности.

Ключевые слова: государственная поддержка инноваций, инновационные процессы, финансирование инноваций, сельское хозяйство.

STATE SUPPORT OF INNOVATION PROCESSES IN AGRICULTURAL HOUSEHOLDS

The article deals with issues of innovation-oriented development of agriculture. The main problems of the development of science in the agrarian sphere are highlighted. The ways of state regulation of innovation activity of the country are determined. The directions of orientation of innovative processes in plant growing and animal husbandry are determined. It is determined that insufficient level of financing is a major problem for both the national system of scientific research in general and for agrarian science. The factors associated with the system of generation and transfer of knowledge of the subjects of the agrarian sector are systematized and identified: the discrepancy between the amount of funding and the volume of work that needs to be done to properly complete the research, the passive participation of agricultural subjects in scientific research; lack of knowledge of foreign language scholars, as a result, lack of access to international sources of information, lack of cooperation with leading scientific centers of the world; weak interaction between the subjects of the branch innovation system, prolonged procedure for the dissemination of innovations; insufficient development of the information and communication system. The theoretical positions and recommendations concerning directions and main aspects of innovative development of agriculture are developed. It is determined that the purpose of state support of innovation activity should be creation of favorable conditions for the development of innovation activity. The main measures of the innovative model of agricultural development and principles of state support are formulated: observance of national interests; priority of innovation activity; equality of subjects of innovation activity in obtaining state support; economic efficiency and effectiveness of state support of subjects of innovation activity; equality of subjects of innovation activity in obtaining state support; Complexity and systematic, ensuring the constant interaction of business entities in order to organize innovation activities; provision of innovative activities by highly skilled personnel.

Key words: state support for innovation, innovation processes, innovation financing, agriculture.

УДК 658.1:615.1:005.332.4

Кракос Ю.Б.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського «ХАІ»

Вепренцова К.А.

магістр,
Національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського «ХАІ»

Krakos Uliya, Veprentsova Kseniia

National Aerospace University named after N. Zhukovsky "KhAI"

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

У статті досліджено питання забезпечення фінансової стійкості вітчизняних фармацевтичних підприємств в умовах посилення глобальної конкуренції. Загальна тенденція до зниження рівня конкурентоспроможності та збільшення рівня імпортозалежності створює загрозу для національної безпеки, оскільки фармацевтична промисловість є стратегічною, соціально орієнтованою галуззю. Встановлено, що конкурентоспроможність та стійкість є основними факторами успішного розвитку підприємства. Проаналізовано фінансову стійкість на фармацевтичних підприємствах України, за яким отримано результати нижче нормативних. Виявлено фактори, що спричинили низький рівень фінансової стійкості. Обґрунтовано доцільність проведення державної політики протекціонізму для підтримки необхідного рівня фінансової стійкості задля стимулювання конкурентного розвитку вітчизняних фармацевтичних підприємств.

Ключові слова: глобальна конкуренція, фармацевтична промисловість, конкурентоспроможність, фінансова стійкість, методики оцінювання, власні оборотні кошти, політика протекціонізму.

Постановка проблеми. Нині глобалізаційні процеси глибоко проникають в усі сфери діяльності, що веде до посилення конкуренції як на світовому, так і на внутрішньому ринках. З одного боку, конкуренція є детермінованим показником, що стимулює розвиток виробництва. З іншого боку, для галузей, які динамічно розвиваються (наприклад, для фармацевтичної), щоби конкурувати на рівних умовах, необхідно постійно залучати інвестиції на впровадження результатів НДДКР. У зв'язку з цим збільшення конкуренції приведе до відсіювання «дрібних» виробників фармацевтичного ринку (за обсягами виручки у світі), а боротьба стане можливою тільки для транснаціональних корпорацій.

Згідно з даними Державного реєстру лікарських засобів України станом на 2 березня 2019 р. зареєстровано 13 208 одиниць препаратів, з яких 4 028 одиниць (30,5%) є вітчизняними, а решта 9 180 одиниць (69,5%) – іноземними [1]. Таким чином, збільшуються ризики нестійкості через імпортозалежність та ймовірність виникнення загроз для національної безпеки. Крім того, необхідно враховувати, що фармація відрізняється соціальною спрямованістю, тому залежність від імпортової продукції негативно впливає на національну безпеку. Отже, забезпечення довгострокового стійкого розвитку фармацевтичних підприємств є актуальною проблемою для економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки фармацевтична промисловість відіграє важливу роль у забезпеченні здоров'я населення, глобальним дослідженням фармацевтичного ринку та проблемам його розвитку приділяють увагу не тільки науковці, але й міжнародні організації та агентства. Систематичним дослідженням зміни ключових факторів світової фармпромисловості присвячені публікації таких організацій, як International Federation of Pharmaceutical Manufactures & Associations (IFPMA), European Federation of Pharmaceutical Industries & Associations (EFPIA), International Trade Administration, таких аналітичних агентств, як "Pharma Boardroom", "Hardman&Co", "Business Views", а також інтернет-видавництва "Apteka.ua".

Внесок у дослідження проблем стану та перспектив розвитку українського фармацевтичного ринку, зокрема

проблем імпортозалежності, зробили О.І. Дацько, Ю.І. Гілета, О.Б. Мних, З.М. Бердар, З.М. Мнушко, Г.В. Костюк, А.А. Котвіцька, С.І. Страпчук, а застосування господарсько-правового інструментарію для мінімізації ризиків глобалізації фармацевтичного ринку розглядав В.М. Пашков. Питання аналізу та проблеми комплексного оцінювання фінансової стійкості фармацевтичних підприємств окреслені в публікаціях А.В. Зенкіної, Е.Е. Чупандіної. Водночас питання забезпечення фінансової стійкості фармацевтичних підприємств як чинника, який впливає на конкурентоспроможність, потребує детального аналізу та вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансової стійкості фармацевтичних підприємств в умовах посилення глобальної конкуренції, та запропонування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Результатами глобалізації є посилення економічного протистояння через інтернаціоналізацію виробництва та свободу зовнішньої торгівлі, концентрація капіталу внаслідок злиття та поглинання. Тенденції, які супроводжують глобалізаційні процеси, мають різні наслідки для національного фармацевтичного ринку та фармпідприємств (табл. 1).

Намір України до інтеграції в європейський економічний простір вимагає значних фінансових вкладень (інвестицій) для забезпечення конкурентних переваг та поступового прискорення темпів зростання на підприємствах усіх галузей національної економіки.

Однак під час виходу на зарубіжні ринки для вітчизняних підприємств виникає проблема низького рівня конкурентоспроможності. Згідно з даними Всесвітнього економічного форуму глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI), що вимірює національну конкурентоспроможність та визначається як сукупність інституційних та політичних факторів, які відповідають рівню продуктивності, у 2017–2018 рр. в Україні порівняно з 2016–2017 рр. піднявся з 85 (з 138) на 81 місце (з 137), але порівняно з 2012–2013 рр. він опустився на 73 місце [2].

Незважаючи на те, що фармацевтична галузь за темпами розвитку та рентабельністю діяльності лідирує серед інших вітчизняних галузей промисловості

Таблиця 1

Переваги та недоліки поширення глобалізації у фармацевтичній промисловості України

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – Можливість міжнародного співробітництва задля глобальної організації НДДКР; – доступ до передових технологій та нових ринків; – спрощення доступу до оригінальних препаратів, а також «препаратів-сиріт» (для лікування рідкісних хворіб); – збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій; – стимулювання виробників до підвищення конкурентних переваг і життя антикризових заходів; – прийняття нормативних документів з вимогами до стандартизації і ліцензування виробництва. 	<ul style="list-style-type: none"> – Поділ світу за критерієм інноваційності економічних систем; – виникнення фармацевтичних концернів, прискорення тотальної олігополізації ринку; – розмивання національного суверенітету; – складність доступу до міжнародних ринків «дрібних» (за обсягом обігу) виробників фармацевтичної продукції; – ослаблення інтересів національного товаровиробника та усунення його з внутрішніх ринків; – висока вартість технологій, формул оригінальних лікарських препаратів; – перетворення національних виробників на постачальників допоміжних матеріалів (упаковок, лікарських форм тощо)

Джерело: складено на основі джерел [3; 4]

[5, с. 90], сучасні тенденції глобалізації ускладнюють процес завоювання частки ринку. Іноземні фармвиробники мають перевагу не лише щодо кількості зареєстрованих препаратів (69,5%), але й щодо обсягів продажів на вітчизняному ринку (65,84%) (рис. 1).

Ситуацію ускладнює той факт, що створення оригінального лікарського препарату вимагає значних часових (від 10 до 15 років) та фінансових інвестицій (від 2 млрд. дол.), отже, продукція фармацевтичного ринку є наукоємною, високотехнологічною та інноваційною. За динамікою надходжень заявок на винаходи за національною належністю у 2017 р. частка вітчизняних виробників складала 56,4%, але за розподілом заявок за видами економічної діяльності можна побачити, що пріоритетною для іноземних виробників є реєстрація лікарських засобів, коли серед національних заявників фармацевтичні продукти і препарати складають лише 16% від 3% переробної промисловості у загальній структурі [6, с. 16, 28].

Наочним доказом низької конкурентоспроможності також є той факт, що у розвинених країнах, таких як США, Швейцарія, Німеччина, частка фармацевтичної продукції в експорті на 2016 р. становила 9,66%, 13,67%, 14,82% відповідно [8, с. 90]. На відміну від розвинених країн, в Україні у 2016 р. фармацевтичні вироби у загальному обсязі експорту становили 0,51%, а за підсумками 2018 р. вони зменшились на 0,05% (табл. 2).

Загроза внутрішньому фармацевтичному ринку виявляється не тільки в низькій конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, але й в залежності від імпортованої сировини, матеріалів, адже протягом аналізованого періоду 2013–2018 рр. на фармацевтичному ринку спостерігається негативне зовнішньоекономічне сальдо (табл. 2). У структурі собівартості фармацевтичних препаратів витрати на сировину складають 70%, отже, від коливання курсів валют буде залежати рівень роздрібних цін. Крім того, в разі глобальних надзвичайних ситуацій імпортозалежність фармацевтичного ринку негативно вплине на національну безпеку.

Експорт фармацевтичної продукції українського виробництва спрямований переважно в країни СНД

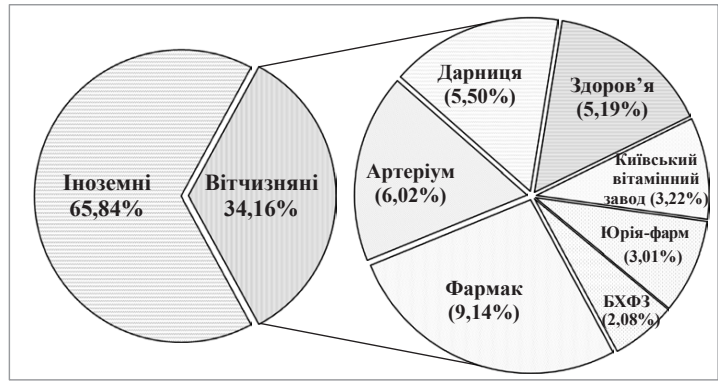

Рис. 1. Розподіл частки фармацевтичного ринку за обсягами продажів на 2016 р.

Джерело: складено на основі джерела [7, с. 9]

(Узбекистан, Казахстан, Білорусь, Молдова, Азербайджан тощо) [9], що можна пояснити наявністю жорсткої системи контролю якості продукції (за стандартами GMP) на європейських ринках.

Через те, що конкурентоспроможність визначається як «комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка полягає у спроможності використання різних видів ресурсів ефективніше, ніж у конкурентів» [10, с. 190], то у системі методик оцінювання конкурентоспроможності науковці виділяють групи матричних, графічних, індексних та аналітичних методів тощо [11, с. 407]. При цьому методики умовно можна поділити на ті, що ґрунтуються на якісних методах (матриця БКГ, SWOT-аналіз, STEP-аналіз, метод балів тощо), та ті, в основу яких покладені кількісні методи (метод інтегральної оцінки, метод за теорією ефективної конкуренції, метод за теорією рівноваги фірми і галузі, метод фінансового потенціалу тощо).

За результатами аналізу кількісних методик виявлено, що критеріями та невід'ємними складовими конкурентоспроможності є власні можливості підприємства, тобто наявність та ефективність використання фінансових ресурсів. Індикатором ефективного формування, розподілу й використання фінансових ресурсів є фінансова стійкість, тобто головний компонент загальної економічної стійкості підприємства, що визначає прогрес підприємства та гарантує платоспроможність за оптимального рівня ризику.

Таблиця 2

Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі, млрд. дол. США

Рік	Обсяги експорту			Обсяги імпорту			Сальдо	
	усього	фарм-продукції	у % до загального обсягу	усього	фарм-продукції	у % до загального обсягу	усього	фарм-продукції
2013	62,31	0,25	0,40	75,83	3,09	4,08	-13,53	-2,84
2014	53,90	0,26	0,47	54,43	2,47	4,54	-0,53	-2,22
2015	38,13	0,16	0,41	37,52	1,37	3,64	0,61	-1,21
2016	36,36	0,18	0,51	39,25	1,61	4,09	-2,89	-1,42
2017	43,26	0,19	0,44	49,61	1,77	3,56	-6,34	-1,58
2018	47,34	0,22	0,46	57,14	1,95	3,41	-9,80	-1,73

Джерело: складено на основі джерела [9]

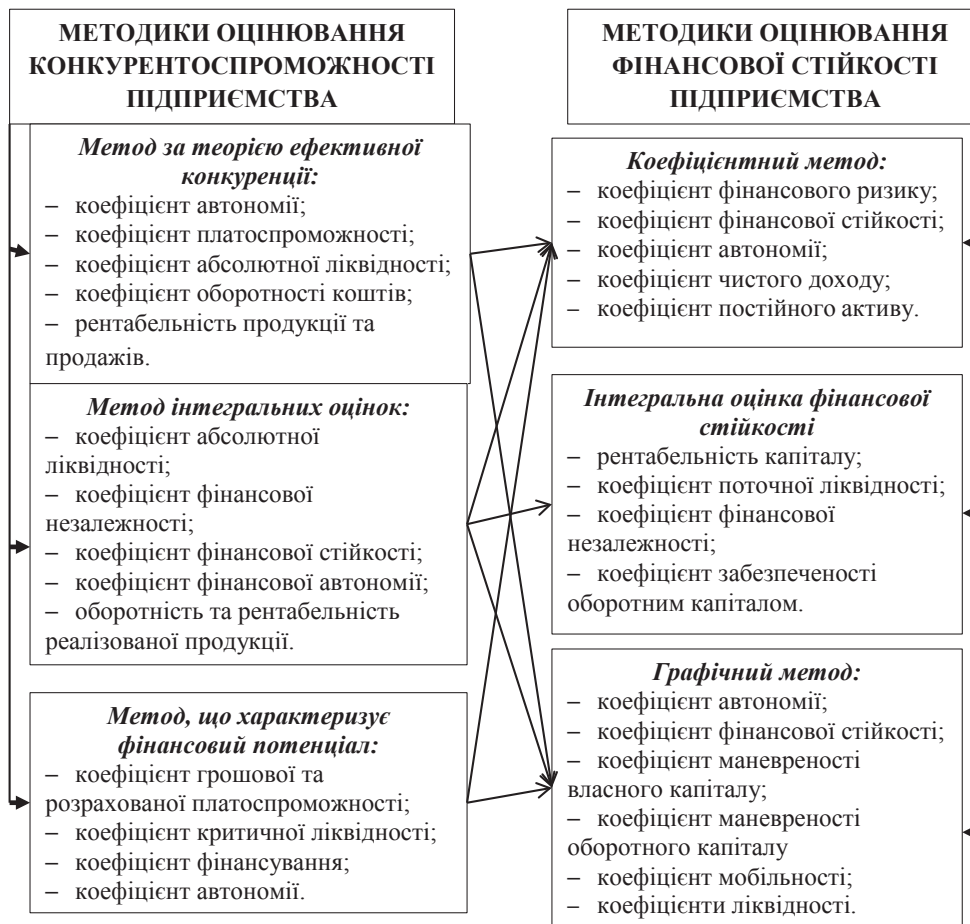

Рис. 2. Схема зв'язку оцінювання конкурентоспроможності та фінансової стійкості

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [5; 11–13]

Дослідивши різні методики оцінювання двох показників, автори виявили, що кількісну оцінку конкурентоспроможності та фінансової стійкості можна надати з використанням методів та коефіцієнтів фінансового аналізу (рис. 2). На думку Є.І. Колигіна, конкурентоспроможність та стійкість – це основні фактори успішного розвитку підприємства [14, с. 85]. Отже, підприємство здатне впливати на конкурентоспроможність за такого стану фінансових ресурсів, який поєднує відповідність вимогам ринку та збалансованість розвитку, тобто фінансово стійке підприємство матиме перевагу перед конкурентами.

Насамперед перед створенням умов збереження фінансової стійкості необхідно порівняти поточний стан стійкості на фармацевтичних підприємствах з її нормативними межами. Зауважимо, що забезпечення оптимального рівня фінансової стійкості можна віднести до однієї з найважливіших економічних проблем підприємства, оскільки недостатня фінансова стійкість може привести до збільшення кредитних зобов'язань та банкрутства, а надлишкова буде обтяжувати витрати зайвими запасами та резервами, зменшувати рентабельність використання фінансових ресурсів.

Оскільки фінансова стійкість в загальному розумінні характеризується нормальною структурою балансу, то для оцінювання її рівня на фармацевтичних

підприємствах розраховано показник власних оборотних коштів (ВОК), коефіцієнти автономії, фінансової стійкості та маневреності власного капіталу (рис. 3).

В результаті аналізу виявлено, що, незважаючи на позитивне значення мінімальної умови фінансової стійкості, тобто власних оборотних коштів, рівень розрахованих коефіцієнтів у фармацевтичних підприємств нижче нормативних [5, с. 92]. За 2012–2018 рр. середнє значення коефіцієнта автономії становить 0,48 (норматив складає 0,5), коефіцієнта фінансової стійкості – 0,65 (норматив – 1), коефіцієнта маневреності власного капіталу – 0,13 (норматив – 0,2).

Для виявлення причин, які знижують рівень фінансової стійкості фармацевтичного підприємства зокрема й галузі загалом, використано діаграму Ісікави, яка дає змогу наочно представити найістотніші фактори (чинники) та їх наслідки.

Проаналізувавши діаграму Ісікави (рис. 4), можемо зазначити, що до основних причин зниження рівня фінансової стійкості належать зовнішні неконтрольовані чинники та внутрішні чинники. До них відносимо неефективність фінансово-господарської діяльності, брак фінансових ресурсів, підвищення рівня конкурентоспроможності в короткостроковому періоді (додаткова іммобілізація фінансових ресурсів задля про-

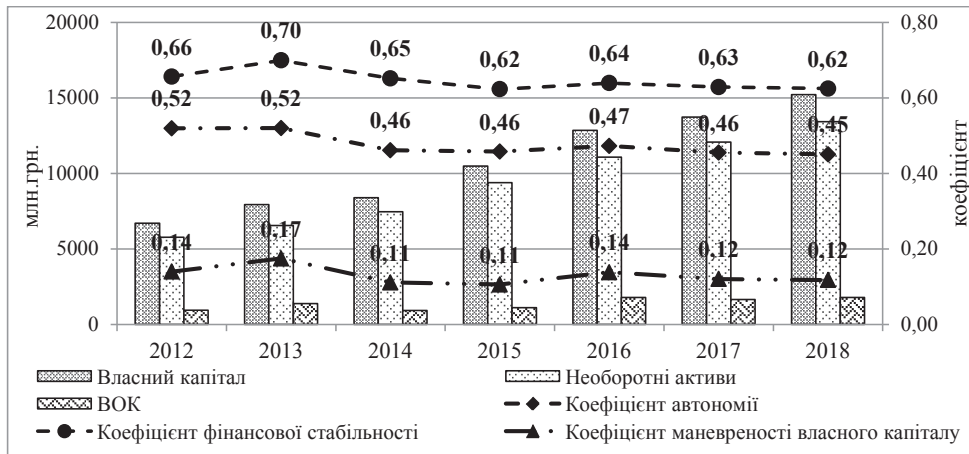

Рис. 3. Оцінювання фінансової стійкості підприємств фармацевтичної промисловості за 2012-2018 рр.

Джерело: розраховано на основі джерела [15]

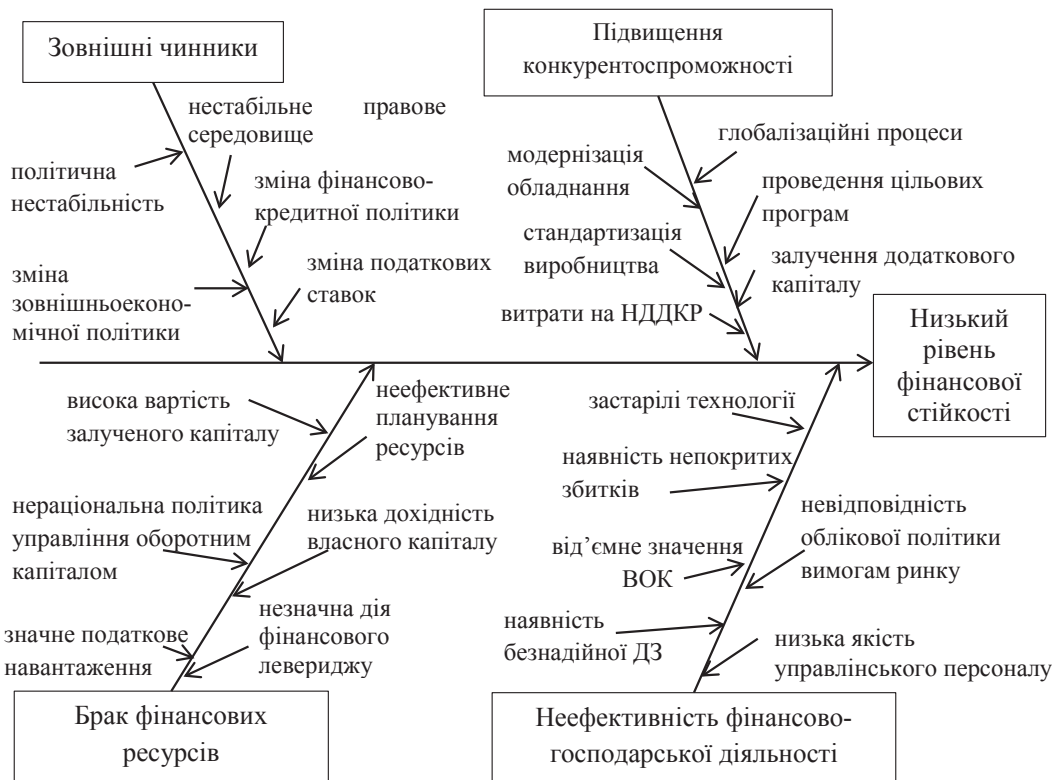

Рис. 4. Причинно-наслідкова діаграма Ісікави для виявлення низького рівня фінансової стійкості

Джерело: розроблено авторами

ведення наукових розробок, придбання виробничих потужностей, залучення додаткового персоналу тощо). У довгостроковій перспективі додатковий прибуток, отриманий із конкурентних переваг, збільшує власні кошти підприємства, що позитивно впливає на рівень фінансового стану, адже підвищується рівень ліквідності, платоспроможності, маневреності власного капіталу та фінансової стійкості.

Відповідно до чинників, які мають найбільший вплив на рівень фінансової стійкості, методи її забез-

печення умовно розділимо на внутрішні та зовнішні. Сутність внутрішніх методів підтримки достатнього рівня фінансової стійкості полягає в плануванні, регулюванні та контролюванні зазначених чинників та їх причин (рис. 4) задля уникнення банкрутства та втрати платоспроможності.

Друга група методів, як і самі зовнішні фактори, є неконтрольованою з боку менеджменту підприємства й складною через те, що фінансова стійкість буде залежати від дії третьої сторони, зокрема держави. Про-

ведення виваженої державної політики у сфері підтримки стратегічно важливих галузей (фармацевтична є однією з них) допоможе мінімізувати ризики втрати фінансової стійкості.

Реалізація державного протекціонізму проводиться з використанням тарифних та нетарифних інструментів регулювання. На поточному етапі розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку застосування тарифних методів є неефективним через те, що висока вартість імпортованих препаратів збільшиться на суму мита; відсутність українських аналогів змусить населення купувати, незважаючи на ціну. Регулювання за нетарифними методами, а саме фінансування НДДКР, субсидіювання, державні закупівлі, пільгове податкове навантаження, ліцензування, забезпечить нормальний рівень фінансової стійкості, необхідний для створення конкурентних переваг, таких як розроблення оригінальних препаратів, фармацевтичних компонентів та формул. У результаті цього знизиться імпортозалежність, збалансується зовнішньоекономічне сальдо фармацевтичної галузі, зростуть доходи державного бюджету.

Висновки. В умовах посилення глобальної конкуренції на фармацевтичному ринку успішність розвитку підприємства та створення ним конкурентних переваг залежать від стану фінансових ресурсів. Втрата фінансової стійкості, яка є індикатором ефективності використання фінансових ресурсів, приводить до незадовільної структури балансу. За результатами розрахунку коефіцієнтів виявлено, що у підприємств фармацевтичної промисловості рівень фінансової стійкості нижче нормативного. Для забезпечення оптимального рівня фінансової стійкості доцільно вжити таких заходів, як внутрішні (контроль за якістю джерел формування ресурсів, обсягом зобов'язань, рівнем рентабельності тощо); зовнішні (здійснення політики протекціонізму). Таким чином, стійкість у довгостроковій перспективі дасть можливість вітчизняним підприємствам конкурувати на національному та міжнародному ринку.

Перспектива досліджень полягає в розробленні авторами інструментів формування оптимальної структури капіталу, яка забезпечить належний рівень фінансової стійкості фармацевтичного підприємства.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Державного реєстру лікарських засобів України. URL: <http://www.drlz.com.ua> (дата звернення: 02.03.2019).
2. The Global Competitiveness Report 2017–2018 // World Economic Forum. 2017. URL: www.weforum.org/gcr (дата звернення: 02.03.2019).
3. Гавриленко Н.І., Кулич Я.В. Тенденції та перспективи розвитку фармацевтичного ринку. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2015. № 1(1). С. 69–76.
4. Пашков В.М. Глобалізація фармацевтичного ринку: проблеми та перспективи. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. 2014. № 1(16). С. 148–158.
5. Кракос Ю.Б., Вепренцова К.А. Методичні рекомендації щодо оцінювання фінансової стійкості на прикладі підприємства фармацевтичної промисловості. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 33. С. 89–94.
6. Промислова власність у цифрах за 2017 рік. Київ : ДП «Український інститут інтелектуальної власності», 2018. 58 с.
7. Healthcare & Life Sciences Review: Ukraine. *Pharma boardroom*. 2017. P. 5–9.
8. OECD, Main Science and Technology Indicators. 2017. Vol. 2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators/volume-2017/issue-2_msti-v2017-2-en#page90 (дата звернення: 03.03.2019).
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2019).
10. Ладунка І.С., Братанов М.І. Дослідження факторів впливу на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. *Вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 189–194.
11. Швед Т.В., Біла І.С. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 405–410.
12. Фурик В.Г., Тітова К.С., Тямушева В.М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 467–472.
13. Кафлевська С.Г., Ганжа Т.І. Оцінка конкурентоспроможності підприємства за допомогою методики теорії ефективної конкуренції. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4(70). Т. 2. С. 80–85.
14. Колыгин Е.И. Взаимосвязь проблем повышения конкурентоспособности и устойчивости бизнеса. *Вестник РЭУ*. 2011. № 1. С. 85–90.
15. Діяльність суб'єктів господарювання у 2016 році : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 628 с.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ

В статье исследованы вопросы обеспечения финансовой устойчивости отечественных фармацевтических предприятий в условиях усиления глобальной конкуренции. Общая тенденция к снижению уровня конкурентоспособности и увеличению уровня импортозависимости создает угрозу для национальной безопасности, поскольку фармацевтическая промышленность является стратегической, социально ориентированной отраслью. Установлено, что конкурентоспособность и устойчивость являются основными факторами успешного развития предприятия. Проанализирована финансовая устойчивость на фармацевтических предприятиях Украины, по которым получены результаты ниже нормативных. Выявлены факторы, которые обусловили низкий уровень финансовой устойчивости. Обоснована целесообразность проведения государственной политики протекционизма для поддержки необходимого уровня финансовой устойчивости с целью стимулирования конкурентного развития отечественных фармацевтических предприятий.

Ключевые слова: глобальная конкуренция, фармацевтическая промышленность, конкурентоспособность, финансовая устойчивость, методики оценки, собственные оборотные средства, политика протекционизма.

ENSURING FINANCIAL STABILITY OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISES IN CONDITION OF INCREASING GLOBAL COMPETITION

The article investigates the issues of financial stability of national pharmaceutical enterprises in the context of increasing global competition. The negative consequences of global competition in the pharmaceutical market are the emergence of pharmaceutical transnational corporations and oligopolization of the industry, a loss of interests of the national pharmaceutical manufacturer and its removal from domestic markets. The relevance of maintaining sufficient financial stability of the pharmaceutical enterprise is due to the general trend towards a decrease in the level of competitiveness, an increase in the level of import dependence, which poses a threat to national security, since the pharmaceutical industry is a strategic, socially oriented industry. It is established that competitiveness and stability are the main factors of the successful development of the enterprise. The analysis of financial stability at the pharmaceutical enterprises of Ukraine, for which the results are below the standard, is carried out. The factors that led to a low level of financial stability, which include those that can affect the enterprise and uncontrolled factors are identified. The first group includes irrational policy of working capital management, the presence of uncovered losses and uncollectable receivables, inefficient resource planning policy, a poor quality of management, improving competitiveness in the short term, and lack of financial resources. The second group of factors includes instability of the legal environment, political instability, changes in tax rates and financial and credit policy. There was substantiated the expediency of the state policy of protectionism to maintain the necessary level of financial stability in order to implement the development strategy that will improve the competitiveness of national pharmaceutical enterprises. In this research the authors approach to the solution of an important scientific task is to ensure the level of financial stability of enterprises of strategically important pharmaceutical industry. The obtained results of the study on the theoretical and practical connection of financial stability and competitiveness are the result of personal work.

Key words: global competition, pharmaceutical industry, competitiveness, financial stability, estimation procedures, working capital, policy of protectionism.

Куліш О.А.

здобувач кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет

Kulich Oleksandr

Kryvyi Rih National University

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГНУЧКИМ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЗАЛІЗОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В основу статті покладено дослідження наявних теоретико-методологічних підходів до побудови системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком суб'єктів господарювання, на основі чого сформульовано рекомендації щодо її адаптації до залізорудних підприємств. Наведено найпоширеніші підходи до визначення сутності стратегії та стратегічного управління. Піднімається питання гнучкості та дослідження стратегічної конкурентоспроможності з урахуванням впливу на її рівень організаційних чинників стратегічної гнучкості. Досліджено вплив організаційних чинників стратегічної гнучкості на стратегічну конкурентоспроможність підприємства. Запропоновано підходи до формування комплексної системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, гнучкий економічний розвиток, залізорудне підприємство, стратегічна конкурентоспроможність, управління стратегічною гнучкістю.

Постановка проблеми. Стратегічне управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств, безумовно, неможливе без побудови відповідної якісної та виваженої стратегії. Водночас визначенню місця та ролі стратегії в управлінні функціонуванням та розвитком організацій присвячено велику кількість досліджень, що знайшли своє відображення в працях багатьох науковців, фахівців з теорії менеджменту організацій. Проте на сучасному етапі розвитку економічної науки не існує загальноприйнятого та узгодженого трактування поняття «стратегія».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас, на нашу думку, важливим підґрунтям формування системи ключових аспектів під час визначення місця та ролі стратегії в управлінні гнучким розвитком підприємств є праці відомих науковців, яких можна віднести до фахівців-класиків теорії стратегічного управління організаціями, таких як І. Ансофф, Г. Мінцберг, М. Портер, А. Томпсон, А. Чандлер.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування концептуальних засад комплексної системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи думки всіх корифеїв науки, можемо сказати про певну незначну розбіжність їх поглядів щодо теми нашого дослідження. Так, Г. Мінцберг вважає, що будь-яке визначення поняття «стратегія» додає низку важливих елементів до суспільного розуміння цієї категорії, спонукаючи досліджувати проблему їх організації та загального

розвитку [1, с. 26]. Водночас результати аналізу наукових праць у галузі стратегічного управління показують те, що, незважаючи на різницю в конструктивних визначеннях дослідників цієї категорії менеджменту, основною метою стратегічного розвитку суб'єкта господарювання є досягнення поставлених короткострокових та довгострокових цілей.

Класик стратегічного планування А. Чандлер стверджує, що стратегія – це визначені основні довготермінові цілі та задачі, згідно з якими приймаються управлінські рішення щодо розподілу ресурсів та організації діяльності підприємства, спрямованої на досягнення поставлених цілей [2, с. 13]. Таке трактування стратегії базується здебільшого на традиційному підході до її визначення як спеціального методу розподілу всіх видів ресурсів між поточними та перспективними видами діяльності. Це підтверджується словами самого науковця, який вказує на те, що стратегічні альтернативи мають формуватися на основі порівняння наявних можливостей та ресурсів організацій з урахуванням визначених ризиків та їх прийнятних рівнів [2, с. 215]. Проте в цьому твердженні основний наголос робиться саме на досягненні цілей.

Подібний підхід лежить також в основі трактування, що ототожнює стратегію із загальним, всебічним планом досягнення поставлених цілей [3, с. 365]. Таке твердження впливає з теорії ігор, згідно з якою під стратегією розуміється певний план дій у конкретних ситуаціях учасників однієї сторони гри, що залежать від поведінки іншої сторони гри.

Відомий фахівець у сфері стратегічного управління організаціями А. Томпсон розглядає їх поведінкові аспекти разом з плановою основою стратегії та вважає стратегію специфічним управлінським планом дій, що спрямований на досягнення сформованих цілей організації. При цьому стратегія розглядається як процес функціонування та розвитку організації, а також визначає те, які підприємницькі, конкурентні та функціональні дії будуть використані для досягнення організацією бажаного стану [4, с. 42].

Дж.М. Хіггенс вважає, що в загальному розумінні стратегічне управління організацією є процесом управління її взаємодією із зовнішнім оточенням, спрямованим на забезпечення реалізації місії організації [5, с. 3]. Дж.А. Пірс та Р.Б. Робінсон [6, с. 6] вважають, що стратегічне управління є певним набором стратегічних рішень та відповідних дій стосовно формування та реалізації стратегій, розроблених для досягнення цілей підприємства.

У праці «Стратегічне управління» І. Ансофф наводить своє пояснення категорії «стратегія», де розуміє її як перелік правил щодо прийняття управлінських рішень, які використовує організація у своїй діяльності [7, с. 27]. Крім того, науковець звертає увагу на те, що фахівець з досвідом у сфері бізнесу завжди зможе за успішністю фірми розпізнати раціональну стратегію [7, с. 28], на основі якої можна забезпечити управління її гнучким розвитком.

Згідно з визначенням українського вченого-економіста О.С. Віханського в основі стратегічного управління організацією лежить людський капітал. При цьому для досягнення конкурентних переваг та поставлених цілей у довготерміновій перспективі виробничо-господарська діяльність організації спрямовується на споживчий попит, що забезпечується гнучким своєчасним реагуванням та відповідними змінами в організації, зумовленими мінливістю зовнішнього середовища [8, с. 13].

Відомий дослідник М. Портер у своїх працях запропонував три підходи до формування стратегії поведінки організації на ринку на підставі врахування співвідношення конкурентних переваг суб'єкта господарювання й масштабу цільового товарного ринку [9]. В основу сутності підходів М. Портера покладено концепцію позиціонування, запропоновану Д. Траутом та Е. Райсом, яка полягає в тому, що підприємство має певним чином виділитися серед конкурентів для того, щоб успішно функціонувати в ринковому середовищі. Слід зауважити, що на основі стратегій М. Портера власну класифікацію стратегій сформували А. Томпсон та А. Стрікленд [10]. Д. Аакер запропонував модифікацію цих підходів, які стосуються стратегічно важливих напрямів [11].

Такі моделі стратегій є статичними, тому не враховують те, що конкуренти також орієнтуються на середньогалузеві норми прибутковості та спрямовують свої можливості й зусилля на утримання та освоєння таких самих ринків та їх сегментів. Крім того, відмінність між організаціями полягає лише в особливостях галузей, не розкриваючи проблему внутрішньогалузевих відмінностей [12, с. 42]. Таким чином, підхід школи, що заснований на концепції позиціонування, є досить

вузьким, оскільки орієнтований лише на великий бізнес та незмінні умови зовнішнього середовища.

Враховуючи цей факт, оптимальною можемо вважати стратегічну модель, запропоновану К. Койном та С. Субрманіамом, що передбачає врахування під час формування стратегії таких факторів, як невизначеність, ситуаційність, швидкість змін, а також специфічні фактори, що характеризують внутрішнє середовище підприємства. К. Койн і С. Субрманіам вважали, що додаткові джерела конкурентних переваг надають якісне виконання повторювальних дій та операцій, а також правильну інтерпретацію причинно-наслідкових зв'язків, яка забезпечується за рахунок високого творчо-креативного потенціалу організації, наявності відповідного рівня науково-технічних знань, здатності визначати тенденції перспектив стратегічного розвитку на підставі часових даних тощо [13, с. 32–45].

Щодо конструктивних особливостей стратегії підприємства, то вона характеризується ієрархічною структурою [14, с. 45]. Як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники у сфері стратегічного менеджменту виділяють для суб'єктів господарювання чотири рівні стратегічного управління. Найвищому рівню в ієрархії відповідає корпоративна стратегія, згідно з якою визначається загальний напрям подальшої діяльності фірми, що може характеризуватись як економічним зростанням, так і його стабілізацією або скороченням. На другому рівні формуються конкурентні стратегії, що підпорядковуються корпоративній стратегії та зазначають способи досягнення визначеного нею напрямку. Третє місце в ієрархії посідають функціональні стратегії, які конкретизують та встановлюють взаємозв'язки корпоративної та конкурентних стратегій з функціональними підрозділами (виробництва, фінансів, маркетингу, інновацій, управління персоналом тощо). На четвертому рівні формуються операційні стратегії, згідно з якими виробничі підрозділи підприємства здійснюють процеси, пов'язані з випуском кінцевої продукції. Слід зауважити, що у виробничо-економічній системі існують тісні взаємозв'язки між усіма стратегічними рівнями, адже кожна стратегія з вищого рівня формує відповідне організаційне середовище для стратегій нижчого рівня й обмежує їх в тих чи інших аспектах, відповідно, будь-яка стратегія нижчого рівня помітно впливає на формування корпоративної та конкурентних стратегій.

З позицій філософської концепції Ю.В. Калиніченко визначає стратегію як послідовність етапів логічної діяльності підприємства, яка проводиться свідомо або стихійно та є найважливішим елементом самовизначення підприємства [15, с. 107], де ключовою особливістю є організаційна культура. Проте за наявності всіх її переваг та окремих недоліків такий підхід до визначення стратегії має, як правило, більшу соціальну спрямованість розвитку організацій. На нашу думку, більшою мірою можна погодитися з автором, коли він звертає увагу на важливість організаційно-управлінської концепції стратегії, згідно з якою передбачається стратегічна діяльність організації на основі відповідних конкурентних дій, заходів та методів її здійснення, що дає змогу виокремити аспект стратегічної гнучкості.

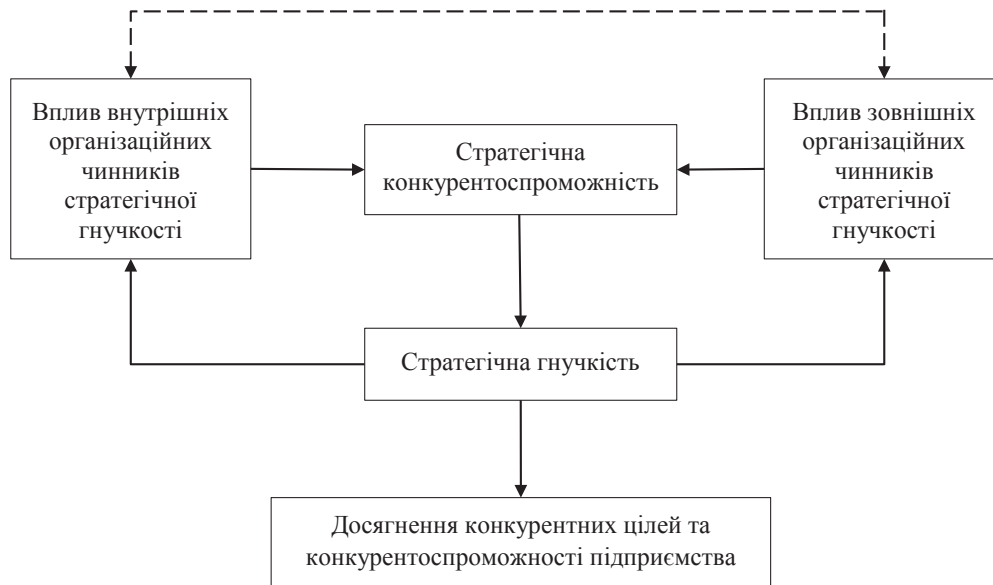

Рис. 1. Вплив організаційних чинників стратегічної гнучкості на стратегічну конкурентоспроможність підприємства

Близької думки про стратегічне управління гнучким економічним розвитком суб'єкта господарювання дотримується В.М. Самочкін [16, с. 216], який вбачає в ньому процес перспективного планування в умовах невизначеності, нестабільності, конфліктності та конкуренції.

Згідно із зазначеним доречним є дослідження стратегічної конкурентоспроможності з урахуванням впливу на її рівень організаційних чинників стратегічної гнучкості [17, с. 28–29], де В.В. Євтушевський акцентує увагу на тому, що під час оцінювання стратегічної конкурентоспроможності та досяжності конкурентних цілей підприємства необхідним є розмежування впливу зовнішніх та внутрішніх організаційних чинників. Проте, на нашу думку, важливим є також врахування умови їх взаємодії (рис. 1).

Отже, забезпечується стійкість підприємства як здатність його стратегічно гнучкої внутрішньої структури, організаційних можливостей та стратегій розвитку до динамічної взаємодії із зовнішнім середовищем, а також своєчасним коригуванням цілей розвитку та змін функцій організації, тобто їх пристосуванням до ринкових умов, які постійно змінюються.

Результатом цього впливу є зворотній вплив стратегічної гнучкості на організаційні чинники, які впливають. Більшою мірою це стосується внутрішніх організаційних чинників стратегічної гнучкості, але й на зовнішні чинники стратегічна гнучкість має досить вагомий вплив, змінюючи їх характер. Саме виявлений зворотній вплив є результатом гнучкого стратегічного реагування, який дає можливість підприємству досягти своїх конкурентних цілей та високого рівня конкурентоспроможності [17, с. 28].

На думку О.В. Шатілової [18, с. 83], стратегічною гнучкістю економічного розвитку є здатність передбачення змін на ринку та забезпечення своєчасного ефективного на

них реагування, спрямованого на досягнення поставлених стратегічних цілей щодо бізнес-напрямів підприємства.

З огляду на зміст такого визначення процес стратегічного управління гнучким розвитком бізнесу потребує окремої організаційної структури менеджменту щодо його реалізації. Виокремлення такої організаційної структури менеджменту в окрему підсистему обумовлюється її певною автономністю та мінімальною кількістю зв'язків із системою стратегічного управління.

Отже, спираючись на все вищезазначене, можемо стверджувати, що сучасні підприємства всіх напрямів діяльності, особливо залізрудні підприємства, потребують комплексної системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком. Нами вже розглядалась подібна система на макрорівні [19], нижче наведена її інтерпретація для мікрорівня (рис. 2).

Одним з головних завдань системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізрудних підприємств є їх адаптація до швидкозмінного ринкового середовища з різним ступенем невизначеності та ризику, яке, як вже відзначалось нами останнім часом, характеризується все більш частими та глибокими кризами з постійно збільшуваним післякризовим періодом. Підходи до формування такої системи, наведені нами на рис. 2, дадуть змогу більш комплексно та якісно охоплювати й оцінювати всі ці негативні явища та враховувати їх в подальшій діяльності підприємства.

Висновки. Таким чином, як ми вже відзначали в наших працях [19], концептуально стратегічна гнучкість підприємства є сукупною здатністю керівництва передбачати зміни на цільовому товарному ринку (ринках) з урахуванням невизначеності та різних ризиків, а також ефективно на них реагувати задля забезпечення реалізації своїх стратегічних цілей та пріоритетів розвитку. Іншими словами, це спроможність суб'єктів

Рис. 2. Підходи до формування комплексної системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств

господарювання до оптимальної зміни портфеля своїх бізнес-напрямів та прийнятої відповідної товарної, цінової, інвестиційної та інноваційної політики.

Отже, впровадження наведених у роботі концептуальних засад комплексної системи стратегічного

управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств в практичну діяльність дасть змогу суттєво підвищити їх організаційно-виробничий потенціал та, зрештою, ефективність господарювання.

Список літератури:

1. Minzberg H. The Strategy Concept II: Another Look at Why Organizations Need Strategies. *California Management Rev.* 1987. P. 25–32.
2. Chandler A.D. *Strategy and Structure Chapters in the History of the American Industrial Enterprises.* Cambridge, MA: MIT Press, 1962. 457 p.
3. Мескон М. Основы менеджмента: учебное пособие. Москва: Вильямс, 2008. 672 с.
4. Thompson A.A., Strickland A.J. *Strategic Management: Concept and Cases, 4-th ed.* Plano, Texas, University of Alabama, Business Publication Inc., 1987. 568 p.
5. Higgins J.M. *Organizational Policy and Strategic Management.* Chicago: The Dryden Press, 1983. 816 p.
6. Pearce II J.A., Robinson R.B. Jr. *Strategic Management: Strategy Formulation, Implementation, and Control.* Homewood: III: Richard D. Irwin, 1985. 436 p.
7. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
8. Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник. Москва: Гардарика, 1998. 296 с.
9. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. 3-е изд. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2008. 453 с.

10. Томпсон А.-мл. Артур А., Стрикленд III А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2006. 928 с.
11. Аакер Д.А. Бизнес-стратегия: от изучения рыночной среды до выработки беспроигрышных решений. Москва : Эксмо, 2007. 464 с.
12. Катъкало В.С. Эволюция теории стратегического управления : монография. Санкт-Петербург : Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. 548 с.
13. Койн К., Субрмиам С. Дисциплина стратегии. *Вестник McKinsey: теория и практика управления*. 2002. № 1. С. 32–45.
14. Афанасьев С.В., Куліш О.А. Проблеми та особливості стратегічного розвитку залізорудної галузі. *Проблеми та перспективи розвитку економіки освіти регіону* : праці X міжнародної науково-практичної конференції аспірантів, молодих учених та науковців, 24 квітня 2015 р. Кременчук, 2015. С. 44–45.
15. Калиніченко Ю.В. Стратегічний розвиток підприємства: теоретичні та практичні аспекти. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 4(29). С. 106–115.
16. Самочкин В.Н. Гибкое развитие предприятия: анализ и планирование. 2-е изд. испр. и доп. Москва : Дело, 2000. 376 с.
17. Свтушевський В.В., Ситницький М.М. Вплив організаційних чинників стратегічної гнучкості на конкурентоспроможність підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. С. 27–29.
18. Шатілова О.В. Концептуальні положення управління стратегічною гнучкістю підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 82–87.
19. Куліш О.А. Концептуальні засади стратегічного управління гнучким економічним розвитком промислових галузей національного господарства. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 92–96.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ КОМПЛЕКСНОЙ СИСТЕМЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ГИБКИМ ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ ЖЕЛЕЗОРУДНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В основу статті положено дослідження існуючих теоретико-методологічних підходів до побудови системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком суб'єктів господарювання, на основі чого сформульовані рекомендації щодо її адаптації до залізорудних підприємств. Приведені найбільш розповсюджені підходи до визначення сутності стратегії та стратегічного управління. Піднімається питання гнучкості та дослідження стратегічної конкурентоспроможності з урахування впливу на її рівень організаційних факторів стратегічної гнучкості. Досліджено вплив організаційних факторів стратегічної гнучкості на стратегічну конкурентоспроможність підприємства. Представлені підходи до формування комплексної системи стратегічного управління гнучким економічним розвитком залізорудних підприємств.

Ключевые слова: стратегическое управление, гибкое экономическое развитие, железорудное предприятие, стратегическая конкурентоспособность, управление стратегической гибкостью.

CONCEPTUAL BASES OF THE COMPLEX SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE FLEXIBLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF IRON-MINING ENTERPRISES

The article is based on the study of existing theoretical and methodological approaches to building a system of strategic management of flexible economic development of business entities, based on which recommendations on its adaptation to iron ore enterprises are given. The most common approaches to defining the essence of strategy and strategic management that cover a wide range of views and considerations are discussed, among which there are discussion aspects and nuances. It is explained that the interpretation of causal relationships, which is provided at the expense of high creativity and creative potential of the organization, the availability of the appropriate level of scientific and technical knowledge, the ability to determine the trends of strategic development prospects based on time data, etc. The issue of flexibility and research of strategic competitiveness is raised taking into account the influence on its level of organizational factors of strategic flexibility. The influence of organizational factors of strategic flexibility on the strategic competitiveness of the enterprise is investigated. The article agrees that the strategic flexibility of the economic development of the subject of entrepreneurial activity is the ability to predict changes in the market and ensure timely effective response to them, aimed at achieving the strategic goals set in relation to business directions of the enterprise. It is noted that in the production-economic system there are close interrelationships between all strategic levels: each higher-level strategy forms an appropriate organizational environment for lower-level strategies and limits them in one or another aspect, and vice versa, any lower-level strategy is noticeable affects the formation of corporate and competitive strategies. It is proved that the process of strategic management of flexible business development requires a separate organizational structure of management in relation to its implementation. The separation of such organizational structure of management into a separate subsystem is conditioned by its certain autonomy and the minimum number of links with the system of strategic management. Approaches to the formation of a complex system of strategic management of flexible economic development of iron ore enterprises are offered.

Key words: strategic management, flexible economic development, iron ore enterprise, strategic competitiveness, strategic flexibility management.

УДК 65.014.1

Леган І.М.

кандидат економічних наук,
завідувач кафедри підприємництва, фінансів та оподаткування,
Університет державної фіскальної служби України
(Житомирська філія)

Lehan Iryna

University of the State Fiscal Service of Ukraine (Zhytomyr branch)

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано наявні підходи до визначення сутності поняття «конкурентоспроможність персоналу підприємства». Обґрунтовано необхідність розвитку персоналу як складової механізму підвищення ефективності діяльності підприємства. Запропоновано структурно-логічну схему дослідження конкурентоспроможності персоналу підприємства, визначено етапи її формування. Висвітлено низку чинників впливу на формування й підвищення конкурентоспроможності персоналу. Проведено комплексне дослідження формування й використання конкурентоспроможності персоналу як основи інноваційного розвитку підприємства та підвищення ефективності його функціонування. Запропоновано вжиття стратегічних заходів розвитку конкурентоспроможності персоналу, які відіграють визначальну роль у підвищенні ефективності діяльності підприємства загалом.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, персонал підприємства, конкурентні переваги, робоча сила.

Постановка проблеми. Підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах інноваційних змін висуває нові вимоги до персоналу сучасних підприємств. Підготовка компетентного персоналу, здатного до продуктивної роботи в ринкових умовах, є запорукою стратегічного досягнення успіху підприємства. Ефективність діяльності підприємства все більше забезпечує персонал, орієнтований на здобуття конкурентних переваг в освіті, здатний до безперервного інтелектуально-професійного розвитку, розроблення та впровадження інновацій. Лише компетентні, мотивовані працівники здатні забезпечити розвиток та ефективність діяльності суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й практичні аспекти конкурентоспроможності персоналу широко висвітлені в працях Д.П. Богині [1], О.А. Грішнєвої [3], Н.М. Глевацької [4], І.М. Леган [5], М.В. Семикіної [6] та інших провідних вітчизняних та зарубіжних вчених.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексне дослідження формування й використання конкурентоспроможності персоналу як основи інноваційного розвитку підприємства та підвищення ефективності його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Багатогранність авторських позицій визначення економічної сутності поняття «конкурентоспроможність» пов'язана з можливістю ототожнення конкурентоспроможності окремого суб'єкта господарювання та конкурентоспро-

можності продукції (товарів, послуг), заміною одного поняття на інше (конкурентний рівень, конкурентний статус), сферою застосування конкурентоспроможності залежно від рівнів реалізації (регіональний, національний, світовий рівні).

Однак досвід останніх десятиліть доводить, що визначення поняття «конкурентоспроможність» є вкрай неоднозначним, постійно доповнюється та уточнюється, зокрема змінюється сутнісне наповнення його складових. Загальним теоретичним аспектам конкуренції та конкурентоспроможності присвячена велика кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців. Проте проблеми конкуренції на ринку праці та конкурентоспроможності робочої сили охарактеризовані в науковій літературі вкрай недостатньо. Лише протягом останніх років ця проблема опинилася в колі актуальних серед провідних вчених-економістів.

Наявність конкуренції на ринку праці є необхідним чинником формування та розвитку цивілізованого ринку праці в Україні. Вона існує як з боку попиту на працю, так і з боку пропозиції. З боку попиту конкуренція виникає між державними (приватними) роботодавцями за висококваліфікованих працівників, а з боку пропозиції праці – як між безробітними за отримання безпосередньо місця роботи, так і між кваліфікованими працівниками за більш оплачувані, перспективні, престижні робочі місця. Конкуренція на ринку праці має свою специфіку, оскільки основні суб'єкти ринку праці, а саме покупці та продавці робочої сили, водночас є носіями як попиту, так і пропозиції [5].

Д.П. Богиня визначає конкурентоспроможність робочої сили як «сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару «робоча сила», що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавців, у тому числі державних підприємств, у працівниках певної кваліфікації (професії)». Він зазначає, що це поняття має чітко визначені якісні та кількісні характеристики. В аспекті якості розглядаються певні ознаки, що характеризують сукупність споживчих властивостей робочої сили до ефективної праці. В аспекті кількісних якостей поняття конкурентоспроможності працівника визначається такими показниками, як фах, стаж, вікові дані, володіння іноземними мовами [1, с. 278].

На думку М.В. Семикіної, механізм дії конкурентних відносин поширюється також на ринок праці, вирізняючись лише тим, що на ринку праці продається «специфічний» товар, а саме праця (трудова послуга робочої сили), яку пропонує людина, отримуючи за це винагороду задля забезпечення своїх матеріальних та духовних, особистих та соціальних потреб. Причому однозначної відповіді на питання про те, що саме є предметом продажу на ринку праці, серед економістів,

на її думку, відсутнє, адже одні автори (Р.А. Яковлев, Ю.П. Кокін, П.В. Савченко, В.Д. Лагутін, Б.Г. Мазманова) вважають, що на ринку праці відбувається купівля-продаж робочої сили, інші (Л.П. Владимірова) вважають, що предметом купівлі-продажу є так званий працетовар, а треті (А.М. Колот, Г.Т. Куліков, О.В. Павловська, О.А. Грішнова) дотримуються думки про те, що на ринку праці продаються трудові послуги, які пропонує власник робочої сили [2, с. 336].

Хоча останнім часом у вітчизняній науці спостерігається тенденція до зростання кількості наукових праць, пов'язаних з різноманітними підходами у сфері конкурентоспроможності на ринку праці, вони здебільшого не акцентують увагу на понятті «конкурентоспроможність персоналу».

Для більш точного розуміння сутності цього поняття необхідним є уточнення таких основних ознак, як «конкурентоздібний», «конкурентоздатний», «конкурентний», «конкурентоспроможний». Попри стилістичну схожість, ці поняття дещо різняться за своєю сутністю:

1) конкурентоздібний – той, хто має природні здібності до виконання певного виду робіт;

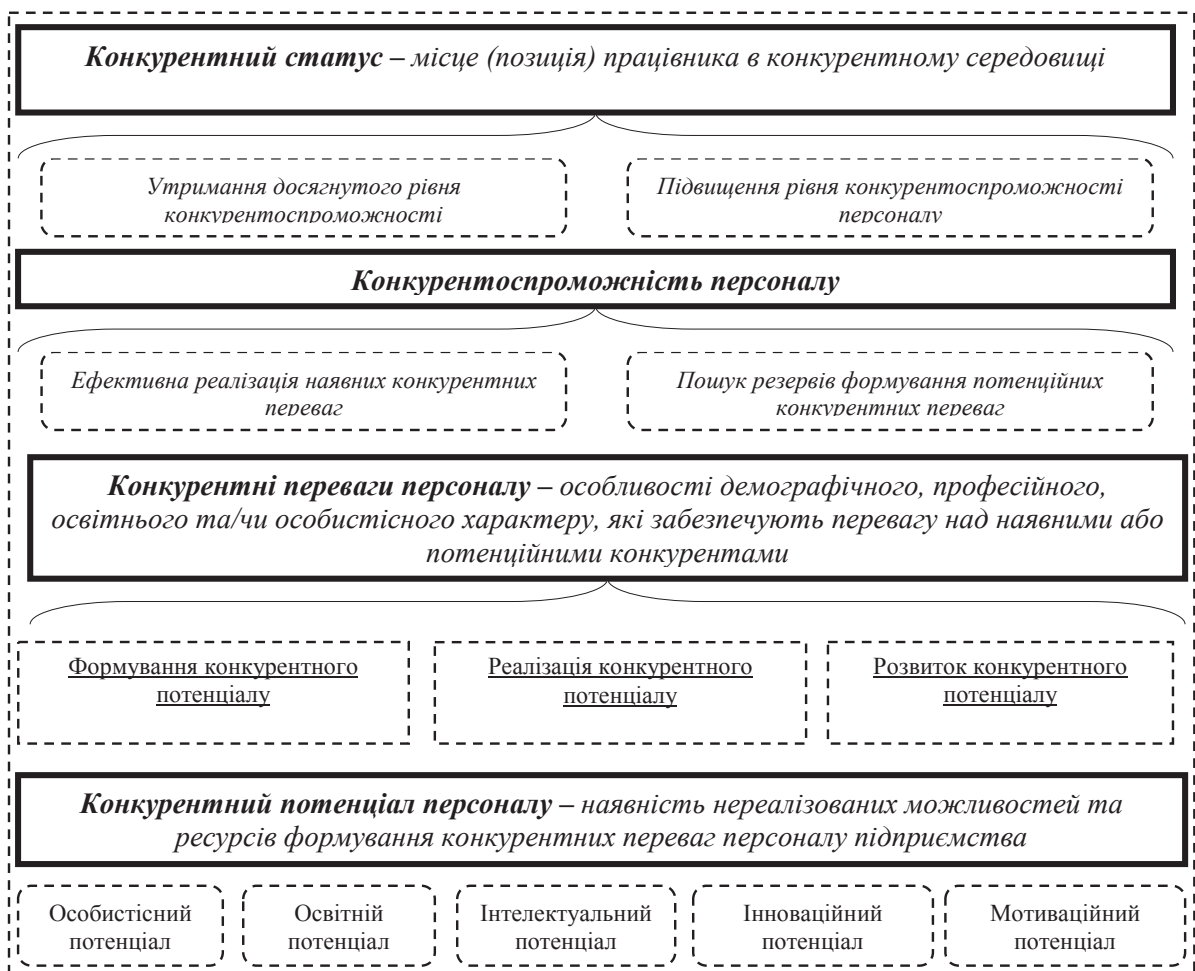

Рис. 1. Структурно-логічна схема основних характеристик конкурентоспроможності персоналу підприємства

Джерело: авторська розробка

2) конкурентоздатний – той, хто вміє здійснювати (виконувати) певний вид робіт;

3) конкурентний – той, хто здатний розширювати межі власної діяльності та зменшувати частку інших у своїй;

4) конкурентоспроможний – той, хто має необхідні умови та можливості виконувати певний вид робіт [4].

Систематизація та конкретизація понятійного апарату склала основу побудови структурно-логічної схеми основних характеристик конкурентоспроможності персоналу підприємства (рис. 1).

Як видно з рис. 1, деякі економічні категорії у сфері конкурентних відносин персоналу підприємства мають деякі відмінності від уже наявних:

1) під конкурентним потенціалом персоналу варто розуміти наявність нереалізованих можливостей та ресурсів формування конкурентних переваг;

2) під конкурентними перевагами – особливості демографічного, професійного, освітнього та/чи особистісного характеру, які забезпечують перевагу над наявними або потенційними конкурентами;

3) під конкурентним статусом – місце (позицію) працівника в конкурентному середовищі ринку праці.

Визначення економічної сутності поняття «конкурентоспроможність персоналу» та її місця в множині

термінів у сфері праці потребує класифікації морфологічних одиниць сутнісної складової поняття (табл. 1).

Більшість науковців розглядає конкурентоспроможність через призму конкурентоспроможності продукції, деякі – через людський капітал, що відображає можливість отримання прибутку. На нашу думку, очевидно, що в контексті визначення конкурентоспроможності персоналу основним визначальним об'єктом є сукупність природних, освітньо-професійних, ділових та моральних якостей працівників.

Проведений аналіз дає змогу сформувати таке визначення конкурентоспроможності персоналу: це сукупність природних, освітньо-професійних, ділових, соціальних та моральних якостей працівників задля забезпечення ринкової потреби в якісних товарах та послугах, що суттєво впливає на ефективність діяльності підприємства загалом; це конкурентні характеристики працівників, що користуються найбільшим попитом у певний період, можуть якісно виконувати трудові завдання, а в умовах конкуренції досягати кращої реалізації інтересів роботодавця та потреб підприємства.

На основі синтезу наявних теоретико-методологічних підходів до окреслених дефініцій спробуємо

Таблиця 1

Класифікація морфологічних одиниць сутнісної складової поняття «конкурентоспроможність персоналу»

Ключові слова	Визначення в межах ключового слова	Конкретизація визначення
Здатність (спроможність) персоналу	ефективно використовувати	наявні можливості
	успішно конкурувати	з іншими суб'єктами ринку
	виживати	у нестабільному середовищі
	забезпечувати	високий рівень професійної діяльності високий рівень конкурентного статусу
	підвищувати	рівень продуктивності
	протистояти	конкуренції на ринку
	займати й утримувати	високі конкурентні позиції на ринку
	створювати та реалізувати	конкурентні переваги
Можливість персоналу	здійснювати	ефективну професійну діяльність
	досягати	найвищих результатів діяльності
Наявність у персоналу	потенціалу	щодо зростання економіки щодо протистояння суперникам у конкурентній боротьбі
	конкурентної позиції та конкурентного потенціалу	для створення й реалізації конкурентних переваг
	середовища	для реалізації конкурентних переваг
Стан персоналу	щодо забезпечення	стабільного підвищення ефективності діяльності
		адаптації до змін зовнішнього середовища
		реалізації конкурентних переваг
	що визначає	досягнення кращих параметрів конкуренції, ніж у конкурентів здатність до подальшого розвитку
Характеристика персоналу	яка проявляється у здатності	залучення необхідних ресурсів
		можливості ефективного їх використання
		формування сталої конкурентної позиції на ринку
Сукупність	властивостей	що забезпечує здатність протистояти конкурентам
Результат	раціонального використання	комплексу конкурентних переваг
Узагальнююча оцінка	конкурентних переваг	порівняно з конкурентами
Ступінь	відповідності	вимогам ринку
Процес	суперництва	конкурентів між собою

Джерело: узагальнено автором

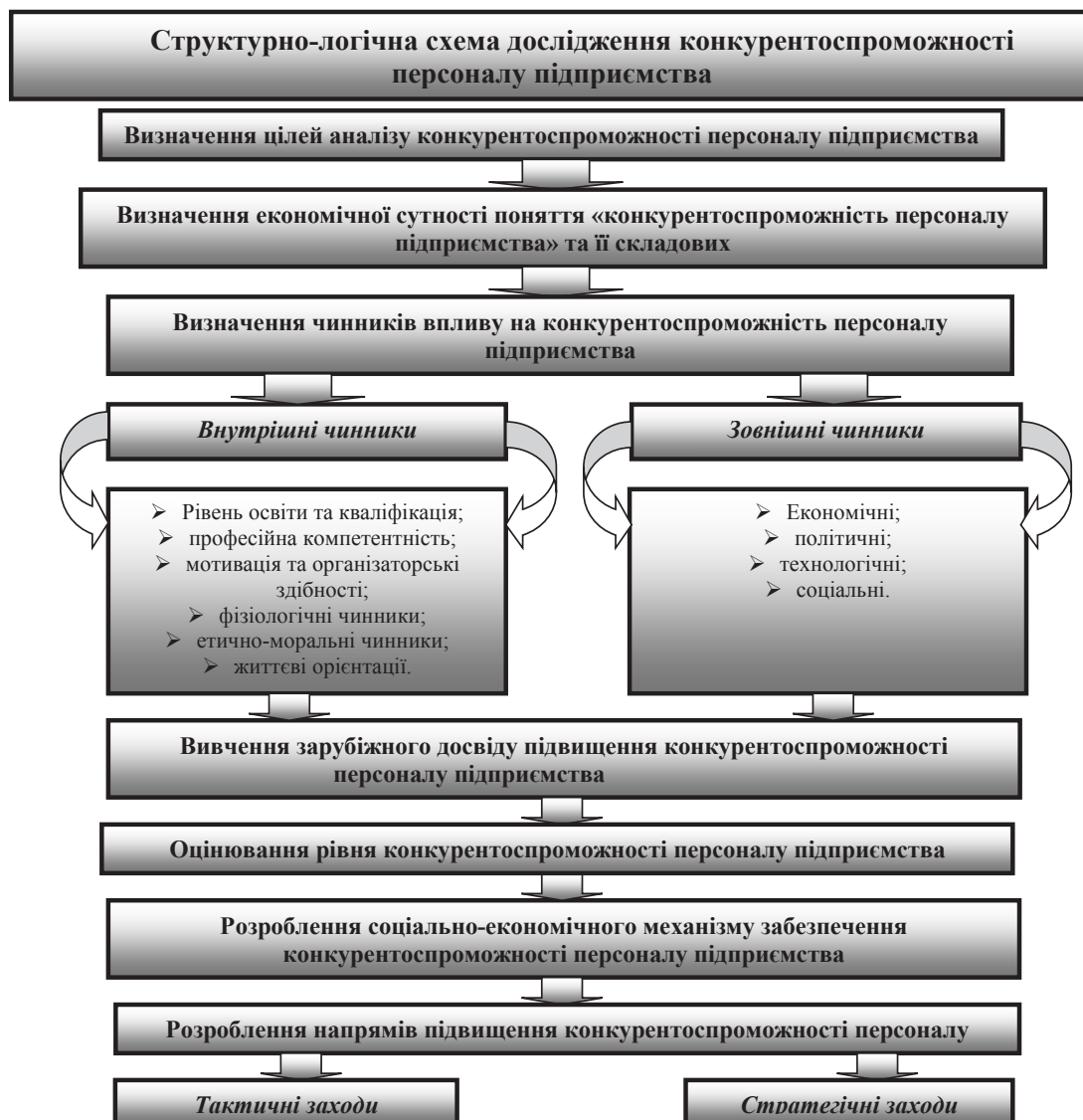

Рис. 2. Структурно-логічна схема дослідження конкурентоспроможності персоналу підприємства

Джерело: розроблено автором на основі джерела [2]

визначити сутність поняття «рівень конкурентоспроможності персоналу».

На наш погляд, рівень конкурентоспроможності персоналу – це ступінь можливості працівника з урахуванням своїх індивідуальних характеристик адаптуватися до конкуренції в колективі та зайняти якомога вищу конкурентну позицію в ньому, а також здатність швидко та професійно реагувати на будь-які зміни науково-технічного, соціального, економічного, психологічного, нормативно-технічного характеру та професійно виконувати постановку завдань, вибір способів їх розв’язання, а також аналізування своєї діяльності.

Методологічна схема дослідження конкурентоспроможності персоналу підприємства представлена на рис. 2.

У дослідженні конкурентоспроможності персоналу підприємства особливе місце посідають визначення цілей, характеристика нормативно-правового забезпечення, визначення системи чинників впливу на конку-

рентоспроможність. Результати цього аналізу можуть стати теоретичним підґрунтям для розроблення низки як тактичних, так і стратегічних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності персоналу на підприємстві.

Задля більш точного обґрунтування сутності поняття запропоновано виділити декілька послідовних взаємопов’язаних етапів формування конкурентоспроможності персоналу (рис. 3).

На нашу думку, процес формування конкурентоспроможності проходить в три етапи, на кожному з яких працівник вчиться швидко та ефективно сприймати та реалізовувати знання, навички та вміння:

1) початковий етап (формування загальноосвітніх знань), що є визначальним та першочерговим, проте саме він є фундаментом для подальших етапів; завданням цього етапу є набуття не тільки початкової та загальної освіти, але й навиків ставлення до навчання, праці та життя загалом;

Рис. 3. Етапи формування конкурентоспроможності персоналу підприємства

Джерело: розроблено автором

2) теоретико-мотиваційний етап, на якому відбуваються формування у працівника основ професійних знань та вмінь, розширення кругозору, набуття спеціальних знань за вибраною спеціальністю;

3) практично-професійний етап, що є етапом розширення знань у сфері професійної освіти, набуття додаткової кваліфікації, отримання досвіду, стажу роботи за профільною спеціальністю, удосконалення вмінь.

Висновки. Отже, формування конкурентоспроможності персоналу підприємства відбувається поє-

тапно від простих загальноосвітніх знань до високоякісних здібностей, що забезпечує динамічний перехід від теоретичної діяльності до практично-професійної. Проте варто зазначити, що тільки за умови самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення персоналу з постійним оновленням та поглибленням отриманих знань, умінь та навичок освіта сприятиме становленню, розвитку та вдосконаленню формування й реалізації конкурентоспроможності підприємства загалом.

Список літератури:

1. Богиня Д.П. Основи економіки праці : навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2009. 313 с.
2. Семикіна М.В. Мотивація конкурентоспроможності праці: теорія і практика регулювання. Кіровоград : ПІК, 2003. 426 с.
3. Грیشнова О.А. Конкурентоспроможність персоналу підприємства. *Україна: аспекти праці*. 2005. № 3. С. 3–9.
4. Глевацька Н.М. Стратегія забезпечення зростання конкурентоспроможності робочої сили на підприємстві. *Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики*. Київ : КНЕУ, 2005. С. 25–30.
5. Леган І.М. Конкуренція та конкурентоспроможність на ринку праці: концептуалізація базових понять. *Інноваційна економіка*. 2012. № 2. С. 105–109.
6. Семикіна М.В., Смирнов О.О. Конкурентоспроможність персоналу підприємства: теорія і практика регулювання : монографія. Кіровоград : КОД, 2008. 208 с.
7. Іванова О.Ю. Взаємозв'язок управління персоналом та конкурентоспроможності підприємства. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*. 2011. № 9. С. 171–173.
8. Щербак В.Г. Управління персоналом підприємства. Харків : ХНЕУ, 2015. 220 с.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы существующие подходы к определению сущности понятия «конкурентоспособность персонала предприятия». Обоснована необходимость развития персонала как составляющей механизма повышения эффективности деятельности предприятия. Предложена структурно-логическая схема исследования конкурентоспособности персонала предприятия, определены этапы ее формирования. Освещен ряд факторов влияния на формирование и повышение конкурентоспособности персонала. Проведено комплексное исследование формирования и использования конкурентоспособности персонала как основы инновационного развития предприятия и повышения эффективности его функционирования. Предложено принятие стратегических мер развития конкурентоспособности персонала, которые играют определяющую роль в повышении эффективности деятельности предприятия в целом.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, персонал предприятия, конкурентные преимущества, рабочая сила.

PERSONNEL'S COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT

The multiplicity of author's positions in determining the economic essence of the concept of "competitiveness" is related to the possibility of identifying the competitiveness of an individual economic entity and the competitiveness of products (goods and services), replacing one concept from another (competition level, competitive status), the scope of competitiveness depending on levels of implementation (regional, national, world level). The article analyzes existing approaches to the definition of the essence of the concept of "personnel's competitiveness of the enterprise". The necessity of personnel development as a component of the mechanism of increasing the efficiency of the enterprise activity is substantiated. Systematization and specification of the conceptual apparatus became the basis for constructing a structural and logical scheme of the main characteristics of the competitiveness of the personnel of the enterprise. The structural-logical scheme of the research of the competitiveness of the personnel of the enterprise is proposed, the stages of its formation are determined. A number of factors and factors influencing formation and increase of competitiveness of the personnel are highlighted. In order to more accurately substantiate the essence of the concept, it is proposed to identify several successive interconnected stages of the formation of the competitiveness of staff. A comprehensive study was carried out on the formation and use of personnel competitiveness as a basis for the innovative development of the enterprise and for increasing the efficiency of its functioning. Strategic measures for the development of the competitiveness of personnel, which have a decisive role in improving the efficiency of the enterprise as a whole, are proposed. The above-mentioned aspects actualize the significance of the results of this study. Further research in this area should cover the analysis and evaluation of the action factors influencing the competitiveness of the personnel of enterprises in Ukraine, which is a prerequisite for ensuring sustainable economic growth in the state.

Key words: competition, competitiveness, personnel of the enterprise, competitive advantages, labor force.

УДК 658.3.07

Леонова С.В.кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»**Leonova Sophiya**

L'viv Polytechnic National University

КРЕАТИВІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті ідентифіковано чинники впливу на формування креативних індустрій, актуалізовано та обґрунтовано впровадження концепції креативізації економіки України. Розроблено схематичну модель процесу креативізації, ідентифіковано показники (індикатори) креативізації, серед яких слід назвати показники підвищення конкурентоспроможності діючих бізнесів, зростання надходжень до місцевого бюджету, підвищення якості життя на території присутності, зменшення відтоку талантів, підвищення привабливості території присутності, зростання туристичної активності на території присутності та підвищення якості культурного життя. Проведено оцінювання ефективності креативізації у ланцюзі «генерація креативної ідеї → формування інноваційного продукту → генерація доданої вартості» шляхом дослідження впливу на ВВП України інноваційного розвитку підприємств креативного сектору. Із застосуванням методів кореляційно-регресійного аналізу доведено існування тісного зв'язку між ВВП, кількістю підприємств, що випускають інноваційну продукцію, обсягом реалізації інноваційної продукції та обсягами інноваційної продукції, поставленої на експорт.

Ключові слова: креативність, креативні індустрії, драйвери сталого розвитку, інновації, креативізація, ефективність креативізації.

Постановка проблеми. Основним результатом розвитку сучасних економічних систем щодо інтелектуалізації економіки є генерування нових ідей, що комерціалізуються в інновації. Інновації та їх креативне використання стають найціннішими економічними ресурсами, а креативність – основним джерелом економічної цінності [1, с. 13].

Нова економіка формується на основі використання уяви, творчих ресурсів та знань, що трансформуються у вигляді нових ідей та цінностей. Відповідно, успіх підприємства визначається ефективністю синтезу творчості, підприємництва та технологічних інновацій. Креативні індустрії та послуги, що виникають на перетині мистецтва, культури, бізнесу й технологій, сьогодні складають основу розвиненого та самодостатнього сектору світової економіки. В українському контексті креативні індустрії та креативне підприємництво є порівняно новими поняттями, проте вже понад десяти років вони добре відомі в Європі, США та інших розвинених країнах через можливість практичної адаптації.

Інтенсивний розвиток сучасної знаньмісткої економіки зумовлює формування й реалізацію концепції креативізації [9, с. 13], що забезпечує інноваційний прогрес соціально-економічного розвитку. Креативний розвиток підприємства здійснюється через ініціацію нових ідей, перманентне оновлення виробництва, вихід на ринок з інноваційною продукцією, що одночасно становить надійне підґрунтя забезпечення тривалих конкурентних переваг. Необхідно зазначити, що креативна економіка

значно розширює можливості традиційного виробництва товарів та послуг. Креативні індустрії ефективно розвиваються й взаємодіють з галузями традиційної економіки. Нині вони займають 7% світового ВВП зі зростанням у 10% щороку. Сфера креативного підприємництва розвивається стрімкіше, ніж виробництво й ринок послуг, забезпечуючи робочими місцями близько 8,3 млн. громадян ЄС, що надає їй статусу ефективної економічної моделі самозайнятості [1, с. 11].

Отже, одним зі стратегічних напрямів суспільно-економічного розвитку України має стати впровадження концепції креативізації економіки, а предметом наукових досліджень – культура та креативність, які відіграють роль драйверів економічних та соціальних інновацій всіх секторів економіки в умовах розвитку інформаційного суспільства та впровадження цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах переходу до постіндустріального суспільства ставлення науковців до креативної економіки й підходи до її вивчення постійно змінювалися. Засновниками теорії креативної економіки вважаються Дж. Хокінс, Ч. Лендрі та Р. Флоріда. Розробниками та популяризаторами цієї теорії виступали Д. Тросбі, Дж. Поттс, Дж. О'Коннор. Серед важливих факторів впливу на розвиток економіки регіону Ч. Лендрі виокремлює чинники таланту та вшанування культурної спадщини. Дослідженнями взаємозв'язків креативної економіки регіону з показниками соціально-економічного роз-

витуку займався Р. Флоріда. Використовувати як інтегральний показник, що характеризує рівень креативності економік країн світу, він запропонував глобальний індекс креативності, який ґрунтується на визначенні коефіцієнтів технології, таланту й толерантності [2, с. 366]. Предметом дослідження Дж. Поттса були методи оцінювання впливу креативних та культурних індустрій на зростання національної економіки.

Дослідженнями глобальних тенденцій креативного сектору займається О. Дорошенко. І. Радіонова у своїх публікаціях досліджує роль міста в епоху креативності. Розвиток креативних індустрій в регіонах України відображається в працях таких українських науковців, як І. Вахович, І. Мацевич, Л. Антошкіна. Водночас сутність, особливості формування та оцінювання ефективності креативних індустрій в Україні практично не досліджені, проте набувають актуальності та потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ідентифікація складових процесу креативізації вітчизняної економіки, дослідження ролі інновацій як індикаторів успішної креативізації вітчизняних підприємств, оцінювання ступеня впливу креативізації на показники економічного зростання в загальнодержавному масштабі.

Виклад основного матеріалу. Вплив креативності на економіку визначається за такими показниками, як створення нових робочих місць, спроможність залучати інвестиції та ефективно їх використовувати, створення ланцюгів доданої вартості, в яких поєднуються та взаємодіють представники «традиційних» та креативних індустрій.

Згідно з визначенням [4] під креативними індустріями розуміють сукупність видів економічної діяльності, що є підґрунтям формування доданої вартості та створення нових робочих місць через культурне (мистецьке) та (або) креативне вираження. Продукти та послуги, які є результатом такої діяльності, є наслідком творчості, навичок та таланту індивіда.

Заходи, вжиття яких спрямоване на підтримку розвитку креативних індустрій, відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку міст і країн Європи та Північної Америки та набувають дедалі зростаючого значення в Південно-Східній Азії та Південній Америці, оскільки мають суттєвий вплив на економічні та суспільно-політичні процеси. Креативні індустрії та креативне підприємництво є відносно новими поняттями в українському вимірі, проте у світових масштабах вони вже завоювали популярність. За визначенням ЮНЕСКО термін «креативні індустрії» використовується під час поєднання створення, виробництва та комерціалізації змістів, які є нематеріальними та мають креативний характер [6].

Дж. Браун виділяє чотири ключових елементи інтелектуальної концепції креативних індустрій [6]:

- креативні індустрії ґрунтуються на використанні творчого потенціалу індивідів;
- креативні індустрії діють спільно з управлінцями та технологіями;

– креативні індустрії беруть участь у створенні ринкових продуктів;

– економічна цінність креативних індустрій має культурний чи інтелектуальний характер.

Нерідко в містах створюються творчі осередки чи хаби, які мають на меті сконцентрувати творчий потенціал підприємців. Подібні творчі спільноти отримали назву креативних кластерів, які охоплюють декілька підприємств, фірм, майстерень чи офісів, об'єднаних у спільному просторі та зайнятих у сфері креативних індустрій [7]. Такі кластери є базою формування специфічного спільного, відкритого й творчого середовища для комунікації та співпраці на основі створення нових форм взаємовідносин як альтернативи соціальному капіталу. Інтеграція атмосфери творчості та бізнес-середовища сприяє виробництву інноваційних продуктів.

Ще одним важливим суб'єктом креативної економіки є агенції креативних індустрій, що виконують посередницькі функції між представниками креативних підприємств та міською владою [5]. Агенції досліджують території, аналізують їх ресурси задля виявлення творчого потенціалу. На основі проведеного аналізу розробляються напрями розвитку, вибудовується система підтримки креативних підприємств.

Процес креативізації економіки полягає у створенні специфічних інституцій, найважливішими функціями яких є комерціалізація культурних інституцій; підтримка створення культурних та креативних продуктів; допомога у захисті прав інтелектуальної власності; юридична та адміністративна підтримка творчих бізнесів; підвищення бізнес-спроможності наявних творчих середовищ; створення фізичних просторів для розвитку креативних бізнесів; проведення навчань для творчих бізнесів та підприємців [9, с. 15]. На рис. 1 представлено модель процесу креативізації сучасної економіки.

Основними учасниками креативізації є бізнес-інкубатори, культурні інституції, агенції місцевого економічного розвитку, органи влади (департаменти культури економіки), центри підтримки креативних індустрій, креативний клас та представники креативного бізнесу. Індикаторами успішної креативізації доцільно вважати показники підвищення конкурентоспроможності діючих бізнесів, зростання надходжень до місцевого бюджету, підвищення якості життя на території присутності, зменшення відтоку талантів, підвищення привабливості території присутності, зростання туристичної активності на території присутності, підвищення якості культурного життя.

Отже, як очікуваний ефект слід розглядати появу нових креативних продуктів та послуг, які можна визначити як бренди територій, зростання кількості нових робочих місць, підвищення якості робочих місць, ступінь використання нових технологій та збільшення кількості культурних заходів і подій.

Нерідко разом з поняттям «креативність» згадується поняття «інноваційність», оскільки вони перебу-

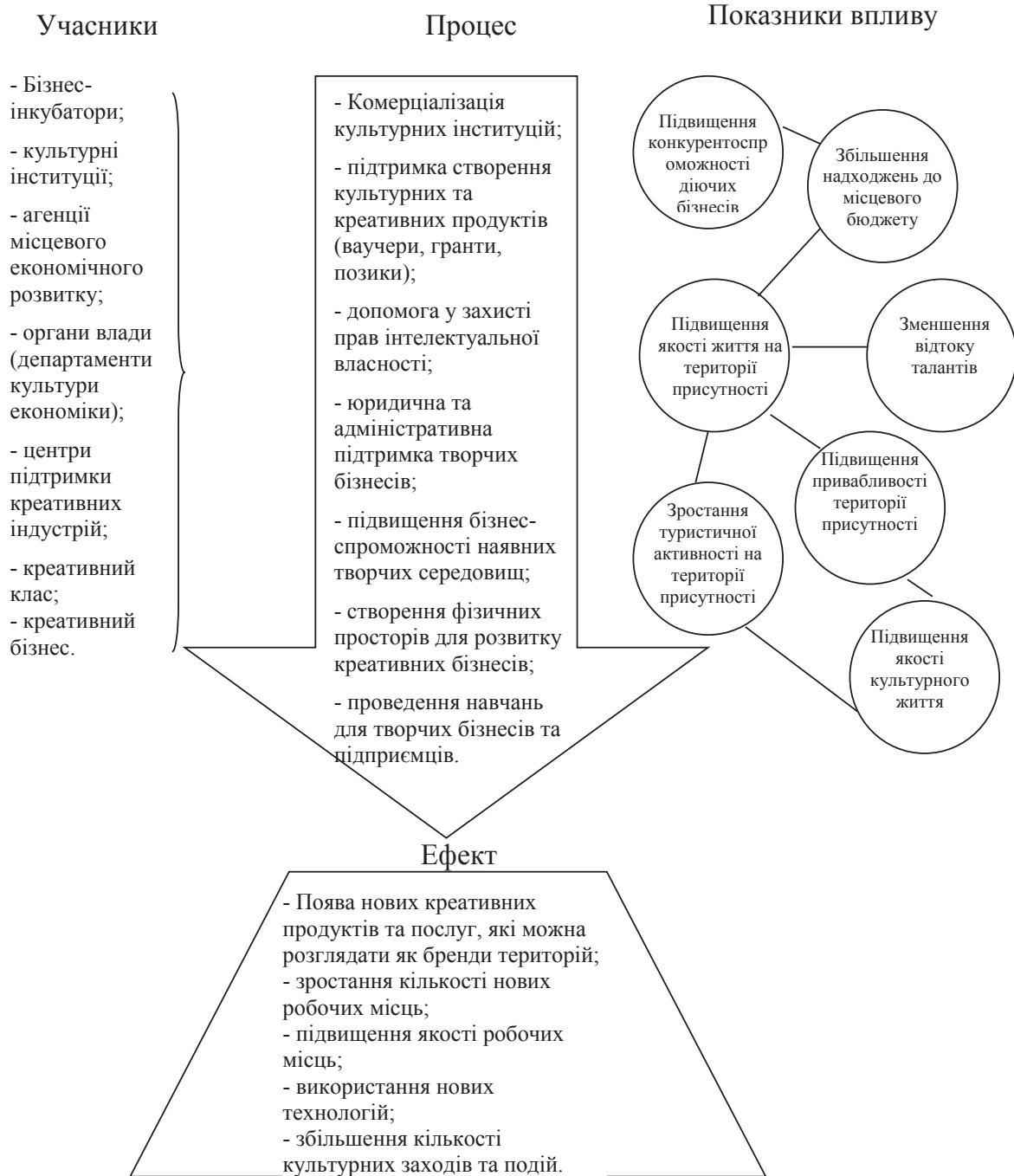

Рис. 1. Модель креативізації сучасної економіки

Джерело: власна розробка

вають у неперервному причинно-наслідковому зв'язку. Проте слід розуміти, що креативність може, зрештою, залишитись у формі задуму, а впровадження інновацій покликане забезпечити відчутний корисний ефект. Отже, для оцінювання ефективності креативних індустрій слід досліджувати весь ланцюг: від генерації креативної ідеї через формування інноваційного продукту до генерації доданої вартості. Інновації та креативність становлять один з пріоритетних напрямів програми соціально-економічного становлення Європейського Союзу «Європа 2020», основною метою якої

є сприяння розвитку творчості через навчання протягом усього життя як драйверу інноваційного розвитку та ключового фактору розвитку людського потенціалу [8, с. 78].

В умовах зростаючої глобалізації та зростаючих потреб публічних компаній у забезпеченні сталого успіху на ринку виникає необхідність підвищення ефективності операцій. Це завдання має вирішуватися на одному рівні з іншими, такими як здатність до інноваційного мислення, забезпечення динамічної стратегії взаємодії ресурсів та компетенцій відповідно до вимог

середовища. Поява інноваційних підприємств генерує здатність та мотивацію до пошуку нових рішень, концепцій та ідей, спрямованих на розвиток та підвищення ефективності технологій та заходів. Підвищуючи власну конкурентоспроможність, компанія впливає на стан економіки не тільки національного, але й європейського масштабу.

Ключовими ресурсами компаній є креативні працівники з унікальними компетенціями, живим розумом, прагненням до досконалості в діяльності та забезпеченням ефективності зростання за рахунок інновацій. Для того щоб ініціювати інновації, багато роботодавців прийняли стратегію управління компетенціями шляхом заохочення та мотивування працівників через самореалізацію та сприяння реалізації їх творчого потенціалу та творчих здібностей.

Дж. О'Коннор відзначає, що зміна парадигми споживання впливає на виробництво (з огляду на те, що креативний продукт стає товаром), яке також розглядається крізь призму креативізації, адже споживання креативного продукту пов'язане з освітою, стилем життя, дозволям, ідентичністю [6]. Оскільки виробництво у сфері креативності базується на інформації, то надзвичайний розвиток цифрових технологій та глобалізація мереж обміну інформацією зробили креативний сектор одним з найбільш динамічних у світі. Креативні індустрії створюють нові робочі місця, сприяють диверсифікації економіки та формують комфортне міське середовище. У розвинених країнах світу креативний сектор економіки генерує до 10% національного ВВП [1, с. 12].

Задля дослідження впливу на ВВП України інноваційного розвитку, зокрема креативного сектору економіки, проведено економіко-математичне моделювання залежності ВВП України від системи незалежних чинників, таких як x_1 (кількість інноваційно активних підприємств, що належать до креативної економіки, од.), x_2 (обсяг реалізованої інноваційної продукції у фактичних цінах, млн. грн.), x_3 (обсяг продукції із загального обсягу, поставленої на експорт, у фактичних цінах, млн. грн.). Перш за все була проведена перевірка цих чинників щодо мультиколінеарності за критерієм χ^2_{pr} , який визначається за формулою:

$$\chi^2_{pr} = -\left(n - 1 - \frac{2m + 5}{6}\right) \ln(\det R).$$

Визначник $\det R=0,135$ кореляційної матриці A має такий вигляд:

1	0,700565	0,440318
0,700565	1	0,833164
0,440318	0,833164	1

При кількості змінних $m=3$, обсягу вибірки $n=14$, заданого рівня значущості $\alpha=0,05$ (ймовірність $P=0,95$), кількості ступенів вільності $k = \frac{1}{2}m(m - 1) = 3$ табличне значення $\chi^2=7,8$. Розраховане значення $\chi^2_{pr}=2,038$ є меншим за табличне, що свідчить про відсутність мульти-

колінеарності між цими трьома змінними, тобто вони незалежні. Вихідні дані подані в табл. 1.

Використовуємо функцію LINEST MS Excel для побудови багатофакторної моделі такого вигляду:

$$Y = 2394,223 - 10,721 x_1 + 0,093 x_2 - 0,145x_3.$$

Результати роботи функції LINEST в середовищі Excel мають такий вигляд:

-0,145	0,093	-10,721	2394,223
0,064	0,040	2,881	519,325
0,646	515,719		
6,081	10,000		
4852040,233	2659662,200		

Коефіцієнт детермінації становить 0,646, що свідчить про тісний зв'язок між факторними та результуючою ознаками. Критерій Фішера підтверджує адекватність моделі статистичним даним генеральної сукупності, тобто при ймовірності $P=0,95$ та ступенях вільності $k_1=m-1=2$, $k_2=n-m-1=10$ табличне значення F -розподілу становить 4,1. Розраховане значення $F=6,081$ є більшим за табличне, що свідчить про зв'язок між змінними для всієї генеральної сукупності даних.

Перевіримо отримані коефіцієнти моделі на статистичну значимість для оцінювання роздрібного товарообігу (у фактичних цінах). Значення t -статистики для ступені $k=2$ дорівнює 2,038 (ймовірність $P=0,95$). Оцінки стандартної помилки для коефіцієнтів такі: $S_0=519,325$, $S_1=2,881$, $S_2=0,04$, $S_3=0,064$, тому за формулою $t_i = \frac{a_i}{S_i}$, де $i=0,3$; a_i – коефіцієнти багатофакторної моделі, визначаємо параметри t -статистики. Отже, отримуємо такі значення: $t_0= 4,61$; $t_1=-3,732$; $t_2=2,342$; $t_3=-2,258$. Порівняння отриманих t_i з табличним значенням свідчить про те, що вони за модулем більші, ніж табличне значення t . Отримані фактичні значення показників свідчать про адекватність побудованої моделі.

Висновки. Підсумком проведеного дослідження є ідентифікація чинників впливу на формування креативних індустрій в Україні, актуалізація та обґрунтування впровадження концепції креативізації економіки України. Заслуговує на увагу розроблена в процесі дослідження схематична модель процесу креативізації, яка ілюструє взаємозв'язок всіх учасників процесу креативізації, акцентує увагу на їх функціях та очікуваному ефекті від впровадження креативізації. Автором ідентифіковано показники (індикатори) креативізації, серед яких слід назвати показники підвищення конкурентоспроможності діючих бізнесів, зростання надходжень до місцевого бюджету, підвищення якості життя на території присутності, зменшення відтоку талантів, підвищення привабливості території присутності, зростання туристичної активності на території присутності, підвищення якості культурного життя.

Запропоновано чисельне вимірювання ефективності креативізації у ланцюзі «генерація креативної ідеї → формування інноваційного продукту → гене-

Вихідні дані для побудови багатофакторної моделі

Кількість інноваційно активних підприємств за видами промисловості	Роки											
	2004	2005	2006	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Текстильне виробництво, виробництво одягу, виробів зі шкіри	60	57	41	65	55	68	69	71	82	40	34	28
Легка промисловість	77	74	53	76	66	58	63	82	81			
Виробництво зі шкіри, виробів зі шкіри	17	17	12	11	8	14	12					
Оброблення деревини, виробництво виробів з неї (крім меблів)	31	23	22	48	43	53	56	138	134	36	40	45
Целюлозно-паперове виробництво, видавничча справа	39	40	42	69	52	66	78					
Загальна сума	224	211	170	269	239	220	221	283	296	209	216	76
Обсяг реалізованої інноваційної продукції у фактичних цінах, млн. грн.	18 764	24 995,4	30 892,7	40 188	33 697,6	42 386,7	36 157,7	35 891,6	25 669	23 050,1	23 050,1	17 714,2
Кількість виробів із загального обсягу, поставлених на експорт	7 984,2	12 494,8	12 797	14 666,6	13 713	12 630,6	13 354,9	16 053,4	7 486,4	10 843,8	10 843,8	5 518,8

Джерело: [3]

рація доданої вартості» шляхом дослідження впливу на ВВП України інноваційного розвитку підприємств креативного сектору. Кореляційно-регресійний аналіз доводить існування тісного зв'язку між ВВП, кількістю підприємств, що випускають інноваційну продукцію, обсягом реалізації інноваційної продукції та обсягами інноваційної продукції, поставленої на експорт. Побудовану багатофакторну модель доцільно використовувати для оцінювання та прогнозування впливу на ВВП розвитку інноваційної діяльності в Україні, де вагому частку мають підприємства, які належать до креативного сектору.

Отже, доведено, що унікальні властивості людського капіталу, талант, знання можуть стати поштовхом для розвитку вітчизняної економіки, реалізуватись у вигляді креативних індустрій та виступати інструментом генерування доданої вартості в загальнодержавних масштабах, забезпечуючи споживача інноваційною продукцією.

В Україні актуальним є ухвалення стратегічного програмного документа, в рамках якого державою буде здійснюватися цілеспрямована робота задля формування та розвитку креативного потенціалу. На рівні держави необхідно вирішувати питання підтримки креативних індустрій, що полягають в одночасному розвитку таких напрямів:

- 1) формування політик та захисту, вдосконалення діяльності професійних мереж та спілок;
- 2) зміцнення організаційних умов, зокрема через впровадження спеціальної освіти та навчання протягом життя;
- 3) розширення функцій інкубаторів та акселераторів;
- 4) організація кластерів, хабів та коворкінгів;
- 5) інтернаціоналізація та глобалізація.

Трансформація системи освіти вимагає радикальної реформи, спрямованої на приведення якості підготовки спеціалістів у відповідність до вимог креативної економіки. Сучасний професіонал повинен не лише володіти певними знаннями та вміннями, але й бути спроможним генерувати їх протягом свого життя. Так, необхідно запроваджувати програми підтримки креативного підприємництва, працювати над грантами, запроваджувати освітні програми в цій сфері, сприяти відкриттю нових підприємств у секторі креативної економіки, забезпечити для них пільгові кредити. Також необхідна прогресивна законодавча база, а саме закон про підтримку стартапів, спрощені умови оподаткування, податкові знижки для тих, хто інвестує в інноваційні індустрії, доступні умови ведення підприємництва.

Успішна креативізація у вигляді формування сприятливого інтелектуального середовища та розвитку системи соціально-економічної взаємодії дасть змогу працівникам реалізувати власні творчі здібності шляхом генерування нових ідей та втілення їх у вигляді інноваційної продукції, що забезпечить сталий розвиток вітчизняної економіки.

Список літератури:

1. Давимука С., Федулова Л. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017. 528 с.
2. Флорида Р. Homo creativus. Як новий клас завойовує світ. Київ : Наш Формат, 2018. 380 с.
3. Офіційний сайт державного комітету статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2019).
4. Про внесення змін до Закону «Про культуру» (щодо визначення поняття «креативні індустрії») : Закон (проект № 6738). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19> (дата звернення: 10.02.2019).
5. Идеологеми формування і розвитку креативного маркетингу організацій. URL: <https://msd.in.ua/ideologemi-formuvannya-i-rozvitku-kreativnogo-marketingu-organizacij> (дата звернення: 19.03.2019).
6. Культурні індустрії в сучасному місті. URL: <http://uccs.org.ua/kreatyvni-industrii/nova-rol-mist/kulturni-industrii-v-suchasnomu-misti> (дата звернення: 14.02.2019).
7. Як справи: сьогодні і завтра креативних індустрій в Україні. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/platforma-summary> (дата звернення: 11.03.2019).
8. Кліпкова О. Креативність та інноваційність як основні складові нового вектору в управлінні підприємством. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 2(2). С. 76–80.
9. Лук'яненко Д., Галахова Т. Феномен креативізації глобальної економіки і менеджменту. URL: [Nvdau_2016_23\(3\)_4.pdf](http://Nvdau_2016_23(3)_4.pdf) (дата звернення: 15.02.2019).

КРЕАТИВИЗАЦИЯ КАК ВЕКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье идентифицированы факторы влияния на формирование креативных индустрий, актуализировано и обосновано внедрение концепции креативизации экономики Украины. Разработана схематическая модель процесса креативизации, идентифицированы показатели (индикаторы) креативизации, среди которых следует назвать показатели повышения конкурентоспособности действующих бизнесов, роста поступлений в местный бюджет, повышения качества жизни на территории присутствия, уменьшения оттока талантов, повышения привлекательности территории присутствия, роста туристической активности на территории присутствия и повышения качества культурной жизни. Проведено оценивание эффективности креативизации в цепи «генерация креативной идеи → формирование инновационного продукта → генерация добавленной стоимости» путем исследования влияния на ВВП Украины инновационного развития предприятий креативного сектора. С применением методов корреляционно-регрессионного анализа доказано существование тесной связи между ВВП, количеством предприятий, выпускающих инновационную продукцию, объемом реализации инновационной продукции и объемами инновационной продукции, поставляемой на экспорт.

Ключевые слова: креативность, креативных индустрии, драйверы устойчивого развития, инновации, креативизация, эффективность креативизации.

CREATIVISATION AS A VECTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE MODERN ECONOMY

The article examined the factors influencing the formation of creative industries, updated and substantiated the introduction of the concept of creativeness of the Ukrainian economy. A schematic model of the process of creativity is formed; indicators (indicators) of creativeness are identified. These include indicators of increasing the competitiveness of existing businesses, increasing local budget revenues, improving the quality of life in the area, reducing the outflow of talent, increasing the attractiveness of the presence of the territory, increasing tourist activity in the area of presence and improving the quality of cultural life. The author evaluates the effectiveness of creativeness in the chain “generating a creative idea → forming an innovation product → the generation of added value” by studying the impact on Ukraine’s GDP of innovation development of enterprises in the creative sector. Using the methods of correlation-regression analysis, the existence of a close relationship between GDP, the number of enterprises producing innovative products, the volume of sales of innovative products and the volumes of innovative products put up for export has been proved. The schematic model of the process of creativeness suggested in the work should be used for visual representation of the interconnection of all elements of the process of creativeness, the detail of their functions and the expected effect of the introduction of creativeness. The constructed multifactorial model can be used to assess and forecast the impact of GDP on the development of innovation in Ukraine, where a large share of enterprises in the creative sector is occupied. The results of the study confirm that the unique properties of human capital, talent, knowledge can be an impetus for the development of the domestic economy, realized in the form of creative industries, acting as a means of generating added value on a national scale. It follows that the state must solve the issues of creativity through the formation of appropriate socio-economic policies, improving the activities of professional networks and unions; strengthening organizational conditions, in particular through the introduction of special education and lifelong learning; expansion of functions of incubators and accelerators; organization of clusters, hubs and co-workings; internationalization and globalization.

Key words: creativity, creative industry, sustainable development driver, innovation, creativeness, efficiency of creativeness.

УДК 658.155.4.001.76

Майорова І.М.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри технології міжнародних перевезень і логістики,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Mayorova Irina

Pryazovskyi State Technical University

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті подано авторський погляд на оцінювання інвестиційно-інноваційного потенціалу промислового підприємства. Змістовність авторської методики полягає в тому, для оцінювання інвестиційно-інноваційного потенціалу промислового підприємства необхідно враховувати можливості підприємства з залучення та впровадження капітальних вкладень, а також його спроможність випускати інноваційні продукти. Для такої аналітичної роботи запропоновано проводити оцінювання інноваційного потенціалу виробника й оцінювання інноваційного потенціалу виробництва. Результати порівняння дають змогу зробити висновки щодо спроможності або неспроможності підприємства залучати інвестиційні ресурси, використовувати власні для впровадження інновацій та виробництва інноваційних продуктів. Зроблено наголос на тому, що головною метою діяльності промислового підприємства є розроблення та впровадження продуктових інновацій. Авторський підхід до запропонованих показників визначення інноваційного рівня виробника й виробництва відрізняється від показників, які використовуються в офіційній статистиці.

Ключові слова: інвестиції, потенціал, промислове підприємство, інновації, діяльність, показники, інноваційний продукт, результат.

Постановка проблеми. Світовий досвід і практика показали, що успішний розвиток інноваційної стратегії країни повністю залежить від успішності національних підприємств. Останні ж власними силами, коштами та ресурсами вирішують проблеми впровадження інновацій. Особливість вітчизняної ситуації полягає в декількох напрямках. По-перше, відсутнє інвестування інноваційної діяльності в країні загалом; по-друге, досить проблематично долучити до інвестування в інноваційні розробки та їх виготовлення іноземних інвесторів; по-третє, для того, щоби вкласти інвестиційні ресурси, потрібно знати можливості промислового підприємства їх засвоїти та реалізувати; по-четверте, слід розуміти, яким потенціалом володіє підприємство, як інвестиційного, так й інноваційного характеру; по-п'яте, потрібно знати, як швидко планують повернути вкладені кошти. Для того щоби зацікавити потенційного інвестора, необхідно показати потенціал промислового підприємства, його можливості у швидкому поверненні інвестованих ресурсів та можливість розробляти інноваційний товар, на який існує реальний попит, якому властиві характеристики найкращих світових зразків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й практичні аспекти інвестування викладені в працях відомих вчених, таких як І.О. Бланк [1], А.А. Пересяда [2], В.С. Поручник. Їх наукові здобутки стали справжньою абеткою для наступних пошуків у теорії та практиці інвестування, які розвинули більш детально

такі вчені, як М.А. Новіцький, О.І. Амоша, В.М. Геєць, А.С. Гальчинський, О.В. Савчук [3]. В наукових здобутках вищезазначених вчених розкрито питання класифікації інвестицій, особливостей їх впровадження в національне господарство країни, вибору та розрахунку ефективності інвестиційного проекту.

Теоретичні й практичні здобутки інноваційного процесу на рівні країни вивчали такі науковці, як А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко [4], С.М. Ілляшенко [5], Л.І. Федулова [6].

На рівні саме підприємства головним постає створення умов для максимально ефективного його функціонування, особливо формування його високого інноваційного рівня. Досить успішно вирішити таке завдання можна лише тоді, коли підприємство володіє відповідними ресурсами для цього, а саме матеріально-технічною базою, для високого діючого рівня якої потрібні інвестиції та висококваліфікований персонал, на підтримку рівня кваліфікації якого також потрібні інвестиції. Отже, для ефективної інноваційної діяльності підприємству необхідно знати власний рівень інвестиційно-інноваційного потенціалу, вміти його розрахувати та використовувати.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження складових інвестиційно-інноваційного потенціалу промислового підприємства, демонстрація механізму залежності інноваційного продукту від інвестування, уточнення того, якими показниками можна розрахувати інноваційний та інвестиційний

потенціал промислового підприємства, їх зв'язку, а також способу їх вивчення в динаміці.

Виклад основного матеріалу. Головною метою державної інноваційної стратегії, яка зазначена в таких документах, як Закон України «Про інноваційну діяльність» [7], «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2030» [8], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [9], має стати створення соціально-економічних, організаційних та правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енергоощадних та ресурсощадних технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної високотехнологічної продукції. Як зазначено в монографії [10, с. 118], з огляду на досягнутий рівень індустріалізації в країні розвиток економіки має йти шляхом нарощення передусім технологічного рівня капіталомістких галузей, де високим є ступінь зношеності основних виробничих фондів, зокрема металургії, машинобудування, енергетики, аграрної галузі, транспорту, будівництва». В умовах зростання економіки, її високої залежності від енергетичних ресурсів та нових технологічних рішень виробництво й держава вкладатимуть кошти туди, де є або очікується суттєве збільшення продуктивності, ефективності та конкурентоздатності виробництва. Проте водночас не слід забувати про зростання залежності інноваційного розвитку України від іноземних чинників [10, с. 110].

У монографії [10, с. 114] однією з ключових проблем для України щодо залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) вважається неефективний провайдинг ПІІ. «Провайдинг зарубіжного інвестування слід розуміти як систему економічних, організаційних, інституціональних та інших відносин, що виникають у процесі передачі вітчизняним фірмам – реципієнтам капіталу, який постачається в країну іноземними суб'єктами господарювання» [10, с. 114]. Далі, С.І. Юрій, Є.В. Савельєв наголошують на тому, що потоки зарубіжного інвестування в економіку України формуються стихійно. Сфери прикладання та ступінь міжгалузевої невизначеності свого капіталу іноземні інвестори вибирають самі. З боку державних установ вплив на міжгалузеве, міжсекторальне розміщення обмежених інвестиційних ресурсів від іноземних інвесторів майже відсутній. Основними галузями національного господарства, які цікавлять іноземний капітал, є харчова й легка промисловість, однак і тут є проблеми. Першою проблемою є зменшення доходів вітчизняних фірм, що пояснюється стрімким послабленням матеріальної бази можливих і дуже необхідних технологічних інновацій та структурних перетворень у вітчизняній економіці. Другою проблемою є зарубіжне інвестування, особливо якщо воно здійснюється ТНК, яке спрямовується у низько технологічні галузі української економіки. ТНК передають свої апробовані та нерідко застарілі технології та не вкладають кошти в наукоємні виробництва. Третью проблемою є структура іноземних

інвестицій, у якій відсоток вкладень у науку та наукове обслуговування нульове, а в харчову промисловість України вкладається кожний п'ятий долар зарубіжних інвестицій: «віддача швидка, якість готового продукту висока, попит гарантований» [10, с. 115]. Для того щоби зацікавити іноземних інвесторів в інвестуванні інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств, вкрай необхідно знати рівні можливості їх інвестиційного та інноваційного потенціалу.

На рис. 1 подано авторську модель функціонування інвестиційно-інноваційного потенціалу промислового підприємства. На початку схеми показано складові компоненти інвестиційної діяльності промислового підприємства. З джерел [1; 2] відомо, що інвестиційна діяльність промислового підприємства відбувається, як правило, за такими трьома напрямками: інвестування в реальні активи, тобто у виробництво, відтворення реального капіталу (споруди, будівлі, обладнання); вкладання засобів у фінансові інструменти (акції, облигації, інші цінні папери, банківські депозити тощо); комбіноване інвестування, тобто поєднання перший двох видів. За першим напрямком інвестування підприємство проводить свою діяльність поетапно. На першому році реалізації виділені фінансові ресурси вкладаються у виробництво для придбання й установки відповідних промислово-виробничих фондів, чистий прибуток від функціонування яких у наступні роки також інвестується у виробництво. Головна особливість цього напрямку інвестування порівняно з фінансовим полягає в тому, що під час його реалізації відбувається процес матеріалізації інвестованих ресурсів у вигляді виробничих споруд, будівель, обладнання. Сутність другого напрямку, фінансового, полягає в тому, що отриманий чистий прибуток потім протягом року реінвестується у фінансові проекти.

Вочевидь, у процесі інвестиційної діяльності можливі різні комбінування виробничого та фінансового напрямів інвестування, наприклад на початку фінансові ресурси інвестуються у виробництво, а отриманий в подальшому чистий прибуток від виробничої діяльності у наступні роки у повному обсязі реінвестується у фінансові інструменти. Можливі й такі підходи до комбінованого інвестування, коли на початку відбувається фінансове інвестування, а з другого року реалізації й далі кожного року отриманий чистий прибуток, тобто відсотки, інвестується у виробництво. В ринкових умовах господарювання вибір конкретного напрямку інвестування визначається ефективністю його реалізації. Для розвитку інноваційної діяльності інвестиції повинні володіти інноваційною спрямованістю, тобто вони мають використовуватись на розроблення та впровадження різних видів інновацій. У зв'язку з цим необхідно знати можливості підприємства виробника щодо реалізації інвестованих ресурсів та розробки інноваційних продуктів.

Інноваційний рівень виробництва можна оцінювати за допомогою аналізу інноваційного рівня продукції, яка випускається підприємством, її досягнутого рівня.

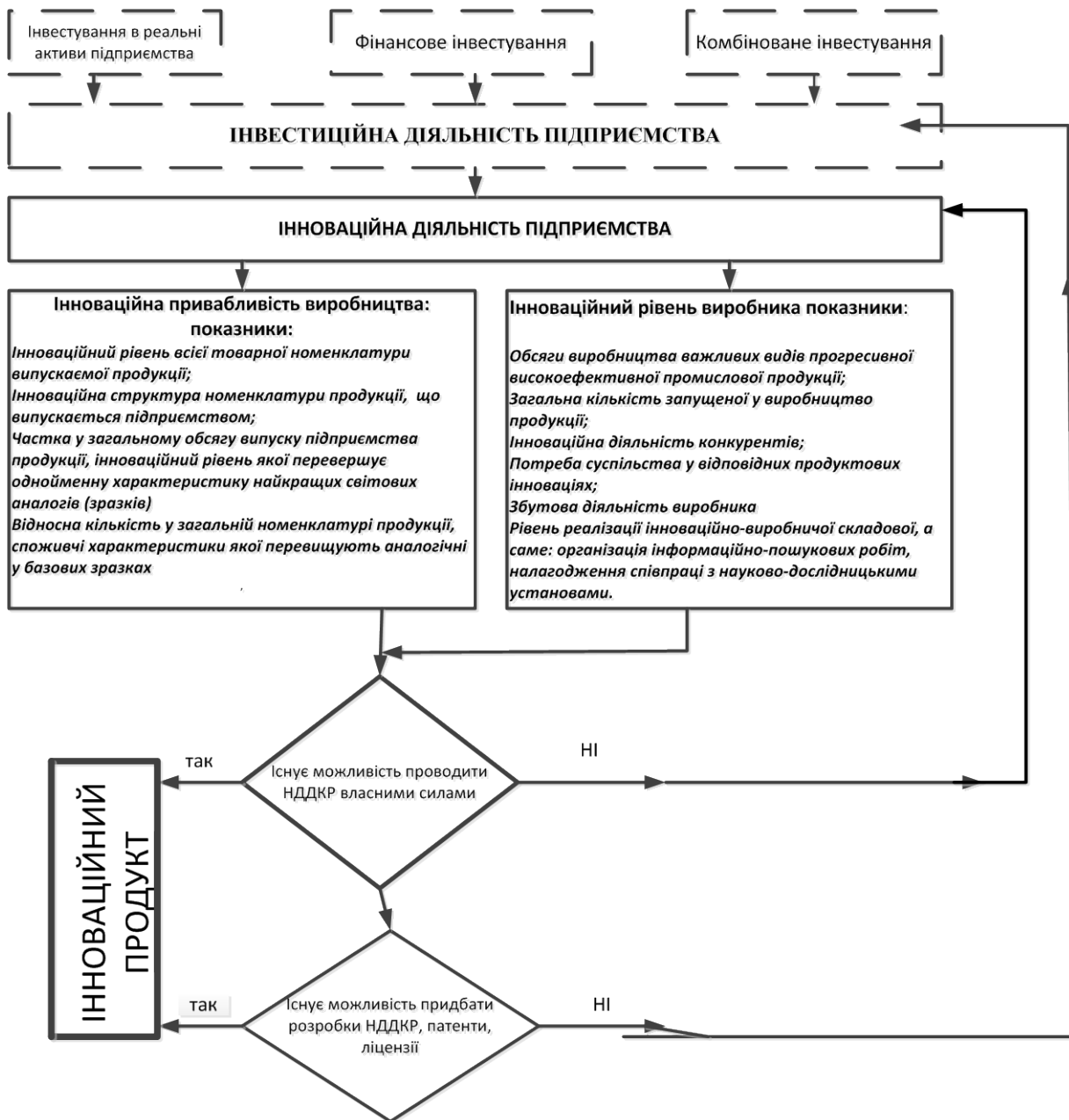

Рис. 1. Модель функціонування інвестиційно-інноваційного потенціалу промислового підприємства

Джерело: складено автором за джерелом [3, с. 96–180; 289–328]

О.В. Савчук у монографії [3, с. 96] пропонує інтерпретувати інноваційний рівень виробництва як характеристику, яка демонструє середній інноваційний рівень продукції, що випускається підприємством. Саме техніко-економічні параметри продукції, що випускається підприємством, акумулюють у собі наявні науково-технічні й технологічні досягнення виробника.

Кількісно інноваційний рівень виробництва О.В. Савчук пропонує визначати як середнє зважене значення показників інноваційного рівня кожного з видів всієї номенклатури продукції, що випускається підприємством. Вагові коефіцієнти у цьому разі запропоновано визначати як похідні від обсягів випуску у вартісному значенні від усього випуску продукції

[3, с. 96–99]. Дослідження інноваційного рівня виробництва здійснюється на основі показників, які розраховуються через порівняння параметрів продукції, що випускається, та відповідних параметрів найкращих світових аналогів. У такому разі результати аналізу об'єктивно віддзеркалюють інноваційний рівень виробництва в рамках усієї економічної системи виробництва. Слід сказати, що дослідження й розрахунок показників інноваційного рівня виробництва можна використовувати для порівняльного аналізу виробництва в межах географічного регіону, сегменту ринку або окремого підприємства чи холдингу. Для визначення інноваційного рівня продукції необхідно використовувати відповідні базові зразки, технічні

параметри їх споживчих якостей. Як такі зразки розглядаються найкращі вироби, які виробляються в країні, регіоні або які підприємство виробляє за деякий часовий термін.

До показників, що характеризують інноваційний потенціал виробника, пропонується віднести показник частки продукції з інноваційним рівнем, який перевищує такі ж самі характеристики світових аналогів у загальному обсязі продукції, що випускається підприємством; показник відносної кількості видів продукції, споживчі властивості якої перевищують аналогічні значення базових зразків щодо загальної номенклатури випуску продукції підприємства; показник частки видів продукції від їх загального обсягу у вартісному вираженні, важливіші споживчі якості яких не поступаються, а перевищують такі ж якості світових зразків. Застосовність того чи іншого інноваційного показника визначається двома факторами, а саме аналізом інноваційного рівня виробничої діяльності й обсягами номенклатури продукції, що випускається. Для характеристики інноваційного потенціалу виробника та його динаміки в монографії [3, с. 105] пропонується використовувати показники максимального, мінімального та середнього рівнів інноваційної продукції підприємства. До характеристики інноваційного потенціалу виробника слід додати показники його збутової, організаційної, маркетингової, технологічної діяльності.

На думку автора, більш коректним визначенням інноваційного рівня виробника буде таке, де враховується вся сукупність його ресурсів, які безпосередньо призначені для здійснення інноваційної діяльності, особливо її дослідницької частини. До таких ресурсів перш за все належать ті підрозділи підприємства з їх матеріальною базою, які здійснюють науково-дослідницькі пошуки, персонал та кваліфікація яких спроможні на це. Така обставина підтверджується наявністю методик, патентів, сертифікатів тощо.

Далі, відповідно до моделі рис. 1, потрібно провести дослідження інноваційних та інвестиційних ресурсів промислового підприємства, щоби відповісти на запитання про те, чи є можливості проводити НДДКР власними силами за рахунок інвестованих коштів; чи є можливість, що іноді є найкращим рішенням, придбати НДДКР, патенти, ліцензії для виготовлення інноваційного продукту. Якщо в обох питаннях отримаємо позитивну відповідь, то підприємство виготовляє інноваційний продукт. Щодо інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства можна зробити висновок, що він відповідає потенціалу, необхідному для виробництва інноваційного продукту такого технічного й технологічного рівнів.

В разі негативної відповіді підприємству необхідно займатися розвитком власного інноваційного потенціалу, пошуком інвестицій для цього й проходити всі раніше представлені етапи за схемою рис. 1. Слід сказати, що модель має утриований вигляд, але зміст залишається таким, що для інноваційного продукту необхідно мати й інвестиційні, й інноваційні ресурси, які необхідно оцінювати, порівнювати та розвивати.

Найголовнішим напрямом інноваційної діяльності виробника є розроблення та впровадження продуктових інновацій. Для характеристики результатів такої діяльності в промисловості офіційна статистика використовує низку показників, до основних серед яких пропонується відносити кількість створених зразків та освоєних у виробництві нових типів техніки й продукції машинобудування за видами машин, обладнання, апаратів, приборів та засобів автоматизації; обсяги виробництва найважливіших видів прогресивної високоєфективної промислової продукції; загальну кількість запущених у виробництво нових видів продукції [11].

На думку автора, такі показники не відповідають на питання про те, чи справді нові прогресивні високоєфективні промислові продукти реально належать до інновацій, наскільки нові або вдосконалені види продукції, їх споживчі властивості є затребуваними споживачами. Наведені в офіційній статистиці показники не відповідають також на питання про те, наскільки нові види промислової продукції, що випускається, перевищують найкращі світові та вітчизняні зразки або поступаються ним. За таких підходів до оцінювання продукція, яка вважається новою, може бути за своїми технічними параметрами та споживчими якостями застарілою.

Висновки. У статті отримали подальший розвиток теоретичні підходи до визначення інвестиційного та інноваційного потенціалів промислового підприємства. Інвестиційним потенціалом промислового підприємства автор пропонує визначати його спроможність самотужки результативно вкладати власні ресурси в інноваційний розвиток, гарантувати прибутковість вкладання. До інноваційного потенціалу промислового підприємства автор пропонує відносити сукупність всіх його ресурсів, які воно використовує в процесі інноваційної діяльності, особливо його дослідницьку та виробничу діяльність.

Визначення інноваційного потенціалу виробництва пропонується проводити за такими показниками, як обсяги виробництва найважливіших видів прогресивної високоєфективної промислової продукції, загальна кількість нових видів продукції, запущених у виробництво, показники максимального, середнього й мінімального рівнів продукції, що випускається, показники інноваційного рівня виробництва та його структури.

Список літератури:

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : учебное пособие. Киев : Эльга-Н ; Ника-Центр, 2001. 448 с.
2. Пересада А.А. Инвестиционный процесс в Украине : монография. Київ : Лібра ТОВ, 1998. 392 с.
3. Савчук А.В. Теоретические основы анализа инновационных процессов в промышленности : монография. Донецк : НАН Украины ; Институт экономик промышленности, 2003. 448 с.

4. Гальчинський А.С., Гесць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ : монографія. Київ : Вища школа, 2002. 372 с.
5. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : монографія. Суми : Університетська книга, 2007. 273 с.
6. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : монографія / за ред. Л.І. Федулової. Київ : Основа, 2005. 552 с.
7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5460-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 14.04.2019).
8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2030» : Проект Закону України від 7 лютого 2019 року № 2679-VIII / Верховна Рада України. URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1.pdf (дата звернення: 11.04.2019).
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5460-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 16.04.2019).
10. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український вимір : монографія / за ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва. Київ : Знання, 2007. 595 с.
11. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Київ : Техніка, 2018. 644 с.

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье предоставлен авторский подход к оцениванию инвестиционно-инновационного потенциала промышленного предприятия. Содержательность авторской методики заключается в том, что для оценивания инвестиционно-инновационного потенциала промышленного предприятия необходимо учитывать возможности предприятия по привлечению и внедрению капитальных вложений, а также его способность выпускать инновационные продукты. Для такой аналитической работы предложено проводить оценивание инновационного потенциала производителя и оценивание инновационного потенциала производства. Результаты сравнения позволяют сделать вывод о способности или неспособности предприятия привлечь инвестиционные ресурсы, использовать собственные для внедрения инноваций и производства инновационных продуктов. Сделан акцент на том, что главной целью деятельности промышленного предприятия является разработка и внедрение продуктовых инноваций. Авторский подход к предложенным показателям определения инновационного уровня производителя и производства отличается от показателей, которые используются в официальной статистике.

Ключевые слова: инвестиции, потенциал, промышленное предприятие, инновации, деятельность, показатели, инновационный продукт, результат.

INVESTMENT AND INNOVATIVE POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Actuality of the torn out direction of research is related to the sharp necessity of activation for Ukraine of innovative activity, both at the level of country and at the level of enterprise. On a background present in a country problems with investing of innovative developments, for more detailed and active bringing in of investments, knowledge about investment and innovative potential of industrial enterprise gives more wide and certain information about volumes and sizes of investments, possibility of their turn and return. In the article questions are considered about the necessity of creation for the country of mechanism on a search, bringing in and personal interest of investors in development of innovative activity of domestic industrial enterprises. Exactly the estimation of investment and innovative potential of industrial enterprise allows deciding the questions of such level. It is shown that investment potential of enterprise is both financial and material, and also their combined variants, can be successfully used in creation of innovative product. To more detailed decision of tasks as evaluated by innovative potential an author suggests examining innovative potential of producer and innovative potential of production. For the estimation of investment potential of producer it offers to include his basic indexes on organization productive, organizational, sale to the functions, and also his potential on organization of own research works and development of innovative products. To such resources take functional subdivisions of enterprise, together with their material and technical base, that can conduct scientific and research developments, personnel of enterprise qualification of that can these tasks to execute. The last is confirmed by the presence of patents, certificates, licenses. It is recommended to pay attention to for the estimation of innovative potential of production, common amount of start in production new types of products indexes of volumes production of major types of progressive high-efficiency products, indexes maximal, middle and minimum levels of the produced products. For determination of innovative level of products it offers to use corresponding base standards, their technical parameters and their consumer properties. As such standards it is recommended to examine the best wares that is made in a country, region or by an enterprise for the certain interval of time.

Key words: investments, potential, industrial enterprise, innovations, activity, indexes, innovative product.

Mohamed Albdrane

Postgraduate Student at Department of Management
University of Economics and Law “KROK”

Мохамед Албдране

аспірант кафедри менеджменту,
Університет економіки та права «КРОК»

STAFF DEVELOPMENT OF SMALL FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE ASPECT

The article substantiates the relevance of the research on the personnel development of small enterprises of the food industry in Ukraine and the countries of the European Union and identifies the main economic entities that provide the personnel development of small enterprises of the food industry. On the basis of a comparative analysis of a number of indicators, the author identified from the European countries the leaders and countries the outsiders in the implementation of measures for the personnel development of small enterprises in the food industry. In addition, on the basis of the surveyed statistical data, the trends of the personnel development of small enterprises of the food industry in Ukraine and the European Union countries were singled out. The author substantiates the necessity of state regulation in ensuring the development of personnel of small enterprises of the food industry and proposes the main directions of its implementation.

Key words: *staff development, costs of enterprises, personnel upgrading, corporate social responsibility, small enterprises, food industry.*

Problem statement. The theory of human capital of T. Schultz and G. Becker, as well as the theory of intellectual capital of L. Edvinson, justified and proved that the main competitive advantage of modern enterprises of any size and type of activity is highly qualified personnel. This is confirmed by the fact that the economic effect of investments in personnel development is higher than that of investments in the means of production: an increase in the cost of training employees by 10% leads to an increase in labour productivity by 8.5%, while the same investment in capital allows you to get only 3.8% growth. In Western Europe, investments in human capital account for about 75% of the increase in national wealth [2, p. 136].

Thus, the leading role of the high-quality labour force in providing prospects for the development of domestic small enterprises of the food industry determines the objective need for the continuous growth of the qualification level of personnel, which occurs through the continuous development of employees. Investments in personnel development are one of the main factors in increasing its productivity, overcoming crisis phenomena, and achieving high rates of economic growth. At the same time, personnel development becomes the basis of enterprise sustainability in the strategic dimension [7].

Analysis of recent research and publications. The theoretical substantiation of the problem of personnel development found in the writings of representatives of the Chicago School of the theory of human capital – T. Schultz, G. Becker, J. Mincer, and E. Denison. Among the local scientists who have made a significant contribution to the study of this problem, we can mention V. Anto-

niuk, O. Hrishnova, I. Hruzina, I. Hnybidenko, V. Daniuk, A. Kolot, E. Libanova, I. Petrova, T. Petrova, V. Savchenko, M. Semykina, A. Tkachenko, L. Shaulska, etc. Theoretical and applied aspects of personnel development in the field of agriculture are reflected in the results of the studies of N. Martyniuk, T. Repich, and D. Cherevko. Features of the development of the personnel in conditions of innovative changes were examined by T. Chervinska, and innovative methods of staff development – by A. Hetman.

Despite the increased attention of scientists to this problem, the issues of the development of personnel of small food enterprises in Ukraine and the European Union, as well as the role of the state in ensuring the development of personnel of these enterprises still remain out of attention.

Formulation of the objectives of the article. The aim of our study is a comparative analysis of the personnel development of small enterprises in the food industry in Ukraine and in the countries of the European Union.

Presentation of the main material of the study. Today in the world economic system, the paradigm of development and increase of efficiency of public production on the basis of use of knowledge and innovations is formed [9, p. 80]. Under these conditions, the development of personnel is of particular importance, because without the presence of employees of appropriate quality, it is impossible to effectively use the potential of the latest technical means, technologies, and management methods. Only thanks to professional personnel it is possible to provide qualified management, high level of the organization of work and production, efficiency of system of motivation of work, timely and high-quality performance of production

tasks, innovation in the implementation of production and marketing strategy, that is all due to what small enterprises can resist big in the conditions of uneven technical and technological equipment of production [3, p. 75].

It should be noted that it is impossible to absolutize the role of personnel in ensuring the competitiveness of enterprises since the resource, technical and technological support of enterprises, their functionality, market positions, location, and other factors are also very important, but most of them are derived from the influence of the personnel of the enterprise, including management and organizational decisions of its management and the results of the entire team. Another confirmation of the priority of personnel in ensuring the competitiveness of the enterprise is that the formation of a kind of set of competencies of personnel, their constant development, as well as the specifics of the organization and motivation of labour can become inaccessible to competitors. In addition, enterprise-specific collective knowledge and organizational culture, which form the so-called non-codification capital, often cannot be copied or transferred to another enterprise. Thus, the ability of an enterprise to train and develop its employees faster than its competitors is a source of its economic, social, and strategic advantages not only in industry or territory but also nationwide and internationally. At the same time, it is an effective means of strengthening and accumulation of personnel potential of employees of the enterprise, increase of the general intellectual level of the person that will allow improving the moral and psychological climate in structural divisions of the enterprise and reducing staff turnover.

The main subjects that ensure the development of personnel of small enterprises of the food industry are the state and the enterprise. Workers and international organizations play a secondary role. The role of the state is to encourage small food-processing enterprises to take social responsibility. For example, in a number of countries (Belgium, Denmark, the Netherlands), with the assistance of the

government, employers and trade unions establish funds for the development of training, retraining and advanced training of personnel, the terms of use of which are regulated by collective agreements; in other countries (France, India, Ireland, Pakistan, Malaysia, Nigeria, Singapore, Latin American countries), governments have introduced mandatory staff training schemes for companies, which mainly provide for a tax to finance the training of employees; in Germany and Chile, governments have encouraged companies that provide staff training, primarily through the introduction of tax incentives [8, p. 32]. However, there are countries (UK, Canada, Netherlands, USA, Ukraine, Sweden), whose governments do not control the process of training and development of personnel at enterprises.

As for the participation of small enterprises of the European Union in personnel development, in 2015 their share was 69.3% on average, which is 7.2 percentage points more than in 2010 and 14.4 percentage points more than in 2005. Latvia (99.9%), Norway (99.0%), and Sweden (92.0%) were the leading countries for personnel development in small enterprises in 2015, Greece (18.6%), Romania (21.7%), and Bulgaria (38.2%) were outsiders (Fig. 1).

With regard to the development of personnel in enterprises of the European Union, which work in the field of wholesale and retail trade, transport, accommodation, and food, in 2015 their share increased compared to 2010 in almost all countries (Fig. 2). The exceptions are Denmark, Greece, Croatia, Cyprus, and Hungary, where the share of the studied enterprises in 2015 compared to 2010 decreased by 5.9 p.p., 5.7 p.p., 0.5 p.p., 1.0 p.p. and 6.9 p.p. respectively.

According to a survey conducted by the Centre for Corporate Social Responsibility's Development in Ukraine in 2018, 76% of companies which implement corporate social responsibility, implement a policy of development and improvement of working conditions of personnel [4, p. 22]. In addition, the priority areas of CSR implementation for multinational companies are personnel deve-

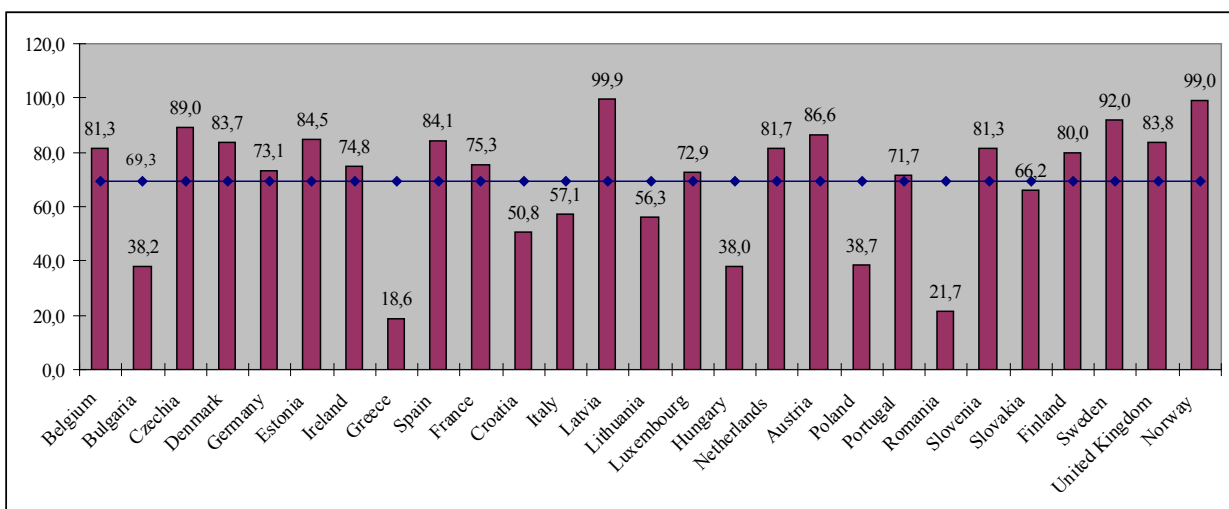

Fig. 1. Share of small enterprises (10-49 persons) of the European Union countries that were engaged in personnel development in 2015

Source: developed by the author on the basis of 5

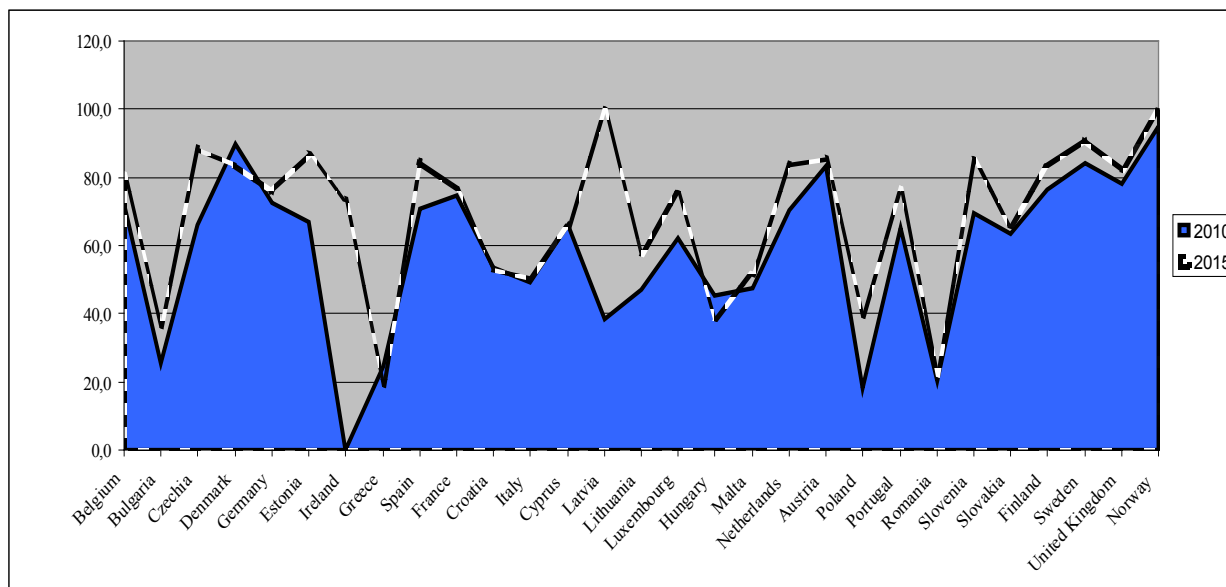

Fig. 2. The share of enterprises of the European Union countries that worked in the field of wholesale and retail trade, transport, accommodation, and food service activities, and engaged in personnel development in 2010–2015

Source: developed by the author on the basis of 5

lopment and support (10 out of 11 companies) [4, p. 23]. The latter is also confirmed by the fact that 44.5%¹ of all surveyed companies carry out and support professional/career training of employees, which proves the gradual increase in the share of enterprises in Ukraine that implement personnel development and support programs [4, p. 33]. Analysis of the situation on regional distribution showed that the largest share of companies engaged in personnel training is located in the East of Ukraine [4, p. 23].

The status and development trends of personnel in small enterprises can also be monitored by analysing their costs of staff development. Thus, in 2015, the average annual costs of small enterprises in Latvia, which was the leader among the countries in which most small enterprises are engaged in training and development of personnel, amounted to only 51 euros/person, while in Norway – 892 euros/person, Sweden – 834 euros/person, Luxembourg – 680 euros/person, and the Netherlands – 675 euros/person (Fig. 3). As for Ukraine, the average monthly costs of all enterprises for vocational training in 2010 and 2014 amounted to only 6 UAH/person (72 UAH or 3.83 euros per year per person²), and at the enterprises engaged in the production of food, beverages and tobacco products 4 UAH/person (24 UAH or 1.28 euros per year per person), at the enterprises of temporary accommodation and catering – only 1 UAH/person (12 UAH or 0.64 euros per year per person) [5].

In addition, it is worth noting that in all countries, except the UK, the costs of small enterprises for staff development are lower than the costs of medium and large enterprises. The largest differences are observed in Poland

(staff development costs for small enterprises account for only 27.85% of average staff development costs for all enterprises), Romania (30.95%), and Denmark (35.02%). In the UK, the situation is the opposite – the cost of staff development of small businesses exceeds the average annual development costs by 22.18%. This indicates that medium and large enterprises invest much less in personnel development.

If we examine the costs of enterprises for the development of personnel who work in the field of wholesale and retail trade, transport, accommodation, and food service activities, in 2015, the leaders among the European Union countries were Denmark (2079 euros/person, which is 27.94% higher than the average annual cost of personnel development in general) and Portugal (272 euros/person, which is 3.82% higher than the average annual cost of personnel development in general) (Fig. 4).

Thus, there is a significant difference in the development of personnel of small food enterprises in the European Union and in Ukraine, not in favour of the latter. Therefore, we believe that at this stage the primary role in the development of personnel of the enterprises under study in Ukraine should belong to the state. This conclusion is also confirmed by the situation that has developed in the UK: despite the fact that according to the results of the survey, which was conducted in 2017 among 2000 small business owners in the UK, 91% of owners recognize the value of training and development of personnel, both in terms of increasing the employee’s contribution to the business and in terms of the content of employees, only 43% of small business owners

¹ Distribution of respondents’ answers to the question “Which of these activities for the staff is carried out by your company?”

² The Euro exchange rate as of 01.12.2014 amounted to UAH 18,7949.

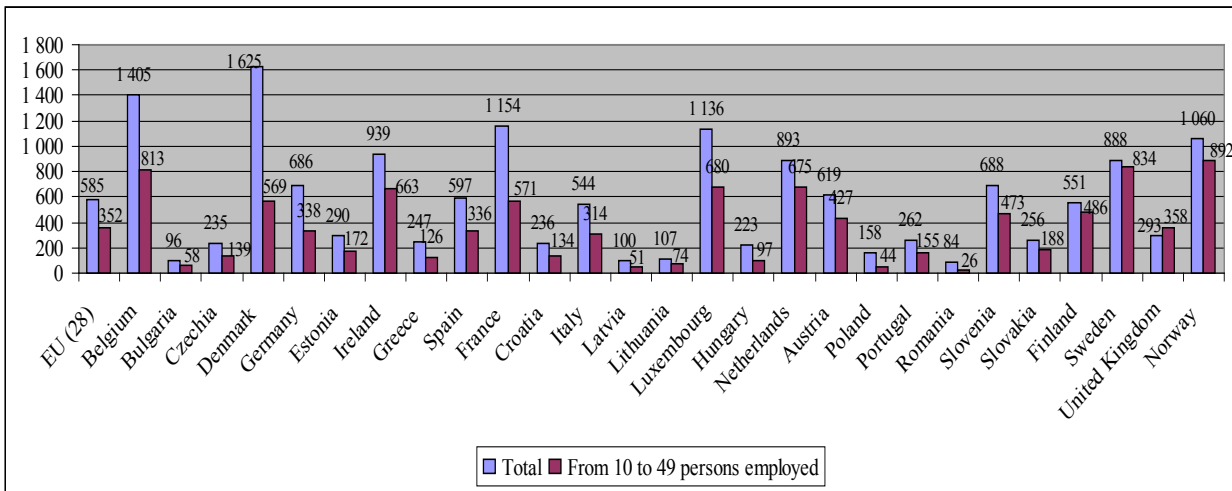

Fig. 3. Costs of small enterprises of the European Union for staff development in 2015, Euro/person

Source: developed by the author on the basis of 5

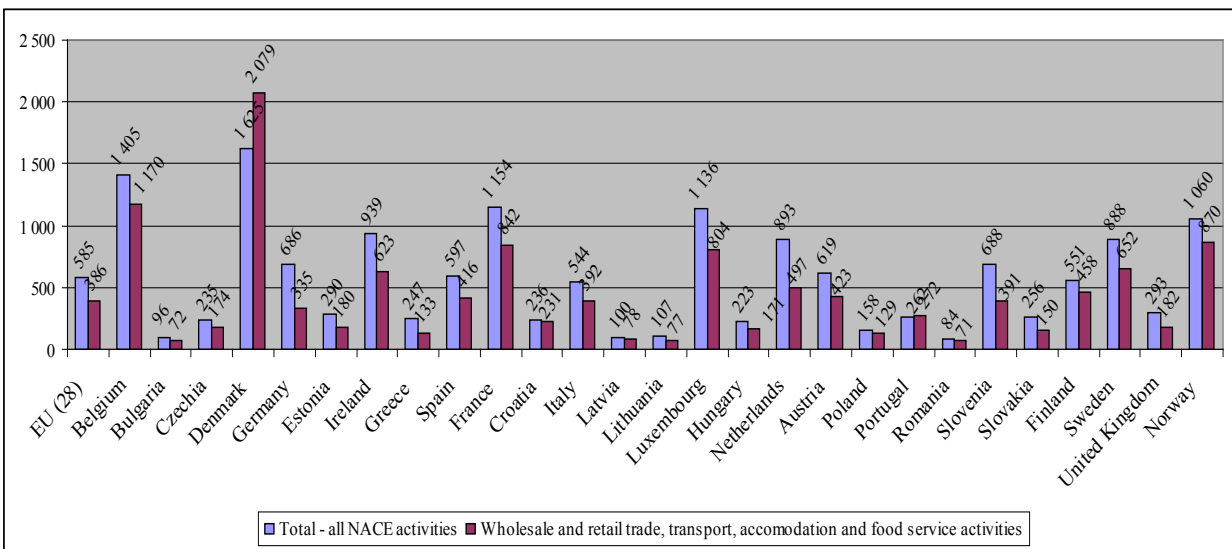

Fig. 4. Expenses of enterprises of the European Union countries that worked in the field of wholesale and retail trade, transport, accomodation, and food service activities for staff development in 2015, Euro/person

Source: developed by the author on the basis of 5

make such investments. The main reasons that small businesses do not offer their employees training and development program are the cost of training (43%) and the lack of access to suitable training options (34%) [1].

That is why, in our opinion, the main state measures to ensure the development of personnel of small enterprises of the food industry should be:

- 1) development of regulations on staff training and development;
- 2) organization of all-Ukrainian and international exhibitions (seminars) of food industry products;
- 3) development of the qualification system;
- 4) development of platforms for training and advanced training of employees;
- 5) grants, competitions for free training of employees (advanced training); vouchers for training; financ-

ing through the system of the public-private partnership; financing through the system of social partnership; application of the system of preferential taxation for enterprises;

6) explanatory work among enterprises on the need to improve the skills of employees;

7) awareness-raising programmers for companies on the principles and practices of social responsibility, including the use of international experience.

Conclusions. Thus, a critical analysis of the development of the personnel of small enterprises of the food industry in Ukraine and countries of the European Union in 2010–2015 has allowed identifying some trends: 1) the share of small enterprises in the EU that are engaged in the development of personnel is growing every year (in 2015, on average, their share was 69.3%, which is 7.2 p.p. more than in 2010 and 14.4 p.p. than in 2005); 2) the share of

enterprises in the European Union that have worked in the field of wholesale and retail trade, transport, accommodation, and food service activities, and engaged in personnel development is also growing annually; 3) in all countries, except the UK in 2015, the cost of small enterprises for personnel development is lower than the cost of medium and large enterprises (in Poland, the cost of personnel development of small enterprises is only 27.85% of the average cost of all enterprises for personnel development); 4) every year in Ukraine, the number of enterprises engaged in cor-

porate social responsibility is growing, 76.0% of which in 2018 implemented a policy of personnel development and working conditions, although the average monthly costs of enterprises for personnel development remain scanty; 5) in most countries, the main role in personnel development belongs to the state and enterprises. Despite the latter, it should be remembered that market relations require the support of competitiveness in relations between employees, which, in turn, should encourage them to self-education. Our further publications will be devoted to this problem.

References:

1. 57% of British SMEs don't offer staff training and development URL: <https://www.accountsandlegal.co.uk/small-business-advice/57-of-british-smes-don-t-offer-staff-training-and-development> (last accessed: 19.04.2019).
2. Chervinska T. Features of Staff Development in Terms of Innovative Changes. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/stvttp_2015_1_16.pdf (last accessed: 19.04.2019).
3. Chvevko D., Martyniuk N. Staff Development as a Factor for Increasing the Competitiveness of the Agricultural Enterprises. *Agrarian Economy*. 2015. Vol. 8, No 3-4. Pp. 73–82.
4. CSR Development in Ukraine : 2010-2018 / Compilers: Zinchenko A., Saprykina M. Kyiv : Publishing House «Euston», 2017. 52 p.
5. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (last accessed: 19.04.2019).
6. Expenditure on labor in 2014. Statistical bulletin. Kyiv : State Statistics Service of Ukraine, 2015. 65 p.
7. Gumenyuk K., Khachatrian V. Personnel development as a priority direction in the implementation of social responsibility of business. URL: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/10_133224.doc.htm (last accessed: 19.04.2019).
8. Petrova T. Professional development of employees: problems of staff incentives and employers' interest. *Ukraine : aspects of labor*. 2010. No 2. Pp. 26–34.
9. Trinko R., Nevinskaya G. Socialization of innovation activity: theoretical and methodological aspect. *Agrarian Economy*. 2014. Vol. 7. No. 3-4. Pp. 79–86.

РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті обґрунтована актуальність дослідження розвитку персоналу малих підприємств харчової промисловості в Україні та країнах Європейського Союзу та визначені основні економічні суб'єкти, які забезпечують розвиток персоналу малих підприємств харчової промисловості. На основі порівняльного аналізу ряду показників (частки малих підприємств, які займалися розвитком персоналу; частки підприємств, які працювали у галузі харчової промисловості, та займалися розвитком персоналу; витрат малих підприємств на підвищення кваліфікації персоналу; витрат підприємств, які працювали у галузі харчової промисловості, на підвищення кваліфікації персоналу) автором серед європейських країн були визначені країни-лідери та країни-аутсайди у здійсненні заходів з розвитку персоналу малих підприємств харчової промисловості. Крім того, на основі досліджених статистичних даних були виокремлені тенденції розвитку персоналу малих підприємств харчової промисловості в Україні та країнах Європейського Союзу. Критичний аналіз досвіду Європейських країн щодо втручання урядів у процеси розвитку персоналу підприємств, а також вище виокремлені тенденції розвитку персоналу, дозволили зробити висновок щодо необхідності державного регулювання означених процесів шляхом: розробки платформ з навчання та підвищення кваліфікації працівників; фінансування навчання працівників (підвищення кваліфікації) через систему державно-приватного та соціального партнерства; застосування системи пільгового оподаткування для підприємств, які здійснюють розвиток персоналу; розробки та впровадження просвітницьких програм з питань підвищення обізнаності компаній про принципи і практики впровадження соціальної відповідальності. Разом з тим, в статті зазначається, що непотрібно абсолютизувати роль держави у підвищенні кваліфікації персоналу, оскільки в умовах підвищеної конкуренції на товарних ринках власне підприємства мають бути зацікавлені у здійсненні розвитку персоналу, а також конкуренція між потенційними працівниками на ринку праці стимулює їх до саморозвитку.

Ключові слова: розвиток персоналу, витрати підприємств, підвищення кваліфікації персоналу, корпоративна соціальна відповідальність, малі підприємства, харчова промисловість.

РАЗВИТИЕ ПЕРСОНАЛА МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В статье обосновывается актуальность исследования развития малых предприятий пищевой промышленности Украины и Евросоюза и определены основные экономические субъекты, которые обеспечивают развитие малых предприятий пищевой промышленности. Основываясь на сравнительном анализе ряда индикаторов, автором среди европейских стран были определены страны-лидеры и страны-аутсайдеры в разработке мер по развитию персонала малых предприятий пищевой промышленности. Кроме того, на основе исследуемых статистических данных были выделены тенденции развития малых предприятий пищевой промышленности Украины и стран Евросоюза. Автор обосновал необходимость государственного регулирования в обеспечении развития персонала малых предприятий пищевой промышленности и предложил основные направления его реализации.

Ключевые слова: развитие персонала, расходы предприятий, повышение квалификации персонала, корпоративная социальная ответственность, малые предприятия, пищевая промышленность.

УДК 338.26:332.1

Ріщук Л.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Тараєвська Л.С.

кандидат економічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Rishchuk Liliia, Tarayevska Lesia

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті здійснено ідентифікацію та аналіз ризиків, що мають високу ймовірність виникнення та значний ступінь впливу на діяльність закладів вищої освіти. Обґрунтовано необхідність вжиття превентивних заходів щодо зменшення впливу визначених ризиків. Доведено доцільність формування та реалізації основних елементів стратегічного планування для навчальних закладів, а саме формування візії, місії, цінностей, стратегічних цілей та завдань у сфері надання освітніх послуг, науково-дослідницької роботи, міжнародної діяльності, студентського самоврядування тощо. Розглянуто міжнародний та вітчизняний досвід розроблення місії закладами вищої освіти, надано пропозиції щодо формулювання візії, місії та цінностей для Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Формування й реалізація основних елементів стратегічного планування дають можливість орієнтуватись на перспективу, раціонально використовувати наявні ресурси та розвивати місцеві фактори конкурентних переваг.

Ключові слова: стратегічне планування, заклад вищої освіти, ризики закладів вищої освіти, місія, візія, цінності закладів вищої освіти.

Постановка проблеми. Для того, щоб ефективно функціонувати в конкурентному ринковому середовищі, вища освіта як вид економічної діяльності, що представлена закладами вищої освіти, повинна бути далекоглядною, мати бажання та стимул сприймати зміни та запроваджувати їх. Саме тому розвиток закладів вищої освіти має здійснюватися на основі реалізації принципів стратегічного планування, які орієнтовані

на результат. Стратегічне планування – це необхідна умова забезпечення того, щоби діяльність у закладах вищої освіти була системною, орієнтувалась на перспективу, раціонально використовувала наявні ресурси та розвивала місцеві фактори конкурентних переваг, була максимально ефективною. Розвинуті муніципалітети світу сьогодні не роблять жодної дії, якщо вона не відповідає стратегії та не є кроком до її реалізації. Спо-

чатку слід скласти стратегію, а вже потім реалізовувати проекти та дії.

Досвід багатьох країн дає підстави зробити висновок, що планування є ключовим аспектом ефективної діяльності із забезпечення розвитку будь-якого господарюючого суб'єкта, зокрема навчальних закладів. Без використання стратегічного підходу дії ризикують бути частковими, неузгодженими та безрезультатними. Використання стратегічного планування дає змогу врахувати ці зміни та складнощі, а також забезпечує потребу досягнення певних цілей, результат досягнення яких хочуть бачити всі зацікавлені сторони, зокрема апарат управління, професорсько-викладацький склад, студентство, абітурієнти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомих результатів у дослідженні актуальних питань розроблення та впровадження основ стратегічного планування в систему освіти досягли провідні вчені, зокрема О. Алимов, В. Андрущенко, Т. Боголіб, М. Володькіна, Ю. Гончаров, І. Грищенко, М. Денисенко, С. Захарін, І. Ігнат'єва, І. Каленюк, О. Кухленко, В. Луговий, М. Мартиненко, А. Наливайко, В. Пастухова, М. Степко, І. Тарасенко, Л. Федулова, З. Шершньова, Л. Шульгіна. Слід також зазначити, що у розробленій Національній стратегії розвитку освіти на 2012–2020 рр. визначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного та духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [1].

Питання ризик-менеджменту в діяльності закладів вищої освіти висвітлено в працях таких авторів, як В. Дадалко, І. Каленюк, І. Новікова, Л. Сергєєва, А. Сбруєва, Т. Удовицька.

Ефективне функціонування закладів вищої освіти зумовлює необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості та конкурентоспроможності наданих послуг, уникнення ризиків, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних та соціокультурних умовах, їх інтеграцію в європейський та світовий освітній простір. Основним орієнтиром розвитку ЗВО має стати формування візії, місії, цінностей, стратегічних цілей та завдань у сфері надання освітніх послуг, здійснення науково-дослідницької роботи, міжнародної діяльності, студентського самоврядування тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ідентифікація ризиків в діяльності закладів вищої освіти, узагальнення підходів до формування місії вітчизняними та зарубіжними університетами, розроблення стратегічних елементів (візії, місії та цінностей) для Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками стратегічне планування почало активно застосовуватися в діяльності закладів вищої освіти. Воно стало тим інструментом, без якого неможливо зробити прогноз на майбутнє в умовах динамічного змінного

середовища, тобто в умовах невизначеності та ризику. У своїй діяльності заклади вищої освіти постійно стикаються з різноманітними ризиками в зовнішньому та внутрішньому середовищі, тому ефективне функціонування й розвиток таких закладів вимагають ідентифікації та аналізування потенційних ризиків.

Актуальними ризиками вітчизняних закладів вищої освіти є:

– ризик скорочення бюджетного фінансування, ступінь впливу якого відобразиться на матеріально-технічному забезпеченні закладу (якщо деякі столичні університети вирішують цю проблему за рахунок інших джерел фінансування, то для регіональних закладів це є перешкодою розвитку та нормального функціонування закладу);

– ризик невідповідності освітніх програм потребам ринку праці, що останнім часом стає все більш вираженим, оскільки багато випускників працюють не за спеціальністю;

– ризик скорочення кількості абітурієнтів, який є надзвичайно актуальним особливо для регіональних навчальних закладів (причинами настання такого ризику є несприятливі демографічні зміни в країні, доступність програм для навчання у зарубіжних ВНЗ, зростання порогового балу для вступу на окремі спеціальності тощо);

– ризик відсутності конкурентоспроможності закладів вищої освіти на глобальному ринку (високі ціни на навчання в престижних вітчизняних закладах та постійне їх підвищення стимулюють абітурієнтів вступати до іноземних ВНЗ);

– ризик нестачі практичного досвіду та недостатньої кваліфікації викладачів;

– ризик низької компетентності випускників;

– ризик втрати ліцензії закладом.

Зклади вищої освіти повинні розробляти систему превентивних заходів, вжиття яких спрямоване на зниження ймовірності настання вищезазначених ризиків та мінімізацію ступеня їхнього впливу в процесі навчальної, науково-дослідницької, міжнародної діяльності.

Неперервні зміни в зовнішньому середовищі закладів вищої освіти спонукають до впровадження стратегічного планування та інших організаційно-управлінських інновацій в роботі організації, тому подальший розвиток навчальних закладів потребує визначення їх бачення, розроблення місії, формулювання стратегічних напрямів розвитку та цінностей.

Необхідність адаптації українських ЗВО до складних умов реформування економіки зумовила активізацію інтересу менеджменту до вироблення стратегій управління системою вищих навчальних закладів, оскільки без виявлення перспектив та прогнозування майбутніх тенденцій розвитку практично неможливо виробити тактичні заходи у складних ринкових умовах. Вироблення стратегії – це, по-перше, отримання певного уявлення про майбутній розвиток системи вищих навчальних закладів, а по-друге, активне використання для досягнення цих цілей сучасних методів управління, що забезпечують певну збалансованість та майбутні напрями її розвитку [2].

Провівши дослідження провідних закордонних ВНЗ, таких як Гарвардський університет (Harvard University), Каліфорнійський технологічний інститут (California Institute of Technology, CalTech), Оксфордський університет (University of Oxford), Кембридж (University of Cambridge), Массачусетський технологічний інститут (Massachusetts Institute of Technology, MIT), Стенфорд (Stanford University), Принстон (Princeton University), Берклі (University of California Berkley), Імперський коледж Лондона (Imperial College London, ІК Лондон), щодо наявності розроблених елементів стратегічного планування (табл. 1), можемо зробити висновок, що під час формування місії перш за все враховуються основні цілі діяльності, поєднання освітньої та наукової діяльності, формування громадянської позиції, системи цінностей та культури, трансфер інноваційної діяльності (знань, компетенцій, технологій тощо) у сферу економіки регіону, країни, світу, підтримка (наукове забезпечення) сталого розвитку суспільства, участь у розв'язанні місцевих, регіональних та глобальних екологічних проблем.

Стосовно українських навчальних закладів, то для аналізування їх стратегічних елементів ми вибрали Український католицький університет, Національний університет «Львівська політехніка», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». Місії цих університетів подані в табл. 2.

Отже, кожен з аналізованих закладів у сформованій місії відображає пріоритетні напрями діяльності та намагається ідентифікувати себе в ринковому середовищі.

З урахуванням всього вищезазначеного робоча група кафедри менеджменту і адміністрування виступила ініціатором формування стратегічних елементів, а саме візії, місії та цінностей Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу задля формування конкурентних переваг та позиціонування університету на ринку освітніх послуг.

Візія ІФНТУНГ – це унікальний на теренах України та визнаний науковою спільнотою дослідницький університет з високим рівнем підготовки фахівців та потенціалом проведення науково-дослідної роботи в нафтогазовій галузі та суміжних секторах економіки, що інтегрується у світовий освітній, науковий та культурний простір, відкритий до співпраці, креативних ідей, інноваційних проєктів, розвитку студентів, науково-педагогічних працівників та співробітників відповідно до сучасних потреб суспільства та вимог зацікавлених сторін.

Діяльність ІФНТУНГ спрямована на виконання таких місій:

- підготовка висококваліфікованих фахівців для потреб паливно-енергетичного комплексу та сталого розвитку;
- наближення освітнього процесу до сучасних потреб на засадах неперервної, індивідуальної та дуальної освіти;
- здійснення діяльності в національному та міжнародному освітньо-науковому просторі;
- забезпечення розвитку потенціалу студентів, науково-педагогічних працівників та співробітників, а також їх можливостей щодо самореалізації в процесі спільної наукової, інноваційної та організаційної діяльності;
- забезпечення якості інфраструктури та створення комфортних умов для навчання й роботи;
- гармонізація зусиль освіти, науки, бізнесу, влади, громади для підвищення конкурентоспроможності та якості підготовки фахівців.

Таблиця 1

Місії зарубіжних університетів

Назва університету	Місія університету
Гарвард (Гарвард коледж) (Harvard University) [3]	Надання освіти громадянам та лідерам суспільства, чому слугує наша переконаність у перетворювальній силі вільних мистецтв та природничо-наукової освіти. Підтримка сталого розвитку суспільства, збереження оточуючого середовища.
Каліфорнійський технологічний інститут (Caltech) [4]	Розширення знань і служіння благу суспільства шляхом інтеграції наукової та освітньої діяльності університету. Створення та підтримка оточуючого середовища для себе та інших.
Оксфорд (University of Oxford) [5]	Служіння благу суспільства шляхом розширення знань та вдосконалення розуміння світу в процесі навчання й наукових досліджень.
Кембридж (University of Cambridge) [6]	Здійснення освітньої та наукової діяльності на найвищому міжнародному рівні досконалості, інноваційне партнерство з бізнесовою громадою, благодійними фундаціями та закладами охорони здоров'я. Турбота про сталий розвиток та збереження оточуючого середовища.
Массачусетський технологічний інститут (MIT) [7]	Розвиток знань та надання освіти студентам у галузі природничих наук, інформаційних технологій та в інших сферах, що слугуватимуть благу нації та всього світу у XXI столітті.
Стенфорд (Stanford University) [8]	Бути лідером та першовідкривачем у пошуку кращих шляхів надання якісної освіти.
Принстон (Princeton University) [9]	Досягнення найвищого рівня досконалості у здобутті та поширенні нових знань, а також вдосконаленні розуміння світу.
Берклі (University of California Berkley) [10]	Викладання, дослідження та служіння суспільству, що відображає нашу прихильність до критичного осмислення дійсності, відкритих дискусій, досліджень та інновацій, наше глибоке прагнення до вдосконалення світу.
Імперський коледж Лондона (Imperial College London, ІК Лондон) [11]	Досягнення найвищої досконалості в дослідженнях та освітній діяльності в галузі природничих наук, інженерії, медицини та бізнесу на благо суспільства.

Формування місії університетами України

Назва університету	Місія університету
Український католицький університет [12]	Український католицький університет є відкритою академічною спільнотою, яка живе східнохристиянською традицією та виховує провідників суспільства, професіоналів для служіння в Україні та за її межами в ім'я слави Божої, спільного блага й людської гідності.
Національний університет «Львівська політехніка» [13]	Національний університет «Львівська політехніка» є закладом вищої освіти, який бере участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку України через формування людського капіталу, надання високоякісних освітніх послуг та реалізацію інноваційних наукових досліджень відповідно до сучасних потреб економіки та вимог зацікавлених сторін, поширення наукових знань, культурно-просвітницьку діяльність, збереження та примноження кращих традицій університетської освіти.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка [14]	Перетворення університету на дослідницький заклад і головний навчально-науковий центр України з підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації. Університет нового типу покликаний виконувати завдання, визначені в Програмі економічних реформ України на 2010–2014 рр., щодо підвищення конкурентоспроможності української освіти та її інтеграції в єдиний європейський освітній простір.
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» [15]	Здійснення вагомого внеску в суспільний розвиток через дослідження, генерування нових знань, їх поширення та підготовку конкурентних фахівців і креативних особистостей.
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя [16]	Створення умов для надання якісної сучасної освіти через вільне творче навчання та наукові дослідження відповідно до суспільних потреб, зумовлених розвитком Української держави, науки, економіки та культури, а також глобальних процесів розвитку людської цивілізації.
Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» [17]	Слід разом іти до вершин професійної досконалості та життєвого успіху кожного заради процвітання України шляхом забезпечення розвитку потенціалу та можливостей самореалізації студентів, науково-педагогічних працівників та співробітників у процесі їх спільної освітньої, наукової, інноваційної та організаційної діяльності; підготовка визнаних в Україні та за її межами фахівців-професіоналів нового покоління, а саме лідерів у сфері економіки, підприємництва, менеджменту, обслуговування, харчових та інформаційних технологій.

Інструментами реалізації місії та стратегічних цілей університету є його цінності. Цінності відображають принципи, якими керується університет, та переконання, які поділяють його співробітники.

Цінності ІФНТУНГ такі:

- гнучкість освітньої діяльності;
- готовність до змін;
- відкритість, співпраця та партнерство;
- професіоналізм;
- креативність та інноваційність;
- полікультурність;
- корпоративність та соціальна відповідальність;
- збереження та розвиток традицій;
- демократія, національна свідомість та активна громадська позиція;

– вимога якості, справедливості, ефективності освітньої та наукової діяльності.

Висновки. Таким чином, розвиток навчального закладу може бути успішним тільки на основі реалізації задекларованих напрямів діяльності, комплексного використання принципів стратегічного планування, в процесі якого формується та реалізується стратегія розвитку з урахуванням стратегічних напрямів діяльності університету, таких як надання освітніх послуг, науково-дослідна робота, міжнародна діяльність та студентське самоврядування. Стратегічне планування вищим навчальним закладом має здійснюватися на основі розгляду закладу як відкритої, складної та динамічної соціально-економічної системи, яка постійно змінює свої характеристики, отже, змінює конкурентну позицію на ринку освітніх послуг.

Список літератури:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. URL: https://www.nats_strategia (дата звернення: 21.01.2019).
2. Романова І. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения. Ульяновск : Средневолжский научный центр, 2005. 324 с.
3. Harvard College. Mission Statement. URL: <https://college.harvard.edu/about/history> (дата звернення: 28.01.2019).
4. California Institute of Technology (CalTech). Mission Statement. URL: <http://www.caltech.edu/content/mission-statement> (дата звернення: 28.01.2019).
5. University of Oxford. Strategic plan 2013–2018. URL: <http://www.ox.ac.uk/about/organisation/strategic-plan> (дата звернення: 28.01.2019).
6. University of Cambridge. The University's mission and core values. URL: <https://www.cam.ac.uk/about-the-university/the-universitys-mission-and-core-values> (дата звернення: 31.01.2019).
7. Massachusetts Institute of Technology (MIT). Mission. URL: <https://www.web.mit.edu/facts/mission.html> (дата звернення: 31.01.2019).

8. Stanford University. Stanford's Mission. URL: exploreddegrees.stanford.edu/stanfordsmission (дата звернення: 31.01.2019).
9. Princeton University. About Princeton. URL: <http://www.princeton.edu/main/about> (дата звернення: 31.01.2019).
10. University of California Berkley. About Berkley. Principles of Community. URL: <http://www.berkeley.edu/about> (дата звернення: 31.01.2019).
11. Imperial College London. Strategy 2015–2020. URL: <http://www.imperial.ac.uk/strategy> (дата звернення: 31.01.2019).
12. Стратегія 2020 Українського Католицького Університету. URL: <https://ucu.edu.ua/photogallery/strategiya-2020> (дата звернення: 07.02.2019).
13. Стратегія розвитку 2017–2020 Національного університету «Львівська політехніка». URL: library.lp.edu.ua/uk/strategiya-rozvytku-2017-2020 (дата звернення: 07.02.2019).
14. Програма розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2012–2020 рр. URL: http://www.program.Univ_2020 (дата звернення: 07.02.2019).
15. Стратегія розвитку ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана». URL: [http://www.strategy_kneu\(2\)](http://www.strategy_kneu(2)) (дата звернення: 07.02.2019).
16. Стратегія та концепція розвитку Тернопільського національного технічного університету. URL: http://www.TNTU_Strategy_2020 (дата звернення: 07.02.2019).
17. Стратегія розвитку ПУЕТ на 2017–2022 рр. URL: puet.edu.ua/.../strategiyi_rozvytku_puet_na_2017-2022 (дата звернення: 07.02.2019).

К ВОПРОСУ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИДЕНТИФИКАЦИИ РИСКОВ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

В статье осуществлены идентификация и анализ рисков, имеющих высокую вероятность возникновения и значительную степень влияния на деятельность высших учебных заведений. Обоснована необходимость принятия превентивных мер по уменьшению влияния определенных рисков. Доказана целесообразность формирования и реализации основных элементов стратегического планирования для учебных заведений, а именно формирования видения, миссии, ценностей, стратегических целей и заданий в сфере предоставления образовательных услуг, научно-исследовательской работы, международной деятельности, студенческого самоуправления и т. д. Рассмотрен международный и отечественный опыт разработки миссии высшими учебными заведениями, предложены предложения по формулированию видения, миссии и ценностей для Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа. Формирование и реализация основных элементов стратегического планирования дают возможность ориентироваться на перспективу, рационально использовать имеющиеся ресурсы и развивать местные факторы конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: стратегическое планирование, учреждение высшего образования, риски высших учебных заведений, миссия, видение, ценности высших учебных заведений.

TO THE ISSUE OF RISK IDENTIFICATION PERFORMANCE AND USE OF ELEMENTS OF STRATEGIC PLANNING IN UKRAINE'S HIGHER EDUCATION STAFF

The article identifies and analyzes the risks that have a high probability of occurrence and a significant degree of influence in the activities of higher education institutions. The necessity of developing a system of preventive measures aimed at reducing the probability of occurrence of identified risks and minimizing the degree of their influence in the process of educational, research and international activity is substantiated. The necessity of forming and realization of the main elements of strategic planning is proved: the formation of a vision, mission, values, strategic goals and tasks in the field of providing educational services, research work, international activity, student self-government, etc. The international and national experience of forming a mission with higher education institutions is considered, namely, the University of Oxford, University of Cambridge, Massachusetts Institute of Technology, University of Cambridge, Harvard University of Technology, MIT, Stanford University, Princeton University, University of California, Berkley, Imperial College London, as well as leading universities of Ukraine. It is determined that each of them in the formed mission reflects the priority directions of activity and tries to identify itself in the market environment. The proposals and the formulation of the vision, mission and values for the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas were made. It is proved that the development of an educational institution can only be successful on the basis of implementation of the declared directions of activity, the integrated use of the principles of strategic planning in the process of which a development strategy is developed and implemented taking into account the strategic alternatives of the university's activities. It is they who can form competitive advantages and promote the strengthening of competitive positions both in the domestic and foreign markets. It is the formation and implementation of the main elements of strategic planning that allows us to focus on the perspective, rational use of available resources and develop local factors of competitive advantage.

Key words: strategic planning, institution of higher education, risks of institutions of higher education, mission, vision, values of institutions of higher education.

Савіцький А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарної
та загальноекономічної підготовки,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Savitskyi Andrii

Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute

АКТИВІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА УМОВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ

У статті наведено актуалізацію питань активізації експортної спрямованості підприємства за умов розвитку ринкових відносин, інтеграційних процесів та трансформаційних змін економіки. Виділено значення зовнішньоекономічної діяльності та інтенсифікації експортних операцій у підвищенні прибутковості підприємства. Наведено перешкоди та позитивні аспекти подолання технічних бар'єрів в торгівлі між Україною та ЄС як одного з інструментів трансформаційних змін на вітчизняному ринку. Згруповано критерії активізації експортної спрямованості вітчизняних підприємств в рамках посилення технічного регулювання за правилами ЄС та основних тенденцій інтеграції. Окремо виділено значення представлених критеріїв формування структури прибутковості підприємства, а також обґрунтовано значення таких інноваційних інструментів моніторингу зовнішнього ринку, як Європейське інноваційне табло, Іннобарометр.

Ключові слова: експортна спрямованість, інтеграційні процеси, критерії, вимоги, підвищення прибутковості.

Постановка проблеми. Сьогодні, за умов динамічного розвитку ринкових відносин, співробітництва України із СОТ та формування структури зовнішньої торгівлі в рамках Зони вільної торгівлі «плюс» (ЗВТ+), вітчизняним промисловим підприємствам важливо досліджувати всі питання ринкових трансформацій та інституційних перетворень, що викликані інтеграційними процесами. Не винятком і те, що задля підвищення прибутковості вітчизняний виробник повинен враховувати низку вимог та критеріїв зовнішнього середовища, які дадуть змогу скоординувати їх виробничі програми так, щоб активізувати експортну спрямованість та досягти додатних фінансових результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу здійснення зовнішньоторговельної діяльності за умов ЗВТ+, розвитку інтеграційних процесів та підвищення прибутковості вітчизняних суб'єктів господарювання досліджені в роботах таких вчених, економістів та дослідників, як Т.П. Богдан, Г.В. Дугінець, Л.М. Іванов, О.І. Маслак, С.Н. Писарюк, С.В. Козьяков, Г.Б. Тітаренко, Л.М. Федулова, Р.І. Ванічкова. Проте невирішеними частинами загальної проблеми залишаються визначення й групування загальних критеріїв та вимог до активізації експортної спрямованості підприємства, а також характеристика їх впливу на прибутковості підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування критеріїв та вимог до активізації ек-

спортної спрямованості підприємства щодо впливу інтеграційних процесів до ЄС та їх значення у підвищенні прибутковості.

Виклад основного матеріалу. Якщо звернути увагу на особливості формування сучасної структури прибутковості підприємства за умов розвитку ринкових відносин та посилення інтеграційних процесів, то слід відзначити, що для керівника суб'єкта ЗЕД вже недостатньо орієнтуватись лише на окремі складові сформованої ним експортної стратегії розвитку. Перш за все це пов'язане з тим, що разом з різноекторністю експортних операцій надаються інші варіативні можливості акумуляції фінансових коштів та їх трансформування в прибуток. З огляду на це кожна варіативна можливість залучення фінансових ресурсів може по-різному проявлятися у процесі визначення складових та елементів структури прибутковості експортно орієнтованого підприємства як за рівнем, так і за функціональним характером її формування.

З огляду на це важливим інструментом, який доцільно використати для характеристики сучасних тенденцій ЗЕД та формування структури прибутковості підприємства, є групування критеріїв та вимог до активізації експортної спрямованості за окремими рівнями її функціонування. О.І. Маслак, М.В. Маслак та О.О. Безручко у своїх дослідженнях виділяють окремі рівні сприятливості критеріїв стабілізуючого та вирівнювального розвитку у вищенаведених питаннях:

- високий рівень, якому відповідає розвиваючий функціональний характер;
- достатній рівень, якому відповідає стабілізуючий функціональний характер;
- задовільний рівень, якому відповідає адаптивний функціональний характер [4, с. 179].

На думку автора, високим рівнем сприятливості у формуванні структури прибутковості підприємства повинні характеризуватися ті критерії, які пов'язані з економічними умовами активізації експортної діяльності, достатнім та задовільними – законодавчими та інституційними. Насамперед це пов'язане з тим, що отримання прибутку підприємства та підвищення прибутковості здебільшого залежать від продуманого та прорахованого бізнес-плану, кошторису витрат, організації та результативності управлінських процесів згідно з тими можливостями та ресурсами, якими володіє сам суб'єкт господарювання.

Отже, задля виділення впливу окремих груп критеріїв активізації експортної орієнтованості на формування структури прибутковості вітчизняного виробника слід зосередити увагу на тому, що ЗВТ+ практично повністю лібералізує торгівлю між Україною та ЄС, окрім деяких товарів, для яких надається термін від трьох до семи років. Як зазначає Європейська Комісія, Україна та ЄС повинні скасувати 99,1% мит. Відповідно, такий відносний рівень інтегрованості України до структур ринку ЄС передбачає необхідність становлення належної регуляторної політики, оскільки після зниження ставок мит єдиною перешкодою активізації експортних операцій вітчизняних підприємств складуть нетарифні бар'єри [2, с. 6–11; 5, с. 11].

Сьогодні для вирішення окресленої проблематики в діяльності суб'єкта ЗЕД важливою має стати співпраця з ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», на яке, згідно із Законом України про стандартизацію, покладено функцію здійснення регуляторної політики. Як незалежний неурядовий національний орган з питань стандартизації зазначена організація вже отримала підтвердження свого членства в Міжнародній організації зі стандартизації (ISO) [5, с. 11; 6; 9; 7] та актуалізує безліч питань розвитку зовнішньої торгівлі й формування структури прибутковості окремого підприємства. Зокрема, це стосується тих перешкод, які є вирішальними в продукуванні продукції за міжнародними вимогами та нормами виробництва ЄС, стимулюванні вітчизняного експорту:

- застарілість технологій, недостатній рівень кадрів для підвищення якості продукції;
- використання короткострокових вкладів, що послаблюють можливості розширення ринків збуту та створюють труднощі у визначенні найбільш перспективних;
- наявність значних процедурних перепон для виходу підприємств на ринок ЄС та здійснення експортних операцій;
- нестача фінансових ресурсів для модернізації технічних та регуляторних норм, стандартів та вимог до оцінювання відповідності [1, с. 9–10, 21; 5, с. 14–16].

Позитивними тенденціями подолання технічних бар'єрів в торгівлі між Україною та ЄС, які визначають подальші критеріальні вимоги до посилення вітчизняного експорту та підвищення прибутку підприємств, є:

- поглиблення інтеграційних процесів у структурі ринку ЄС та зміцнення конкурентних позицій на основі визнання системи технічного регулювання України на європейському рівні;
- зосередження більшої уваги національного законодавства на технічних бар'єрах у торгівлі в режимі імпорту та окремих вимог до оцінювання відповідальності в розрізі життєвого циклу продукції;
- здійснення ЗЕД підприємств згідно з директивою «Нового підходу» ЄС щодо гармонізації технічних регламентів;
- формування структури системи технічного регулювання в Україні за вимогами ЄС [3, с. 15–26; 10].

Згідно з табл. 1 наведені критерії та вимоги до активізації експортної спрямованості вітчизняних підприємств в рамках посилення технічного регулювання за правилами ЄС визначають його системну модель, яка у загальній структурі прибутковості безпосередньо стосується відповідності виробничого процесу сучасним європейським вимогам якості та нормам покрокового продукування. Важливим є те, що зазначені критерії та вимоги можуть бути об'єднані в цілісну та взаємозалежну систему, яка базується на такому логічному та послідовному зв'язку, як «виробник – державні органи та інституції – приватний сектор – ринок – споживач». На думку автора, слід вважати, що становлення зазначеної моделі технічного регулювання не тільки дасть змогу працювати щодо активізації експорту за чіткими умовами, але й сприятиме спрощенню невизначених питань регулювання вимог до виробництва продукції європейської якості. Перш за все це пришвидшить обіг безпечної продукції на ринку ЄС, дасть змогу зміцнити конкурентні позиції, обмежить державне втручання у вибір сегментів збуту, постачання ресурсів та здійснення обсягів продажів. В результаті експортно орієнтоване підприємство буде повністю усвідомлювати виявлені структурні можливості внутрішнього та зовнішнього середовищ, забезпечувати умови отримання прибутку та підвищення прибутковості.

У табл. 1 наведено критерії та вимоги до активізації експортної спрямованості вітчизняних підприємств в рамках посилення технічного регулювання за правилами ЄС.

Згідно з табл. 1 слід додати, що достатній та високий рівні сприятливості критеріїв стабілізуючого та вирівнювального розвитку у вищенаведених питаннях стосуються технологічних процесів виробництва, модернізації, впровадження НТП та підписання довгострокових контрактів.

Дієвий інструментарій таких процесів мають скласти директива «Нового підходу» та стандарти ЄС, технічна документація, акредитація органів з оцінювання відповідності, маркування продукції знаком європейської якості [3, с. 21].

Критерії та вимоги до активізації експортної спрямованості вітчизняних підприємств в рамках посилення технічного регулювання за правилами ЄС*

Група/ підгрупа**	Критерій	Вимоги до активізації експортної діяльності підприємства	Рівень, характер прояву та місце у формуванні структури прибутковості підприємства	
			Рівень/характер прояву	Функціональний характер
<i>Критерії стабільного розвитку**</i>				
Законодавчі**	Посилення уваги на технічних бар'єрах торгівлі в режимі імпорту	– Обмеження, що вказані в Угоді про технічні бар'єри в торгівлі СОТ; – заборона імпорту певних товарів та отримання дозволу для імпорту.	Задовільний/ розвиваючий	Маркетинговий блок
	Модернізація структури системи технічного регулювання в Україні за вимогами ЄС	Здійснення виробництва продукції за вимогами законодавчо-правових актів України, технічних регламентів та порядку контролю органів ринкового нагляду за відповідністю продукції встановленим вимогам ЄС.	Високий/ адаптивний	Функціональний блок
Інституційні**	Здійснення ЗЕД підприємств згідно з директивою «Нового підходу» ЄС	– Долучення до розроблення стандартів незалежними органами зі стандартизації з мінімальним втручанням держави; – оцінювання відповідності державою та органами приватної форми власності як загалом, так і в розрізі етапів виробництва.	Достатній/ стабілізуючий	Функціональний блок
<i>Критерії вирівнювального розвитку**</i>				
Економічні**	Використання у виробництві продуктів НТП	– Купівля та оренда новітніх технологій задля відповідності вітчизняних норм виробництва європейським**; – досягнення кращих якісних характеристик продукції**.	Високий/ розвиваючий	Інноваційний блок
	Підвищення людського капіталу	– Закордонне стажування та обмін досвідом**; – підвищення кваліфікації шляхом залучення до виробництва незалежного іноземного конструктора**.	Задовільний/ адаптивний	Ресурсний блок
	Підписання довгострокових контрактів	– Пошук альтернативних варіантів збуту продукції на основі зменшення ціни та збільшення обсягів виробництва**; – отримання прибутку від експорту за рахунок економії на масштабах**.	Достатній/ стабілізуючий	Маркетинговий блок
Законодавчі**	Подолання процедурних перепон здійснення експорту	Співпраця підприємств з митними органами, органами міського самоврядування та облдержадміністрацією**.	Задовільний/ адаптивний	Функціональний блок
Інституційні**	Фінансування модернізації технічних та регуляторних норм, стандартів та оцінки відповідності	Власний вклад у державні програми та їх інвестування щодо гармонізації технічних та регуляторних норм, стандартів та процедури оцінювання відповідності згідно зі специфікою роботи підприємства**.	Задовільний/ адаптивний	Функціональний блок

* складено, обгрунтовано автором на основі джерел [1, с. 9–10, 21; 3, с. 15–26; 4, с. 179; 2, с. 11; 5, с. 11; 9; 7; 10]

** запропоновано автором

У процесі дослідження вищевикладеного неодноразово була акцентована увага на внутрішньому середовищі підприємства, що характеризує можливості до продукування продукції в розрізі якісної роботи його основних етапів. Через це наступну групу критеріїв, яку важливо виділити в активізації експортної орієнтованості підприємства та формуванні структури його прибутковості, слід описувати через мікроекономічні процеси та їх ринковий зв'язок. В цьому разі головними проблемами є вихід вітчизняного виробника на зовнішній ринок та результативність продажу на ньому.

На думку Р.І. Ванічкової, сучасні процеси функціонування підприємства та запуску його виробництва є значно ускладненими. Це пояснюється тим, що разом з плануванням, передбаченням кількості ресурсів, сировини та матеріалів, транспортуванням та митними формальностями під час виходу суб'єкта господарювання на зовнішній ринок необхідно розмежовувати вимоги до замовлення та виробництва [14, с. 107].

Отже, базовим орієнтиром, на який покладається сучасний виробник, є ринковий попит. Динаміка ринкового попиту ретельно відстежується в процесі здійс-

снення маркетингових досліджень та сигналізує про необхідність внесення змін в обсяги замовлення ресурсів, вкладу витрат та планування виробництва подальшого періоду.

З огляду на це ринковий взаємозв'язок мікросередовища підприємства та характер його експортної активності слід розглядати щодо роботи над зміцненням конкурентних позицій, вирішення дискусійних

питань з постачальниками, споживачами та інституційними одиницями зовнішнього середовища, які надають послуги для здійснення ЗЕД (банки, страхові компанії, рекламні агентства, консалтингові служби та інформаційні структури) [8, с. 121–122].

Питання технології розгортання етапів виробництва та замовлення необхідних ресурсів досить тісно переплітаються з інфраструктурними змінами підпри-

Таблиця 2

Критеріальні вимоги мікросередовища та ринку до активізації експортної спрямованості вітчизняних підприємств в рамках інтеграції до ЄС*

Група/ підгрупа**	Критерій	Вимоги до активізації експортної діяльності підприємства	Інструментарій та місце представлення у формуванні структури прибутковості	
			Інструментарій	Місце
<i>Критерії стабілізуючого розвитку**</i>				
Критерії мікросередовища	Ефективність замовлення ресурсів	– Відповідність якісних характеристик готових виробів стандартам ЄС; – фіксованість витрат на транспортування, митні формальності та організацію робочого місця; – стабільність постачання та скорочення посередників під час замовлення.	– Стандарти ЄС; – технічна документація; – оцінювання відповідності.	Інноваційний, маркетинговий та ресурсний блоки
	Ефективність розгортання етапів виробництва	Дотримання обмеженості витрат на купівлю ресурсів, сировини та матеріали, їх оброблення та набуття досвіду в технології виробництва продукції на експорт.	Побудова економіко-математичної моделі прогнозування витрат на виробництво експортної продукції**.	Функціональний та ресурсний блоки
Ринкові критерії	Орієнтація на конкурентів	– Завоювання частки ринку шляхом нецінової конкуренції; – горизонтальна інтеграція з партнерами цільового ринку; – підвищення якості продукції власних торгових марок і брендів.	Використання конкурентних переваг у розрізі окремих видів продукції*.	Маркетинговий блок
	Орієнтація на споживачів	– Утворення робочої групи або створення маркетингового відділу**; – підтримка контактів з постійними клієнтами та споживачами**.	– Маркетингові заходи; – покращення сервісу, знижки.	Маркетинговий блок
	Орієнтація на контактні аудиторії	Налагодження вигідних взаємовідносин із банками, страховими компаніями, рекламними агентствами, консалтинговими службами, ЗМІ.	– Програми фінансування та страхування**; – інформація про продукцію**.	Функціональний блок
<i>Критерії вирівнювального розвитку**</i>				
Інноваційні критерії	Використання структурних фондів ЄС для фінансування виробництва	– Позитивна динаміка платоспроможності, ліквідності обігових коштів, кредитоспроможності та окупності фінансових ресурсів у часі**; – наявність відповідного людського капіталу для забезпечення розроблення інноваційних програм**.	Побудова економіко-математичної моделі прогнозування періодів отримання прибутку від експорту**.	Функціональний та ресурсний блоки
	Долучення до проекту INNO-Metrics	– Відкритість статистичної інформації про діяльність підприємства для потенційних партнерів ЄС; – створення проекту моделі залучення інвестицій для представлення її потенційному партнеру з ЄС.	– Європейське інноваційне табло (European Innovation Scoreboard, EIS); – Іннобарометр (Innobarometer).	Функціональний та ресурсний блоки
	Збереження та посилення спеціалізації	– Співробітництво з місцевими виробничими кластерами щодо експорту; – участь фахівців підприємства в проектах науково-дослідних інститутів.	Представлення власних НДКР, що забезпечують конкурентну перевагу підприємству на ринку ЄС**.	Функціональний блок

* складено, обґрунтовано автором на основі джерел [3, с. 21; 8, с. 121–122; 13, с. 23–24; 12, с. 73; 11; 14, с. 107]

** запропоновано автором

емства. Найбільш актуальними змінами, які повинен брати до уваги кожен виробник, а особливо тоді, коли йдеться про розширення експортних ринків збуту та обсягів продажів, є впровадження інноваційних продуктів. Актуальність інновацій як критерія активізації експортної спрямованості та отримання можливостей продукувати більш якісну продукцію за вимогами стандартів ЄС, сприяючи підвищенню прибутковості, полягає в такому.

1) Долучення до використання Структурних фондів ЄС задля розроблення інноваційної політики виробництва експортної продукції та фінансування структурних перетворень на підприємстві.

2) Долучення до проекту INNO-Metrics як визначення джерел та моделей інноваційної активності в економіці та формування експортної стратегії розвитку підприємства за допомогою використання таких двох інструментів:

– Європейське інноваційне табло (European Innovation Scoreboard, EIS), що дає змогу моніторити статистичну інформацію про наявні та результативні інновації на підприємствах країн Європи;

– Іннобарометр (Innobarometer), що дає змогу здійснити пошук інвесторів та потенційних партнерів у країнах – членах ЄС.

3) Збереження спеціалізації вітчизняних експортерів шляхом співробітництва місцевих виробничих кластерів через використання нових інноваційних про-

дуктів та інтелектуального розвитку науково-дослідницьких інститутів [11; 12, с. 73; 13, с. 23–24].

У табл. 2 наведено критеріальні вимоги мікросередовища та ринку до активізації експортної спрямованості підприємства в рамках інтеграції до ЄС.

За результатами досліджень, які представлені в табл. 2, слід виділити те, що під час формування структури прибутковості підприємства на основі активізації його експортної спрямованості необхідно використати низку інструментів щодо здійснення робіт з проектування параметрів продукції, ефективного замовлення ресурсів, оцінювання ринкової ситуації та безпосередньо розгортання окремих етапів виробничого процесу.

Висновки. Таким чином, з набуттям повноправного членства в СОТ та прискоренням інтеграційних процесів в рамках створення ЗВТ+ для вітчизняних виробників відкрились нові можливості щодо використання необхідних інструментів, які дають змогу досліджувати ринок ЄС задля залучення інвестицій, активізації експортної спрямованості та формування довгострокових партнерських зовнішньоторговельних відносин. Важливою у цих питаннях має стати готовність українських промисловців належним чином будувати економіко-математичні моделі ефективного розвитку партнерських відносин щодо здійснення ЗЕД, надання достовірної статистичної інформації про діяльність та платоспроможність підприємства, його кредитну історію та виробничий потенціал.

Список літератури:

1. Богдан Т.П. Зона вільної торгівлі України з ЄС: нові правила, ризики та можливості. *Фінанси України*. 2018. № 10. С. 7–28.
2. Дугінець Г.В., Тронько В.В. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС: реалії і перспективи. *Економічний часопис XXI ст.* 2015. № 155(11–12). С. 10–13.
3. Іванов Л.М., Янушевич Д.О. Технічні бар'єри у міжнародній торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 2(85). С. 15–31.
4. Маслак О.І., Маслак М.В., Безручко О.О. Фактори розвитку трансферу технологій машинобудівного підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 5(179). С. 177–181.
5. Мельник Т.О., Пугачевська К.І. Потенціал ринку ЄС для українських експортерів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 2(91). С. 5–19.
6. Офіційний сайт ДП «УкрНДНЦ». URL: <http://uas.org.ua/ua> (дата звернення: 03.03.2019).
7. Офіційний сайт Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). URL: <https://www.iso.org/ru/home.html> (дата звернення: 03.03.2019).
8. Писарюк С.Н. Влияние факторов микросреды на эффективность деятельности сетевых предприятий розничной торговли. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1(175). С. 119–128.
9. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України № 1160-IV, поточна редакція від 26 листопада 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 03.03.2019).
10. Козьяков С.В. Вимоги до якості та безпеки продукції в ЄС. URL: <http://www.chamber.kr.ua/images/exp-imp/2Vimogi%20do%20jakosti%20ta%20bezpeki%20produkciji%20v%20JeS.pdf> (дата звернення: 04.03.2019).
11. Структурні фонди та Фонд гуртування. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Структурні_фонди_та_Фонд_гуртування (дата звернення: 02.03.2019).
12. Тітаренко Г.Б. Інституціональні інструменти створення ефективної національної інноваційної системи України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2014. № 1(64). С. 70–76.
13. Fedulova L.M. Innovativeness of the economies of the EU and Ukraine: undertakings to narrow the gap. *Економічний часопис XXI ст.* 2016. № 156(1–2). С. 22–25.
14. Vanickova R.I. Production material requirements in material ordering. *Економічний часопис XXI ст.* 2016. № 156(1–2). С. 105–108.

АКТИВИЗАЦИЯ ЭКСПОРТНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ И ИХ ВЛИЯНИЯ НА ПОВЫШЕНИЕ ПРИБЫЛЬНОСТИ

В статье приведена актуализация вопросов активизации экспортной направленности предприятия в условиях развития рыночных отношений, интеграционных процессов и трансформационных изменений экономики. Выделено значение внешнеэкономической деятельности и интенсификации экспортных операций в повышении прибыльности предприятия. Приведены препятствия и положительные аспекты преодоления технических барьеров в торговле между Украиной и ЕС как одного из инструментов трансформационных изменений на отечественном рынке. Сгруппированы критерии активизации экспортной направленности отечественных предприятий в рамках усиления технического регулирования по правилам ЕС и основных тенденций интеграции. Отдельно выделено значение представленных критериев формирования структуры прибыльности предприятия, а также обосновано значение таких инновационных инструментов мониторинга внешнего рынка, как Европейское инновационное табло, Иннобарометр.

Ключевые слова: экспортная направленность, интеграционные процессы, критерии, требования, повышение прибыльности.

ACTIVATION OF ENTERPRISE'S EXPORT UNDER CONDITIONS OF TRANSFORMATION CHANGES OF INTEGRATION PROCESSES AND ITS INFLUENCE ON PROFITABILITY INCREASE

The article deals with actualization of issues of enterprise's export orientation activity in the conditions of development of market relations, integration processes and transformational changes of economy. It was viewed high, sufficient and satisfactory levels of characterizing the current state of foreign trade tendencies in the activity of an enterprise and its profitability structure making. There emphasized the importance of foreign economic activity and intensification of export operations in increasing the enterprise's profitability. There underlined obstacles and positive aspects of overcoming technical barriers in trade between Ukraine and EU as one of the most necessary instruments of transformational changes on national market. There presented groups of criteria and requirements for activating the national enterprises export orientation in the way of strengthening the technical regulation by the rules of EU and main trends of integration. It proposed the following grouping: the criteria of stable and leveling development that include legislative, economic and institutional subgroups. There explained the necessity of each group and subgroup in the way of presenting the relating requirements in order to reflect the specificity of enterprise's external market entering, modernization of technical regulations by the issues of EU, scientific products usage, human capital growth, long-term contracts signing, export procedures overcoming, resources ordering effectiveness, production stages results, competitors targeting, orientation on consumer and contact audience, EU structural funds accumulating, specialization strengthening. It emphasized the significance of presented criteria and requirements in shaping the profitability structure of industrial enterprise, as well as the importance of such innovative tools for monitoring the external market as: European Innovation Scoreboard, Innobarometer. In order to describe the influence of market and micro level issues on the enterprises export orientation through its role in general profitability structure, in addition, it taken to the consideration the following grouping of criteria: microenvironment criteria, market criteria and innovative criteria.

Key words: export orientation, integration processes, criteria, requirements, increase of profitability.

Савко О.Я.

кандидат економічних наук,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Savko Oksana

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

У статті розглянуто підходи до розуміння сутності поняття «природна монополія», виокремлено види економічної діяльності, яким притаманний такий тип ринкової структури. Наведено причини функціонування та принципи державного регулювання діяльності суб'єктів природної монополії. Відзначено, що за відсутності конкуренції з боку інших фірм суб'єктам природної монополії вигідніше підвищувати ціни (тарифи) на свої послуги, аргументуючи це суттєвим зростанням валових витрат. Виділено негативні наслідки функціонування таких суб'єктів господарювання в Україні, до яких належать відсутність стимулів до впровадження інновацій, невисока якість надання послуг, незацікавленість у появі нових споживачів. Ці обставини зумовлюють пошук нових механізмів заохочення суб'єктів природних монополій до підвищення ефективності господарювання.

Ключові слова: природна монополія, конкуренція, тарифи, витрати, інновації, ефективність діяльності.

Постановка проблеми. У конкурентному середовищі потреба підприємств у завоюванні нових ринків збуту та споживачів змушує суб'єкти господарювання шукати, розробляти та виробляти нові види продукції та послуг, впроваджувати інновації, тобто конкуренція дає поштовх та націлює підприємства на подальший розвиток та вдосконалення. Однак існують ринкові ситуації, коли держава «диктує» умови функціонування підприємств та створює сприятливі «правила гри» для таких суб'єктів, як природні монополії. Оскільки наявність монополістичних структур, зокрема природних монополій, характерна для багатьох економік світу, дослідження причин їх виникнення, умов та ефективності функціонування й державного регулювання їх діяльності є актуальним в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий доробок щодо сутності, державного регулювання, методів формування цін та умов функціонування природних монополій у різних сферах економічної діяльності належить таким науковцям, як В. Базилевич, В. Венгер, М. Дерябіна, Ю. Зігліна, В. Лагутін, А. Матін, О. Полякова, О. Шраменко, Г. Філюк. Незважаючи на проведені дослідження у цьому напрямі, досі залишаються актуальними вивчення наслідків функціонування природних монополій, оскільки такі суб'єкти господарювання мають значний вплив на соціально-економічний розвиток країни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сутності, причин виникнення та наслідків функціонування природних монополій.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі є достатня кількість визначень терміна «природна монополія». В. Лагутін та Ю. Зігліна [1, с. 46] відзначають, що в класичному розумінні термін «моно-

полія» означає ринкову ситуацію. Узагальнюючи трактування поняття природної монополії іншими дослідниками, вказані автори зазначають, що природна монополія – це окреме підприємство; стан товарного ринку; частина підприємства з ознаками природної монополії; окрема галузь; ситуація на ринку; певна сфера виробництва товарів та послуг.

В. Венгер [2, с. 5] пропонує під природною монополією розуміти ринкову інфраструктуру, що за наявного рівня науково-технічного прогресу надає специфічні послуги, використовуючи мережеву організацію виробництва, характеризується високими постійними витратами, тому виникає необхідність зосередження виробництва в одного виробника.

Згідно із Законом України «Про природні монополії» [3] природна монополія – це стан товарного ринку, за якого більш ефективно задоволення попиту на такому ринку здійснюється за умови відсутності конкуренції у зв'язку з технологічними особливостями виробництва, а товари (послуги), що виробляються такими суб'єктами, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), внаслідок чого попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги).

На основі наведених визначень можна зробити висновок, що особливостями природної монополії є суспільна важливість товарів чи наданих послуг, економія на масштабі виробництва, технологічні особливості виробництва. Цей висновок підтверджують Н. Кононкова та П. Кононков [4, с. 18–19], які відзначають, що природні монополії – це такі ж суб'єкти ринкової економіки, як й інші підприємства, однак вони мають деякі особливості, які ставлять їх у виняткове

становище на ринку та зумовлюють державне регулювання їх діяльності. Особливостями природних монополій як об'єктів державного регулювання є високий рівень концентрації основного капіталу, необхідного для ефективного функціонування, інфраструктурна співпраця з усіма секторами економіки, соціальна значимість галузей природних монополій, вплив на конкурентоспроможність та національну безпеку країни.

Таким чином, природна монополія – це суб'єкт господарювання, діяльність якого підлягає державному регулюванню у зв'язку з виробництвом чи наданням суспільно важливих товарів та послуг в умовах небажаної конкуренції або її відсутності.

В Україні до суб'єктів природних монополій належить досить велика кількість стратегічно важливих видів економічної діяльності, таких як комунальне господарство, залізничний транспорт, транспортування нафти та нафтопродуктів, транспортування, розподіл та зберігання природного газу, електроенергетика, продукція чи послуги яких мають значний економічний та соціальний вплив на рівень життя населення та національну безпеку країни загалом.

Слід відзначити, що природні монополії функціонують в тих галузях економіки, де суспільству вигідніше мати тільки одного виробника чи надавача послуг, а для інших компаній створюються несприятливі умови входу на такий ринок, такі як великі обсяги капіталовкладень для створення відповідної інфраструктури й тривалий термін їх окупності, що не є привабливим для інвесторів; обов'язковість державного регулювання таких видів діяльності у зв'язку з особливостями їх становища на ринку.

До основних принципів державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, згідно зі Законом України «Про природні монополії», належать [3]:

- принцип гласності та відкритості процедур регулювання;
- принцип адресності регулювання, його спрямованості на конкретний суб'єкт природної монополії;
- принцип самоокупності суб'єктів природних монополій;
- принцип стимулювання підвищення якості товарів та задоволення попиту на них;
- принцип забезпечення захисту прав споживачів.

До причин виникнення природних монополій слід віднести [5, с. 7–8]:

- 1) особливості технології (саме технології визначають способи постачання та виробництва продукції);
- 2) зростання віддачі від масштабу виробництва (зменшення сукупних витрат досягається за рахунок того, що валові витрати є меншими, якщо вся продукція виготовляється на одному підприємстві);
- 3) субадитивність витрат (сукупні витрати для одного підприємства є меншими, ніж для двох і більше підприємств, за заданого рівня виробництва; наявність двох і більше виробників на ринку приводить до невіправдано високих суспільних витрат на створення паралельної інфраструктури (залізничні колії, тепло-

траси, газо- й нафтопроводи); однак, як зазначає автор [6, с. 104], для покупців відсутність близьких субститутів продукції означає, що доводиться купувати продукцію у монополістів за тими цінами, які вони встановлюють; неможливість заміни товарів та послуг природних монополістів на рівноцінні робить попит на таку продукцію нееластичним за ціною товару; саме така нееластичність дає змогу отримувати монополістичний дохід, який обумовлений не підвищенням ефективності, а завищеними цінами й тарифами на таку продукцію);

4) унікальність продукції та ресурсів (унікальність товарів або послуг, які виробляють природні монополісти, пов'язана з неможливістю їх заміни; ресурси, що використовуються під час виробництва таких товарів та послуг природними монополістами, також відіграють важливу роль);

5) економію на різноманітності (зазначена причина пов'язана з тим, що під час випуску одного продукту чи послуги природний монополіст виготовляє також інші продукти чи послуги, які скорочують сукупні витрати виробництва);

6) вертикальну інтеграцію діяльності за наявності мережових структур (в цьому разі природна монополія виникає у зв'язку з інтеграцією всієї виробничої структури: від видобутку сировини до збуту продукції кінцевим споживачам);

7) наявність ліцензій (ця причина зумовлена юридичними питаннями щодо ведення діяльності природних монополістів);

8) національну безпеку (більшість галузей природних монополій є стратегічно важливими напрямками в економічному розвитку й національній безпеці, забезпеченні єдиного територіального та економічного простору країни).

Отже, існування природних монополій викликане об'єктивними причинами, що пов'язано з унікальністю ресурсів та продукції, особливостями технології, наявністю мережових структур, обов'язковою наявністю ліцензій на право здійснення того чи іншого виду діяльності, а також субадитивністю витрат.

Серед позитивних аспектів діяльності природних монополій варто виділити нагромадження ресурсів, а саме матеріальних, технічних, фінансових, а також позитивний ефект масштабу виробництва. Проте, як відзначає Т. Артемчук [7, с. 124–125], останніми роками діяльність суб'єктів природної монополії є збитковою, що пов'язано з низькими тарифами на послуги зазначених підприємств, які встановлюють місцеві та державні органи влади.

Однак за відсутності конкуренції у тих галузях економіки, де працюють монополісти, останні прагнуть підвищувати ціни (тарифи) на свої товари (послуги), збільшувати експлуатаційні витрати та зменшувати прибутки, отже, «тиснуть» на регулятора ринку задля встановлення для таких підприємств вищих цін чи тарифів на їх послуги. Однією з основних причин збільшення експлуатаційних витрат є високий рівень

моральної та фізичної зношеності технологічного обладнання та устаткування, що приводить до частих поломок, аварійних ситуацій та витрачання значних коштів на їх усунення. Так, в енергетиці ступінь зносу основних засобів складає 60,7%, теплових і водних мереж – 63% [8]; близько 60% газопроводів експлуатується понад 30 років, більше 20% яких потребує термінової заміни. Близько 60% газоперекачувальних агрегатів виробили свій ресурс, а 90% служать понад 20 років з низьким коефіцієнтом корисної дії [9, с. 149]; станом на 2017 рік у залізничному транспорті фізичний знос пасажирського рухомого складу має такі показники: тепловози зношені на 99%, електровози – на 84%, пасажирські вагони – на 87% [10, с. 11]. Схожа ситуація спостерігається в інших галузях економіки, що ставить під сумнів безпеку надання товарів (послуг) споживачам.

До негативних наслідків функціонування таких ринкових структур варто також віднести неефективне ведення господарської діяльності, відсутність стимулів для впровадження інновацій, нераціональну структуру персоналу, низьку якість наданих товарів (послуг), що не відповідають встановленим цінам (тарифам), незацікавленість у пошуку нових споживачів, оскільки останні за відсутності альтернативи змушені користуватись товарами чи послугами цих підприємств і не завжди отримують належне та якісне обслуговування. Ще одним негативним наслідком господарювання природних монополій в Україні є непрозорість закупівель матеріальних ресурсів, що приводить до необґрунтованого збільшення валових витрат і зниження фінансових результатів діяльності. Отже, постає необхідність пошуку та впровадженні дієвих механізмів щодо стимулювання та реформування діяльності суб'єктів природних монополій на основі конкурентної боротьби за споживача та впровадження нових методів роботи, націлених на досягнення економічної ефективності результатів господарювання.

Варто погодитися з думкою дослідників [11, с. 41–42], які зазначають, що оцінювання ефективності підприємства – це одна з основних функцій регулюючих органів, оскільки саме регулятор ринку має повну інформацію про діяльність підприємств галузі, що під час застосування сучасних методів аналізу ефек-

тивності дає можливість оцінити результати діяльності за будь-якої системи тарифного регулювання.

Оцінювання ефективності функціонування підприємства є комплексною характеристикою, яка відображає рівень використання всього наявного потенціалу, спроможність досягти намічених цілей та отримати позитивний результат (ефект). Важливою умовою такого оцінювання є те, що вона є інформаційно-аналітичним забезпеченням прийняття стратегічних рішень.

Основним показником діяльності природного монополіста є оцінка ефективності його витрат. Витрати залежать від багатьох зовнішніх факторів, таких як географічне розташування, кліматичні умови, щільність населення, структура споживачів (частка промислових, сільських, побутових споживачів), протяжність та розгалуження мереж, а також від витрат на підтримку надійності постачання послуг (обслуговування та оновлення мереж), забезпечення надання споживачам якісних послуг. Підприємство також повинне мати добрі фінансові показники для того, щоби бути інвестиційно привабливим об'єктом. Вибір показників для оцінювання ефективності визначається потребами регулюючого органу, інвесторів, громади, керівників та інших зацікавлених у діяльності природної монополії сторін.

Висновки. Таким чином, природні монополії здійснюють виробництво суспільно важливих товарів та послуг в умовах небажаної конкуренції або її відсутності, у зв'язку з чим їх діяльність підлягає державному регулюванню. Існування таких ринкових структур обумовлене об'єктивними причинами, що пов'язане з унікальністю ресурсів та продукції, особливостями технології, наявністю мережевих структур, обов'язковою наявністю ліцензій на право здійснення того чи іншого виду діяльності, а також субадитивністю витрат.

Оскільки в Україні природні монополії присутні у стратегічних секторах економіки, їх реформування та підвищення ефективності діяльності є важливою умовою подальшого розвитку країни та її національної безпеки.

Подальшими дослідженнями у цьому напрямі повинні стати відбір та аналіз методичних підходів до комплексного оцінювання ефективності функціонування природних монополій, на основі чого слід розробити практичні рекомендації щодо методів та способів стимулювання таких суб'єктів господарювання.

Список літератури:

1. Лагутін В., Зігліна Ю. Природні монополії і суміжні ринки в Україні: особливості функціонування та ймовірні сценарії реформування. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 9(75). С. 45–57.
2. Венгер В. Організаційно-економічний механізм регулювання цін у природних монополіях : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03. Київ, 2005. 22 с.
3. Про природні монополії : Закон України від 20 квітня 2000 року № 1682-III (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 14.04.2019).
4. Кононкова Н., Кононков П. Естественная монополия как объект государственной собственности. *Вестник Московского государственного университета*. 2008. № 6. С. 12–20.
5. Матин А. Неценовые методы регулирования естественных монополий в условиях трансформации экономики : автореф. дисс. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01. Москва, 2007. 25 с.
6. Дерябина М. Реформирование естественных монополий: теория и практика. *Вопросы экономики*. 2006. № 1. С. 102–121.

7. Артемчук Т. Проблеми ефективного функціонування природних монополій та засади їх вирішення шляхом державного регулювання. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2015. № 4. С. 119–129.
8. Потапенко В. Політика сталого розвитку на засадах «зеленої економіки». *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3 (28). С. 16–22. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=spra_2013_3_4 (дата звернення: 12.04.2019).
9. Перезовова І., Лісова О. Актуалізація необхідності модернізації газотранспортної системи України. *Актуальные научные исследования в современном мире*. С. 147–150. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/5543/1/6240r.pdf> (дата звернення: 16.04.2019).
10. Основні аспекти стратегії розвитку ПАТ «Укрзалізниця» (2017–2021 роки) / ПАТ «Укрзалізниця». 2017. 30 с. URL: https://www.uz.gov.ua/files/file/Strategy_Presentation_1405_fin.pdf (дата звернення: 12.04.2019).
11. Ахтирко Є. та ін. Посібник з економічного регулювання природних монополій. Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2005. 69 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ УСЛОВИЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ МОНОПОЛИЙ

В статье рассмотрены подходы к пониманию сущности понятия «естественная монополия», выделены виды экономической деятельности, которым присущ такой тип рыночной структуры. Приведены причины функционирования и принципы государственного регулирования деятельности субъектов естественной монополии. Отмечено, что при отсутствии конкуренции со стороны других фирм субъектам естественной монополии выгоднее повышать цены (тарифы) на свои услуги, аргументируя это существенным ростом валовых расходов. Выделены негативные последствия функционирования таких субъектов хозяйствования в Украине, к которым относятся отсутствие стимулов к внедрению инноваций, невысокое качество предоставления услуг, незаинтересованность в появлении новых потребителей. Эти обстоятельства обуславливают поиск новых механизмов поощрения субъектов естественных монополий к повышению эффективности хозяйствования.

Ключевые слова: естественная монополия, конкуренция, тарифы, расходы, инновации, эффективность деятельности.

INVESTIGATION OF CONDITIONS OF THE FUNCTIONING OF NATURAL MONOPOLIES

The presence of natural monopolies is due to objective reasons that are related to the inability to replace resources and products, the use of specific technology, the acquisition of licenses for the right to carry out an appropriate type of activity, as well as the impact on the scale of the activities of such enterprises in market conditions. The goods and services of these economic entities have a significant impact on the living standard of the population and the country's development as a whole. There is an importance at further study emergence's causes and conditions for such market structures at current development stage. The approaches to understanding the essence of the concept of "natural monopoly" is reviewed in the article. The types of economic activity that are characterized by such type of market structure are distinguished. They are: communal services, rail transport, transportation of oil and oil products, distribution, storage and transportation of natural gas, electric power. The principles of state regulation of natural monopolies' activity are presented: the openness of the regulatory procedure, the covering of their expenses through the sale of their own goods and services, the quality improvement of goods and customer's satisfaction, the protection of consumer rights. The presence of high barriers to the entry of new firm into an industry is a distinctive characteristic of natural monopolies from other market structures, because for the society is more profitable to have only one firm. The "height" of the barriers is determined by the amount of investments that is necessary to create an infrastructure network. It is noted in the article that natural monopolies are more profitable to raise prices for their services in the absence of the competition and as a consequence of significant increase in gross expenditures. The positive effects of the existence of natural monopolies have been highlighted: the effect of scale of production (service provision) and accumulation of financial, technical, material resources. However, the negative consequences of the activity of natural monopolies in Ukraine, which include: lack of incentives for innovations, low quality of service provision, disinterest in new consumers, are also highlighted. Such circumstances predetermine the research of new approaches and mechanisms to encourage natural monopoly to improve their efficiency.

Key words: natural monopoly, competition, tariffs, costs, innovations, efficiency of activity.

Семененко К.Ю.

старший викладач кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій

Юрченко В.І.

студентка,
Національний університет харчових технологій

Скригун Н.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій

Semenenko Kateryna, Yurchenko Veronika, Skrygun Nataliia

National University of Food Technology

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ “FACEBOOK” ТА “INSTAGRAM”

У статті висвітлено популярність соціальних мереж серед українських користувачів. Розглянуто ті інструменти, за допомогою яких здійснюється підприємницька діяльність в соціальних мережах, а маркетологи просувають і продають товари та послуги в найпопулярніших соціальних мережах в Україні “Facebook” та “Instagram”. Проаналізовано сильні та слабкі сторони маркетингу в соціальних мережах. Виявлено, що основними критеріями успішної бізнес-діяльності в мережі є візуальний стиль та вдале просування. Візуальна комунікація є однією з ефективних та затребуваних форм взаємодії. За допомогою візуальних образів легко сформувати потрібний імідж компанії. Для цього маркетологам бізнесу потрібно бути завжди в тренді, використовувати сучасні образи та стилі, щоби бути актуальними для споживача. Уточнено дієві інструменти просування в соціальних мережах, серед яких виокремлено платну рекламу, орієнтовану на конкретну цільову аудиторію (таргетингова реклама), роботу з лідерами думок та інструменти «масфоловінгу» й «масслайкінгу».

Ключові слова: інтернет-маркетинг, просування, соціальні мережі, SMM-просування, таргетингова реклама, «масфоловінг», «масслайкінг», лідери думок, амбасадори бренду.

Постановка проблеми. Нині основою успіху електронної комерції є інтернет-маркетинг, який дає змогу підприємству швидко привернути увагу нового клієнта. Водночас він дає можливість потенційному клієнту так само швидко знайти інших конкурентів підприємства, тому надзвичайно важливо побудувати такі взаємовідносини з клієнтами, аби завоювати їхню увагу та довіру. Все більшої популярності набувають покупки не просто в Інтернеті, а саме через соціальні мережі. Отже, саме тому одним з найпоширенішим та найактуальніших видів інтернет-маркетингу є просування в соціальних мережах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей просування в соціальних мережах займалися такі зарубіжні вчені, як А. Тоффлер, А. Турен, Б. Фей, Е. Келлер, Дж. Бері, Л. Райс, М. Састтер, а також відомі вітчизняні вчені, зокрема Я.В. Ажнюк, А.Е. Войскунський, В.М. Горовий, О.Ф. Грищенко, Л.А. Данченко, С.В. Карпова, А.Д. Нешева, О.С. Онищенко, В.І. Попик, Г.Г. Почепцов, В.М. Сазанов.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення особливостей просування товарів та послуг у соціальних мережах, уточнення їхніх переваг та недоліків, конкретизація дієвих засобів SMM.

Виклад основного матеріалу. Щороку кількість користувачів соціальних мереж зростає, як і тенденція здійснювати покупки в Інтернеті. Особливо це стосується найпопулярніших соціальних мереж “Facebook” та “Instagram”, кількість користувачів яких в Україні у 2018 році налічувала 53,11% та 16,79% відповідно від загальної кількості населення [16]. Орієнтуючись на ці дані, можемо зрозуміти, що будь-який бізнес прагне отримати більше прибутку від своїх клієнтів, тому підприємці повинні адаптуватися під сучасні умови та шукати свого покупця там, де він є.

Отже, розглянемо, які визначення соціальних мереж подають різні вчені та професіонали (табл. 1).

Отже, соціальні мережі є віртуальною реальністю, де користувач показує події зі свого життя, цікавиться іншими. Саме це змушує компанії також вести «віртуальне життя» бренду у соціальних мережах, аби завжди бути актуальними для споживача та завойовувати лояльну аудиторію.

З кожним роком кількість користувачів соціальних мереж в Україні зростає. Станом на вересень 2018 року в Україні є дві найпопулярніші соціальні мережі, такі як “Facebook” (53,11%) та “Instagram” (16,79%) [16]. «Фейсбук» має сьогодні більше 11 млн. активних

Визначення поняття «соціальна мережа»

Автор	Визначення
О.Ф. Грищенко, А.Д. Нешева [4]	Соціальні мережі створені спеціально для того, щоби люди взаємодіяли один з одним. Під терміном «соціальна мережа», як правило, розуміють ресурс, що дає змогу користувачам організувати спільноти відповідно до сфери та роду діяльності.
Л.А. Данченко [9]	Маркетинг у соціальних мережах, або SMM (“Social Media Marketing”) – це діяльність, яка є комплексом заходів, вжиття яких спрямоване на підтримку відносин зі споживачами в соціальних медіа.
Я.В. Ажнюк [1]	Соціальні медіа – це інтернет-сервіси, призначені для масового поширення вмісту, де вміст створюють самі користувачі, а автором може бути кожен, на противагу традиційним медіа, де авторами є попередньо відібране й обмежене коло людей.
С.В. Карпова та інші вчені [6]	Соціальні медіа – це інтернет-ресурси, які наповнюють контентом зареєстровані користувачі, вони ж споживають інформацію у інших учасників мережі. Такі ресурси також є автоматизованим спеціалізованим соціальним середовищем, що дає змогу спілкуватися групі користувачів, об’єднаних спільним інтересом. Мета соціальних медіа полягає у сприянні об’єднанню, взаємодії та обміну контентом.
В.М. Сазанов [12]	Під соціальною мережею розуміється безліч акторів-агентів, які можуть вступати у взаємодію один з одним, зв’язки між якими є соціальними, тобто передбачають дружбу, спільну роботу або обмін інформацією.
О.С. Онищенко, В.М. Горвий, В.І. Попик та інші науковці [10]	Технологічні комплекси організації обмінів електронною інформацією між суб’єктами соціальних відносин та керування ними, що призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об’єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навиками спілкування.
М. Састтер [13]	Мотивами використання соціальних мереж є “6C”: “communications” («спілкування»), “connectedness” («зв’язок»), “common experiences” («спільний досвід»), “content” («контент»), “commerce” («комерція»), “cool experiences” («нові відчуття»).
А.Е. Войскунський [2]	Соціальні мережі – це один із соціальних інститутів, який тією чи іншою мірою виконує замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення загалом, зокрема на окремі вікові та соціальні категорії.

користувачів в Україні. Третє місце посідає “Youtube”, що має 9,1% користувачів [13]. На рис. 1 наведена діаграма, яка демонструє структуру користувачів соціальних мереж в Україні за 2018 рік [16].

Просування в соціальних мережах дає змогу безпосередньо взаємодіяти з потенційними клієнтами,

зокрема знайомити з компанією, формувати впізнавання, лояльне ставлення, отримувати зворотний зв’язок про свої товари чи послуги, працювати з відгуками, запереченнями, доносити необхідну інформацію, залучати цільову аудиторію у взаємодію через дискусії, конкурси.

Переваги та недоліки SMM узагальнені в табл. 2.

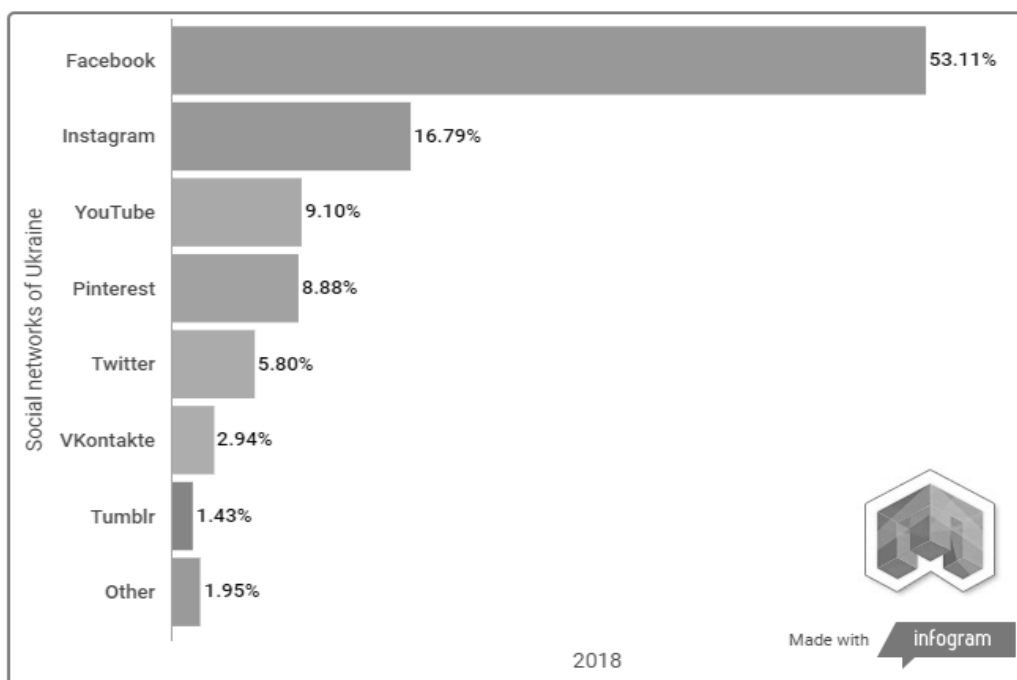

Рис. 1. Кількість користувачів соціальних мереж в Україні у 2018 році [16]

Переваги та недоліки використання “Social Media Marketing”

Переваги	Недоліки
1. Відбувається поступове створення іміджу через активне ведення соціальної сторінки, тому реклама не сприймається як нав'язлива.	1. Щоб отримати бажані результати, треба витратити багато часу на очікування.
2. SMM може охопити людей, які проживають в різних територіальних регіонах, тому з'являється можливість впливати на більшу аудиторію.	2. Необхідність постійного оновлення та публікації інформації, виставлення якісного контенту, аби залишатись актуальним для споживачів.
3. Можна налаштувати таргетингову рекламу, тобто вибрати саме ту цільову аудиторію, яка цікавить бізнес.	3. Вартість рекламної кампанії неможливо точно розрахувати, оскільки на ціну впливає багато чинників.
4. Вартість рекламних послуг набагато менше, ніж інші варіанти розміщення реклами (телебачення, друковані ЗМІ).	4. Просування в соціальних медіа не підходить всім брендам та видам послуг.
5. Завдяки наявності зворотного зв'язку зі споживачами можна швидко реагувати на їхні побажання та враховувати зауваження клієнтів.	5. Висока конкурентність, адже споживач з легкістю може знайти сторінку до конкурента та перейти на неї.
6. Набагато легше дізнатися про портрет цільової аудиторії. Це можна зробити через проглядання сторінок в соціальних мережах, завдяки чому можна дізнатися про захоплення, стиль життя потенційних клієнтів тощо.	

Отже, SMM-просування має як сильні, так і слабкі сторони, але за його допомогою значно легше розширити потенційну аудиторію, не втрачаючи занадто багато коштів на запуск реклами в засобах масової інформації.

Існує декілька інструментів, які використовують для того, аби просувати товари та послуги в соціальних мережах.

1) Візуальний контент. Більшість маркетологів розуміє важливість саме візуальних матеріалів в соціальних мережах. Візуальна комунікація віддавна є однією з ефективних та затребуваних форм взаємодії. За допомогою візуальних образів легко сформувати потрібний імідж компанії. Як зазначає Г.Г. Почепцов, «корпоративна ідентичність брендів складається багато в чому з логотипу, пізнаваного дизайну, фірмового кольору і інших візуальних атрибутів. Візуальні образи супроводжують нас завжди і всюди, і тому закономірно бажання користувача долучитися саме до такого контенту» [3]. Американський маркетолог Лаура Райс визначає, що для успішного позиціонування бренду потрібен візуальний образ, який зміцнює та підсилює конкретну вербальну концепцію. Вона порівнює вербальну концепцію, словесні прийоми, рекламні тексти із «цвяхом», а для того, щоби вбити його у свідомість споживачів, потрібен «молоток», тобто візуальний образ [11]. Таким чином, компаніям важливо використовувати достатню кількість картинок під час просування своїх товарів та послуг в соціальних мережах.

2) Ефективне просування, тобто реклама, до якої відносять таргетовану рекламу, співпрацю з лідерами думок, «масфоловінг» та «масслайкінг». Задля визначення доцільності використання того чи іншого її виду охарактеризуємо кожну складову більш детально.

Таргетинг (англ. “target” – «ціль») – рекламний механізм, що дає змогу виділити з усієї наявної аудиторії тільки ту частину, яка задовольняє заданим критеріям (цільову аудиторію), а також показати рекламу саме їй [15]. Отже, така реклама показується цій аудиторії незалежно від того, чи шукає вона зараз цей товар. Вона може й не знати про товар, але «потенційно» він їй цікавий. Відповідно, такі люди цікаві

рекламодавцю. Дані, які користувачі часто зазначають в соціальних мережах (вік, стать, місце розташування, інтереси та інша інформація), є орієнтирами, за допомогою яких налаштовується реклама. Лідером таргетингової реклами в соціальних мережах в Україні став “Facebook”, який з 2012 року у своєму складі має ще соціальну мережу “Instagram” [8]. Реклама для користувачів “Facebook” та “Instagram” налаштовується через “Facebook Ads Manager”. “Instagram” також має свій рекламний кабінет. Проаналізувавши рекламні кабінети “Facebook” та “Instagram”, ми виявили, що “Facebook Ads Manager” має більш розгалужену сітку критеріїв, за якими можна налаштовувати рекламу, тому фахівці зазвичай вибирають налаштування постів “Instagram” саме через рекламний кабінет “Facebook”.

Співпраця з лідерами думок має такі особливості. Лідери думок (амбасадори бренду, трэндсеттери) – це особистості, здатні впливати на громадську думку за рахунок свого авторитету. До них належать не тільки політики, зірки кінематографу або відомі спортсмени, але й деякі блогери, які в соціальних мережах зараз мають не менший вплив на аудиторію.

Соціальні мережі – це ефективний канал впливу на велику аудиторію, тому тут діють принципи маркетингу впливу. Зарубіжні фахівці Е. Келлер, Б. Фей та Дж.Бері виокремлюють такі групи лідерів думок [7]:

– активісти, тобто люди з високим рівнем впливу, залучені в політичні події, соціальні рухи, благодійність тощо;

– лідери думок, блогери, які керують великими соціальними мережами та мають безліч підписників;

– авторитети, тобто відомі особистості, яким довіряють;

– люди з широкими поглядами та інтересами, здатні виступити експертами в будь-якій сфері;

– трэндсеттери, тобто законодавці мод і першовідкривачі в маркетингу.

Отже, бізнесу треба завжди розуміти мету, яку необхідно досягти. Від цього залежить те, якого лідера думок вони хочуть бачити та кого обрати. Цільова аудиторія повинна збігатися з цільовою аудиторією лідера думок, адже саме тоді просування буде ефективним.

Існує також український сайт “<http://22flr.com>”, на якому можна продивитися список лідерів думок мережі “Instagram” в Україні, відстежити статистику за останній час, подивитися відгуки тих, хто вже співпрацював з ними, а також підібрати лідера думок за тематикою блогу українських лідерів думок в мережі “Instagram”.

«Масфоловінг» та «маслайкінг» мають такі особливості.

Маслайкінг (від англ. “mass liking” – «вподобати») – техніка залучення нових підписників за допомогою масового лайкінгу їх постів та очікування реакції у вигляді «зворотної» підписки на аккаунт. Буває ручний та автоматизований (за допомогою спеціальних сервісів) маслайкінг. Для максимальної конверсії у «зворотню» підписку важливо правильно вибирати свою аудиторію, а для безпеки облікового запису – дотримуватися лімітів дій в «Інстаграмі» [5].

«Масфоловінг» (від англ. “mass follow” – «слідувати») – техніка залучення нових підписників за допомогою масової підписки на них та очікування їх реакції у вигляді «зворотної» підписки на аккаунт [5].

«Масфоловінг» і «маслайкінг» не є зовсім чесними методами просування. Найбільше такий підхід схожий на спам та часто приносить роздратування клієнтам. Існують деякі обмеження під час використання таких методів в соціальній мережі “Instagram”:

- максимальний добовий ліміт становить 1 000 підписок, після чого слід зробити перерву на 24 години;
- не можна ставити більше 1 000 лайків за раз, якщо перевищено ліміт, потрібно зробити перерву на добу;

– підписка й лайк мають відбуватися не більше 1 000 раз на добу й не більше 1 за 38 секунд;

– відписка може відбуватися не більше 1 за 22 секунди, не більше 1 000 за добу;

– коментарів може бути не більше 14 за годину й 1 за 400 секунд; перевищення лімітів розцінюється як спам.

Потрібно завжди пам’ятати, що всі програми можуть підписуватися на несправжні сторінки, сторінки роботів чи недійсні сторінки, які не будуть приносити користі, тому треба бути обережним з цими інструментами та скоротити їх використання до мінімуму. Кожний рекламодавець вибирає власний шлях маркетингової стратегії, але кількість тих, хто вибирає саме SMM-просування, зростає, і така тенденція є не суто українською, а світовою.

Висновки. SMM-просування дає змогу перейти від масового маркетингу до особистісного маркетингу, тобто спеціальних маркетингових пропозицій окремому клієнту, індивідуальних звернень та стимулів придбання товару. Основними інструментами, за допомогою яких бізнес може спілкуватися з користувачами мереж і які варто використовувати під час просування, вважаємо такі, як візуальний контент (вимогами є висока якість зображень, естетичні малюнки тощо); реклама (таргетована реклама є налаштуванням реклами саме на цільову аудиторію бізнесу); співпраця з лідерами думок (долучення авторитетних осіб до реклами послуги чи товару бренду); «масфоловінг» та «маслайкінг».

Список літератури:

1. Ажнюк Я.В. Що таке соціальні медіа і хто такі SMM-менеджери. URL: <http://bit.do/eL3Rs> (дата звернення: 05.03.2019).
2. Войсунский А.Е. Психологические аспекты деятельности человека в интернет-среде. 2-я Российская конференция по экологической психологии : тезисы // Экопсицентр РОСС. 2000. С. 269–270.
3. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2001. 65 с. URL: <http://bit.do/eL3LN> (дата звернення: 05.03.2019).
4. Грищенко О.Ф., Нешева А.Д. Соціальний медіа-маркетинг як інструмент просування продукту підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 86–98.
5. Електронний словник термінів для просування в Інстаграм : веб-сайт. URL: <https://insidedigital.me/slovnnyk-terminiv-dlya-prosuвання-v-instagram> (дата звернення: 05.03.2019).
6. Инновационный маркетинг : учебник для бакалаврата и магистратуры / под ред. С.В. Карповой. Москва : Юрайт, 2017. 457 с.
7. Кухновець П.В. Три вагомні причини застосовувати маркетинг впливу в соцмережах. URL: <https://www.cossa.ru/276/156854> (дата звернення: 05.03.2019).
8. Левин М.М. Facebook купив Instagram за \$1 млрд. *Forbes: фінансово-економічний журнал*. URL: <http://bit.do/eL3LW> (дата звернення: 05.03.2019).
9. Маркетинг в социальных медиа. Интернет-маркетинговые коммуникации : учебное пособие / ред. Л.А. Данченко. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 288 с. URL: <http://bit.do/eL3L2> (дата звернення: 05.03.2019).
10. Онищенко О.С., Горючий В.М., Попик В.І. та ін. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія. Київ : НАН України, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, 2013. 220 с.
11. Райс Л. Визуальный молоток. Как образы побеждают тысячи слов. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 35 с. URL: <http://bit.do/eL3L5> (дата звернення: 06.03.2019).
12. Сазанов В.М. Соціальні мережі: аналіз і перспективи. URL: <http://bit.do/eL3Mg> (дата звернення: 06.03.2019).
13. Састтер М. Social Networking: The Past. 2012. URL: <http://bit.do/eL3Mj> (дата звернення: 05.03.2019).
14. Старицький Т.М. Використання соціального медіа-маркетингу як ефективного засобу просування продукції. *Науково-виробничий журнал*. 2015. № 4. С. 222.
15. Таргетинг // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <http://bit.do/eL3Mx> (дата звернення: 05.03.2019).
16. Юдин А.В. Як змінилась статистика соціальних мереж в Україні. URL: <http://bit.do/eL3MD> (дата звернення: 06.03.2019).

МАРКЕТИНГОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ “FACEBOOK” И “INSTAGRAM”

В статье освещена популярность социальных сетей среди украинских пользователей. Рассмотрены те инструменты, с помощью которых осуществляется предпринимательская деятельность в социальных сетях, а маркетологи продвигают и продают товары и услуги в самых популярных социальных сетях в Украине “Facebook” и “Instagram”. Проанализированы сильные и слабые стороны маркетинга в социальных сетях. Выявлено, что основными критериями успешной бизнес-деятельности в сети являются визуальный стиль и удачное продвижение. Визуальная коммуникация является одной из эффективных и востребованных форм взаимодействия. С помощью визуальных образов легко сформировать нужный имидж компании. Для этого маркетологам бизнеса нужно быть всегда в тренде, использовать современные образы и стили, чтобы быть актуальными для потребителя. Уточнены действенные инструменты продвижения в социальных сетях, среди которых выделены платная реклама, ориентированная на конкретную целевую аудиторию (таргетинговая реклама), работа с лидерами мнений и инструменты «массфоловинга» и «масслайкинга».

Ключевые слова: интернет-маркетинг, продвижение, социальные сети, SMM-продвижение, таргетированная реклама, «массфоловинг», «масслайкинг», лидеры мнений, амбассадоры брендов.

MARKETING ACTIVITY IN SOCIAL NETWORKS FACEBOOK AND INSTAGRAM

The article analyzes the popularity of social networks among Ukrainian users in 2018. The tools by which entrepreneurship in social networks is carried out and through which marketers promote and sell goods and services in the most popular social networks in Ukraine, Facebook and Instagram are explored. Also, It was analyzed the strengths and weaknesses of marketing in social networks. It has been found that there are more benefits than disadvantages. The advantages include the fact that there is a gradual creation of the image through the active conduct of the social page. Therefore, advertising is not perceived as obsessive. It helps to create a loyal and trustworthy consumer attitude towards the brand. Typically, this is one of the most important goals of maintaining social networking pages: to gain the trust and commitment of the target audience; direct sales are rare. But here's one big drawback: to get the desired results, you have to spend a lot of time for waiting. And you also need to constantly update the information, share quality content in order to remain relevant to consumers. It was found that the main criteria for successful online business activity are visual style and successful promotion. Visual communication is one of the most effective and popular forms of interaction. With the help of visual images it is easy to form the company's image. For this, business marketers should be relevant to the consumer, using modern images and styles. For successful promotion, marketers use such basic tools as: paid ad targeted to specific audience (targeting advertisement), work with opinion leaders (the target audience should coincide with the target audience of the opinion leader, then the promotion will be effective) and the technique of attraction new subscribers with the help of “massfollowing” and “massliking”. Each advertiser chooses its own marketing strategy path. The main requirements for conducting successful business in social networks, invariably remains the focus on the target audience. So the number of those who choose SMM-promotion is growing and this tendency is not only in Ukrainian, but also all over the world.

Key words: Internet marketing, promotion in social networks, SMM promotion, targeted advertising, mass liking, mass following, leaders, brand ambassador.

Сідина Л.П.

асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв

Sidyna Liudmyla

Kyiv National University of Culture and Arts

ПРІОРИТЕТНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ МАСОВОГО ХАРЧУВАННЯ (FOODTECH) В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ШИРШОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті розглянуто наявні передумови та можливі напрями ширшого запровадження в Україні застосовуваних у світі найбільш прогресивних інноваційних цифрових технологій масового харчування, що мають назву FoodTech. Встановлено наявність в Україні необхідних передумов для ширшого запровадження у господарську практику низки досить інноваційних FoodTech, зокрема нових форм дистрибуції (прямий доступ до споживача без посередника), більш ефективної логістики, розвитку напрямів виробництва й продажу натуральної та органічної їжі, продуктів здорового харчування, біорізноманіття їжі (з різними смаками з усього світу, зміна інгредієнтів), персоналізації та кастомізації їжі, раціонального поводження з харчовими ресурсами та їх відходами, екологічних та соціально відповідальних підходів до організації масового харчування. Шлях до цього лежить через вибір релевантних інвестиційних моделей та побудову на базі кожного закладу масового харчування маркетингів у форматах C2C (custome to customer), P2P (people-to-people), B2C (business-to-customer) як оптимізованих платформ електронної комерції їжею та харчовими продуктами.

Ключові слова: цифрові технології масового харчування (FoodTech), інноваційні технології FoodTech, інвестиції у FoodTech, FoodTech-стартапи, здорове харчування, біорізноманіття, екологічність та соціальна відповідальність у FoodTech.

Постановка проблеми. У світовій індустрії масового харчування останніми роками поширюється процес цифровізації усіх його складових, яка мають назву FoodTech. Метою цього є підвищення ефективності роботи сфери, більш точне передбачення й задоволення потреб споживачів, відповідність їх вимогам. Для цього активно використовуються найбільш інноваційні цифрові технології, зокрема роботизація, 3D-друк їжі, хмари, великі дані, штучний інтелект (AI, artificial intelligence), мережі датчики Інтернету речей (IoT, Internet of Things), блокчейн. Всі вони вимагають значних інвестицій, зокрема, в дослідно-конструкторські розробки, придбання вартісного устаткування, розвинутого фінансового середовища венчурного фінансування, краудфандингу. Майбутнє сфери масового харчування в Україні також за цими технологіями. Проте нині в Україні є необхідні передумови для реалізації низки інших досить інноваційних FoodTech, таких як нові форми дистрибуції (прямий доступ до споживача без посередника), краща логістика, натуральна їжа, здорове харчування, біорізноманіття їжі (їжа з різними смаками з усього світу, зміна інгредієнтів), персоналізація та кастомізація їжі, раціональне поводження з харчовими ресурсами та їх відходами, екологічні та соціально відповідальні підходи до організації масового харчування. За цих підходів можна за незначних інвестицій досягти суттєвого покращення роботи галузі. Шлях до цього лежить через вибір релевантних інвестиційних моделей та побудову на базі кожного

закладу масового харчування маркетингів форматів C2C (custome to customer), P2P (people-to-people), B2C (business-to-customer) як оптимізованих платформ електронної комерції їжею та харчовими продуктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним та прикладним аспектам розвитку масового харчування, дослідженню проблем застосування інноваційних технологій в закладах масового харчування присвятили свої праці такі українські та зарубіжні науковці й фахівці, як О. Пахомська, К. Егертон-Томас, В. Найдюк, Л. Нечаяк.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження найбільш актуальних інноваційних трендів застосування цифрових технологій в індустрії масового харчування (FoodTech) у світі й наявні передумови їх запровадження в Україні; розгляд можливих форм інвестиційного забезпечення цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології в наш час широко й глибоко проникли в усі сектори суспільного виробництва, зокрема сектор, пов'язаний з їжею, а саме приготування, доставку до споживача, організацію процесу виробництва. Це явище отримало назву "FoodTech". Масовий перехід бізнесу їжі з офлайн-простір в онлайн-простір є світовою тенденцією. Згідно з даними інтернет-платформи інновацій хорошої їжі "FoodTech Connect" [1] аграрні та FoodTech-стартапи залучили у 2018 р. \$17 млрд. інвестицій проти \$16,9 млрд. у 2016 р., що на 43% більше, ніж у 2015 р.

В Україні цей ринок не так давно почав розвиватися. Згідно з даним порталу “delo.ua” з 60% населення, що користується Інтернетом (25 млн. осіб), близько 15–16% (4 млн. осіб) замовляють їжу онлайн. Цей ринок оцінюється у \$230 млн. на рік. У найближчі 2–3 роки цей показник може вирости до 50% [2].

Цифрові технології міцно вплетені в сервіс їжі. Згідно з даними “OpenTable”, онлайн-сервісу з бронювання ресторанів в Сан-Франциско, 86% клієнтів перевіряють меню онлайн до походу в ресторан, 25% переглядають відгуки інших відвідувачів, а 83% бронюють столик по телефону. Під час вечері 25% відвідувачів не випускають телефон з рук, ним оплачують замовлення. Після відвідування закладу 18% реєструються в програмі лояльності. Експерти обговорюють проблему, з якого боку від тарілки має лежати мобільний телефон за правилами етикету.

Зрозуміло, що роботизоване виробництво їжі, 3D-друк продуктів харчування, молекулярна кухня, смарт-доктор-дієтолог (обмін даними про потреби конкретного організму з харчовим принтером, щоби той готував в розрахунку на біометричні показники), формування меню за ДНК (створити власне родинне дерево, дізнатись про географічне походження свої предків тепер можна й в Україні в рамках програми “My Heritage DNA” [3] за \$59 (1 605 грн. на умовах безкоштовної звичайної доставки під час замовлення двох і більше наборів для тесту)) тощо є найбільш проривними інноваціями сфери, що вже впроваджуються в розвинених країнах світу. Такий бізнес потребує значних інвестицій, дослідно-конструкторських розробок, розвинутого фінансового середовища венчурного фінансування. кра-

удфандингу, оскільки підприємства, що впроваджують FoodTech-інновації, як правило, є дещо ризикованими (принаймні іноді через те, що засновуються людьми без певного досвіду в бізнесі), тому розвиваються у форматі стартапів. В Україні спостерігається брак цих елементів, тому найбільш проривні FoodTech стануть поширеними в Україні лише згодом.

Однак в Україні вже зараз є необхідні передумови розвитку низки досить інноваційних FoodTech в таких актуальних сферах, як масове здорове харчування, біорізноманіття (їжа з різними смаками, зміна інгредієнтів), раціональне поводження з харчовими ресурсами та їх відходами із застосуванням цифрових технологій великих даних, штучного інтелекту (AI від “artificial intelligence”), хмар, блокчейну Інтернету речей (IoT) разом з надчутливим сучасним маркетингом, екологічністю та соціальною відповідальністю сфери (рис. 1).

Ринок FoodTech є досить інвестиційно привабливим у світі та Україні, тому в українські стартапи й компанії, що прямо або дотично належать до FoodTech-ринку, на різних інвестиційних стадіях у 2010–2017 рр. іноземними та вітчизняними інвесторами вкладено більше \$7,3 млн. (табл. 1) [4].

Крім цих компаній, на ринку на ринку FoodTech України працює низка крупних іноземних та вітчизняних компаній з онлайн-доставки їжі, створених за іншими схемами фінансування (франчайзинг, акціонерний засновницький капітал, партнерство, кредитні ресурси або бутстрепінг, тобто створення за рахунок незначних внутрішніх інвестицій (наприклад, “Mister. Am”, що нині є масштабованим агрегатором онлайн-замовлень і доставки їжі в Чернігові). Це компанії,

Цифрові	<p>Нова стратегія дистрибуції – прямий доступ до споживача без посередника: – “Pepsi”, “Ben & Jerry’s”, “Beer Cartel” тощо створюють власні платформи е-комерції; – “IoT” передбачають, що розумні холодильники, домашні персональні асистенти зможуть безпосередньо пов’язувати виробників та споживачів</p>	<p>Зростання використання AI у фуд-сервісах: – цифрові меню для замовлення страв; – чатботи (робот-співрозмовник) замовлень; – сервіси персоналізованих рекомендацій (“KFC” і “Baidu” розробляють сервіс розпізнавання осіб за статтю, мімікою тощо, що адресно рекомендує відвідувачу); – роботи для форматів fast-food, fast-casual (студенти МТІ відкрили перший повністю автоматизований ресторан “Space Kitchen”); – створення нових продуктів (“McCormick”, найбільший виробник приправ на світовому ринку, у співпраці з “IBM” розробив нові приправи, “Gelarty” – авторське морозиво)</p>	<p>Персоналізація їжі: – контроль якості органічної їжі; – кастомізовані страви та рекомендаційні сервіси, що враховують особисті побажання</p>
Маркетингові	<p>Мультиканальні та персоналізовані інструменти психологічного маркетингу: – використання всіх можливих цифрових каналів для маркетингу; – залучення більшої кількості соціологічних груп до FoodTech-інновацій</p>		
Екологічні, соціально-відповідальні	<p>Натуральна й органічна їжа, здорове харчування: – прозорість, контроль якості, походження продуктів; – персоналізовані сервіси; – поширення доставки органічних, фермерських продуктів</p>	<p>Раціональне використання продовольчих ресурсів: – раціональне використання продуктів харчування, розвиток фудшерінгу; – раціональне використання відходів продуктів харчування</p>	<p>Біорізноманіття в продуктах харчування: – надання харчовій системі більшої стійкості до хворіб, шкідників, зміни клімату; – організація сервісів доставки харчових продуктів з усього світу</p>

Рис. 1. Актуальні тренди світового ринку FoodTech і дотичні, бажані для України

Таблиця 1

Найкрупніші інвестиційні угоди в сегменті FoodTech на українському венчурному ринку у 2010–2017 рр.

Назва компанії/стартапу	Зміст	Сектор	Розмір угоди	Фаза залучення інвестицій	Інвестор	Тип інвестора	Походження капіталу	Рік
1. DeFast	Служба доставки на електровелосипедах	Споживчий Інтернет	\$165k	Посівні	Kickstarter	Краудфандинг	США	2017
2. Allset	Е-замовлення обідів в ресторанах	Мобільні технології	\$5m	Раунд А	Greycroft, Andreessen Horowitz, Vaizra Investments, Compound, FJ Labs, SMRK VC Fund	Венчурний капітал	США, Україна	2017
3. Allset	Замовлення обідів в ресторанах	Мобільні технології	\$2,35m	Посівні	Metamorphic Ventures, Andreessen Horowitz, Alexandr Chernyak, SMRK VC Fund, FJ Labs	Венчурний капітал	США, Україна	2016
4. inCafe	Додаток розміщення замовлень для гостей ресторану	Мобільні технології	\$40k	Посівні	Angel Investor, StartupUA	Ангельські	Україна	2016
5. Settle	Мобільний сервіс попередніх замовлень у ресторанах	Мобільні технології	\$1,3m	Раунд А	SMRK VC Fund	Венчурний капітал	Україна	2015
6. Kabanchik (kabanchik.com.ua)	Ринкове місце аутсорсингу великих завдань, зокрема завдань з приготування їжі	Споживчий Інтернет	...	Злиття та поглинання	Prom.ua	Стратегічний інвестор	Україна	2015
7. EatSMART.ua	Обслуговування, бронювання в ресторанах по Україні	Споживчий Інтернет	\$110k	Посівні	– Ангельські	Україна	2015	
8. HappyTom (happytom.com.ua)	Доставка їжі для домашніх тварин	Онлайн-сервіси	\$43k	Посівні	Impregious Group, Harry Fatm	Венчурний капітал	Росія	2014
9. Eda.ua	Агрегатор доставки їжі	Споживчий Інтернет	...	Посівні	Мажоритарна частка у бізнес-акселератора Chernetovskiy Investment Group Digital	Акселератор	Україна	2014
10. Zakaz.ua	Онлайн-доставка їжі	Споживчий Інтернет	...	Посівні	Бізнес-акселератор Techstars, Бостон	Акселератор	Україна	2014
11. HappyScan (happysscan.me)	Мобільний маркетинговий інструмент для ресторанів, брендів та роздрібною торгівлі на базі QR-кодів	Мобільні технології	\$20k	Посівні	Eastlabs	Акселератор	Україна	2013
12. Zakaz.ua (zakaz.ua)	Продуктовий інтернет-магазин	Е-комерція	\$300k	Посівні	О. Ольшанський	Ангельські	Україна	2010

... – обсяг угоди не оприлюднено

Джерело: [4]

Таблиця 2

Франшиза брендних піцерій в Україні

Назва ТМ, бренду	Категорія	Країна походження	Наявність майстер-франшизи* (для міжнародних компаній)	Місто в Україні	Рік заснування
Selentano	Ресторан	Україна	Ні	54 міста	1998
Chicken HUT	Стріп-фуд	Україна	Так	Ужгород, Луцьк, Тернопіль, Івано-Франківськ, Чернівці, Житомир, Херсон, Чернігів, Полтава, Суми	2009
MAFIA	Ресторан	Україна	Ні	Київ, Харків, Дніпро, Львів, Вінниця, Одеса, Миколаїв, Чернігів, Полтава, Лубни, Кропивницький, Маріуполь	2007
New York Street Pizza	Ресторан	Україна	Так	Полтава, Миколаїв, Маріуполь, Луцьк, Симферопіль, Макіївка, Суми, Стрий, Львів, Дрогобич, Рівне, Чернівці, Кременчук, Кам'янець-Подільський, Одеса, Луганськ, Чернівці, Житомир, Краматорськ, Донецьк, Калуш, Івано-Франківськ, Червоноград, Кривий Ріг, Бахмут, Горлівка, Вінниця, Хмельник	2001
Domino's Pizza	Кафе	США	Так	Київ, Одеса, Бровари	1960
МакСмак	Стріп-фуд	Україна	Ні	Хмельницький	2006
Моя Pasta	Ресторан	Україна	Ні	Черкаси, Суми, Умань, Дніпро	2006
Сыгый Папа	Стріп-фуд	Україна	Ні		1996
Тарантелла	Ресторан	Україна	Ні	Луцьк, Камінь-Каширський, Стрий	2011
Pesto Cafe	Ресторан	Україна	Ні	Київ	2014

* повна та ексклюзивна передача повноважень франчайзера майстер-франчайзі

Джерело: [5]

що агрегують та виконують замовлення з ресторанів з доставкою або здійснюють доставку власної продукції. Схема франшизи для розвитку онлайн- та офлайн-закладів в Україні, особливо в регіональному розрізі, досить поширена (табл. 2). Найбільш висококонкурентним сегментом онлайн-замовлень залишається доставка суші й піци.

З 2018 р. в центральних районах Києва працює глобальний сервіс доставки їжі “Uber Eats”, американська онлайн-платформа замовлення й доставки їжі та мульти-сервіс “Glovo” (здійснює доставку самостійно, тому користувач може зробити замовлення в ресторані, де доставки немає, замовити доставку продуктів із супермаркету, ліків з аптеки, кур’єрську доставку документів тощо).

У 2011 р. в Києві засновано мережу фаст-фуд-ресторанів здорової їжі (fast-healthy) в офлайн- та онлайн-просторі “Salateira”, де подається більше 30 видів салатів та легких закусок, практикуються помірні ціни, великі порції та вільний вибір інгредієнтів, а меню має свіжі салати, оригінальні пасти, паніні, равіолі та супи, але як добавки, крім овочів, пропонуються продукти вищого цінового сегменту, зокрема пармезан, хамон, сир з пліснявою, філе лосося й креветки. Салати в “Salateira” заправляють не тільки класичною оливковою олією з бальзамічним укусом і песто, але й десятком спеціально розроблених соусів, горішків тощо. Салати подають у скляному посуді. Відвідувачі можуть самостійно конструювати салати.

Згідно з даними “Franchise Group” початкові інвестиції в “Salateira” склали \$120 тис., які окупилися за 1 рік. Почавши з точки у фуд-корті, за 3 роки підприємці-засновники, кожному з яких належить по 1/3 бізнесу, створили мережу з шести закладів у Києві. У 2018 р. ресторани мережі відвідали близько 700 тис. осіб, що забезпечили 50 млн. грн. виручки [6].

Згідно з даними ресурсу в мережу входить 11 ресторанів в Україні, з яких заклади в Дніпропетровську, Одесі та Харкові працюють на умовах партнерства. Мажоритарна частка залишається за “Salateira”, а залучений партнер вкладає в новий ресторан близько \$150 тис. Разом з регіональними ресторанами в мережі з’явиться спеціальний формат фаст-фудів для вегетаріанців, а саме “Salateira Light”, що не матиме риби та м’яса в асортименті. Ще одним вектором розвитку “Salateira” є ділові центри світу.

“Salateira” активно розвиває свою мережу через інструмент франшизи: два ресторани працюють в Білорусі, один – в Іспанії, скоро має відкритися ще один в ОАЕ в Дубаї. Щорічно мережу відвідує до 2 млн. людей, з яких 82% є постійними клієнтами. Вступний внесок становить \$30 тис. за перший ресторан франшизи, \$20 тис. за наступні, роялті складає 4%. Знайти партнера для закладів в ОАЕ рестораторам допомогла інвестиційна компанія “SP Advisors”, що працює на основі відносин партнерства в бізнесі, коли банківське кредитування дуже дороге. За три роки в Дубаї “Salateira” планує відкрити 20 ресторанів своєї мережі, а до 2020 р. – запустити 100 своїх фаст-фудів у світі.

Щоби бути несхожим на конкурентів, “Salateira” взяла курс на постійне вдосконалення технологій. Так, ресторатори замінили майонез промислового виробництва аналогом власного виробництва. З його рецептури видалили важкий для засвоєння організмом жовток. Цей продукт популярний у людей, що займаються спортом, слідкують за рівнем холестерину.

У 2014 р. через девальвацію гривні ринок обвалився більш ніж в два рази, тому “Salateira” замінила французькі вершки на українські, а моцареллу стали замовляти не в Італії, а у вінницьких фермерів, знайдено українських постачальників прошутто й руколи. Якість українських продуктів за вдвічі меншої ціни висока. У компанії відмовилися від послуг посередників та склали свій пул перевірених фермерів. Прямі поставки дали змогу знизити собівартість салатів на 15%.

В сучасних умовах найбільш бажаною є натуральна їжа здорового харчування, особливо через погіршення екології, урбанізацію, що також сприяє розвитку місцевих органічних виробництв. У споживачів виникає недовіра до виробничих процесів через використання пестицидів, консервантів, ГМО, тому набули поширення мобільні додатки, що рекомендують заклади, враховуючи їх розташування, побажання клієнта (низький рівень цукру, високий рівень білка тощо). Активно використовуються фітнес-трекери, інші гаджети здоров'я.

На ринок виходять компанії, що надають персоналізовані сервіси, які враховують метаболізм, стан здоров'я, особисті побажання. Споживачі їжі бажають контролювати процес виробництва, логістику, бути обізнаним про походження інгредієнтів; де, ким і як виготовлений продукт; знати, чи дотримувалися під час виробництва правил безпеки та етичних норм (правила кошеру, халялю, посту, екологічні вимоги до раціону тварин та етичні щодо їх утримання тощо). Достовірність такої екосистеми забезпечує технологія блокчейну, тобто розподілених (децентралізованих) платформ, що уможливають контроль над технологічним ланцюжком в агросекторі, продуктовому ритейлі. Таким чином, організовані шифровані дані про продукт (наприклад, про температуру, вологість) дають змогу за унікальним ідентифікатором встановити, що відбувалося й відбувається з товаром. Теоретично ймовірність фальсифікації виключена, тому блокчейн використовується для захисту високого рівня операцій з криптовалютами.

Побудувати маркетплейси, тобто оптимізовані платформи електронної комерції, онлайн-магазинів е-торгівлі, що надають інформацію про продукт або послугу третіх осіб, чії операції обробляються їх оператором, у форматі B2C (business-to-customer), C2C (customer to customer) або P2P (people-to-people) (передбачає рівність учасників платформ), в рамках якого забезпечується правдивість інформації про продукти харчування, сировину на всіх етапах, дає змогу мережа датчиків Інтернету речей (IoT).

В Україні доцільно розвивати FoodTech-стартапи, що спеціалізуються на формуванні й доставці тематичних

наборів їжі для сегментованих цільових груп, наприклад спортсменів (з підрахунком калорій, білків, жирів та вуглеводів), вегетаріанців, любителів рідкісних продуктів, кошерних чи халяльних, до посту, споживачів на дієті, тих, що мають непереносимість певних інгредієнтів, наприклад глютену чи лактози, алергії, що будуть пропонувати споживачам різноманітні продукти правильного харчування (ПХ), наприклад ПХ-шаверму, ПХ-бургер; з альтернативою тваринного білка, харчовими добавками, дискаунт-набори, таргетовані на певну категорію споживачів, наприклад студентів, персональні, на всю родину, для хворих.

В розвинених країнах поширені сервіси доставки свіжих продуктів, конструкторів меню на кожен день, сервіси онлайн-доставки продуктових наборів з рецептами, «їжі по підписці» тощо. Очікується зростання сегменту ринку «їжі по підписці» у 2015–2020 рр. з 1 до 10 млрд. дол.

Залишається перспективним також напрям онлайн-доставки корпоративного харчування. Через значні масштаби бізнесу можна забезпечити менші ціни та більшу різноманітність страв.

Згідно з даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO) [7] близько 75% продуктів харчування у світі надходить тільки від 12 рослин та 5 видів тварин. Концентрація лише на декількох продуктах робить харчову систему менш стійкою до хворіб, шкідників, зміни клімату, ігнорує низку недостатньо використовуваних продуктів харчування по всьому світі, а також спільнот, які їх вирощують, а іноді й місцевих виробників. Біорізноманіття в продуктах харчування перебуває на перетині смаку та стійкості, що корисно для людей, планети та бізнесу. Через зазначене перспективним напрямом на FoodTech-ринку України є онлайн-доставка типових для країн продуктових наборів з усього світу споживачам в Україні (кулінарний онлайн-туризм).

Згідно з даними “FoodTech Connect”, платформи “For Good Food Innovation” щороку \$218 млрд. витрачаються на продукти харчування, що не будуть спожиті [1]. Щорічно на звалища їх відправляються 52 млн. т. Ще 10 млн. т не утилізуються на фермах. У відповідь на це у світі виникла низка компаній, що намагаються вирішити цю проблему, зокрема задля відновлення води, енергії та поживних речовин з харчових відходів для виробництва органічних добрив, кормів для тварин та екологічно чистої енергії, благочинності. Ця проблема актуальна також для України. Так, в кінці робочого дня в багатьох закладах харчування усіх форматів HORECA (фаст-фудах, ресторанах, кафе, барах, пабах, нічних клубах), яких, згідно з даними компанії “Nielsen”, тільки в шести найбільших містах України у 2017 р. функціонувало майже 11 тис., закладах торгівлі (форматів cash&carry, міні-, супер-, гіпермаркетах) утворюється певна кількість продуктів харчування з коротким, але ще дійсним строком придатності, залишків їжі, придатних для наступного використання за прямим призначенням, які можна, наприклад, доставляти

в благодійні фонди та нужденним, за втрати кондицій (залишки з тарілок) – спрямовувати на корм сільськогосподарським тваринам чи в притулки для тварин.

Процес передачі їжі, яка перестала бути потрібною її власнику, але ще може стати в нагоді комусь іншому, називається фудшерінгом. Ця практика характерна для низки європейських країн. Так, у Франції прийнятий закон, що зобов'язує супермаркети віддавати непродані продукти харчування, придатні до вживання в їжу, на потреби благодійності [8]. Багато продуктових магазинів передають непродані продукти благодійним організаціям. Ресторани готують спеціальні сеті з продуктів, термін придатності яких закінчується. В соціальних мережах збільшується число спільнот, члени яких займаються фудшерінгом. У США, наприклад, група студентів з Університету Арізони придумала фудшерінгову соціальну мережу “FlashFood”, яка пов'язує ресторани з волонтерами [9]. Якщо учасник хоче поділитися їжею, йому достатньо залишити запис на стіні спільноти про те, яку саме їжу й де можна забрати. Фудшерінг набув популярності в Німеччині (діє сайт “Foodsharing.de”) та Індії, де холодильники з вільним доступом встановлюють біля кафе, пекарень та магазинів, їх наповнюють продуктами, у яких скоро закінчиться термін придатності або які є в надлишку. У столиці України ініціатива не протрималася й двох тижнів, адже холодильники були зламані.

Підприємці могли б започаткувати бізнес у цій сфері, де їх послуги будуть фінансуватися за рахунок пожертв суспільства, коштів державних соціальних та природоохоронних фондів тощо. Цифрові технології в

цьому могли б дуже допомогти, адже продукти з простроченим терміном реалізації продати хоч за якусь ціну вигідніше, ніж утилізувати.

Цифрові технології можуть допомогти покращити комерціалізацію та фінансові показники спрямування харчових продуктів із закінченим терміном реалізації на корми для тварин.

Висновки. У світовій індустрії масового харчування останніми роками поширюється процес цифровізації усіх його складових, що мають назву “FoodTech”. Для цього активно використовуються найбільш інноваційні цифрові технології, а саме хмари, великі дані, штучний інтелект (AI, artificial intelligence), мережі датчиків Інтернету речей (IoT, Internet of Things), технології блокчейну. В Україні для цього ще повністю не створені необхідні інституційні та інвестиційні передумови. Проте можливим є запровадження низки досить інноваційних FoodTech-технологій, тобто нових форм дистрибуції (прямий доступ до споживача без посередника), більш ефективної логістики, розвитку напрямів виробництва й продажу натуральної та органічної їжі, продуктів здорового харчування, біорізноманіття їжі (з різними смаками з усього світу, зміна інгредієнтів), персоналізації та кастомізації їжі, раціонального поводження з харчовими ресурсами та їх відходами, екологічних та соціально відповідальних підходів до організації масового харчування. Шлях до цього лежить через вибір релевантних інвестиційних моделей та побудови на базі кожного закладу масового харчування маркетплейсів формату C2C, P2P, B2C як оптимізованих платформ електронної комерції їжею та харчовими продуктами.

Список літератури:

1. The Platform For GOOD FOOD INNOVATION. URL: <https://foodtechconnect.com/2019/03/14/agrifood-tech-startups-raise-17b-in-2018-wework-launches-food-innovation-lab-more> (дата звернення: 06.04.2019).
2. Объем рынка доставки готовой еды в Украине превышает \$230 млн. URL: <https://delo.ua/business/obem-rynka-dostavki-gotovoj-edy-v-ukraine-prevyshaet-220-mln-330385> (дата звернення: 10.04.2019).
3. My Heritage DNA. URL: <https://www.myheritage.com.ua/DNA> (дата звернення: 30.03.2019).
4. Крупніші інвестиційні угоди на українському венчурному ринку в сегменті IT в 2008–2017 рр. URL: https://inventure.com.Україна/tools/database/venchurnye_sdelki_v_it_sektore_ukrainy (дата звернення: 15.10.2018).
5. Открыть пиццерию в Украине: франчайзинг для тех, у кого есть мечта. URL: <https://posteat.ua/novosti/otkryt-picceriyu-v-ukraine-franchajzing-dlya-tex-u-kogo-est-mechta> (дата звернення: 28.03.2019).
6. Каталог франшизи. URL: <https://franchisegroup.com.ua/ru/catalog-franchise/catering> (дата звернення: 06.04.2019).
7. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН. URL: <http://www.fao.org/3/y5609e/y5609e02.htm> (дата звернення: 05.04.2019).
8. Незалежний портал для фахівців м'ясної індустрії «М'ясний Експерт». URL: <https://meat-expert.ru/forums/record/statja/analitika/kuda-iz-magazinov-devayutsya-vovremya-nerealizovannye-produkty-pitaniya-r9703> (дата звернення: 01.04.2019).
9. Есть вопрос: «Куда деваются остатки еды в ресторанах?». URL: <https://www.the-village.ru/village/city/asking-question/124025-eda-v-restoranh> (дата звернення: 03.04.2019).

ПРИОРИТЕТНЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ МАССОВОГО ПИТАНИЯ (FOODTECH) В УКРАИНЕ И ПУТИ ИХ БОЛЕЕ ШИРОКОГО ВНЕДРЕНИЯ

В статье рассмотрены существующие предпосылки и возможные направления более широкого внедрения в Украине применяемых в мире наиболее прогрессивных инновационных цифровых технологий массового питания, называемых FoodTech. Установлено наличие в Украине необходимых предпосылок для более широкого внедрения в хозяйственную практику ряда достаточно инновационных FoodTech, в частности новых форм дистрибуции (прямой доступ к потребителю без посредника), более эффективной логистики, развития направлений производства и продажи натуральной и органической пищи, продуктов здорового питания, биоразнообразия пищи (с разными вкусами со всего мира, изменение ингредиентов), персонализации и кастомизации пищи, рационального обращения с пищевыми ресурсами и их отходами, экологических и социально ответственных подходов к организации массового питания. Путь к этому лежит через выбор релевантных инвестиционных моделей и построения на базе каждого заведения массового питания маркетплейсов в форматах C2C (customer to customer), P2P (people-to-people), B2C (business-to-customer) как оптимизированных платформ электронной коммерции пиццей и пищевыми продуктами.

Ключевые слова: цифровые технологии массового питания (FoodTech), инновационные технологии FoodTech, инвестиции в FoodTech, FoodTech-стартапы, здоровое питание, биоразнообразие, экологичность и социальная ответственность в FoodTech.

PRIORITY DIGITAL MASS CATERING TECHNOLOGIES (FOODTECH) IN UKRAINE AND WAYS OF THEIR WIDER IMPLEMENTATION

The article examines the preconditions and possible directions for the wider introduction of the most innovative digital mass catering technologies in the world, which is called FoodTech – robotics, 3D food printing, clouds, large data, artificial intelligence, network of Internet sensors of things, blockade, which require significant investments, infrastructure of venture financing, stock market, with which there are problems in Ukraine. The experience of FoodTech in Ukraine is analyzed. The availability of necessary prerequisites for the current widespread adoption of a number of other fairly innovative FoodTechs in the economic practice has been established: new forms of distribution (direct access to the consumer without intermediary), more efficient logistics, personalization and customization of food for segmented target groups, for example, athletes, vegetarians, lovers of rare foods, kosher or halal, fasting, diet consumers, allergies, and intolerance to certain drugs, offering consumers a variety of products nutrition with alternative animal protein food additives discount sets, targeted a certain category of consumers, such as students, staff, the whole family, for patients etc. development of directions of production and sale of natural and organic food, healthy food products, biodiversity of food, rational management of food resources and their waste, ecological and socially responsible approaches to organizing mass catering. The promising direction of FoodTech – the distribution of non-profit foodsharing (sharing of excess food) and the commercialization of the management of the effects of mass catering: the remnants of food (for charity for socially vulnerable groups) and waste (for farm animals and for the charity for animal shelters). The path to this is through a selection of relevant investment models and building on the basis of each custom to customer mass mailing marketplaces, format C2C (customer to customer), P2P (people-to-people), B2C (business-to-customer), as an optimized e-platform e-Commerce by food.

Key words: digital catering technologies (FoodTech), FoodTech innovative technologies, investments in FoodTech, FoodTech startups, healthy nutrition, biodiversity, environmental friendliness and social responsibility in FoodTech.

Соколюк С.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Уманський національний університет садівництва

Sokolyuk Serhii

Uman National University of Horticulture

ГАРМОНІЙНО ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено еколого-економічні фактори, умови, передумови та механізми реалізації гармонійного розвитку України. Розкрито сучасне трактування категорії «агроінновація». Встановлено, що одним з найважливіших елементів діяльності аграрних підприємств має бути розроблення його інноваційної політики, яка міститиме принципи гармонізації та важливі стратегічні й тактичні аспекти розвитку. Сформовано топ-20 інноваційних підприємств України. Розглянуто національний рейтинг інноваційної активності областей України. Встановлено, що лідерами серед регіонів за показниками інноваційної діяльності є Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області. Представлено структуру інновацій, що впроваджувались аграрними підприємствами України, а також розроблено рекомендації щодо подальшого гармонійно інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, розвиток, аграрний сектор економіки, інноваційна активність, агроінновація, гармонія.

Постановка проблеми. Інтеграція України до міжнародних спільнот, поглиблення економічних зв'язків, зростання конкуренції, необхідність модернізації виробництва та постійного запровадження інновацій зумовлюють використання вдосконалених методів формування ринкових відносин в аграрному секторі. Нині аграрний сектор економіки потребує адаптації до міжнародних стандартів ведення ринку й захисту базових ланок з боку держави, тому питання гармонійно інноваційного розвитку аграрного сектору економіки є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття сутності понять гармонізації та гармонійного розвитку як економічної категорії висвітлено в працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як С.П. Бибик, Т.П. Берсенєва, Д. Джонсон, М.П. Калиниченко, Є.П. Картузов, Г. Кунц, Г.М. Сюта, В.Л. Тамбовцев, Е. Фрімен, Д. Хан, К. Шоулз. Однак питання гармонійно інноваційного розвитку потребує подальшого дослідження з огляду на нові тенденції щодо забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження змісту інновацій та гармонійно інноваційного розвитку аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Формування гармонійно ефективних, адаптованих до сучасних умов аграрних відносин та механізму управління ними неможливі без дослідження тенденцій та умов функціонування аграрного сектору, який виконує стратегічні завдання в національній економіці, такі як гарантування продовольчої безпеки та формування конкурентних переваг країни в міжнародному економічному просторі.

Нині в Україні впроваджують у практику принципи сталого гармонійного розвитку економіки. Їх сутність полягає в гармонізації економічних, соціальних та екологічних, насамперед природоохоронних, інтересів. Територія України має достатню базу сприятливих еколого-економічних факторів (рис. 1), реалізація яких через вдосконалення економічних, соціальних та екологічних механізмів визначатиме гармонійний розвиток держави.

В Україні стихійно формується система теоретичних та практичних засад гармонійного розвитку, яку потрібно систематизувати, доопрацювати, узгодити, затвердити та втілити на загальнодержавному рівні.

Соціально-еколого-економічні стратегії переходу України до гармонійного розвитку визначаються пакетом офіційних документів, базовими серед яких є Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2010–2020 роки», Укази Президента «Про основні напрями земельної реформи», «Про стратегію подолання бідності», «Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України» тощо, а також «Основні напрями державної політики України у сфері охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (затверджені Верховною Радою України від 5 березня 1998 року).

В основі гармонійно інноваційного розвитку аграрного сектору є перетворення наукових знань на інновацію. Дослідження рівня інноваційної активності провідних країн світу показують стабільну тенденцію

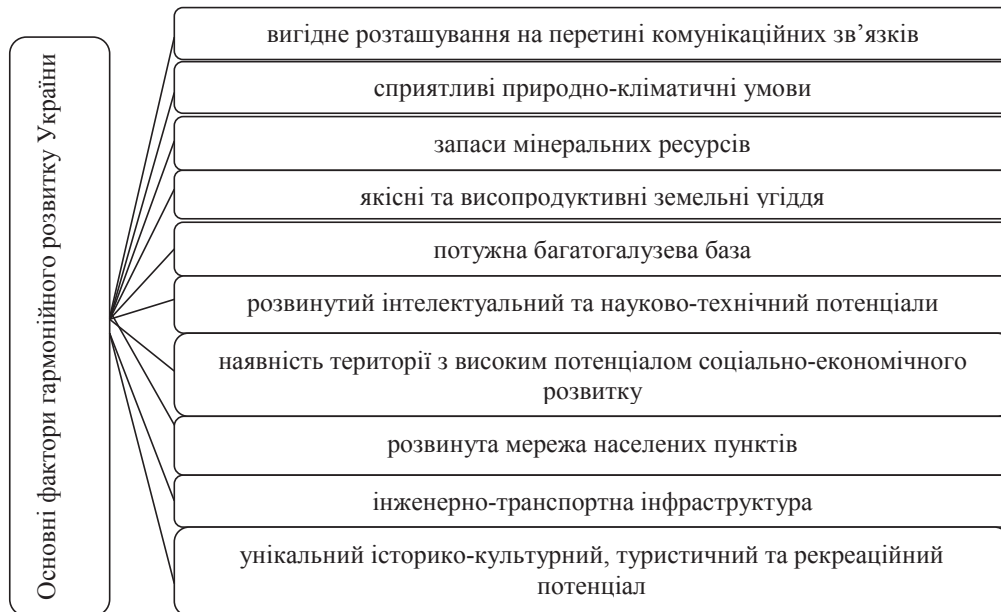

Рис. 1. Еколого-економічні фактори, що визначають гармонійний розвиток України

нарошування витрат на наукові дослідження в структурі валового внутрішнього продукту (табл. 1). Світовою практикою доведено, що залежно від частки ВВП, яка виділяється на проведення наукових досліджень, наука може виконувати в країні економічну функцію лише за умови, що показник наукоємності ВВП перевищує позначку 0,9%. У 2016 році частка витрат на НДР у ВВП 28 країн ЄС у середньому становила 2,03% [1].

Більшим за середній цей показник був у Швеції (3,25%), Австрії (3,09%), Німеччині (2,94%), Данії (2,87%), Фінляндії (2,75%), Бельгії (2,49%), Франції (2,22%), а найменшим – на Мальті та Кіпрі, у Румунії та Латвії (від 0,44% до 0,61%). Питома вага загального обсягу витрат у ВВП в Україні у 2017 році становила 0,47%.

Процес перетворення є схемою, що складається з низки послідовних подій, настання яких супроводжується перетворенням інновацій від ідеї до її конкрет-

ного вираження (продукт, технологія, новий підхід до вирішення поставленого завдання), об'єднаного в дослідженні загальним терміном «агроінновація» [2].

Загалом перші визначення аграрної інновації як окремого терміна спостерігаються в дослідженнях російських вчених Д.С. Целіна та О.В. Попової. Так, за визначенням Д.С. Целіна, агроінновацією є інновація, яка є отриманим через нові наукові знання результатом діяльності, що прямо чи опосередковано забезпечить збільшення ефективності агропромислового виробництва та якісних характеристик продукції, а також буде спрямований на покращення результатів визначених наукових досліджень [3].

О.В. Попова дає зовсім інше визначення поняття агроінновації, а саме як інновації, що безпосередньо (або опосередковано, тобто в межах технологічного ланцюга) зачіпає процеси, учасниками яких є людина,

Таблиця 1

Питома вага витрат на виконання НДР у ВВП країн ЄС та України, %

Країна	2010 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
ЄС (28 країн-учасниць)	1,93	2,02	2,03	2,03	2,03	2,05
Німеччина	2,71	2,82	2,87	2,92	2,94	2,98
Словенія	2,06	2,58	2,34	2,20	2,00	2,30
Чеська Республіка	1,34	1,90	1,97	1,93	1,68	1,70
Естонія	1,58	1,72	1,45	1,49	1,28	1,29
Угорщина	1,14	1,39	1,35	1,36	1,21	1,24
Іспанія	1,35	1,27	1,24	1,22	1,19	1,20
Польща	0,72	0,87	0,94	1,00	0,97	1,01
Словаччина	0,62	0,82	0,88	1,18	0,79	0,80
Болгарія	0,56	0,63	0,79	0,96	0,78	0,79
Литва	0,78	0,95	1,03	1,04	0,74	0,76
Румунія	0,45	0,39	0,38	0,49	0,48	0,48
Латвія	0,61	0,61	0,69	0,63	0,44	0,45
Україна	0,75	0,70	0,60	0,55	0,48	0,47

машина (обладнання, інструмент тощо) та компонент навколишнього середовища (тварина, рослина тощо), існування яких у природному середовищі (без участі людини) неможливе або можливе лише за втрати базових функціональних характеристик [4].

Потрібно звернути увагу на те, що інноваційні процеси аграрного сектору мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних та організаційних особливостей [4]. В аграрному секторі розрізняють два види агроінновацій, а саме продуктові та прецесійні (технологічні інновації). Важливим елементом гармонійно інноваційного розвитку аграрного сектору економіки є виробництво органічної продукції. Через високу ціну (в середньому на 30% більше, ніж неорганічні аналоги) виробники орієнтовані переважно на зовнішні ринки, однак пропозиція всередині країни поступово зростає. Найбільша кількість площ, де вирощують органічну продукцію, зосереджена в Київській, Херсонській, Харківській областях.

У 2017 році, згідно з рейтингами “Forbes”, в Україні виділено топ-20 інноваційних підприємств України, до яких увійшли 5 аграрних підприємств (табл. 2) [5]. Серед регіонів, які є лідерами за показниками інноваційної діяльності в Україні, виділяють Харківську, Дніпропетровську, Запорізьку області (табл. 3).

Аналіз структури інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України у 2013–2017 роках, показав, що в загальній кількості реалізованих проєктів зі впровадження інноваційних технологій більшість складають виробничі технології (68,1%), серед яких найбільша кількість проєктів пов’язана із запровадженням нових методів та способів застосування добрив і засобів захисту рослин; далі йдуть організаційно-управлінські технології (19,4%) та продуктові (12,5%) (табл. 4).

Висновки. Отже, впровадження інноваційних технологій – це важливе завдання будь-якого підприємства, що визначається як перспективний напрям розвитку, який створює сприятливе середовище для ефективного використання ресурсного потенціалу та формування конкурентоспроможності. Нині загалом на підприємствах аграрного сектору економіки існує чимало невирішених проблем впровадження інновацій з урахуванням гармонійно інноваційного розвитку.

Задля забезпечення гармонійно інноваційного розвитку аграрного сектору економіки необхідно сконцентрувати капітал на пріоритетних напрямках розвитку, зокрема освіті, науці, прогресивних технологіях, підприємницькій активності на ринку наукоємної продукції. Інноваційно активні підприємства в межах аграрного сектору спроможні забезпечити організацію конкурентоспроможного виробництва продукції, що є

Таблиця 2

Топ-20 інноваційних підприємств України (2017 рік)

Назва підприємства	Сектор	Індекс інноваційності	Інновації
ПриватБанк	Фінанси	79,2	Приват24
Південмаш	Машинобудування	64,6	Космічні апарати
Нова Пошта	Вантажоперевезення	60,4	Успішне поєднання маркетингових та логістичних інновацій
Фармак	Фармацевтика	60,4	Лабораторно-технологічний комплекс R&D
Турбоатом	Енергетичне машинобудування	58,3	Унікальні турбіни для АЕС
Grammarly	Технології (софт)	56,3	Перевірка грамотності та унікальності текстів
Нафтогаз-видобування	ПЕК	54,2	Унікальні технології глибокого буріння
Миронівський хлібопродукт	АПК	54,2	Парк альтернативних технологій
Укроборон-пром	ВПК	52,1	Комплекси захисту бойових машин, літаки, безпілотники
Розетка	E-commerce	52,1	Успішне поєднання логістичних та маркетингових рішень з веб-технологіями
Сільпо	Рітейл	52,1	Програма лояльності «Власний рахунок»
ВіндПауер	Вітряна енергетика	50,1	Автоматична система управління вітровою електростанцією
Дарниця	Фармацевтика	47,9	Виробництво інфузійних розчинів, ERP-система
Petcube	Технології	45,8	Гаджет для віддаленої взаємодії з тваринами
Нібулон	АПК	43,8	Оригінальні логістичні рішення
Drone.ua	Технології, АПК	41,7	Дистанційне оброблення даних безпілотних платформ
Еко-Оптима	Альтернативна енергетика	41,7	Відновлювані джерела енергії
Сварог Вест Груп	АПК	41,7	Розроблення та впровадження нових агротехнологій
AgriLab	АПК	40,4	Технології точного землеробства
Кернел	АПК	33,3	Технології точного (координатного) землеробства

Національний рейтинг інноваційної активності областей України (2017 рік)

Області	Місце областей у рейтингу за показниками				
	Кількість підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність	Кількість підприємств, які впроваджують інновації	Кількість підприємств, які реалізували інноваційну продукцію	Обсяг витрат на інноваційну діяльність	Обсяг фінансування інноваційної діяльності
Вінницька	11	9	10	3	3
Волинська	19	19	17	14	13
Дніпропетровська	2	2	1	1	1
Донецька	8	9	7	5	5
Житомирська	7	7	9	13	14
Закарпатська	18	15	14	19	19
Запорізька	5	4	5	7	7
Івано-Франківська	9	11	15	16	16
Київська	4	5	4	6	6
Кіровоградська	16	18	20	10	10
Луганська	20	20	23	22	22
Львівська	3	3	3	8	8
Миколаївська	13	12	22	4	4
Одеська	6	6	6	11	11
Полтавська	10	8	8	12	12
Рівненська	12	16	13	23	23
Сумська	13	10	16	9	9
Тернопільська	11	8	21	15	15
Харківська	1	1	2	2	2
Херсонська	14	14	19	17	17
Хмельницька	15	13	12	20	20
Черкаська	11	7	11	21	21
Чернівецька	19	19	24	24	24
Чернігівська	17	17	18	18	18

Таблиця 4

Структура інновацій, впроваджених аграрними підприємствами України у 2013–2017 роках

Категорія інновацій	Різновиди інновацій	Кількість проектів	Частка проектів, %
Продуктові	Способи вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин	45	6
	Технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших порід тварин	20	2,7
	Технології вирощування екологічно безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Виробничі	Нові технології обробітку ґрунту	58	14,4
	Нові індустріальні технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства й тваринництва	11	2,7
	Нові методи застосування добрив та засобів захисту рослин	320	79,2
	Нові ресурсозберігаючі технології в АПК	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Організаційно-управлінські	Розвиток кооперації та формування інтегрованих структур в АПК	45	6,0
	Нові форми технічного обслуговування й забезпечення ресурсами АПК	40	5,4
	Нові форми організації та мотивації праці	25	3,4
	Створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4

можливим завдяки концентрації інвестицій, особливо у сфері розвитку людського капіталу, що є основою вироблення й впровадження нових знань організаційного, технологічного, економічного, екологічного спрямування. Важливим також є переорієнтування

інвестиції на розвиток аграрного сектору економіки, що нині потребує якнайшвидшого відродження на новій технологічній основі, зокрема задля створення додаткових робочих місць та конкурентоспроможного гармонійного аграрно-промислового виробництва.

Список літератури:

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. Київ : НАН України, 2015. 336 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/nr/4pdf> (дата звернення: 13.03.2019).
2. Янковська О.І. Інноваційний процес у сільському господарстві. *Наука й економіка*. 2009. № 4(16). Т. 2. С. 54–58.
3. Целин Д.С. Организационно-экономический механизм модернизации производственно-хозяйственной системы регионального АПК : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Майкоп, 2008. 23 с.
4. Попова О.В. Вопросы методологии управления инновационными процессами в АПК. *Управление общественными и экономическими системами*. 2007. № 1(9). URL: <http://www.pandia.ru/text/77/209/82309.php> (дата звернення: 02.02.2019).
5. TheGlobalCompetitivenessReport2016–2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitivenessreport> (дата звернення: 28.02.2019).

ГАРМОНИЧНО ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

В статье исследованы эколого-экономические факторы, условия, предпосылки и механизмы реализации гармоничного развития Украины. Раскрыта современная трактовка категории «агроинновация». Установлено, что одним из важнейших элементов деятельности аграрных предприятий должна быть разработка его инновационной политики, которая будет содержать принципы гармонизации и важные стратегические и тактические аспекты развития. Сформированы топ-20 инновационных предприятий Украины. Рассмотрен национальный рейтинг инновационной активности областей Украины. Установлено, что лидерами среди регионов по показателям инновационной деятельности являются Харьковская, Днепропетровская, Запорожская области. Представлена структура инноваций, которые внедрялись аграрными предприятиями Украины, а также разработаны рекомендации по дальнейшему гармонично инновационному развитию.

Ключевые слова: инновации, развитие, аграрный сектор экономики, инновационная активность, агроинновация, гармония.

HARMONY INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

The article deals with the ecological and economic factors, conditions, preconditions and mechanisms of the implementation of harmonious development of Ukraine. The diversity of views of modern interpretation of the category “the agricultural innovation” is investigated. It is established that one of the most important elements of the agricultural enterprise activity should be the development of its innovation policy, which will include principles of harmonization and important strategic and tactical aspects of development. The aim of the agricultural enterprise innovative policy is to harmonize the introduction of innovations in their activities in order to ensure optimal loading of agricultural production. An important stage in the innovative projects implementation is the definition of the agricultural innovation’s price and its strategic directions of development. That is why it is necessary to harmonize the mechanism of strategic management of agricultural enterprise innovative development. The mechanism of strategic management agricultural enterprise innovative development should be targeted to the purposeful search and realization of market opportunities of innovative activity, which the enterprise has, and allows long-term functioning and development in an unstable market environment, in accordance with the chosen mission. The diversity of views of modern interpretation of the category “the agricultural innovation” is investigated. It has been established that innovative processes of the agrarian sector have their own specific character and are distinguished by the diversity of regional, branch, functional, technological and organizational peculiarities. The top 20 innovative enterprises of Ukraine are selected. The national rating of innovation activity of Ukrainian regions is considered, and it is established that Kharkov, Dnipropetrovsk and Zaporizhzhia regions are the innovation activity leaders among the other regions. The structure of innovations introduced by agrarian enterprises of Ukraine is presented and the recommendations on further harmony-innovative development.

Key words: innovation, development, agrarian sector of economy, innovative activity, agronomy, harmony.

Фархшатова О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Європейський університет

Farhshatova Olga

European University

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СИСТЕМНО-РЕФЛЕКСИВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті проведено оцінку можливостей антикризового управління сучасними промисловими підприємствами за рахунок застосування стратегій системно-рефлексивного впливу; визначено, що за кризових умов підприємству вкрай важливо вибрати стратегію, яка насамперед давала б соціальні гарантії персоналу, саме тому доцільно, щоб дії кожного підрозділу та співробітника твердо відповідали потребам підприємства саме в цей час; важливим є розуміння, який вплив мають щоденні дії на дотримання планів та сукупне вирішення проблем підприємства. Обставини, які сформувалися через поширення глобальної кризи, а саме зниження обсягів виробництва, збільшення цін на енергоносії, системно зростаючі ризики щодо зменшення частки ринків через безсистемність та інші, викликає у керівництва промислових підприємств потребу впровадження системного інструментарію з метою швидкого реагування та покращення своєї ефективності і залучення інноваційних способів і підходів до управління та організації виробництва.

Ключові слова: антикризове управління, промислове підприємство, системно-рефлексивне управління, стратегія, розвиток, стимулювання.

Постановка проблеми. Результати глобалізаційних процесів, які спостерігаються у сучасних ринкових системах, дають реальні поштовхи до активізації включення суб'єктів господарської діяльності, а прогресуючі процеси міжнародної конкуренції кидають виклик суб'єктам господарювання на виявлення нових шляхів, які б консолідували можливості у змаганні за виживання і ринкову взаємодію.

Досвід свідчить про те, що розвиток промислових підприємств є основою будь-якої сучасної економіки. Розвиток та стимулювання промислових підприємств в умовах глобальної кризи є найбільш необхідними під час створення оптимальної структури економіки й стимулювання поживлення економічної і науково-технічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системний розвиток підприємства із застосуванням рефлексивного управління – це стратегія, яка характеризує загальний вектор існування підприємства. Така стратегія вказує, який напрям управління промисловими підприємствами виступає сьогодні найбільш оптимальним та актуальним. Стратегічні плани на цьому рівні досить нелегкі, через те що торкаються підприємства загалом [6].

Досить важливим є намір, який приймається на корпоративному рівні, про фінансування продукції чи підрозділів на бюджетній, але не лише на комерційній базі. Так, для нового продукту створюється цільовий план розповсюдження його на ринку, і він фінансується із

сукупного бюджету підприємства. Значення показника самоокупності продукту (підрозділу) при цьому суттєво зменшується, тому що на певній стадії припускається неефективність, якщо такий план виступає допустимим з боку довгострокових дій (наприклад, конкурентне протистояння). Так, оптимально, коли ресурси між підрозділами сегрегуються систематичним чином.

Оптимально, коли на рівні господарських підрозділів формується бізнес-стратегія, тобто та стратегія, яка орієнтована на отримання та укріплення перспективних конкурентних переваг господарського підрозділу. Таку стратегію важливо відображати в бізнес-планах, бо вона акцентує увагу на тому, яким чином підприємство планує воювати на певному товарному ринку; кого розглядає як партнерів, кому орієнтується поставляти продукт, яким шляхом планує рекламувати, які засоби використовувати у конкурентній боротьбі тощо [3, с. 71–80].

Головним завданням функціональної стратегії постає оптимальний розподіл ресурсів відділу (служби), обрання доречної тактики поведінки функціонального підрозділу із додержанням планів загальної стратегії. Яскравими прикладами функціональних стратегій у галузі НДОКР можна назвати технологічне лідерство або копіювання лідера. Краще, коли фінансові стратегії промислового підприємства спрямовуються на активізацію обігу коштів або зменшення суми дебіторської заборгованості.

На думку Б. Карлофа, «незалежне формування функціональних стратегій – непіднята цілина менеджменту, де, можливо, приховані величезні резерви ефективності. Приділяючи увагу функціональній стратегії, можна більш результативно впливати як на розмір внеску функціонального підрозділу в загальну справу, так і на розмір витрат на фінансування цього підрозділу» [4, с. 91].

Промислові підприємства потребують таких стратегій, які вказували б на ясні дії підприємства динамічному середовищі за часів економічної кризи та довели ці дії керівникам та інвесторам.

Формулювання цілей статті. Так само, як у стратегії і тактиці, будь-який власник або інвестор зацікавлений дійсним станом перспектив, завдань та ризиків, що виникають на тлі розширення впливу кризових потрясінь.

За таких умов у керівництва виникає низка проблем, що стосуються управління ризиками, а саме їх оцінки та зниження впливу. Цілком явною причиною фінансових потрясінь на промислових підприємствах постає неадекватна система показників ефективної діяльності. Так, часто одні підприємства фіксують свою увагу на валовому доході або збільшенні обсягів виробленої продукції, тоді як інші – на поширенні своїх ринків. Такі складники, безсумнівно, виступають явними цілями розвитку, але важливо, аби вони не займали місце головних. Сучасним підприємствам важливо приділяти головну увагу таким актуальним показникам, як розмір грошових прибутків і рівень рентабельності всього капіталу. Такі показники частіше за все визначаються, спираючись саме на рух грошових потоків на підприємстві. Ось чому головною складовою частиною трансформацій за кризових умов повинні фігурувати показники ефективності та оптимальності, які розраховуються за даними усіх господарських операцій [7].

Виклад основного матеріалу. Усі рівні стратегій разом вибудовуються у системну структуру: корпоративна стратегія формується з ділової та функціональної стратегій. Нерідко виступає додатковий рівень стратегічних рішень – рівень операційних стратегій.

Процеси всеохоплюючої економічної кризи чинять впливи і на відносини підприємств із клієнтами. Без-

сумнівний факт, що в часи кризи споживачі тимчасово лишаються фінансової здатності придбати продукт цього підприємства, хоча, з іншого боку, нерідко у підприємства не вистачає ресурсів для випуску продукції саме того рівня якості, якого потребують споживачі.

Один факт демонструє стабільність: сукупні прибутки будь-якого промислового підприємства за будь-яких часів та умов формуються завдяки активності його кінцевих покупців.

Усі сучасні стратегії, які орієнтовані на сукупності інтересів власників підприємства та потенціальних і реальних споживачів, можна свідомо розділити на три головні напрями: завоювання нової потенційно-вигідної цільової аудиторії; орієнтованість на утримання теперішніх реальних споживачів та забезпечити повернення тих клієнтів, які через різні причини перейшли до споживання конкурентної продукції [4, с. 33–50].

З метою отримання запланованих результатів обрані стратегії мають бути сумісними та узгоджені одна з одною. Кожний рівень стратегії виступає платформою для формування стратегічного оточення кожного наступного рівня. Так, для стратегічних планів початкового рівня додаються обмеження інших стратегій вищого рівня.

Безсумнівно, важлива та виснажлива процедура координації стратегічних рішень різних рівнів в умовах поширення глобалізаційних процесів та поглиблення кризи є прерогативою рушійних змін у системі та обрання корпоративного стратегічного плану для перспективної конкурентної боротьби на таких ринках [5, с. 17–18].

Кризові умови економіки, в яких функціонує промислове підприємство, потребує від керівництва застосування низки незвичних заходів, залучення до управління інструментарію, який суттєвим чином не схожий на правила та методику, що актуальні за часів стабільності та передбаченості.

Керівництву важливо систематично оцінювати головні сфери проблем керування за кризових умов та напрямів їх розв'язання. Так, одна з основних галузей – це порозуміння між власниками підприємства та інвесторами. Інтереси як перших, так і останніх націлені на отримання прибутків від участі у функціонуванні підприємства [6, с. 20–22].

Таблиця 1

Прибуток від операційної діяльності машинобудівних підприємств України за 2013–2018 рр.

Прибуток від операційної діяльності, млрд. грн.					
	2014	2015	2016	2017	2018
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	1623	1544	1324	1287	1294
ПАТ «Слов'янський машинобудівний завод»	1047	983	738	794	728
ПрАТ «Кераммаш»	16257	13543	11478	12496	12074
ПАТ «Запорізький механічний завод»	3771	1874	1556	1632	1433
ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	985	753	812	819	746
ПрАТ «Харківський машинобудівний завод «Плінфа»	7154	2210	795	842	911
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	2862	2472	2749	3047	3196
ТОВ НВП «Херсонський машинобудівний завод»	944	1174	1134	1013	1054

Джерело: зведено автором за даними [1; 2]

Тоді як у стабільному економічному оточенні інвестори орієнтуються на впевненість та довіру щодо високої імовірності повернення вкладених капіталів разом із прибутком, то за кризових умов баланс інтересів між власниками та інвесторами втрачається через зниження платоспроможності, фінансової стійкості та взагалі непередбачуваність економічного майбутнього показників промисловості. Частіше за все ситуація погіршується із втратою рівноваги між інтересами власників та самого підприємства [7, с. 122–128].

Під час аналізу даних таблиці 1 наочними виступають ті дані, що свідчать про дисбаланс головних фінансових складників машинобудівних підприємств. Так, наприклад, за зведеними результатами для ПАТ «Дружківський машинобудівний завод» 2018 рік завершився з падінням прибутку від операційної діяльності до 1294 млрд. грн., при цьому дані щодо виручки від реалізації становив 16 438 млрд. грн., але 2017 рік закінчився ще менш успішно, через те що виручка від реалізації зменшилася до 15 698 млрд. грн., при цьому прибуток підприємства від операційної діяльності зменшився до 1287 млрд. грн.

Результати діяльності ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря» також свідчать про неочікуване падіння прибутку від операційної діяльності (в період з 2016 по 2018 р. – на 66 млрд. грн.). Подібне неочікуване падіння даних з прибутку від операційної діяльності відбулося і на ТОВ НВП «Херсонський машинобудівний завод» (падіння прибутку за 2015–2018 рр. на 120 млрд. грн.) та ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» (падіння прибутку за 2014–2018 рр. на 239 млрд. грн.) [1, 2].

Для керівництва промислового підприємства в умовах кризи вкрай важливим є обрати оптимальну стратегію збереження наявних споживачів, застосовуючи процеси управління ціноутворенням; підтримки конкурентоспроможності ціни; забезпечення високого

рівня сервісного обслуговування чи навіть випуску нової продукції з інноваційними ознаками [8, с. 78–86].

Сучасні покупці будують свій вибір на користь того чи іншого виробника, порівнюючи низку показників, найбільш важливі серед яких – оптимальне поєднання ціни та якості. При цьому підприємство, керівництво якого готове запропонувати продукцію за конкурентоспроможними цінами, автоматично має твердо відстежувати свої капіталовкладення [9, с. 80].

Висновки. У кризових умовах підприємству вкрай важливо вибрати стратегію, яка б насамперед давала соціальні гарантії персоналу, саме тому доцільно, щоб дії кожного підрозділу та співробітника твердо відповідали потребам підприємства саме в цей час; важливим є розуміння який вплив мають щоденні дії на дотримання планів та сукупне вирішення проблем підприємства. При цьому оптимальність витрат на заробітну плату за умов її грамотного впровадження може перетворитися на рішучий компонент антикризового управління промисловим підприємством.

Небажану проблему скорочення заробітної плати доцільно розв'язувати, запобігаючи появі страйків або інших симптомів незгоди трудового колективу. Так, наприклад, підприємство вимушене скоротити розмір заробітної плати персоналу, але важлива умова при цьому – збереження її регулярності, а також потрібно стежити за тим, щоби обіцянки керівництва не розходилися з реальністю, таким чином працівникам буде набагато простіше та безпечніше погодитися на нові правила.

Більшість таких дій вимагає залучення, безсумнівно, певних фінансових витрат, але при цьому виникає безліч перспектив, які орієнтовані на покращення традиційних процесів управління і не спонукають до серйозного фінансування, але здатні дати істотні результати та покликані стимулювати розкриття прихованих резервів.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2019).
2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРИФРУ) або Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA). URL: <https://smida.gov.ua/> (дата звернення: 17.03.2019).
3. Томас Т.Л. Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения. Рефлексивные процессы и управление. 2002. № 1. С. 71–89.
4. Денисов А.А. Нетократия и рефлексия. Рефлексивные процессы и управление. 2007. № 1(7). С. 33–50.
5. Струк Е.Н. Рефлексивное управление как инструмент преодоления социальных пределов инновационного развития: Теория и практика общественного развития. К., 2011 № 4. 17–18 с. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/refleksivnoe-upravlenie-kak-instrument-preodoleniya-sotsialnyhpredelov-innovatsionnogo-razvitiya-sotsialno-filosofskiy-analiz-1> (дата звернення: 09.04.2019).
6. Найденов М.И. Формирование рефлексивного управления в организациях: автореф. дис. д-ра псих, наук Найденов Михаил Иванович; НАПН Украины, Ин-т психологии им. Г. С. Костюка. К., 2010. 35 с. URL: <http://irispsy.org.ua/publ/DDM11okr2.pdf> (дата звернення: 16.04.2019).
7. Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты: моногр. / Р.Н. Лепа, С.Н. Шкарлет, Ю.Г. Лысенко и др.; под ред. Р.Н. Лепы / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. Донецк : АПЕКС, 2012. Т. 1. 560 с.
8. Сизикова Т.Э. Рефлексивное управление в организации. Менеджмент сегодня 02(38)2007. К., 2007. 78–86 с. URL: http://quality.petrsu.ru/files/file/f_file/145.pdf (дата звернення: 18.03.2019).
9. Лефевр В.А. Лекции по теории рефлексивных игр. М., 2009. С. 89.

АНТИКРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННЫМИ ПРОМЫШЛЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ УКРАИНЫ ПУТЕМ ПРИМЕНЕНИЯ СТРАТЕГИИ СИСТЕМНО-РЕФЛЕКСИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье проведена оценка возможностей антикризисного управления современными промышленными предприятиями за счет применения стратегий системно-рефлексивного воздействия; определено, что в кризисных условиях предприятию крайне важно выбирать стратегию, которая предоставляла бы социальные гарантии персоналу прежде всего, именно поэтому целесообразно, чтобы действия каждого подразделения и сотрудника твердо отвечали потребностям предприятия именно в это время; важно понимание, какое влияние имеют ежедневные действия на соблюдение планов и совокупное решение проблем предприятия. Обстоятельства, которые сформировались вследствие распространения глобального кризиса, а именно снижение объемов производства, увеличение цен на энергоносители, системно растущие риски падения доли рынков из-за бессистемности и другие, вызывают у руководства промышленных предприятий необходимость внедрения системного инструментария с целью быстрого реагирования и улучшения своей эффективности и привлечения инновационных способов и подходов к управлению и организации производства.

Ключевые слова: антикризисное управление, промышленное управление, системно-рефлексивное управление, стратегическое развитие, стимулирование.

ANTICRISIS MANAGEMENT OF THE MODERN INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE ON THE CONSIDERATION OF THE STRATEGY OF SYSTEM-REFLEXIAL MANAGEMENT APPLICATION

The article analyzes the possibilities of crisis management by modern industrial enterprises through the use of strategies of system-reflexive influence. The development and stimulation of industrial enterprises in the context of the global crisis seems most necessary in creating the optimal structure of the economy and stimulating the revival of economic and scientific and technical integration. In times of crisis, it is extremely important for an enterprise to choose a strategy that would provide social guarantees to staff, which is why it is advisable that the actions of each unit and employee are firmly in line with the needs of the enterprise at this time; it is important to understand how day-to-day actions affect the implementation of plans and a cumulative solution to the problems of the enterprise. At the same time, the optimality of wage costs, in terms of its competent implementation, can turn into a decisive component of crisis management by an industrial enterprise. It is advisable to solve the undesirable problem of reducing wages by preventing the emergence of strikes or the emergence of other symptoms of disagreement with the labor collective. For example, an enterprise forces employees to reduce wages, but an important condition for doing so is to maintain its regularity, and to ensure that management's promises are not disparaged, so it will be much easier and safer for employees to agree on new rules. The circumstances that have emerged due to the spread of the global crisis, namely: reduced production volumes, rising energy prices, systemically growing risks for a long-term decline in market share due to unsystematic and unnecessarily high production costs and a host of other unacceptable components, leads to the leadership of industrial enterprises the need to implement systemic tools for rapid response and improvement of their efficiency and the involvement of innovative methods and approaches to management and organization production. Most of these actions require certain financial costs to be attracted, but there are many prospects that are aimed at improving traditional management processes and which do not lead to serious financing, but which can produce significant results and are intended to stimulate the disclosure of hidden reserves.

Key words: anti-crisis management, industrial enterprise, system-reflexive management, strategy, development, stimulation.

5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1

Моргачов І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Дала

Morhachov Illia

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ З ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті кількісно оцінено вплив науково-технічних систем в Україні на інноваційну діяльність її підприємств на макrorівні, а також взаємозв'язок регіональної концентрації відповідних систем та цих підприємств. На основі кількісного оцінювання таких зв'язків доведено гіпотезу, що за умов взаємозв'язку в Україні на макrorівні інноваційної діяльності промислових підприємств та науково-технічних систем регіональна концентрація інноваційної діяльності підприємств не має суттєвого зв'язку (або аналогії) з регіональною концентрацією всіх видів науково-технічних систем. Більшою мірою відповідний зв'язок та аналогія регіональної структури простежуються щодо організації сфери інжинірингу та інноваційної діяльності підприємств. Уточнення більшої ролі організації сфери інжинірингу в інноваційній діяльності промислових підприємств в Україні дає змогу переглянути та уточнити пріоритети щодо об'єктів впливу в державному регулюванні за напрямом.

Ключові слова: науково-технічна система, організації сфери інжинірингу, інноваційна діяльність, наукові організації, регіональна концентрація.

Постановка проблеми. Науково-технічні системи України є інфраструктурою інноваційно-інвестиційної діяльності її промислових підприємств. Отже, має бути взаємозв'язок інноваційної діяльності останніх з результатами діяльності науково-технічних систем, а також чинниками, що впливають на функціонування таких систем. Дослідження характеру такого взаємозв'язку завжди будуть актуальними, оскільки дають змогу вдосконалити державне регулювання регіонального розвитку вітчизняних науково-технічних систем задля покращення інфраструктурного забезпечення регіональних інноваційних процесів. До того ж актуальним є саме кількісний аналіз характеру відповідного впливу, що дає змогу здійснювати математичне моделювання й прогнозування.

Всі інновації вимагають інвестицій, тому інноваційна діяльність має корелювати з інвестиційною в довгостроковій перспективі з урахуванням певного «запізнення», тобто спочатку відбуваються інвестиції, а потім можна спостерігати результати інноваційної діяльності, що зумовлені відповідними інвестиціями. До того ж інвестиційна діяльність підприємств має

корелювати з обсягами діяльності організацій сфери інжинірингу, оскільки майже всі проекти вимагають участі цих організацій. Передумовою інноваційною діяльністю може бути також наукова діяльність наукових організацій, тому в довгостроковій перспективі також має бути кореляція, однак і в цьому разі також треба враховувати «запізнення». Крім того, роботи наукових організацій часто мають академічний та фундаментальний характер, тому їх трансформація в будь-які інновації може відбуватися із суттєвим терміном часу. Такий логічний взаємозв'язок проявляється на макrorівні. Покладаючи його в основу подальших досліджень на регіональному рівні, актуальним питанням вважаємо кількісний вплив цих чинників на регіональну концентрацію науково-технічних систем та інноваційної діяльності промислових підприємств.

В дослідженні ми зупинимось на гіпотезі, що за умов взаємозв'язку на макrorівні інноваційної діяльності промислових підприємств та науково-технічних систем регіональна концентрація інноваційної діяльності підприємств в Україні не має суттєвого зв'язку (або аналогії) з регіональною концентрацією всіх видів науково-технічних сис-

тем. Більшою мірою відповідні зв'язок та аналогія регіональної структури простежуються щодо організацій сфери інжинірингу та інноваційної діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літератури за напрямом інноваційної та науково-технічної діяльності [1–8] дає змогу визначити наявність глибоких напрацювань з означеної тематики. Проблеми інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів на регіональному рівнях складні та багатопланові. Значна частина цих проблем ретельно вивчена в наукових працях таких вчених, як В.Н. Амітан, О.І. Амоша, Г.А. Андрощук, О.С. Богма, Т.М. Боголіб, І.Р. Бузько, Ю.В. Великий, Р.А. Галгаш, Ю.В. Генералова, В.М. Гончаров, В.І. Дубницький, С.Д. Іл'єнкова, С.М. Ілляшенко, М.А. Йохна, В.І. Отенко, А.В. Савчук, І.М. Семененко, І.М. Тесленок, Р.А. Фатхудинов, Л.І. Федулова, Н.І. Чухрай. Незважаючи на вагомий науковий здобуток за цим напрямом дослідження, гіпотези щодо зв'язку регіональної концентрації інноваційної діяльності підприємств та науково-технічних систем в Україні ще мають резерви для поглиблення й уточнення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є уточнення взаємозв'язку регіональної концентрації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання з регіональною концентрацією науково-технічних систем в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як основні види науково-технічних систем, що діють в Україні, ми розглядаємо вищі навчальні заклади, наукові організації, організації сфери інжинірингу. Якщо основним видом діяльності вищих навчальних закладів розглядати навчання студентів, то можна відразу відсторонити ці організації від прямого впливу на інноваційну діяльність підприємств. Однак вищі навчальні заклади в Україні також є виконавцями наукових робіт, тому в цій частині їх можна відносити до наукових організацій та досліджувати прямий вплив таких робіт на інноваційну діяльність інших суб'єктів господарювання.

Перед тим як дійти до регіонального рівня, звернемо увагу на динаміку основних показників, що стосуються нашого дослідження на національному рівні (рис. 1, 2).

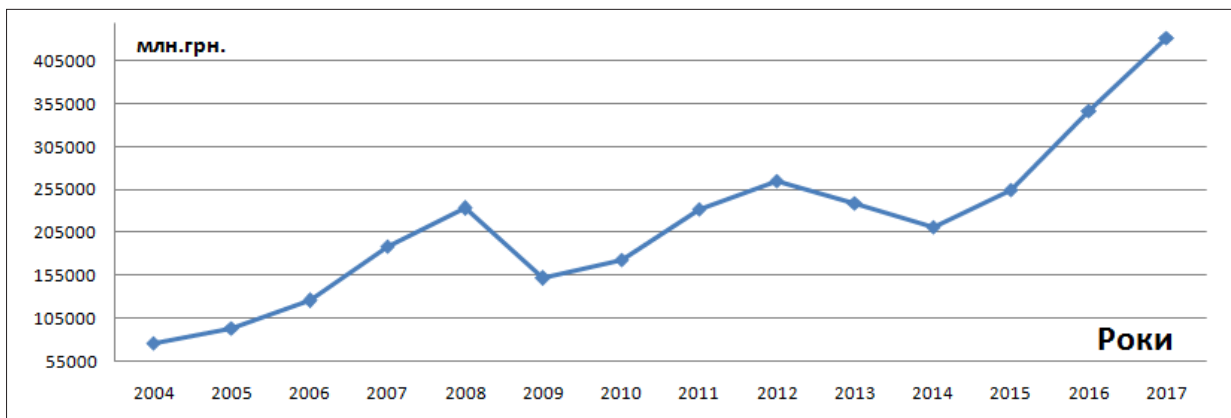

Рис. 1. Динаміка інвестицій суб'єктів господарювання в Україні в матеріальні активи у фактичних цінах

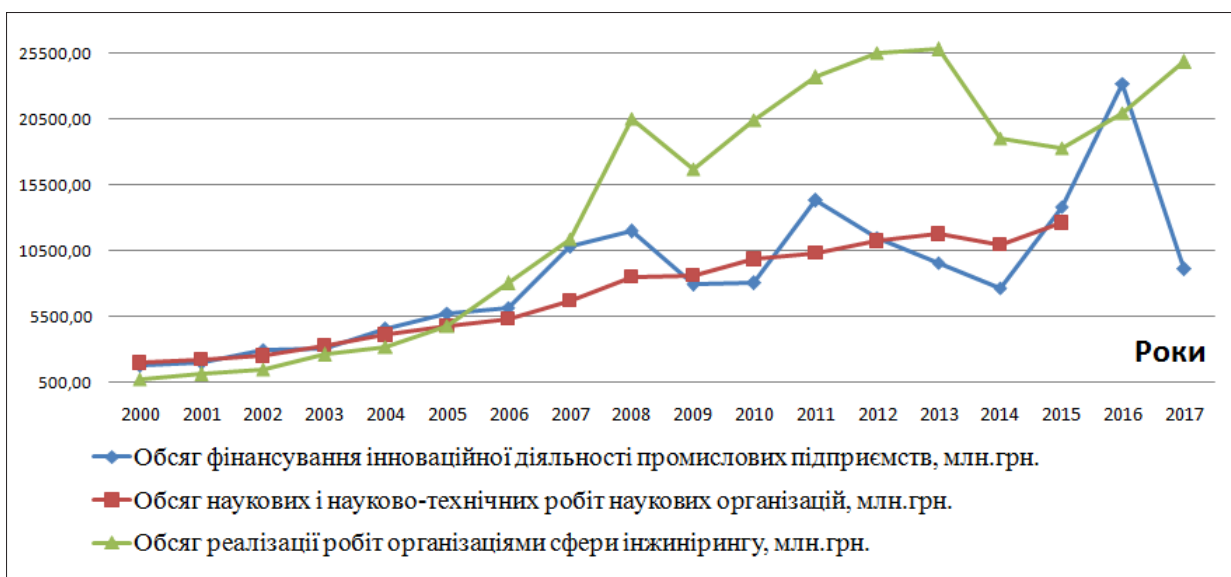

Рис. 2. Динаміка обсягів фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств та обсягів робіт науково-технічних систем в Україні у фактичних цінах

Розгляд наведених рисунків не дає змогу візуально виявити стовідсоткову кореляцію між досліджуваними показниками, однак певна відповідність простежується, наприклад піки падіння у 2009 та 2004 роках. До того ж на рисунках розглянуто не весь перелік показників інноваційної діяльності суб'єктів господарювання та чинників, що стосуються науково-технічних систем.

Для зручності кількісного дослідження відповідних показників виберемо такі, кількісні дані за якими можна отримати від Державної служби статистики України:

- 1) кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю;
- 2) обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств;
- 3) кількість впроваджених нових технологічних процесів;
- 4) кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію;
- 5) вартісний обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами;
- 6) вартісний обсяг реалізації інноваційної продукції промисловими підприємствами за межі України.

Визначення коефіцієнтів кореляції за цими показниками та результатами діяльності науково-технічних систем наведено в табл. 1.

Від'ємні значення цих коефіцієнтів слід розглядати як результат відсутності суттєвого зв'язку між досліджуваними показниками в періоді, що розглядався. Одною з причин відсутності виявлення суттєвого зв'язку може бути незначний період часу, за який здійснено аналіз.

Розгляд табл. 1 дає змогу констатувати наявність певного зв'язку на макrorівні інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні з показниками діяльності її науково-технічних систем. Зокрема, значення коефіцієнтів кореляції перевищує 0,7 за такими парами показників, як обсяг фінансування інновацій-

ної діяльності промислових підприємств та обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт науковими організаціями, а також перший та обсяг виконання й реалізації робіт організаціями сфери інжинірингу; вартісний обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами та обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт науковими організаціями, а також вартісний обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами та обсяг виконання й реалізації робіт організаціями сфери інжинірингу. Причому за показником «Обсяг виконання і реалізації робіт організаціями сфери інжинірингу» можна констатувати більші значення відповідних коефіцієнтів кореляції.

Беручи за основу взаємний вплив один на одного науково-технічних систем та інноваційної діяльності промислових підприємств на макrorівні можна розглядати гіпотезу щодо впливу регіональної концентрації такої діяльності в Україні на регіональну концентрацію її науково-технічних систем. Підтвердити або спростувати цю гіпотезу можна шляхом зіставлення регіональної структури показників, що характеризують результати та чинники діяльності науково-технічних систем в Україні, а також показників, що характеризують інноваційну діяльність суб'єктів господарювання в регіонах країни.

Середня структура результатів діяльності вітчизняних науково-технічних систем за регіонами протягом 2000–2017 років наведена в табл. 2.

Середня структура показників, що є чинниками діяльності науково-технічних систем, за регіонами протягом 2000–2017 років наведена в табл. 3.

Середня структура показників, що характеризують інноваційну діяльність промислових підприємств України, за регіонами протягом 2005–2017 років наведена в табл. 4.

Візуальний огляд вищенаведених таблиць (табл. 2–4) дає змогу визначити, що за результатами діяльності

Таблиця 1

Визначення сили зв'язку результатів діяльності вітчизняних науково-технічних систем з показниками, що характеризують інноваційну активність промислових підприємств

Показник	Значення коефіцієнта кореляції за показниками інноваційної діяльності промислових підприємств					
	1	2	3	4	5	6
1. Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт науковими організаціями	0,31	0,86	0,46	-0,77	0,70	0,61
2. Кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт науковими організаціями	-0,30	-0,24	0,11	0,24	0,13	0,24
2.1 кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт зі створення нових видів техніки та технологій	-0,16	-0,19	-0,14	0,30	0,31	0,43
2.2 кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт, в яких використані винаходи	0,25	0,36	0,02	0,00	0,72	0,67
3. Кількість друкованих робіт	0,60	0,74	0,57	-0,42	0,69	0,53
4. Обсяг виконання й реалізації робіт організаціями сфери інжинірингу	0,06	0,85	0,51	-0,65	0,81	0,70
5. Обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств*	–	–	0,74	0,19	0,83	0,40

* обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств не є результатом діяльності науково-технічних систем

Середня структура результатів діяльності вітчизняних науково-технічних систем за регіонами протягом 2000–2017 років

Регіон	Середня структура розподілу показників, %				
	1	2	3	4	5
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Київ	42,02	49,69	39,71	27,50	28,02
Харківська область	17,58	7,94	15,98	15,05	14,09
Дніпропетровська область	9,19	6,02	5,16	6,60	7,60
Донецька область	4,69	7,64	5,98	6,75	7,10
Львівська область	3,09	3,74	3,71	6,44	3,98
Одеська область	2,06	5,30	4,98	4,90	4,78
Луганська область	1,32	2,38	2,61	2,91	4,14
Запорізька область	5,50	1,54	2,14	2,61	3,13
Миколаївська область	3,83	1,39	1,42	1,37	1,73
Житомирська область	0,21	0,52	0,24	0,92	0,30
Івано-Франківська область	0,53	1,11	2,94	1,91	2,08
Київська область	1,93	2,51	1,34	0,62	1,10
Вінницька область	0,52	0,96	0,94	2,04	4,80
Полтавська область	0,64	2,23	1,33	2,66	2,26
Сумська область	1,37	0,87	2,12	2,12	1,16
Інші	5,52	6,15	9,40	15,61	13,73

Позначення:

1 – обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт у вартісному вимірі; 2 – обсяг виконання й реалізації робіт організаціями сфери інжинірингу у вартісному вимірі; 3 – кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт; 4 – кількість друкованих робіт; 5 – кількість отриманих охоронних документів на права інтелектуальної власності

Середня структура показників, що є чинниками впливу на наукову й науково-технічну діяльність за регіонами протягом 2000–2017 років

Регіон	Середня структура розподілу показників, %					
	Кількість наукових організацій	Кількість організацій сфери інжинірингу	Чисельність працівників наукових організацій	Чисельність працівників організацій інжинірингу	Чисельність докторів наук, які виконували роботи	Чисельність кандидатів наук, які виконували роботи
Разом	26,66	22,80	41,12	32,44	60,75	52,09
Київ	15,71	6,93	16,25	11,60	14,30	16,51
Харківська область	6,36	6,74	8,44	7,77	3,50	4,63
Дніпропетровська область	4,71	5,63	4,90	5,63	2,87	3,24
Донецька область	6,38	5,42	4,47	5,42	5,22	6,46
Львівська область	4,77	5,34	3,09	5,34	3,52	3,46
Одеська область	2,93	2,94	1,18	2,94	0,22	0,39
Луганська область	2,62	3,74	4,14	3,74	0,40	0,77
Запорізька область	3,05	2,97	2,15	2,97	0,35	0,53
Миколаївська область	0,81	2,00	0,32	2,00	0,16	0,26
Житомирська область	1,55	2,41	0,61	2,41	0,19	0,30
Івано-Франківська область	2,56	3,96	2,19	3,96	1,41	1,68
Київська область	1,89	2,45	0,70	2,45	0,28	0,48
Вінницька область	1,92	3,19	0,93	3,19	0,68	1,13
Полтавська область	1,62	2,20	2,13	2,20	0,50	1,13
Сумська область	16,47	21,28	7,39	5,92	5,64	6,94
Інші	26,66	22,80	41,12	32,44	60,75	52,09

Середня структура показників, що характеризують інноваційну діяльність промислових підприємств підприємницького сектору економіки України, за регіонами протягом 2005–2017 років

Регіон	Середня структура розподілу показників, %							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Київ	11,16	15,16	23,49	16,62	13,00	8,71	3,13	12,08
Харківська область	11,18	6,18	17,02	8,23	11,15	7,30	7,61	10,57
Дніпропетровська область	5,61	17,44	4,11	4,62	4,94	7,97	8,99	6,00
Донецька область	4,79	14,80	3,55	4,78	4,72	15,78	22,03	6,41
Львівська область	6,76	2,17	3,05	6,57	6,17	2,28	0,70	5,72
Одеська область	4,28	3,08	2,14	3,43	3,77	3,45	3,56	3,74
Луганська область	2,96	3,95	1,62	1,11	2,68	12,21	14,66	3,09
Запорізька область	4,37	3,54	12,25	9,83	4,78	9,06	12,97	5,66
Миколаївська область	3,79	4,23	1,21	1,95	2,56	1,60	2,21	1,82
Житомирська область	3,13	0,89	1,45	1,05	3,31	0,89	0,28	3,20
Івано-Франківська область	4,92	4,23	1,82	4,23	4,81	1,56	1,00	3,66
Київська область	3,87	1,62	2,20	3,57	4,42	1,90	0,97	3,53
Вінницька область	3,19	3,25	2,32	2,49	2,97	0,92	0,26	2,55
Полтавська область	3,02	1,68	1,93	3,63	3,28	8,56	3,55	4,62
Сумська область	2,25	2,67	6,63	7,05	2,79	4,82	7,77	3,79
Інші	24,73	15,11	15,20	20,83	24,65	13,00	10,31	23,56

Позначення:

1 – кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю; 2 – обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у фактичних цінах; 3 – кількість впроваджених нових технологічних процесів промисловими підприємствами; 4 – кількість освоєних нових (інноваційних) видів продукції промисловими підприємствами; 5 – кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію; 6 – вартісний обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами у фактичних цінах; 7 – вартісний обсяг реалізації інноваційної продукції промисловими підприємствами за межі України; 8 – кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за межі України

вітчизняних науково-технічних систем та чинниками впливу на їх наукову й науково-технічну діяльність має місце явне домінування Києва та Харківської області. Водночас щодо показників, які характеризують інноваційну діяльність промислових підприємств, ці регіони також мають лідерські позиції, однак іноді ці позиції не такі помітні, а іноді помітне домінування інших регіонів.

Кількісно оцінити тотожність регіональних структур досліджуваних показників можна шляхом розрахунку відхилень за модулем за кожним регіоном, а в подальшому – сумування за всіма регіонами. Детально метод розглянуто в джерелі [9]. Сумарні відхилення за модулем регіональної структури досліджуваних показників наведено в табл. 5.

На жаль, за цим методом поки що не існує об'єктивних критеріїв відношення до певного рівня залежності, а саме низького, середнього та високого. Сумарне відхилення в обсязі 30% ми суб'єктивно розглядаємо як свідчення високого рівня схожості регіональної структури. Розгляд даних табл. 5 не дає змогу кількісно виявити схожість регіональних структур досліджуваних показників. Певну схожість можна констатувати за регіональною структурою організацій сфери інжинірингу та регіональною структурою деяких показників інноваційної діяльності промислових підприємств. Отже, регіональна концентрація організацій сфери інжинірингу більшою мірою відповідає

регіональній концентрації інноваційній діяльності промислових підприємств.

Розглядаючи результати порівняння регіональної структури досліджуваних показників, уточнюємо, що подібні розрахунки ми вже здійснювали в період до 2014 року, що було викладено у роботі [10]. У цій праці був виявлений вищий рівень схожості регіональних структур відповідних показників. Після 2014 року така структура змінилась, причому ця зміна не пов'язана з природою взаємозв'язків науково-технічних систем в Україні та інноваційної діяльності її промислових підприємств. Усереднені сумарні зміни відповідної структури сягнули 3–5% у бік зростання відхилення, тоді як результати кореляційного аналізу на макрорівні взаємозв'язку інноваційної діяльності промислових підприємств та науково-технічних систем як до 2014 року, так і після нього майже не змінилися.

Практичне використання методу порівняння регіональних структур показало, що такі дослідження дають точніші результати за використання статистичних даних незначного періоду часу, наприклад 3–5 років, тоді як для кореляційного аналізу необхідним є суттєвий період часу, наприклад 12–20 років. На практиці часто не вдається зібрати статистичний матеріал для проведення кореляційного аналізу регіональних процесів за такий період в Україні з різних причин, наприклад внаслідок зміни або скасування показників, тому кореляційний аналіз на основі використання відносно

Сумарні відхилення за модулем регіональної структури досліджуваних показників

Показник	Сумарні відхилення за модулем, %										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість промислових підприємств, що займались інноваційною діяльністю	84,0	85,6	70,5	47,6	54,7	42,5	29,9	75,9	52,1	105,4	92,5
Обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств	82,9	83,1	75,6	57,6	53,2	58,9	50,5	79,0	66,8	114,4	104,0
Кількість впроваджених нових технологічних процесів промисловими підприємствами	55,9	75,2	51,0	37,1	42,5	34,6	47,4	53,2	55,3	81,6	67,7
Кількість освоєних нових (інноваційних) видів продукції промисловими підприємствами	82,8	80,9	71,3	49,8	58,5	47,0	31,4	73,4	58,6	100,6	87,6
Кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	83,4	84,4	68,6	47,4	54,6	43,2	29,2	73,8	51,8	101,8	89,5
Вартісний обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами	95,8	91,2	88,1	72,5	68,8	76,7	68,6	89,7	80,0	124,1	113,6
Вартісний обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами за межі України	108,6	108,6	104,7	95,0	90,1	99,7	92,4	104,2	97,8	138,6	129,1
Кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межі України	84,3	80,8	68,5	45,4	52,2	46,0	29,3	75,0	52,7	104,8	93,4
Середнє значення	84,7	86,2	74,8	56,6	59,3	56,1	47,4	78,0	64,4	108,9	97,2

Позначення:

1 – обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт науковими організаціями у вартісному вимірі; 2 – обсяг виконання й реалізації робіт організаціями сфери інжинірингу у вартісному вимірі; 3 – кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт науковими організаціями; 4 – кількість друкованих робіт; 5 – кількість отриманих охоронних документів на права інтелектуальної власності; 6 – кількість наукових організацій; 7 – кількість організацій сфери інжинірингу; 8 – чисельність працівників наукових організацій; 9 – чисельність працівників організацій сфери інжинірингу; 10 – чисельність докторів наук в економіці; 11 – чисельність кандидатів наук в економіці

нетривалого періоду доцільно використовувати додатково до методу порівняння регіональної структури показників, що краще зарекомендував себе в короткостроковому відрізьку часу.

Висновки. Результати кореляційного аналізу дали змогу на макрорівні виявити взаємозв'язок інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні з її науково-технічними системами, тоді як на мезорівні використання методу порівняння регіональних структур шляхом розрахунку відхилень не дало змогу виявити суттєвий зв'язок регіональної концентрації інноваційної діяльності з регіональною концентрацією всіх видів науково-технічних систем. Відповідний взаємозв'язок можна констатувати тільки щодо орга-

нізацій сфери інжинірингу. До того ж вищий рівень взаємозв'язку інноваційної діяльності промислових підприємств та організацій сфери інжинірингу виявлено також за результатами кореляційного аналізу на макрорівні. Уточнення важливішої ролі організацій сфери інжинірингу в інноваційній діяльності промислових підприємств в Україні дає змогу переглянути та уточнити пріоритети щодо об'єктів впливу в державному регулюванні за напрямом.

Практичне використання методу порівняння регіональних структур досліджуваних показників продемонструвало доцільність його використання на основі статистичних даних незначного періоду часу (3–5 років) одночасно з кореляційним аналізом.

Список літератури:

1. Hajek P., Henriques R., Castelli M., Vanneschi L. Forecasting performance of regional innovation systems using semantic-based genetic programming with local search optimizer. *Computers and Operations Research*. 2019. Vol. 106. P. 179–190.
2. Demircioglu M.A., Audretsch D.B. Public sector innovation: the effect of universities, *Journal of Technology Transfer*. 2019. Vol. 44(2). P. 596–614.
3. Fudickar R., Hottenrott H. Public research and the innovation performance of new technology based firms. *Journal of Technology Transfer*. 2019. Vol. 44(2). P. 326–358.
4. Absorptive capacity and cooperation evidence in innovation from public policies for innovation / D.C. Moura, M.J. Madeira, F.A.P. Duarte, J. Carvalho, O. Kahilana. *International Journal of Innovation Science*. 2019. № 11(1). P. 2–19.
5. Maksimow V., Galgash R., Synytsya L. Information and organizational-economic aspects of innovative development management of regional enterprises. *ТЕКА Ком. Mot. I Eng. Roln. OL PAN*. 2010. 10D. P. 184–189.
6. Бузько І.Р., Королевська Н.Ю., Сущенко О.А., Часовський С.В. Трансформаційні процеси в умовах глобалізації: держава, регіон, підприємство : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2012. 640 с.

7. Бузько І.Р., Галгаш Р.А. Інституціональна модель стратегічної координації взаємодії підприємств в регіональних кластерах. *Вісник СНУ ім. В. Даля*. 2017. № 6(236). С. 45–51.
8. Семененко І.М. Забезпечення сталого розвитку регіону: інституційні засади та трансформація цільового управління підприємствами : монографія. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 370 с.
9. Моргачов І.В. Методичні основи аналізу розвитку науково-технічних систем. *Прометей*. 2012. № 1(37). С. 174–179.
10. Моргачов І.В. Удосконалення державної інноваційної політики розвитку науково-технічних систем : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2014. 388 с.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2019).

РЕГИОНАЛЬНАЯ СВЯЗЬ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ СИСТЕМ С ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

В статье количественно оценено влияние научно-технических систем в Украине на инновационную деятельность ее предприятий на макроуровне, а также взаимосвязь региональной концентрации соответствующих систем и этих предприятий. На основе количественного оценивания таких связей доказана гипотеза, что в условиях взаимосвязи в Украине на макроуровне инновационной деятельности промышленных предприятий и научно-технических систем региональная концентрация инновационной деятельности предприятий не имеет существенной связи (или аналогии) с региональной концентрацией всех видов научно-технических систем. В большей степени соответствующая связь и аналогия региональной структуры прослеживаются касательно организаций сферы инжиниринга и инновационной деятельности предприятий. Уточнение большей роли организаций сферы инжиниринга в инновационной деятельности промышленных предприятий в Украине позволяет пересмотреть и уточнить приоритеты относительно объектов воздействия в государственном регулировании по направлению.

Ключевые слова: научно-техническая система, организации сферы инжиниринга, инновационная деятельность, научные организации, региональная концентрация.

REGIONAL COMMUNICATION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL SYSTEMS WITH INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES IN UKRAINE

The aim of the work is to clarify the interconnection of the regional concentration of innovation activity of economic entities with the regional concentration of scientific and technical systems in Ukraine. The scientific and technical systems of Ukraine are the infrastructure of innovation and investment activity of its industrial enterprises. Thus, there must be an interrelation of the innovation activity of the latter with the results of the activities of scientific and technical systems, as well as factors influencing the functioning of such systems. Research on the nature of such interconnection will always be relevant as it allows improving the state regulation of the regional development of domestic scientific and technical systems in order to improve the infrastructure provision of regional innovation processes. The article quantitatively assesses the influence of scientific and technical systems in Ukraine on the innovation activity of its enterprises at the macro level, as well as the interconnection of the regional concentration of the relevant systems and these enterprises. On the basis of quantitative estimation of such connections the hypothesis is proved that in the conditions of the interconnection in Ukraine at the macro level of innovative activity of industrial enterprises and scientific and technical systems, the regional concentration of innovation activity of enterprises has no significant analogy with regional concentration all kinds of scientific and technical systems. To a greater extent, the relevant connection and analogy of the regional structure can be traced regarding to the organizations of the sphere of engineering and innovative activity of enterprises. In addition, a higher level of interconnection of innovation activities of industrial enterprises and organizations on the sphere of engineering was revealed and by the results of correlation analysis at the macro level. Clarification of the higher role of organizations of the sphere of engineering in the innovation activity of industrial enterprises in Ukraine allows us to revise and clarify priorities regarding the objects of influence in the state regulation in the direction.

Key words: scientific and technical system, organizations of the sphere of engineering, innovative activity, scientific organizations, regional concentration.

Томашук І.В.

асистент кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет

Tomashuk Inna

Vinnitsia National Agrarian University

ОЦІНКА ВПЛИВУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглянуто вплив організаційно-економічних чинників на ефективне використання ресурсного потенціалу та соціально-економічний розвиток Вінницької області, ефективність та активізація яких тісно взаємопов'язані з найбільш повним використанням усіх компонентів наявного ресурсного потенціалу. Доведено, що недостатній рівень використання основних компонентів наявних ресурсів приводить до деформації структури виробництва, обмежує та знижує ефективність виробничої діяльності, що вимагає розроблення та вжиття продуманих заходів для формування механізму збереження, збільшення та раціоналізації використання ресурсного потенціалу регіонів. Визначено, що економічний потенціал регіону є змінною величиною й залежить від кількості та якості економічних ресурсів, наявних у регіоні сьогодні. Проаналізовано основні показники соціально-економічних характеристик Вінницької області за 2005–2017 роки. Зроблено висновок, що посилення залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в регіон підвищить ефективність економічного розвитку на основі більш повного використання його ресурсного потенціалу.

***Ключові слова:** регіональний розвиток, ресурсний потенціал, перспективи, система, модель, ефективність, удосконалення.*

Постановка проблеми. Вирішення важливих соціально-економічних проблем України та її регіонів значною мірою залежить від масштабу та характеру трансформаційних процесів, ефективність та активізація яких тісно взаємопов'язані з найбільш повним використанням усіх складових наявного ресурсного потенціалу. Кожен регіон є цілісною, відносно самостійною територіально-економічною системою та зосереджує на своїй території певний комплекс ресурсів як економічну основу перетворень, від характеру, структури та ступеня використання яких залежить його подальший соціально-економічний розвиток [1]. Недостатній рівень використання основних складових наявних ресурсів приводить до деформації структури виробництва, обмежує та знижує ефективність виробничої діяльності, що вимагає розроблення та вжиття продуманих заходів для формування механізму збереження, збільшення та раціоналізації використання ресурсного потенціалу регіонів.

У цьому контексті необхідно оцінити ефективність регіону задля виявлення можливостей його подальшого розвитку, що визначаються результатами повного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств та установ окремого регіону [10], тому найважливішим завданням ефективного функціонування сучасного регіону є підвищення ефективності його діяльності за рахунок більш повного використання наявних внутрішніх резервів та систематичного розро-

блення шляхів підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань регіонального розвитку та оцінюванню використання ресурсного потенціалу регіону присвячено багато розробок вітчизняних учених, економістів та політичних діячів, таких як Г.М. Калетнік, В.В. Коровій, А.Д. Олійник, Г.М. Заболотний, І.В. Гончарук, А.Г. Мазур, Л.М. Бондаренко, В.Ф. Семенов, О.І. Руденко, О.В. Басюк, О.В. Білег, О.Л. Михайлюк, М.Л. Орлов, О.В. Семенов, В.М. Бондаренко.

Незважаючи на глибокі наукові дослідження окремих напрямів розвитку та використання ресурсного потенціалу регіонів, для подальшого комплексного вивчення необхідні подальші методологія та практика формування й зміцнення раціональності та повноти застосування ресурсної бази з неоднозначним оцінюванням їх стану та перспектив розвитку. Вирішити проблему методологічного забезпечення оцінювання ефективності розпорядження ресурсним потенціалом регіону можна шляхом виконання завдання регулювання цього процесу та управління ним, збалансованого розвитку регіональної економічної системи з регіональним потенціалом. Все це визначає доцільність комплексного вивчення теоретико-методологічних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо формування та використання ресурсного потенціалу регіону в нових умовах формування типу ринкової економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування ресурсного потенціалу регіону, оцінювання впливу організаційно-економічних чинників на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу Вінницької області, розроблення практичних рекомендацій щодо поліпшення його використання.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що ефективність розвитку регіонів визначається типом та якістю репродуктивних процесів, які залежать від інтенсивності використання ресурсного потенціалу, перш за все природно-ресурсного, виробничого, трудового, фінансового, інфраструктурного, інвестиційного, інтелектуального. Однак з огляду на сучасні тенденції регіонального розвитку, особливості трансформаційних процесів, впровадження ринкових відносин поступово зміцнюються пріоритети розвитку та розгортання продуктивних сил регіонів. Важливість окремих видів ресурсів втрачається, посилюється роль інших, які мають вирішальне значення для розвитку економіки регіону. Оновлене визначення не тільки складу та структури ресурсного потенціалу регіону, але й його реструктуризації, пошуку шляхів його раціонального використання в нових економічних умовах, обґрунтування механізмів поліпшення регіонального управління щодо повноти ресурсної бази регіону, розроблення адекватних форм та методів регулювання цього процесу, які забезпечують раціональне управління ресурсами як основу ефективного розвитку регіональних економічних систем [1].

Економічний потенціал регіону – це сукупна потужність економічних ресурсів, наявних у регіоні, для забезпечення виробництва максимально можливого обсягу матеріальних благ та послуг, які відповідають потребам суспільства на цьому етапі його розвитку [7].

Згідно з даними Головного управління статистики у Вінницькій області структура доходів населення Вінницької області за 2005–2017 роки переважно має позитивну тенденцію (табл. 1).

Аналізуючи показники Головного управління статистики у Вінницькій області, можемо сказати, що, на жаль, соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти у 2013–2017 роки мають низхідний характер, адже у 2017 році цей показник зменшився на 12% порівняно з 2013 роком (рис. 1).

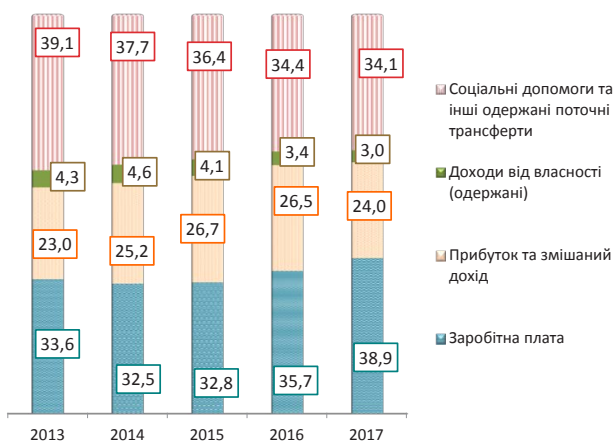

Рис. 1. Структура доходів населення Вінницької області за 2013–2017 роки, млн. грн.

Джерело: сформовано на основі джерела [4]

Рівень економічної та соціальної ефективності використання ресурсного потенціалу залежить від багатьох факторів, тому для практичного вирішення завдань контролю ефективності регіонального розвитку великого значення набуває класифікація факторів його зростання за певними ознаками.

Пропонуємо класифікацію чинників зростання ефективності виробничо-економічних та інших систем регіонального розвитку здійснювати за трьома ознаками (табл. 2).

Нинішня трансформація соціально-економічних відносин в Україні зумовлює необхідність формування механізму ефективного використання ЕПР (економічного потенціалу регіону), що поєднує систему важелів та стимулів, які можуть забезпечити ефективне використання інвестиційного, інноваційного природно-ресурсного й трудового потенціалів [7].

Економічний потенціал регіону є змінною величиною та залежить від кількості та якості економічних ресурсів, наявних у регіоні сьогодні. Водночас кількісні характеристики економічних ресурсів є екстенсивним чинником нарощування ЕПР, а якісні – інтенсивним. Однак перш ніж ця категорія отримала таке визначення, вона розвивалась та змінювалась разом з різними періодами економічного розвитку. На різних історичних етапах концепція економічного потенціалу

Таблиця 1

Структура доходів населення Вінницької області, млн. грн.

Стаття доходів	2005 рік	2010 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2017/2005 роки (+/-)
Доходи, всього	12 193	33 602	49 418	60 923	71 888	91 131	78 938
Заробітна плата	4 215	10 977	16 045	19 989	25 692	35 439	31 224
Прибуток та змішаний дохід	2 715	7 194	12 443	16 277	19 043	21 804	19 089
Доходи від власності (одержані)	354	1 958	2 279	2 492	2 447	2 840	2 486
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	4 909	13 473	18 651	22 165	24 706	31 048	26 139
зокрема, соціальні допомоги	2 985	7 724	10 925	12 062	12 522	14 488	11 503

Джерело: сформовано на основі джерела [4]

Основні ознаки класифікації чинників зростання ефективності виробничо-економічного потенціалу регіону

№	Ознака	Характеристика ознаки
1	Види витрат і ресурсів (джерела підвищення)	Групування факторів на цій основі чітко визначає джерела підвищення ефективності, а саме зростання продуктивності праці та зниження інтенсивності заробітної плати продукції (збереження трудових витрат), зменшення основного капіталу та матеріального виробництва (економія витрат праці), а також раціональне використання природних ресурсів (економія витрат на соціальну роботу) на підприємствах області.
2	Напрями розвитку та вдосконалення виробництва (діяльності)	Визначними напрямами є: – прискорення науково-технічного та організаційного прогресу (підвищення техніко-технологічного рівня виробництва, вдосконалення структури виробництва, організаційних систем управління, форм та методів організації діяльності, її планування та мотивації); – підвищення якості та конкурентоспроможності продукції (послуг); – комплексний розвиток і поліпшення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання регіону.
3	Місце реалізації в системі управління виробництвом	Особливо важливо виокремити внутрішні та зовнішні (національні економічні) фактори, а також розділити низку внутрішніх факторів на так звані жорсткі та м'які. Класифікація внутрішніх факторів на «жорсткі» та «м'які» досить умовна, але широко використовується в зарубіжній діловій практиці. Конкретна назва цих груп факторів запозичена з комп'ютерної термінології, за якої сам комп'ютер називається твердим товаром, а програмне забезпечення – м'яким товаром. За аналогією «твердими» факторами є ті, які мають фізичні параметри та є вимірними, а «м'якими» – ті, які не можуть бути фізично відчутні, але необхідні для економічного управління роботою трудових колективів у регіоні.

Джерело: сформовано за результатами дослідження

ціалу включала різні складові, серед яких останнім часом враховувались потенціал природних ресурсів, потенціал людських ресурсів, потенціал виробничих потужностей секторів суспільного виробництва. Загалом економічний потенціал з традиційної точки зору характеризувався як сукупний ресурсний потенціал виробничо-господарської діяльності, а саме як сукупна продуктивність природних, людських та матеріальних ресурсів. Класичний розрахунок економічного потенціалу базувався на простій сумісності компонентів [7]:

$$EP = P_{np} + P_{лр} + P_{мвр},$$

де EP – економічний потенціал; P_{np} – потенціал природних ресурсів, тобто продуктивність природних ресурсів; $P_{лр}$ – потенціал людських ресурсів, тобто сукупна здатність до праці людей – членів виробництва; $P_{мвр}$ – потенціал галузей матеріального виробництва (промисловість та сільське господарство) та інфраструктури, тобто їх здатність виробляти товари та послуги.

Цей розрахунок економічного потенціалу притаманний індустріальному суспільству. Сучасна економічна наука використовує розширене поняття економічного потенціалу, враховуючи, крім того, додаткові аспекти, такі як функціонування потенціалу наукової (інформаційно-технологічної) сфери, соціальної інфраструктури, ринкової інфраструктури, еколого-економічної, а також аналізує географічні та соціально-політичні фактори розвитку суспільства, тобто економічний потенціал – це ресурси країни (регіону), які під час їх повного використання дають змогу виробляти максимальний валовий національний продукт (ВНП), що прямо відображається в економіці країни загалом [7].

Особливістю регіону (як суб'єкта господарювання), на відміну від інших економічних структур економічної системи, є те, що додатково до врахування природного, трудового, фінансового потенціалу окремих виробничих одиниць на регіональному рівні такий

фактор, як територія, враховується за допомогою нової якості співпраці на територіальному рівні.

Таким чином, економічний потенціал регіону – це сукупна продуктивність всієї ресурсної бази господарського комплексу, тобто потужності всіх виробничих сил регіону:

$$EP = Kc(\sum P_{pn} + \sum P_{лр} + \sum P_{гкр}) <= EK - enP,$$

де, Kc – сумарний коефіцієнт синергії сукупного ресурсного потенціалу з урахуванням явища, за якого сукупна продуктивність елементів системи вище, ніж проста сума його окремих елементів; він залежить від рівня складності використання елементів сукупного ресурсного потенціалу економічної діяльності; $\sum P_{pn}$ – природний ресурсний потенціал, сукупна максимальна продуктивність усіх складових природних ресурсів та природних умов конкретного регіону; $\sum P_{лр}$ – кадровий потенціал, загальний людський капітал, сукупна максимальна продуктивність праці в усіх сферах економічної діяльності; $\sum P_{гкр}$ – потенціал господарського комплексу регіону, тобто сукупна максимальна потужність для виробництва товарів та послуг для всіх об'єктів економіки регіону, сукупна продуктивність галузей матеріального виробництва, промислової інфраструктури та соціальної сфери; $EK - enP$ – еколого-економічний потенціал регіону, тобто максимально можлива сукупна продуктивність усього комплексу продуктивних сил в умовах збереження здатності природного середовища функціонувати та відтворювати себе [7].

Згідно з даними Головного управління статистики у Вінницькій області основні показники соціально-економічної характеристики Вінницького регіону показують, що саме сільськогосподарський сектор галузі рослинництва демонструє високі позиції своєї діяльності в регіоні. Аналізуючи ці дані, можемо сміливо сказати, що Вінницька область є інвестиційно привабливим регіоном (табл. 3).

Основні показники соціально-економічної характеристики Вінницького регіону

Показник	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2017/ 2005 роки (+/-)
Територія, тис. км	26,5	26,5	26,5	26,5	26,5	–
Чисельність наявного населення, тис. осіб	1 701,6	1 641,2	1 602,2	1 590,4	1 575,8	-125,8
Коефіцієнт народжених, на 1 тис. осіб	8,9	10,6	10,2	9,6	8,9	–
Коефіцієнт померлих, на 1 тис. осіб	18,1	16,1	15,9	15,4	15,2	-2,9
Коефіцієнт дитячої смертності, на 1 тис. народжених дітей	9,1	8,4	7,2	6,6	7,2	-1,9
Природний приріст (скорочення) населення, на 1 тис. осіб	-9,2	-5,5	-5,7	-5,8	-6,3	x
Міграційний приріст (скорочення) населення, на 1 тис. осіб	-1,6	-0,2	0,4	-1,6	-2,9	x
Вироблено м'яса (всіх видів), тис. т	77,1	95,9	427,7	447,4	440,8	363,7
Вироблено молока, тис. т	849,0	836,1	838,4	853,6	851,3	2,3
Вироблено яєць, млн. шт.	570,0	797,6	857,4	880,2	945,7	375,7
Кількість сільськогосподарських тварин на кінець року, тис. голів:						
– велика рогата худоба;	423,1	317,2	300,7	308,8	283,5	-139,6
– корови;	230,8	179,1	159,8	157,7	148,7	-82,1
– свині;	424,8	439,6	370,6	351,3	269,9	-154,9
– вівці та кози	43,8	37,7	33,9	38,3	34,7	-9,1
Валовий збір культур зернових та зернобобових, тис. т	2 034,6	3 111,3	3 768,3	3 768,3	4 888,9	2 854,3
Валовий збір буряків цукрових фабричних, тис. т	2 050,4	2 456,5	2 057,0	2 638,6	2 834,2	783,8
Валовий збір соняшнику, тис. т	86,6	274,7	503,6	819,8	725,9	639,3
Валовий збір картоплі, тис. т	1 523,0	1 580,2	1 836,6	1 848,6	1 884,9	361,9
Валовий збір культур овочевих, тис. т	291,2	307,3	460,4	477,8	483,3	192,1
Капітальні інвестиції, млн. грн.	...	3 544,7	7 373,0	8 301,9	1 1744,1	x
Капітальні інвестиції в житлове будівництво, млн. грн.	1 277,1	1 110,4	1 298,7	x
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн. грн.	...	1 005,1	1 537,8	2 415,9	3 106,5	x
Перевезено вантажів автомобільним транспортом, млн. т	26,9	30,1	30,0	28,9	27,8	0,9
Експорт товарів, тис. дол. США	424 732,3	566 311,0	846 856,0	982 955,8	1 217 714,0	792 981,7
Імпорт товарів, тис. дол. США	287 615,1	344 740,8	266 668,6	299 390,4	407 075,5	119 460,4
Обсяг роздрібного товарообігу підприємств торгівлі, млн. грн.	2 248	5 673	11 427	12 644	12 280,7	10 032,7
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.	16 712,9	36 323,4	100 103,3	119 265,4	144 739,9	128 027
Фінансові результати до оподаткування:						
– фінансовий результат (сальдо), млн. грн.;	163,8	989,8	5 228,7	9 441,7	10 002,5	9 838,7
– прибуток, млн. грн.	758,2	2 318,5	10 740,2	12 337,9	12 752,6	11 994,4
– збиток, млн. грн.	594,4	1 328,7	5 511,5	2 896,2	2 750,1	2 155,7
– частка збиткових підприємств, %	31,0	41,0	22,4	20,8	22,7	-8,3
Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн.	597	1 782	3 396	4 189	6 121	5 524

Джерело: сформовано на основі джерела [5]

Як правило, інвестори йдуть туди, де держава або регіон вже інвестували в розвиток соціальної, інженерної, транспортної інфраструктури [1], адже сильними сторонами розвитку промислового потенціалу Вінницької області можуть бути:

– значний потенціал виробничих потужностей, здатних впроваджувати сучасні технології та швидко нарощувати обсяги виробництва, зокрема в інвестиційних галузях;

– науково-технічний потенціал, що включає 43 галузеві науково-дослідні інститути, проектно-технологічні установи з розвиненою інфраструктурою, що здатні задовольняти потреби розвитку інноваційної галузі;

– природний ресурсний потенціал, що дає можливість виробляти структурні та функціональні матеріали в кількості, достатній для самозабезпечення замкнутих технологічних циклів у промисловості [7; 9].

Згідно з даними Головного управління статистики Вінницької області обсяги експорту товарів Вінницького регіону у січні-листопаді 2018 року становили 1 268,4 млн. дол. США, а імпорту – 519,9 млн. дол. США. Порівняно із січнем-листопадом 2017 року експорт та імпорт збільшились на 13,8% (або 154,1 млн. дол.) та 40,5% (або 149,8 млн. дол.) відповідно. Баланс зовнішньої торгівлі стабільно продовжує залишатись позитивним та становить 748,5 млн. дол.

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 2,44 (у січні-листопаді 2017 року він становив 3,01).

Зовнішньоторговельні операції з товарами суб'єкти господарювання області здійснювали з партнерами із 137 країн світу [4].

Згідно з даними моніторингу протягом 2018 року в області започаткували діяльність 11 759 новостворених суб'єктів господарювання, що на 2,8% менше, ніж у 2017 році, з яких 1 334 юридичні особи (на 1,9% більше) та 10 425 фізичних осіб – підприємців (на 3,3% менше).

Одночасно припинили господарську діяльність 11 167 суб'єктів господарювання (339 юридичних осіб, 10 828 фізичних осіб – підприємців), що на 44,3% менше, ніж у 2017 році.

Найбільше новостворених суб'єктів господарювання юридичних осіб у Вінниці, а саме 713, або 53,4% від загальної кількості новостворених юридичних осіб.

Найбільше новостворених фізичних осіб – підприємців серед районів у Вінницькому (6,3% від загальної кількості новостворених фізичних осіб – підприємців), Немирівському (3,2%), Шаргородському (3,1%), Калинівському (2,9%), Тульчинському (2,8%) та Крижопільському (2,4%).

Щодо міст обласного значення, то у Вінниці показник становить 37,4% від загальної кількості новостворених фізичних осіб – підприємців, у Могилів-Подільському – 3,3%.

Сума надходжень до бюджетів усіх рівнів від діяльності суб'єктів малого підприємництва у 2018 році становить 4 077,7 млн. грн., або 29,3% від загальних обсягів надходжень, що на 24,8% більше, ніж у 2017 році.

Сума надходжень до місцевих бюджетів від діяльності суб'єктів малого підприємництва у 2018 році порівняно з 2017 роком зросла на 23,4%, або на 434,6 млн. грн., і становить 2 288,8 млн. грн., а їх частка в загальній сумі надходжень до місцевих бюджетів складає 29,5% [4].

Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2018 році порівняно з 2017 роком збільшився на 3,3%.

Номінальний ВВП становив 3 558,7 млрд. грн., а ВВП у розрахунку на одну особу – 84 190 грн. [6].

У сучасних умовах роль людського фактору особливо зростає. Носієм трудового потенціалу є економічно активне населення регіону з його кількісними та якісними характеристиками. Водночас результатом реалізації трудового потенціалу регіону є конкретний набір споживчих цінностей, який відповідає потребам населення на цьому етапі його розвитку. Економічне оцінювання трудового потенціалу передбачає виявлення та систематизацію набору факторів, що впливають на його відтворення [2; 7]. Відтворення трудового потенціалу означає процес відновлення його кількісних та якісних елементів, що характеризують сукупні можливості населення працювати в історичних та соціально-економічних умовах, а також у часі та просторі.

Можливі напрями реалізації внутрішніх та зовнішніх факторів підвищення ефективності діяльності підприємств та організацій різняться за рівнем впливу, ступенем використання й контролю. У зв'язку з цим виникає потреба визначення напрямів дії та використання основних внутрішніх і зовнішніх факторів для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання (табл. 4).

Тільки вміле використання цілої системи цих чинників може забезпечити достатні темпи зростання ефективності виробництва (діяльності) того чи іншого регіону. У цьому разі зобов'язання враховувати зовнішні фактори не настільки жорсткі, як зобов'язання враховувати внутрішні фактори [3; 11].

Слід відзначити, що фактори підвищення ефективності діяльності регіону можуть бути класифіковані за трьома основними ознаками (рис. 3).

Під час обґрунтування та аналізування враховуються всі показники економічної результативності факторів підвищення ефективності виробництва в основних напрямках розвитку та поліпшення виробництва. Ці напрями охоплюють комплекс технічних, організаційних та соціально-економічних заходів, вжиття яких забезпечує економію живої праці, витрат і ресурсів, а також підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. Основними факторами підвищення ефективності діяльності підприємств регіону є такі (рис. 4).

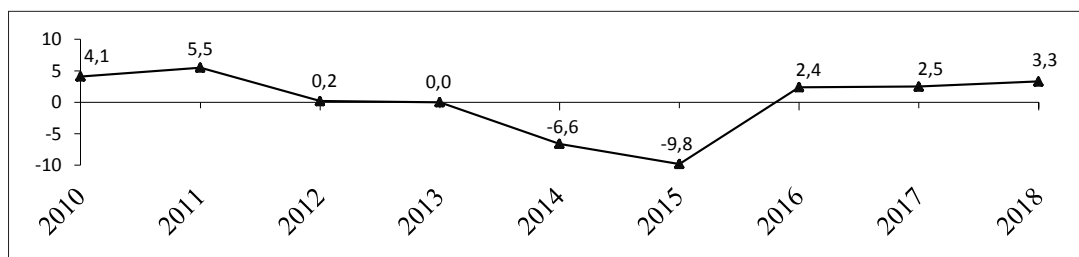

Рис. 2. Валовий внутрішній продукт у I – IV кварталах 2018 року й у 2018 році (зміна реального ВВП у % до попереднього року)

Джерело: сформовано на основі джерела [4]

Основні чинники підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу регіону

№	Складова частина	Характеристика
1	Технологічні нововведення	Особливо сучасні форми автоматизації та інформаційних технологій, що мають найбільший вплив на рівень і динаміку ефективності виробництва (послуг) в регіоні. За принципом ланцюгової реакції вони викликають значні (часто радикальні) зміни технічного рівня та продуктивності технологічного обладнання, методів та форм організації трудових процесів, підготовки та кваліфікації персоналу тощо.
2	Устаткування	Посідає провідне місце у програмі підвищення ефективності насамперед промислових, а також інших видів діяльності суб'єктів господарювання регіону. Продуктивність робочого обладнання залежить не тільки від його технічного рівня, але й від правильної організації ремонту та технічного обслуговування, оптимального терміну служби, мінливості, навантаження в часі тощо.
3	Матеріали та енергія	Позитивний вплив на рівень ефективності діяльності, якщо вирішуються проблеми ресурсозбереження, скорочення матеріальних ресурсів та енергоємності продукції (послуг), раціоналізованого управління запасами матеріальних ресурсів та джерел постачання.
4	Самі продукти праці (вироби)	Їхня якість та зовнішній вигляд (дизайн) також є важливими факторами ефективності діяльності суб'єктів господарювання регіону. Рівень останніх повинен співвідноситися з корисною вартістю, тобто ціною, яку покупець готовий платити за продукт відповідної якості. Однак для досягнення високої ефективності управління найбільшою є лише корисність товару. Запропоноване підприємство (організація) для реалізації продукції праці має з'явитись на ринку в потрібному місці, в потрібний час і за продуманою ціною. У зв'язку з цим суб'єкт господарювання повинен забезпечити відсутність організаційних або економічних перешкод між виробництвом продукції (надання послуг) та окремими етапами маркетингових досліджень.
5	Працівники	Основним джерелом та визначальним фактором зростання ефективності діяльності є працівники, а саме менеджери, керівники, фахівці, робітники. Якість бізнесу працівників, підвищення продуктивності їх роботи значною мірою визначаються ефективним мотиваційним механізмом на підприємстві (в організації) регіону, підтримкою сприятливого соціального мікроклімату в трудовому колективі.
6	Організація	Єдність трудового колективу, раціональне делегування відповідальності, належні стандарти управління характеризують гарну організацію підприємства (установи) в регіоні, забезпечуючи необхідну спеціалізацію та координацію управлінських процесів, отже, вищий рівень ефективності будь-якого комплексу промислово-економічної системи. Водночас останні повинні бути динамічними та гнучкими, а також періодично реформуватися, щоби відповідати новим викликам, які виникають внаслідок зміни ринкової ситуації задля підтримки високої ефективності управління.
7	Методи роботи	За наявності трудомістких процесів більш складні методи роботи є досить перспективними для забезпечення зростання ефективності діяльності підприємства (організації), що діє в регіоні. Постійне вдосконалення методів роботи передбачає систематичний аналіз стану робочих місць та їх агеестацію, розвиток навичок, узагальнення та використання позитивного досвіду, накопиченого на інших підприємствах (фірмах).
8	Стиль управління	Посеєду професійну компетентність, ефективність бізнесу та високу етику відносин між людьми, практично впливає на всі напрями діяльності підприємства (організації) регіону. Це залежить від того, наскільки враховані зовнішні чинники та ефективність діяльності підприємства (організації) регіону, тому правильний стиль управління як невід'ємна частина сучасного менеджменту є дівсьим чинником підвищення ефективності будь-якого підприємства, кожного суб'єкта господарювання в регіоні.
9	Державна економічна й соціальна політика	Значно впливає на ефективність суспільного виробництва. Основними її елементами є такі: 1) практична діяльність силових структур; 2) різні типи законодавства (законодавча діяльність); 3) фінансові інструменти (заходи, стимули); 4) економічні норми та правила (регулювання доходів та заробітної плати, контроль рівня цін, ліцензування окремих видів діяльності); 5) ринкова, промислова та соціальна інфраструктура; 6) макроекономічні структурні зміни; 7) програми приватизації державних підприємств (організацій); 8) комерціалізація організаційних структур невиробничої сфери.
10	Інституціональні механізми	Задля постійного підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів господарювання держава повинна створити відповідні організаційні передумови, які забезпечать постійне функціонування спеціальних інституційних механізмів на національному, регіональному або галузевому рівні (науково-навчальні центри, інститути, асоціації), їх діяльність повинна бути зосереджена на вирішенні ключових проблем підвищення ефективності різних промислово-економічних систем та економіки країни загалом; практичній реалізації стратегії та тактики розвитку національної економіки на всіх рівнях управління.
11	Інфраструктура	Важливою передумовою зростання продуктивності підприємств (організацій) з достатнім рівнем розвитку мережі та ринку є різні інститути промислової та економічної інфраструктури. Нині всі бізнес-структури користуються послугами інноваційних фондів та комерційних банків, фондових бірж (товарних, фондових, робочих) та інших інституцій ринкової інфраструктури. Безпосередній вплив на діяльність підприємств (організацій) має належний розвиток промислової інфраструктури (комунікації, спеціалізовані інформаційні системи, транспорт, торгівля тощо). Широка мережа інституцій соціальної інфраструктури має вирішальне значення для ефективного розвитку всіх структурних елементів економіки.
12	Структурні зміни в суспільстві	Вони також впливають на показники діяльності на різних рівнях управління. Найбільш важливими є структурні зміни економічного та соціального характеру. Головними з них є такі: 1) технології, дослідження та розробки, що супроводжуються революційними проривами в багатьох галузях знань (частка імпортих та вітчизняних технологій); 2) склад і технічний рівень основних фондів (основного капіталу); 3) масштаби виробництва та діяльності (головним чином під час деконцентрації зі створенням малих і середніх підприємств та організацій); 4) моделі зайнятості в різних виробничих та невиробничих секторах; 5) склад персоналу на основі статі, освіти, кваліфікації тощо.

Джерело: сформовано на основі джерела [11]

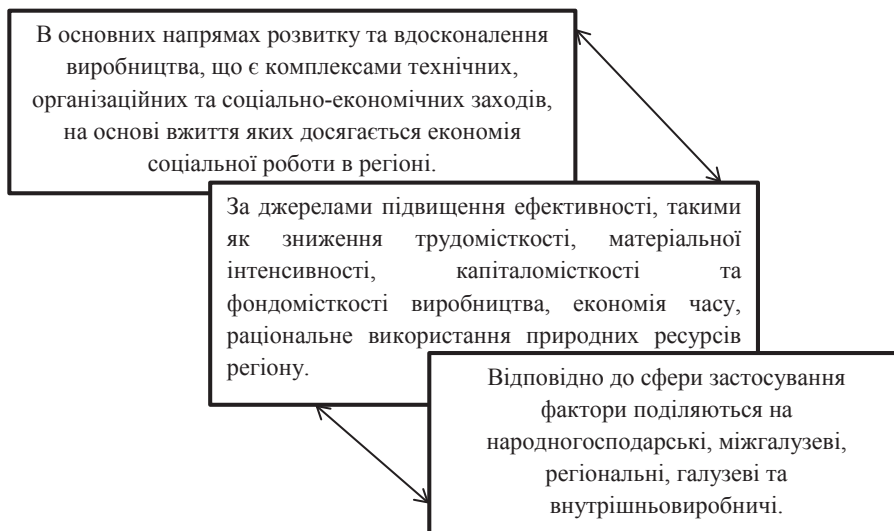

Рис. 3. Класифікація ознак підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу регіону

Джерело: сформовано на основі джерела [10]

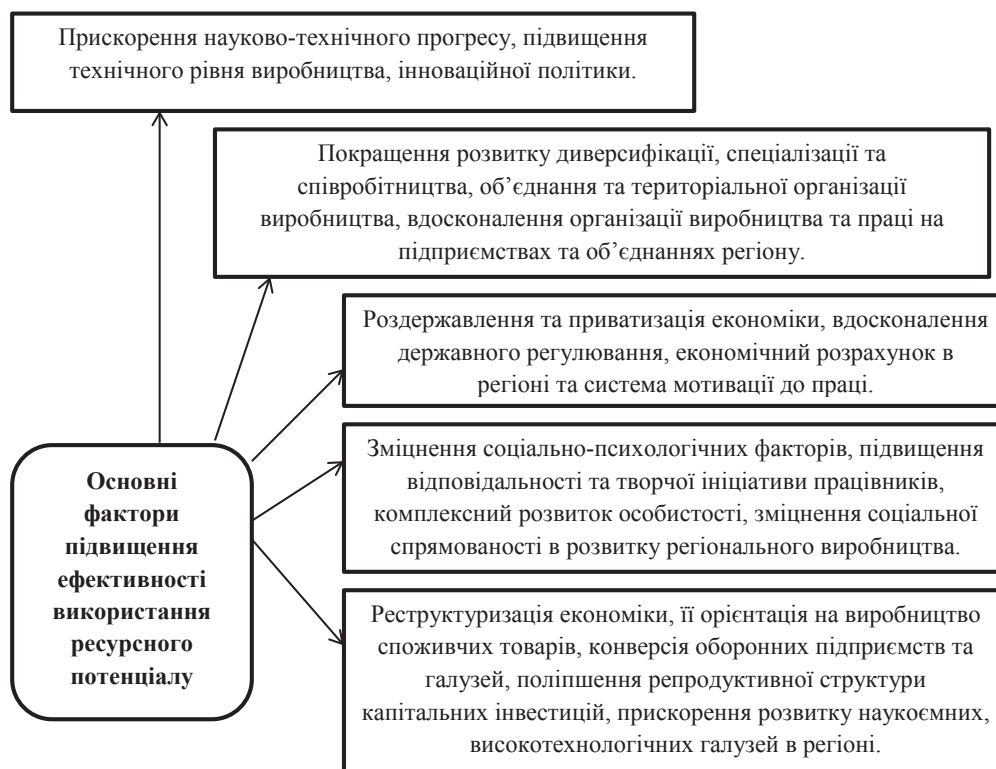

Рис. 4. Основні фактори підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу регіону

Джерело: сформовано на основі джерела [10]

Найбільше значення щодо зростання економічної ефективності виробництва мають раціональне використання виробничого потенціалу, максимальне зменшення різних видів витрат, режим витрат і ресурсозбереження.

Рівень активності підприємств регіону також залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Зовнішні

повинні включати державну та соціальну політику (діяльність силових структур, законодавство, фінансові інструменти, економічні стандарти); інституційні механізми (науково-навчальні центри, інститути, асоціації); інфраструктуру (інноваційні фонди, комерційні банки, біржі, інформаційні мережі, транспорт, торгівля); структурні зміни в суспільстві та економіці

(у сфері техніки, наукових досліджень, кадрового забезпечення на основі освіти та кваліфікації).

Внутрішні чинники поділяються на «тверді», тобто ті, які є вимірюваними та мають фізичні параметри (технологія, обладнання, матеріали, енергія, продукти), та «м'які» (організація та система управління, співробітники, методи роботи, стиль управління) [10]. Кожне підприємство Вінницької області має постійно контролювати використання внутрішніх факторів шляхом розроблення та послідовної реалізації власної програми підвищення ефективності діяльності, а також врахування впливу на неї зовнішніх факторів для раціонального використання його ресурсного потенціалу.

Надається кількісна оцінка внутрішніх факторів щодо технічного та організаційного вдосконалення виробництва, таких як зниження трудомісткості та зростання продуктивності, зменшення матеріального споживання та економія матеріальних ресурсів, економія на скороченні виробничих витрат та збільшення прибутку й прибутковості, збільшення виробничих потужностей та виробництва, економічний ефект вжиття заходів, а також конкретні обсяги капітальних витрат і терміни вжиття заходів.

Найважливішими передумовами створення цілісного та ефективного економічного механізму, адаптації підприємств регіону до умов регульованого ринку, є подальший розвиток комплексу теоретико-методологічних питань планування та обліку [8]. У зв'язку з цим виникає потреба визначення напрямів дії та використання основних внутрішніх і зовнішніх факторів для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання в конкретному регіоні.

Значне підвищення ефективності роботи підприємств у Вінницькій області є можливим за умови застосування сучасних методів управління. Як засвідчує

досвід провідних компаній у світі, шляхом ефективного управління можна значно скоротити виробничі витрати та підвищити ефективність діяльності підприємств регіону [8; 10]. Важливим стимулом цього є використання мотиваційного механізму для залучення працівників підприємств регіону до участі в його управлінні, посилення стимулів щодо створення та реалізації раціоналізаторських пропозицій.

Висновки. Таким чином, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу у Вінницькій області є однією з центральних проблем нашого часу. Для успішного вирішення різних економічних та соціальних проблем немає іншого шляху, крім різкого підвищення ефективності всього суспільного виробництва задля раціонального використання ресурсного потенціалу регіону.

Крім того, розширення залучення вітчизняних та іноземних інвестицій підвищить ефективність економічного розвитку на основі більш повного використання його ресурсного потенціалу. Основними центрами та територіями економічного зростання з урахуванням ресурсних можливостей можуть стати окремі райони Вінницької області. Це зміцнить позицію області як одного з провідних регіонів агропромислової орієнтації України, економічне зростання якого забезпечить добробут населення.

Найважливішою передумовою створення цілісного та ефективного економічного механізму, адаптації підприємств Вінницької області до умов регульованого ринку є подальший розвиток комплексу теоретико-методологічних питань планування ефективності використання ресурсного потенціалу та управління нею. У зв'язку з цим виникає потреба визначення напрямів дії та використання основних внутрішніх та зовнішніх факторів для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання у Вінницькій області.

Список літератури:

1. Бондаренко Л.М. Ресурсний потенціал регіону та напрями удосконалення його використання : автореф. дис. ... канд. екон. наук. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewi7j_7b4Z_hAhVwpYsKHaDWAkwQFjAAegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis-nbuv%2Fcgiiirbis_64.exe%3F%2FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DARD%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DDOC%2F2009%2F09blmuyv.zip%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1&usg=AOvVaw3jtM--5ea2GTy91Z8Msr_T (дата звернення: 24.02.2019).
2. Гончарук І.В., Томашук І.В. Вплив еколого-економічного фактору на особливості організаційно-економічного механізму використання ресурсного потенціалу сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4(20). С. 55–62.
3. Калетнік Г.М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.
4. Офіційний сайт Вінницької ОДА. URL: <http://www.vin.gov.ua/invest/analytika/16760-analytychna-dovidka-za-2018-rik-shchodo-sotsialno-ekonomichnoho-rozvytku-vinnytskoyi-oblasti> (дата звернення: 12.04.2019).
5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області. URL: <http://vn.ukrstat.gov.ua>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.04.2019).
7. Семенова В.Ф., Руденко О.І. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону : монографія. Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. 150 с.
8. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року (нова редакція). URL: <http://www.vin.gov.ua/invest/rehionalni-prohramy-rozvytku/624-stratehiia-zbalansovanoho-rehionalnoho-rozvytku-vinnytskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku-nova-redaktsiia> (дата звернення: 25.01.2019).
9. Томашук І.В. Перспективи розвитку сільських територій Вінницької області. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 37. С. 154–160.

10. Фактори підвищення ефективності діяльності підприємства. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/48_Paseka.htm (дата звернення: 24.03.2019).

11. Чинники підвищення ефективності виробництва. URL: https://pidruchniki.com/82252/ekonomika/chinniki_pidvishchennya_efektivnosti_virobnitstva (дата звернення: 11.03.2019).

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ВИННИЦКОГО РЕГИОНА

В статье рассмотрено влияние организационно-экономических факторов на эффективное использование ресурсного потенциала и социально-экономическое развитие Винницкой области, эффективность и активизация которых тесно взаимосвязаны с наиболее полным использованием всех компонентов имеющегося ресурсного потенциала. Доказано, что недостаточный уровень использования основных компонентов существующих ресурсов приводит к деформации структуры производства, ограничивает и снижает эффективность производственной деятельности, что требует разработки и принятия продуманных мер для формирования механизма сохранения, увеличения и рационализации использования ресурсного потенциала регионов. Определено, что экономический потенциал региона является переменной величиной и зависит от количества и качества экономических ресурсов, имеющихся в регионе сегодня. Проанализированы основные показатели социально-экономических характеристик Винницкой области за 2005–2017 годы. Сделан вывод, что усиление привлечения отечественных и иностранных инвестиций в регион повысит эффективность экономического развития на основе более полного использования его ресурсного потенциала.

Ключевые слова: региональное развитие, ресурсный потенциал, перспективы, система, модель, эффективность, совершенствование.

EVALUATION OF INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON IMPROVEMENT OF THE USE OF RESOURCE POTENTIAL OF VINNYTSIA REGION

The influence of organizational and economic factors on the effective use of the resource potential on the social and economic development of the Vinnytsia region, efficiency and activation of which are closely interrelated with the most complete utilization of all components of the available resource potential are considered. It was investigated that insufficient level of use of the main components of existing resources leads to deformation of the structure of production, restricts and reduces the efficiency of production activities, which requires the development and implementation of well-thought measures to create a mechanism for preservation, increase and rationalization of the use of resource potential of regions. It is determined that the economic potential of the region is variable and depends on the quantity and quality of economic resources available in the region at the given time. The main indicators of the socio-economic characteristics of the Vinnytsia region for 2005–2017 are analyzed. A significant increase in the efficiency of enterprises in the Vinnytsia region is possible provided that modern management methods are applied. According to the experience of leading companies in the world through effective management, it is possible to significantly reduce production costs and increase the efficiency of enterprises in the region. An important incentive for this is the use of a motivational mechanism for attracting employees of enterprises in the region to participate in its management, strengthening incentives for the creation and implementation of rationalization proposals. It was emphasized that the most important prerequisite for the creation of a holistic and effective economic mechanism, adaptation of enterprises of the Vinnytsia region to the conditions of the regulated market is the further development of the complex of theoretical and methodological issues of planning and managing the efficiency of the use of resource potential. In connection with this, there is a need to determine the directions of action and use of the main internal and external factors to improve the efficiency of business entities in the Vinnytsia region. It is concluded that increasing the attraction of domestic and foreign investments into the region will increase the efficiency of economic development on the basis of more full utilization of its resource potential.

Key words: regional development, resource potential, prospects, system, model, efficiency, improvement.

6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 504.064.3

Попова М.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський державний екологічний університет

Кузін М.Д.

студент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Popova Mariia

Odessa State Environmental University

Kuzin Mikhail

Odessa I.I. Mechnikov National University

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ФЛУКТУАЦІЙ

Стаття присвячена вивченню сучасних умов, що впливають на регіональні аспекти природокористування в умовах економічних флуктуацій. В ході дослідження розглянуто особливості функціонування економічної підсистеми у складі регіональної багатозв'язкової економіко-екологічної системи, яка демонструє динамічні властивості. Визначено умови появи економічних флуктуацій, розглянуто параметри, які впливають на поведінку економічної підсистеми в сучасних реаліях. Доведено реальний вплив економічних флуктуацій на регіональне природокористування. Досліджено залежність стійкості результатів природоохоронної діяльності від своєчасного фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. На основі проведених досліджень зроблено рекомендації щодо формування кола першочергових задач регіонального масштабу з урахуванням економічних коливань.

Ключові слова: багатозв'язкові економіко-екологічні системи, природокористування, економічні флуктуації, динамічна стійкість, антропогенні навантаження.

Постановка проблеми. Особливої уваги сьогодні потребують питання економічного розвитку будь-якої території з урахуванням концепції сталого розвитку як збалансованого співіснування природних, економічних та соціальних систем. Глобальні проблеми природокористування включають такі актуальні напрями, як енергетичний, ресурсний, водний, продовольчий, демографічний, а також розроблення підходів до їх вирішення. Нині інтерес споживачів спрямований на економічний розвиток, який деякий час перебував у стані відносної рівноваги. Однак виробництво нових товарів та послуг, розроблення та впровадження нових технологій зумовили певні модифікації економічної системи з урахуванням екологічної складової.

Регіональний рівень природокористування повинен обов'язково орієнтуватись на специфіку того чи іншого регіону та приділяти підвищену увагу місцевим проблемам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі регіонального природокористування знайшли своє відображення в працях багатьох авторів, таких як Н.М. Андрєєва, О.Ф. Балацький, С.М. Бобильов, Б.В. Буркинський, В.Г. Ковальов, В.Я. Гірусов, К.Г. Гофман, О.М. Громова, О.Р. Губанова, Л.В. Жарова, С.М. Ілляшенко, О.В. Козьменко, О.М. Котлубай, Л.Є. Купінець, А.І. Мартієнко, Л.Г. Мельник, Є.В. Мішенін, О.В. Прокопенко, О.Є. Рубель, О.В. Садченко, В.М. Степанов, Ю.Ю. Туниця, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов, Н.І. Хумарова. Однак нестабільність вітчизняної економіки, швидкий рух технологій та впровадження нових екологічних матеріалів потребують подальшого вивчення щодо ефективного природокористування в умовах економічних флуктуацій.

Б.В. Буркинський, В.М. Степанов, С.К. Харічков [2, с. 136–137] визначають, що нова стратегія розвитку регіону передбачає, що як головні фундаментальні умови слід використовувати повне врахування еколо-

гічних чинників, забезпечення загальної економіко-екологічної стійкості та збереження відтворювальної функції навколишнього природного середовища.

Рушійною силою будь-якої господарської діяльності є отримання прибутку. На думку авторів [3, с. 458–461], здатність економічної вигоди впливати на перебіг економічних процесів може ефективно використовуватися під час формування мотиваційного інструментарію екологізації економічних систем.

Автори монографії [1, с. 330–332] відзначають, що для України ідеї формування так званої екологічної економіки є надзвичайно актуальними, внаслідок чого недоцільно розглядати економічні та екологічні цілі як конкуруючі або такі, що суперечать одна одній. Також автори доводять, що сукупність факторів економічного розвитку охоплює основоположні природні чинники, які є його фундаментом, тобто їх оптимальна взаємодія дає можливість домогтися результатів економічного розвитку [1, с. 23].

Питання динамічної стійкості економічних підсистем в умовах флуктуації в економіко-екологічних системах досліджені недостатньо. Особливо гостро стоїть завдання вибору перспективних напрямів розвитку регіону в сучасних умовах. Актуальність досліджень в цьому напрямі обумовлена державною екологічною політикою.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні регіональних аспектів сучасного природокористування, на основі чого слід розробити рекомендації щодо перспективних напрямів для Одеського регіону.

Виклад основного матеріалу. Регіональна багатозв'язкова економіко-екологічна система є сукупністю підсистем з релевантними параметрами. Серед безлічі параметрів, що мають безпосередній вплив на систему в тих чи інших умовах, прийнято виділяти екологічні, економічні, соціальні, організаційні, трудові, фінансові, психологічні тощо [6, с. 97–100].

В контексті вищезазначеної теми нас перш за все цікавитимуть економічні параметри. Динаміка економічних параметрів демонструє стан розвитку економіки на регіональному рівні, наочно показуючи спади та підйоми. Більшість зазначених параметрів змінюється синхронно, проте амплітуди їх коливань можуть істотно різнитися. Основні підсистеми багатозв'язкової еколого-економічної системи демонструють динамічні властивості як під зовнішніми впливами, так і за їх відсутності, що існують за рахунок накопиченої інерції. Так, економічна підсистема в ідеальних умовах за відсутності зовнішніх впливів функціонує за рахунок внутрішніх джерел виробництва й споживання, які забезпечують оптимальну роботу всіх складових ланок. Положення системи при цьому цілком визначається її початковим станом, а також якісними та кількісними впливами на неї. Динаміка економічної підсистеми залежить від її внутрішніх властивостей, способу впливу на неї та точки прикладання зовнішніх сил.

Визначення ступеня впливу на економічну підсистему з боку зовнішніх подразників залежить від інерційності системи та обумовлює швидкість зміни вихід-

ного сигналу. Прогнозованість поведінки економічної підсистеми спирається на її здатність підтримувати вихідні параметри на певному рівні, незважаючи на ступінь інерційності, що дає змогу здійснювати прогноз на відносно тривалу перспективу.

Моделювання поведінки ідеальної економічної підсистеми в складі багатозв'язкової економіко-екологічної системи на рівні регіону є абсолютно прогнозованим процесом, що видає на виході цілком певний результат внаслідок того, що зовнішні впливи заздалегідь визначені та строго регламентовані. В реальних умовах економічних флуктуацій поведінка економічної підсистеми визначається здебільшого ступенем її інерційності, характером впливу на неї та точкою докладання зовнішніх сил.

Слід зазначити, що поява економічних флуктуацій може бути викликана як зовнішніми, так і внутрішніми силами системи, що надалі з великою ймовірністю сприятиме біфуркації, тобто повній зміні стану системи. За негативного розвитку подій система може припинити своє існування. Використовуваний ряд економічних індикаторів свідчить про те, що позитивної динаміки нині не спостерігається (ВВП, державний борг, темпи інфляції, дефіцит бюджету тощо).

Економічні флуктуації впливають безпосереднім чином на регіональне природокористування. Сучасні реалії є такими, що в умовах бурхливого науково-технічного розвитку є можливість використання нових матеріалів у багатьох галузях, нетрадиційних джерел енергії, безвідходних технологій та прогресивних прийомів, однак, незважаючи на це, регіональні індикатори ефективного природокористування демонструють негативні значення.

Розглянуті нами кліматичні особливості Одеського регіону є унікальним поєднанням суші та моря, а також можуть мати значний інтерес для великої кількості людей не тільки з науково-пізнавальної точки зору, але й курортної та туристичної. Відповідно до основного принципу раціонального природокористування економічна складова господарювання повинна відповідати ресурсній забезпеченості регіону та бути здатною протистояти антропогенним навантаженням.

Наднормативні навантаження антропогенного характеру на природне середовище, які викликали кризовий стан, відзначаються внаслідок забруднення повітряного басейну, земель та морської акваторії міськими та промисловими відходами. Так, дуже актуальними напрямками сьогодні є грамотне використання відходів, їх переробка, зменшення виробництва радіоактивних відходів.

Зауважимо, що значну появу екологічних проблем кризового та передкризового характеру останніми роками на регіональному рівні не в останню чергу пов'язують з нерациональною економічною орієнтацією та нецільовим використанням коштів, що виділяються на природоохоронні програми.

Існує залежність стійкості результатів природоохоронної діяльності від своєчасного фінансування

заходів з охорони навколишнього природного середовища. Так, якщо обсяг коштів, що виділяються, нижче необхідного рівня, то ми можемо говорити про нестійкий стан результатів природоохоронної діяльності. За абсолютно стійкого положення природоохоронної діяльності в регіоні ми реєструємо перевищення нормативних джерел доходів над сумарними витратами місцевих регіональних фондів. У третьому варіанті спостерігається кризовий стан, що виникає за рівності сумарних витрат місцевих природоохоронних фондів і фінансових коштів нормативних та додаткових джерел доходів.

Нині багатозв'язкова економіко-екологічна система Одеського регіону зазнає випробувань щодо стійкості під дією на неї безлічі дестабілізуючих факторів, серед яких важливу роль відіграють:

- 1) хронічне недофінансування природоохоронної сфери;
- 2) нераціональне природокористування;
- 3) невдалий менеджмент у сфері природокористування;
- 4) корупція на всіх рівнях;
- 5) економічна криза.

Необхідність вирішення завдань управління регіональним природокористуванням визначається безліччю процесів, що входять в сучасну багатозв'язкову економіко-екологічну систему. Наявний стан навколишнього природного середовища не відповідає нагальним потребам як сучасних, так і майбутніх поколінь. Більш того, безліч елементів, що входять до складу багатозв'язкової економіко-екологічної системи, перебуває в кризовому стані та потребує термінової реконструкції. Відповідно, актуальною метою є процес моніторингу та своєчасної санації, який на цьому етапі повинен визначати коло першочергових завдань регіонального масштабу з урахуванням економічних флуктуацій.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання на базі Одеського регіону:

- визначити галузі, які відчувають екстрену потребу фінансового втручання задля запобігання негативним явищам та їх наслідкам;
- оцінити можливість рекреаційного використання територій, а також актуальні заходи щодо їх охорони та відновлення;
- намітити перспективи розвитку ландшафтного різноманіття в умовах підвищених техногенних навантажень та економічної нестабільності;
- обґрунтувати ефективний механізм управління й контролю за розподілом коштів на природоохоронні цілі;
- сформувати перелік можливих економіко-екологічних ризиків, передбачити систему запобігання негативним наслідкам або їх пом'якшення;
- розрахувати, обґрунтувати економічну ефективність формування рекреаційного напрямку;
- знайти джерела сталого фінансування як за рахунок внутрішніх, так і за рахунок зовнішніх резервів;
- розробити оптимальну програму довгострокового інвестування природоохоронних програм;

– знайти та запропонувати на розгляд методи вдосконалення бюджетної підтримки регіональних програм;

– розвивати на базі Одеського регіону екологічні види діяльності, а саме туристичну діяльність.

Щодо туристичної діяльності, то вона може розглядатись як елемент регіональної багатозв'язкової економіко-екологічної системи, здатний пов'язати між собою безліч підсистем всередині системи. Так, економічний потенціал туристичної діяльності здатний вивести регіон на новий рівень, надавши оригінальний туристичний продукт з місцевими особливостями. Таким чином, для подальшого розвитку туристичної діяльності необхідно сформувати регіональну управлінську структуру, яка включає такі елементи (підсистеми):

- 1) планування оригінальних туристичних програм, які враховують специфіку Одеського регіону;
- 2) організація заходів з реалізації туристичних програм; широке інформування потенційних споживачів туристичного продукту;
- 3) мотивація туристичної діяльності через систему ефективного матеріального й нематеріального заохочення;
- 4) контроль за здійсненням туристичної діяльності задля цільового використання фінансових коштів;
- 5) фінансування запропонованих та впроваджених ноу-хау в галузі туристичної діяльності;
- 6) прогнозування подальшого розвитку регіональної туристичної діяльності та можливих ризиків, викликаних економічними флуктуаціями.

Тісний взаємозв'язок підсистем регіональної багатозв'язкової економіко-екологічної системи, туристичного потенціалу, що враховує регіональну специфіку, з управлінськими зусиллями місцевих органів влади сприятиме сталому розвитку природокористування в умовах економічних флуктуацій.

Висновки. На основі проведених досліджень можна стверджувати, що стратегія розвитку регіону повинна бути спрямована на оптимальне природокористування, що враховує основні функції навколишнього природного середовища на основі критеріїв сталого розвитку. Природно-ресурсний потенціал Одеського регіону дає змогу розвивати екологічні види діяльності, здатні приносити відчутний прибуток, одним з яких є туристичний напрям. При цьому слід наголосити на необхідності посилення ролі природоохоронних заходів у загальній системі заходів, які підвищують динамічну стійкість природоохоронної діяльності. У зв'язку з цим особливе значення мають традиційні та нетрадиційні технології для підтримання екологічної рівноваги, зменшення кількості техногенних та природних аварій, а також для зміни темпів виснаження природних ресурсів, що в майбутньому буде сприяти зростанню показників економічного розвитку.

Подальші дослідження у цьому напрямі будуть спрямовані на розроблення антикризових заходів, вжиття яких передбачає вдосконалення туристичної діяльності.

Список літератури:

1. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харичков С.К. Економіко-екологічні основи регіонального природопольовання і розвитку : монографія. Одеса : Фенікс ; ИПРЭИ НАН України, 2005. 575 с.
2. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харичков С.К. Природопольовання: основи економіко-екологічної теорії. Одеса : ИПРЭИ НАН України, 1999. 350 с.
3. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки. Суми : Університетська книга, 2007. 759 с.
4. Садченко Е.В. Эколого-економічні аспекти збереження біорізноманітності в сучасних умовах розвитку традиційних форм природопольовання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2013. Вип. 6. С. 50–56.
5. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
6. Popova M.A., Sadchenko E.V. Regional perspectives of formation complex multiply-connected management system in environmental protection activities. *Economics, management, law: challenges and prospects* : collection of scientific articles. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India, 2016. P. 97–100.
7. Popova M.A., Sadchenko E.V. Modern trends of optimization the multiply-connected economic-ecological system in conditions of complex fluctuations. *Perspective directions of scientific researches* : collection of scientific articles. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. P. 55–58.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФЛУКТУАЦИЙ

Статья посвящена изучению современных условий, влияющих на региональные аспекты природопользования в условиях экономических флуктуаций. В ходе исследования рассмотрены особенности функционирования экономической подсистемы в составе региональной многосвязной экономико-экологической системы, которая демонстрирует динамические свойства. Определены условия появления экономических флуктуаций, рассмотрены параметры, которые влияют на поведение экономической подсистемы в современных реалиях. Доказано реальное влияние экономических флуктуаций на региональное природопользование. Исследована зависимость устойчивости результатов природоохранной деятельности от своевременного финансирования мер по охране окружающей природной среды. На основе проведенных исследований сделаны рекомендации касательно формирования круга первоочередных задач регионального масштаба с учетом экономических колебаний.

Ключевые слова: многосвязные экономико-экологические системы, природопользование, экономические флуктуации, динамическая устойчивость, антропогенные нагрузки.

REGIONAL ASPECTS OF NATURE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC FLUCTUATIONS

The purpose of the article is a scientific substantiation of approaches to the definition of regional aspects of environmental management in modern conditions, characterized by economic fluctuations. The relevance of those is due to the state environmental policy aimed at the sustainable development of regional economic-ecological systems. The basis of the study is the theoretical position of domestic and foreign economic science on the issues of economics and environmental protection. To achieve the goal, the following tasks were set and solved: the features of the economic subsystem functioning as part of a multiply-connected economic-ecological system were identified; the causes of economic fluctuations are determined; proposed in view of the above priorities of a regional scale. Thus, the region is a multiply-connected economic-ecological system, the main task of which is the qualitative functioning taking into account the growing needs of people and respect for the ecological balance of the natural system. Today, the potential of the Odessa region is not fully utilized, however, in terms of its recreational properties; this region corresponds to the best world resorts and health resorts. One of the reasons for the slow development of the region is the unfavorable ecological condition, not least caused by the economic crisis of the last decades. The study conducted showed a direct dependence of the sustainability of the results of environmental activities on the timely financing of measures to protect the environment. Achieving sustainable regional development requires an increase in social, economic and environmental growth. Regional features determine the competitive advantages of the region, one of which is tourism activities. The regional development strategy should be aimed at optimal environmental management, allowing taking into account the main criteria for sustainable development. The practical significance of the results obtained consists in solving an important national economic task of improving regional environmental management on the basis of an integrated system of measures for regional development focused on the preservation and restoration of natural resource potential.

Key words: multiply-connected economic-ecological system, environmental management, economic fluctuations, dynamic stability, anthropogenic loads.

7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

UDC 338.22:656.078:[342.72/.73+379.85]

Karyagin Yurii

Professor, Doctor of Economic Sciences,
Chairman of the Intersectoral Trade Union of Ukrainian Workers in Poland

Bezpalchuk Oleksandr

Postgraduate Student,
Humanistic Academy named after A. Gieysztor

Sapun Kostiantyn

Postgraduate Student,
Varna Free University "Chernorizets Hrabar"

Карягін Юрій

Голова Міжгалузевої профспілки українських робітників у Польщі

Безпальчук Олександр

Пултуська Академія гуманітарних наук ім. Олександра Гейштора

Сапун Костянтин

Варненський вільний університет Чорноризця Храбра

THE INTEGRATED ECONOMIC AND POLITICAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT IN THE ASPECT OF THE FREEDOMS OF CITIZENS AND THE DEVELOPMENT OF TOURISM

At present, the free realization of the right of citizens to move is associated primarily with the state of the transport sector and its economic accessibility for citizens. In addition to the state of the transport sector, there are a number of economic reasons that act as restrictions on the constitutional right of citizens to free movement. These factors include a low standard of living and wages, an overestimated cost of transportation services. The problem of the shortage of scientifically based approaches to building a unified strategy for the development of the transport complex has become acute, the need for a comprehensive expert and analytical support for decision-making in the field of transport policy has intensified. This article is devoted to the features of the transport policy of Ukraine. The main factors influencing the transport of Ukraine are traced, as well as the behavioural approach to the study of this sphere is considered.

Key words: *economy of public transport, Ukrainian transport policy, transport policy objectives, transport policy principles, social mobility.*

Formulation of the problem. The freedom of movement is one of the essential manifestations of the individual freedom of a person as a whole. The ability of a person to move underlies the full value of human life in many of its manifestations. At the same time, the legislative recognition of this right is one of the conditions for the civilization of the state, an attribute of civil society, a factor of the democratic nature of the legal status of the individual. However, despite the fact that the freedom of movement of citizens of Ukraine is defined as the constitutional and inalienable right of every citizen of Ukraine, its practical implementation is complicated by a number of difficulties and contradictions.

The analysis of recent research and publications.

Generally, the interest in understanding the theoretical questions of development of transport has been significantly foregrounded in recent years. Different aspects of this problem have been reflected in the works of such Ukrainian and foreign scientists as M.S. Mezhebytskyi, R.R. Hrabko, Ya.B. Oliinyk, I.L. Nazarenko, S.I. Pirozhkov, D.K. Preiger, I.I. Malarchuk, and others. The problem of the freedom of movement was investigated by such scientists as L. Tkachuk. However, the use of the human development index and indicators associated with it is not widespread in the analysis of the overall social and economic development of states.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. Among the reasons for which citizens of Ukraine are limited in the right to free movement should be attributed, and the level of material well-being expressed to some extent through the amount of remuneration, i.e. it is simply the lack of financial ability to exercise the right to free movement. Due to various circumstances, many Ukrainian citizens regularly have to face the problem of movement in the country, but due to the high cost of transport services, this is far from all necessary. This means that, in fact, the right to free movement is essentially limited and it needs an integrated approach including the political and economic aspects of the problem.

The purpose of the article is to form an integrated approach to the development of transport as a guarantee of key freedoms of Ukrainian citizens and the development of tourism.

Presenting the main material. One of the main reasons limiting the right of citizens to free movement is insufficient budget financing of various branches of transport. The amount of budget financing of the road maintenance is barely enough to annual fixes and not for construction of roads. However, in addition, it is also necessary to maintain the existing road network, as well as to subsidize a number of unprofitable flights. The result of the unsatisfactory situation is that a huge number of citizens of Ukraine are limited in their ability to travel. Another effective way to counteract could be to put tougher requirements for contractors who will carry out certain work in the road sector.

By creating a legislatively fixed set of norms in the tariff regulation in various sectors of passenger transport, it may be possible to plan pricing. The coordinated development of the state system of price regulation in the transport complex should be considered as the main prerequisite for the successful formation of a common civilized market of transport and forwarding services. The complexity and versatility of the task given of establishing price regulation in the agreed transport policy of the state, it is necessary to provide a comprehensive solution to the issues of unification of tariffs, rates, fees and their ceiling levels by means of transport and the unification of tasks and powers of central, industry-wide government bodies and business entities to implement price policy [9, p. 17–19].

Meanwhile, in the market with limited competition, there are large costs in the work of the transport itself. At the same time, owners of vehicles, by including their own costs in the cost of services, try to compensate their expenses, but the result is an overestimated cost of transportation services.

To understand the problem of unconference of work of different types of transport and insufficiency of its work, let's consider two different examples:

1) A person trying to get from Chernivtsi to the capital of Ukraine – Kyiv (more than 500 km depending on which road is chosen).

2) A person trying to get from any far-away-situated mountain village located in Putyla district of Chernivtsi region (Ukraine) to its regional centre – Chernivtsi (about a hundred kilometres).

It is important to note that, oddly enough, the first trip will take significantly less time than the second. For example, a direct train runs daily from Chernivtsi to Kyiv; its average route speed is about 60 km/h, as well as several buses. At the same time, passengers who need to travel at any other time of the day can drive from Chernivtsi to Ivano-Frankivsk, Lviv, Ternopil or Kamianets-Podilskyi and make a transfer there. What is more, such combinations are possible using both the bus and the train, or even both. At the same time, the bus will be somewhat more expensive and not equipped with lying places. However, a potential passenger has several options to choose from at once, and on any day of the year.

But how do residents of villages get to their regional centre? First, it should be noted that travels up to 150 km are considered to be suburban. Also, theoretically, a person living 30-50 km from the city should be able to go there to work, or at least go to the city in the morning, visit some institutions, and return normally in the evening. However, do residents of the Putyla district have this opportunity? No, the nearest public transport stop is more than ten kilometres from their place of living, and the road has no hard surface [10]. Moreover, during heavy rains or snowstorms, you can only walk or cycle. Therefore, elderly people have to buy big amounts of food and other things necessary for the household.

Even in those villages where the bus still runs, it goes from two times a week to 3 times a day and the schedules of different lines are so inconsistent with each other, so that if you want to change the bus and make a trip by public transport somewhere further, you have to wait at the transfer point for hours or till morning.

Moreover, in Ukraine, there is no website where schedules of all buses in the country were collected. The information service of the bus stations also cannot tell the schedule of a big part of buses that are not entered into the system, of which run in other regions or districts. Collections of the service schedule on motor vehicles have now ceased to exist in principle [6, p. 18–20].

Thus, it becomes clear that today in Ukraine, the problem of the shortage of scientifically based approaches to building a unified strategy for the development of the country's transport complex has become acute, the need for a comprehensive expert and analytical support for decision-making in the field of transport policy has intensified.

The most pressing practical questions of management technologies are: how to implement this or that decision, who is responsible for it, and how to confirm with predictions the consequences of planned actions, at what time, at the expense of what resources, for what goals and values, what parameters of development to control to determine the effectiveness of their actions, what sensitive factors, conditions and causes to influence – often remain without a clear answer. Meanwhile, the answers to these questions are the essence of designing effective public policy as a management practice.

The term “social mobility” first appeared in scientific use in the first half of the 20th century. There is an opinion

that social mobility, on the one hand, is associated with the ability to move freely, on the other – with the ability to plan a trip on public and private transport and confidence in reaching the final destination at the scheduled time. That is, a passenger can leave the car at home, if he is sure that traveling by other means of transport is more convenient, in this aspect social mobility means choosing a more convenient type of transport and means of transportation, i.e. moving from one place to another while maintaining their social status [1, p. 57–60]. It should be noted that the concept of social mobility is much broader than mobility in the sense of freedom of movement, while it includes this feature in its content. Social mobility is presented as a broad concept that combines a complex of social aspects. Whether it is the possibility of free movement within the country and abroad, the availability of sufficient material means to realize the possibility of movement, as well as the possibility of unhindered change in their social status.

Currently, in Ukraine, there are a number of problems in the practical realization of the possibilities of social mobility of the population [8, p. 64–69]. The main direction in solving this problem for Ukraine is to improve the quality of life of the population on the basis of dynamic and sustainable economic growth, ensure the integrity of the national security and the country's defence, and create a solid foundation for its long-term competitiveness and rational integration.

At the regional level, the formation of population mobility is also reflected in the legislation. So, as one of the directions of development of the region is fixed development of transport infrastructure and as a result, an increase in transport mobility of the population. The high cost of air tickets for domestic passenger traffic significantly limits citizens' mobility, and many of them have to rest and work in neighbouring states.

Thus, high prices for air tickets lead to a restriction of mobility of citizens and contribute to the emergence of a number of problems at the socio-cultural level and the violation of territorial integrity. However, it should be noted that the preservation of territorial integrity is one of the predominant functions of the state.

Territorial development of individual regions can contribute to the preservation of territorial integrity. The ultimate goal of such a regulation should be to support the social mobility of the population.

The mobility of the population is also limited by the deterioration of the transport infrastructure. Thus, the current state of hydraulic structures on rivers has long become a factor constraining the economic growth of all water transport [2].

Another problem, along with the underdevelopment of the transport system, limiting the mobility of the population, is the insufficient informatization of the transport industry. Moreover, the existing implementation of informing passengers and reserving tickets is insufficient: sometimes it doesn't work and it isn't clear for everybody.

One of the aspects that characterize the mobility of the population is the problem of transport discrimination.

Transport discrimination is a phenomenon when, due to the insufficient development of the transport system, socially guaranteed minimum services are not available to people: education, healthcare, social security, personal services, etc. For a quite big country as Ukraine, territorial differences in transport services are inevitable, but they should not infringe upon the constitutional rights of citizens, which are often impossible to implement over the lack of roads or unreliable operation of transport. In the sparsely populated areas, due to transport discrimination, it is becoming increasingly difficult to carry out the full range of infrastructure services and services necessary for the development of products and services for the population.

The areas most heavily dependent on the development of the transport system include education and healthcare. In the field of education, there is a significant reduction in human resources, young professionals, due to transport discrimination, move to larger communities, and as a result, a large part of administrative and managerial staff is poorly qualified, which does not allow for the development of the education system based on the introduction of effective forms and technologies of organization management. The lack of a satisfactory transport system is also extremely negative in the health sector, which contributes to an increase in the number of chronic diseases and mortality in rural areas.

It should also be noted that transport discrimination is a factor in reducing social mobility, not only in terms of various areas of government policy but also in relation to certain categories of citizens, including people who are restricted in their ability to travel [4, p. 23–25].

First of all, it is necessary to note the unsuitability of the existing transport infrastructure for the transportation of people with limited mobility: due to the lack of special vehicles, lack of preparation of stopping stations, metro stations, and other objects of transport and housing infrastructure. The absence of ramps, railings, special devices, such as sound beacons, at pedestrian crossings, obstacles in the form of open hatches and dents in the asphalt, virtually deprive some of the citizens of Ukraine of social mobility, making it impossible for them to visit trade, culture, healthcare, social welfare facilities. The most important element in the social rehabilitation of people with disabilities is transport rehabilitation.

Rail transport is a branch, the development of which is becoming a decisive factor for the social and political situation in the country. One of the promising areas of development of the railway transport industry is the development of high-speed communication. In the field of passenger transport, high speeds open up great opportunities in improving the competitiveness of railways compared to other types of transport and contribute to the formation of high population mobility. The development of strategies should take into account the positive experience of building high-speed railways in the world.

In connection with the enlargement of cities, their motorization, additional factors arise that limit the mobility of the population. For example, numerous traffic jams in

the central part of large cities, poor development of public transport, congestion of the subway. Due to these circumstances, residents of megacities have to lose a huge amount of time, and in fact, free time is the main advantage of a person, his wealth.

The normal functioning of the urban communication system is impossible when the main highways are busy. Underground transport should contribute to solving the problem of congestion on urban roads. The lack of preparedness of modern cities for the increased requirements of automobilization is primarily due to the fact that all the major cities of Eastern Europe were built in accordance with the building regulations and standards at that time, according to which there were 180-200 cars per thousand inhabitants. At the same time, the growth rate of the country's car fleet exceeds the pace of construction and modernization of the road network. As a result, in the central part of most cities, there is congestion, paralyzing the road and transport network. Accordingly, the problem arises of a large-scale reform of the road networks of all major cities. However, the budget is not yet able to cope with such financial burdens.

Expansion of the carriageway could contribute to the increase in road capacity; however, the expansion of road networks is costly, leading to the final destruction of plant debris on the streets of the city, to environmental degradation. This can provoke an even greater increase in motorization. Meanwhile, in the conditions of the existing urban development in the central part of the city, where the carrying capacity of the streets is almost exhausted, and the density of the traffic flow reaches its maximum, a reduction in the strip width is seen as rational. World practice shows that in urban areas, the optimal width of the strip is about three meters.

It could also help to increase the mobility of the urban population, to improve the work of traffic lights, which allows increasing the speed on highways, reducing travel time by one-third during rush hours and increasing the efficiency of use of the adjacent road network [3, p. 30]. The quantitative and qualitative development of land transport could contribute to increasing the mobility of the population.

In addition to the above, there are currently a number of political proposals to address the problem of transport load in large cities. In particular, it is proposed to establish the beginning of the working day for some employees for half an hour to an hour in order to reduce traffic congestion. In this way, it is proposed to "stretch" in time the rush hour and, accordingly, reduce the number of traffic congestion and increase the mobility of the population [12, p. 110-111].

The most optimal solution in increasing mobility is the development of alternative types of public transport. Analysis of the development of transport systems of the largest cities in the world, the prerequisites and results of the reforms suggest that a new type of public transport based on high-speed transport systems has been created and is being successfully used. The most developed in the world, except for metro systems, received systems of high-speed trams. This technical solution allows increasing the attractiveness of public transport, to create conditions when car owners, without fear of delays in time, will be able to use the services of public transport. The main result of the implementation of the concept of high-speed trams is increasing the mobility of the population of large cities.

It should be said that the successful implementation of the tasks of increasing the mobility of the population is possible only under the condition of stable and effective functioning of the transport industry as an essential component of the production infrastructure of the country, a significant increase in the standard of living through the implementation of strategic political decisions.

Conclusions. The situation in the field of state price regulation in the transport industry should be considered unsatisfactory. The lack of effective regulation and control at the state and regional levels does not contribute to the efficiency of the transport infrastructure, hinders the improvement of the quality of the transport system of Ukraine. The result is a restriction of the ability of citizens to exercise the constitutional right to freedom of movement.

The following measures should be taken to solve problems with tariff regulation:

- establishing the methodological basis of regulated tariffs, taking into account the characteristics of modes of transport. Due to the fact that at present, the methodological basis of pricing is unevenly distributed according to regulatory acts, such changes will help create a more flexible pricing system;
- determining the objective costs when establishing regulated tariffs in various sectors of transport;
- developing a tariff indexation mechanism taking into account economic changes, such as inflation;
- establishing the basis of territorial and other differentiation of tariffs since at the moment the development of various regions is significantly uneven;
- when setting certain tariffs, take into account political, socio-economic, and other factors, which will help create a flexible system of tariff regulation;
- giving bigger transfers for infrastructure to provide bigger speeds and bigger passenger transport performance.

Список літератури:

1. Бараш Ю.С., Гненний О.М., Момот А.В. Аналіз роботи швидкісного руху в Україні. *Залізничний транспорт*. 2014. С. 53–62.
2. Вержибок Г.В., Шупляк В.И. *Лидерство в соціальному і освітньому просторі*. Мінск: РИВШ, 2012. 360 с.
3. Воронов В.И., Воронов А.В. *Международная логистика пространств и границ: основные аспекты формирования понятия, миссии, целей задач, функций, интегральной логики, принципов и методов*. *Управление*. 2015. Т. 3. № 2. С. 27–36.

4. Дикань В.Л. Основи логістичної інтеграції при формуванні логістичних систем через утворення територіально-промислового кластера. «Українські залізниці». Центр інформації транспорту України. 2014. № 9. С. 22–26.
5. Дикань В.Л., Корнилова И.В. Скоростное движение железнодорожного транспорта в мире и перспективы его развития в Украине. *Вісник економіки транспорту та промисловості*. 2010. № 32. С. 15–25.
6. Кириленко О.М. Гармонізація економіко-правових засад функціонування транспортної системи України з європейським транспортним законодавством. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 55. С. 17–24.
7. Назаренко І.Л. Інтелектуальне підприємництво як напрямок формування економіки знань в Україні. *Тренди та інновації в сучасній економіці* : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. О.С. Іванілова. Харків : ХНУБА, 2015. С. 176–189.
8. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія і практика. К. : Центр навчальної літератури, 2017.
9. Межебицький М.С., Грабко Р.Р. Пряме врегулювання: зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні. *Финансовые услуги*. 2010. № 3–4. С. 17–19.
10. Олійник Я.Б., Смірнов І.Г. Міжнародна логістика : навч. посіб. К. : Обрії, 2011. 540 с.
11. Пирожков С.И., Прейгер Д.К., Малярчук И.И. Проблемы реализации транзитного потенциала Украины в контексте расширения ЕС и формирования ЕЭП. *Економіка України*. 2005. № 3. С. 4–19.
12. Ткачук Л. Сутність туризму як багатогранного суспільного явища. *Вісник КНУ ім. Шевченка*. 2017. № 66-67. С. 109–113.

ІНТЕГРОВАННИЙ ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

На даний час в Україні вільна реалізація права громадян на вільне переміщення пов'язана насамперед із станом транспортного сектору та його економічною доступністю для громадян. Існує низка економічних проблем, що обмежує конституційне право громадян на вільне переміщення, включаючи низький рівень життя і заробітної платні, завищену вартість транспортних послуг, а також старіння інфраструктури, яке спричиняє низький рівень обслуговування. Сьогодні в Україні набуває гостроти проблема нестачі науково обґрунтованих підходів до побудови єдиної стратегії розвитку транспортного комплексу країни, необхідність всебічної експертної та аналітичної підтримки прийняття рішень в сфері транспортної політики. Економічні, соціальні та політичні аспекти такої теми, як право на вільне переміщення, є одним з важливих факторів розвитку суспільства. Свобода пересування громадянина є одним з істотних проявів індивідуальної свободи людини в цілому, а також лежить в основі повноцінного людського життя в багатьох його проявах. Водночас визнання цього права в політичній, економічній і суспільній площині є однією з умов цивілізованого розвитку держави, невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, чинником демократичного характеру правового статусу особистості. Проте, незважаючи на те, що свобода пересування громадян України визначається як конституційне і невід'ємне право кожного громадянина України, його практична реалізація ускладнюється низкою труднощів і протиріч. Дана стаття присвячена особливостям транспортної політики України. Описані та проаналізовані цілі, принципи та майбутні напрямки розвитку в цій сфері. Прослідуються основні фактори, що впливають на транспорт, взаємозв'язок між якістю роботи транспорту та розвитком можливостей громадян, а також розглядається поведінковий підхід до вивчення цієї сфери. Запропоновано стратегію покращення рівня розвитку транспортної мережі в Україні, скеровану на сприяння розвитку туризму та громадянського суспільства через підвищення мобільності населення шляхом поєднання досвіду економічного (орієнтованого на рентабельність і показники ефективності) та більш далекоглядних соціального і політичного погляду на проблему.

Ключові слова: економіка громадського транспорту, українська транспортна політика, цілі транспортної політики, принципи транспортної політики, соціальна мобільність.

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ЭКОНОМИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ТРАНСПОРТА КАК ПРЕДПОСЫЛКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ КЛЮЧЕВЫХ СВОБОД ГРАЖДАН УКРАИНЫ И РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

В наше время свобода реализации права граждан на передвижение связана, прежде всего, с состоянием транспортного сектора и его экономической доступностью для населения. Существует ряд экономических проблем, ограничивающих конституционное право граждан на свободное передвижение, включая низкий уровень жизни и заработной платы, завышенную по отношению к доходам населения стоимость транспортных услуг. Становится ясно, что сегодня в Украине остро стоит проблема нехватки научно обоснованных подходов к построению единой стратегии развития транспортного комплекса страны, необходимость всесторонней экспертной и аналитической поддержки принятия решений в сфере транспортной политики. Данная статья посвящена особенностям транспортной политики Украины. Также описаны и проанализированы цели, принципы и будущие направления развития в этой области. Прослеживаются основные факторы влияния на транспорт, а также рассмотрен поведенческий подход к изучению этой сферы.

Ключевые слова: экономика общественного транспорта, транспортная политика Украины, цели транспортной политики, принципы транспортной политики, социальная мобильность.

Серікова О.М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Serikova Olga

East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl

НАКОПИЧУВАЛЬНА ПЕНСІЙНА СИСТЕМА ЯК НАПРЯМ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто важливе питання закріплення працівників організації за робочим місцем за рахунок розвитку корпоративної соціальної відповідальності за допомогою недержавного пенсійного страхування та накопичувальної пенсійної системи. Для забезпечення розвитку цього напрямку розглянуто світові та національні тенденції корпоративного пенсійного страхування. Наведено позитивні аспекти впровадження таких практик для персоналу та адміністрації підприємства, що мають прояв у посиленні мотивації до продуктивної та інноваційної праці. Визначено ризики впровадження недержавного пенсійного страхування в Україні. На основі вивчення зарубіжного досвіду сформовано передумови подальшого розвитку накопичувальної пенсійної системи в практиці корпоративного соціального страхування в Україні.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, накопичувальна пенсійна система, пенсійне страхування, страхові виплати, обіг робочої сили, мотивація, закріплення за робочим місцем.

Постановка проблеми. Сталий розвиток організації з ефективною реалізацією трудового потенціалу на основі стабільної та продуктивної зайнятості має відбуватися за етичними принципами, що в сукупності формує корпоративну соціальну відповідальність (КСВ). Підкреслюючи важливість КСВ в системі управління персоналом, зазначаємо, що для успішної роботи підприємства доцільно посилити закріплення працівника за робочим місцем, його мотивацію до подальшої продуктивної праці. Одним з напрямів, який відповідає такому ставленню, є корпоративне пенсійне страхування, яке вбудовано в механізм соціального захисту та мотивації працівників організації, коли організація формує передумови розширення соціального пакета шляхом додаткових пенсійних заощаджень.

Перевагами розвитку такого соціального напрямку на підприємстві є збільшення зацікавленості працівників у закріпленні за робочим місцем, посилення мотивації до високопродуктивної праці для збільшення як загальних доходів підприємства, так і доходів окремого співробітника. Для роботодавця це є наявністю додаткових ресурсів, які можна інвестувати у розвиток підприємства, а для працівника – отриманням дивідендів у вигляді подальших пенсійних виплат.

Така практика широко використовується в розвинутих країнах світу в межах відомих організацій. Слід сказати, що корпоративне пенсійне страхування стає характерним для українських підприємств, що є наслідком реформування пенсійної системи. Так, відповідно

до чинного законодавства, нині в Україні діють перший (солідарна система) та третій рівні пенсійної системи (добровільне недержавне пенсійне забезпечення, завдяки якому кожен бажаючий може накопичити додаткові пенсійні кошти). Щодо другого рівня (накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування), то нині він не функціонує. Слід зазначити, що групою депутатів підготовлено Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування» від 10 липня 2017 року № 6677 [1]. Комітетом з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України разом з науковою спільнотою опрацьовується питання впровадження загальнообов'язкового пенсійного страхування другого рівня. Серед основних передумов успішного впровадження другого рівня, на які звертає увагу Кенічі Хіросе (старший спеціаліст з питань соціального захисту Групи технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи, МОП Будапешт), є стабільний державний бюджет, низький рівень інфляції, стійка банківська система, розвиток державного ринку цінних паперів, забезпечення регуляторної та наглядової функції, низький рівень корупції [2, с. 12].

В межах публікації ми розглянемо третій рівень пенсійної системи, який може мати своє впровадження як корпоративне пенсійне страхування під час формування соціального пакета та розвитку КСВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з науковою літературою доводить той факт, що авторами здебільшого окремо досліджуються питання реформування пенсійної системи з розвитком накопичувальних систем та питання збереження персоналу за етичними принципами.

Так, серед науковців, які намагаються довести важливість трудового потенціалу в стратегічному розвитку організацій та у зв'язку з цим пропонують заходи його збереження навіть в умовах кризи, слід назвати таких, як В. Данилко, Г. Захарчин, В. Курінний, Д. Ніколаєв, Т. Перегудова, В. Петюх, Л. Струтинська, С. Цимбалюк. Огляд наукової літератури дає змогу стверджувати, що найпоширенішими практиками збереження персоналу під час кризи є гнучкі форми зайнятості за рахунок скорочення робочого часу, поділу робочого місця між декількома працівниками, неоплачуваних відпусток; відмова від премій, бонусів; перенесення часу роботи та відпусток; внутрішньо фірмові переміщення персоналу; скорочення інтенсивності праці (наприклад, відмова від відрядної праці) [3, с. 196–198].

Обґрунтовуючи важливість збереження персоналу та зменшення плинності персоналу, автори зосереджують увагу на витратах, які несе роботодавець, зокрема зниженні продуктивності праці в термін перед звільненням, витратах часу на обговорення процедури вивільнення, фінансових втратах у вигляді вихідної

допомоги, погіршенні соціально-психологічного клімату в колективі.

Окремо, тобто без прив'язки до рівня підприємства, науковці розглядають проблеми пенсійного забезпечення та розвитку другого й третього рівнів пенсійної системи. Серед найбільш популярних вчених, які зробили значний внесок у науковий розвиток цього питання, варто назвати таких зарубіжних авторів, як Кенічі Хіросе, Ешиштоф Хагемайер, Фабіо Дюран-Вальверде, й таких українських вчених, як Н. Приказюк, Л. Ткаченко, Г. Третьякова, В. Яценко. Н. Приказюк вважає, що необхідно розробляти комплексні збалансовані мотиваційні пакети, які передбачають пенсійне страхування [4, с. 116].

Актуальність і першого, і другого наукового напрямів зазначених наукових проблем зумовила дослідження можливостей впровадження накопичувальних пенсійних систем у межах організацій як засобу мотивації до закріплення за робочим місцем, збереження персоналу та розвитку КСВ, що досліджується такими зарубіжними вченими, як Т. Бредгард, П. Друкер, А. Керол, Ф. Котлер, М. Маскон, Дж. Мун, Л. Ненсі, й такими вітчизняними науковцями, як О. Грішнова, А. Гриненко, Т. Зоря, А. Колот, О. Леонтенко, В. Нижник, Я. Ільницький.

Формулювання цілей статті. Отже, метою статті є обґрунтування недержавного пенсійного страхування як напряму КСВ з визначенням ризиків та передумов успішного розвитку в Україні.

Таблиця 1

**Показники обігу робочої сили за січень-грудень 2008–2017 років
(% до середньооблікової кількості штатних працівників)**

Показник	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Коефіцієнт обігу робочої сили щодо прийому	28,3	22,5	25,3	28,6	26,4	26,9	22,8	24,0	26,1	30,5
Коефіцієнт обігу робочої сили щодо звільнення	32,8	28,7	28,1	30,9	30,3	30,6	30,3	30,2	29,2	31,8

Джерело: [5]

Таблиця 2

Зареєстровані безробітні за причинами незайнятості (тис. осіб; на кінець року)

Показник	2010 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Усього	524,1	512,2	490,8	390,8	354,4
зокрема, за причинами незайнятості					
особи, які не були зайняті з різних причин до 1 року, усього	461,0	449,0	425,8	348,8	315,8
в тому числі, звільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва, а також військовослужбовці, звільнені за скороченням чисельності або штату, що не мають без права на пенсію	33,0	30,4	33,1	25,7	16,6
звільнені за власним бажанням	60,4	51,2	45,0	33,7	31,4
випускники середніх загальноосвітніх шкіл	2,6
випускники професійно-технічних закладів освіти	10,7
випускники вищих закладів освіти	18,3
звільнені за угодою сторін	206,7	226,6	196,4	156,6	157,5
звільнені у зв'язку із закінченням строку договору	108,1	93,7	85,4	72,3	70,7
особи, які не були зайняті з різних причин більше 1 року	63,1	63,2	65,0	42,0	38,6

Джерело: [5]

Виклад основного матеріалу. Однією з особливостей національного ринку праці є високі значення за показником обігу робочої сили щодо звільнення, який станом на 2017 рік становив 31,8%. Тенденція за 2008–2017 роки наведена в табл. 1.

Найбільший відсоток безробітних складають особи, звільнені за угодою сторін, та особи, звільнені у зв'язку із закінченням строку договору. Розподіл безробітних осіб за причинами звільнення наведено в табл. 2.

Негативними наслідками значної плинності персоналу є не тільки погіршення соціально-психологічного клімату в організації, але й втрата часу та грошей, пов'язаних з найняттям та адаптацією вивільненого персоналу. Окрім цього, знижується продуктивність праці робітників, які залишаються, оскільки незрозумілою є подальша зайнятість в межах цього підприємства. Це може привести до зменшення інноваційної активності.

Як ми вже зазначали, закріплення за робочим місцем може відбуватися за допомогою дотримання принципів КСВ, важливою складовою чого є відповідальність перед працівниками, яка має прояв у таких аспектах, як політика компанії у сфері оплати праці, виплати дивідендів, організація праці, зайнятості, взаємовідносини в колективі, сфера охорони праці, дотримання правил безпеки, умови праці, дотримання прав людини, нормативно-правової бази щодо трудового регулювання, соціальне партнерство, «біла оплата праці», запобігання корупції.

Слід додати, що 65,5% українців розуміють соціальну відповідальність компанії як впровадження соціальних програм та покращення умов праці [6].

Водночас серед прогресивних практик, які широко використовуються в розвинених країнах в межах відомих організацій, слід назвати корпоративне страхування життя, однією зі складових якої є корпоративні накопичувальні пенсійні системи. Застосування таких систем за дотримання певних умов та принципів формує передумови посилення фінансового захисту та впевненості в майбутньому працівників. Застосування таких практик дає змогу знизити плинність кадрів, сформувати додаткове матеріальне стимулювання. Позитивним аспектом використання корпоративних накопичувальних систем є створення соціально відповідального іміджу компанії, що, з одного боку, дає можливість додаткових пенсійних заощаджень, а з іншого боку, формує інвестиційні фінансові ресурси. Перевагами застосування корпоративного пенсійного страхування також є посилення взаємозв'язку між засобами мотивації та результатами праці, покращення соціально-психологічної культури та підвищення відповідальності. Незважаючи на те, що в Україні корпоративне пенсійне страхування регулюється нормативно-правовими актами, воно ще не набуло великого поширення в межах національних компаній. Нині сформована така нормативно-правова база з регулювання цього питання, як Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»,

яким визначено структуру системи пенсійного забезпечення в Україні, що складається з трьох рівнів.

Згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» перший рівень – це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що базується на засадах солідарності й субсидування, а також здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом. Другий рівень – це накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або відповідних недержавних пенсійних фондах, тобто суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення, а також та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом. Третій рівень – це система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень задля отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

У зв'язку з реформуванням системи пенсійного забезпечення в Україні з'явився новий елемент, а саме недержавне пенсійне забезпечення, який становить систему накопичувального пенсійного забезпечення, що регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Варто зазначити, що законодавство про недержавне пенсійне забезпечення складається із Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, законів України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цього Закону [7].

Серед проектів законів слід відзначити проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування» від 10 липня 2017 року № 6677.

Згідно з даними Пенсійного фонду України станом на 30 червня 2018 року в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 62 недержавних пенсійні фонди (далі – НПФ) та 22 адміністратори НПФ. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві (44, або 71,0% від загальної кількості зареєстрованих НПФ). Крім цього, НПФ зареєстровано

в Донецькій, Дніпропетровській, Львівській, Івано-Франківській, Харківській, Одеській та Херсонській областях. Кількість укладених пенсійних контрактів станом на 30 червня 2018 року становила 63,7 тис. шт., а загальна кількість учасників НПФ – 846,2 тис. осіб [8]. Слід зауважити, що нестабільність негативно відобразилась на кількості НПФ. Їх кількість з 2008 року скоротилась із 72 у 2008 році до 62 у 2018 році.

Одним з прикладів корпоративного недержавного пенсійного фонду, який був створений у 2007 році, є фонд НБУ, який дає можливість працівникам формувати додаткові пенсійні доходи, що є ознакою прогресивних компаній світового рівня [9].

Огляд законодавчої бази дає змогу стверджувати, що в Україні поступово формується інституційне середовище щодо розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Окрім законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють це питання, нині в Україні існує довідник недержавних пенсійних фондів, а також можливість самостійно розрахувати пенсію, скориставшись інформаційними ресурсами, інтернет-джерелом «Пенсійний консультант» [10], даними Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу (УАІБ) [11].

Однак слід зазначити, що для українського ринку пенсійних послуг характерні певні ризики, які обмежують поширення практик недержавного пенсійного забезпечення та корпоративного пенсійного страхування. Так, Н. Приказюк вважає, що одними з причин недостатнього розвитку є низький рівень страхової

культури та відносно молодий ринок недержавного пенсійного страхування [4, с. 116].

Для зменшення ризику накопичувальної пенсійної системи та забезпечення пенсійних виплат важливо забезпечити макроекономічну стабільність та якісний розвиток фінансового сектору.

Проблемним питанням для громадян залишається вибір недержавного пенсійного фонду в умовах недостатньої інформації про них. Про деякі недержавні пенсійні фонди взагалі відсутня інформація. В цьому разі експерти пропонують враховувати показник відкритості [12].

Отже, важливими передумовами є забезпечення розвитку фінансового та страхового ринків з формуванням адміністративного механізму мінімізації ризиків вкладників коштів.

Висновки. Підсумовуючи, можемо сказати, що етично налаштовані компанії розвивають практики корпоративного пенсійного страхування, які дають змогу покращити трудові показники та сформувати внутрішній ринок інвестицій. Дослідження досвіду в Україні доводить розвиток нормативно-правового забезпечення регулювання недержавного пенсійного страхування. Однак недосконалими залишаються питання розвитку фондового ринку, збереження коштів вкладників та забезпечення їх рентабельності на майбутнє. Для подальшого розвитку недержавного пенсійного страхування та мінімізації ризиків вкладників потрібно сформувати сприятливе фінансове та інвестиційне середовище в країні.

Список літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування : проект Закону України від 10 липня 2017 року № 6677. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62218
2. Загальнообов'язкове пенсійне страхування другого рівня в Україні. Міжнародний досвід та уроки для України. *Матеріали національного тристороннього круглого столу з питань загальнообов'язкового пенсійного забезпечення другого рівня в Україні (4 грудня 2018 року)*. Київ : ILO, 2018. 41 с.
3. Данюк В., Петюх В., Цимбалюк С. та ін. Менеджмент персоналу : навчальний посібник. 2-ге вид., без змін. Київ : КНЕУ, 2006. 398 с.
4. Приказюк Н. Корпоративне пенсійне страхування як складова мотиваційного пакету підприємств України. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 116–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2013_2_18
5. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
6. Гуменна О. Соціальна відповідальність бізнесу в контексті інноваційного розвитку економіки. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nyamu/Ekon/2009_7/09gavdoe.pdf
7. Система недержавного пенсійного забезпечення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12?lang=en>
8. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30 червня 2018 року. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/OsnPokazn/NPF_II_kv_2018.pdf
9. Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/pro_fond/rada_fondu_Text.html
10. Пенсійний консультант. URL: <https://pensia.ua/ua/dovidniki-2/nederzhavni-pensijni-fondi-ukrajini>
11. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_npf.html
12. Експерти розповіли, як вибрати надійний недержавний пенсійний фонд. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/eksperty-rasskazali-kak-vybrat-nadezhnyy-negosudarstvennyy-pensionnyy-fond-1165049.html>

НАКОПИТЕЛЬНАЯ ПЕНСИОННАЯ СИСТЕМА КАК НАПРАВЛЕНИЕ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрен важный вопрос закрепления работников организации за рабочим местом за счет развития корпоративной социальной ответственности с помощью негосударственного пенсионного страхования и накопительной пенсионной системы. Для обеспечения развития этого направления рассмотрены мировые и национальные тенденции корпоративного пенсионного страхования. Приведены положительные аспекты внедрения таких практик для персонала и администрации предприятия, которые проявляются в усилении мотивации к производительному и инновационному труду. Определены риски внедрения негосударственного пенсионного страхования в Украине. На основе изучения зарубежного опыта сформированы предпосылки дальнейшего развития накопительной пенсионной системы в практике корпоративного социального страхования в Украине.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, накопительная пенсионная система, пенсионное страхование, страховые выплаты, оборот рабочей силы, мотивация, закрепление за рабочим местом.

PENSION ACCUMULATION SYSTEM AS A DIRECTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISE

For the successful work of the company is the attachment of the employee at the workplace, his motivation to further productive work. Negative consequences of significant staff turnover are not only the deterioration of the socio-psychological climate in the organization, but also the loss of time and money associated with hiring and adaptation of the released personnel. One of the areas is corporate pension insurance, which is embedded in the mechanism of corporate social responsibility. Assignment to the workplace can take place through compliance with the principles of CSR, an important component is the responsibility of employees, which manifests itself in the following: the company's policy in the field of remuneration, dividend payment, labor organization, employment; relationship in a team; sphere of labor protection, observance of safety rules, working conditions; observance of human rights, normative legal basis on labor regulation; social partnership; "White wage"; Preventing Corruption. According to the author, the development of non-state pension insurance, accumulative pension system and corporate social responsibility contributes to the consolidation of employees of the organization at the workplace. Therefore, the purpose of this publication was the substantiation of non-state pension insurance as a direct corporate social responsibility with the definition of the risks and preconditions for successful development in Ukraine. The article deals with the world and national trends of corporate pension insurance. It is established that in the developed countries the practice of corporate pension insurance is widely implemented. Positive aspects of introduction of such practices for the personnel and administration of the enterprise are presented. Such consequences are increased motivation for productive labor. In Ukraine, the legal and regulatory framework for regulating this issue has been formed. The risks of introducing non-state pension insurance in Ukraine are identified. Based on the study of foreign experience, the preconditions for the further development of the accumulation pension system in the practice of corporate social insurance in Ukraine have been formed. In order to further develop non-state pension insurance and minimize the risks of depositors, it is necessary to create a favorable financial and investment environment in the country.

Key words: corporate social responsibility, accumulative pension system, pension insurance, insurance payments, labor turnover, motivation, consolidation at the workplace.

8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.314:334

Матвієнко Г.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Matviienko Halyna

Taurida National V.I. Vernadsky University

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ ЗА ГЛОБАЛЬНОГО СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто необхідність зміни системи управління державними фінансами під впливом старіння населення. Вивчено досвід закордонних країн щодо подолання негативних наслідків старіння населення. Досліджено прогнози щодо вікової структури та чисельності населення в Україні, визначено майбутні фінансові ризики таких демографічних тенденцій. Проаналізовано коефіцієнт залежності від віку та рівні зайнятості людей похилого віку в закордонних країнах. Надано пропозиції у сфері управління державними фінансами щодо зменшення негативних наслідків від старіння населення, такі як фінансування державою спільних розробок для продовження активного довголіття; ефективний розподіл довгострокових ризиків між державою та населенням; розроблення нових фінансових продуктів, які орієнтовані на літніх людей; фінансування розробок новітніх технологій; зміни державної регуляторної політики зайнятості та освіти літніх людей.

Ключові слова: витрати на довгострокову допомогу, старіння населення, вікова структура населення, фінансування інклюзивного розвитку, управління державними фінансами, соціальний захист літніх людей.

Постановка проблеми. Досягнення стійкого розвитку вимагає макроекономічної стабільності в довгостроковому періоді. Одним з найбільш об'єктивних ризиків, який притаманний більшості економік світу, є старіння населення, яке може привести до порушення стійкості державних фінансів, значного збільшення дефіциту бюджету та різкого зростання витрат на соціальні заходи та медичну допомогу. Більшість міжнародних рейтингових агентств вже складає довгострокові суверенні рейтинги з урахуванням заходів, яких уряди вживають для пом'якшення економічних наслідків старіння населення [1]. Так, фахівці рейтингового агентства "Fitch" визначають, що старіння населення в розвинутих країнах ставить під загрозу їх фінансові системи. Основними світовими тенденціями, згідно з прогнозами, в демографічній сфері є те, що за 2015–2050 роки відсоток структури населення старше 60 років зросте практично вдвічі, а саме з 12% до 22%; у 2050 році 80% людей похилого віку будуть проживати в низько та середньо розвинутих країнах; всі країни стикнуться з викликом змін систем охорони здоров'я та соціального забезпечення, щоби бути готовими до нових демографічних тенденцій [2]. Через вікову структуру населення значних змін вимагатиме також ринок праці. Навіть за планового збільшення

продуктивності праці через впровадження нових технологій та автоматизації в майбутньому існує загроза значного скорочення робочої сили та зростання капіталовкладень в людський капітал. Такі тенденції можуть прискорити інфляційні процеси та привести до спаду економіки. Все це вимагає збільшення інвестицій в цифрову економіку, інфраструктурних змін та вдосконалення управління державними фінансами з урахуванням тенденцій старіння населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив старіння населення на управління державними фінансами та економіку досліджували такі науковці, як Д. Блум [3], Д. Канінг [3], А. Дедрі [4], Н. Ондер [5]. Також багато досліджень зроблено експертами міжнародних організацій, таких як Міжнародний валютний фонд [6], Європейська комісія [13; 18], Всесвітня організація здоров'я [11; 17], Всесвітній економічний форум [10; 14], ООН [15], Світовий банк [19], щодо розвитку методичних засад оцінювання впливу старіння населення на економіку та фінансову систему, розроблення шляхів пом'якшення негативних наслідків цих процесів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування змін управління державними фінансами під впливом старіння населення та визначення захо-

дів пом'якшення економічних наслідків від несприятливих демографічних тенденцій зі впровадженням інклюзивного економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Старіння населення вже є об'єктивним фактом, і ми не можемо найближчими роками ігнорувати це, оскільки кожен рік відкладених реформ зменшує вірогідність їх ефективної реалізації та спричиняє майбутню відсталість в економічному розвитку й значні фінансові витрати. На відмінну від більшості ризиків, які важко передбачити (природні, політичні, фінансові), демографічні тенденції вже можна передбачити з високою точністю. Для зменшення фінансових ризиків від старіння населення та отримання вигоди від демографічних тенденцій доцільним є впровадження структурних реформ у державній регуляторній політиці, зокрема управління державними фінансами. Причому ці реформи потрібно проводити якнайшвидше, оскільки з кожним роком неадаптована фінансова система буде все більш витратною від неефективного механізму, заснованому на солідарності поколінь та підтримці здебільшого молоді.

Яскравим прикладом неефективності в майбутньому збереження діючої системи є порівняння пірамід вікової структури населення у 1950 році з прогнозними розрахунками на 2050 рік. Як бачимо, за 100 років структура населення зміниться у прямо протилежному напрямку (рис. 1).

Також ситуація може погіршуватись тим, що в Україні останніми роками існує загрозлива тенденція

масового продовження освіти молоді за кордоном та значної трудової міграції, адже більшість виїжджаючих має намір потім не повертатись в Україну. Також політична нестабільність та військовий конфлікт ще більше ускладнюють демографічну ситуацію. Негативною тенденцією є «втеча мізків», коли талановиті наукові та кваліфіковані кадри також здебільшого виїжджають за кордон через низький рівень заробітної плати в Україні та неможливість реалізації свого творчого потенціалу.

Крім вікової структури населення та міграційних тенденцій, ситуація значно ускладнюється значною депопуляцією населення. Україна є однією з країн з найвищим рівнем депопуляції населення. Згідно з прогнозами ООН у 2100 році населення України буде становити менше 30 млн. осіб (рис. 2).

Старіння населення має також багато переваг, які необхідно використовувати. Так, більша тривалість життя дає більше можливостей не тільки для окремої людини та її сім'ї, але й для суспільства загалом. Додаткові роки життя дають змогу займатись новими видами діяльності, продовжувати або починати нову кар'єру, здійснювати навчання. Однак виконання цього потребує лише одного, а саме максимально більшої кількості років здорового довголіття протягом життя, тому доцільним є реформування системи охорони здоров'я та соціальної допомоги під потреби літніх людей, що полягає у створенні нових спеціалізацій в освітніх медичних закладах, які орієнтовані на якомога

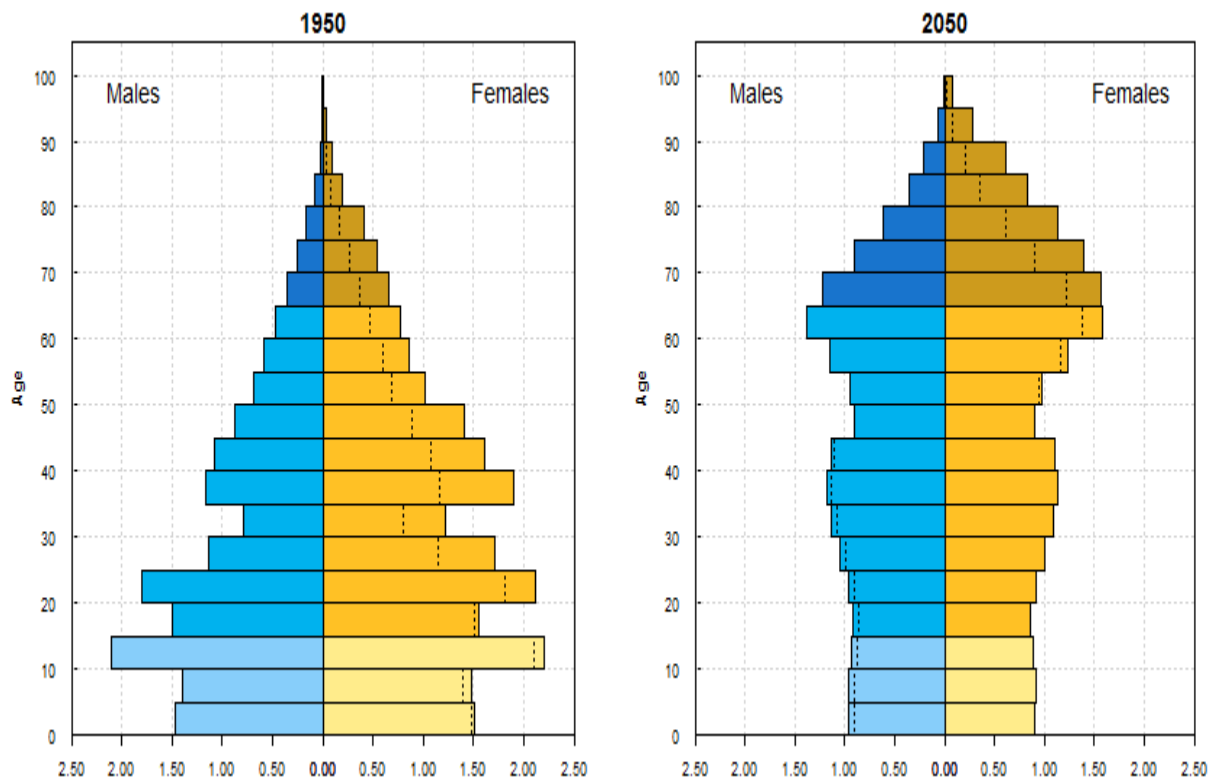

Рис. 1. Вікова піраміда населення в Україні у 1950 та 2050 роках, млн. осіб (прогноз)

Джерело: [20]

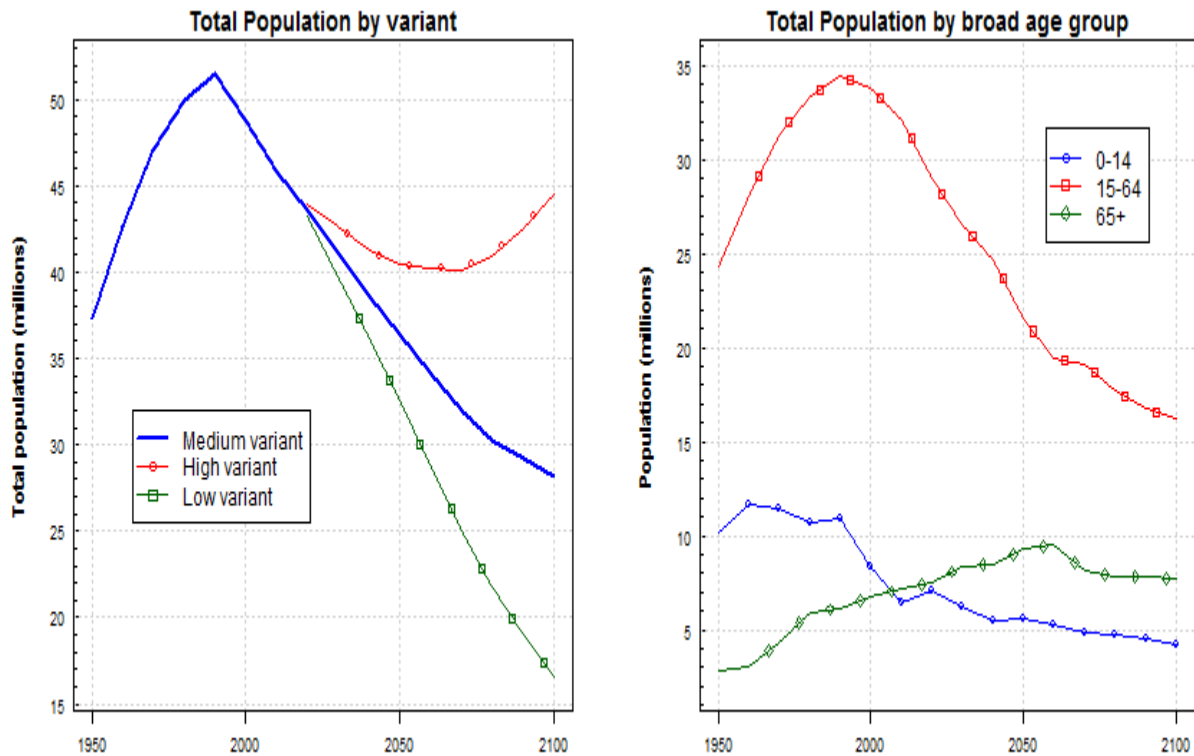

Рис. 2. Прогнози чисельності населення України загалом та за віковими групами, млн. осіб

Джерело: [20]

довшу підтримку здоров'я літніх людей; фінансуванні нових розробок, які попереджують захворювання, пов'язані з віком (наприклад, деменцію); розвитку та підтримці фармацевтичної сфери; створенні нових технологій для самообслуговування та своєчасної діагностики літніх людей вдома.

Також необхідні розбудова та фінансування державної системи паліативних установ, оскільки раніше це більше переносилось на рівень сімей, а в нових умовах буде значно збільшуватись кількість самотніх літніх людей, які не зможуть очікувати на підтримку сім'ї. Вже зараз необхідні зміни на рівні місцевих органів влади щодо пристосування до вимог літніх людей інфраструктури в містах та селах. Інклюзивний розвиток інфраструктури міст зробить їх комфортними для життя всіх поколінь та підвищить рівень життя населення. Звичайно, для впровадження реформ та контролю їх якості доцільним є якнайшвидше впровадження державою системи, яка буде включати статистичні спостереження, моніторинг та оцінювання фінансового стану й стану здоров'я людей літнього віку як найбільш уразливої та найменш соціально захищеної категорії громадян [2]. За допомогою цієї системи буде легко контролювати ефективність впроваджених реформ та своєчасно змінювати розподіл довгострокових ризиків між населенням та державою й фінансове навантаження. Старіння населення є глобальною тенденцією, і багато країн вже здійснили реформи щодо пом'якшення економічних наслідків. Згідно з про-

гнозами в країнах ЄС тенденція старіння населення є загрозовою, особливо в таких країнах, як Греція, Італія, Португалія, Польща, де відсоток населення старше 65 років зростає більш ніж вдвічі до 2080 року (рис. 3). Такі тенденції погіршуються тим, що найбільше старіння населення спостерігається в країнах, які не є лідерами в економічному розвитку в ЄС. Таким чином, ті країни, які зараз відчувають економічну кризу, тільки з часом зможуть поглибити свої проблеми, якщо не будуть вживати структурних реформ.

Фінансові наслідки старіння населення дуже великі. Старіння населення значно впливає на економічне зростання, знижуючи продуктивність праці та зменшуючи зростання робочої сили. Вважається, що збільшення частки населення старше 60 років на 10% приведе до зниження темпів зростання ВВП на душу населення на 5,5%. Існують також багато інших проблем, пов'язаних зі старінням, якими є нейродегенеративні розлади (так, хвороба Альцгеймера у США поширена серед 6% населення віком від 65 років, хвороба Паркінсона – 6% населення старше 80 років) та поширеність серцево-судинних хворіб. Вже багато розвинених країн розраховували майбутні очікувані витрати на боротьбу з цими хворобами, тому вкладання коштів у попередження цих хворіб, розроблення та впровадження нових методів їх лікування дасть змогу зекономити багато грошей у майбутньому [7–9]. Також, на нашу думку, вже зараз держава повинна вкладати кошти у фармацевтичну сферу та медичну освіту з ура-

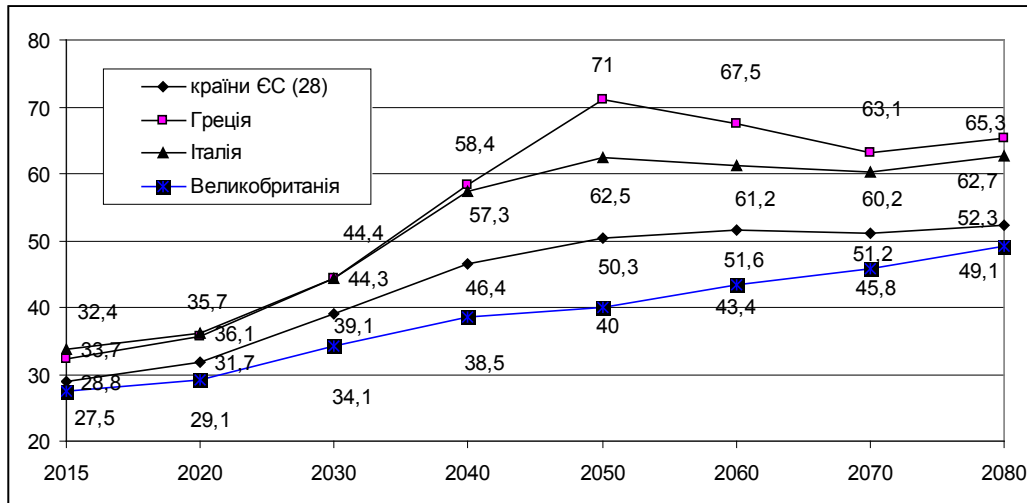

Рис. 3. Прогнозований коефіцієнт залежності від віку на 100 осіб (співвідношення прогнозованої кількості осіб віком 65 років і старше та прогнозованої кількості осіб віком від 15 до 64 років)

Джерело: [21]

хуванням майбутніх потреб, оскільки розроблення та впровадження реформ у цих сферах та отримання від них ефекту можуть зайняти десятки років.

Сучасна боргова економіка вже зараз генерує великі ризики, а тільки оперативні рішення, які зараз приймаються українським урядом (збільшення пенсійного віку, підвищення пенсій, неадекватне інфляції та гідному рівню життя, оподаткування пенсій працюючих пенсіонерів), лише погіршують рівень життя літніх людей та зовсім не спрямовані на досягнення довгострокових цілей. Доцільними є зміна фінансових ринків під процеси старіння населення та при-

вертання уваги до розподілу ризиків між приватним та державним сектором у врахуванням державою максимального ризику, який може бути перенесений на рівень окремої людини.

Впровадження структурних реформ на ринку зайнятості є необхідною вимогою. Рівень зайнятості серед працівників віком від 55 до 59 років у країнах ОЕСР в середньому складає 69,6%, але вже в групі від 65 до 69 років рівень зайнятості падає більше ніж втричі, складаючи 20,9%. Однак у країнах, що мають високий рівень життя, безкоштовну або доступну якісну медицину, практично половина людей віком 65–69 років продовжує працювати (Ісландія, Індонезія, Корея, Японія, Ізраїль). В таких країнах, як Словенія, Угорщина, Іспанія, Греція, дуже низький рівень зайнятості населення у старших вікових групах, але ці країни характеризуються високим рівнем безробіття та порівняно меншим рівнем економічного розвитку (табл. 1).

Доцільні зміни на ринку праці, який зараз більш орієнтований на молоде покоління. Потрібні державна підтримка зайнятості літніх людей, максимізація заощаджень у середньому віці, оскільки в розвинених країнах зростання кількості літніх людей приводить до зростання інвестицій, тому що здебільшого в середньому віці люди накопичують гроші на старість, які потім починають активно витрачати. На противагу цьому, в Україні більшість людей не має збережень та отримує низьку заробітну плату, якої не вистачає навіть на найнеобхідніше, тому більшість населення не має змоги зробити заощадження або придбати якісні страхові поліси довгострокового страхування.

Більш тривале життя населення необхідно використовувати ефективно також на державному рівні, що може стати цінним ресурсом для економіки та країни. Талановиті артисти, винахідники, науковці, дослідники, освітяни зазвичай тільки стають кращими в

Таблиця 1
Рівень зайнятості працівників віком від 55 до 59 років, від 60 до 64 років, від 65 до 69 років у 2016 році

Країна	55–59 років	60–64 років	65–69 років
Ісландія	85,7	82,9	56,3
Індонезія	70,3	61,9	50,6
Корея	70,9	59,6	45,0
Японія	79,9	63,6	42,8
Ізраїль	71,7	61,1	39,3
Мексика	60,6	48,0	38,6
Китай	66,2	49,1	36,0
Індія	58,8	45,7	35,8
Естонія	74,6	55,0	31,8
Сполучені Штати	68,9	53,8	31,0
Італія	62,2	36,9	9,1
Греція	46,8	25,3	8,7
Словацька Республіка	70,5	27,0	5,6
Іспанія	59,3	36,8	5,3
Угорщина	70,0	32,2	5,3
Словенія	57,6	18,1	5,2
ОЕСР в середньому	69,6	46,3	20,9

Джерело: [22]

Таблиця 2

«Індекс золотого віку», складений міжнародною компанією «PwC» за 2013–2016 роки

Місце в рейтингу				Країна
2003 рік	2007 рік	2015 рік	2016 рік	
1	1	1	1	Ісландія
9	3	2	2	Нова Зеландія
13	11	3	3	Ізраїль
8	2	5	4	Естонія
3	4	4	5	Швеція
5	7	8	6	Японія
7	6	7	7	Корея
4	8	6	8	Норвегія

Джерело: [12]

професії з часом. Активна участь у суспільному житті літніх людей не тільки є економічно вигідною, але й продовжує фазу активного та здорового довголіття самих людей, тому інвестиції у здоровий спосіб життя та попередження хворіб, які пов'язані з віком, мають завжди найбільшу віддачу.

Цифрова економіка може значно підвищити рівень та якість життя літніх людей, а також змінити структуру ринку праці. Так, в найближчому майбутньому будуть цінуватись не фізичні можливості працівника, а його досвід, здатність логічно мислити, приймати правильні рішення. Технологічні пристрої можуть слідувати за показниками здоров'я літніх людей, допомагати їм соціалізуватись, підтримувати емоціональне здоров'я та когнітивні здатності. Також у державних банківських установах доцільне впровадження фінансових продуктів саме для літніх людей з урахуванням їх фізичного здоров'я та потреб. Також важливим є навчання персоналу щодо того, як ефективно працювати з людьми похилого віку. Фахівцями вже розроблено 5 принципів банкінгу для людей похилого віку:

- 1) захист літніх людей від фінансового шахрайства та зловживань;
- 2) налаштування фінансових продуктів та послуг під потреби літніх людей;
- 3) прийнятний фінансовий менеджмент;
- 4) гарантування доступу до банківських послуг незалежно від доходів;
- 5) поліпшення доступу та створення культури обслуговування літніх людей [10; 14].

На державному рівні доцільним є фінансування запровадження електронної системи моніторингу за розподілом довгострокових ризиків (пенсійних та медичних) між державою та населенням. Налагодження партнерства між державою, недержавними організаціями, науковими, освітніми установами, банками, страховими компаніями дасть змогу виявити нові шляхи підтримки літніх людей [11].

Через загальну тенденцію старіння населення та прогнози значного зростання вартості робочої сили як на державному рівні, так і на рівні підприємства повинні бути впроваджені механізми зацікавлення збільшення тривалості років роботи. Це може значно підвищити рівень ВВП у країні, покращити споживчі настрої та збільшити податкові платежі до бюджету. Активна діяльність збільшує довголіття, покращує розумову та фізичну активність людей похилого віку. Спеціалістами міжнародної компанії «PwC», яка спеціалізується у сфері консалтингу та аудиту, щороку складається «Індекс золотого віку». Індекс був розроблений для кількісного визначення того, наскільки країни використовують потенціал літніх людей. Індекс враховує велику кількість показників, які стосуються участі літніх людей у працевлаштуванні та навчанні. Найвищі позиції в цьому рейтингу мають Ісландія, Нова Зеландія, Ізраїль, Естонія та Швеція, які вже зараз мають великі економічні вигоди від активної участі літніх людей в економічній діяльності (табл. 2) [12].

Найбільший потенціал в реалізації потенціалу літніх людей з країн ОЕСР має Швеція. Фахівцями «PwC» по всьому ОЕСР розраховано, що потенційний довгостроковий прибуток від підвищення рівня зайнятості для осіб віком від 55 років до рівня показників Нової Зеландії може становити близько 3,5 трлн. дол. США. За впровадження реформи для літніх людей потенційні вигоди можуть становити 23% для Греції, 20% для Бельгії від ВВП [12]. Діджиталізація та штучний інтелект можуть значно підвищити економічне зростання та збільшити термін роботи працівників. Вже зараз є тенденція до гнучких робочих графіків, скороченого робочого тижня та відсутності прив'язаності до місця роботи. Все це дає змогу довше й ефективніше літнім людям працювати [1; 10].

Найбільше зростання «Індексу золотого віку» за абсолютними показниками відбулося в Німеччині. В цій країні було здійснено низку реформ, пов'язаних з покращенням зайнятості літніх осіб, зміною пенсійного забезпечення та ринку праці, що дало змогу збільшити його гнучкість. Також практично в усіх країнах відбувається впровадження «культури включення» літніх людей з відсутністю дискримінації за віком на робочому місці. З досвіду Нової Зеландії можна відзначити значне пропонування роботи літнім людям на умовах неповного робочого дня та гнучкими годинами роботи [12].

Витрати, пов'язані з фінансуванням здоров'я, значно зростають в найближчі декади, якщо вірити прогнозам. Так, якщо витрати на здоров'я та довгострокову допомогу в ЄС у 2015 році склали 8,7%, то вже у 2060 році прогнозується зростання до 12,6% від ВВП [13]. В деяких країнах витрати на довгострокову допомогу можуть зрости більше ніж вдвічі. Найбільші витрати будуть спостерігатися в Норвегії, Швеції, Нідерландах, Фінляндії, Данії (табл. 3).

Висновки. Для зменшення негативних наслідків старіння населення доцільним є життя таких заходів:

- 1) фінансування державою спільних розробок науковими установами для ефективного продовження активного довголіття;
- 2) розподіл ризиків між державою та населенням, залучення фінансових інституцій до розробок нових

Витрати на довгострокову допомогу, % від ВВП

Країна	2016 рік	2020 рік	2030 рік	2040 рік	2050 рік	2055 рік	2060 рік	2065 рік
Бельгія	2,3	2,4	2,6	3,2	3,6	3,7	3,8	3,9
Чеська Республіка	1,3	1,4	1,8	2,1	2,4	2,6	2,8	2,9
Данія	2,5	2,6	3,3	3,8	4,1	4,3	4,4	4,6
Німеччина	1,3	1,5	1,7	1,8	2,0	2,0	2,0	1,9
Естонія	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3	1,3	1,3
Ірландія	1,3	1,4	1,7	2,1	2,7	2,9	3,1	3,2
Іспанія	0,9	1,0	1,2	1,5	1,9	2,1	2,2	2,3
Франція	1,7	1,8	1,9	2,3	2,4	2,4	2,4	2,4
Хорватія	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2
Італія	1,7	1,8	2,0	2,3	2,8	3,0	3,1	3,0
Литва	1,0	1,0	1,3	1,7	2,0	2,1	2,2	2,1
Люксембург	1,3	1,4	1,6	2,0	2,8	3,2	3,5	3,8
Нідерланди	3,5	3,7	4,4	5,3	5,8	6,0	6,0	5,9
Австрія	1,9	2,0	2,3	2,6	3,2	3,5	3,6	3,6
Польща	0,5	0,5	0,7	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3
Португалія	0,5	0,6	0,7	0,9	1,2	1,3	1,4	1,4
Фінляндія	2,2	2,3	3,0	3,6	3,8	3,8	3,9	4,0
Швеція	3,2	3,3	3,8	4,1	4,3	4,5	4,7	4,8
Великобританія	1,5	1,6	1,8	2,1	2,4	2,5	2,6	2,6
Норвегія	3,7	3,8	4,4	5,3	5,9	6,3	6,6	6,9
ЄС (28 країн)	1,6	1,7	1,9	2,2	2,5	2,6	2,7	2,7
Єврозона	1,6	1,7	1,9	2,2	2,6	2,7	2,7	2,7

Джерело: [23]

продуктів, які орієнтовані на літніх людей, перенесення лише тієї частини ризиків, які населення може утримати з урахуванням своєї платоспроможності;

3) розвиток новітніх технологій (нові технології можуть покращити рівень життя літніх людей, продовжити його, а штучний інтелект дасть змогу виявляти загрози обставини для життя, надавати своєчасну медичну допомогу, викликати швидку, допомагати виконувати повсякденні справи вдома) [10; 14];

4) розроблення політики зайнятості та навчання, яка сприяє розвитку та залученню літніх людей до праці та активної діяльності.

Регуляторна політика повинна сприяти продовженню роботи після досягнення пенсійного віку, отриманню нових знань, перенавчанню літніх людей. Поступово відбудеться зміна ставлення до літніх людей від сучасної дискримінації на ринку праці до прийняття рекрутерами літніх людей як людей з великим потенціалом та досвідом роботи [15; 16].

З боку держави в реформах необхідно дотримуватись вимог рівності (недискримінації за віком) та інклюзивного економічного розвитку. Звичайно, підвищення тривалості життя пов'язане зі збільшенням певних видів хворіб, які притаманні літнім людям, та зростанням витрат на догляд за літніми людьми. Обов'язкове державне страхування довгострокового догляду діє в Німеччині, Японії, Республіці Корея, Люксембурзі та Нідерландах. Однак для більшості людей похилого віку довгостроковий догляд фінансується зі власних заощаджень, які практично відсутні у більшій частині населення в країнах, які розви-

ваються. Все це може спричинити значну соціальну кризу, якщо не починати змінювати фінансову, соціальну та медичну систему. Також в більшості країн існують різні державні механізми фінансування та кваліфікаційні правила для соціальних і медичних послуг вдома з перенесенням адекватного фінансового навантаження на особу. Страхові компанії тільки впроваджують поліси з довгострокової допомоги в майбутньому, але попит на ці страхові продукти залишається низьким практично в усіх країнах [15; 19]. Також доцільним є створення національної системи статистичних даних саме для літніх людей для подальшого формування політики ефективного розподілу державних фінансів та покращення рівня життям населення.

Включення людей похилого віку в активну економічну діяльність та забезпечення здорового довголіття є однією з головних цілей сучасного століття. Вирішення цього питання вимагає багатосекторіального підходу від держави та взаємодії з бізнесом і наукою [17; 18]. Вже зараз на рівні територіальних громад можна покращувати життя літніх людей, змінювати інфраструктуру під їх потреби. Навчальні заклади повинні як забезпечити підготовку кадрів для роботи з людьми похилого віку, так і пристосувати свої програми та методики під навчання літніх людей. Україна повинна розробити систему з урахуванням соціального, економічного й історичного підґрунтя та зміною сучасної медичної та соціальної системи для найбільш ефективного перерозподілу ризиків між поколіннями.

Список літератури:

1. Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/economic-and-financial-affairs-publications_en (accessed: 10 January 2019).
2. Ageing and health. Key facts. *World health organization*. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> (accessed: 15 March 2019).
3. Bloom D.E., Canning D., Fink G. Implications of Population Aging for Economic Growth. *PGDA Working Papers 64, Harvard University, Cambridge, MA*. 2011. URL: https://cdn1.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/1288/2013/10/PGDA_WP_64.pdf (accessed: 6 April 2019).
4. Dedry A., Onder H., Pestieau P. Aging, Social Security Design, and Capital Accumulation: CORE Discussion Papers. *Université Catholique de Louvain, Center for Operations Research and Econometrics*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2815368 (accessed: 6 April 2019).
5. Onder H., Hernandez F.L., Usmani F. Aging Gracefully? Macroeconomic and Fiscal Implications of Demographic Trends in the Modern World. *Mimeo*. 2014. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/898291468335680929/pdf/882210BRI0EP1440Box385212B00PUBLIC0.pdf> (accessed: 4 April 2019).
6. Anderson D., Botman D., Hunt B. Is Japan's Population Aging Deflationary? Working Paper 14/139, *International Monetary Fund*, August 2014. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14139.pdf> (accessed: 2 April 2019).
7. Maestas N., Mullen K.J., Powell D. The Effect of Population Aging on Economic Growth, the Labor Force, and Productivity. *The National Bureau of Economics*. URL: <http://www.nber.org/papers/w22452> (accessed: 12 March 2019).
8. Number of older Americans in the workforce is on the rise. *Pew Research Center*. URL: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/01/07/number-of-older-americans-in-the-workforce-is-on-the-rise> (accessed: 12 March 2019).
9. Takizawa C. et al. Epidemiological and Economic Burden of Alzheimer's Disease: A Systematic Literature Review of Data across Europe and the United States of America. *Journal of Alzheimer's disease*. URL: <http://proxy.library.upenn.edu:2131/download/journal-of-alzheimers-disease/jad141134?id=journal-of-alzheimers-disease%2Fjad141134> (accessed: 14 March 2019).
10. Technological Innovations for Health and Wealth for an Ageing Global Population. *World economic forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Population_Ageing_Technological_Innovations_Health_Wealth_070916.pdf (accessed: 14 March 2019).
11. The Global strategy and action plan on ageing and health. *World health organization*. URL: <https://www.who.int/ageing/global-strategy/en> (accessed: 14 March 2019).
12. PwC Golden Age index unlocking a potential \$3.5 trillion prize from longer working lives. *PwC*. URL: <https://www.pwc.fr/fr/assets/files/pdf/2018/06/pwc-golden-age-index-june-2018.pdf> (accessed: 23 March 2019).
13. Ageing in Europe Presenting the EC/EPC-AWG expenditure projections on health care & the joint healthcare policy analysis for ensuring long-term fiscal sustainability. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/health/health-systems/COPE-PAU-Workshop-Presentation-Godwin-Mifsud.pdf> (accessed: 11 March 2019).
14. The number of people aged over 60 is set to double by 2050. Are we prepared? *World economic forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/5-ways-to-prepare-for-tomorrows-ageing-population> (accessed: 14 March 2019).
15. The growing need for long-term care assumptions and realities. *United Nations*. URL: https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/un-ageing_briefing-paper_Long-term-care.pdf (accessed: 12 March 2019).
16. The Global strategy and action plan on ageing and health. *United Nations*. URL: <https://www.who.int/ageing/global-strategy/en> (accessed: 15 March 2019).
17. Multisectoral action for a life course approach to healthy ageing: draft global strategy and plan of action on ageing and health A69/17. *World health organization*. URL: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_17-ru.pdf?ua=1 (accessed: 11 March 2019).
18. The 2018 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2016-2070_en (accessed: 11 March 2019).
19. Averting the old age crisis: policies to protect the old and promote growth – summary. *World Bank*. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/649951468344639990/Averting-the-old-age-crisis-policies-to-protect-the-old-and-promote-growth-summary> (accessed: 19 March 2019).
20. World Population Prospects 2017. *United Nation*. URL: <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles> (accessed: 10 March 2019).
21. Projected old-age dependency ratio. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00200> (accessed: 11 March 2019).
22. Pensions in Glance 2017. *OECD library*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2017_pension_glance-2017-en (accessed: 9 March 2019).
23. The 2018 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016–2070). *European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs*. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf (accessed: 15 March 2019).

УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ ПРИ ГЛОБАЛЬНОМ СТАРЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ

В статье рассмотрена необходимость изменения системы управления государственными финансами под влиянием старения населения. Изучен опыт зарубежных стран по преодолению негативных последствий старения населения. Исследованы прогнозы касательно возрастной структуры и численности населения в Украине, определены будущие финансовые риски таких демографических тенденций. Проанализированы коэффициент зависимости от возраста и уровни занятости пожилых людей в зарубежных странах. Предоставлены предложения в сфере управления государственными финансами касательно уменьшения негативных последствий от старения населения, такие как финансирование государством совместных разработок для продления активного долголетия; эффективное распределение долгосрочных рисков между государством и населением; разработка новых финансовых продуктов, ориентированных на пожилых людей; финансирование разработок новейших технологий; изменения государственной регуляторной политики занятости и образования пожилых людей.

Ключевые слова: *расходы на долгосрочную помощь, старение населения, возрастная структура населения, финансирование инклюзивного развития, управление государственными финансами, социальная защита пожилых людей.*

PUBLIC FINANCE MANAGEMENT IN THE PROCESS OF GLOBAL AGING OF POPULATION

The article discusses the need to change the public financial management system under the influence of an aging population. Studied the experience of foreign countries in overcoming the negative effects of population aging. Investigated forecasts regarding the age structure and population of Ukraine, determined the future financial risks of such demographic trends. The projected old-age dependency ratio and the employment rate of older people in foreign countries are analyzed. Due to the general tendency of aging of the population and forecasts of a significant increase in the cost of labor, both at the state and at the enterprise level, mechanisms of interest in increasing the length of years of work should be introduced. This can significantly increase GDP in the country, improve consumer confidence and increase tax payments to the budget. Active activity increases longevity, improves mental and physical activity of the elderly. The necessity of changes at the level of local authorities in adapting to the requirements of elderly people in the infrastructure of cities and villages is proved. The inclusive development of city infrastructure will make them comfortable for all generations and increase the standard of living of the population. It is substantiated that it is expedient for the state to implement the electronic statistical system as soon as possible to implement reforms and control their quality, which will include statistical observations, monitoring and evaluation of the financial ability and health of the elderly as the most vulnerable and the least socially protected category of citizens. This system will easily monitor the effectiveness of the implemented reforms and timely change the distribution of long-term risks between the population and the state. It was proposed to improve the management of public finances in order to reduce the negative effects of population aging, such as: public funding of development to prolong active longevity; effective distribution of long-term risks between the state and the population; development of new financial products for the elderly; financing the development of new technologies; change of state regulatory policy in the field of employment and education of the elderly.

Key words: *expenditures on long-term care, population aging, age structure of the population, financing of inclusive development, public finance management, social protection of the elderly.*

УДК 336.71

Ситник І.П.кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій**Микитенко Я.В.**студентка,
Національний університет харчових технологій**Sytnyk Inna, Mykutenko Yana**

Kyiv National University of Food Technologies

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто систему електронних платежів Національного банку України (СЕП). Сьогодні СЕП – це загальнодержавна система міжбанківських розрахунків. Проаналізовано її роботу та основні тенденції розвитку впродовж 2014–2018 років. Досліджено сучасний стан системи електронних платежів Національного банку України. Проаналізовано кількість та обсяг платежів і переказів, здійснених у межах України за 2015–2018 роки. Досліджено проведену роботу НБУ стосовно реформування міжбанківських розрахунків, створення ефективної, надійної та безпечної платіжної системи в Україні. Визначено перспективні напрями, запропоновано основні тенденції та шляхи розвитку системи електронних платежів Національного банку України.

Ключові слова: платіжні системи, система електронних платежів Національного банку України, СЕП, НБУ, реформування.

Постановка проблеми. Нині система електронних платежів Національного банку України є державною системою міжбанківських розрахунків. Головними напрямками діяльності Національного банку України є докорінні перетворення міжбанківських розрахунків, створення ефективної, надійної, комфортної та безпечної платіжної системи за допомогою введення та оновлення системи електронних платежів. На основі сучасних інформаційних технологій та новітніх програмно-технічних засобів Національний банк України забезпечує ефективну роботу системи електронних платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття системи електронних платежів, їх особливості та перспективи розвитку розглянуті в працях таких вчених, як Є.О. Полтавська, П.М. Куліков [11], О.Д. Вовчак, Г.Є. Шпаргало, Т.Я. Андрейков [12]. Проте динамічні зміни економічного середовища вимагають постійного перегляду й аналізування стану та особливостей здійснення міжбанківських розрахунків, формування перспективних напрямів підвищення рівня їх надійності та продуктивності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку системи електронних платежів, формування перспективних напрямів підвищення надійності та ефективності здійснення міжбанківських переказів через рахунки, відкриті в Національному банку України.

Виклад основного матеріалу. Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) – це державна платіжна система, за допомогою якої відбувається проведення міжбанківських грошових переказів через рахунки, які відкриває Національний банк України [6; 7].

Система електронних платежів Національного банку України проводить розрахунки на території України між банками за завданнями клієнтів банків і зобов'язаннями банків та інших учасників системи. У СЕП міжбанківські перекази здійснюються як у файловому режимі, так і в режимі реального часу. Проведення у файловому режимі початкових платежів учасником є обов'язковим, а в режимі реального часу відбувається на власний розсуд учасника. Учасник, який працює в системі електронних платежів у файловому режимі, має забезпечити приймання платежів, відправлених йому іншими учасниками СЕП у режимі реального часу [8].

Так, обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами у файловому режимі проводиться через приймання та передавання документів, які попередньо згруповані у файли. Триває один такий технологічний цикл за часом не більше 20 хвилин. Грошові кошти знімаються з технічного рахунку співучасника СЕП відразу після приймання первинних платежів до Центру оброблення СЕП, після чого зараховуються на технічний рахунок учасника-отримувача під час надходження до Центру оброблення СЕП документів, які засвідчують вдале прийняття файлу платежів у відповідь [8]. У режимі реального часу грошові кошти знімаються з технічного рахунку учасника системи електронних платежів, який сплачує кошти, й нараховуються на рахунок учасника, який ці кошти отримує разом.

Проведені дослідження стану функціонування системи електронних платежів НБУ (табл. 1) свідчать про підвищення ефективності її функціонування за 2014–2018 роки.

Кількість та обсяг платежів та переказів здійснених у межах України за 2016–2018 роки

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %
<i>Кількість платежів та переказів, здійснених у межах України, млн. шт.</i>					
СЕП	313	337	352	39	12,46
Карткові системи	2 464	3 020	3 830	1 366	55,44
Системи переказу коштів	502	549	625	123	24,50
<i>Обсяг платежів та переказів, здійснених у межах України, млрд. грн.</i>					
СЕП	19 521	20 937	25 348	5 827	29,85
Карткові системи	1 549	2 041	2 766	1 217	78,57
Системи переказу коштів	94	119	151	57	60,64

Джерело: розроблено за даними джерела [1]

Так, станом на початок 2018 року кількість учасників системи електронних платежів НБУ становила 178, що на 11 учасників (або 51,1%) менше, ніж у 2014 році. Такі зміни відбулися перш за все через зменшення чисельності діючих банків у зв'язку з їх неплатоспроможністю та ліквідацією відповідно до рішення їх власників, а також зміною самого механізму функціонування системи електронних платежів.

Згідно з даними Національного банку України відомо, що в Україні всі платежі здійснюються через систему електронних платежів НБУ та карткові платіжні системи, зокрема “MasterCard”, “VISA”, «Простір», а також через системи переказу коштів.

Як бачимо з табл. 1, порівнюючи систему електронних платежів, карткові системи та системи переказу коштів, можемо сказати, що за кількістю та обсягом платежів і переказів, здійснених у межах України, вони значно відрізняються одна від одної, тому для кращого аналізування розглянемо динаміку зростання чи спаду за кожним з показників.

Серед усіх роздрібних платежів в Україні, без сумніву, найбільшу частку мають операції, здійснені через карткові платіжні системи. Сьогодні велика кількість розрахунків проводиться безготівково, а саме за допомогою банківських карток. Так, у 2018 році стали ще більш популярними перекази P2P (переказ коштів з карти на

карту), досить швидко велика кількість українців стала переходити на користування безконтактною оплатою (оплата через смартфон, “Google Pay”). Така безготівкова оплата досить швидко прижилась в Україні, оскільки є зручною в користуванні. За останні три роки спостерігається щорічне збільшення кількості здійснених платежів за допомогою карткових систем (на 55,44%) [2].

Друге місце за кількістю здійснених платежів та переказів посідає ринок внутрішньодержавних переказів. Тут велика частина переказів здійснюється через системи, створені небанківськими установами (92% всього обсягу переказів у цьому сегменті). Загалом кількість переказів у межах України з використанням переказу коштів щорічно зростає більш ніж на чверть (за 2017 рік вона зросла на 26,6%, за 2018 рік – на 26,9%). Кількість платежів, здійснених через систему переказів коштів, також збільшується кожного року, проте в меншому співвідношенні, ніж за допомогою карткових систем (на 24,50%).

Найменшу частку за кількістю здійснених платежів має система електронних платежів НБУ. Це пов'язане з тим, що операції, проведені через систему, не мають такого масового попиту серед здійснення переказів чи платежів на невеликі суми. Проте зростання кількості платежів, здійснених через СЕП НБУ, має місце (на 12,46%) [1].

За обсягами здійснених операцій ситуація обернена щодо їх кількості, адже тут переважають платежі в системі електронних платежів НБУ. Велику частину платежів у СЕП складають операції клієнтів, адже за кількістю вони перевищують 90%, а за сумою – 45%. Також більше 90% платежів з рахунків клієнтів було ініційовано з поточних рахунків юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Тут 96% платежів у СЕП складають платежі на суму до 100 тисяч гривень. Протягом 2016–2017 років обсяг платежів та переказів, здійснених через систему електронних платежів НБУ, зріс на 5 827 млрд. грн. (29,85%). Стрімке зростання пояснюється тим, що збільшилась кількість платежів та переказів, здійснених через СЕП НБУ, відповідно, зросла кількість клієнтів системи, а також середня сума одного платежу [1].

Значно меншим є обсяг платежів та переказів, здійснених у межах України через карткові системи. Звичайно, спостерігається щорічне зростання цього показника (за 2016–2018 роки він збільшився на 1 217 млрд. грн. (78%)).

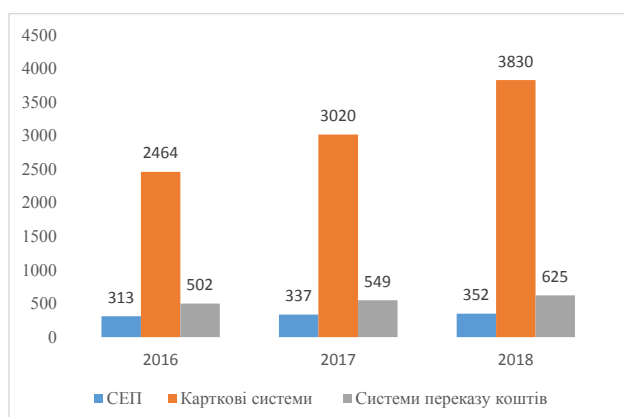

Рис. 1. Кількість платежів та переказів, здійснених у межах України

Джерело: розроблено за даними джерела [1]

Така ситуація пов'язана з тим, що в десятки разів середня сума одного платежу, здійсненого через карткові системи, менша, ніж середня сума платежів та переказів, здійснених через СЕП НБУ [1].

Найнижче місце за обсягом платежів та переказів, здійснених у межах України, посідають системи переказу коштів. Проте обсяг переказів також щорічно зростає, як і в попередніх системах. За аналізований період він збільшився на 57 млрд. грн. (60,64%) [1].

Проаналізувавши дані табл. 1, можемо сказати, що відбулось підвищення ефективності функціонування системи електронних платежів. Протягом останніх чотирьох років загальна кількість учасників СЕП зменшилась на 82 одиниці. Найбільші зміни спостерігаються у зменшенні кількості банків України та філій банків України (-88 одиниць). Причиною цього стало те, що велика кількість банків за аналізований період припинила свою роботу через втрату платоспроможності [9].

Система електронних платежів НБУ показує динамічне збільшення платежів, здійснених учасниками системи, не тільки за кількістю платежів, але й за їх сумою. Так, за останні чотири роки спостерігаємо збільшення середньоденного залишку коштів на рахунках учасників СЕП із 52,4 млрд. грн. у 2015 році до 97,2 млрд. грн. у 2018 році, а також збільшення середньоденної суми платежів із 71 млрд. грн. до 86 млрд. грн. Проте відбулося зменшення середньодобового коефіцієнта обігу коштів за рахунками учасників системи з 1,33 до 0,89 (на 0,44 пункти) [9].

Національний банк України – це платіжна організація та розрахунковий банк системи, що є єдиною системою важливою платіжною системою в Україні. Вона забезпечує здійснення 96% міжбанківських переказів коштів у національній валюті в межах України.

Учасниками СЕП станом на 1 січня 2018 року були 178 установ, з яких 85 банків України, 65 філій банків України, 27 Державних казначейських служб України та її органів, 1 Національний банк України. Протягом

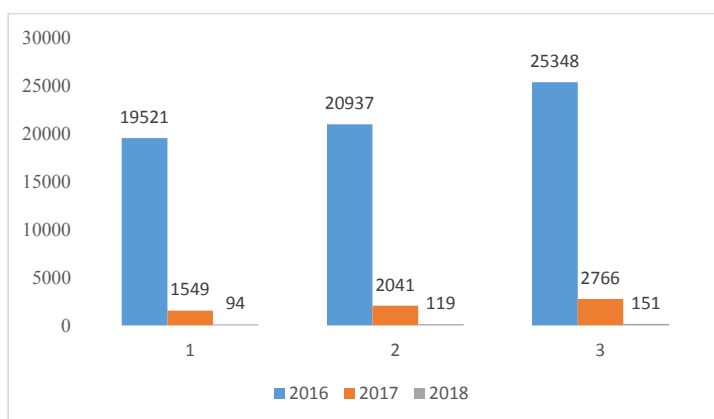

Рис. 2. Обсяг платежів та переказів, здійснених у межах України

Джерело: розроблено за даними джерела [1]

одного року дані дещо змінилися: учасниками системи електронних платежів станом на 1 січня 2019 року були 79 банків, Державна казначейська служба та Національний банк України [13].

У минулому році в СЕП у середньому за день оброблялись 1,4 млн. початкових платежів на суму 101 млрд. грн. Також система електронних платежів здатна обробляти впродовж одного банківського дня близько 10 млн. платежів.

Згідно зі структурою платежів у СЕП у 2018 році можемо відзначити таке:

- 1) за кількістю найчастіше оброблялись невеликі платежі (до 1 тис. грн. – 53%; від 1 тис. грн. до 100 тис. грн. – 43%; від 100 тис. грн – 4%);
- 2) за сумою найбільше платежів припадали на великі платежі (до 1 тис. грн. – менше 1%; від 1 тис. грн. до 100 тис. грн. – 7%; від 100 тис. грн. – 92%) [14].

У 2014 році учасниками системи електронних платежів було здійснено 313 млн. початкових платежів на суму 14 410 млрд. грн., через рік спостерігається динаміка зі зменшення кількості електронних платежів на 94 млн. (219), проте їх сума зросла, а у 2015 році вона вже стано-

Таблиця 2

Стан функціонування СЕП України, 2015–2018 роки

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Абсолютне відхилення 2018 року від 2015 року
Учасники СЕП	260	216	187	171	-89
зокрема, банки України	127	103	93	79	-48
філії банків України	104	85	66	64	-40
Державна казначейська служба України та її органи	27	27	27	27	0
установи НБУ	2	1	1	1	-1
Середньоденна кількість платежів СЕП, тис.	1 195	1 251	1 310	1 878	683
Середньоденна сума платежів СЕП, млрд. грн.	71	78	80	86	15
Середньоденний залишок коштів на рахунках учасників СЕП, млрд. грн.	52,4	57,2	86,64	97,23	44,83
Середньодобовий коефіцієнт обігу коштів за рахунками учасників системи	1,33	1,36	0,93	0,89	-0,44

Джерело: розроблено за даними джерела [9]

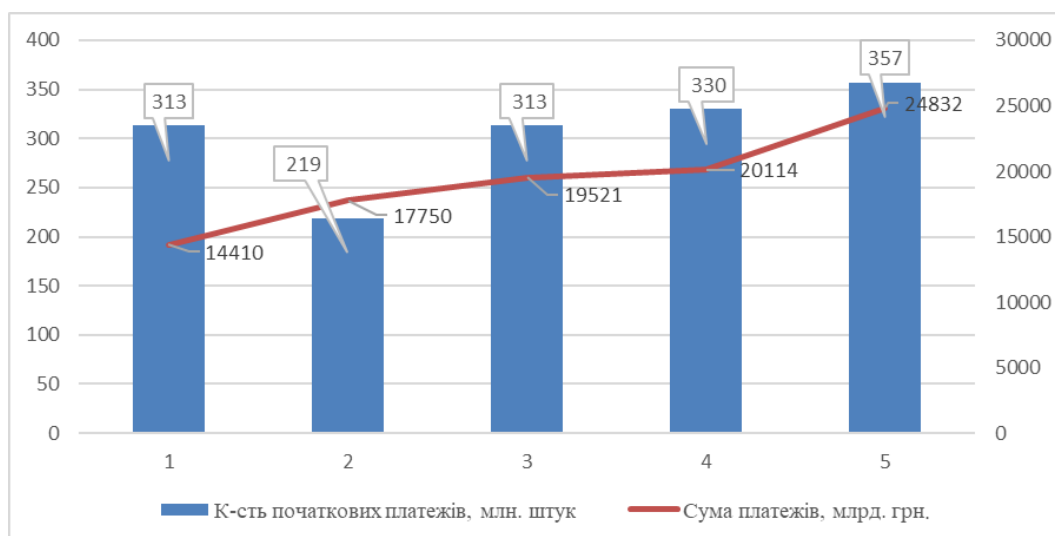

Рис. 3. Кількість і сума початкових платежів, здійснених через СЕП у 2014–2018 роках

Джерело: розроблено за даними джерела [10]

вила 17 750 млрд. грн. В подальшому бачимо, що існує динаміка зростання як кількості електронних платежів, так і їх суми, а вже у 2018 році ці показники становили 357 млн. грн. та 24 832 млрд. грн. відповідно [10].

Як бачимо, на сучасному етапі система електронних платежів Національного банку України має багато проблемних чинників, які не дуже позитивно впливають на її розвиток:

1) недосконалість чинного законодавства України, що приводить до виникнення великої кількості ситуацій щодо розбіжності думок та дій між учасниками системи;

2) рівень інформаційного забезпечення учасників системи електронних платежів Національного банку України є досить низьким, що приводить до непрозорості проведених операцій у системі;

3) залишається невисоким рівень нормативного забезпечення учасників системи електронних платежів Національного банку України, який треба зробити доступним та зрозумілим для клієнтів.

Проте ми також бачимо, що сьогодні ведеться робота над розвитком та вдосконаленням системи електронних платежів Національного банку України, яку, безсумнівно, необхідно перевести на нові міжнародні стандарти обміну фінансовими повідомленнями, а також впровадити нові інноваційні інструменти для переказу коштів. Велике значення має підвищення надійності системи, а також рівня довіри учасників під час розрахунків платіжними засобами. Також треба

вирішити питання конкуренції та з'єднання банківських і торговельних мереж [10].

Серед головних переваг вже оновленої системи електронних платежів слід назвати запровадження миттєвих платежів, створення основи для цілодобової роботи, повне осучаснення системи криптографічного захисту інформації Національного банку України, розширення функціональності та інформаційної складової повідомлень.

Всі ці нововведення значно підвищують швидкість, якість та надійність проведення платежів, безпеку й конфіденційність фінансової інформації, а також сприятимуть інтеграції України в європейський платіжний простір, вільному руху капіталів та іноземних інвестицій.

Висновки. Аналіз розвитку системи електронних платежів Національного банку України сьогодні говорить про те, що вона активно розвивається. Це є дуже позитивним явищем, проте недостатньо швидко поширюється порівняно з аналогічними платіжними системами розвинених країн. Відзначимо також, що рівень ефективності проведення міжбанківських розрахунків, якого Україна досягла, є досить високим сьогодні, тому зараз велике значення має модернізація системи електронних платежів Національного банку України, яка зосереджена на забезпеченні надійності та стабільності функціонування банківської системи України. Потрібно, щоби СЕП мала високий рівень продуктивності та якості, а також слід привести її до міжнародних стандартів, що дасть змогу системі якісніше функціонувати, а також залучати нових учасників.

Список літератури:

1. Аналіз платіжного ландшафту України. URL: <https://news.dtki.ua/finance/bank-system/53729> (дата звернення: 16.01.2019).
2. Вісник Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=46272> (дата звернення: 25.01.2019).
3. Лапко Н.О. Система електронних платежів НБУ в 2010 році. *Вісник Національного банку України*. 2011. 33 с.

4. Некрасенко Л.А., Смолянська О.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку безготівкових платіжних інструментів в Україні. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2014. 134 с.
5. Річний звіт 2016 // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49064031> (дата звернення: 25.03.2019).
6. Платіжна система // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123523 (дата звернення: 28.03.2019).
7. Система електронних платежів (СЕП) // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53859 (дата звернення: 03.04.2019).
8. Система електронних платежів // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=731B4B8D26C73CD2A25D3A79666557F0?art_id=53859&showTitle=true (дата звернення: 24.03.2019).
9. Аналіз діяльності СЕП // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=78675 (дата звернення: 01.04.2019).
10. Системі електронних платежів НБУ виповнилося 25 років // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=B81E75A55C9F18B9307F8A7B57DD9C58?art_id=74911751&showTitle=true (дата звернення: 25.03.2019).
11. Полтавська Є.О., Куліков П.М. Платіжні системи : навчальний посібник. Київ, 2010. 219 с.
12. Стоян В.І. Казначейська система. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 868 с.
13. Сайт FinPost. URL: <https://finpost.com.ua/news/6801> (дата звернення: 20.03.2019).
14. Сайт РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/cherez-sistemu-elektronnyh-plyatezhey-god-1548145636.html> (дата звернення: 16.03.2019).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ

В статье рассмотрена система электронных платежей Национального банка Украины (СЭП). Сегодня СЭП – это общегосударственная система межбанковских расчетов. В статье осуществлен анализ ее работы за последние годы. Проанализированы ее работа и основные тенденции развития в течение 2014–2018 годов. Исследовано современное состояние системы электронных платежей Национального банка Украины. Проанализированы количество и объем платежей и переводов, осуществленных в пределах Украины за 2015–2018 годы. Исследована проделанная работа НБУ по реформированию межбанковских расчетов, созданию эффективной, надежной и безопасной платежной системы в Украине. Определены перспективные направления, предложены основные тенденции и пути развития системы электронных платежей Национального банка Украины.

Ключевые слова: платежные системы, система электронных платежей Национального банка Украины, СЭП, НБУ, реформирование.

THE MODERN STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRIC PAYMENT SYSTEM OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

The article discusses the current state of the electronic payments system in Ukraine. The analysis of the work of the national system of interbank settlements system of electronic payments of the National Bank of Ukraine Studied the state of the system of electronic payments of the National Bank of Ukraine. The analysis of the main trends in the development of the electronic payments system in Ukraine for 2014–2018. Analyzed number and volume of payments and transfers performed within Ukraine by 2015–2018. Researched work on the reform of the interbank payments, the establishment of effective, reliable and safe payment system in Ukraine. Identified promising areas and the basic tendencies and ways of development of system of electronic payments of the National Bank of Ukraine. Today is working on the development and improvement of the SEP, which no doubt must be translated into modern international standards of exchange of financial messages, and to introduce new innovative tools for money transfer. Of particular importance is the idea of increasing its reliability and the level of confidence in the calculation of payment means. It is also necessary to resolve the competition issues and banking enterprises and retail chains. Analysis of the current state of development of the system of electronic payments of the National Bank of Ukraine says that she is not developing as fast as we would like, although there is a positive trend. Despite the achieved level of efficiency of carrying out of interbank calculations based on the electronic payment system in the future is important to its modernization, aimed at ensuring the reliability and stability of the banking system of Ukraine in General. Ensuring a high level of performance and quality of the system of electronic payments of the National Bank of Ukraine, bringing it to international standards while ensuring high level of safety, efficiency and reliability. All these innovations will significantly improve the speed, quality and reliability of payments, the security and privacy of financial information, and contribute to Ukraine's integration in the European payment space, free movement of capital and foreign investment.

Key words: payment systems, electronic payment system of the National Bank of Ukraine, SEP, NBU, reforming.

Сус Т.Й.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника

Sus Taras

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ПРОГРАМНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто переваги та особливості програмного бюджетування. Розкрито сутність програмного бюджетування, яке використовує аналіз витрат і вигід задля прийняття рішення про розподіл фінансування та оцінює відповідність досягнутих результатів реалізації програм поставленій меті. Важливим елементом програмного бюджетування є фінансування заходів зі стимулювання впровадження інновацій як найбільш слабкої ланки програми інноваційного розвитку. Окреслено трирівневу структуру програмного бюджетування. Одним зі способів реалізації державної політики щодо підтримки інноваційного розвитку є участь у фінансуванні регіональних програм, які об'єднують зусилля суб'єктів інноваційної діяльності різних рівнів та різної галузевої приналежності. Запропоновано широко використовувати такий фінансовий інструмент, як бюджет участі, що стимулюватиме учасників інноваційного ланцюга співфінансувати інноваційну діяльність за визначеної частки державних бюджетних коштів.

Ключові слова: бюджет, програмне бюджетування, фінансування, інновації, аграрний сектор, регіон.

Постановка проблеми. Для забезпечення сталого розвитку регіонів в сучасних умовах ключову роль відіграють інновації та інноваційна діяльність, які здатні забезпечити безперервне оновлення технічної та технологічної бази аграрного виробництва, освоєння та випуск екологічно чистої продукції з використанням сучасних енергозберігаючих технологій, зростання продуктивності в рослинництві та тваринництві.

Інноваційна діяльність стає невід'ємним та необхідним елементом успішного розвитку аграрного сектору, причому завдання держави полягає в проведенні ефективної фінансової та інноваційної політики задля забезпечення його стабільного зростання. Комплекс питань, пов'язаних з якісним фінансовим забезпеченням інноваційних процесів, які вимагають системності та прогнозованості, можна вирішити на основі програмно-цільового підходу до регулювання потоку інвестицій, спрямованих на інноваційний розвиток. Саме на рівні регіону здійснюється реалізація пріоритетних напрямів інноваційного розвитку аграрного сектору через формування стратегій та програм, в межах яких повинні розроблятися ефективні фінансово-організаційні механізми забезпечення інноваційної діяльності.

Без системної державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору не тільки шляхом прийняття довготермінових державних та регіональних програм, але й шляхом їх належного фінансового забезпечення неможливо досягнути запланованих результатів та необхідного рівня конкурентоспроможності. Важливу роль у фінансовому забезпеченні інновацій-

ного розвитку аграрного сектору відіграє програмне бюджетування інноваційних програм, які реалізуються на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бюджетного регулювання інноваційного розвитку розглядають М.І. Кульчицький, Н.Б. Демчишак, які обґрунтовують необхідність спрямування бюджетної політики на стимулювання інноваційної діяльності та конкретизують інструменти бюджетного регулювання [1]. П.О. Буряк акцентує увагу на важливості бюджетно-податкових механізмів стимулювання інноваційної діяльності [2]. Г.О. Андрощук розглядає економічний механізм стимулювання інновацій в сучасних економічних умовах [3]. Застосуванню нетрадиційних інструментів фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційних проектів в аграрному секторі присвячені наукові праці вітчизняних науковців, а саме роботи О.Є. Гудзя [4], М.Я. Дем'яненка [5], М.І. Кісіля [6], Ю.О. Лупенка, М.Ф. Кропивка [7], П.А. Стецюка [8], а також іноземних дослідників [9–11]. Вивченню та узагальненню проблем використання програмно-цільового підходу присвячена достатня кількість наукових розробок, зокрема глибиною та широтою охоплення досліджуваних проблем характеризуються наукові праці О.В. Крисального [12], П.І. Заруби [13], Н.Я. Якимчук [14].

Водночас недостатньо уваги приділяється розкриттю сутності та особливостей методу програмного бюджетування під час фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору, що зумовило необхідність проведення подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей програмного бюджетування інноваційної діяльності аграрного сектору в регіоні та його ролі в системі фінансового забезпечення інноваційної діяльності агропідприємств.

Виклад основного матеріалу. Фінансове планування витрат на цільові програми інноваційного розвитку має відповідати довготерміновому характеру їх реалізації та бути своєчасним і достатнім. Це передбачає, по-перше, використання під час планування та фінансування витрат на програми принципу бюджету зобов'язань та асигнувань, а по-друге, тісний зв'язок планування програм з використанням системи програмного бюджетування.

Програмне бюджетування використовує аналіз витрат і вигід задля прийняття рішення про розподіл фінансування та оцінює відповідність досягнутих результатів реалізації програм поставленій меті.

Систему програмного бюджетування, на нашу думку, доцільно розглядати на трьох рівнях, а саме національному, регіональному та рівні агропідприємства, як цілісну та взаємопов'язану. Ми виходимо з того, що кінцевим реципієнтом коштів на інноваційний розвиток є агропідприємство, на якому впроваджуються інновації. Принциповою відмінністю системи програмного бюджетування від звичайного бюджетного фінансування є мобілізація коштів усіх зацікавлених сторін в реалізації програм інноваційного розвитку аграрного сектору. Питома вага коштів, які надаються для реалізації програм інноваційного розвитку аграрного сектору з державного бюджету, має поступово зменшуватись, а в подальшому головним чином бути спрямованою на фінансування фундаментальних досліджень та підготовки кадрів для інноваційної діяльності, створення інноваційної інфраструктури, стимулювання інновацій та страхування ризиків.

Важливим елементом у програмному бюджетуванні є фінансування заходів зі стимулювання впровадження інновацій як найслабшої ланки програми інноваційного розвитку.

Виходячи з вищесказаного, можемо виділити низку переваг запропонованої системи програмного бюджетування:

1) забезпечення прозорості формування та використання коштів бюджету програми, що дає змогу оцінити результати, досягнуті під час її реалізації з використання фінансових ресурсів, спрямованих на їх одержання;

2) забезпечення прозорості формування й використання коштів бюджету програми, що дає змогу оцінити результати, досягнуті під час її реалізації з використання фінансових ресурсів, спрямованих на їх одержання;

3) концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках інноваційного розвитку аграрного сектору держави, регіонів, агропідприємств (програмне бюджетування здійснюється із залученням усіх зацікавлених сторін, зокрема знизу вгору, що дає змогу найбільш повно й ефективно вирішувати окремі, специфічні для регіону завдання інноваційного розвитку);

4) чітко визначена відповідальність за досягнення запланованих результатів, яка пов'язана з необхідністю призначення виконавця та співвиконавців, відповідальних на своєму рівні за реалізацію програми (однією з найбільш вагомих переваг концепції програмного бюджетування є так звана управлінська гнучкість, яка виникає в результаті делегування окремих повноважень на регіональний рівень);

5) підвищення ефективності діяльності всіх учасників програми, які здійснюють її співфінансування та зацікавлені в ефективному використанні коштів.

Основним інструментом програмно-цільового фінансування повинні стати програми (підпрограми) інноваційного розвитку АПК регіонів, які будуть відбиратись авторитетною комісією при Мінагропроді України на конкурсній основі та підтримуватись через співфінансування з державного бюджету. Одним зі способів реалізації державної політики щодо підтримки інноваційного розвитку є участь у фінансуванні регіональних програм, які об'єднують зусилля суб'єктів інноваційної діяльності різних рівнів та різної галузевої приналежності.

Метою реалізації регіональної інноваційної програми розвитку аграрної сфери є підвищення конкурентоздатності, екологічності та ефективності аграрного сектору, сталий розвиток сільських територій, збереження й підвищення рекреаційного потенціалу регіону, тому ефект реалізації програми може бути досягнутий тільки за умови збалансованості всіх напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності, яка забезпечить структурну збалансованість соціально-економічного розвитку регіону. Соціально-економічні показники розвитку аграрного сектору та сільських територій регіону за такого підходу можна розглядати як індикатори ефективності інноваційної діяльності в аграрному секторі. Прогнозно-аналітичні дослідження цих індикаторів стануть основою прийняття рішень щодо фінансової підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору регіону або зміни напрямів та пріоритетів формування інноваційно-інвестиційної політики.

Процес формування регіональної програми інноваційного розвитку аграрного сектору повинен передбачати сумісність інноваційних проектів, представлених суб'єктами інноваційної діяльності, з тими цілями, досягнення яких буде сприяти сталому соціально-економічному розвитку регіону. Важливою умовою є взаємодія з іншими суб'єктами інноваційної сфери, а саме науковими й освітніми закладами, аграрними підприємствами, зарубіжними партнерами, венчурними фондами. Важливою складовою інституціонального середовища інноваційного розвитку мають бути фінансові механізми, що забезпечують цей розвиток на регіональному та міжрегіональному рівнях, ключовим з яких має стати програмне бюджетування. Вони повинні сприяти своєчасному фінансуванню розвитку інноваційних систем, створенню та дифузії інновацій, зокрема фінансовій підтримці наукових та науководослідних і освітніх аграрних центрів, агротехнопарків, бізнес-інкубаторів.

В нових макроекономічних умовах завдання підвищення ефективності розподілу й використання дефіцитних фінансових ресурсів регіону для інноваційного розвитку аграрного сектору можуть бути досягнуті тільки на основі фінансових механізмів стимулювання кооперації суб'єктів господарювання в рамках кластерних формувань. Важливою умовою ефективності реалізації інноваційної політики за допомогою кластерів є узгодження в часі та просторі комплексу організаційних, економічних, екологічних та інституціональних заходів щодо реалізації завдань розвитку інтегрованої системи та фінансування кластерних ініціатив. У зв'язку з цим механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору повинен передбачати широке використання програмно-цільового підходу та бюджетування під час розроблення регіонами інноваційної політики, яка включає формування ефективної системи фінансової підтримки процесів інтеграції бізнесу, наукових установ, кредитно-фінансових та інших організацій в рамках кластерів. Необхідно, щоби за використання в рамках регіональних кластерних стратегій методи, механізми та інструменти їх фінансової підтримки були наділені суттєвим інтеграційним потенціалом, що дало б змогу об'єднати агропідприємства, наукові установи, дослідні господарства, малий та середній бізнес в єдиний інноваційний простір регіону, який об'єднується та функціонує на основі спільного бюджету програми, кластеру. Другим не менш важливим інтеграційним аспектом є інфраструктура регіональної інноваційної системи, яка повинна забезпечити сприятливі умови для інноваційного розвитку регіону та інтеграційних процесів.

Головне завдання регіональної фінансової політики полягає у формуванні сприятливого інвестиційного клімату як для залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів, так і для мобілізації внутрішнього фінансового потенціалу регіону задля реалізації кластерних проектів інноваційного розвитку. До пріоритетних завдань інноваційного розвитку регіону слід віднести формування інструментально-методичної бази, яка враховує специфіку регіону, визначає регіональну стратегію інноваційного розвитку, обґрунтовує умови фінансового забезпечення створення інноваційних кластерів, дає змогу оцінити ефективність та результативність їх діяльності.

Ключову роль в механізмі фінансового забезпечення інноваційного розвитку відіграють прямі і опосередковані форми державного регулювання та фінансування інноваційної діяльності агропідприємств. Опосередковані методи (податкове, амортизаційне, грошово-кредитне та митне регулювання) широко використовуються в ринковій економіці. Податкова політика держави є одним з найбільш ефективних інструментів державного стимулювання інноваційного розвитку та передбачає прискорену амортизацію, податкові кредити, податкові канікули та пільги. Водночас вважаємо доцільним більш широко використовувати такий фінансовий інструмент, як бюджет участі,

що стимулюватиме учасників інноваційного ланцюга співфінансувати інноваційну діяльність за визначеної частки державних бюджетних коштів.

Необхідно розширити наявну практику початкового фінансування інноваційних проектів у формі субвенцій для фінансової підтримки створення й просування на ринок нових інноваційних продуктів з використанням різноманітних форм (бюджетні кредити, часткова компенсація відсоткової ставки по кредитах, лізинг). За бюджетного фінансування таких інноваційних проектів необхідною умовою є співфінансування проекту з позабюджетних джерел. Разом з наявними механізмами державної підтримки необхідно впроваджувати нові фінансові інструменти забезпечення інноваційного розвитку АПК. Найбільш прогресивним механізмом фінансової підтримки інноваційної діяльності агропідприємств є створення фонду підтримки інновацій в аграрному секторі. Сутність діяльності фонду полягає в тому, що регіональні відділення фонду не тільки здійснюють матеріальну підтримку розвитку реципієнтів під конкретні інноваційні проекти згідно зі встановленими правилами у вигляді надання фінансових ресурсів, але й здійснюють оплату витрат, пов'язаних з маркетингом інноваційної продукції, яка буде вироблятися згідно з проектом. Наповнення фонду може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, певного відсотка коштів, які надходять до державного бюджету від експорту сільськогосподарської продукції.

При цьому кошти фонду повинні бути перехідними з року в рік, що дасть змогу уникнути недоліків бюджетного розподілу коштів через систему державного казначейства. Кошти фонду можуть надаватися на поворотній та безповоротній основі. Під час надання коштів на поворотній основі відсоткова ставка за користування коштами не повинна перевищувати рівень інфляції за період, на який надаються ці кошти, при цьому сплата відсотків здійснюється в кінці терміну повернення. Можливий варіант компенсації частини відсоткової ставки за одержані кошти з інших джерел, якщо впроваджені інновації мають вагомий соціальний, екологічний або економічний ефект для регіону. Також ці фонди можуть видавати гранти в розмірі до 3/4 від загальної вартості прикладних розробок. При цьому для одержання гранту необхідно взяти участь в конкурсі інноваційних проектів та пройти компетентний конкурсний відбір важливих для регіону проектів.

Модернізація інноваційної інфраструктури АПК, реалізація важливих проектів з інноваційного розвитку аграрного сектору, зокрема щодо виробництва сучасних сільськогосподарських машин, можливі тільки із залученням вітчизняного та іноземного капіталу на базі державно-приватного партнерства. Такий підхід до фінансового забезпечення цільових програм є особливо важливим в умовах дефіциту бюджетних коштів. Державно-приватне партнерство може стати ефективним механізмом залучення довгострокових інвестицій, спрямованих на реалізацію важливих, але вартісних інноваційних про-

ектів. Програмно-цільовий підхід нами розглядається не тільки з позиції реалізації цільових програм за рахунок бюджетних коштів, але й щодо формування бюджету цільової програми шляхом залучення різних фінансових джерел, зокрема приватного бізнесу, зарубіжних інвесторів, бізнес-ангелів, венчурних фондів.

Це дасть змогу:

- збільшити обсяги фінансування інноваційних програм;
- державі нести фінансові зобов'язання стосовно свого внеску коштів з бюджету;
- програмі буде незалежною від політичної кон'юнктури;
- ефективно контролювати використання коштів;
- зробити ймовірність досягнення запланованих результатів надзвичайно високою;

- підвищити якість складання та фінансування програм;
- сприяти зацікавленості сторін у впровадженні інновацій та одержанні доходів.

Висновки. Програмне бюджетування у фінансуванні інноваційного розвитку аграрного сектору має передбачати розвиток партнерських фінансових відносин між бізнесом та державою, створення додаткових стимулів для бізнесу щодо його інноваційного розвитку та співфінансування аграріями наукової та впроваджувальної діяльності. Формування бюджету участі дасть змогу підвищити відповідальність та зацікавленість учасників регіональних програм інноваційного розвитку в її реалізації, а державі – зменшити бюджетні витрати й спрямувати кошти на розвиток інноваційної інфраструктури, страхування ризиків інноваційної діяльності, здешевлення кредитних ресурсів.

Список літератури:

1. Кульчицький М.І., Демчишак Н.Б. Бюджетне регулювання інноваційної діяльності в умовах модернізації національної економіки. *Регіональна економіка*. 2015. № 1(75). С. 115–122.
2. Буряк П.О. Бюджетно-податкові механізми стимулювання інноваційної діяльності в сучасних умовах. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(33). Ч. 4. С. 74–84.
3. Андрощук Г.О. Економічний механізм стимулювання інновацій. *Проблеми науки*. 2000. № 1. С. 24–30.
4. Гудзь О.Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2007. № 1. С. 84–88.
5. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 4–18.
6. Кісіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 36–39.
7. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5–21.
8. Стецюк П.А., Гудзь О.Є. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 73–78.
9. Beecham K., Shorten M. Get green of get left behind. *Financial Mail*. 1993. № 110.
10. Gitman L.G., Joehnk M.D. Fundaments of investing. Cambridge, MA : MJT Press, 1997. 1025 p.
11. Lord W.A. Household Dynamics. *Economic Growth and Policy Oxford University Press*. 2002. 378 p.
12. Крисальний О.В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. 2005. № 8. С. 10–13.
13. Заруба П.І. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі: здобутки і перспективи. *Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи*: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Алерта, 2011. С. 98–101.
14. Якимчук Н.Я. Розпорядники бюджетних коштів: система та правовий статус : монографія. Чернівці : вид-во ЧНУ, 2009. 647 с.

ПРОГРАМНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГИОНА

В статье рассмотрены преимущества и особенности программного бюджетирования. Раскрыта сущность программного бюджетирования, которое использует анализ расходов и выгод с целью принятия решения о распределении финансирования и оценивает соответствие достигнутых результатов реализации программ поставленной цели. Важным элементом программного бюджетирования является финансирование мероприятий по стимулированию внедрения инноваций как наиболее слабого звена программы инновационного развития. Определена трехуровневая структура программного бюджетирования. Одним из способов реализации государственной политики касательно поддержки инновационного развития является участие в финансировании региональных программ, объединяющих усилия субъектов инновационной деятельности различных уровней и различной отраслевой принадлежности. Предложено широко использовать такой финансовый инструмент, как бюджет участия, который стимулирует участников инновационной цепи софинансировать инновационную деятельность при определенной доли государственных бюджетных средств.

Ключевые слова: бюджет, программное бюджетирование, финансирование, инновации, аграрный сектор, регион.

PROGRAM BUDGETING IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REGION

The advantages and features of program budgeting are considered. The essence of program budgeting, which uses cost-benefit analysis for the purpose of making a decision on the distribution of funding, is assessed and the conformity of the achieved results of program realization with the set goal is revealed. An important element in program budgeting is the financing of measures to stimulate the introduction of innovation as the weakest link in the program of innovation development. Three-level structure of program budgeting is outlined. One of the ways of realization state policy in the field of innovation development support is participation in the financing of regional programs, which combine efforts of subjects of innovation activities of different levels and various branch affiliations. In the new macroeconomic conditions, the task of increasing the efficiency of distribution and use of scarce financial resources of the region for innovative development of the agrarian sector can be achieved only on the basis of financial mechanisms for stimulating the cooperation of business entities within the cluster formations. Program budgeting in financing innovative development of the agrarian sector should provide for the development of partner financial relations between the business and the state. It is proposed to widely use such a financial instrument as a participatory budget, which will stimulate the participants of the innovation chain to co-finance innovation activities for a certain share of state budget funds. It is necessary to expand the existing practice of initial funding of innovative projects in the form of subventions to financially support the creation and promotion of new innovative products on the market, using various forms (budget loans, partial compensation of interest rates on loans, leasing). The program-targeted approach we consider not only from the standpoint implementation of the targeted programs at the expense of budget funds, and we focus on the formation of the budget of the target program by attracting various financial sources, in particular, and private business, foreign investors, business angels, venture funds.

Key words: budget, program budgeting, financing, innovation, agrarian sector, region.

УДК 658.15

Тимошик Н.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

Семчишин Є.В.

викладач економічних дисциплін,
Технічний коледж
Тернопільського національного технічного університету імені І. Пулюя

Tymoshyk Nataliya

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

Semchyshyn Yevheniia

Technical College of Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто сутність та функції фінансових ресурсів підприємства, обґрунтовано класифікацію основних джерел їх формування, які є первинною основою та водночас використовуються як передумови виникнення фінансових ресурсів. Проаналізовано підходи до визначення раціонального співвідношення залучених та власних коштів на різних стадіях діяльності підприємств. Охарактеризовано чинники, врахування яких спричиняє оптимальне формування структури фінансових ресурсів. Проаналізовано можливі альтернативні варіанти вирішення фінансових питань, на основі яких ухвалюються раціональні рішення. Наведено взаємозв'язок між складовими ресурсів. Обґрунтовано, що тільки системний, комплексний підхід до управління формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів суб'єктів господарювання спроможний забезпечити більшу ефективність діяльності та конкурентоспроможність.

Ключові слова: управління фінансовими ресурсами, класифікація фінансів, капітал, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. Функціонування ринкових відносин в Україні відбувався за постійної нестачі фінансових ресурсів у значній кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Нестабільність національної валюти, розгортання інфляційних процесів, недосконалість бюджетно-податкової політики, скорочення власних ресурсів через збиткову діяльність, недоступність кредитних ресурсів через їх високу вартість, загострення економічної та політичної кризи, а також інші фактори здійснюють негативний вплив на ефективність господарської діяльності підприємств України. Відсутність фінансових ресурсів у необхідному обсязі спричиняє порушення платіжної дисципліни та зниження рівня фінансової стійкості підприємств, отже, національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванням та використанням фінансових ресурсів займалися такі вчені, як М.М. Бердар, М.Д. Білик, І.О. Бланк, О.Д. Василик, А.А. Горбатенко, І.В. Зятковський, Л.О. Лігоненко, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, А.М. Поддєрьогін, П.А. Стецюк, Дж.С. Мілль, Г. Дональдсон, Дж. Хірт, Ю. Брігхем, Р. Брейлі. У кожного з них сформувався своя позиція щодо визначення фінансових ресурсів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження фінансових ресурсів суб'єктів господарювання як основної складової їх ресурсного забезпечення, ефективна організація яких повинна сприяти оптимальному формуванню, розподілу та раціональному використанню.

Виклад основного матеріалу. Фінанси підприємств посідають значне місце у структурі фінансових ринкових відносин. Найбільше використовуються вони у сфері виробництва, під час якого створюється певний продукт чи послуга, валовий внутрішній продукт, національний дохід. Крім того, через механізм оподаткування формується головна частина фінансів держави.

Іншими словами, фінанси підприємств – це врегульовані за допомогою спеціальних прийомів, інструментарію та методів потоку кошти шляхом створення на мікрорівні системи грошових фондів для забезпечення підготовки виробництва, його здійснення та реалізації продукції, отримання виручки, доходу й прибутку, а також забезпечення економічного розвитку.

Для фінансових ресурсів підприємств характерні такі властивості:

- поетапність формування;
- відображення ставлення до власності;
- наявність джерел формування;
- чіткість визначення структури фінансових ресурсів підприємства;
- конкретність цілей використання [1].

Фінанси підприємства безпосередньо впливають на ефективне управління як матеріальними, так і фінансовими ресурсами, забезпечуючи їх збалансованість. Під час організації виробничо-господарської діяльності підприємство постійно стикається з необхідністю вибору раціональних варіантів ухвалення рішень щодо фінансів з цілої низки альтернатив:

– спрямувати кошти на придбання акцій іншого підприємства чи розпочати будівництво нового цеху для підприємства;

– чистий прибуток, який отримало підприємство після сплати податків, використати на технічне переоснащення, розвиток виробництва чи приріст фонду споживання (крім того, слід визначити, в якій пропорції);

– створити завищені запаси дефіцитних матеріалів щодо потреби сьогодні чи закупити їх у майбутньому за ступенем потреби;

– укласти кредитний договір з комерційним банком щодо отримання коштів чи відтермінувати;

– залучити інвесторів для здійснення спільної діяльності чи обмежитися власними фінансовими ресурсами.

Фінансові відносини підприємства виникають тоді, коли здійснюються формування власних грошових ресурсів, прибутків, їх розподіл, залучення позичкових коштів фінансування виробничо-господарської діяльності та їх використання для розвитку підприємства. Саме під час фінансування виробничих процесів формуються певні економічні взаємовідносини між його учасниками, які оцінюються величиною частки кожного з них.

Розподільчі грошові відносини формують зміст фінансів підприємств, і вони можуть виникати [2]:

– між суб'єктами господарювання в процесі організації спільних виробництв, розрахунків з постачальниками та споживачами, залучення інвестицій, надання комерційних кредитів тощо (ефективна організація цих стосунків спроможна забезпечити високу результативність діяльності);

– між співзасновниками підприємства під час визначення розміру статутного капіталу, який необхідний для придбання основних та оборотних фондів;

– між підприємством та його структурними підрозділами щодо розподілу оборотних коштів, використання прибутку та фінансування витрат, що суттєво впливає на ритмічність виробництва продукції;

– між підприємством та працівниками під час розподілу доходів, виплати дивідендів за акціями, відсотків за облігаціями та утримання штрафів, від чого, зрештою, залежить ефективне використання людського потенціалу;

– між підприємством та учасниками фінансового ринку, зокрема інвестування вивільнених нині коштів та розміщення цінних паперів підприємства, що дасть змогу залучити додаткові джерела фінансування діяльності підприємства;

– між корпоративними, галузевими органами та підприємством у процесі формування, використання та перерозподілу централізованих спеціальних фондів, здійснення фінансування певних галузевих програм, надання фінансової підтримки на умовах повернення задля впровадження інвестиційних проектів та придбання оборотних коштів, проведення різних маркетингових досліджень, виставок, науково-дослідних робіт (переважно такі фінансові відносини пов'язані з внутрішньо корпоративним та внутрішньогалузевим перерозподілом грошових ресурсів і спрямовані на підтримання підприємств, їх розвиток);

– між фінансовою системою держави та підприємством під час фінансування з бюджету, формування державних спеціальних фондів, сплати податків та інших платежів до бюджету, надання підприємствам пільг в разі оподаткування, отримання коштів зі спеціальних фондів, розрахунків за штрафними санкціями;

– між банківською системою та підприємством під час відкриття та обслуговування рахунків, коштів на депозитах, купівлі та продажу валюти, отримання та виплати кредитів, сплати відсотків тощо;

– між страховими компаніями та підприємством у процесі страхування життя окремих категорій працівників, майна, підприємницьких та різних комерційних ризиків;

– між інвестиційними установами та підприємством під час розміщення інвестиційних коштів, здійснення приватизації та інших операцій.

Зазначені фінансові відносини мають особливості застосування, проте в їх основу закладено рух грошових потоків. Так, рухом грошових коштів формується статутний капітал підприємства, здійснюється кругообіг фондів у процесі виробництва, отримання й розподіл прибутку та інших грошових виплат із фондів, тобто такі грошові відносини визначають зміст, сутність фінансів суб'єктів господарювання.

Сутність фінансів підприємства під час здійснення виробничо-господарських процесів характеризується певними функціями. Функції фінансів господарських суб'єктів – це взаємопов'язані групи, які об'єднують всі фінансові операції у процесі діяльності. Можна виокремити такі основні функції:

1) акумулююча (мобілізація, формування грошових ресурсів та фондів, що проявляється через залучення коштів ззовні шляхом створення статутного капіталу, акумулювання коштів від реалізації, спеціальних цільових коштів та нерозподіленого прибутку);

2) розподільча (розподіл та раціональне використання грошових коштів, що використовуються для здійснення податкових платежів до бюджету, спеціальних централізованих фондів, забезпечення інвестиційної, виробничо-господарської діяльності, соціального розвитку та вилучення вільних фінансових ресурсів задля їх вкладення в операції з високою рентабельністю);

3) контрольна (здійснення постійних спостережень за формуванням та використанням фінансових ресурсів, зокрема за оптимальністю організаційної структури управління фінансами, залученням додаткових коштів у виробничо-господарську діяльність підприємства, розробленням та впровадженням механізму фінансового планування, який забезпечить відображення руху фінансових ресурсів, уточненням умов укладених договорів, способів та термінів розрахунків за ними, вчасною виплатою штрафних санкцій) [3].

Формування оптимальної структури джерел фінансування господарських суб'єктів передбачає використання функцій фінансів задля забезпечення коштами необхідного обсягу затрат і отримання відповідного доходу, що є основним завданням цих структур.

Сьогодні суб'єкти господарювання самостійно вибирають методи нагромадження та використання фінансових ресурсів. Для розроблення ефективних важелів управління цим процесом необхідна системна класифікація грошових ресурсів.

Існують такі класифікації фінансових ресурсів:

1) за формою залучення інвестицій:

- фінансова форма;
- матеріальна форма;
- нематеріальна форма;

2) за джерелами виникнення:

- власні (статутний фонд, валовий дохід, амортизаційні відрахування прибуток тощо);
- залучені (кошти, мобілізовані на фінансовому ринку, отримані кредити, пайові внески);

3) за формами власності:

- державні;
- приватні;

4) за організаційно-правовими сторонами діяльності:

- індивідуальні;
- акціонерні;
- пайові;

5) за інвестиційними об'єктами:

- основні;
- оборотні;

6) за формами в процесі кругообігу:

- виробнича форма;
- товарна форма;
- грошова форма [4].

Для сучасних економічних відносин важливими є принципи організації фінансів, які сприяють створенню такої відтворювальної системи, що забезпечує не лише її стійкість, але й умови розвитку (табл. 1). Реалізація цих основних принципів сприятиме розробленню фінансової політики, формуванню системи управління фінансовими ресурсами конкретного підприємства, а також має базуватись на спільних характеристиках.

Фінансові ресурси мають такі характеристики.

1) Об'єкт управління фінансами, який є основним елементом впливу фінансового менеджменту на підприємстві. Саме у виробничо-господарській діяльності суб'єкта господарювання особлива увага зосереджується на управлінні фінансами.

2) Джерело ризику. В діяльності підприємства завжди існує зв'язок між ризиком та прибутком. Фінансові ризики є невід'ємною частиною фінансово-економічної діяльності, а фінансові ресурси є причиною невизначеності. Зі зростанням прибутку збільшується рівень ризику.

3) Джерело зростання прибутку. Фінансові ресурси як джерело доходів переважно діють відокремленим чином від інших складових елементів виробництва. Їх використання забезпечується формуванням відповідних грошових надходжень суб'єкта господарювання в інвестиційну та фінансову сферу діяльності. Нагромаджені фінансові ресурси витрачаються на фінансування інвестицій задля отримання прибутку в перспективі.

Принципи організації фінансів підприємств

Принципи	Сутність	Можливості
Принцип господарської та юридичної самостійності	Право на використання власних і притриманих до них коштів та ресурсів, відповідальність за їх розподіл та використання.	Зосередження фінансових ресурсів на найважливіших напрямках виробничо-господарської діяльності, підвищення їх маневреності.
Принцип відповідальності за результати господарської діяльності	Фінансовий результат у суб'єкта господарювання є основним показником діяльності як керівництва, так і всього колективу.	Встановлення рівня відповідальності керівника та заміни за потреби.
Принцип фінансового планування	Планування визначає рух грошових потоків на поточний період і в перспективі, передбачає отримання й напрями використання грошових коштів.	Забезпечення планування фінансового результату.
Принцип мінімізації фінансових витрат	Передбачення повного фінансування витрат за оптимального використання фінансових ресурсів.	Виявлення резервів зниження витрат задля максимізації доходу.
Принцип фінансових резервів	Передбачення процесу формування фінансових резервів на підприємстві. Фінансові резерви сприяють стабільній виробничо-господарській діяльності в умовах постійних змін ринкової кон'юнктури, а також в разі виникнення ризиків.	Створення в необхідному та цілком достатньому розмірі фінансових резервів, забезпечення підприємству позитивного іміджу на ринку.
Принцип фінансової дисципліни	Підприємство має повністю та своєчасно сплачувати фінансові зобов'язання перед банківськими установами, партнерами, органами влади, різними фондами, зокрема перед своїми працівниками.	Вчасне здійснення розрахунків за зобов'язаннями, те, що власні кошти окупаються.
Принцип самоокупності	Підприємство забезпечує покриття всіх витрат за рахунок отриманих результатів від своєї власної діяльності.	Забезпечення відтворення виробництва, кругообіг грошових ресурсів.
Принцип розподілу коштів	Чітке розмежування коштів, які задіяні в обслуговуванні обігу підприємства, на власні та позикові (наприклад, кредити банку).	Відстеження потреби в позикових коштах, раціональний розподіл власних грошових ресурсів.
Принцип прибутковості	Витрати підприємства покриваються отриманим доходом, включаючи приріст.	Формування джерел надходжень для розширеного відтворення та соціального розвитку.
Принцип розмежування основної та інвестиційної діяльності підприємства	Визначення питомої ваги доходів від основної та інвестиційної діяльності.	Аналіз результативності використання інвестицій та їх доцільності.
Принцип фінансового співвідношення термінів	Забезпечення мінімальної різниці в часі між отриманням та використанням коштів, що особливо важливо в умовах інфляції та зміни курсів валют.	Оперативне вирішення фінансових питань.

4) Джерело погашення зобов'язань, оскільки під час здійснення виробничо-господарської діяльності постійно виникає дебіторська та кредиторська заборгованість перед державою, інвесторами, власниками, кредиторами тощо. Такі заборгованості потребують погашення в найкоротші терміни, як правило, при цьому використовуються фінансові ресурси.

Фінансові ресурси містять такі індивідуальні характеристики:

– значна трансформаційна здатність активів (фінансові ресурси самі по собі не беруть прямої участі в процесі виробництва; їх необхідно спочатку перетворити на інші активи);

– фінансовий потенціал підприємства (саме фінансові ресурси характеризують фінансову складову потенціалу підприємства; ліквідність активів та здатність регулювати чисті грошові потоки є базовими елементами оцінювання платоспроможності, фінансової стійкості, кредитоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства; необхідність економічного зростання суб'єктів господарювання зумовлює склад, структуру та обсяг фінансових ресурсів).

Водночас від розміру грошових ресурсів залежить вчасне виконання зобов'язань перед банками, бюджетом, страховими та іншими організаціями, розширене відтворення. За достатньої кількості фінансових ресурсів, їх ефективного використання підвищується добробут підприємства, тобто фінансова стійкість, платоспроможність та ліквідність.

Інноваційний розвиток підприємств зумовлює потребу дослідження питання їх фінансування, особливо процесів формування та ефективного використання фінансових ресурсів як базових засад фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності суб'єктів підприємництва.

За наукових підходів авторів [5, с. 96] до загальної величини фінансових ресурсів суб'єктів господарювання належать такі елементи:

- статутний капітал (фонд);
- додатковий капітал;
- резервний капітал;
- амортизаційні відрахування;
- спеціальні фонди, що утворюються на підприємстві за рахунок прибутку;

- нерозподілений прибуток;
- кредиторська заборгованість усіх видів;
- короткострокові та довгострокові кредити банків;
- всі види фінансових позик тощо.

Під час проведення детальніших досліджень названих елементів слід зауважити, що не всі вони входять в загальну суму фінансових ресурсів. Постійних рух ресурсів приводить до зміни їх форми, виду задля сприяння формуванню все нових фінансових ресурсів [6, с. 143]. При цьому джерело відповідного фінансового ресурсу так і залишається незмінним, а припинення його існування автоматично означає відсутність самого фінансового ресурсу. Звідси випливає, що джерело фінансування є первинною основою, а також передумовою виникнення фінансових ресурсів.

Важливим для управління фінансами є формування власних та залучених коштів. Через це необхідно проаналізувати кількість коштів підприємства, використаних у попередньому періоді та плановому періоді. Тоді потрібно визначити, яку частину власних фінансових ресурсів зможе отримати підприємство з внутрішніх надходжень (наприклад, амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, що залишився на підприємстві) та зовнішніх (зокрема, акціонерний та додатковий пайовий капітал, кошти, отримані від благодійності).

Підприємство може збільшити прибуток за рахунок зменшення витрат на виробництво й реалізацію продукції, збільшення обсягів реалізованої продукції, зниження витрат від браку.

Слід зауважити, що коли підприємство використовує лише власний капітал, то це забезпечує йому найбільшу фінансову стійкість, відповідну платоспроможність в перспективі та нижчий рівень ризику банкрутства. Водночас обмежується можливість формування відповідної кількості активів за сприятливої кон'юнктури ринку, не використовуються фінансові важелі приросту величини прибутку на вкладений в цей період капітал, що стримує темпи розвитку підприємства [7].

Іншим способом підвищення ефективності використання власних ресурсів підприємства є зменшення або недопущення дебіторської та кредиторської заборгованості. Тільки після проведеного аналізу власних ресурсів здійснюють оцінювання залучених фінансових коштів. Встановлюють величину фінансових ресурсів, які доцільно залучити, в кого їх взяти, на яких умовах, який саме кредит брати (ломбардний, бланковий, револьверний, іпотечний), на який термін, з яких джерел здійснювати повернення.

Однак їх велика кількість приводить до погіршення фінансової діяльності підприємства, оскільки це вимагає нових витрат на сплату дивідендів на акції, відсотків за отриманий кредит, що знижує ліквідність балансу підприємства, тому виникає потреба додаткової перевірки доцільності залучення додаткових коштів. Після оцінювання залучених та власних коштів необхідно порівняти їх питомі ваги.

Немає єдиного підходу до визначення ефективного співвідношення залучених та власних коштів, проте

існують різні чинники, врахування яких спричинить оптимальне формування структури фінансових ресурсів підприємства. Це означає, що забезпечується найбільш раціональна пропорційність між коефіцієнтом фінансової стійкості та фінансової рентабельності. При цьому максимізується його ціна на ринку.

Для підприємств, що виготовляють продукцію та перебувають на перших етапах життєвого циклу, доцільно застосовувати у процесі розвитку більшу частину залученого капіталу, хоча ціна такого капіталу може бути вищою за середньоринкову. Кредитори вважають, що на таких підприємствах існує значний ризик.

Вже на стадії зрілості потрібно більше використовувати власні ресурси. Якщо попит на продукцію існує стабільно, то можна залучати запозичені кошти, й навпаки.

На етапі спадання здебільшого не вистачає власних внутрішніх грошових коштів, а позикові обмежені через великий ризик, тому суб'єкт господарювання може залучати кошти інвесторів та кошти внутріфірмового розподілу. Якщо держава або місцева влада зацікавлена у збереженні підприємства у зв'язку з його соціально-економічною значущістю, то можуть бути надані кошти державного чи місцевого бюджетів.

Рівень зростання прибутку господарського суб'єкта забезпечується виявленням ефекту, як операційного, так і фінансового. З цих причин підприємства, в яких зростає обсяг реалізації продукції та є невисокий коефіцієнт операційного левериджу, можуть поступово нарощувати коефіцієнт фінансового левериджу шляхом використання більшої частини залучених коштів.

Управління фінансовими ресурсами можна узагальнено поділити на такі основні напрями.

1) Аналізування та планування майнового стану й фінансових показників підприємства. Для цього проводяться оцінювання активів підприємства та фінансування їх джерел; пошук інших можливостей додаткового фінансування; визначення розміру фінансових ресурсів, які потрібні для стабілізації досягнутого економічного рівня підприємства та розширеного відтворення; формування системи контролю за ефективністю розподілу та використання грошових коштів.

2) Забезпеченість фінансовими ресурсами підприємства достатньої кількості. При цьому визначаються підходи до управління джерелами формування грошових ресурсів підприємства, оцінюється їх необхідний обсяг, визначаються форми надання (коротко- чи довгострокове кредитування, готівка), способи активізації фінансових ресурсів, час надання, ступінь доступності, рівень ризику та обсягу витрат, які пов'язані із залученням конкретного виду фінансових ресурсів (формальні та неформальні методи надання коштів, відсоткові ставки).

3) Раціональний розподіл та витрачання фінансових ресурсів, що проводяться в межах виробленої стратегії управління активами, капіталом та інвестиційною діяльністю.

Після проведення такого аналізу формуються висновки щодо стану фінансових ресурсів на підприємстві, за якими згодом ухвалюються управлінські рішення з таких напрямів: яка величина грошових ресурсів отримана підприємством за видами діяльності, з яких джерел; які здійснені витрати коштів за видами діяльності; чи перевищують доходи видатки за видами діяльності; з яких джерел здійснюється фінансування виробничо-господарської та інвестиційної діяльності; які політика фінансування капіталовкладень та методика управління довгостроковими вкладеннями; що необхідно змінити в управлінні дебіторською заборгованістю, товарно-матеріальними запасами та грошовими коштами; чи правильно вибраний метод нарахування амортизації; чи

існує потреба зовнішнього фінансування; чи доцільні будь-які зміни в дивідендній політиці; чи є потреба змінювати систему контролю за управлінською діяльністю.

Таким чином, ефективна виробничо-господарська, інвестиційна та фінансова діяльність підприємства значною мірою базується на виваженому підході до формування, розподілу та використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. За достатнього обсягу сформованих грошових ресурсів забезпечується ритмічність виробничої діяльності, а стабільні надходження з джерел формування коштів сприяють зміцненню платоспроможності підприємства. Раціональна структура їх розподілу забезпечує більшу ефективність діяльності та конкурентоспроможність.

Список літератури:

1. Бердар М.М. Управління процесом формування і використання фінансових ресурсів підприємства на основі логістичного підходу. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 5(83). С. 133–138.
2. Малій О.Г. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 71–74.
3. Бойко Є.М. Сучасний стан та проблеми процесу формування фінансових ресурсів підприємства в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 15–18.
4. Яременко В.Г., Салманов Н.М. Сутність поняття та особливості класифікації фінансових ресурсів підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19(3). С. 158–162.
5. Волинчук Ю.Ю. Особливості формування та використання фінансових ресурсів підприємств. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 2. С. 96.
6. Курінна О.В. Теоретичні аспекти формування та використання фінансових ресурсів підприємства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка*. 2013. Вип. 2. С. 140–148.
7. Гаврилко П.П. Вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства на сучасному етапі розвитку економіки України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21. Вип. 3. С. 131–134.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ОПТИМИЗАЦИИ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены сущность и функции финансовых ресурсов предприятия, обоснована классификация основных источников их формирования, которые являются первичной основой и одновременно используются как предпосылки создания финансовых ресурсов. Проанализированы подходы к определению рационального соотношения привлеченных и собственных средств на различных стадиях деятельности предприятий. Охарактеризованы факторы, учет которых обуславливает оптимальное формирование структуры финансовых ресурсов. Проанализированы возможные альтернативные варианты решения финансовых вопросов, на основе которых принимаются рациональные решения. Приведена взаимосвязь между составляющими ресурсов. Обосновано, что только системный, комплексный подход к управлению формированием, распределением и использованием финансовых ресурсов субъектов хозяйствования способен обеспечить большую эффективность деятельности и конкурентоспособность.

Ключевые слова: управление финансовыми ресурсами, классификация финансов, капитал, финансовый рынок.

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF FORMATION AND OPTIMIZATION OF FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISES

The article deals with organizational aspects of formation and optimization of financial resources of the enterprises. Absence of financial resources in necessary extent and their management leads to violation of payment discipline and reduction of the level of financial sustainability of the enterprises and national economy as a whole. The purpose of the article is to study financial resources of the economic entities as the main component of their resource support, an effective organization of which should contribute to optimal formation, distribution and rational use. For financial resources of the enterprises, there are characterized the main properties, in particular: step-by-step formation; reflection of relation to the ownership; availability of sources formation; clarity in determining the structure of financial resources of the enterprise; specific purpose of use. Financial resources management is summarized and grouped according to the following main directions: analysis and planning of property state and financial indicators of the enterprise; sufficient provision with financial resources of the enterprise; rational allocation and spending of financial resources, conducted within the framework of the developed strategy of asset management, capital and investment activities. After conducting such an analysis, conclusions are drawn on the state of financial resources at the enterprise, according to which subsequent managerial decisions are made in the following areas: amount of cash resources obtained by the enterprise on the kinds of activities and their sources; expenses incurred on the kinds of activities; exceeding of income over expenditures on the kinds of activities; sources from which financing of production and economic and investment activity is performed; the policy of capital investment and the methodology of managing long-term investments, etc. Only a systemic, integrated approach to the formation, distribution and use of financial resources of economic entities is able to provide higher efficiency of activity and competitiveness.

Key words: financial resources management, classification of finances, capital, financial market.

УДК 338.24.01:336.025

Тютюник І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Сумський державний університет

Tiutiunyk Inna

Sumy State University

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ РОЗРИВІВ В ЕКОНОМІЦІ¹

У статті проаналізовано роль та місце податкових розривів в економічному розвитку країни. На підставі дослідження наявних практик побудови державної політики протидії мінізації доходів обґрунтовано доцільність розширення переліку принципів її формування. Доведено, що наявна політика повинна узгоджуватися із загальними принципами державного регулювання економіки та принципами побудови податкової системи. Запропоновано разом із загальними принципами державного регулювання податкових розривів в економіці виокремити спеціальні, а саме принципи синхронізації зовнішньоекономічної діяльності, ризикоорієнтованості, сутність та особливості застосування яких найбільше відповідають особливостям виникнення податкових розривів. Доведено, що застосування інноваційних методів, що базуються на врахуванні особливостей виникнення податкового розриву в економіці, може служити запорукою підвищення ефективності наявних інструментів державного управління в цьому напрямі.

Ключові слова: мінімізація економіки, податковий розрив, державне регулювання, специфічні принципи регулювання, ухилення від оподаткування.

Постановка проблеми. Тенденції економічного розвитку України протягом останніх років свідчать про застарілість та недовірливість наявних механізмів держав-

ного регулювання економічних процесів, невідповідність наявним особливостям розвитку країни та локальний характер дії окремих регулюючих інструментів.

¹ Виконано в рамках науково-дослідної теми № 0117U003930 «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні».

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності, налагодження партнерських відносин з представниками інших країн, організація нових видів виробництва продукції та надання послуг формують передумови застосування інноваційних методів регулювання економічних операцій, спрямованих на протидію тіншовим фінансовим потокам.

Державне регулювання тінзації економіки – це складний та багатоступінний процес, який передбачає застосування комплексу регулюючих інструментів, спрямованих на попередження та мінімізацію окремих тіншових фінансових операцій задля покращення ситуації в країні загалом. Сьогодні, як правило, вжиття цих заходів має точковий характер, спрямоване на детінізацію лише окремих сфер та видів економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню питань удосконалення процесу державного регулювання процесів тінзації економіки присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених, таких як О. Леонова [9], О. Чечель [18], О. Дяченко [6], І. Гришова [4], О. Мазур, В. Сержанов [10], А. Толстова [18].

Теоретичні та прикладні аспекти державного регулювання економіки, основні напрями державної політики, механізми та інструменти державного регулювання досліджували Е. Адельсеїтова [1], О. Чечель [19], О. Кахович, Р. Южека [8].

Загалом аналіз наявних напрацювань в цьому напрямі засвідчив досить ґрунтовне та різнобічне дослідження цих питань. Однак більшість учених досліджує питання державного регулювання тінзації економіки через призму розгляду загальних принципів її побудови, не приділяючи достатньої уваги комплексному дослідженню специфічних принципів її побудови, які більш ґрунтовно враховують особливості тіншового виведення коштів через окремі канали.

В умовах досить низької ефективності та результативності діючої політики державного регулювання економіки значно актуалізуються питання перегляду та вдосконалення всіх складників державної політики, одним з яких є перегляд наявних принципів її побудови, шляхом їх доповнення та приведення у відповідність до всього різноманіття наявних схем тінзації доходів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та систематизація принципів державного регулювання податкових розривів в економіці, виокремлення найбільш ефективних, застосування яких дасть змогу мінімізувати обсяг податкових втрат в економіці.

Виклад основного матеріалу. Ефективність наявної державної політики протидії тінзації економіки перш за все залежить від глибини та рівня дії окремих регулюючих інструментів, застосування яких створює умови для зменшення обсягів тіншових фінансових потоків, подальшого розвитку економічної системи, а також суттєво прискорює темпи економічного розвитку країни.

Нині в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано спрямовані на протидію тіншовим фінансовим операціям. Основними з них є Закони України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом,

фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [13], «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [12], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» [15], «Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» [14].

Однак, незважаючи на достатнє розроблення питань нормативного регулювання цих процесів на рівні держави, їх ефективність залишається на досить низькому рівні та не забезпечує досягнення поставлених цілей.

Передумовою істотних зрушень в сучасній державній політиці протидії тінзації економіки, на нашу думку, є коригування базових принципів її побудови. Реалізація політики державного регулювання податкових розривів в економіці базується на низці принципів, які доцільно розділити на загальні та специфічні. Оскільки розроблення основних заходів політики протидії тінзації економіки здійснюється в межах загальнодержавної політики регулювання економічного розвитку, основні вектори її реалізації повинні бути узгоджені як зі специфічними принципами державного регулювання, спрямованими виключно на мінімізацію та протидію виникненню податкових розривів в економіці, так і з загальними принципами державного регулювання економіки, принципами побудови податкової системи.

До загальних принципів політики державного регулювання можна віднести ті, що визначають уніфіковані для всіх сфер процедури та особливості державного регулювання економічного розвитку. Задля визначення переліку принципів проаналізуємо наявний науковий доробок у цій сфері.

Відповідно до нормативно-правової бази України вжиття заходів протидії легалізації незаконно одержаних доходів має базуватись на загальних принципах:

- верховенства права;
- пріоритету захисту прав людини;
- системності;
- комплексності;
- відповідності потребам часу та орієнтації на кінцевий результат;
- наукової обґрунтованості;
- активного співробітництва з іноземними державами [15];
- взаємності [13].

В науковій літературі існує значне різноманіття підходів до визначення та класифікації принципів державного регулювання економіки, основні з яких наведені в табл. 1.

З огляду на той факт, що головною особливістю виникнення податкових розривів в економіці є те, що

Підходи до класифікації принципів державного регулювання економіки

Автори	Принципи державного регулювання економіки
Д. Стеченко, Л. Швайка [17]	Принципи пріоритету права над економікою, ефективності, справедливості, стабільності, системності державного впливу, адекватності, оптимального поєднання адміністративно-правових та економічних важелів, поступовості та етапності, забезпечення єдності стратегічного й поточного державного регулювання та його оперативності, дотримання вимоги матеріально-фінансової збалансованості, бюджетної політики та податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
М. Ніжніков [11]	Принципи ефективності, справедливості, стабільності, системності державного впливу, адекватності, оптимального поєднання адміністративно-правових та економічних важелів, поступовості та етапності, забезпечення єдності стратегічного та поточного державного регулювання та його оперативності.
Н. Антонова, О. Хорошко [2]	Принципи єдності економіки та політики, єдності централізму та самостійності, науковості, ефективності, сполучення загальних та локальних цілей.
В. Гриньова [3]	Принципи регулювання економіки, відповідальності за прийняття рішень та кінцеві результати, високого професіоналізму суб'єктів державного регулювання економіки, ефективного використання ресурсів, пріоритетності розв'язуваних проблем, орієнтованості на забезпечення економічного розвитку, отже, соціального благополуччя для всього населення.
Л. Дідківська [5]	Принципи науковості, погодження інтересів, цілеспрямованості, пріоритетності, системності, комплексності, адаптації, достатності, організаційно-правового та економіко-організаційного забезпечення.
Я. Жовнірчик [7]	Принципи науковості, обґрунтованості, формування системи державного регулювання економіки з урахуванням теоретичних основ і моделей економічної політики та наявного досвіду здійснення державного регулювання в державі та за кордоном, раціональності, реальності, збалансованості, комплексності, пріоритетності стратегічних цілей, ринкової однаковості.

їх величина залежить від виду та особливостей стягнення конкретного податку, визначення специфічних принципів має враховувати цю особливість, а окремі інструменти державної політики – спрямовуватись на запобігання операціям з ухилення від оподаткування за цими податками.

Оскільки відповідно до податкового законодавства реалізація більшості операції приводить до виникнення податкового зобов'язання за декількома податками одночасно, реалізація специфічних принципів державного регулювання податкових розривів дає змогу досягти синергетичного ефекту та сприятиме виникненню мультиплікаційного ефекту щодо зменшення обсягу податкових розривів в економіці.

До специфічних принципів, на нашу думку, слід віднести принцип синхронізації зовнішньоекономічної діяльності.

Одним з поширених каналів приховування доходів та мінімізації своїх податкових зобов'язань є зовніш-

ньоекономічна діяльності. Навмисне заниження або завищення митної вартості ввезених на територію України товарів чи вивезених з неї, надання робіт, послуг приводить до суттєвого скорочення обсягу податкових зобов'язань учасників цих операцій. Це приводить до того, що митна вартість товарів у країні-виробнику та країні-партнері суттєво відрізняються одна від одної. Як правило, ці величини набагато перевищують стандартно можливу похибку, зумовлену ненавмисними помилками та відсутністю точності.

З огляду на зазначене сутність принципу синхронізації зовнішньоекономічної діяльності полягає в мінімізації обсягу розходжень у величині митної вартості товарів, що задекларовані в країнах-партнерах.

Оцінювання цих розривів дасть змогу визначити країни, які є потенційними учасниками тіншових схем виведення коштів, а також розробити заходи з посиленого контролю за зовнішньоекономічними операціями за участю цих країн.

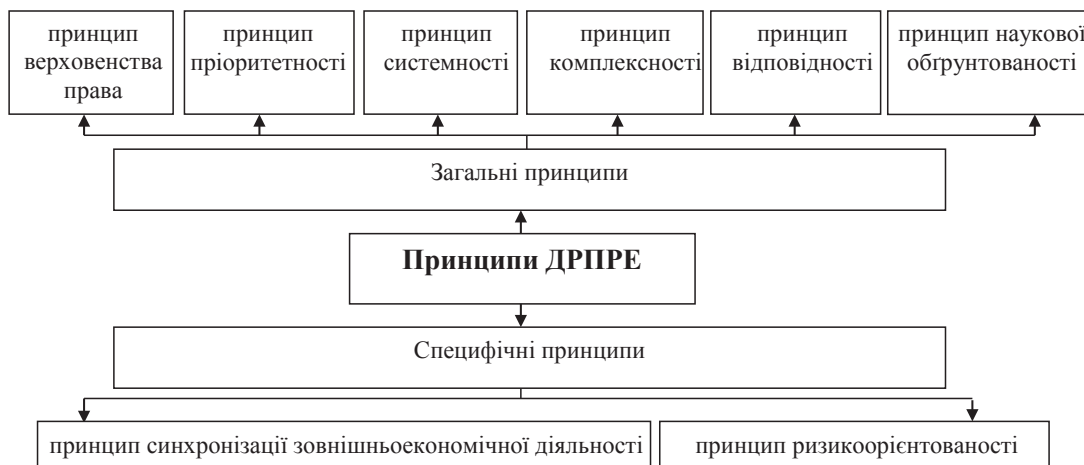

Рис. 1. Принципи державного регулювання податкових розривів в економіці

Разом з цим принципом великого значення, на нашу думку, набуває оцінювання рівня ризику тінізації економіки. Як правило, до операцій з незаконного виведення коштів, товарів та послуг за кордон залучаються одні й ті ж самі країни-партнери або суб'єкти економічної діяльності. Таким чином, своєчасна ідентифікація найбільш ризикових операцій, країн-партнерів, видів економічної діяльності дасть змогу за рахунок розроблення комплексу превентивних заходів попередити незаконне виведення коштів.

Систематизація проаналізованих вище принципів державного регулювання податкових розривів в економіці наведена на рис. 1.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок про низький рівень ефективності наявної політики протидії тінізації економіки та потребу вдосконалення цього процесу. Одними із заходів щодо цього, на нашу думку, повинні бути аналіз та перегляд наявних принципів побудови політики державного регулювання податкових розривів та їх приведення до сучасних реалій розвитку економіки. Врахування запропонованих специфічних принципів регулювання податкових розривів сприятиме більш комплексному дослідженню можливих каналів тінізації доходів, розробленню своєчасних та ефективних превентивних заходів у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Адельсеїтова Е. Формування ефективного механізму регулювання національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03. Сімферополь, 2009. 20 с.
2. Антонова Н., Хорошко О. Государственное регулирование национальной экономики : курс лекций. Минск : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2009. 253 с.
3. Гриньова В. Державне регулювання економіки : підручник. Київ : Знання, 2008. 398 с.
4. Гришова І., Дяченко О. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіншовій економіці в Україні. *Право та державне управління*. 2016. № 3. С. 183–189.
5. Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. 5-те вид. Київ : Знання, 2006. 213 с.
6. Дяченко О. Розвиток механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіншовій економіці України в 2016–2016 роках. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1204> (дата звернення: 10.04.2019).
7. Жовнірчик Я. Концептуальні засади державної політики комплексного і збалансованого розвитку регіонів. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 93–97.
8. Кахович О., Южека Р. Особливості державного регулювання економіки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 119–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2015_75_19 (дата звернення: 09.04.2019).
9. Леонова О. Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання детінізації економіки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2(37). С. 89–94.
10. Мазур О., Сержанов В. Державне регулювання у сфері детінізації економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2015. Вип. 1(45). Т. 3. С. 114–118.
11. Ніжніков М. Принципи та функції державного регулювання аграрного сектора. *Економіка та держава*. 2014. № 4. С. 147–149.
12. Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України від 6 лютого 2015 року № 485-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/485-15> (дата звернення: 10.04.2019).
13. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 24 листопада 2018 року № 1702-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 10.04.2019).
14. Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року № 601-2017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-2017-%D1%80> (дата звернення: 10.04.2019).
15. Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005–2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 року № 315-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=315-2005-%D1%80> (дата звернення: 10.04.2019).
16. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1407-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80> (дата звернення: 10.04.2019).
17. Стеченко Д. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 262 с.
18. Толстова А. Роль державного регулювання в процесі детінізації економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 40. С. 303–306.
19. Чечель О. Принципи та механізми державного регулювання економіки. *Вісник АМСУ. Серія «Державне управління»*. 2013. № 2(9). С. 103–111.
20. Tiutiunyk I., Kostyuchenko N., Starinskyi M., Kobushko I. Methodical Approach to the Assessment of Risks Connected With the Legalization of the Proceeds of Crime. *Montenegrin Journal of Economics*. 2018. Vol. 14. No. 4. P. 23–43.

ПРИНЦИПЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ РАЗРЫВОВ В ЭКОНОМИКЕ

В статье проанализированы роль и место налоговых разрывов в экономическом развитии страны. На основе исследования существующих практик построения государственной политики противодействия тенизации доходов обоснована целесообразность расширения перечня принципов ее формирования. Доказано, что существующая политика должна согласовываться с общими принципами государственного регулирования экономики и принципами построения налоговой системы. Предложено наряду с общими принципами государственного регулирования налоговых разрывов в экономике выделить специальные, а именно принципы синхронизации внешнеэкономической деятельности, рискоориентированности, сущность и особенности применения которых наиболее соответствуют особенностям возникновения налоговых разрывов. Доказано, что применение инновационных методов, которые базируются на учете особенностей возникновения налогового разрыва в экономике, может служить залогом повышения эффективности существующих инструментов государственного управления в этом направлении.

Ключевые слова: тенизация экономики, налоговый разрыв, государственное регулирование, специфические принципы регулирования, уклонение от налогообложения.

PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF TAX GAPS IN ECONOMY

A prerequisite for social and economic development of the country is the availability of an effective state policy of management of their separate components. Taking into account the fact that in recent years, shadow financial operations are one of the most influential destabilizing factors in the country, includes their specifics is a key to achieving the goals of strategic development of the country. The article analyzes the role and place of tax gaps in the country's economic development. On the basis of the research of existing practices of the state policy of counteracting shadow income, the expediency of expanding the list of principles for its formation, based on the factors of the formation of tax gaps in the economy, was substantiated. It is proved that the existing policy should be consistent with the general principles of state regulation of the economy, the principles of the construction of the tax system, the existing conventions, and strategies to counter the shadowing of the economy. Systematization of scientific developments on the mentioned problem has shown that among scientists there is no consensus on the list of principles of state regulation and their interrelation with the policy of counteraction to shadow economy, which significantly updates the need for further empirical research in this direction. Proposed along with the general principles of state regulation of tax gaps in the economy (the rule of law, priority, system city, integrity, conformity, scientific validity), to select special - synchronization of foreign economic activity, which is to minimize the differences in the customs value of the goods declared in the producer country and partner countries and risk orientation - a preliminary assessment of the potential risk of shadow revenues for all transactions and economic entities. It is proved that due to the low efficiency of traditional approaches to managing the economy shadowing, the application of innovative methods based on taking into account the peculiarities of the emergence of tax gaps in the economy can serve as a guarantee of increasing the efficiency of the existing tools of public administration in this direction. The results of the research may be useful for the relevant executive authorities when developing measures to prevent income shadowing.

Key words: shadow economy, tax gap, state regulation, specific principles of regulation, tax evasion.

9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.62

Паянок Т.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет державної фіскальної служби України

Раунок Танау

University of State Fiscal Service of Ukraine

ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено наявні методики аналізу фінансових результатів підприємства. Запропоновано поетапний аналіз фінансових результатів від операційної діяльності, а саме аналізи формування й використання прибутку, рентабельності та резервів. Він поєднує традиційні методи фінансового аналізу діяльності суб'єкта господарювання, статистичного та економічного моделювання. Це дає змогу отримати якісні прогнози під час дослідження будь-яких фінансових показників, за результатами яких можна приймати обґрунтовані управлінські рішення. Така методика враховує інфляційні процеси в країні та забезпечує реальне оцінювання та якісне прогнозування складових фінансової звітності підприємства в розрізі формування й використання прибутку. Реальні показники отримані за допомогою кумулятивного індексу споживчих цін. Усунення суттєвих коливань реальних фінансових показників проведено за допомогою ковзної середньої, що дало змогу зробити якісний короткостроковий прогноз.

Ключові слова: аналіз фінансових результатів, реальні та номінальні показники, формування й використання прибутку, аналіз рентабельності, резерв, прогноз.

Постановка проблеми. Мінливість зовнішнього середовища негативно впливає на діяльність суб'єктів господарювання, особливо якщо це пов'язане з фінансовими та політичними кризами в країні. Перераховані події стимулюють інфляційні процеси, які, з одного боку, негативно впливають на купівельну спроможність населення, а з іншого боку, збільшують собівартість виробництва, зменшуючи його рентабельність. Оцінити реальне становище на підприємстві можна за рахунок вилучення інфляційної складової, яка суттєво завищує результати фінансово-господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З проаналізованих досліджень науковців, які займалися цією тематикою, хотілося зупинитись на роботі Є.В. Мниха. Він розкриває завдання й зміст фінансового аналізу в інформаційному середовищі бухгалтерського обліку, а саме характеризує загальну оцінку досягнутого рівня, структурні зміни у формуванні фінансових результатів, резерви отриманих фінансових результатів, фінансові результати акціонерної діяльності та відносні характеристики прибутковості (збитковості) [4]. С.Т. Пільська оцінює фінансово-економічний стан підприємства за допомогою регресійного аналізу, а саме проводить розрахунок інтегрального показника майнового стану, рентабельності, ліквідності, ділової активності та фінансової стійкості n -го підприємства у t -му періоді. Для здобуття інтерпретації ключового показника оцінювання фінан-

сово-економічного стану підприємства вона використовує шкалу Харрінгтона. Запропонована нею інтегрована модель визначає стадії розгортання кризового процесу за джерелом виникнення та типом економічної стійкості, що дає змогу своєчасно розробляти антикризові заходи на підприємстві [7]. Поєднання різних методик розширює можливості аналітика та дає змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення методики аналізу фінансових результатів з урахуванням впливу інфляційних процесів, які відбуваються в країні в період фінансових та політичних криз.

Вклад основного матеріалу. Загальноприйнятими видами фінансового аналізу є горизонтальний, вертикальний, порівняльний та факторний [6]. Із застосуванням горизонтального аналізу фінансових результатів визначають відносне й абсолютне відхилення показників звітного періоду від попереднього або базового. В основі вертикального аналізу лежить структурний аналіз прибутку (доходів та витрат) за видами продукції (діяльності). Порівняльний аналіз фінансових результатів базується на порівнянні обсягу отриманого підприємством прибутку із середньогалузевим показником, основними конкурентами суб'єкта господарювання. Цей вид аналізу також застосовують для внутрішнього аналізу, а саме порівнюють заплановані обсяги прибутку, доходів та витрат із фактичними, при

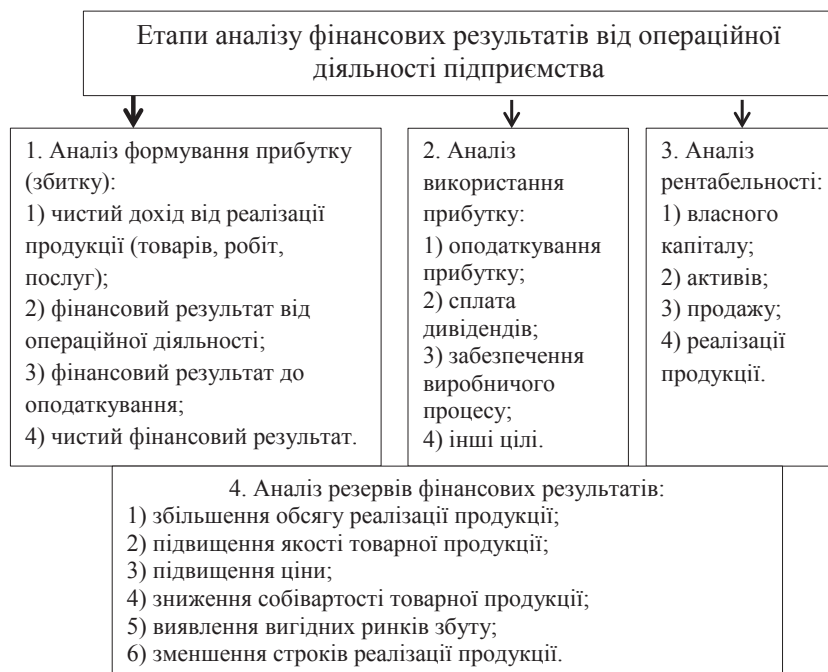

Рис. 1. Етапи аналізу фінансових результатів суб'єкта господарювання

Джерело: побудовано автором

цьому оцінювання проводиться в межах видів продукції, діяльності та центрів відповідальності (аналізують мережу збуту, наприклад роботу фірмових магазинів). В основі факторного аналізу лежить оцінювання впливу на розмір валового прибутку обсягу реалізованої продукції; обсягу прибутку в 100 грн. отриманої виручки від реалізації товарів, робіт, послуг; собівартості та структури реалізованої продукції. Перераховані види аналізу, як правило, проводяться за останні три роки та не враховують тенденції за тривалий період.

Завданнями аналізування фінансових результатів є дослідження умов їх формування й використання, виявлення резервів зростання та збільшення ефективності господарювання. Проводити аналіз доречно в розрізі всіх видів діяльності, а саме операційної, фінансової та інвестиційної. Детально проаналізуємо фінансові результати підприємства від операційної діяльності (рис. 1).

Пропонуємо розширити вищезазначені види фінансового аналізу шляхом пошуку впливу інфляційних процесів на фінансові результати суб'єкта господарювання за допомогою економіко-математичних методів, здійснення якісного прогнозу його діяльності. Для цього знайдемо реальні показники за допомогою кумулятивного індексу споживчих цін у цінах базового року, яким в нашому разі є 2000 рік, за формулою [1, с. 139]:

$$R_t = \prod_{j \leq t} (1 + r_j / 100), \quad (1)$$

де r_j – щорічний індекс споживчих цін, %; \prod – добуток виразу (табл. 1).

Для прикладу взято показники фінансово-господарської діяльності підприємства хлібопекарської галузі за 2001–2017 роки (табл. 1).

Чистий дохід від реалізації продукції, робіт та послуг розрахований з урахуванням інфляційної складової (рис. 2). Номінальний показник в середньому щорічно зростав на 3 692,6 тис. грн. (коефіцієнт апроксимації складає 0,91), а середній приріст реального чистого доходу становить 265,3 тис. грн. (коефіцієнт апроксимації складає 0,52). Фактично реальний приріст чистого доходу від реалізації продукції в чотирнадцять разів менший ($3692,6/265,3=13,9$) за номінальний.

Аналогічно проаналізуємо інші показники що характеризують формування фінансових результатів (табл. 2).

Реальні показники мають дуже низький коефіцієнт апроксимації, тому проведене згладження рядів динаміки за допомогою ковзної середньої (табл. 2, 3). Аналізуючи прогнозні значення формування прибутку підприємства, відзначаємо, що всі номінальні показники завищені за рахунок інфляційної складової. Прогнозний реальний фінансовий результат від операційної діяльності у 2018 році в 7,5 разів менший (максимальне значення), становлячи 3 743,12 тис. грн., при цьому чистий дохід від реалізації товарів у 5,6 разів менший (мінімальне значення).

Привертають до себе увагу значні флуктуації за витратами з податку на прибуток підприємства (рис. 3). Інші показники фінансово-господарської діяльності підприємства їх не мають (ні чистий дохід від реалізації, ні операційні витрати, які безпосередньо пов'язані з базою оподаткування). При цьому за досліджуванний період сума реального податку не перевищує 207 тис. грн., лише у 2001, 2004 і 2005 роках підприємство сплатило більше.

Таблиця 1

Вихідні дані за 2001–2017 роки, тис. грн.

Роки	Чистий дохід від реалізації продукції)	Фінансовий результат від операційної діяльності	Фінансовий результат до оподаткування	Чистий фінансовий результат	Витрати з податку на прибуток	Операційні витрати	Сплата дивідендів	Індекс споживчих цін, %
Код рядка	035/2000	100/2190	170/2290	220/2350	180/2300	280/2550	350/3355	
2001	8 407,3	791,2	649,8	336,4	313,4	7 883,7	0	106,1
2002	7 712,5	466,1	408,6	246,4	162,2	7 222,5	80,8	99,4
2003	10 131,4	334,6	348,7	219,3	129,4	9 982,4	64,5	108,2
2004	12 311,2	919,2	933,9	646,5	287,4	11 470,5	73	112,3
2005	11 707,2	1 357,5	1 352,4	955,1	397,3	10 391,6	87,4	110,3
2006	12 842,1	803,5	757,3	532	225,3	12 186,4	1	111,6
2007	13 911,3	458,3	315,5	182,6	132,9	13 596,1	0	116,6
2008	18 711	724	437	231	206	18 013	0	122,3
2009	21 459	1 806	1 625	1 102	523	19 825	207	112,3
2010	27 397	1 370	1 259	694	565	26 211	274	109,1
2011	33 885	1 781	1 680	1 171	509	32 456	319	104,6
2012	36 099	2 057	2 070	1 554	516	34 291	532	99,8
2013	38 281	1 907	1 960	1 439	521	36 606	993	100,5
2014	42 564	1 153	1 094	727	367	41 908	969	124,9
2015	59 668	4 955	4 922	4 003	919	55 499	256	143,3
2016	59 560	3 639	3 824	3 116	708	56 383	1 420	112,4
2017	67 214	4 713	4 801	3 937	864	63 118	1 170	113,7

Джерело: побудовано автором за даними джерел [3; 9]

Таблиця 2

Аналіз формування прибутку за 2001–2017 роки

Показник	Функція	R ²	Прогноз на 2018 рік
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг): – номінальний; – реальний*	$y = 3692,6x - 4888,4;$ $y = 7493,8e^{0,0274x}$	0,91; 0,55	61 578,40; 10 997,62
Фінансовий результат від операційної діяльності: – номінальний; – реальний	$y = 224,82x - 303,64;$ $y = -1,2596x^2 + 15,04x + 533,13$	0,64; 0,56	3 743,12; 496,8
Фінансовий результат до оподаткування: – номінальний; – реальний	$y = 233,52x - 428,87;$ $y = 7,5716x + 502,66$	0,64; 0,64	3 774,49; 608,66
Чистий фінансовий результат: – номінальний; – реальний	$y = 194,7x - 511,59;$ $y = 12,118x + 320,05$	0,62; 0,89	2 993,01; 489,70

* ряд згладжений ковзною середньою по 11 точках

Джерело: розраховано автором

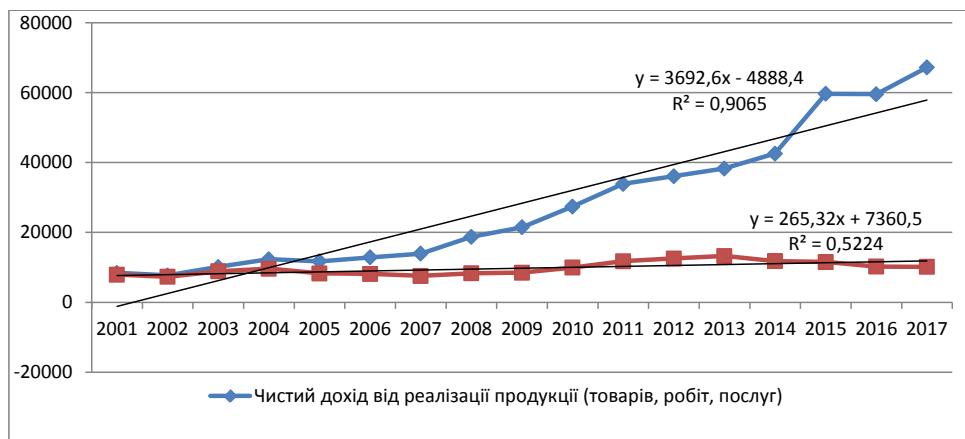

Рис. 2. Динаміка чистого номінального та реального доходів підприємства за 2001–2017 роки

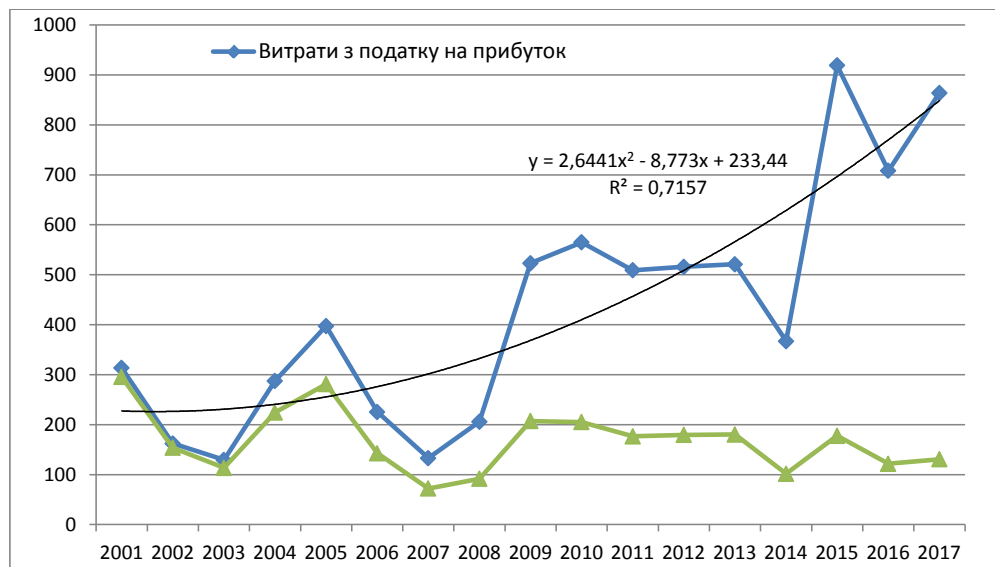

Рис. 3. Динаміка номінальних та реальних витрат з податку на прибуток підприємства за 2001–2017 роки

Джерело: побудовано автором за даними джерел [3; 9]

Таблиця 3

Аналіз використання прибутку за 2001–2017 роки

Показник	Функція	R ²	Прогноз на 2018 рік
Витрати з податку на прибуток: – номінальні; – реальні	$y = 2,6441x^2 - 8,773x + 233,44;$ $y = -0,5189x^2 + 4,7931x + 165,38$	0,72; 0,88	93221; 140,00
Операційні витрати: – номінальні; – реальні	$y = 229,91x^2 - 637,38x + 8481,2;$ $y = -35,576x^2 + 924,35x + 4013,2$	0,99; 0,99	71 499,20; 10 017,41
Сплата дивідендів: – номінальна; – реальна	$y = 7,0846x^2 - 52,79x + 110,45;$ $y = -0,9788x^2 + 32,408x - 109,49$	0,77; 0,98	1 455,64; 146,40

Джерело: розраховано автором

Проаналізуємо рентабельність фінансових результатів. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу характеризує ефективність вкладення активів (коштів) у діяльність суб'єкта господарювання. Ефективність використання активів суб'єкта господарювання характеризує коефіцієнт рентабельності активів. Рентабельність продажів показує суму операційного прибутку, яку одержує підприємство з кожної гривні проданої продукції. Іншими словами, показує, скільки залишається в

підприємства після покриття собівартості продукції [2]. Це характеризує реалізацію основної продукції та оцінює частку собівартості в обсягах продажу. Прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності характеризує коефіцієнт рентабельності реалізації продукції. Ці коефіцієнти повинні зростати.

Аналізуючи рентабельність основних фінансових результатів підприємства, відзначаємо, що 2016 рік втратив свої позиції відносно попереднього (табл. 5). Так,

Таблиця 4

Показники рентабельності фінансових результатів

Показник	Алгоритм розрахунку	Джерело інформації
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Чистий прибуток	Ф. № 2, р. 2350 (або р. 2355)
	Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. № 1, р. 1495((гр. 3) + р.1495 (гр. 4))/2
Коефіцієнт рентабельності активів (майна)	Чистий прибуток	Ф. № 2, р. 2350 (або 2355)
	Середньорічна вартість активів	Ф. № 1, (р. 1300 (гр. 3) + р. 1300 (гр. 4))/2
Коефіцієнт рентабельності продажу	Чистий прибуток	Ф. № 2, р. 2350 (або р. 2355)
	Чиста виручка від реалізації	Ф. № 2, р. 2000
Коефіцієнт рентабельності реалізованої продукції	Прибуток від реалізації продукції	Ф. № 2, р. 2190 (або р. 2195) +р. 2180-р. 2120
	Витрати на її виробництво та збут	Ф. № 2, р. 2050+2130+2150

Джерело: складено автором за даними джерела [8]

Показники рентабельності фінансових результатів за 2015–2017 роки

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Приріст відносний	
				2016/2015 роки	2017/2016 роки
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,437	0,265	0,335	-39,416	26,348
Коефіцієнт рентабельності активів (майна)	0,323	0,197	0,200	-39,188	1,748
Коефіцієнт рентабельності продажу	0,067	0,052	0,059	-22,017	11,960
Коефіцієнт рентабельності реалізації продукції	0,124	0,100	0,101	-19,531	0,946

Джерело: розраховано автором

коефіцієнти рентабельності зменшилися таким чином: коефіцієнт власного капіталу зменшився на 39,4%, активів – на 39,2%, продажу – на 22%, реалізації продукції – на 19,5%. У 2017 році ситуація покращилася, спостерігається приріст всіх коефіцієнтів, при цьому необхідно відзначити, що рівня 2015 року підприємство не досягло.

Аналіз резервів фінансових результатів необхідно здійснювати за такими напрямками діяльності:

- 1) оновлення технологічного процесу виробництва, що дає можливість розширювати асортимент і підвищувати якість та ефективність продукції;
- 2) сучасне технічне обладнання (автоматизована обробка сировини в хлібопекарному виробництві оптимізує виготовлення продукції, зменшує трудовитрати, енергоємність та матеріаломісткість);
- 3) ефективна організація роботи відділу збуту (усунення конкурентів за рахунок збільшення якості продукції та освоєння нових ринків збуту продукції забезпечить приріст фінансових результатів підприємства);
- 4) нарощення та вдосконалення кваліфікованих кадрів, які вміють працювати в команді на кінцевий

результат, за умови застосування основного мотиваційного механізму, а саме гідної зарплати.

Підприємство має раціонально використовувати ресурси, які перебувають в його розпорядженні. Побудова оптимізаційної моделі виявляє резерви виробництва, збільшує обсяги виробництва, раціонально розподіляє витрати на одиницю продукції [5]. Контролюються витрати виробництва в розрахунку на одиницю продукції, що зменшує собівартість, а в результаті веде до збільшення прибутку від реалізації продукції.

Висновки. Перераховані вище заходи доповнюють один одного, тому на практиці необхідне їх комплексне вжиття. Поєднання традиційних методів фінансового аналізу та економіко-математичного моделювання дасть змогу приймати обґрунтовані рішення. Аналіз реальних економічних показників дає можливість критично оцінювати ситуацію на підприємстві, здійснювати якісний прогноз фінансових результатів, вживати резервних заходів. Запропоноване дослідження має прикладний аспект, адаптований до вимог сучасності.

Список літератури:

1. Паянок Т.М., Лаговський В.В., Краєвський В.М. та ін. Аналітика та прогнозування соціально-економічних процесів і податкових надходжень : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 426 с.
2. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 05.04.2019).
3. Зведена таблиця індексів споживчих цін за 2001–2018 роки. URL: <https://index.minfin.com.ua> (дата звернення: 05.04.2019).
4. Мних Є.В. Економічний аналіз : підручник. URL: https://pidruchniki.com/1578061541897/ekonomika/analiz_finansovih_rezultativ_operatsiyanoi_diyalnosti_pidpriyemstva (дата звернення: 05.04.2019).
5. Остапенко Я.О., Замота І.О. Моделювання оптимального виробництва продукції на виробничому підприємстві. *Математичне моделювання в економіці*. 2018. № 1. С. 139–151.
6. Пастернак М.М., Сілінська С.М. Організація і методика економічного аналізу діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : Дія, 2011. 532 с.
7. Пілецька С.Т. Оцінка фінансово-економічного стану підприємства в системі антикризового управління. *Економічний аналіз : збірник наукових праць*. Т. 23. № 2. Тернопіль : видавничо-поліграфічний центр Тернопільського НЕУ «Економічна думка», 2016. С. 139–145.
8. Фещенко О.П. Розрахунок показників фінансового стану господарських товариств з урахуванням нових форм фінансової звітності. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*. 2015. № 2. С. 229–236.
9. Фінансова звітність ПАТ. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/114722/156/templ> (дата звернення: 05.04.2019).

ОЦЕНКА И ПРОГНОЗ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследованы существующие методики анализа финансовых результатов предприятия. Предложен поэтапный анализ финансовых результатов от операционной деятельности, а именно анализы формирования и использования прибыли, рентабельности и резервов. Он сочетает традиционные методы финансового анализа деятельности субъекта хозяйствования, статистического и экономического моделирования. Это позволяет получить качественные прогнозы при исследовании любых финансовых показателей, по результатам которых можно принимать обоснованные управленческие решения. Такая методика учитывает инфляционные процессы в стране и обеспечивает реальное оценивание и качественное прогнозирование составляющих финансовой отчетности предприятия в разрезе формирования и использования прибыли. Реальные показатели получены с помощью кумулятивного индекса потребительских цен. Устранение существенных колебаний реальных финансовых показателей проведено с помощью скользящей средней, что позволило сделать качественный краткосрочный прогноз.

Ключевые слова: анализ финансовых результатов, реальные и номинальные показатели, формирование и использования прибыли, анализ рентабельности, резерв, прогноз.

ESTIMATION AND PROGNOSIS OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISE

In the period of financial and political crises in a country inflationary processes grow substantially. It, in turn, negatively influences from one side on purchasing power of population, and on the other hand increases a production cost, diminishing his profitability here. Analyzing a dynamics, during the protracted period, it is impossible objectively to estimate the real situation of financial results of enterprise. Inflationary processes set too high nominal indexes and does not represent an actual tendency. A way out of this situation is applications of statistical methods that remove an inflationary constituent and give an opportunity really to estimate the results of financial activity of enterprise. In-process investigational existent methodologies of analysis of financial results of enterprise Offer stage-by-stage analysis of financial results from operating activity, namely analyses: forming and use of profit, profitability and backlogs. He combines the traditional methods of financial analysis of activity of subject of manage, statistical and economic design. It allows getting quality prognoses at research of any financial indexes and on their results to accept reasonable administrative decisions. This methodology takes into account inflationary processes in a country and provides the real estimation and quality prognosis of constituents of the financial reporting of enterprise in the cut of forming and use of profit. The real indexes are got by means of cumulative cost-of-living-index that is expected in the costs of base year. The removal of substantial vibrations of the real financial indexes is conducted by means of sliding middle that allowed doing a quality short-term prognosis. Directions of increase of backlogs of financial results offer in-process, namely: updating of technological process of production; introduction of modern technical equipment; perfection of organization of work of sales department; increase and perfection of skilled shots; construction of optimization model of production of basic goods. An offer research has the applied aspect and adapted to the requirements of contemporaneity. His application will extend possibilities of analysts in presentation of the real estimation of activity of subjects of manage and will provide to guidance a solid argument at the acceptance of administrative decisions.

Key words: analysis of financial results, real and nominal indexes, forming and uses of profit, analysis of profitability, reserve, prognosis.

УДК 657.1:658.15.017.3

Хоча Н.В.кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка**Khocha Nadiia**

Ivan Franko National University of Lviv

БЮДЖЕТУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Важливою умовою застосування бюджетування на малих підприємствах є дотримання принципу ефективності, який передбачає перевищення вигоди від його впровадження над витратами на організацію і використання. У статті досліджено процес бюджетування діяльності малих підприємств України. З'ясовано переваги і недоліки бюджетування діяльності суб'єктів малого підприємництва. Наведено перелік аргументів, які доводять неефективність та недоцільність складання великої кількості бюджетів на малих підприємства. Обґрунтовано оптимальний склад бюджетів суб'єктів малого підприємництва. Запропоновано методику аналізу відхилень фактичних показників діяльності малих підприємств від бюджетних, в основу якої покладено факторний аналіз прибутку. Виокремлено вісім основних етапів упровадження бюджетування суб'єктами малого підприємництва.

Ключові слова: аналіз відхилень, бюджетування, бюджет продажу, інвестиційний бюджет, операційні бюджети, мале підприємство.

Постановка проблеми. Важливим методом управлінського обліку, який дає змогу забезпечити аргументоване планування діяльності підприємства, є бюджетування. Позитивні наслідки застосування бюджетування на великих вітчизняних підприємствах створили передумови запровадження відповідних методів управлінського обліку суб'єктами малого підприємництва. Швидкість цього процесу передусім залежить від усвідомлення керівниками малих підприємств того, що нині вже не досить ухвалювати рішення, лише орієнтуючись на інформацію про минулі події, яку надає фінансовий облік, або опираючись на інтуїцію та особисте уявлення про стан справ. Виникає потреба впровадження системи, яка би давала змогу передбачити виникнення можливих проблем у майбутньому й оцінити можливі наслідки ухвалення певних управлінських рішень. Саме з цією метою доцільно запровадити систему бюджетування на малих підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії та практиці бюджетування діяльності підприємств присвячено праці П.Й. Атамаса, С.Ф. Голова, Т.П. Карпової, У.В. Ковалишин, Л.В. Нападовської, Т.О. Пожусевої, Ч.Г. Хорнгрена, Дж. Фостера та ін. Вагомі напрацювання у напрямі впровадження бюджетування на малих підприємствах відображено у наукових публікаціях О.О. Антоненя, О.П. Бутенко та К.В. Головаченко, С.В. Кучер та Н.О. Ковальчук. Зокрема, О.О. Антоненя розроблено рекомендації щодо впровадження бюджетування для малих підприємств у сфері машинобудування [1, с. 3–8], О.П. Бутенко та К.В. Головаченко акцентують увагу на бюджетуванні реклами малими підприємствами для підвищення їхньої конкурентоспроможності [2, с. 121–127], С.В. Кучер та

Н.О. Ковальчук обґрунтовують потребу складання бюджетів продажів та витрат, аналіз виконання яких дасть змогу отримати показники ефективності діяльності малих підприємств [3, с. 993–996]. Проте дискусійними залишаються питання щодо визначення оптимального складу бюджетів малих підприємств, вибору методики бюджетного контролю.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності впровадження бюджетування на малих підприємствах України. Мета досягається через вирішення таких завдань: з'ясування переваг і недоліків бюджетування діяльності суб'єктів малого підприємництва; обґрунтування оптимального складу бюджетів малих підприємств; вибір методики аналізу відхилень фактичних показників діяльності малих підприємств від бюджетних; виокремлення основних етапів упровадження бюджетування суб'єктами малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясування переваг і недоліків запровадження бюджетування на малих підприємствах варто розпочати із дослідження сутності цього поняття. Так, С.Ф. Голова та П.Й. Атамас під бюджетуванням розуміють «процес планування майбутніх операцій підприємства та оформлення його результатів у вигляді системи бюджетів. Відповідно бюджет підприємства – це план його майбутньої діяльності, виражений системою кількісних і вартісних показників» [4, с. 340; 5, с. 290]. На думку О.О. Антоненя, «у процесі бюджетування має бути розроблена система взаємозв'язаних планів, обґрунтована маркетинговими прогнозами, і створена загальна картина бізнес-процесів підприємства» [1, с. 3–4]. У.В. Ковалишин вважає, що «бюджетування – це цілісна система збору, аналізу та обробки інформа-

ції, отриманої зі зовнішнього та внутрішнього середовища, планування майбутніх операцій підприємства та розроблення взаємопов'язаних бюджетів діяльності господарюючих суб'єктів, контроль за їх виконанням на всіх етапах реалізації» [6, с. 554]. Л.В. Нападівська констатує, що «бюджетування полягає у плануванні діяльності підприємства відповідно до стратегічних і тактичних цілей, яке висвітлюється в конкретних показниках бюджетів, спрямованих на виконання конкретних корпоративних завдань, дані яких ідентифікуються засобами бухгалтерського обліку» [7, с. 56].

З огляду на наведені визначення поняття бюджетування, його використання дасть змогу керівнику малого підприємства встановити основні завдання, конкретизувати їх за допомогою системи вартісних і кількісних показників бюджетів, що забезпечить контроль за ефективним використанням ресурсів підприємства.

Основними аргументами на користь запровадження системи бюджетів на малих підприємствах є можливість отримання його керівником інформації, яка дає змогу:

- встановити величину доходів від реалізації продукції, що, як очікується, буде користуватися попитом;
- визначити майбутню величину витрат для виготовлення окремих видів продукції;
- забезпечити безперебійне постачання потрібних матеріальних ресурсів;
- оцінити можливість використання наявного обладнання для запланованого обсягу виробництва;
- визначити потребу в додатковому залученні трудових ресурсів;
- визначити майбутні надходження та витрати грошових коштів;
- обчислити величину можливого прибутку та за необхідності спрямувати його на інвестиційні потреби;
- створити основу для оцінки та контролю діяльності малих підприємств шляхом порівняння фактичних результатів із запланованими;
- забезпечити виконання умов господарських договорів.

Традиційно до основних причин відмови від використання бюджетування на малих підприємствах відносять: переконаність у можливості його запровадження лише на великих підприємствах, відсутність у працівників відповідної кваліфікації, нестачу коштів.

Причинами, що сповільнюють впровадження бюджетування на малих підприємствах, є: недостатня інформованість керівників про можливість отримання значних переваг перед конкурентами внаслідок створення ефективної системи управління ресурсами підприємства та відсутність методологічної бази для формування системи бюджетів, яка би враховувала особливості відображення облікової інформації на малих підприємствах.

Основним завданням бюджетування є розроблення основного (генерального) бюджету, структурними компонентами якого є операційний і фінансовий бюджети. Операційний бюджет великого виробничого підприємства включає: бюджет продажу, бюджет виробництва,

бюджет прямих матеріальних витрат, бюджет прямих витрат на оплату праці, бюджет виробничих накладних витрат, бюджет собівартості готової продукції, бюджет собівартості реалізованої продукції, бюджет витрат на збут, бюджет адміністративних витрат, бюджетний звіт про прибуток. Фінансовий бюджет промислового підприємства включає: бюджет капітальних інвестицій, бюджет грошових коштів та бюджетний баланс [4, с. 341].

Погоджуючись із С.В. Кучер та Н.О. Ковальчук, що «за рахунок того, що малі підприємства не здійснюють великої кількості господарських операцій і ведуть спрощений облік, складати велику кількість бюджетів для них недоцільно та неефективно» [3, с. 994–995], наведемо основні аргументи, які це підтверджують, а саме:

- основними об'єктами управлінського обліку є доходи і витрати, які пов'язані з рухом матеріальних ресурсів та грошових коштів малих підприємств;
- для більшості суб'єктів малого підприємництва характерною є форма організації управління «без структури», тому малі підприємства доцільно розглядати як центр прибутку, керівник якого може контролювати доходи і витрати;
- надто громіздка система бюджетів вимагає значних витрат часу на їх розроблення, що негативно впливає на рішення керівника малого підприємства щодо її використання;
- постійні зміни цін на матеріали, енергоносії, розміру мінімальної заробітної плати спонукають керівників малих підприємств прогнозувати доходи і витрати у короткостроковій перспективі (квартал, максимум рік), тому періодичне складання великої кількості бюджетів є невиправданим;
- для малих підприємств характерним є перебування на невеликій відстані від джерел закупівлі матеріальних ресурсів та ринків збуту готової продукції, тому час отримання матеріалів або відвантаження продукції переважно збігається з часом витрачання або надходження грошових коштів. Високий рівень платіжної дисципліни малих підприємств дає змогу спланувати потребу в грошових коштах;
- під час здійснення бюджетування важливим є бюджетний контроль, що передбачає порівняння фактичних і планових показників. В умовах інтегрованої системи обліку фактична інформація про рух матеріальних ресурсів та грошових коштів, розмір заробітної плати і величину відрахувань на соціальне страхування, податки, доходи та витрати відображається в підсистемі фінансового обліку облікової системи малих підприємств. Тому для взаємодії підсистем фінансового й управлінського обліку бюджетні показники доцільно формувати, виходячи із систематизації інформації в облікових регістрах. Це зменшить витрати часу бухгалтера на підготовку керівнику звіту про виконання бюджетів малого підприємства. Перевагою малих підприємств є можливість використання ними спрощеної системи обліку та звітності, проте її застосування пов'язано із певними труднощами. Відбулося порушення цілісності спрощеної системи обліку та звітності

через невідповідність порядку відображення витрат у регістрах обліку згідно з Методичними рекомендаціями із застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами № 422 чинної методики визначення фінансових результатів; непридатність рахунків спрощеного Плану рахунків для заповнення форм Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва; неможливість у регістрах спрощеної системи обліку та звітності генерувати інформацію для визначення об'єкта оподаткування єдиним податком. У зв'язку із цим удосконалено форми облікових регістрів спрощеної форми обліку та звітності малих підприємств, а саме оборотно-сальдову відомість та вісім відомостей таких найменувань: Відомість № 1-м «Облік касових операцій», Відомість № 2-м «Облік коштів на рахунках в банку», Відомість № 3-м «Облік виробничих запасів, готової продукції та товарів», Відомість № 4-м «Облік розрахунків із покупцями, підзвітними особами та іншими дебіторами», Відомість № 5-м «Облік розрахунків із постачальниками, бюджетом та іншими кредиторами», Відомість № 6-м «Облік розрахунків з оплати праці і соціального страхування», Відомість № 7-м «Облік витрат», Відомість № 8-м «Облік інших активів, капіталу, зобов'язань, доходів і фінансових результатів». Розроблені облікові регістри дають змогу систематизувати інформацію про активи, зобов'язання, власний капітал та доходи малого підприємства, а також групувати витрати суб'єкта малого підприємства

за економічними елементами операційних витрат та видами діяльності. Це дало змогу запропонувати оптимальну структуру бюджетів малого підприємства, що відображено на рис. 1.

Методику бюджетного контролю, а саме порівняння фактичних і бюджетних показників, встановлення відхилень та їх аналіз, внесення потрібних змін у бюджет чи в організацію діяльності, відображено у працях П.Й. Атамаса [5], С.Ф. Голова [4], Н.С. Струк [8] та інших вітчизняних та закордонних науковців. Проте керівникам малих підприємств для аналізу відхилень доречним є застосування методики факторного аналізу прибутку, запропонованої Є.В. Мнихом [9, с. 229–231]. Науковець виокремив чотири основні фактори, що впливають на прибуток підприємства: зміна обсягу реалізації, структури реалізації продукції, собівартості реалізованої продукції та цін на продукцію. Для визначення впливу таких змін потрібно скласти гнучкий бюджет, тобто перерахувати фактичний обсяг реалізації у бюджетних цінах та нормах витрат. Основні показники аналізу прибутку за методикою Є.В. Мниха та адаптовані нами до використання на малих підприємствах, що складають запропоновані вище бюджети, відображено у табл. 1.

Вивчення результатів факторного аналізу прибутку дає змогу визначити вплив зміни основних бюджетних показників на величину прибутку малих підприємств, що сконцентровує увагу керівника на найбільш

Рис. 1. Структурна схема процесу бюджетування на виробничому малому підприємстві

Джерело: розроблено автором

Основні показники факторного аналізу відхилення фактичної величини прибутку від запланованої (бюджетної)

№ з/п	Показник	Формула для розрахунку
Зміна прибутку за рахунок:		
1)	зміни обсягу реалізації	$\Delta\Pi_{об} = \Pi_о^*(D_о/D_б - 1)$
2)	зміни структури реалізації	$\Delta\Pi_{стр} = (\Pi_о - \Pi_б) - \Delta\Pi_{об}$
3)	зміни матеріальних витрат	$\Delta\Pi_{м} = -(M_ф - M_о)**$
4)	зміни витрат на оплату праці	$\Delta\Pi_{оп} = -(ОП_ф - ОП_о)**$
5)	зміни відрахувань на соціальне страхування	$\Delta\Pi_{с} = -(C_ф - C_о)**$
6)	зміни амортизаційних відрахувань	$\Delta\Pi_{а} = -(A_ф - A_о)**$
7)	зміни інших операційних витрат	$\Delta\Pi_{і} = -(I_ф - I_о)**$
8)	зміни ціни	$\Delta\Pi_{ц} = (Ц_ф - Ц_о)$

Умовні позначення: $\Delta\Pi_{об}$, $\Delta\Pi_{стр}$, $\Delta\Pi_{м}$, $\Delta\Pi_{оп}$, $\Delta\Pi_{с}$, $\Delta\Pi_{а}$, $\Delta\Pi_{і}$, $\Delta\Pi_{ц}$ – відхилення прибутку за рахунок зміни обсягу реалізації, структури реалізації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці, відрахувань на соціальне страхування, амортизаційних відрахувань, інших операційних витрат та ціни одиниці виробу відповідно; $\Pi_б$, $D_б$ – бюджетні показники прибутку та обсягу реалізації; $M_ф$, $ОП_ф$, $C_ф$, $A_ф$, $I_ф$, $D_ф$ – фактичні показники матеріальних витрат, витрат на оплату праці, відрахувань на соціальне страхування, амортизаційних відрахувань, інших операційних витрат та ціни одиниці виробу відповідно; $D_о$, $\Pi_о$, $M_о$, $ОП_о$, $C_о$, $A_о$, $I_о$, $C_о$ – фактичні показники обсягу реалізації, прибутку, матеріальних витрат, витрат на оплату праці, відрахувань на соціальне страхування, амортизаційних відрахувань, інших операційних витрат, ціни одиниці виробу, обчислені у бюджетних цінах (розцінках) та нормах відповідно; $\Delta\Pi$ – загальне відхилення фактичного.

*Джерело: розроблено автором на основі [9]; ** – запропоновано автором*

суттєвих відхиленнях, визначити їх причину та вжити потрібних заходів для їх усунення.

Варто зауважити, що такий перелік показників не є вичерпним. У разі виявлень значних відхилень матеріальних витрат можна обчислити їх величину за рахунок економії (або перевитрат) матеріалів на одиницю продукції чи зміни ціни на матеріали. Відхилення витрат на оплату праці можуть бути спричинені зміною продуктивності праці або зміною ставок на оплату праці [5, с. 306].

Дослідження переваг та недоліків впровадження бюджетування на малих підприємствах, визначення оптимального складу бюджетів суб'єктів малого підприємництва та методики для здійснення бюджетного контролю дає змогу виокремити основні етапи бюджетування на малих підприємствах.

Перший етап пов'язаний із виділенням цілей діяльності малих підприємств загалом та їх взаємозв'язку з метою впровадження бюджетування зокрема.

На другому етапі варто дослідити бізнес-процеси діяльності малих підприємств, вплив на них показників макро- і мікросередовища.

Третій етап передбачає з'ясування переліку показників бюджетів продажу, матеріальних витрат та придбання матеріалів, витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи, амортизаційних відрахувань та інших операційних витрат, грошових коштів, інвестиційного бюджету та бюджетного звіту про доходи та витрати. Ми не рекомендуємо складати бюджетний баланс, тому що мале підприємство варто розглядати як центр прибутку, керівник якого в основному контролює операційні доходи і витрати.

На четвертому етапі потрібно визначити планові значення показників пропонованих бюджетів на основі вивчення аналогічних даних за минулі періоди, прог-

нозних показників щодо попиту на продукцію, цін на матеріали, енергоносії, зростання рівня мінімальної заробітної плати та/або інших показників, які мають значну питому вагу у витратах малого підприємства.

На третьому і четвертому етапі доречно з'ясувати форми бюджетів та вибрати засоби їх відображення. Ми погоджуємося з О.О. Антоненць, яка вважає, що «для більшості малих підприємств саме Excel на етапі експлуатації системи бюджетів є оптимальним варіантом, оскільки стандартні програми бюджетування не підходять під нестандартну структуру бізнесу, а програма, що створена за індивідуальним замовленням, досить витратна» [1, с. 8].

На п'ятому етапі формується система бюджетів на визначений бюджетний період – місяць, квартал, рік, а також обирається метод складання бюджетів – бюджетування через прирощення чи бюджетування «з нуля» [4, с. 351]. Вважаємо, що для малих підприємств варто використовувати метод бюджетування через прирощення, який на основі аналізу досягнутих у попередніх звітних періодах показників передбачає їх коригування на зміни в технології та організації виробництва, цінової політики та інших показників. Слушною є пропозиція О.О. Антоненць, що для малих підприємств «бюджет складається на календарний квартал із розбиттям по місяцях і щомісячно коректується на місяці кварталу, що залишилися» [1, с. 7]. Постійне коригування бюджетних показників допоможе швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі діяльності малих підприємств для вчасної зміни його внутрішніх бізнес-процесів. На цьому етапі призначаються відповідальні особи за виконання розроблених бюджетів.

Шостий етап пов'язаний із відображенням фактичної інформації про господарську діяльність малого під-

приємства у підсистемі фінансового обліку в розрізі, потрібному для визначення бюджетних показників. Удосконалені нами облікові реєстри спрощеної системи обліку і звітності дають змогу систематизувати інформацію про доходи від реалізації різних видів продукції та витрати за економічними елементами та видами діяльності, тому рекомендуються для застосування на малих підприємствах, що впроваджують бюджетування.

Сьомий етап передбачає складання звітних форм виконання бюджетів, порівняння фактичних і планових показників, визначення відхилень, їх аналіз та оцінку. На цьому етапі варто проводити аналіз виконання бюджету прибутку малих підприємств, який показує величину впливу на нього зміни ціни, структури та обсягу реалізації продукції, а також зміни елементів операційних витрат суб'єктів малого підприємництва.

Восьмий етап пов'язаний із оцінкою встановлених відхилень (суттєві, допустимі), визначення їх причин та відповідальних осіб.

Висновки. Розроблена система бюджетування, базисом якої є формування бюджетів на основі групування витрат за економічними елементами та адаптована до цього методика аналізу виконання бюджету прибутку, і її поетапне впровадження на малих підприємствах України дає змогу здійснювати контроль використання матеріальних, трудових, фінансових та інвестиційних ресурсів, не вимагає значних витрат часу на обчислення показників бюджетів через її тісний взаємозв'язок зі спрощеною системою обліку та звітності, що сприяє їх складанню керівником та бухгалтером малого підприємства. Запровадження відповідної системи бюджетування сприятиме покращенню результатів діяльності малого підприємства та забезпечить конкурентні переваги на ринку.

Перспективами подальших досліджень є адаптація запропонованої системи бюджетування з урахуванням специфіки діяльності невиробничих малих підприємств, а саме підприємств сфери послуг та торговельних підприємств.

Список літератури:

1. Антоненко О.О. Бюджетування діяльності малих підприємств. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Харків : НТУ «ХПІ», 2012. № 14. С. 3–8.
2. Бутенко О.П., Головченко К.В. Підвищення конкурентоспроможності малого підприємства за рахунок використання бюджетування реклами. *Вісник економіки транспорту та промисловості*. 2017. № 60. С. 121–127.
3. Кучер С.В., Ковальчук Н.О. Процес бюджетування на малих підприємствах України як елемент ефективного управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 20. С. 993–996.
4. Голов С.Ф. *Управлінський облік* : підручник. Київ : Лібра, 2004. 704 с.
5. Атамас П.Й. *Управлінський облік* : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 440 с.
6. Ковалишин У.В. Економічна суть бюджетування діяльності суб'єкта господарювання в ринковому середовищі України. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія економічна. Спецвипуск до 40-річчя економічного факультету*. 2007. С. 549–555.
7. Нападowska Л.В. Управлінський облік: суть, значення та рекомендації щодо його використання в практичній діяльності вітчизняних підприємств. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2005. № 8–9. С. 50–62.
8. Струк Н.С. Особливості бюджетування в системі управлінського обліку. *Формування ринкової економіки в Україні : Науковий збірник : спецвипуск 7. Львівський національний університет ім. І. Франка. Фінансові аналітичні інструменти реформування економічної системи України* / за ред. Є.В. Мниха. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. 2001. С. 257–264.
9. Мних Є.В. *Економічний аналіз* : підручник: вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 472 с.

БЮДЖЕТИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Важным условием применения бюджетирования на малых предприятиях является соблюдение принципа эффективности, который предусматривает превышение выгоды от его внедрения над расходами на организацию и использование. В статье исследован процесс бюджетирования деятельности малых предприятий Украины. Выявлены преимущества и недостатки бюджетирования деятельности субъектов малого предпринимательства. Приведен перечень аргументов, доказывающих неэффективность и нецелесообразность составления большого количества бюджетов на малых предприятиях. Обоснован оптимальный состав бюджетов субъектов малого предпринимательства. Предложена методика анализа, которая предусматривает определение отклонений фактических показателей деятельности малых предприятий от бюджетных, в основу которой положен факторный анализ прибыли. Выделены восемь основных этапов внедрения бюджетирования субъектами малого предпринимательства.

Ключевые слова: анализ отклонений, бюджетирование, бюджет продаж, инвестиционный бюджет, операционные бюджеты, малое предприятие.

BUDGETING FOR SMALL ENTERPRISES ACTIVITIES IN UKRAINE

The environment in which the small enterprises of Ukraine operate faces changes and complications every year. The emergence of a number of specific factors that affect the results of economic activity necessitate the inclusion of additional information for the adoption of current and future managerial decisions. As a source of the relevant information can be management accounting system that is designed in accordance with the needs of a small enterprise. An important element of this system is perspective planning, detailing of which is done through budgeting. A prerequisite for applying budgeting to small enterprises is compliance with the principle of effectiveness, which involves exceeding the benefits of its implementation over the costs of organization and use. In this article is explored the budgeting process of small enterprises in Ukraine. The advantages and disadvantages of budgeting of activity of small business entities are revealed as well. The list of arguments in this article proves the ineffectiveness and inexpediency of drawing up a large number of budgets at small enterprises. It is substantiated that for the interaction of subsystems of financial and managerial accounting of small enterprises is optimal the composition of budgets, which is based on cost grouping by economic elements. This allows to distinguish sales budgets, material expenses and materials purchase, labor costs and deductions for social measures, depreciation deductions and other operating expenses, cash and budget income and expense reports, is substantiated. It suggests the method of analysis of deviations of actual indicators of activity of small enterprises from the budget, which is based on factor analysis of profit. The author highlights eight main stages of implementation of budgeting by small business entities. This work proves that the developed system of budgeting and its phased introduction at small enterprises of Ukraine makes it possible to control the use of material, labor, financial and investment resources, and does not require significant time expenditures for calculating budget indicators, which facilitates their formation by a manager and accountant of a small enterprise.

Key words: deviation analysis, budgeting, sales budget, investment budget, operational budgets, small enterprise.

УДК 657

Шевченко Л.Я.

кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Shevchenko Liubov

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА АНАЛІЗУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОРПОРАЦІЇ

У статті дано визначення ресурсного потенціалу корпорації для потреб аналізу та бухгалтерського обліку – це сукупність наявних матеріальних, нематеріальних, фінансових, трудових ресурсів учасників об'єднання, що характеризує можливості корпорації отримати у майбутньому економічні вигоди під час їх використання. Виділено основні об'єкти аналізу: склад і структура ресурсного потенціалу корпорації та її окремих бізнес-одиноць, забезпеченість підприємства всіма видами ресурсів, їхній рух. Ефективність використання кожного виду ресурсу через свої специфічні особливості оцінюється за допомогою конкретної системи показників, які загалом характеризують ефективність використання складників ресурсного потенціалу. Для аналізу складників ресурсного потенціалу використовуються не лише кількісні, але й якісні показники, причому в частині забезпеченості підприємства різними видами ресурсів та ефективності їх використання.

Ключові слова: аналіз, інтеграція, інтегровані комп'ютерні інформаційні системи, ідентифікація, корпорація, корпоративне управління, комплексний аналіз, корпоративні права, ресурсний потенціал.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкості розвитку та реалізації конкурентних переваг корпорацій в умовах постійних трансформаційних процесів в

економічних відносинах вітчизняних суб'єктів господарювання тісно пов'язане з процесами раціонального формування, ефективного використання та управління

їхнім ресурсним потенціалом. За таких умов значно зростає потреба в проведенні комплексного аналізу рівня ресурсовикористання та впливу цього процесу на кінцеві результати діяльності корпорації. Проте традиційний аналіз і оцінка рівня використання кожного з великої кількості застосовуваних на підприємствах ресурсів не може задовольнити потреби управління ефективністю діяльності як корпорації загалом, так і окремих її бізнес-одиниць, що зумовлено неузгодженістю підходів до методики аналізу окремих ресурсів суб'єктів господарювання та відсутністю комплексної методики аналізу ресурсного потенціалу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення фахової літератури дало змогу встановити, що науковці здебільшого займаються питаннями методики аналізу окремих видів ресурсів: трудових, матеріальних оборотних і необоротних, фінансових, нематеріальних та інших. При цьому досить мало уваги приділяється методиці комплексної оцінки ресурсного потенціалу підприємств і практично відсутні праці стосовно аналізу ресурсного потенціалу корпорацій (таблиця 1).

Проведені дослідження свідчать про існування пев-

них протиріч і неоднозначності у підходах до методики аналізу не лише ресурсного потенціалу загалом, але і його складників: матеріальних (МР), нематеріальних (НМР), трудових (ТР) та фінансових.

Крім того, проведений аналіз наукової літератури свідчить про те, що ступінь ефективності використання складників ресурсного потенціалу суб'єкта господарювання, у тому числі корпорації, багато в чому залежить від обґрунтованості застосування відповідних систем показників. Об'єктивна інформація про кількісну та якісну оцінку ефективності мобілізації і ступеня використання ресурсного потенціалу дає змогу адекватно керувати ним на всіх стадіях його формування, оновлення, розвитку та введення у виробництво.

Таким чином, для аналізу складників ресурсного потенціалу використовуються не лише кількісні, але й якісні показники, причому в частині забезпеченості підприємства різними видами ресурсів та ефективності їхнього використання.

Формулювання цілей статті. Дослідити наукове обґрунтування питань, пов'язаних із забезпеченням реалізації стратегії підприємства, що набувають актуальності в умовах визначення організаційних аспектів

Таблиця 1

Основні підходи науковців до етапів аналізу ресурсів підприємства

Науковці	Основні етапи аналізу	Показники	Примітки
1	2	3	4
Трудові ресурси			
Савицька Г.В. [11], Мних С.В., Ференц І.Д. [5], Мошенський С.З, Олійник О.В. [6], Тарасенко Н.В. [9]	Аналіз чисельності та складу трудових ресурсів	Структура трудових ресурсів	Кондракова І.Г. зазначає, що персонал є найважливішим стратегічним ресурсом організацій. Від забезпеченості підприємства трудовими ресурсами й ефективності їхнього використання залежать обсяг і своєчасність виконання всіх робіт, обсяг виробництва продукції, її собівартість.
	Оцінка забезпеченості підприємства ТР і руху робочої сили	Середній тарифний коефіцієнт робітників, середній тарифний коефіцієнт робіт, середній розряд робітників, коефіцієнт обороту з прийому, коефіцієнт обороту з вибуття (звільнення), коефіцієнт плинності, коефіцієнт постійності кадрів	Кіндрацька Г.І., Ілік М.С., Загородній А.Г. стверджують, що однією з важливих передумов конкурентоспроможності підприємства є наявність трудових ресурсів.
	Вивчення продуктивності праці й трудомісткості продукції	Продуктивність праці, середньорічний (місячний, денний, годинний) виробіток, трудомісткість	
	Аналіз використання робочого часу	Середня тривалість робочого дня (зміни), середня кількість днів, відпрацьованих робітником, непродуктивні витрати робочого часу, фонд робочого часу, загальні втрати робочого часу, цілоденні втрати робочого часу, внутрішньозмінні втрати робочого часу	
	Оцінка витрат на оплату праці	Фонд оплати праці (ФОП), абсолютна і відносна економія (перевитрати) ФОП, постійна і змінна частина ФОП, середня заробітна плата, співвідношення між темпами зростання середньої заробітної плати та продуктивністю праці	

1	2	3	4
Матеріальні оборотні ресурси			
Бутко А.Д. [2], Гадзевич О.І. [3], Мних С.В. [5], Олійник О.В. [7], Миценко Н.Г. [4]	Аналіз забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами (МР)	Асортимент запасів, коефіцієнт забезпеченості, середньодобове споживання матеріальних ресурсів, ритмічність поставок, коефіцієнт нерівномірності поставок матеріалів	У спеціальній літературі з аналізу під матеріальними ресурсами в основному розуміють предмети праці, які в процесі виробництва перетворюються на продукцію і підлягають постійному поповненню (наприклад, сировину, матеріали, паливо, енергію, комплектуючі, напівфабрикати тощо, які у процесі споживання трансформуються в матеріальні витрати). Професори С.З Мошенський та О.В. Олійник зазначають, що цільова спрямованість економічного аналізу використання матеріальних ресурсів полягає у визначенні забезпеченості підприємства всіма видами матеріальних ресурсів, пошуку нових резервів більш раціонального їх використання і зниження матеріаломісткості продукції, що в свою чергу приведе до підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання.
	Обґрунтування оптимальної потреби в МР	Потреба у матеріальних ресурсах, норма витрат матеріалів на виробництво одиниці продукції	
	Оцінка ефективності використання МР та її впливу на величину матеріальних витрат і результати діяльності	Матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів, сировиномісткість паливомісткість, енергомісткість напівфабрикатомісткість, питома матеріаломісткість, коефіцієнт використання матеріалів на виріб	
Матеріальні необоротні ресурси			
Савицька Г.В. [1], Мних С.В. [5], Мошенський С.З., Олійник О.В. [6], Тарасенко Н.В. [9]	Аналіз динаміки, складу та структури основних засобів (ОЗ)	Структура ОЗ, активна і пасивна частина ОЗ, показники динаміки ОЗ, фондоозброєність, енергоозброєність та технічна озброєність праці	Цільова спрямованість економічного аналізу ефективності використання основних засобів полягає у визначенні забезпеченості основними засобами за умови найбільш інтенсивного їх використання та пошуку резервів підвищення фондовіддачі.
	Аналіз технічного стану основних засобів за видами, термінами корисного використання	Коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття, частка зданих в операційну оренду ОЗ, відсоток взятих в операційну оренду ОЗ, коефіцієнт приросту, середній термін експлуатації	
Мошенський С.З. Олійник О.В. [6], Мних С.В. [5]	Аналіз ефективності використання ОЗ	Фондовіддача Фондомісткість, коефіцієнт використання наявного обладнання, коефіцієнт використання встановленого обладнання, коефіцієнт змінності, коефіцієнт інтенсивності завантаження	
Нематеріальні ресурси			
Мошенський С.З., Олійник О.В. [6], Савицька Г.В. [11]	Аналіз обсягу, складу і структури нематеріальних ресурсів	Структура нематеріальних активів, питома вага нематеріальних активів у валюті балансу	Питома вага нематеріальних активів у загальній величині активів вітчизняних суб'єктів господарювання порівняно із зарубіжними надзвичайно низька. Наявність нематеріальних активів у складі майна характеризує вибрану підприємством стратегію як інноваційну.
	Оцінка ліквідності нематеріальних ресурсів і ступеня ризику вкладень капіталу в них	Групи нематеріальних активів за ступенем ліквідності та ризику	
	Аналіз ефективності використання нематеріальних ресурсів підприємства	Економічний ефект використання ліцензій і «ноу-хау», прибутковість нематеріальних активів, фондовіддача нематеріальних активів	
Фінансові ресурси			
Савицька Г.В. [11], Тарасенко Н.В. [9], Кіндрацька Г.І. [10]	Оцінка розміру, складу і структури фінансових ресурсів Оцінка забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами Аналіз ефективності використання і розміщення фінансових ресурсів підприємства Вивчення впливу факторів на формування і використання фінансових ресурсів підприємства		Забезпеченість фінансовими ресурсами, їхня ефективність і використання визначає реальну і потенційну фінансову спроможність підприємства забезпечити певний рівень фінансування поточної діяльності, саморозвитку та погашення зобов'язань перед підприємствами і державою

Джерело: складено автором на основі даних [2-7, 9-11]

проведення комплексного аналізу ресурсного потенціалу корпорацій та їхнього удосконалення, підвищення його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність організаційної та виробничої структури корпорації, а також відсутність єдиного підходу до оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу дали змогу обґрунтувати комплексну методіку аналізу ресурсного потенціалу корпорацій (таблиця 2).

Насамперед необхідно оцінити рівень забезпеченості корпорації всіма можливими видами ресурсів шляхом аналізу їх наявності, потреби, стану, складу та руху.

Основними об'єктами аналізу на цьому етапі є: склад і структура ресурсного потенціалу корпорації та її окремих бізнес-одиниць, забезпеченість підприємства всіма видами ресурсів, їхній рух.

У процесі реалізації цього етапу:

- визначається вартість та приріст складників ресурсного потенціалу корпорації в абсолютному виразі, темпи росту (приросту);

- розраховується питома вага окремих складників ресурсного потенціалу;

- вивчається динаміка структури ресурсного потенціалу за низку звітних періодів, дається оцінка співвідношення між різними видами ресурсів;

- визначається вплив зміни структури ресурсного потенціалу на коефіцієнти ресурсовіддачі, обсяги виробництва та результати діяльності корпорації шляхом використання моделей детермінованого факторного аналізу;

- розраховується розмір потреби в окремих видах ресурсів з урахуванням нормативів їх використання, а також зв'язків між окремими бізнес-одиницями;

- дається оцінка ступеня забезпеченості підприємства окремими видами ресурсів, для чого фактичні дані порівнюються з нормативами та плановою потребою, а також розраховується низка коефіцієнтів;

- розраховуються та аналізуються показники руху окремих видів ресурсів (зокрема, коефіцієнти оновлення, вибуття та придатності основних засобів, коефіцієнти обороту з приймання та звільнення, коефіцієнт плинності кадрів та ін.).

На сучасному етапі розвитку виробничо-господарських відносин одним із найважливіших завдань управління корпорацією є забезпечення її бізнес-одиниць необхідним для їхньої ефективної діяльності обсягом різноманітних ресурсів. Адже саме обмеженість ресурсів є основною причиною кризових явищ, які виникають у виробничо-господарських системах в умовах зростання темпів промислового виробництва і збільшення обсягів споживання. Відповідно, кінцева результативність діяльності будь-якого суб'єкта гос-

Таблиця 2

Методичний підхід до комплексного аналізу ресурсного потенціалу корпорації

<i>І БЛОК. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОРПОРАЦІЇ (включає два вектори аналітичних досліджень)</i>		
<i>загалом по корпорації</i>	<i>у розрізі окремих бізнес-одиниць як структурних підрозділів корпорації</i>	
1. Аналіз забезпеченості корпорації ресурсами		
1.1. Оцінка наявності, стану та складу ресурсів		
1.2. Оцінка руху ресурсів		
1.3. Оцінка потреби у відповідному виді ресурсів		
2. Аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу		
2.1. Аналіз ефективності використання основних видів ресурсів шляхом формування та оцінки системи якісних показників ефективності ресурсовикористання		
2.2. Визначення інтегрованого показника ефективності використання ресурсного потенціалу		
2.3. Аналіз впливу рівня використання ресурсів корпорації на загальний прибуток шляхом побудови моделі множинної регресії		
2.4. Визначення рейтингу бізнес-одиниць за показниками ефективності використання ресурсів		
II БЛОК. ПОГЛИБЛЕНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДНИКІВ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОКРЕМИХ БІЗНЕС-ОДИНИЦЬ		
<i>Трудові ресурси</i>	<i>аналіз чисельності та складу трудових ресурсів (ТР); оцінка забезпеченості підприємства ТР і руху робочої сили; вивчення продуктивності праці й трудомісткості продукції; аналіз використання робочого часу; оцінка витрат на оплату праці</i>	
<i>Матеріальні ресурси</i>	<i>Предмети праці</i>	<i>аналіз забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами (МР); обґрунтування оптимальної потреби в МР; оцінка ефективності використання МР та її впливу на величину матеріальних витрат і результати діяльності</i>
	<i>Засоби праці</i>	<i>аналіз динаміки, складу та структури основних засобів (ОЗ); аналіз технічного стану основних засобів за видами, термінами корисного використання; аналіз ефективності використання ОЗ</i>
<i>Нематеріальні ресурси</i>	<i>аналіз обсягу, складу і структури нематеріальних ресурсів; оцінка ліквідності нематеріальних ресурсів і ступеня ризику вкладень капіталу в них; аналіз ефективності використання нематеріальних ресурсів підприємства</i>	
<i>Фінансові ресурси</i>	<i>оцінка розміру, складу і структури фінансових ресурсів (ФР); оцінка забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами; аналіз ефективності використання і розміщення фінансових ресурсів підприємства; вивчення впливу факторів на формування і використання фінансових ресурсів підприємства</i>	

Джерело: складено автором на основі даних [2–7; 9–11]

подарування залежить від його здатності ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал.

З огляду на зазначене, слід наголосити, що в процесі загальної оцінки ресурсного потенціалу корпорації переважна увага повинна надаватися саме питанням аналізу ефективності використання ресурсного потенціалу та його складників.

Ефективність використання ресурсів корпорації залежить від таких факторів, як НТП і впровадження його досягнень у виробництво, удосконалення організації виробництва, підвищення якості продукції, вдосконалення планування і підвищення автоматизації виробництва, оптимізація поточних витрат, вдосконалення маркетингової стратегії та ін.

Ефективність використання кожного виду ресурсу через свої специфічні особливості оцінюється за допомогою конкретної системи показників. Нині є велика кількість аналітичних показників, які характеризують рівень використання ресурсів підприємства, проте, з огляду на специфіку діяльності корпорацій, принципи ефективності та дієвості економічного аналізу, а також експертний метод, сформовано систему показників, які загалом характеризують ефективність використання складників ресурсного потенціалу, зокрема:

- матеріальних необоротних ресурсів: фондвідача (Φ_B) та амортизаційна віддача (A_B);
- матеріальних оборотних засобів: матеріаловідача (M_B) та коефіцієнт оборотності запасів ($K_{об}$);

– нематеріальних активів: віддача нематеріальних активів ($B_{нмА}$);

– трудових ресурсів: продуктивність праці (P_P) і зарплатовіддача ($Z_{пв}$);

– фінансових ресурсів: коефіцієнт ефективності грошових потоків ($Кеф_{ГП}$), коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості ($Кпог_{дз}$), доходність участі в капіталі інших підприємств ($D_{укп}$).

Висновки. Таким чином, у контексті загального економтеоретичного розуміння ресурсний потенціал корпорації визначається як здатність корпорації на основі трансформації та генерування ресурсів учасників об'єднання забезпечити досягнення максимального економічного і соціального ефекту. Для потреб аналізу та бухгалтерського обліку ресурсний потенціал корпорації – це сукупність наявних матеріальних, нематеріальних, фінансових, трудових ресурсів учасників об'єднання, що характеризує можливості корпорації отримати у майбутньому економічні вигоди під час їх використання. Основними об'єктами аналізу є: склад і структура ресурсного потенціалу корпорації та її окремих бізнес-одиниць, забезпеченість підприємства всіма видами ресурсів, їхній рух. Ефективність використання кожного виду ресурсу через свої специфічні особливості оцінюється за допомогою конкретної системи показників, які загалом характеризують ефективність використання складників ресурсного потенціалу,

Список літератури:

1. Господарський кодекс України. Київ: Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 19.03.2019).
2. Бутко А.Д. Теорія економічного аналізу. Київ: КНТЕУ, 2005. 411 с.
3. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. 180 с.
4. Міщенко Н.Г., Кумечко О.І. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, структура, стратегія використання. Львів, 2010, вип. 20.9, с. 193–198.
5. Мних Є.В., Ференц І.Д. Економічний аналіз: навчальний посібник. Львів: Армія України, 2000. 144 с.
6. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз: підручник. Житомир: ПП Рута, 2007. 704 с.
7. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: теорія, методологія, організація: наук. допов. за дис. на здоб. наук. ступ. док. екон. наук: 08.00.09. Житомир, 2009. 96 с.
8. Райковська І.Т. Економічний аналіз забезпеченості та ефективності використання нематеріальних активів: методичний підхід. *Вісник ЖДТУ*. 2009. № 1. С. 108–115.
9. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз: навчальний посібник. Львів: Новий Світ, 2000, 2004. 344 с.
10. Савицька В. Економічний аналіз діяльності підприємства. підручник. Київ: Знання, 2004. 654 с.
11. Святохо Н.В. Теоретические аспекты понятия «ресурсный потенциал». *Культура народов Причерноморья*. Симферополь, 2009. № 161. С. 139–144.
12. Шепель Н. Проблеми організації нормування ресурсів у системі аналізу функціонування підприємства. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2007. Вип. 1(17). С. 311–314.

КОМПЛЕКСНАЯ МЕТОДИКА АНАЛИЗА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА КОРПОРАЦИИ

В статье дано определение ресурсного потенциала корпорации для нужд анализа и бухгалтерского учета – это совокупность имеющихся материальных, нематериальных, финансовых, трудовых ресурсов участников объединения, характеризующая возможности корпорации получить в будущем экономические выгоды при их использовании. Выделены основные объекты анализа: состав и структура ресурсного потенциала корпорации и ее отдельных бизнес-единиц, обеспеченность предприятия всеми видами ресурсов, их движение. Эффективность использования каждого вида ресурса в силу своих специфических особенностей оценивается с помощью конкретной системы показателей, которые в целом характеризуют эффективность использования составляющих ресурсного потенциала. Для анализа составляющих ресурсного потенциала используются не только количественные, но и качественные показатели, причем в части обеспеченности предприятия различными видами ресурсов и эффективности их использования.

Ключевые слова: анализ, интеграция, интегрированные компьютерные информационные системы, идентификация, корпорация, корпоративное управление, комплексный анализ, корпоративные права, ресурсный потенциал.

COMPLEX METHODOLOGY OF ANALYSIS OF CORPORATION RESOURCE POTENTIAL

The article defines of the resource potential of the corporation for the purposes of analysis and accounting is defined as a set of available material, intangible, financial, labor resources of the members of the association, which characterizes the ability of the corporation to obtain future economic benefits when using them. The main objects of analysis are distinguished: the composition and structure of the resource potential of the corporation and its individual business units, the provision of the enterprise with all kinds of resources, their movement. The main objects of the analysis are: the composition and structure of the resource potential of the corporation and its individual business units, the provision of the enterprise with all types of resources, their movement. The effectiveness of the use of each type of resource, due to its specific features, is evaluated using a specific system of indicators, which in general characterize the effectiveness of using the components of the resource potential. The purpose of the study is to provide scientific substantiation of theoretical positions and to develop practical recommendations for identifying the organizational aspects of carrying out a complex analysis of the resource potential of corporations and their improvement, studying the economic content and structure of complex analysis as a complex study of the functioning of the corporation by types of activities and individual structural units. Methodological basis of the research are general scientific and special methods of knowledge. Methods for theoretical generalization, grouping and comparison are used to clarify and deepen the economic and legal essence of the resource potential of the corporation. Bibliometric and bibliographic methods are used in identifying problem issues for analyzing the resource potential of corporations. Methods of concretization, dialectic method, analysis, synthesis, abstraction are the basis for improving the organizational and methodological provisions for analyzing the resource potential of corporations. Graphical method is used for visual representation of statistical data.

Key words: analysis, integration, integrated computer information systems, identification, corporation, corporate governance, complex analysis, corporate rights, resource potential.

10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 004.891

Курков М.С.

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана

Kurkov Maksym

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ІНВЕСТИВАННЯ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСАМИ

Одним з найважливіших напрямів удосконалення методологічного забезпечення управління фінансами в інвестиційній діяльності є автоматизація процесу прийняття інвестиційних рішень, а також забезпечення ефективності цих рішень. Поняття автоматизації досить широко висвітлене в науковій літературі як процес оброблення даних за допомогою програмно-технічних засобів. Однак інтелектуальні системи автоматизації – це новий крок у створенні систем управління підприємствами. Більшістю вчених поняття «автоматизована система» трактується як система, що складається з персоналу та комплексу засобів автоматизації його діяльності та реалізує інформаційну технологію виконання встановлених функцій. Основна мета зі створення інтелектуальної системи поділяється на такі два завдання, як аналіз предметної галузі та вибір програмного рішення.

Ключові слова: інформаційна технологія, база знань, інтелектуальна система, автоматизація, фінансовий ринок, засоби штучного інтелекту, фінансові інструменти.

Постановка проблеми. Сьогодні суб'єкти господарювання в нашій державі стикаються з проблемою неефективного використання коштів. Кошти, які можуть використовуватися в інвестуванні задля збільшення прибутку, просто втрачаються. На нашу думку, це пов'язане з неефективним управлінням ресурсами підприємств. Не в останню чергу причиною є відсутність систем підтримки прийняття рішень управління інвестиціями. Не варто недооцінювати роль методологічної складової в покращенні ефективності управління фінансами. Одним з найважливіших напрямів удосконалення методологічного забезпечення інвестиційної діяльності є автоматизація процесу прийняття інвестиційних рішень. Часто в практиці інвестиційної діяльності зазнають невдачі ті проекти, у яких були допущені помилки на етапі прийняття інвестиційного рішення. Особливо ретельними повинні бути підходи до прийняття інвестиційних рішень організаціями, для яких таке рішення є не одноразовим актом, а повторюваною процедурою. До таких організацій належать, зокрема, інвестиційні компанії, фонди та банки, які здебільшого забезпечують фінансову складову реалізації інвестиційних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами штучного інтелекту, розробленням моделей та

методів для систем управління суб'єктами економіки займаються такі вчені, як С.К. Рамазанов, С.В. Устенко та О.П. Степаненко. Наприклад, у статті С.К. Рамазанова «Розробка ментальної моделі для системно-динамічного моделювання регіону» описані проблеми нечіткої логіки та їх застосування для розвитку регіону загалом. О.П. Степаненко у своїх роботах, таких як монографія «Технології антикризового управління», розглядає основні теоретичні та прикладні задачі антикризового управління, що полягають у запобіганні кризового стану та виведенні підприємства з нього, підвищенні ефективності його діяльності. Проте в цих роботах недостатньо розглянуто засоби штучного інтелекту в інформаційних системах, які дають змогу автоматизувати процеси прийняття інвестиційних рішень, значно спрощуючи процес вибору оптимального рішення фінансовим менеджером підприємства, зокрема антикризові рішення. Конкурентне середовище породжує дуже велику кількість програмних додатків, серед яких потрібно вибрати ті, які дадуть змогу замовнику та користувачу максимально ефективно використовувати їх можливості. Така точка зору викладена в джерелі [1]. Ми спробували скористатися нею та вдосконалити це в джерелі. Проблема вибору оптимального програмного додатку для інтелектуаль-

ного прийняття рішень лежить в основі статті, а саме вибору програмного продукту для ефективного прийняття інвестиційних рішень. Це недостатньо висвітлено авторами в джерелі [1]. Нам необхідно адаптувати матеріал для досягнення цілей фінансового менеджменту підприємства.

Автоматизація процесу прийняття рішень стосується розроблення експертних систем, які прийнято називати системами підтримки прийняття рішень. Система підтримки прийняття рішень (СППР) – це інтерактивна комп'ютерна система, яка призначена для підтримки різних видів діяльності під час прийняття рішень зі слабо структурованих або неструктурованих проблем [9]. Автори вважають, що саме СППР є ефективним інструментом управління процесом інвестування. Однак ми спробували поєднати принципи СППР із засобами та алгоритмами штучного інтелекту.

Формулювання цілей статті. Основна мета зі створення інтелектуальної системи поділяється на такі дві завдання, як аналіз предметної галузі та постановка задачі для створення програмного забезпечення.

Аналіз предметної галузі – це мета, для досягнення якої необхідно виконати системний аналіз тієї предметної галузі, якої стосується майбутня система. В нашому випадку йдеться про управління інвестиціями у фінансовому менеджменті. Необхідно проаналізувати процес інвестування та оцінити всі ризики.

Іншим завданням загальної мети розроблення інтелектуальної системи є постановка задачі та розроблення програмного рішення. Для виконання цього завдання необхідно проаналізувати та вибрати такі програмні та технічні засоби для розроблення інтелектуальної системи, що максимально задовольнили б її користувача.

Вибір засобів розроблення зводиться до вибору найкращої з погляду розробника мови (або мов) програмування, середовища розроблення для цих мовних пакетів, а також засобів створення та управління базами даних, базами знань та базами моделей.

Виклад основного матеріалу. Сучасні інформаційні системи працюють з набором бізнес-процесів, що охоплює основні функції виробництва, а саме випуск продукції, планування запасів та управління ними (MRP). Розвиток концепції планування ресурсів підприємства приводить до виникнення системи управління виробництвом, такої як Enterprise Resource Planning (ERP); успішне впровадження ERP-системи дає змогу зменшити обсяг складських запасів, скоротити час виходу на ринок нових продуктів, збільшити прибуток. Нині застосування методології ERP поширене, адже вона дає можливість оптимізувати всі внутрішні операції, такі як прийом замовлень, планування виробництва й управління ним, закупівля, безпосередньо виробництво, доставка. Ефективність використання ERP-систем на промислових підприємствах обумовлена тим, що цей підхід розглядає виконання основних виробничих операцій як безперервний процес, що регулюється набором правил та процедур.

У результаті всі види діяльності, що здійснюються в рамках ланцюжка створення продукту, стають автоматизованими, а інформація про операції, собівартість та рентабельність продукції, результати роботи підрозділів стає доступною в реальному режимі. Однак все це стосується виробничих процесів та ніяк не охоплює задачі управління фінансами й інвестиціями вільних коштів. Це породжує значний пробіл в процесі прийняття рішень у важливому елементі управління підприємством, а саме управлінні фінансами. Завдання управління фінансами та інвестиціями є неструктурованими, тому, на нашу думку, вимагають методологій, які ефективно можуть вирішувати їх.

Найвні сьогодні економіко-математичні методи та моделі певною мірою допомагають досліджувати окремі проблеми й динаміку розвитку складних динамічних систем, розглядати множину альтернативних рішень, кожне з яких описується досить великою кількістю змінних, враховувати різноманітні ризики, ухвалювати ефективні рішення за умов обмеженого часу та інших ресурсів, але їх недостатньо для ефективного прийняття рішень в умовах невизначеності та швидких змін в економіці та поведінці ринків фінансів та капіталу.

Основним недоліком під час моделювання економічних та фінансових процесів діяльності економіки держави є недостатня увага дослідників до загальних проблем економіки, зокрема сталого розвитку. Наведемо схему інтелектуальних інформаційних систем відповідно до видів прикладних задач (рис. 1).

Вихід підвищення ефективності управління фінансами зводиться до використання систем та засобів штучного інтелекту. Системи штучного інтелекту реалізують все більше функцій, які раніше виконувалися тільки людиною, зокрема отримання нових знань з фактів, виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між факторами, що діють на об'єкт, а також перехід цього об'єкта в ті чи інші стани. Однак в основі будь-якої математичної моделі, реалізованої в системах штучного інтелекту, завжди лежить якість уявлення про те, яким чином здійснюються аналогічні процеси людиною. Інтелектуалізація інформаційних систем управління й трансформація їх в інтелектуальні інформаційні системи управління знаннями, системи підтримки прийняття рішень є найбільш значущими та важливими напрямками для економіки.

Для вирішення слабо структурованих завдань, до яких належать завдання з управління економікою та фінансами держави й суб'єктів, які характеризуються насамперед якісними (вербальними), а також кількісними залежностями між елементами досліджуваної економіко-соціальної системи (держава, підприємство, виробнича система як компанія, фірма тощо) та зовнішнім середовищем, доцільно застосовувати математичні моделі на підґрунті використання інструментарію нечітких множин та нечіткої логіки, нейронних мереж, еволюційних алгоритмів (генетичні алгоритми, еволюційне програмування, еволюційні стратегії, генетичне програмування), поєднання кількісних методів

Рис. 1. Штучний інтелект в моделюванні процесу управління

дослідження операцій, методології та інструментарію ризикології, евристичних методів, застосування інструментарію штучного інтелекту, зокрема колективного штучного інтелекту. Як приклад можна навести метод DMFA (Directions for Modeling and Forecasting Algorithm) для прогнозування фінансів держави в інтелектуальній системі.

Метод DMFA (Directions for Modeling and Forecasting Algorithm) є ефективною моделлю авторегресії (AR) як загальна система реалізацій часових рядів для обчислення коефіцієнтів, які відповідають моделі для кращого прогнозування. Система вирішується за допомогою інноваційної техніки інверсії, що дає змогу уникнути явної інверсії матриці, яка більше, ніж 2×2 , а також обчислити вищі розмірні визначники та співфактори. Крім того, можна оновити велику кількість параметрів, а модель повторно встановити, щоби зменшити помилки прогнозування. Модель може бути запропонована для задач оптимізації фінансового портфеля, що включає пакет цінних паперів.

Цей метод підходить для навчання й використання в системі управління нейромережі для прийняття рішень з управління фінансовими інструментами та збільшення доходу держави. Система штучного інтелекту для управління фінансами за інвестиційної діяльності вимагає навчання на якісних даних.

Концепція створення інформаційних систем із застосуванням засобів штучного інтелекту передбачає отримання результатів дослідження на економічні

суб'єкти та об'єкти як на інтегровану виробничу систему, наприклад корпорацію. При цьому сучасна корпорація організовує свою виробничу та фінансову діяльність на основі короткострокового й довгострокового планування.

Генетичні алгоритми широко застосовуються під час вирішення завдань прийняття рішень в проектуванні складних систем та управлінні ними, в прийнятті рішень щодо інвестування в ті чи інші фінансові інструменти. В результаті впровадження методики буде розроблено низку нових генетичних алгоритмів, проведено теоретичний та експериментальний аналіз трудомісткості пошуку рішень заданої якості та впливу властивостей операторів генетичного алгоритму на ефективність здійснення інвестицій у фінансові інструменти.

Висновки. Процес автоматизації прийняття інвестиційних рішень полягає у розробленні систем підтримки прийняття рішень на стадіях розроблення та впровадження інвестиційних проектів з використанням засобів штучного інтелекту.

Обґрунтування інвестиційних рішень здійснюється за посередництвом бізнес-плану, який містить розділи, пов'язані з дослідженням ринку, організацією виробництва, аналізом вигід та витрат проекту, визначенням терміну окупності інвестицій, визначенням чистої теперішньої вартості проекту та рентабельності інвестицій, календарним плануванням заходів з впровадження проекту. Далі інформація передається в інтелектуальну інформаційну систему.

Існує велика кількість програмних продуктів з автоматизації процесу інвестування та управління фінансами. Ці програмні продукти базуються на загальнопоширених методологічних підходах. Програмні продукти автоматизації інвестиційних рішень містять модулі для маркетингового аналізу бізнес-проектів, аналізу вигід та витрат, інвестиційного аналізу, аналізу ризиків, пов'язаних з реалізацією бізнес-ідеї. Окремі програмні продукти містять модулі

календарного планування заходів з реалізації бізнес-проектів. Під час вибору програмного продукту доцільно враховувати, що для окремих цілей аналізу інвестиційних рішень не потрібний весь інструментарій певних програмних продуктів. Придбання програмних продуктів з оптимальними функціональними можливостями дасть змогу заощадити на вартості цих програмних продуктів та підвищити ефективність прийняття рішень.

Список літератури:

1. Степаненко О.П. Интеллектуальные системы поддержки управления діяльністю організації. *Культура народів Причорномор'я*. 2008. № 140. С. 119–122.
2. Берко А.Ю., Явлінський О.М. Интеллектуальная система поддержки принятия рішень при управлінні неприбутковими організаціями. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*. 2009. № 653. С. 12–23.
3. Бор М.З., Пятаченко В.В. Менеджмент банков: организация, стратегия, планирование. Москва : ИКЦ «ДИС», 2005. 277 с.
4. Вітлінський В.В., Матвійчук А.М. Зміна парадигми в сучасній теорії економіко-математичного моделювання. *Економіка України*. 2007. № 11. С. 35–43.
5. Гуляєва Л.П. Застосування концепції управління проектами у проектному фінансуванні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2010. № 1. С. 79–87.
6. Балацький О.Ф., Теліженко О.М., Соколов М.О. Управління інвестиціями : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Суми : Університетська книга, 2004. 231 с.
7. Лагодієнко В.В. Щодо комп'ютеризації сільськогосподарського бізнес-планування. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2006. Вип. 1. С. 33–39.
8. Сейтмететов М.М. Составление бизнес-плана по стандартам ЦЖОО. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 159. С. 93–94.
9. Ситник В.Ф. Системи підтримки прийняття рішень : навчальний посібник. Київ : КНЕУ. 2004. 614 с.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ АВТОМАТИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСАМИ

Одним из важнейших направлений совершенствования методологического обеспечения управления финансами в инвестиционной деятельности является автоматизация процесса принятия инвестиционных решений, а также обеспечение эффективности этих решений. Понятие автоматизации достаточно широко освещено в научной литературе как процесс обработки данных при помощи программно-технических средств. Однако интеллектуальные системы автоматизации – это новый шаг в создании систем управления предприятиями. Большинство ученых понятие «автоматизированная система» трактуется как система, которая состоит из персонала и комплекса средств автоматизации его деятельности и реализует информационную технологию выполнения установленных функций. Основная цель по созданию интеллектуальной системы делится на такие два задания, как анализ предметной области и выбор программного решения.

Ключевые слова: информационная технология, база знаний, интеллектуальная система, автоматизация, финансовый рынок, средства искусственного интеллекта, финансовые инструменты.

INTELLIGENT AUTOMATION SYSTEMS FOR INVESTING IN FINANCIAL MANAGEMENT

Nowadays, our enterprises need to increase effectiveness of financial management. Economic development will be possible in case of targeted activities to improve the enterprise management. We must understand the high role of the methodological component in improving the financial management at the subjects of economic. One of the most important directions of improvement of methodological support of investment activity is automation of the process of making investment decisions. The concept of automation is quite widely covered in the scientific literature as a process of processing data using software and hardware. By the majority of scientists, the concept of “automated system” is interpreted as a system consisting of the personnel and the complex of means of automation of its activities and implements the information technology of the implementation of the established functions. The main goal of creating an intellectual system is divided into two sub-goals, such as subject matter analysis and choice of software solution. Modern information systems work with a set of business processes that covers the main functions of production: production, planning and inventory management (MRP). Development of the concept of enterprise resource planning leads to the emergence of a production management system – Enterprise Resource Planning (ERP); the successful implementation of the ERP system allows for enterprise to reduce the volume of inventory, reduce the time to market new products, increase profits. The possibility of using these systems in the financial markets is considered. If the company only plans to build a corporate system, proceeding from the logic of the sequence of phases of management, we can recommend starting with the automation of functions of budgeting and financial planning. Using this business planning management (BPM) application, the actual data can be entered manually or imported from existing spreadsheets. In addition to purely applied functions, BPM also has an integrative property, which allows us to combine in the single information environment all the enterprise-owned work-places and elements of “clutter” automatization. Such a project, on the one hand, accustoms employees to collective work and brings a real managerial effect; on the other hand, it is not yet a full-scale automatization of daily operations with all the consequent consequences. The introduction of a financial management system is an important element of a functioning business management system.

Key words: *information technology, knowledge base, intellectual system, automation, financial market, means of artificial intelligence, financial instruments.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артюх Ганна Іванівна – старший викладач кафедри фінансів та обліку, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Байда Богдана Федорівна – кандидат економічних наук, докторант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Бездітко Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, асистент, Житомирський національний агроекологічний університет

Безпальчук Олександр Юрійович – студент, Пултуська Академія гуманітарних наук ім. Олександра Гейштора

Белова Тетяна Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет харчових технологій

Борисова Ірина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Полтавська державна аграрна академія

Братіцел Марина Леонідівна – асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Бусарева Тетяна Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Вепренцова Ксенія Анатоліївна – магістр, Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Волошина Світлана Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Горбач Людмила Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського «МАУП»

Горлач Алла Сергіївна – старший викладач кафедри фінансів та обліку, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Горшков Максим Анатолійович – старший викладач кафедри менеджменту та адміністрування, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Гук Наталія Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гулька Вікторія Ігорівна – студент, Національний університет харчових технологій

Даниленко Ольга Вікторівна – кандидат мистецтвознавства, викладач кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Данько Владислав Віталійович – здобувач, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Дергалюк Богдан Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Дерманська Людмила Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету

Дриженко Олександр Анатолійович – аспірант кафедри економіки підприємства, Національний університет державної фіскальної служби України

Запорожець Юлія Вікторівна – студентка, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Зоценко Людмила Миколаївна – асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Карягін Юрій Олегович – голова Міжгалузевої профспілки українських робітників у Польщі

Кракос Юлія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Краснікова Оксана Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Полтавська державна аграрна академія

Коробка Світлана Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Крамар Ірина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Крутько Маргарита Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Кузін Михайло Дмитрович – студент, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Куліш Олександр Алімович – здобувач кафедри економіки, організації та управління підприємствами, Криворізький національний університет

Курков Максим Семенович – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана

Леган Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, завідувач кафедри підприємництва, фінансів та оподаткування, Університет державної фіскальної служби України (Житомирська філія)

Леорова Софія Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка»

Лікарчук Любов Ігорівна – викладач, Київський національний торговельно-економічний університет

Лозовський Олександр Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та адміністрування, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Малюта Людмила Ярославівна – доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Майорова Ірина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри технології міжнародних перевезень і логістики, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Матвієнко Галина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Микитенко Яна Вікторівна – студентка, Національний університет харчових технологій

Моргачов Ілля Вікторович – кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Мохамед Албдрани – аспірант кафедри менеджменту, Університет економіки та права «КРОК»

Паянок Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Університет державної фіскальної служби України

Попова Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Одеський державний екологічний університет

Радченко Любов Пантелеймонівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Ріщук Лілія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Рожко Зоя Павлівна – викладач економічних дисциплін, Вінницький коледж Національного університету харчових технологій

Савіцький Андрій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарної та загальноекономічної підготовки, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Савко Оксана Ярославівна – кандидат економічних наук, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Сапун Костянтин Володимирович – студент, Варненський вільний університет Чорноризця Храбра

Семененко Катерина Юрївна – старший викладач кафедри маркетингу, Національний університет харчових технологій

Семчишин Євгенія Василівна – викладач економічних дисциплін, Технічний коледж Тернопільського національного технічного університету імені І. Пулюя

Серікова Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування, Навчально-науковий інститут економіки і управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Ситник Інна Петрівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій

Сідина Людмила Павлівна – асистент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

Скороход Ірина Святославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Скригун Наталія Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Національний університет харчових технологій

Соколюк Сергій Юрїйович – кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Уманський національний університет садівництва

Струс Людмила Анатоліївна – викладач, Вінницький коледж Національного університету харчових технологій

Сус Тарас Йосипович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені В. Стефаніка

Тарасівська Леся Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Тимошик Наталія Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

Томашук Інна Вікторівна – асистент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет

Тютюнник Інна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Сумський державний університет

Фаршатова Ольга Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу, Європейський університет

Хмурова Вікторія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет

Хоча Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет імені Івана Франка

Чеснік Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, викладач, Вінницький коледж Національного університету харчових технологій

Шевченко Любов Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Юрченко Вероніка Ігорівна – студентка, Національний університет харчових технологій

Якименко Микола Андрійович – доктор історичних наук, професор, Полтавська державна аграрна академія

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Економіка і управління

Том 30 (69). № 2, 2019

Коректура • *О. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Телефон редакції: +38 (095) 430 01 12

Електронна пошта: editor@econ.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.econ.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 30,81. Ум. друк. арк. 32,09.

Підписано до друку 30.05.2019. Замов. № 0519/110. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105

Телефон +38 (0552) 39 95 80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.